

ARKIV
FÖR
NORDISK FILOLOGI

UTGIVET UNDER MEDVÄRKAN AV

JOHS. BRØNDUM-NIELSEN	GUSTAF CEDERSCHIÖLD	VERNER DAHLERUP
HJALMAR FALK	OTTO VON FRIESEN	FINNUR JÓNSSON
EVALD LIDÉN	MAGNUS OLSEN	EMIL OLSON

GENOM

AXEL KOCK.

FYRTIOFJÄRDE BANDET.

NY FÖLJD.

FYRTIONDE BANDET.

C. W. K. GLEERUP.
LUND.

OTTO HARRASSOWITZ.
LEIPZIG.

LUND 1928.

Innehåll.

Erik Neuman, <i>Studier i Nya Testamentet 1526. Kritiska anmärkningar och positiva bidrag</i>	1
De s. k. danismerna i NT 1526 (s. 3). — Normalspråkets västmanländska karaktär (s. 30). — Uppsvenska eller mellansvenska drag dominerande inom normalspråket? (s. 38). — Olaus Petris språk i förra delen av Nya Testamentet (s. 55). — Laurentius Andreæ's språk i Nya Testamentet (s. 61) — Parallellismen mellan Wunderwijsning och Nya Testamentet (s. 69). — Slutsatser (s. 72).	
Elias Wessén, Om den äldsta kristna terminologien i de germanska fornspråken	75
Evald Ljunggren, <i>Passiar</i> ännu en gång	109
Meddelande	116

Jan de Vries, Die Entwicklung der Sage von den Lodbroksöhnen in den historischen Quellen	117
1. Die normannische Überlieferung (s. 117). — 2. Die northumbrische Überlieferung (s. 148).	
C. W. von Sydow, Brynhildsepisoden i tysk tradition	164
Nat. Beckman, Erikskrönikan	189
Axel Kock, Anmärkningar om vissa danska runinskrifter Jellinge-stenen I (s. 226). — Kolind-stenen (s. 231). — Sønder Vissing-stenen I (s. 234). — Ferslev-stenen (s. 240).	226
Finnur Jónsson, Anmälan av »Die lieder der Edda, herausg. von B. Sijmons und H. Gering». Dritter band, Kommentar, Erste hälfte: Götterlieder	249
Erik Noreen, Några anmärkningar till Söderwalls ordbok (med supplement), bokstaven A	251
Meddelande	252

Jöran Sahlgren, Nordiska ordstudier	253
1. Nucködialog. <i>feggeskifte</i> (s. 253). — 2. Hall. dial. <i>ficke</i> 'varp' (s. 254). — 3. Sv. <i>fiskgjuse</i> , sv. dial. <i>jute</i> , <i>jude</i> , <i>fisktjuv</i> (s. 254). — 4. Fvn. <i>kogurr</i> , <i>kogursveinn</i> (s. 258). — 5. Sv. <i>lättklöv</i> 'biklöv', sydsv. <i>lättan</i> 'vänster hand' (s. 271). — 6. Fornskänst * <i>lughur</i> 'sjö' (s. 274). — 7. Gotl. dial. <i>tjaut</i> 'tät skog', 'skogsbacke' (s. 276). — 8. Fsv. <i>tæppa</i> , no. dial. <i>teppa</i> , fno. <i>tappr</i> (s. 279).	
Ture Johannisson, Om stark och svag adjektivböjning i den äldre Eddan	286
Felix Genzmer, Zwei angebliche Fälle von Wortspaltung	305
Felix Genzmer, Der Spottvers des Hjalti Skeggjason ...	311
Alf Sommerfelt, Replik	314
—————	
Hjalmar Falk, Ordstudier I	315
1. Gno. <i>hreyfa(sk)</i> (s. 315). — 2. Gno. <i>hrjóða</i> (s. 317). — 3. <i>Njörungar</i> og <i>njörðungar</i> (s. 319). — 4. <i>Jölfuðr</i> (s. 321).	
Johan Götlind, Dialekten i Äldre Västgötalagen ännu en gång	325
Sven Grén Broberg, Bibliografi för 1926	336
Axel Kock, Meddelande	386
—————	

Språket i Nya Testamentet 1526.

Kritiska anmärkningar och positiva bidrag.

Den produktive och uppslagsrike forskaren J. Palmér har i ett par rätt uppmärksammade artiklar i denna tidskrift, band nr 42, framställt nya hypoteser rörande språket i Nya Testamentet 1526. Enligt författaren skulle skillnaden mellan språket i urkundens förra del och den senare (Allmänna förspråket inberäknat) ej, såsom N. Lindqvist, *Studier över reformationstidens bibelsvenska* (Stockholm 1918), alternativt antagit, bero på olika översättare — Olaus Petri för förra delen¹, Laurentius Andreæ för den senare — utan i stället huvudsakligen härröra från tryckeriet, i det en av sättarna noggrannare skulle ha följt Olaus Petris former, medan den andre ofta ersatt dem med sina egna. Trots denna hypotes om Olaus Petri som den egentlige översättaren förnekar Palmér emellertid ingalunda, att Laurentius Andreæ:s språkformer komma till synes i NT, men den roll, han därvid spelat, har enligt Palmér² snarare varit granskarens än översättarens.

Det nästan mest uppseendeväckande i Palmérs artikel är hans påstående, att åtskilliga av de former, som av Lindqvist uppförts som svenska dialektformer, jämte en del av Lindqvist ej behandlade, skulle vara danismer, inkomna i NT genom danska sättare. Beträffande flera av formerna medger visserligen Palmér, att de förekomma i svenskt skriftspråk, men

¹ Lindqvist a. a. s. 183: "främst i Johannes evangelium, Romarbrevet och 1 Korinterbrevet i mindre mån Marcus evangelium och övriga böcker, men om Ol. Petri nedskrivit dessa böcker, så ha de underkastats språklig överarbetning av huvudredaktören".

² A. a. s. 190: "Så mycket kan emellertid sägas, att kanslern såsom den för verket ansvarige sannolikt både i manuskript och korrektur underkastat arbetet en ingående granskning, men i så fall måste O. Petri ha som översättare deltagit i arbetet".

håller dem ändock för danska, då de i sällskap med otvetydiga danismer uppenbara sig ej blott i NT utan redan i de 1525 och februari 1526 av samma tryckeri utgivna arbetena Den Svenska Tideboken och Een nyttwgh Wnderwijsning.

Palmér anser, att de danska sättarna arbetat på dessa tre urkunder *så*, att den ene satt förra delen av Tideboken, senare delen av Wnderwijsning och av Nya Testamentet Matteus, Lucas, Apostlagärningarna, Romarbrevet och andra Corinterbrevet, medan den andre tydligt skönjes i senare delen av Tideboken, förra delen av Wnderwijsning och vad Nya Testamentet beträffar i Marcus, Johannes och första Corinterbrevet. Vad Lindqvist i sitt arbete kallar normalspråksområdet har däremot enligt Palmér (a. a. s. 135) ej några »så påtagliga» sättarvariationer.

Lindqvist har redan i denna tidskrifts band n:o 43, s. 163 ff., upptagit till kritik Palmérs hypotes om parallellismen mellan Wnderwijsning och Tideboken och bevisar evident, att den olika graden av danisering i Tideboken ej — såsom Palmér (a. a. s. 42) antagit — beror på att korrektorn förfarit mer eller mindre strängt mot sättarnas danska former utan helt enkelt (såsom en och annan kritisk läsare möjligen redan antagit) finner sin förklaring i det faktum, att källorna till Tideboken varit dels danska dels svenska.

På detta sätt får ju *Tidebokens* danska språkgods sin naturliga förklaring, men man kan då fråga sig: Hur förhåller det sig i så fall med de av Palmér citerade danska formerna i *Wnderwijsning* och *Nya Testamentet*? Innan jag går in på den frågan, vill jag emellertid framhålla, att några *sakskäl* ej motivera antagandet av danska sättare.

Utdrag ur ett par 1500-talsbrev, citerade av Schück i Den svenska förlagsbokhandelns historia 1 (Stockholm 1923), harmoniera illa med hypotesen om danskar, vilken f. ö. i och för sig ej är saunolik, med hänsyn till att boktryckaren Georg Richolf ju odisputabelt själv var tysk.

Det första brevet är skrivet av biskop Brask som svar på ett brev av Gustav Vasa, vari denne förbjudit biskopen att utgiva

skriffter mot Luther och yttrat sin önskan, att tryckeriet i Söderköping, som var det kungliga boktryckeriet i Stockholm till förfång, skulle nedläggas. Brask motiverar i sitt försvarsbrev uppriktandet av Söderköpingstryckeriet med orden: »mik syntes nyttigt vare at nogre vore i riikit som embethet kunna, naar the *tydzske*¹ fare hem med thet her förwerfuet haffue» (a. a. s. 48). Motiveringen var ej illa funnen i betraktande av den ekonomiskt praktiske adressaten, men konung Gustav blev ej svaret skyldig. I ett brev av den 4 jan. 1527 genmäler han: »Som j scriffwe oss til werduge fadher om thet prenterij ath *tyske*¹ icke lengher skwla löpa borth med then fordeel etc. Saa veether oss och saa ther om bestyrth haffwa medh goda swenska karla ath vj eptther thenna dagh icke skwle behöffwa ther tijl inkalla några *tiseka*¹» etc.

Om Richolf haft danska sättare i sin tjänst, skulle man snarast i breven väntat uttrycket »tydzske och danske». I varje fall har Palmér ej kunnat uppvisa något *realt* skäl för sitt antagande av sättarnas nationalitet. Så mycket mer otvetydiga måste då de av honom anförda *språkformerna* vara, för att man i NT, som med skäl alltid haft namn om sig att vara relativt fritt från utländska² former och konstruktioner, skulle vara böjd spåra ett starkare danskt inflytande.

Hur förhåller det sig då med dessa former? Äro de verkligen sådana, att de på denna tid ej kunna förekomma i rent svenskt skriftspråk?

De s. k. danismerna i NT 1526.

Låt oss börja med dem, vilkas utpräglat danska karaktär fierstädes av Palmér i hans artikel understrykes.

1. Först finna vi här former, sådana som de av honom a. a. s. 140 citerade: *sätith* 'sätet', *fååreth* 'fåret', *arbetedh* 'arbetet',

¹ Kursiverat av undertecknad.

² I fråga om tysk påverkan se Hesselman under Sverige (Sprog) i Salmonsens Konversationslexikon samt Lindqvist a. a., t. ex. s. 81, 196 not 5.

haffwedh 'havet'; *burith* 'burit', *witnadh* 'vittnat', *sworidh* 'svurit', d. v. s. neutrala substantiv i best. form och preteritiparticipier, vilka i slutljud skrivas med *th*, *dh* i st. f. med *t*. Dylika former äro enligt författaren att finna blott i förra hälften av NT, medan de däremot alldeles saknas i »normalspråksområdet»¹.

Palmér har a. a. s. 42 visat, hurusom dessa skrivningar uppträda i den utan tvivel starkt daniserande Tideboken samt s. 58 konstaterat deras förekomst i ett av de hos Lindqvist (a. a.) som bilagor avtryckta breven av Laurentius Andreæ², hos vilken han förutsätter, att de äro yttringar av danskt kanslispråk, som även i andra avseenden påverkat L. A.³.

Att han betraktar dem som rena danismer, framgår förutom av hans förklaring av dem hos L. A. även av a. a. s. 42, där han om Tideboken yttrar: »I andra partier är den⁴ ännu mindre påtaglig utan att dock någonsin helt upphöra. Ströformer som *worde* 'varde' 15, *wordher* 47, *ffrömanda* 32, *kerligh* 'kärlek' 31, 36 m. fl., *fforlydhedh*⁵ 47, *sölth* 'hunger' 50, *korsidh*⁵ 40, 41 vittna oförtydbart därom».

Äro då former som *sätith*, *haffwedh*; *burith*, *sworidh* sällsynta anomalier i svensk litteratur på denna tid, förekommande blott i klart daniserande skrifter? — Ingalunda!

I fråga om *Ars moriendi*, översatt till svenska av Uppsala-kaniken Ericus Nicolai och tryckt⁶ av Uppsala-borgaren Pawel Grijs, finnes ingen anledning förutsätta speciell dansk påverkan, men dock finna vi här talrika exempel på skrivningen *-th* i ändelser.

Substantiv: *liffwith* s. 21 (marginalrubrik). — Supiner och partic. pret.: *scriffwath* o. d. 2, 33, *bekymrath* 3, *wan-*

¹ Gäller former med *-dh*. Om *-th* uttrycker sig P. försiktigare: "torde i stort sett vara bortrensat".

² Brev av 1508 ^{9/11}: *clostrid*, *hospitaleds*.

³ Dock ej i den utsträckning, som Palmér antagit.

⁴ = daniseringen.

⁵ Spärrat av undertecknad.

⁶ I Uppsala 1514.

brvkath, *älskath* 5, *skadhath* 9, *scrifftath* 11, *plägath* 17, *swarath* 19, *forsymath* 32, 33; *wthgifwith* 2, *fangith* 10 (marginalrubr.), *wtgutith* 14, *giffwith* 26, *latith* 33. — Adjektiv och pronomina: *mykyth* o. d. 1, 5, 12, 23, 30, 31, *naghath* 9, *nageth* 20 (2 g.), *annath* 25, 30, *teth* 9 (3 g.), 23, 26, 29, 33 (2 g.).

Också några skrivningar med *-dh* för *-t* förekomma: *hedhradh* s. 5, *forskwlladh* 15, *pläghadh* 17, supiner; *annadh* pron. 1; *t(h)edh* 'det' 11 (marginalrubr.), 15¹.

I detta sammanhang må anmärkas, att i den av samme Ericus Nicolai gjorda översättningen Aff dyäffwlsens frästelse, tryckt i Stockholm 1495 av Johannes Fabri, också förekomma en mängd former med *-th* och några få med *-dh*. Dessa senare äro följande: *mörkredh* subst. ne. 1; *affladh* sup. 9, 40.

Talrika former med *d(h)* — mera sällan *th* — för *t* i ändelsen finna vi i Historia Trojana², som av utgivaren Inl. s. VIII, antages vara skriven i Uppland, under det B. Hesselman, I & Y s. 246³, förlägger den till mellansvenskt område.

Exemplen från de 25 första sidorna i den tryckta upplagan äro följande.

Substantiver: *härsapedh* s. 1. *hiärtad* 1, 22, *riked* 2, *skipped* 4, *sändeboded* o. d. 7 (2 g.), *palatzsed* 9, 20, *tiwsed* 10, *mörkeriid* 15, *torned* 20, *wädered* o. d. 20, 21, *beleted* 'belätet' 20 *ether diwred* 22. — Supiner: *antwardad* 3, *begärad* 4, *böriad* 7, *aktad* 13, 14, *talad* 14, *loffwad* 16, *skyckad* 'skickat', *lagad* 17, *rwsad* 23; *warid* 1, *ward* 4, 5, 21 (3 g.) 23, *fanged* 6, *läsed* 18, *wolled* 'vållat' 19, *opbrwnned* 21. — Partic. pret. ne.: *blandad* 4, *begalrad*, *bemanadh* 18; *bestwoted* 2, *kommed* 5, *dräped* 22. — Adj., adv. och pron.: *eged* 4, *troged* 16; *ofortöffwad* adv. 5, 7, 24; *annad* 1, 15, 22, *nagod* 'något' 12, *hwlkid* 'vilket' 14; *hwlked* 9, 10, 21.

¹ Jfr S. Henning, Ericus Nicolais Gerson-översättningar (Uppsala 1927) s. 71, där dock exempelsamlingen ej är fullständig.

² Utgiven av R. Geete i SFSS, bd. 29.

³ "Historia Trojana (hs. från 1529), en täxt med synnerligen genomförd och god dialekt".

Det enda exemplet från de 25 sidorna med *-th* är *bwdeth* sup. s. 4.

För att ej ge någon tvivlande Tomas rum för invändningen, att mitt material är väl knappt, vill jag ytterligare ur en del diplom i Styffe, Bidrag till Skandinavians historia V, meddela belysande exempel.

N:o 396, Ovansjö 1512 ⁴/₄, Gästriklands innebyggare erkänna Sten Sture d. y. som riksföreståndare. Substantiv: *ryked* 'riket'. — Supiner: *korad*, *skykad* 'skickat', *tyngtad* 'hållit ting'. — Partic. pret. ne.: *forscriffuad*, *Skriffuad*.

N:o 256, Almby¹ 1508 ⁹/₁₂, Erik Kuse, v. häradshövding i Rekarna, skriver till Svante Sture med anledning av ett dagen förut hållet ting. Substantiv: *tinged*. — Supiner: *tingad*, *warid*; *kommith*. — Verbform + enklitiskt 'det': *forlänad* 'förläna det'². — Ett annat diplom, utfärdat av samme man till Svante Sture, är n:o 364, Strängnäs 1511 ²⁹/₆. Substantiver: *häredzhöffdingadömid*, *länid*, *slottid* o. d. (2 g.). — Supinum: *antwardad*. — Partic. pret. ne.: *kynnad* 'förkunnat'. — En enda form med *-th* finnes: *häredith* 'häradet' (2 g.).³

Erik Kuse omnämnes i diplommet n:o 502 såsom »Sudhermanna lagman». Den skrivare, han haft både som häradshövding och lagman, har troligen varit från landskapet.

Andra diplom med *-dh* i ändelsen äro några av Strängnäs-biskopen Mattias utfärdade.

Så n:o 5, Bergkvara 1504 ¹³/₄. Supinum: *befalad*. — Partic. pret. ne.: *befalad*. — Pronomen: *nogod* (2 g.). — N:o 269, Strängnäs 1509 ¹⁴/₃. Supinum: *begeradh*. — N:o 476, Strängnäs 1517 ¹⁹/₄. Verbform + enklitiskt 'det': *Wored* 'vore det'. — Ett fjärde, utfärdat av samme Mattias »Ceterique Consiliarii regni Swecie, pronunc Halmstadis constituti», till Sten Sture

¹ Enligt Styffe a. a., Ort-Register, beläget i Södermanland.

² I diplommet förekommer *ad* 'att' både som inf.-märke och konj. Jfr Noreen, Aschw. Gr. § 266.

³ I diplommet förekommer *ad* 'att', *sa ad* 'så att' konj. Jfr Aschw. Gr. § 266.

d. y., är n:o 462, Halmstad 1517 ¹⁷/₂. Supiner: *brukad*, *förmanad*; *warid*. — Partic. pret. ne.: *förscriffwed*, *medgiffuid*.

Andra brev, utfärdade av svenska riksrådet, äro n:o 91 och 441. I det förra, Stockholm i oktober 1506, finner man visserligen formen *rigisins* o. d. 6 g. och *vidi* 'uti', men man må därför ej vara alltför snar att antaga en dansk skrivare. I det senare ordet kan ju mycket väl ett *t* i svagton ha blivit *ð* (> *d*) på svenskt område. Det är ju ej märkligare än att i västerbottniskan prepositionen *till* nu heter *dell* (P. Åström, Degerforsmålets ljudlära (Stockholm 1888) § 108, mom. 1). Vad det så ofta förekommande *rigisins* o. d. angår, tvivlar man på danskt inflytande, då man två gånger i samma diplom finner formen *richit* (-*et*) med *ch*. Denna motsats kan ej vara tillfällig. Jag tror, att den närmast liggande förklaringen är, att ett *rikesens*, som redan tidigt övergått till *riksens* (så i Upplandslagen), omväxlande skrevs med *ks*, *gs* eller *x*¹. Skrivningen med *g* i den trestaviga formen *rigisins* (i motsats till *richit*, *richet*) skulle alltså härröra från den tvåstaviga formen *riksens*. Substantiv: *mötidh*. — Supiner: *wäridh*, *waridh* (3 g.) 'varit', *vtskickedh*; *fangith*. — Partic. pret. ne.: *beslutidh* 'avslutat', *oforsymedh* 'oförtövat'; *ändidh*. — N:o 441, Tälje 1516 ³¹/₇, som i varje fall ej i minsta mån² kan sägas vara daniserande innehåller också några exempel. Partic. pret. ne.: *beramad*, *recessad*. — Pronomen: *nogod*.

Att skrivningar med *-d(h)*, *-th* för äldre *-t* i svagtonigt slutljud på 1500-talet förekomma också i rent svenska skrifter, torde framgå av ovanstående. Ej underligt f. ö., då de äro ganska vanliga redan i 1400-talets svenska litteratur, vilket man lätt kan se, om man nota bene studerar andra än Vadstenahand-

¹ Jfr växlingen *t: ds*. I Styffe V, n:o 506 *slot* (2 g.): *slods*, *slodsloffuere*.

² Givetvis finnes såväl i detta diplom som i de förut citerade mer eller mindre ofta *-e* i ändelsen, men detta är ju i början av 1500-talet det för *svenskt* kanslispråk karakteristiska, vare sig diplomerna äro daniserade eller ej.

skrifterna, som ju på grund av sin konservatism oftast ge en alldeles missvisande bild av hur långt språkutvecklingen fortskridit.

Det är ju helt naturligt, att Palmérs vetenskapliga verksamhet, som ju huvudsakligen rört sig inom det nysvenska området, lämnat honom i okunnighet om nämnda faktum.

I Noreens Altschwedische Grammatik förekommer emellertid en paragraf (§ 266), där denna ljudövergång utförligt behandlas: »Altes *t* wird (wahrscheinlich über *d*) zu *đ* in ganz unbetonten (also nicht schwach nebentonigen) silben, ausser in stimmlosen verbindungen . . . dialektisch auch nach schwach nebentonigem vokal. Beisp. kommen schon hie und da im rschw. vor, z. b. *suap* (**swā-ađ*) Rök, Forsa 'so dass', *lip* (d. h. *leđ*, proklitisch neben *lēt*) liess, *mukip* (d. h. *mykiđ*) viel (Brate, Rv. s. 313 note). Kaschw. beisp. sind nur vereinzelt vorhanden und daher zum teil unsicher wie Ly ad 'zu', Sdm *banzmāled* das mit dem banne belegte versehen, ntr. *ōgræwiþ* nicht gegraben (u. a.? s. Larsson, Lj. s. 132). Da *ætiĥā* (sol s. Brate, Lj. s. 53) gegessen, Dipl. 1348 (2 mal) *pæþ* 'das', H *hwap* was, G (2 mal) *scarlap* (aus mengl. *scarlat*) scharlach, Bu *pæþ*. Erst im mschw. sind die beisp. zahlreich¹, z. b. in proklitischen wörtern . . . wie *ad* Dipl. 1409, Bil. u. a. 'zu' (vor dem infinitiv), *ad* Dipl. 1470 u. a. 'dass', *hwad(h)* P. I, KS, Su, Di, MB. II u. a. 'was', *udi* . . . Ve, Di 'in', *bordh* (nswchw. dial. *bāl*) Di 'hin' und besonders vornamen wie *Pædher* Peter, *Kædhil* neben stärker betontem *at*, *at(t)*, *hwat* u. s. w.; in vorsilben wie *pædersilia* petersilie, *Kadrin* Kathrine; in urspr. enklitischen wörtern wie *hingadh* (**hinnegađ* < *hinn-weg-at* . . .) D 4, *hīdh* (**hī-ađ* . . .) JB hierher, *tīdh* (**pī-ađ*) JB dorthin, *brystidh* D 4 die brust, *hiærtadh* (**hiarta-eđ*) D 4 das herz, *trædh* (**træ-eđ*) D 4 der baum, *flýdh* (**flý-eđ*) D 4 die lache; in unbetonten endsilben wie adv. *bæd(h)er* Rk. I, II (häufig) besser, ntr. *oppenbaradh* geoffenbart; dialektisch in schwach nebentonigem auslaut wie *litid(h)* D 4, Rk. II kleines, ntr. *lyktadh* D 4 beendigt (u. a. m. bei Kock, Sprh. s. 8 f.)».

Bland de av Noreen² ovan anförda exemplen finnas — jämte åtskilliga andra — också ord, tillhörande de av Palmér exemplifierade kategorierna *haffwedh* 'havet', *witnadh* 'vittnat'.

¹ Spärrat av undertecknad.

² Allra först av Kock, *Undersökningar i svensk språkhistoria*, s. 8 ff. (Lund 1887).

Palmér skulle, också om han ej känt till § 266 i Aschw. grammatik, ej varit så snar att i formerna med *dh* i ändelsen misstänka danismer. Han yttrar a. a. s. 44: »På *danskt*¹ område få också former som *hiertith*, *arbetedh* med *th*, *dh* i svag-tonig stavelse sin naturliga förklaring däri, att *t* i dylika ord blivit tonande, vilket ljud betecknas med *d*, *dh* eller *th* (se Lis Jac. s. 200)». Det förefaller av dessa ord att döma, som om han ej visste, att formerna också på större delen av det rent *svenska* språkområdet kunna förklaras på fullt naturligt sätt. När de fsv. formerna *hafwet*, *witnat* i hela Sverige utom de sydligare delarna nu heter *have*, *vittna* förutsätter denna utveckling givetvis som mellanleder formerna *haveð*, *vittnað*, där frikativens i medelsvensk (och äldre nysvensk) tid i denna såväl som i andra ställningar *ljudenligt* bör återgivas med *dh*. När så ej sker, får skulden skrivas enbart på den språkliga konservatismens konto.

Man må ej håller försvara antagandet av en danism i förevarande fall med att, ehuru visserligen i de uppsvenska och mellansvenska dialekterna på denna tid *-t* övergått till *-ð*, detta *-ð* dock fortfarande i svenskan skrevs *-t* och ej *-dh*. Såsom jag med excerpter ur 1500-talsskrifter visat, var detta ingalunda alltid fallet.

För att för framtiden förebygga alla lösliga antaganden av dansk påverkan med anledning av skrivningar med *d(h)*, *p* i ändelse efter vokal, vill jag ytterligare från tidigare perioder av medelsvenskan och även från lagsvenskan anföra exempel på företeelsen i fråga ur skrifter, som ej förefalla mig det minsta danskpåverkade. Mina excerpter har jag enligt vanan mestadels hämtat ur den världsliga litteratur, där skriftrationen synes ha varit mindre stark och talspråksdragen oftare komma till synes.

Ur Arboga tänkebok, där, såsom jag redan förut² påpekat, särskilt de i vittnesmålen förekommande direkta anföringarna innehålla ett sällsynt gott talspråk, kan jag, ehuru mina excerpter

¹ Kursiverat av undertecknad.

² Kritiska strövtåg i svensk historisk formlära (Nysv. studier 1925, s. 183).

ej göra anspråk på absolut fullständighet, dock anföra talrika exempel från de 50 första sidorna¹.

Substantiver: *ögudh* 23 r: 2, *klostred* 3 r, *holidh* 'hålet' 22 v: 2, *doblihdh* 'dobblandet' 23 v: 1, *aridh* 'året' 25 v: 1, 32 v: 2, *gällid* 'skulden' 27 r: 2, 32 r: 1, *smörid* 'smöret' 29 v: 2, *sölfrid* 'silvret' 32 r: 2, 38 v: 1, 48 r: 2, *myölid* 32 v: 1 (2 g.), 49 r: 1, *gullid* 'guldet' 35 r: 2, *harid* 'håret' 30 r: 1, 37 v: 1, 50 v: 1, *rumid* 'rummet' 40 r: 1, *wadmalid* 'vadmalet' 43 v: 1, v: 2 (2 g.), 45 r: 1, *gulwid* 'golvet' 43 v: 2, *kinbenid* 'kindbenet', *fingrid* 'fingret' 45 v: 2, *arwid* 'arvet' 50 v: 2. — Supiner: *betalad* 29 r: 1, 43 r: 1, *fulladh op* 'ersatt' 10 v, *lofwadh* 23 r: 2, *fortalad* 24 v: 2, *lägrad* 28 v: 2, *röfwad* 38 v: 2, 39 r: 1, v: 1, *kastad* 43 v: 2, *stulid(h)* 5 r, 27 v: 2, 30 r: 1, 39 v: 1, *blifwid* 35 r: 2, *warid(h)* 34 r: 2, 36 v: 2 (2 g.), 47 r: 1, *opburidh* o. d. 4 v (2 g.), 5 v, 23 r: 1, v: 1, 24 r: 1, r: 2, 25 r: 1, r: 2, 26 v: 2, 29 r: 1, 31 v: 2, 34 r: 1, r: 2, 36 r: 2, 37 r: 1, r: 2, 39 v: 2, 40 r: 2 (2 g.), 41 r: 1, (2 g.), 43 r: 1, v: 2, 44 r: 2, 45 r: 2, 47 r: 2, 49 v: 1, 50 v: 2, *ofwergifwidit* 'övergivit det' 50 r: 1. — Partic. pret. ne.: *betalad* 4 v, *skattad* 38 v: 1, *stulid* 45 r: 1, (*til*) *fallid* 50 v: 2 (2 g.). — Adverb: *ofortöwadh* 14 v. — Pronomen: *annad* 29 r: 2 (2 g.). — Verbform + enklitiskt 'det': *görad* 34 v: 1, *hawad* 43 v: 2, *lat warad* 'låt det vara' 45 v: 1 samt *warad* s. s. i följande direkta anföring: *Tha sude Hanis Hanisson til drängin »Hawer tw wäl fangit järnit ällir kant tw wäl sta til at tw säl mik th[s] ok warad bekändir² at tw säl migit³»*.

Också i Stockholms stads tänkeböcker 1474—1483⁴, skrivna av stadsskrivaren Ingevall, finnas ej så få exempel på *-dh* i slutljud efter svagtonig vokal. Från de första 135 sidorna av den tryckta utgåvan (maj 1474—nov. 1477) må följande anföras.

¹ Med undantag av 17 v—22 r (hand 2), som i motsats till det övriga mestadels härröra från en dansk skrivare (*wighä* 'vecka' 18 r, *Skagh* 'Skak' n. pr. 19 v, *ladhä* inf. 'låta' 18 r. *op lodh* pret. 'upp-lät' 19 r), som emellertid använder *-t(h)* i ändelsen.

² *warad bekändir* = bekänna, tillstå det.

³ Skiljetecken och stora bokstäver härröra i detta såväl som övriga citat ur utgivna handskrifter från undertecknad. Förkortningar ha kursiverats, blott när det är av vikt för språkformen.

⁴ Utgivna av Emil Hildebrand, Stockholm 1917.

Substantiver: *fatidh* 'fatet' 21 (38)¹, 34 (59), 55 (96), *ölfatidh* 55 (96), *klostred* o. d. 23 (41), 88 (152), 94 (161), *skutidh* o. d. 'skottet, skatten' 27 (46), 67 (116), *saltidh* 'saltet' 84 (145) 2 g., *lyfftidh* 'löftet' 105 (178), *embeitidh* 'ämbetet' 116 (197), *beltid* 'bältet' 118 (200), *klappaträdh* 'klapprät' 130 (221). — Supiner: *beplicktadh* 1 (3), *styccktedh* 'stiftat' 13 (25), *skattadh* 123 (207), *handteradh* 129 (218); *laatidh* 111 (189), *sitidh* 'suttit' 131 (223). — Partic. pret. ne.: *fracktadh* 132 (224), *vplatidh* 13 (24). — Adjektiver: *litid(h)* 'litet' 64 (111), 116 (196), 117 (198, 199), *Litid* och gott, begagnat som öknamn på en kvinna 117 (199).

För att utröna, huruvida *d(h)*-formerna hos Ingevall under tidens gång till- eller avtagit, har jag i Stockholms stads tänkeböcker 1483—1492, H. 1², excerperat s. 96—160 (juli 1485—juli 1486). Resultatet blev följande.

Substantiver: *clostrid* 'klostret' 97 (106) 2 g., *embetid(h)* 'ämbetet' 115 (141) 2 g., 132 (174), 158 (229), *embeitid(h)* 'ämbetet' 132 (174), 135 (181), 138 (185), *bältid* 120 (150), *slottid(h)* 120 (150), 127 (164), 159 (230), *skuttid* 'skottet, skatten' 138 (186), *manslättid(h)* o. d. 'mandråpet' 98 (108), 148 (208), *enlitid* 'anletet' 148 (209), *högsätidh* 160 (233). — Supiner: *handteradh* 115 (141), *beplicktad* 124 (158), *bittalud* 'betalat' 132 (175), *loffuadh* 157 (227); *lutid* 'låtit' 98 (107), 108 (125), 152 (218) 2 g. — Partic. pret. ne.: *förbättrad* 133 (176), *obehindradh* 'oklandrat' 154 (222). — Adjektiv: *litidh* (och myket) 140 (189).

Om vi räkna formerna med *d(h)*, som excerperats från dessa 65 sidor, finna vi, att de äro ej färre än 29, alltså t. o. m. flera än formerna från de 135 sidorna, åren 1474—77. Det kan sålunda ej vara något tvivel underkastat, att formerna med *d(h)* under årens lopp betydligt ökats hos stadsskrivaren, åtminstone vad tidrymden 1474—86 angår.

Ytterligare en Stockholms-handskrift med *d(h)*-skrivningar

¹ Första siffran avser den tryckta utgåvan, den inom parentes handskriftssidan (i trycket utsatt i marginalen).

² Utgivet av Gottfrid Carlsson, Stockholm 1921.

är det i Skrå-Ordningar, s. 13—34, utgivna¹ Skomakarnes Skrå, som av utgivaren dateras till »Före 1474». Vi finna här exemplen *aridh* 'året' s. 14 (2), *ölidh* 'ölet' 26 (16); *rutidh* 'ruttet' 13 (1) samt dessutom formen *lofwa* 'lovat' 21 (10), som visar, att det av gammalt *-t* uppkomna *ā* redan på denna tid kunnat bortfalla.

Skriven i Stockholm är troligen också originalhandskriften Cod. Holm. D 6, innehållande den s. k. Karlskrönikan, där händerna 6 och 7 visa exempel på företeelsen i fråga. Nämda händer förete, såsom jag (Samlaren 1927, s. 141 ff.) visat, utpräglat uppsvenska dialektdrag i förening med drag, som i de *nuvarande* dialekterna höra hemma först i mellansvenska dialekter. Troligen ha dragen en gång tillsammans funnits i Stockholms-språket.

En annan handskrift, där *t* försvagats till *dh*, är Codex Askabyensis av år 1492, där emellertid övergången tycks framträda mycket olika i olika delar av handskriften.

I Schack-tafvels lek², där hand 2 skrivit det allra mesta³, förekomma blott få exempel: *gulledh* v. 1152, *gulläd* 1168 'guldet', *golwidh* 'golvet' 2313, *ryktidh* 'ryktet' 2428; *wnnid* sup. 'vunnit' 1112; *litidh* 'litet, föga' adv. 2603, *annad* o. d. pron. 1062, 2243. På 110 sidor i den tryckta utgåvan (därav 6 av hand 1) finnas således blott 8 exempel.

I Karl Magnus (B)⁴, som enligt Klemming är skriven av hand 4, har jag på den tryckta utgåvans 30 sidor ej funnit mer än två exempel: *skämtad* 295: 18, *talad* 319: 26 supiner.

Annat är förhållandet med Sju vise mästare (C)⁵, helt och hållet skriven av hand 1. Här äro exemplen synnerligen talrika. Substantiver: *windögadh* 239: 4, *brefuid* 'brevet' 226: 3, *barnidh*

¹ Av Klemming i SFSS (= Svenska fornskriftsällskapets samlingar), bd 13.

² Utgiven av Klemming i Svenska Medeltids dikter och rim, SFSS, bd 25, där s. 528 redogörelse för de olika stilarna lämnas.

³ Hand 1 har blott skrivit bl. 1, 2, 11, 12.

⁴ Utgiven av Klemming i Prosadikter från medeltiden, SFSS, bd 28, s. 290 ff.

⁵ Utgiven av Klemming i Prosadikter från medeltiden, SFSS, bd 28, s. 221 ff.

'barnet' 234: 30, 31, 235: 6, 19, 25, 236: 3, *barnedh* id. 235: 13, *husidh* 'huset' 234: 32, *hused* id. 244: 25, *guluidh* 'golvet' 235: 27, *suynidh* 'svinet' 237: 14, *wilswinydh* 'vildsvinet' 238: 1, *watnedh* 239: 17, 18, *tornidh* 'tornet' 242: 24, 30, 243: 6, *tornedh* id. 243: 7, 16, 244: 16, *tib(e)red(h)* 'Tibern' 239: 15, 20, *gulledh* 242: 25, 31, *söluidh* 'silvret' 242: 31, *holledh* 'hålet' 243: 3, *laaridh* 'låret' 243: 26, *trädh* 'trädet' 232: 1, 7, 8, 11, 15, 237: 17. — Supiner: *lofuadh* 225: 31, 239: 6, *skodadh* 226: 23, *begrundadh* 237: 26, *taladh* 233: 21, 240: 25, *kalladh* 234: 27, *antwardadh* 242: 32, *öuadh* 242: 14; *wilid(h)* 'velat' 221: 9, 230: 13, 233: 22, *bidid* 222: 21, *bitid* 224: 5, *waridh* 225: 3, 228: 20, *giuidh* 232: 25, *kommidh* 239: 21, *suoridh* 'svurit' 240: 31, *siuridh*[l] id. 241: 13, *latidh* 'låt' 241: 9, *gravidh* 'grävt' 244: 7, *begravid* 244: 9. — Pret. part. ne.: *förelöfuadh* 237: 25, *fördaruadh* 'fördärvat' 232: 9, 11, *begrundadh* 232: 12, 237: 12, *antuardadh* o. d. 234: 30, 235: 19, *ändadh* 235: 18. — Adj. och pron.: *ensammidh* 'ensamt' 234: 31; *annadh* 224: 14, *annedh* d. s. 242: 19. — Verbform + enklitiskt 'det': *lagadh* 'laga det' 223: 3, *waaridh* 'vore det' 226: 8, *waaredh* id. 226: 12, *äradh* 'är det' 228: 7, *togadh* 'tog det' 234: 11, *waktudidh* 'vaktade det' 234: 11.

Vad Codex Verelianus (av år 1457) angår, har jag i Namnlös och Valentin¹ påträffat blott ett enda exempel: *kramad* sup. 25: 15. I Hertig Fredrik av Normandie² finnas fler exempel, men talrika äro de ej. Supiner: *liffuad* 'levat' v. 44, *aff wæpnadh* v. 345, *taladh* v. 553. — Adverb: *öffridh* 'ymnigt' v. 1349.

I Cod. Holm. D 2, Erikskrönikan³ (1470—80) saknas ej heller exempel. Substantiv: *maltid* 'maltet' v. 1674. — Supiner: *wilkoradh* v. 348, *skapad* v. 402. — Adjektiv: *yffrid* 'tillräckligt, nog' v. 220, 671, 1183, 4193. — Adverb: *yffrid* 'mycket, alltför' v. 256, 263, 1611, 2052, 2937, 3111.

Detsamma gäller också Kungl. Bibliotekets handskrift B 35, åtminstone den del därav⁴ (Engelbrekt och Karl Knutsson, Friheten).

¹ Av Klemming utgiven i SFSS, bd 6.

² Av E. Noreen utgiven i SFSS, h. 163.

³ Av R. Pipping utgiven som band 47 i SFSS.

⁴ Av Klemming utgiven i Medeltids dikter och rim, SFSS, bd 25, s. 385 ff.

som utgivits i Medeltids dikter och rim s. 385 ff. Där anträffas *ryktid* 'ryktet' v. 62, *nwtidh* sup. v. 78, *litid* adv. v. 50, 78.

I mina flera år gamla excerppter ur SDns, gjorda med ett annat syfte för ögonen och därför naturligtvis ur förevarande synpunkt beklagligt ofullständiga, har jag också funnit en del exempel på försvagningen $-t > -\ddot{a}$.

Uppland. N:o 81, Seminghundra ting 1401 ²³/₇, Olov Ivansson säljer till en prebenda vid Uppsala domkyrka jord i Frösunda s:n, Seminghundra h:d. Supiner: *vplathedh*; *opburedh*. Adjektiv: *witherlikidh*. — N:o 1040, Enköping 1409 ¹¹/₂. Råfstetingsbrev, varigenom Magnus Trotteson, konungens domhavande, och Ture Bengtsson, lagman i Uppland tilldöma Eskilstuna kloster jord i Svinggarns och Tillinge s:ar. Substantiv: *klostridh* 'klostret'. Supiner: *giwidh*; *omburidh* 'saknat'. Partic. pret. ne.: *opfylladh*; *screwadh* 'skrivet'¹. — N:o 2676, Uppsala 1419 ¹⁹/₈. Intyg, utfärdat av domprosten Olaus Laurentii och domkapitlet i Uppsala. Supinum: *screfwadh* 'skrivet'. Partic. pret. ne.: *scrifwadh*; *forscrefwadh* o. d. (2 g.). Pronomen: *thed(h)* 'det' (3 g.), *annadh*².

Västmanland. N:o 2461, Arboga 1418 ¹⁰/₄, Nils Petersson, rådman i A. skänker till Sjåla-altaret i Västerås domkyrka sin andel i en vret v. om A. jämte en lada. Substantiv: *brewidh* 'brevet'. Supiner: *giwid*; *oplatidh*. — N:o 2674, Västerås 1419 ²⁹/₇, Laurens i Valby, Simon Sigvidsson och Nils Gunnarsson avträda till Jöns Eriksson jord i Skultuna s:n mot jord i Svedvi s:n. Supiner: *tilligadh*; *opburidh*. Partic. pret. ne.: *ohindradh*. Pronomen: *nagadh* 'något'; *annadh*. — N:o 2644, Skultuna ting 1419 ²⁰/₆, Olov i Färdeskäl, underhärads hövding i Norrbo h:d meddelar fasta å det i föreg. diplom nämnda jordabytet. Substantiv: *myntidh* 'myntet'³.

Södermanland. N:o 36, Strängnäs 1401 ¹³/₃, Nils Bir-

¹ Diplomet innehåller också formerna *the* 'till' och *afåhe* 'hade'.

² Diplomet har också formerna *leth*, *leet* 'lät' pret. sg. hjvb.

³ Diplomet har också formerna *opleth* 'upplät'; *oppleto* 'upplåto', den obrutna formen *fårre* 'längre bort' och (Johannes) *Bafhista* (dag), som alla passa bra i Ö. Västmanland.

gersson, dekan i S., och Bengt Magnusson skänka till S. domkyrka jord i Fröstuna s:n, Daga h:d. Partic. pret. ne.: *scriwad* 'skrivet'. — N:o 560, Strängnäs 1405^{15/3}, Filip Olovsson säljer jord i Irsta s:n, Siende h:d till S. domkyrka. Partic. pret. ne.: *ohindradh*. — N:o 894, Strängnäs 1407^{28/10}. Jösse Fågel och hans hustru byta med S. domkyrka jord i Härads s:n, Åkers h:d, mot jord i Irsta s:n, Siende h:d. Supinum: *opburidh*¹. — N:o 398, Torshälla 1403^{12/11}, Priorn i Eskilstuna kloster Jakob och konventet därstädes förbinda sig att hålla vissa mässor med anledning av att konung Erik stadfäst drottning Margaretas gåvobrev till klostret. Supinum: *giwidh*. Partic. pret. ne.: *forescriwadh* 'förut skrivet'. — N:o 437, s. l. 1404^{29/3}, Jöns Birgersson i Hugelsta skänker till Eskilstuna kloster jord i Hammarby s:n. Supiner: *giwidh*; *oplatidh*. — N:o 695, Ingåsa tingsställe (i Sörmland) 1406^{23/1}, Ingegerd säljer till Olov i Långbro jord därstädes. Supinum: *betaladh*.

Från Östergötland och Västergötland har jag visserligen bland mina excerpter ej funnit några exempel med *-d(h)*, men den benägne läsaren må akta sig för att härav draga slutsatsen, att försvagningen *-t > -dh* på denna tid ej spritt sig till dessa landskap. Åtminstone från Östergötland har jag ett exempel, som otvetydigt visar, att försvagningen i partic. pret. resulterat t. o. m. i *bortfall* av konsonanten. Det förekommer i N:o 1800, Söderköping 1413^{13/10}, Riddaren Magnus Birgersson pantförskriver en gård i Husby s:n till Nils Eriksson: fryt oc *obeuara*, på annat ställe i diplomets skrivet: fryt oc *umbewarat* 'fritt och oantastat'. Ett annat exempel på *t- (d̄-)* bortfall² finnes i N:o 2673, Vadstena 1419^{27/7}, Matts Ödgisleson gör ett jordabyte med Vadstena kloster: *the* 'det' (*ware the swa ... at* 'vore det så ... att').

Redan i fornsvenskan finnas enstaka exempel på försvagningen *t > d̄* i trycksvag stavelse efter vokal.

Ovan ur Aschw. Gr. § 266 ha redan anförts formerna

¹ Diplomet har också formerna *wälbördhoz*; *witnisböördh*; *swänka* 'svenska'.

² Visserligen ej i någon av här behandlade kategorier.

ogræwiþ partic. pret. ne. BB 12 pr. och *banzmaled* subst. ne. KkB 14 från SML och (*wþ*)*ælihāt* partic. pret. ne. GB 11: 1 från DaL. Ett enstaka exempel, *ny dictæþ* sup., har jag också anträffat i UL (Confirmatio), som jag genomgått efter Hultmans upplaga.

Från Cod. Bureanus kan jag anföra *þæþ* 'det' 508: 27, *ælskaþ*, *letaþ* partic. pret. ne. 141: 1, 2, av vilka former de båda senare av O. Ottelin¹ (Studier öfver Codex Bureanus I, s. 153 f.) tolkas som nominala former utan *t*. Betydligt sannolikare förefaller det mig dock, att de äro yttringar av den i det föregående behandlade övergången $t > \bar{d}$, i Bureanus exemplifierad också av *þæþ*. Det är f. ö. ej alldeles uteslutet, att ett av *t* uppkommet \bar{d} redan på denna tid bortfallit. Åtminstone tycks detta vara fallet med *gammalt* \bar{d} , att döma av det i samma del av Cod. Bur. en gång uppträdande *mæ* för *mæþ* (Ottelin, Studier, I s. 157).

I ÖgL tyckes ej finnas några former med *þ* för *t* efter trycksvag vokal, men att ljudutvecklingen ägt rum i skrivarens dialekt, anser jag på grund av *indirekta* vittnesbörd högst sannolikt.

Dels förekommer en skrivning *hua* f. *huat* ÅB 3: 1, som tycks visa, att det av *t* uppkomna \bar{d} t. o. m. (sporadiskt) kunnat bortfalla. Att, som Emil Olson (Östgötalagens ljudlära, s. 167) med tvekan gjort, i uttrycket *hua þæt ær hældær maþær ælla kona* tolka *hua* som maskulinum 'vem', låter sig knappast göra, då av eftersatsen *þa takær þæt aruit* ju framgår, att ett neutrum är avsett. Att nämligen ordet *þæt* ej kan vara attribut till *aruit* (i vilket fall vi skulle ha att göra med en subjektlös sats) är tydligt av textens fortsättning.

Dels — och detta är enligt min mening det starkaste indirekta vittnesbördet — finnas i ÖgL en del *skrivningar* med *t* för väntat *þ* (= \bar{d}): *fulnat* m. 'ersättning, BB 9 § 1, *þiufnat* m. Vaþ 32 § 6, *mæt* 'med' KrB 16 pr, BB 51. Om dessa skrivningar säger visserligen Olson (a. a. s. 129): »I dessa former ... föreligger otvifvelaktigt en öfvergång $\bar{d} > t$ i relativt oakcentuerad ställning (jfr Kock, Fsv. ljudl. 446, Arkiv 6: 35 f., Larsson, Söder-

¹ Efter Noreen i Arkiv VI s. 361, noten.

mannal. språk I, s. 130 f.)», men författarens slutsats synes mig i betraktande av de nuvarande språkförhållandena alltför djärv. Var, kan man med skäl fråga, förekommer på svenskt språkområde formen *mät* (eller *mätt*) för *mä* 'med'? Hade den verkligen funnits, borde den väl *någonstädes* vara bevarad. Nog har man exempel på att språkdrag (t. ex. vokalbalansen *a: å*), som funnits över så gott som hela det svenska området, analogice avlägsnats, men dels gäller det här företeelser, beträffande vilka analogipåverkan *måste* ha spelat en viktig roll, dels finnas trots allt i skilda trakter alltjämt spår av det gamla förhållandet.

Vad *fulnat* och *þiufnat* angår, kände jag mig från början mera betänksam, då jag dels i min hembygds dialekt, västgötskan, själv ofta hört de där vida spridda formerna *kallater*, *målater* för 'kallad, målad', dels även genom doktor J. Götlind erhållit upplysning, att former som *hägna* m. 'hägnad' o. d. ej heller saknas. Vad som emellertid talar för att även dessa former äro eubart skrivningar är (förutom *mæt* för *mæþ*) det faktum, att i modern östgötska, där typen *kallater* alldeles saknas — former som *kallet* förekomma blott sporadiskt och sällsynt — har typen *skillnad* subst. *genomgående d*-bortfall¹.

Det sistnämnda gäller också större delen av Småland. Fil. lic. G. Hedström har på förfrågan meddelat, att han har *t*-former belagda blott för Sunnerbo h:d på gränsen mot Skåne.

Vad partic. pret. av 1:a svaga konjugationen angår, har jag vid genomgång av typordslistorna i ULMA² ej funnit annat än *målad(er)*, *tjärad(er)* o. d. i N. Vedbo, S. Vedbo, Tveta, Västra härad, Östra härad, Mo, Västbo och Östbo härad av Jönköpings län. Beträffande Kalmar län visa 3 listor för Södra Tjust, 5 för Sevede, 2 för Aspeland och 2 för Tuna län *måled*, *tjäred* eller därur utvecklade *måe(l)d*, *tjæe(r)d*, varemot listorna för Bäckebo och Kristvalla i N. Möre och den för Madesjö i S. Möre visa bevarat *-ad*. Av de 8 listorna för N. Tjust ha så gott som alla former, sådana som *måel*n,

¹ För ovanstående uppgifter har jag att tacka fil. lic. T. Ålander.

² = Uppsala landsmålsarkiv.

tjäern. Listan för Tryserum och den ena av de två för Loftahammar uppvisa den äldre formen *målen* o. d. jämte den yngre *tjäern* o. d. (Loftah. också: *tjären*). Ändelsen *-en*, tydligen den starka participändelsen, återfinnes alternativt också i Hallingeberg och Gamleby, S. Tjust, i de båda listorna för Misterhult, Tunaläns h:d och i Djursdala, Sevede h:d. — De enda listor som uppvisa partic. pret. på *-t* äro de för Vestrum i S. Tjust (uteslutande): *måelt*, *tjäret*, Ålem i Stranda h:d (utesl.): *målet*, *laget* o. d., och den ena för Misterhult i Tunalän *måelt*, *tjäert* jämte *målen*, *tjäern*.

Att med det nutida förhållandet i Östergötland och Småland för ögonen antaga en *ljudlagsenlig* utveckling *-ad* > *-at* i 1300-talets östgötska synes mig alltför djärvt, detta så mycket mer som de få nutida exemplen med *-t* i participändelsen med sitt sporadiska och regellösa uppträdande snarast äro tillfälliga analogiföreteelser.

Om formerna *fulnat*, *piufnat*, *mæt* blott äro skrivformer, har man anledning fråga, hur de uppkommit. Enligt min övertygelse bero de helt enkelt därpå, att skrivarna på en tid, då ord som *þæt*, *hwat* blivit *þæþ*, *huaþ* och typen *kallat* (sup.) blivit *kallaþ*, men man ändå på grund av ortografisk konservatism skrev *þæt*, *hwat*, *kallat*, understundom också i hastigheten¹ kunnat skriva *mæt* för *mæþ*, *kallat* för *kallaþ* (partic. pret. m. och f.) och *piufnat* för *piufnaþ* m. m. Denna hypotes gäller givetvis också för en senare tid, när man i uttalet fått *þæ*, *hua*, *kalla*, *piufna*. Det är ej gott att avgöra; på vilket utvecklingsstadium talspråket hos Östgöotalagens skrivare stått. Formen *hua* f. *huat* talar vid ytligt påseende för *t-* (*ð-*)bortfall, men när man ser den i satssammanhanget, är saken ej längre så säker. Om *huat* på denna tid övergått till *huaþ* (= *huað*), borde väl i frasen *huaþ_þæt* *ær hældær*, det långa *þ* i *huaþ_þæt* på grund av trycksvaghet ljudlagsenligt förkortas till *hua_þæt*, d. v. s. just den form vi finna. Å andra sidan är, i betraktande av Cod. Bu:s *mæ*, sporadiskt förekommande *ð-*bortfall på denna tid ej uteslutet.

¹ Eller också på grund av ren okunnighet.

Med min ovan framställda uppfattning väntar man i urkunder, där exempel på övergången $t > \bar{d}$ i svagton efter vokal förekomma, understundom stavfel eller rättare s. k. omvända skrivningar med $-t$ i st. f. $-b$. Sådana finnas också.

Ur SML anför R. Larsson, Södermannalagens språk I, s. 130, följande participformer: *sarghat* n. sg. f. 144.7¹, *aflat* n. pl. ne. 64.18, *saghat* n. pl. ne. 166.17 samt dessutom *howtdukar* 60.12, *warpnat* m. 55.8, *piufnat* m. 126.10.

E. Brate, Äldre Vestmannalagens ljudlära s. 53, citerar ur DaL *wardnat* m. GB 5 och *hundrat* räkn. GB 11, 3 (2 g.).

Ur Cod. Bureanus anför O. Ottelin, Studier öfver Cod. Bu. I, s. 114, jämte en del exempel (t. ex. *døt* m. 'död', *utfært* f. 'utfärd'), där ändelsens $-t$ tycks bero på lågtysk påverkan, också formerna *iorpat* partic. pret. f. 15: 24, *limnat* 'levnad' 194: 16, *nowt* 54: 26, *howtdok* 128: 17.

I Stockholms stads tänkeböcker har jag genomgått de första 65 sidorna och därifrån antecknat följande exempel med $t(h)$ i st. f. $d(h)$ i ändelsen. Partic. pret.: *stodh Arwidh Olsson . . . fore rettin oleydet ok ofelath* 14 (26), *Nar Joan Suensson bliffuer ihem* bittalath 19 (35), *til thes han bliffuer* bittalath 48 (82), *the iresetning . . . som igen stoodh* obittalath 61 (105), *Jenis Person . . . kendes sik wel til takka* bittalath *wara och fornögd*, a. sg. m. 39 (67), *kendes for:ne Pedher Kok sik vell fornögd och bittalat* *wara* a. sg. m. 45 (77), *Adhelin Mikels dotter . . . kendes sik fornögd* *oc bittalath wara* a. sg. f. 29 (50), *hon kendes sik fornögd och bittalath . . wara* a. sg. f. 46 (78), *skamferath* n. sg. m. 52 (90), *söm*ath n. sg. f. 33 (58), *insöm*ath n. sg. f. 52 (90), *summerath* n. sg. f. 50 (87). — Substantiver: *blanath* 31 (55), *tiwfnath* 41 (70).

Också i de ur Cod. Holm. B 35 i Medeltids dikter och rim avtryckta styckena förekomma några exempel med $-t$ för $-dh$: *keruat* n. sg. m. 'karvad, sönderhackad' s. 387, *hugnat* m. 392.

När det gäller somliga av de i det föregående nämnda handskrifterna, skulle man kunna uppehålla fiktionen om att både skrivningar som *ogræwiþ* 'ogrävt', *bansmaled* 'bannsmålet' och

¹ Sifforna hos Larsson avse sida och rad i Schlyters upplaga.

sarghat 'sargad'; *piufnat* 'tjuvnad' kunna beteckna verkligt uttal, genom att antaga att de förra tillhört förlägget, de senare däremot avskrivaren. Denna nödfallsförklaring kan emellertid ej tillämpas på Stockholms stads tänkebok, där intet förlägg existerar, ej heller på Laurentius Andreæ's egenhändiga manuskript.

Det finns hos denne ej blott former som *clostrid*, *hospitalede* (1508), vilka Palmér a. a. s. 58 onödigtvis betraktar som danismer, utan även sådana som *predicat* 'predikad' s. 6, *tilltalat* 'tilltalad' 6, 7 (1524 A), *rettat* 'straffad, avrättad' [?] 24 (1530).

Vad de i början av NT förekommande formerna på *-dh* beträffar, är dock troligast, att de leda sitt ursprung från O. Petri, då de i Tänkeboken äro så pass vanliga 1524—1525¹: Substantiver: *klostred* s. 23, 37, *saltpetred* 30, *hualffuid* 'valvet' 69. — Supiner: *kostad* 10, *boriad* 'börjat' 22, *fortalud* 101, *leffrerad* o. d., 89, 90; *mätad* 'mätt' (av 'mäta') 11.

Detsamma är enligt mitt förmenande fallet med den åtminstone i normalspråket i NT vanliga typen *annammat* 'anammad' o. d. med *t* för *d*. Typen är normalform i Tänkeboken: *betalat* f. 9, *anamat* m., *klandrat* f. 12, *tilltalat* m. 13, 27, *rettat* o. d. m. 27, 92, *twingat* m., *obetwinget* m. 23, *kallat* m. 26, 73, *ransakat* f. 44, 45, *empnat* m. 44, *renlifvet* m. 47, 61, *aaftalet* o. d. f. 47, 61, 68, *skattat* o. d. m. 50, 65, *forderffuet* m. 50, *forsamlet* m. pl. 64, *onödgat* m., *otwingat* m. 85.

Den enda maskulinform med *-d* jag antecknat från de 102 första sidorna är *kallader* (s. 23), alltså med *d* i inljud.

I fråga om O. Petris *betalat* 'betalad' och andra *t*-former skulle man med mera skäl än beträffande L. Andreæ's kunna förutsätta ett verkligt uttal med *t*, då ett sådant nu för tiden förekommer i en stor del av Närke.

Visserligen ej i norr och öster i Glanshammars, Örebro (större delen), Askers, Sköllersta och Kumla härader, om man får tro typordslistornas vittnesbörd. I Grimstens och Sundbo härader på gränsen mot Västergötland är däremot, som man kan

¹ Hos L. Andreæ förekomma de däremot blott i ett av hans *tidigare* manuskript, brevet av år 1508.

vänta, formen *målat(er)* normalform. Detsamma gäller också Edsbergs h:d på gränsen mot Värmland, vilket ju harmonierar med uppgiften hos G. Kallstenius, Värmländska bärgslagsmålets ljudlära¹, s. 97 anm., att i Lungsund *t* uppträder sporadiskt i denna ställning och att det i Bjurtjärn och Karlskoga är det normala. Vad Visnums h:d i Värmland beträffar (som ävenledes gränsar till Edsbergs h:d) visa samtliga 6 typordslistor därifrån *målat*, *kallat* o. d. — Formen på *-at(er)* förekommer f. ö., att döma av typordslistorna, så långt österut i Närke som i Mosjö s:n, cirka 1 mil söder om Örebro.

Det är ej gott att veta, huruvida former som *annammat* 'anammad' i normalspråket varit blott skrivformer eller verkliga uttalsformer. I det *senare* fallet måste man antaga, att formerna på *-at* redan i början av 1500-talet haft ungefär samma utbredning som nu, d. v. s. förefunnits i större delen av Närke. Jag lämnar tillsvidare frågan öppen.

2. En form i NT, som enligt Palmér också har danska anor, är *wort* 'vart, blev'. När författaren talar om dess förekomst i Wnderw., yttrar han sig bestämdast: »Pret. *wort* förekommer endast mot slutet i Wnderw., alltså i ett parti som även uppvisar så säkra [sic!] danismer som *hånd*, *ånd*. Sannolikt bör det därför bedömas som dessa» (a. a. s. 50). Beträffande *wort* i NT, där författaren, som jag ovan nämnt, ej helt och hållet vill förneka, att Laurentius Andreæes språk kommer till synes, uttrycker han sig försiktigare: »Pret. *wort* är belagt endast från Västanfors, alltså på gränsen mot Dalarna, men det är ju möjligt, att det tidigare haft större spridning än nu. Omöjligt är det emellertid ej, att det i NT delvis kan ha danskt ursprung. Ojämnheten i dess uppträdande talar i någon mån härför, i det att *wort* är relativt sällsyntare i Mc., Joh. och i 1 Cor. än i övriga böcker» (a. a. s. 179).

Författaren säger med orätt »1 Cor.» Detta stämmer visserligen utmärkt med hans hypotes (a. a. s. 134 nederst f.), att samme sättare, som satt Mc. och Joh., också skulle satt 1 Cor., men i själva verket förhåller det sig så, att det är 2 Cor., som

¹ Sv. landsm. XXI: 1.

jämte Mc. och Joh. uppvisar färre *wort-* än *wart-*former: *wort* o. d. Mc. 9 g., Joh. 3 g., 2 Cor. 3 g.; *wart* Mc. 11 g., Joh. 8 g., 2 Cor. 5 g.¹ (Lindqvist a. a. Mat. saml. s. 12). Under sådana förhållanden förstår jag ej, att författarens hypotes om de danska sättarnas ingripande har något företräde framför Lindqvists uppfattning, enligt vilken Laurentius Andreæ's former, bland dem också *wort*, bli vanligare så snart man kommer in på (det av honom översatta) normalspråkpartiet. Att döma av Lindqvists materialsamling förekomma inom detta parti *o-*former mot *a-*former i ungefär proportionen 15: 1 (92 *wort* mot 6 *wart*), under det att i partiet Mt. — 2 Cor. proportionen blott är ungefär 2: 1 (101 *wort* mot 56 *wart*).

Vad beträffar formen med *o*-uttal på svenskt område så finnes den utom för Västanfors numera belagd också för Karbenning och V. Våla i Västmanland och Tärna socken i Uppland². Det är sannolikt, att gränserna för dess område ytterligare komma att utvidgas, allteftersom mer dialektmaterial inflyter.

Emellertid är det enligt min mening ingalunda säkert, att — såsom Lindqvist a. a. s. 195 hävdad — man i NT:s *wort* måste förutsätta *o*-uttal.

Det finns dock, som L. (a. a. s. 39) mycket riktigt framhåller, en del ord, som i NT nästan genomgående också i normalspråket skrivas med *o*, fastän de utan något som helst tvivel uttalats med *å*.

Av de specialförklaringar, som författaren uppställt för dessa, tarvar emellertid en revision och en annan motsägelse.

Beträffande hjälpverbet *motte* 'måtte, kunde' förutsätter författaren påverkan av det från medellågtyskan inlånade *moste*, »detta så mycket mer, som det senare ordet nästan undanträngt *motte* i bet. »måste» (ungefär 11 *motte* på 40 *moste* i NT 1526) och *motte* i de flesta fall just användes i bet. »måste», varför associationen med detta låneord måste ha varit mycket stark».

Mot påståendet att *motte* »i de flesta fall» i NT skulle begagnas just i betydelsen 'måste', får jag inlägga en bestämd gen-

¹ Däremot 1 Cor., *wort* 2 g.; *wart* 2 g.

² Neuman, Karlskrönikans proveniens och sanningsvärde s. 150.

saga, åtminstone vad normalspråkspartiet angår. Av de 22 ställen, där jag inom detta parti belagt *motte* (*mottom*), har det på ej mindre än 17 betydelsen 'måtte, kunde, skulle': Gal. 3: 14, Ef. 6: 19 (2 g.), Fp. 1: 14, 20, 3: 11, 1 Th. 5: 23, 2 Th. 2: 10, 2 Tm. 1: 4, 2: 25, Eb. 6: 11 (2 g.), 18, 12: 15, 13: 21, U. 11: 5, 16: 9.

Ej heller på de övriga 5 är det så säkert, att det har betydelsen 'måste'.

1 Tm. 3: 7: *han motte och haffua itt gott witnysbyrd vthaff them som vtan till äro.*

Tt. 1: 10—11: *För ty många äro geenstörtughe / onyttughe squalrare / och bedräghare / besynnerligha the vthaff vmskärilsen / huilkom man motte stuppa munnen igen.*

2 P. 3: 8: *Men en ting motte idher icke fördölias mine käreste / ath en dagh för herranom / är såsom tusend år.*

Eb. 9: 23: *Så är nw aff nödhen ath the himmelska tingēs efftersyner skola medh sådant reengiort warda / men the sielffua himmelska tingen motte medh bättre offer reengöras.*

Eb. 11: 6: *ty vthan trona är omöghlighit tekias gudhi / ty then til gudh komma wil / han motte troo ath gudh är til.*

På samtliga ställen utom det sist citerade passar lika bra den av Söderwall (under *magha*) som n:o 7 anförda betydelsen 'må, böra', som i fsv. och msv. tid synes vara mycket utbredd. Något 'måste', likvärdigt med de av Söderwall under betyd. 8 anförda exemplen (t. ex. *han matte sik gifua*¹ Iv. 4242; *hans örs ok skiold matte vte standa*² Fr. 318), föreligger ej.

Då *moste* alltså hos normalspråkspartiets översättare redan tycks ha undanträngt *motte* i betydelsen 'måste, vara nödsakad', bör dess påverkan på detta senare i ortografiskt avseende tydligen förläggas till en avsevärt tidigare period, än vad författaren gjort.

Rentav osannolik förefaller mig Lindqvists förklaring av *o* i substantivet *motto*³, nämligen att detta skulle fått sitt *o* från

¹ 'måste', om han ville behålla livet.

² 'måste', därför att porten ej var hög nog att släppa in hästen.

³ 'i så måtto, övermåttan' o. d.

preteritiformen *motte* (vilken, såsom nämnts, fått sitt från pret. *moste*!). Man torde ha goda skäl att ställa sig skeptisk till denna förklaring, till dess författaren uppvisat *något* exempel på att en *preteriti-form* övat inflytande på ett *substantiv*, låt vara blott ifråga om stavningen. Från modern tid känner man visserligen en tendens att genom stavning antyda *betydelsesammanhanget* mellan ord, som i fråga om uttalet delvis överensstämman ¹, exemplifierad av t. ex. *flesta* (efter *flera*), *sagt* (efter *säga*), förr: *lifvet* (efter *lif*), *godt* (efter *god*) o. d., en tendens, som säkert mer eller mindre stark funnits tiderna igenom, men detta är ju något helt annat än det av Lindqvist antagna fallet.

I varje fall — om *otta*, *ottonde*, *motte* pret., *motto* subst., ehuru de uttalats med *ä*, dock skrivits med *o* på grund av äldre skrifträdion, — kan detta lika väl ha varit fallet med *wort*. Formen är i slutet av 1400- och början av 1500-talen långtifrån så sällsynt, som man trott (Neuman, Karlskrönikans proveniens s. 151 f.). Det är *därför* ej omöjligt att härleda formen från Laurentius Andreæ, ty såsom jag (Karlskrönikans proveniens s. 150) uppvisat, finnes *vårt* belagt *också* för östra Västmanland (V. Färnebo). Dess utbredningsområde är dock nu betydligt vidsträcktare än *o*-formens ². Det finnes *också* (a. a. s. 150) i skilda delar av Sörmland och Dalarna samt i Uppland i Åkerby, Skuttunge och Björklinge norr om och i Bladåker nordöst om Uppsala. Det är väl troligt, att dess utbredningsområde en gång varit mera sammanhängande än nu, men det är ju *också* möjligt, att antalet belägg ökas, allteftersom dialektmaterialet växer. I närvarande tid äro bägge formerna typiskt uppsvenska men ingendera inskränkt blott till ö. Västmanland. Vad äldre tid angår, förefaller det dock möjligt, att utbredningsområdet varit större, att döma av skrivningar i medelsvenska diplom (a. a. s. 152).

Att formen i NT delvis skulle härröra från (de danska?) sättarna, behöver ej alls antagas. Vill man av någon anledning

¹ Se t. ex. Noreen, Spridda studier, I s. 98.

² Denna är nämligen (se ovan s. 22) hittills blott belagd för tre s:ar i ö. Västmanland och en i v. Uppland.

utesluta Laurentius Andreae, ligger det sedan närmare att tänka på korrektorn, som efter all sannolikhet varit uppsvensk.

3. »Säkra danismer äro *förnema* och *vetherligh*» yttrar Palmér a. a. s. 47. Jag förstår ej, vad som bragt författaren på denna tanke. Därför att formerna äro vanliga i danskan på denna tid, behöva de väl ej vara danismer i svenska skrifter, nota bene om de stämma med svensk ljudutveckling och svenska skrivvanor.

Vad det förra angår, bör ett äldre *förnäma* i så gott som alla svenska dialekter ge *förnem(m)a*¹, om det nämligen skulle finnas i dialekterna. Därtill kommer, att ordet, om det ej är direkt lån från mlty. *vornemen* (Falk och Torp s. 260), i varje fall väl nybildats efter detta (Hellquist, Etym. ordb. s. 174).

Söderwall upptager också *e-* (*ä-*)former ur goda svenska (ej daniserande) urkunder: *fornema* ur Cod. Holm. D 4 (1430—50), partiet Konung Alexander² v. 7249, *fornemer* ur Ericus Nicolais översättning Aff dyäffwlsins frästelse s. 48 och *fornämma*, *fornämmer* ur BSH 5, n:o 116. Diplomet i fråga är utfärdat i Hå³ 1507 ⁵/₃ av Laurens Pedersson, som skriver till Svante Sture om sina underhandlingar med allmogen i Östbo, Västbo och Sunnerbo h:d för genomdrivande av den utskrivna gården. Formen verkar ju snarast uppsvensk, men kanske kan *i* framför *m*, *n* också i sydliga trakter bli *ä*? Åtminstone anföres av Gadd, Allmogemålet i Östra Härad (Uppsala 1873) s. 56 ett *Läna* med exemplet *Du få löv l. opp bröet; dä ä früset*. Om formen skulle vara riktig, har man skäl misstänka, att det i sydliga dialekter ofta förekommande *vän* (< fsv. *vǎn*) ej *alltid* fått sitt *ä* genom påverkan från riksspråket.

Vad *veterlikit* o. d. beträffar, återfinnes det förutom i RK 3 v. 5748⁴ i bl. a. följande diplom: SDns n:o 42 Västerås 1401 ²⁵/₃, n:o 780 Askers sockenstämma 1406 ¹⁸/₁₁, n:o 1024 s. l. 1409

¹ Jfr Hesselman, I & Y s. 79.

² Utgivet av Klemming i SFSS, bd. 12.

³ I Hamneda s:n i Småland.

⁴ Handskriften till denna del av RK 3 är skriven i Vadstena på 1520-talet.

(Bröderna i s. Jakobs och s. Peters gille i Uppsala upplåta till herr Laurens Gustavsson, prebendat i U., en gillet tillhörig tomt), n:o 1081 Risberga kloster 1409 ²¹/₇; BYH¹ 1, n:o 125 Vadstena 1469 ²⁴/₇, n:o 131 Lästa 1477 ²⁸/₇, n:o 132 Arboga 1480 ¹⁶/₉; BSH 5, n:o 130 (trol. Eksjö), 1507 omkr. ²¹/₄², n:o 155 (trol. Kalmar i aug. 1507)², n:o 156 Dävensösund 1507 ³/₉³. Ett exempel med *ä*, *væthelekit*, förekommer i SDns n:o 282 s. l. 1403 ¹⁵/₂, utfärdat av »Laffverinst a Bakka».

De i det föregående nämnda diplomerna äro ej daniserande. I några förekomma former med *e* för *a* i ändelsen, men detta *behöver* ej vara ett danskt drag, detta så mycket mindre som inga andra danismer förekomma. I några, t. ex. SDns n:o 42 och 780, vittnar till yttermera visso vokalbalansen *a* : *å* om språkets synnerligen svenska karaktär.

4. Det finns också andra *e*-former, som författaren vill göra till danska.

»*framledhit* Ebr. 8: 13, *framledhen* Mt. 28: 1 not, *offuerbleffuen* Joh. 6: 12, *tilscreffuit* Ebr. 13: 22 med *e* trots ändelsens *i* (> *e*) äro sannolikt ej heller reformatorernas former, men i danskan äro de de enda brukliga. Detsamma gäller pret. plur. *bleffuo*, *bleffuom*, *bleffue* Joh. 2: 12, 1 Thess. fspr. 3: 1, Ebr. 8: 8, *refuo* Mc. 2: 4, *wredho* Joh. 19: 2, *vndwekom* Gal. 2: 5, vilka även saknas hos såväl O. Petri som L. Andreae. Procentuellt förekomma de flesta i Mc. och Joh., vilket ock tyder på att de förskriva sig från sättarna, i det de gynnats mera av den ene än av den andre» (a. a. s. 158).

Dessa *e*-former — liksom de av författaren ej nämnda men av Lindqvist a. a. s. 57 citerade *screwor* Ebr. 11: 28, *bergscrewor* U. 6: 15 — synas mera värda beaktande än de i det föregående behandlade, men som undertecknad (Karlskrönikans proveniens s. 168 ff.) visat, övergår sporadiskt rotstavelsens *ï* > *e* i typen *bïtin*

¹ L. F. Rääf, Samlingar och anteckningar till en beskrifning öfver Ydre härad i Östergötland (Linköping 1856).

² Utfärdat av riksföreståndaren Svante Sture.

³ Utfärdat av svenska riksrådet.

i medelsvensk tid också i mellansvenska och uppsvenska dialekter, när *r* eller kakuminalt *l* går före. De enda ovan anförda exemplen, som ej falla under regeln, äro *framledhen* (*-ledhit*) och *vndwekom*. Det senare har förvisso fått sitt *e* analogiledes från singularen, och vad *framledhen* beträffar, är det mycket möjligt, att det tagit intryck av vokalismen i *forleden*, som delvis (Hesselman, I & Y s. 163) kan betraktas som lån från medellågtyskan. Detta är så mycket sannolikare, som ordets betydelse både Ebr. 8: 13 och Mt. 28: 1 noten just är 'förfluten, förgången', således identisk med betydelsen av *forleden*.

Om formerna alltså på denna tid äro goda svenska (ja t. o. m. uppsvenska) former, kan man fråga, från vem de härröra. Författarens yttrande, att de »sannolikt ej» äro reformatörernas, verkade på mig förbluffande. Detta därför att några av just dessa *e*-former och åtskilliga andra av samma kategori av författaren upptagas i hans avhandling Starktoniga vokaler i 1500-talets svenska, kap. 1, Vokalismen i Olavus Petris skrifter, s. 29. Där återfinnas *framledhet* Tänkeb. 220, *framledhen* Itt fögho sendebr. 336, Post. (1528) 25, *screffwit* Gudz ordh 543 (1528). Andra av författaren anförda exempel äro *forledhen* Tänkeb. 236¹, *grepen* ibid. 22, *bedhen* ibid. 179, *geffwit* Messan (1535) E 4 s. 2, Post. (1530) 71, *förgeffuen* Itt ochr. sendebr. 155, *besweken* Ärlig skap. (omkr. 1530-talet) 538.

Jag kan efter genomgång av Tänkeboken ytterligare meddela följande av Palmér där förbigångna former: *velet* 'velat', s. 48, *setet* 'suttit' s. 37, *besetin* 'besutten' s. 269². Jag tror knappast, att någon med denna exempelsamling för ögonen kan förneka den stora sannolikheten för att de ur NT anförda *e*-formerna verkligen äro Olaus Petris. Några av dem förklaras enligt den av undertecknad (ovan) formulerade ljudregeln, *bedhen*, *setet*, *be-*

¹ Snarast tyckes dock i handskriften stå *forlidhen*, ehuru *i*-pricken saknas.

² För användning av ett noggrant rättat exemplar av Tänkeboken står jag i tacksamhetsskuld till läroverksadjunkten fil. dr. P. Wenström. Har dock själv kontrollerat dessa former i handskriften.

setin och *geffuit* kunna givetvis tolkas som sporadiskt förekommande analogiformer med *e* från presens och infinitiven, men formen *besweken* är svårare att komma tillrätta med. Ha de götiska dragen på denna tid från Västergötland nått ända till Örebro i Närke? I så fall skulle O. Petris *framledhet*, *framledhen* ej tarva ovan givna specialförklaring. Den form i Bib. 1541, *weken* Judith 5: 19, som förlett Hesselman (I & Y s. 162) till frågan: »Har månne någon syd- eller västsvensk haft sin hand med i öfversättningen (eller korrekturläsningen) i denna del av bibelväcket?» härrör rimligtvis (liksom ibid. citerade *bedreffuit* I Macc. 6: 12, *bleffuen* Judith 8: 2) från just Olaus Petri eller hans broder Laurentius.

5. »Ett par påtagliga danismer äro *sön* 'son' Luc. 9: 22, plur. *sønner* Ag. 7: 15. Även *spönar* Luc. 23: 29, som är belagt i den danska översättningen av H. Susos Gudelig visdoms bog, kan vara danskt» (Palmér a. a. s. 148).

Den »påtagliga danismen» *sønner* återfinnes hos Hesselman, I & Y s. 107, där den förutom för Trögds h:d upptages för ej mindre än 8 socknar i Uppland »m. fl.» Den finnes också hos A. Isaacsson, S. Fjärdhundralands folkmål¹ s. 123 och torde vara normalform i ö. Västmanland². Formen *spöne* 'spene', som ävenledes är en god, rätt spridd svensk dialektform kommer att behandlas i annat sammanhang. Den enstaka formen *sön* kan, om man ej vill antaga tryckfel, tolkas som ett dialektalt *sön*, uttalat med det mellanljud mellan *ä* och *ö*, som hos Olaus Petri stundom (se nedan!) skrives *ö*.

6. »Säkra danismer, som återfinnas i Tideboken, äro *drömna* Ag. 2: 17, *drömmar* Ag. 2: 17, *försummadhe* Ag. 18: 25, *hemmeligheet* Luc. 8: 10, *rwmmnet* Ag. 6: 14, 7: 7, 33, *ödherummen* Mc. 1: 45, *slemmer* Eph. 5: 5. De saknas hos båda reformatorerna men återfinnas i O. Petris tryckta skrifter, varför de helt säkert stamma från tryckeriet» (Palmér a. a. s. 149 f.).

¹ Sv. landsm. h. 157, 1923.

² Formen, liksom *söner*, kan vara ljudlagsenligt utvecklade på uppsv. område, om nota bene ändelsens *-i* tidigt övergick till *-e* (*-ä*) frfr *-r*.

Slutsatsen är i sanning överraskande! Också om formerna saknas i O. Petris egenhändiga manuskript, är väl långtifrån troligt, att de i hans tryckta skrifter härröra från (de danska?) sätterna. Detta av det skälet, att de säkerligen funnits i hans dialekt, där i fsv. *hema* o. dyl. ord ju regelbundet nu för tiden konsonanten är förlängd (i motsats mot i de typiskt uppsvenska målen). Om några former med förlängt *m* ej finnas i manuskripten, kan det bero därpå, att O. P. liksom i så många andra fall — t. ex. i fråga om *haffde*, *lagde*, *sagde*, *nidan*, *sidan* — varit konservativ i sin stavning, varför hans dialektformer blott enstaka gånger komma till synes. I de tryckta skrifterna (NT inberäknat), där materialet är större, delvis därför att ordvalet är rikare än i Tänkeboken, äro givetvis också utsikterna störst att träffa dylika former, om de ej bortrensats av korrektorn.

Å andra sidan, om formerna finnas i O. Petris tryckta skrifter, kunna de väl ej ha kommit dit genom de danska (tyska) sätterna. Dessa voro ju enligt brevet av 1527 ⁴/₁ då redan avskedade. Författaren vill väl ändå ej göra sig saker till det dristiga antagandet, att de få formerna med dubbelskrivet *m* i NT (troligen ej fullt 1 %) skulle haft en så revolutionerande verkan, att de *nya* sätterna för deras skull gingo och ändrade former med enkelt *m* till sådana med dubbelt? Min slutsats är alltså, att de fåtaliga formerna med dubbelskrivet *m* såväl i O. Petris egna tryckta skrifter som i förra delen av NT (där ju överhuvud O. P:s språk mest gör sig gällande) troligen härstamma från honom själv.

7. »Till danismerna torde helt säkert även böra räknas de enstaka *affbrotten* Mc. 13: 2, *förbodhen* Mt. 5: 33 not, *vihgoten* Ag. 10: 45, *förnommit* Mc. 5: 26, vilka äro främmande för reformatorerna men vanliga i tidens danska» (Palmér a. a. s. 149).

Då jag från studiet av Palmér, Starktoniga vokaler, för en del år sedan hade ett bestämt minne av att växlingen *u : o* i partic. pret. just var ett karakteristiskt drag hos O. Petri, tog jag mig för att granska materialsamlingen i ovan nämnda arbete. Jag fann *mer*, än jag vågat hoppas.

I urspr. kortstaviga participer återfinnes *o*, alternerande med *u*, ej blott i *stolit*, *skoren*¹, *lopit*, *-en* (a. a. s. 140) utan även i de enstaka *broten* Wnderw. 3 (a. a. s. 140) och *förmommet* i rim med *kommet* Tob. Com. G s. 1 (a. a. s. 137), alltså i just två av de av Palmér ovan till danismer räknade participerna. Det kan under sådana förhållanden näppeligen anses för djärvt att härleda också de enstaka *vthgoten* och *förbodhen* från O. Petri, hos vilken *o*-former mer eller mindre ofta uppträda som varianter just i partic. pret.

Om, såsom i det föregående uppvisats, de av Palmér i NT 1526 antagna danismerna² i själva verket *samliga* äro goda svenska skriftspråksformer, är därmed ej sagt, att Palmérs artiklar genomgående skulle vara ovederhäftiga. Tvärtom synas de mig rymma åtminstone några mycket beaktansvärda synpunkter.

Normalspråkets västmanländska karaktär.

I likhet med Palmér anser jag normalspråkets karaktär av östlig västmanländska av Lindqvist ej ha blivit tillräckligt bestyrkt. Redan för många år sedan hade jag vid ett seminarium i Uppsala under professor Noreens presidium tillfälle att i samband med en annan språklig fråga framställa mina betänkligheter mot kapitlet 6, Dialektala drag i Nya Testamentet 1526, i Lindqvists gradualavhandling, och dessa betänkligheter ha sedan dess snarare ökats än minskats.

Lindqvist har i ovannämnda kapitel sammanfört dels dialektdrag, som återfinnas såväl i östlig västmanländska som i andra närstående dialekter, dels även sådana, som enligt L. återfinnas *blott* i ö. Västmanland. A. a. s. 199: »Vi kunna slutligen fastställa *flera dialektformer* (bl. a. wort med slutet *o*), *som icke återfinnas inom andra uppsvenska dialekter*».

¹ "Ordet *sworen* har alltid *o*" (Palmér *ibid.*). Huruvida jämte *kloffuen* Post. (1528) 135 finns något *kluffuen* framgår ej av a. a.

² Har här blott behandlat dem, om vilka Palmér uttalat sig mest deciderat.

Låt oss kritiskt granska dessa senare, för att se huru tungt de väga.

1. Beträffande *wort* har redan ovan framhållits, att det ej föreligger något tvång att för NT förutsätta uttal med *o*. Men har formen uttalats med *å*-ljud, finns den belagd utom för *ö*. Västmanland också för Uppland, Södermanland och Dalarna.

2. De av Lindqvist s. 65 f. och 198 anförda *ö*-formerna *sörgesong* L. 7: 32, *tölfte* Ag. 12 kap. rubr., *törghit* L. 11: 43 — däremot ej *betörffues*, *nödhtörfftugh* etc., *törka*, vilkas *ö* snarast bör förklaras på annat sätt¹ — skulle visserligen tala för *ö*. Västmanland, där en övergång *ö* (l. *ü*) < *ö* ägt rum mellan dental och *r* (någon gång kakuminalt *l*) eller efter ett *r* föregånget av konsonant², om de vore de *enda* i NT förekommande *ö*-formerna. Så är emellertid ingalunda fallet. I Lindqvists exemplsamling upptagas dessutom *fölkit* Mc. 11: 32, 13: 8, Ag. 7: 17, *kömmer* Mc. 13: 36, *söm* pron. Mt. 21: 9, R. 3: 24, U. fspr., vartill må läggas det av undertecknad påträffade *såsöm* Eb. 3: 5. Jämte 3 säkra former, exemplifierande övergången *ö* > *ö* mellan dentaler, finnas alltså ej mindre än 8 exempel, där *ö* (i motsats mot i *ö*. Västmanland) står i annan ställning. Då härtill kommer, att de 3 exemplen *ej* — såsom man skulle vänta — förekomma inom det s. k. normalspråksområdet, där ju Laurentius Andreæ's inflytande förutsättes ha varit starkast, under det *söm*, *såsöm*, som ju tycks vara främmande för *ö*. Västmanland, vardera 1 g. förekommer just i nämnda parti, torde man ha god rätt betvivla också *sörgesong*-, *tölfte*- och *törghit*-formernas härstamning från *ö*. Västmanland³.

Betydligt sannolikare synes mig då antagandet, att *samliga* 10 *ö*-former äro exempel på en i de flesta svenska dialekter⁴

¹ Lindqvist a. a. s. 66; Kock, Ljudh. II: 126; Noreen, Aschw. Gr. § 423, a 5 (visserligen närmast avseende substantivet *thørka*).

² Lindqvist a. a. s. 66.

³ Detta så mycket mer som i *ö*. Västmanland *tolfte* ej tycks förekomma med *ö*-vokal. Fil. mag. A. Thorfors har på min förfrågan uppgivit *tolv*, *tolta* o. d. från Romfartuna, Kila, Fläckebo, Huddunge.

⁴ Dock ej i n. och *ö*. Södermanland, s. och v. Uppland, delar

försiggången generell utveckling av gammalt *ö* till det öppna mellanljud mellan *å* och *ö*, som i landsmålsalfabetet fått olika beteckningar alltefter den grad, vari det närmat sig *ö*. Ett flertal dylika *ö*-skrivningar anföras av Kock i Ljudhist. II s. 121 ff. ur en mängd medelsvenska och t. o. m. en del lagsvenska handskrifter. Själv har jag (Utbredningen av vokalbalansen *a : å* i medelsvenskan, s. 38 f., och 54) anført sådana *ö*-former ur Cod. Holm. B 24 och Cod. Ups. B 16, bägge utan tvivel representande medeltida Mälar-dialekter.

Formerna med *o* för väntat *ö* harmoniera f. ö. ej illa med språket hos Olaus Petri att döma av Palmér, Starktoniga vokaler s. 124 f. Detta gäller ej blott de *ö*-former, för vilka rimliga särförklaringar finnas, utan även de andra, där *ö* säkerligen betecknar ett mellanljud mellan *å* och *ö*.

Vad de förra beträffar, anføres a. a. s. 126 *nödhtörfft(ug)* o. d. ur Sacr., Post. (1528, 1530, 1537) och Ingong, i de flesta skrifterna växlande med *o*-former i likhet med i NT. Påverkan från detta senare är uteslutet, då *ö*-former där förekomma i L., Ag., Fp., Col. vardera blott 1 g. Om (*be*)*törffua* o. d., som a. a. s. 129 citeras ur Clerekrijt, Sacr. och Post. (1528), gäller alldeles detsamma som om föregående. Däremot skulle (*för*)*törka* o. d., anført ur Wnderw., Post. (1530) och Messan (1531), *möjligen* kunna vara lån från NT, då *ö*-former av ordet här förekomma åtminstone 11 g. (märk dock 9 g. i evangelierna, där Olaus Petris språk ju klarast skönjes).

Vad de senare angår, anføres a. a. s. 129 ur Tänkeb. formerna *börgare* 175, *rösterede* 238, ur Post. (1528) *kösteligh* (flerstädes), *kömpne* 'komna' 212 och ur Post. (1530) *störm* 93, *ellöfua* 'elva', 217; dessutom anføres s. 124 ur Post. (1537) *brötlig(h)e* 159 s. 2, 166 s. 1. Beträffande några av orden såsom *rösterede* och *kösteligh* skulle man visserligen kunna tänka sig lån från tyskan med *ö*-vokal, men så synnerligen troligt är det ej, då ju

av ö. Västmanland och delar av n. Dalarna, där rent *å*-ljud bevarats (Hesselman, Sveamålen s. 55, Neuman, Utbredningen av vokalbalansen *a : å* s. 40).

o-formerna av bägge orden äro de äldsta och dessutom de normala såväl under fsv. som ä. nsv. tid. Under sådana förhållanden synes mig ligga närmare till hands att uppfatta de få *ö*-formerna som dialektala uttalsformer. Detta gäller i än högre grad om de övriga, t. ex. *kömpne* (Obs! *kömmen* i NT). Att — som Noreen, Aschw. Gr. § 536, anm. 1, i fråga om det i Upplandslagen 1 g. förekommande *kōmæ* och Palmér, Starktoniga vokaler s. 129, alternativt i fråga om *kömpne* — antaga analogibildning efter en presensform med *i*-omljutt *o* är ej rimligt, då någon dylik form ej anföres vare sig av Schlyter eller Söderwall. Det vore onekligen en ödets ironi, om exempel med *ö* skulle saknas just av den verbform, där *ö* ursprungligen hör hemma. Man kan ej skylla på den ringa frekvensen. Presensformen av *kōma* är ganska vanlig, ej minst i Upplandslagen. En ännu sämre utväg är att — som Palmér alternativt a. a. s. 129 — antaga påverkan från ty. *kōmet*, *kōmpt* hos Luther. Detta i ett rent svenskt, dagligen och stundligen använt ord!

Hos Laurentius Andreæ har Lindqvist ej kunnat påvisa några som helst av *ö*-formerna i NT. Former, där gammalt *ö* står mellan dental och *r* resp. kakuminalt *l*, saknas i breven, men typen *komma* är så mycket vanligare.

1504: *om* 2 g.; *som* 3 g.

1508: *kommer* o. d. 2 g.; *om* 8 g.; *som* 1 g.

1524 A: Olika former av verbet *komma*¹ 13 g.; *om* 24 g.; *som* 15 g.; *somlige* 1 g.; *sommestedes* 1 g., *somestadz* 1 g.

1524 B: Former av *komma* 10 g.; *om* 27 g.; *som* 15 g.; *somlige* 1 g.; *somestadz* 1 g.

1525: Former av *komma* 5 g.; *om* 2 g., *cringom* 2 g.; *som* 14 g.; *somliga* 1 g.; *sommestedes* 1 g.

1527 ^{23/9}: *om* 1 g.; *som* 2 g.; 1527 ^{7/11}: *som* 1 g.

1529: Former av *komma* 2 g.; *om* 10 g.; *som* 9 g.; *somligh* 1 g.

1530: Former av *komma* 2 g.; *om* 10 g.; *som* 7 g.

Ordförrådet är naturligtvis oerhört mycket mindre än i NT och Olaus Petris skrifter, men å andra sidan ha ju breven i

¹ Preteritum sg. och pl. ej medtaget.

olikhet med dessa ej undergått någon korrektors stränga granskning. Att det bland de bortåt 200 *o*-formerna ovan ej förekommer *någon* *ö*-form, torde alltså böra tillmätas en viss betydelse. Ej heller i Laurentius Andreæ's år 1529 tryckta *Om Troona* har jag f. ö. funnit någon dylik: Former av *komma* 7 g.; *om* 15 g.; (*så*)*som* 61 g.; *somblige* o. d. 3 g.; *sommestädes* 1 g.

Som vi av ovanstående finna, stå alltså *ö*-formerna i NT mer i samklang med Olaus Petris än Laurentius Andreæ's språk, åtminstone för så vitt vi f. n. ha detta senare tillgängligt för jämförelse.

Övriga i NT förekommande enligt Lindqvist (a. a. s. 192 ff.) speciellt för Västmanland utmärkande språkdrag äro ingalunda inskränkta till blott detta landskap.

3. Formen *likomi* 'lekamen' har sedan gammalt uppfattats som en typisk västmanländsk dialektform¹, detta därför att den av Schlyter blott belagts i handskrifter av Västmannalagen². Mina första dubier angående formens specifikt västmanländska karaktär fick jag genom Beckmans Studier i outgivna fornsvenska handskrifter (SFSS h. 151, Stockholm 1917). Författaren, som citerar *likoma* dels ur StL, A (KkB, 3 g.), e. 1357, dels ur KrLL 82 (ÄB, 2 g.), från början av 1500-talet, yttrar om formen i den förra handskriften (a. a. s. 124): »Formen är, såvitt vi våga bygga på vårt torftiga material, på 1300-talet en västmanländsk dialektegenhet». Då författaren i stor utsträckning laborerar med hypotesen »Arbogaspråk i medeltida stockholmska», är det ju rätt naturligt, att dess förekomst i den *stockholmska* handskriften av StL ej föranledde honom att frångå dogmen om dess egenskap att vara speciellt västmanländsk. Egendomligare syntes mig, att han kunde citera den ur KrLL 82 (a. a. s. 232), som enligt hans egen lokalisering härstammar från området Östergötland och Småland, utan att detta citat hos honom utlöste några som helst reflexioner.

¹ Se Aschw. Gr. § 8 b, § 145 anm.

² Söderwall anför *ligome*, *-oma* MD 172 i, 172 k, men redan skrivningen med *g* gör, att man ej för *svenskans* vidkommande kan fästa avseende vid formen, som ju f. ö. är hämtad ur den starkt daniserande Cod. Arn. Magn. 792, 4:o.

Visst är, att formen, åtminstone under medelsvensk tid, långtifrån är inskränkt till Västmanland. Förutom i den ännu ej lokaliserade Cod. Schürer 104 — den del därav, som tryckts av Klemming i MD s. 142 ff. (s. 143: *likome*) — har jag i mina excerpter funnit den för Cod. Holm A 3, skriven av två Vadstena-nunnor år 1502¹ (bl. 148 r: 1 jämte *licame* n. sg., *likamlige* också *licoma* obl. kas. sg. 2 g.), samt i trenne sörmländska diplom: 1) Strängnäs 1457^{25/10} (RA), utfärdat av biskop Sigge och lagmannen i Sörmland Jon Karlsson. Förutom *hålgelikomen koor* förekomma i diplomt en del anmärkningsvärda former såsom *stadhfästidh* 'stadfäste det'; *hugwt breffuit* 'huvudbrevet' och *jördh* 'jord', vilken sistnämnda form vanligen anses uppländsk², men kanske funnits också i (norra) Sörmland; 2) Ingåsa ting 1456^{29/5} (RA), Nils Finkenog, som håller häradsting med allmogen i Öknebo h:d, meddelar fasta på Brogerde i Ytragerna socken åt riddaren Magnus Bengtsson. Jämte *helga likoma dagh* finna vi här formerna *bördh* och *Mekäl* 'Mickel'; 3) SDns n:o 184, Strängnäs 1402^{26/5}, utfärdat av Sten Bengtsson, konungens domhavande, och Erengisle Nilsson, lagman i Sörmland: *hålgå likoma dagh*.

En form *hålgelēkomas* förekommer också i diplomt Kalmar 1472^{5/4}, utfärdat av »Skyper wasthe Borgare i kalmarna»³, avtryckt av undertecknad i Utbredningen av vokalbalansen *a: å* s. 86 f.

Exkurs. Som vi se, anträffas *o*-(*å*-)formen vida utanför Västmanlands gränser. Kanske den f. ö., i stället för att vara exempel på en dialektal utveckling *a > o* före *m* i icke huvudtonig stavelse⁴, vilken ljudutveckling, så vitt jag vet, annars ej är be-lagd för Sörmland, Östergötland och Småland (se ovan!), snarare bör tolkas på annat sätt. Hur den i så fall bör tolkas, därom ger oss en form av ordet i diplomt (RA) Strängnäs 1451^{15/4} (Ingevald Eskilsson, prebendat i Strängnäs, gör jordabyte med

¹ Klemming, Bonaventuras betraktelser (SFSS 15) s. IX.

² Kock, Sv. ljudh. II s. 410 f.; Neuman, Utbredningen av vokalbalansen *a: å* s. 65.

³ Användningen av majuskler, som synes, påfallande ur nysvensk synpunkt.

⁴ Kock, Sv. ljudh. I, s. 306.

Laurens Ragvaldi sakristan dårsammastädes) en tydlig fingervisning. Där står nämligen *helgha likamo prebendo* 'helga lekamens prebende'. I ett *likäma* obl. kas., med huvudtrycket (alldeles som i nsv.) på rotstavelsens *a*, bör ljudlagsenligt ändelsens *-a*, då det ju är (halv-)långt, utvecklas till *-å*. Men att ett *likamå*, oftast skrivet *likama*, någon gång *likamo* (jfr diplomet ovan!), alltefter skrivarnas vana att återge *å*, i en del medelsvenska dialekter med vokalbalans *a : å* genom (i Dalarnas och nordligare landskapsdialekter ännu talrikt exemplifierad) s. k. tilljämning kunnat bliva *likåmå*, är ej uteslutet.

Samma utveckling har i så fall också *saman* (adv.) undergått. Redan då jag för Utbredningen av vokalbalansen *a : å* sysslade med hand 2 i Didrikssagan, observerade jag, att jämte formerna *sam(m)an* 5 g. och *sam(m)on* 12 g. också förekom ett *somon* 2 g. Det var min mening att i en följande uppsats behandla formerna *likoma* och *soman* jämte eventuellt ännu i sydligare dialekter fortlevande exempel på tilljämning.

Jag har emellertid nu delvis blivit förekommen genom S. Henning i Ericus Nicolais Gerson-översättningar (Uppsala 1927), där författaren s. 150 tolkar Didrikssagaus *somon* och¹ Arboga lagboks *gudzsofwo lagh* och *foronötö* just som exempel på tilljämning *a > å*. Vad *gudzsofwo* beträffar, ligger dock närmare till hands att betrakta det som en felskrivning för *gudzsofwo* (< *gudzsofwa* < *gudzsofwa*) med det diakritiska tecknet uteglömt. Ett *gudzsofwo* är helt naturligt, då övergångarna *ǐ > e* och *Ǔ > ö* ju i handskriften ägt rum i ganska stor utsträckning². Ett *foronötö* tycks vid första påseende (ehuru den lagsv. formen är *farunøte*) vara ett säkrare exempel, då i isländskan jämte *foronautr* också finnes belagt ett *fararnautr* (liksom jämte *fromapr* ett *fararmapr*). Formen *foranötha* (i *flok oc f.*) återfinnes även i SDus n:o 1168 Strängnäs 1409^{15/9}, Peter Remboltsson erkänner sig av riddaren Nils Svarte Skanung ha fått ersättning för den skada dennes svenner tillfogat honom. Emellertid är ju ej omöjligt, att ett gammalt *farunöte* förändrats till *foronöte* genom påverkan av ordet *fora*, som både i medelsvenskan och i nysvenska dialekter³ kan betyda 'färd'. Ordet *foroman* i betydelsen 'resande' förekommer f. ö. hos Söderwall, belagt i Siälinna Tröst, som är skriven av samme skrivare som Arboga lagbok.

Ett faktum, som tycks mig i viss mån tala för den av mig framställda hypotesen, är, att formerna *likoma*, *soman* så ofta förekomma just i skrifter med genomförd vokalbalans *a : å*; så *likoma* i KrLL 82, *hälgelekomas* i diplomet Kalmar 1472^{5/4}, *somon* i Didrikssagan, hand 2. Detsamma gäller också Arboga tänkebok, där

¹ Efter Beckman, Studier s. 60.

² Beckman a. a. s. 76 ff.

³ Hellquist, Etymol. ordb. och Rietz under *fara*.

man i det parti (skrivet av ny hand), som börjar bl. 184 v: 2, jämte flera otvetydiga exempel på vokalbalansen *a* : *å* (*glanzhammor* 'Glanshammar' 185 r: 1, oppo *ssamino* dagh o. d. 188 v: 2, 193 r: 2, 193 v: 1, 196 r: 2 m. fl.) träffar också helge *lekome* dagh 209 v: 2 och morthen *skomoghre* 'Mårten skomakare' 193 r: 1, pedher *skomogre* 211 r: 2. Också detta *skomog(h)re*¹ kan i likhet med *lekoma* vara uppkommet genom vokalbalans och tilljämning: *skomåkare* > *skomåkäre* > *skomåkäre* > *skömåkäre* > *skömåghåre* > *skömåghre*.

Säkra exempel på tilljämningen *a* : *å* saknas ännu i nsv. dialekter söder om Dalarna. H. Geijer har visserligen i sitt intressanta arbete Tilljämningens och apokopens utbredningsvägar (Stockholm 1922)², s. 37 och not 1 s. s., ur dialekter sydligare än de, som nu ha tilljämning *a* > *å* citerat *åga* i uttrycket *ligga på åga* 'ligga med föresats att vakna i rätt tid', men som Hesselman vid ventileren på en doktorsavhandling för några år sedan påpekade, utgår detta *åga* säkerligen från ett *åhåga*³ (> fsv. *ahogha*, obl. kasus av *ahughi*) i betydelsen »uppmärksamhet, aktgivande, omtanke, bekymmer» o. d.⁴ Visserligen har jag från Västmanland antecknat också ett annat *åge* i uttrycken *di tar int ågen åt sej* 'de lyda inte' (Ryttern, Dingtuna, Ramsberg) och *ja ska slå åge i dej* 'jag ska lära dig lyda' (Munktorp). Detta är säkerligen, i motsats mot *åga* i föregående uttryck, det gamla fsv. *aghi*, m. 1) fruktan, skräck 2) tukt, näpst, men att det genom tilljämning skulle ha uppkommit av ett *aghå* < *agha* obl. kasus är ju ej absolut säkert, då det ju också kan ha fått stamstavelesens *å* från det i samma dialekter förefintliga *åga* i frasen *ligga på åga*, som jag återfunnit i mina anteckningar från skilda delar av Västmanland.

Om man kan tillämpa den förklaring, som jag här givit av de *medelsvenska* formerna, på Västmannalagens *likoma* 1 g., *soman* (ofta) är en annan sak. Det beror givetvis på till vilken tidpunkt man vill förlägga övergången *ā* > *å*. Jag har i varje fall velat göra uppmärksam på att Kocks förklaring i Sv. ljudh. I s. 306 ej är den enda möjliga.

4. Om den sista av de språkformer i NT, som möjligen skulle kunna tänkas som speciellt västmanländsk⁵, *klår* 'klar', kan

¹ Som i moderna dialekter i Västmanland motsvaras av *skommare*.

² Sv. landsm. h. 153 fr. början.

³ I en ordsamling från Lycksele i Västerbotten (i ULMA) förekommer uttrycket *ligg på åhågan* i alldeles samma betydelse, som ovan nämnts.

⁴ Se Söderwalls och Dahlgrens ordböcker.

⁵ Och av Lindqvist a. a. s. 199 tydligen uppfattas som sådan.

jag fatta mig kort. Förutom i Dalarnas bergslag, där den förekommer i olika delar om språkområdet¹, finnes den i den otryckta Upplandsordboken också belagd för socknarna Nora, Enåker och Norrby i v. Uppland. Någon uteslutande västmanländsk form är den alltså ej.

Då den förekommer i O. Petris tryckta skrifter såväl *Sacr.* (1528) som *Post.* (1528)², måste den härröra antingen från honom själv eller korrektorn. Knappast vågar väl ändå någon påstå, att L. Andreae skulle språkligt granskat också dessa skrifter? Vad det danska inslaget i NT angår³, hoppas jag i det föregående ha reducerat det till dess rätta värde, d. v. s. till plus minus noll, och hypotesen om påverkan från Nya Testamentet faller på det faktum, att formen där uppträder blott *en* gång.

Om övriga i kapitlet »Dialektala drag i Nya Testamentet 1526» anförda språkdrag har författaren ej själv påstått, att de skulle vara specifikt västmanländska, utan blott bevisat deras förenlighet med språket i ö. Västmanland. Beträffande åtskilliga av dem uppvisar Palmér Arkiv 42, s. 177 f., att de finnas också i Olaus Petris språk, och särskilt noteras här upplysningen, att typen *leedde, boodde* förekommer hos honom »redan i början av 1525».

Det är av det föregående tydligt, att normalspråket i NT ej har någon utpräglad västmanländsk karaktär. På sin höjd kan man enligt min mening säga, att *en del uppsvenska* former finnas, men fråga är då, om dessa äro fler än de, som i nuvarande tid höra hemma på det mellansvenska och götiska språkområdet.

Uppsvenska eller mellansvenska drag dominerande inom normalspråket?

Av de av Lindqvist anförda dialektdragen synas mig blott följande uteslutande vara uppsvenska.

1. Förlängning av rotstavelens *n* i ord som *honog, konung, son*.

¹ Enligt benäget meddelande av rektor P. Envall.

² Palmér, Starktoniga vokaler s. 115.

³ Palmér, Arkiv 42, s. 144, anser *klår* i NT danskt.

Förlängningen förekommer (jämte bevarad kortstavighet) förutom i ö. Västmanland också i v. Uppland. Sörmland, där ju kortstavigheten är bevarad i norr och öster¹, kan också komma i fråga, när det gäller skrivningar som *honnog*, *konnung*, *sonn*, ty om man på denna tid, när kortstavigheten i allmänhet var avlägsnad, skulle återge något ord, där den var bevarad, är ju, såsom Lindqvist (a. a. s. 32) mycket riktigt framhållit, naturligt, att en viss osäkerhet skulle göra sig gällande i fråga om kvantitetsbeteckningen. Jag har själv i östra Västmanland hört *köna* uttalas så, att jag ej varit fullt säker, om det bort återges med *kåna* eller *kånna*. Det är väl samma förhållande T. Ericsson avser för Sörmland, när han (a. a. s. 79), efter att i Södertöra ha konstaterat kort vokal i en del ursprungligen kortstaviga ord *veta*, *stege* m. fl., fortsätter »uttalade *vettæ*² el. dyl.». Några sörmländska upptecknare ha i sådana ord (med huru stor rätt kan jag ej avgöra) uppfattat konsonanten såsom lång. Detta gäller också *n*. Så har jag i en ordsamling från Huddinge funnit *sonnhustru* och i en från Utö *sonn*.

2. Formerna *sompn* 'sömn' och *torst* 'törst' förefalla också att vara uppsvenska. Åtminstone nu för tiden förekomma *å*-formerna österut ej sydligare än i Sörmland³, för vilket landskap de anföras av T. Ericsson (a. a. s. 110). — Vad ö. Uppland beträffar, upptager A. Schagerström, Ordlista över Vätöområdet⁴, *sömn*, *törst* och G. A. Tiseliuss, Fasternamålet⁵ s. 13, 68, 112 *somm* (med halvlängd för vokalen) och s. 71, 116 *törstiger*. Hos E. Grip,

¹ Ericsson, Södermanlands folkmål s. 79, anför just *honing* och *son* bland dem, som bevarat kortstavigheten.

² Författaren tecknar *t* med halvlängd. — De här och i det följande anförda formerna, som citeras ur arbeten med landsmålsalfabetet, återges med s. k. grov beteckning, då tryckeriet ej äger landsmålstyper. Typen *ö* betecknar mellanljud mellan *å* och *ö*. Det i slutljud begagnade *æ* mellanljud mellan *a* och *ä*, och *o* begagnas för *å* i samma utsträckning som i riksspråket.

³ Saknas i Östergötland enligt meddelande av fil. lic. T. Ålander.

⁴ Sv. landsm. 10: 1.

⁵ Sv. landsm. 18: 5.

Skuttungemålets ljudlära¹ har jag blott funnit *sömm* s. 74, men enligt den s. 51 formulerade regeln, att äldre *ÿ* före *r* + kons. övergår till *ô*, väntar man i målet också *tôrst*. För v. Uppland upptager A. Isaacsson, S. Fjärdhundredalands folkmål², s. 105 *torstu, sommen*. — I Dalarnas bergslagsmål äro, enligt vad rektor P. Envall meddelat, *ô*-former vanliga.

I Västmanland förekomma exempel på övergången äldre *ÿ* > *ô* o. d. åtminstone framför *r* + kons. ej blott i öster utan även västerut. För Himmeta, Säterbo och Näsby har jag i mina anteckningar belagt *pôrte* 'pörte' och för Näsby dessutom *bôrja* 'börja'. Har i mina anteckningar ej funnit *sömn, tôrst*, men rektor S. Jansson har benäget meddelat, att de förefalla honom ha varit hans faders (f. 1832 i n. Linde s:n, vad som nu kallas Guldsmeshytte s:n) normalformer och äldre än *ö*-formerna. — För Närke har jag ej funnit några *â*-former annat än för Skagershult: *sömnig* (I & Y, s. 145). Fil. mag. A. Thorfors har uppgivit *söm(n)* för Täby och Vintrosa s:ar i närheten av Örebro.

Det en gång (dock ej i normalspråket) förekommande *klår* (Mc. 9: 3) är i nuvarande tid enbart uppsvenskt. Lindqvist, som tror formen härröra från L. Andreæ, ställer den (a. a. s. 199) i kontakt med språket i Västmanland, där *â*-uttal är belagt för Västanfors i nordöst, på gränsen till Dalarna. Emellertid har författaren på ett annat ställe i sin avhandling (utan att han själv märkt det) givit ett direkt stöd för formens härledning från O. Petri. För skrivningen *laata* i O. Petris Tänkebok antar han nämligen (a. a. s. 137) uttalet *låta*, »då *aa* i Tänkeb. endast står för *â*, icke för långt *a*».

Jag antecknar med tillfredsställelse författarens upplysning (som jag ej haft tid att kontrollera) och sammanställer den med det faktum, att formen *klaar* återfinnes i Tänkeboken s. 44, 75, således två gånger under år 1525. Mycket *möjligt* är alltså, att uttalet *klår* tillhört O. Petri, fastän det ej finns belagt i det nutida Närke.

Ändelsen *-ug* kan däremot ej ens nu för tiden karakteriseras

¹ Sv. landsm. 18: 6.

² Sv. landsm. 1923, h. 1.

såsom något uppsvenskt drag. Om man bläddrar i G. Djurklou, Ur Nerikes folkspråk och folkliv (Örebro 1860), finner man en del exempel på adjektiver med *-ug*, t. ex. *krökugr* s. 4, *blógugr* 'blodig', *brökugr* (ordlistan), *mäktuga* s. 38 m. fl. Jag har ej haft tid närmare undersöka utbredningen, men troligt är väl, att det är trakterna närmast Västmanland och Sörmland, som ha *-ug*.

Österut förekommer det så långt ned som i Östergötland. Fil. lic. T. Ålander har på min förfrågan om utbredningen åt detta håll meddelat: »1) *-ug* växlande med *-ig* i *norra* Östergötland (huvudsakligen Finuspånga h:d) samt i *östra* Östergötland framåt Linköping t. o. m. Hanekinds h:d. 2) *-ig* enbart i det övriga Östergötland».

Ej heller *u* framför *-pp*, *-tt* (Lindqvist a. a. s. 60: *sputtadhe* Mc. 7: 33, *sputadhe*, *-at* U. 12: 15, 16, *stuppa* Tt. 1: 11, 1 P. 2: 15) är i närvarande tid ett uteslutande uppsvenskt drag. Formerna *sputta*, *duppa* anföras av J. Sandström, Studier över utvecklingen av fsv. *ö* ock *ü* i starktonig ställning inom västgötadialekterna¹, s. 84 anm. 2, och av tabellerna s. 92 ff. framgår, att *båda* formerna äro vanliga i Källands och Kinne härader, medan *sputta* ensamt anføres för 8 socknar i Vadsbo, 5 i Skånings och samtliga i Valle och Kåkindes härader. Vad Värmland angår, upptagas formerna *sputt(e)*, *dupp(e)* i samtliga typordslistor för Nordmarks (9 st.), Gillbergs (7 st.) och Jösse (12 st.) härader, i listorna för Kila och Botilsäter i Näs h:d, Borgvik, Ed, Grums i Grums' h:d, Sunne, Lysvik, Fryksände, Lekvattnet, Östmark, Vitsand i Fryksdals h:d samt Ekshärad (ö. delen), N. Ny, Dalby, S. Finnskoga i Älvdals h:d — alltså *u* framför *pp*, *tt* åtminstone väster om en linje Ekshärad, Sunne, Grums.

Från O. Petri kunna *u*-formerna knappast härstamma, då *ingen* typordlista för detta landskap upptager vare sig *duppa* eller *sputta*. Å andra sidan är det förhastat att på grund av motsättningen *o* framför *kk* ~ *u* framför *pp*, *tt* antaga språkligt inflytande från n.ö. Västmanland (Lindqvist a. a. s. 198) och härleda formerna från L. Andreae².

¹ Sv. landsm. 1910.

² I vars manuskript ej finnas några dylika.

Vad Uppland angår, är det blott i *norra* delen som *u* förekommer framför alla tre förbindelserna *kk*, *pp*, *tt*¹. Framför *pp*, *tt*, förekommer det »vidsträcktare, kanske i hela landskapet» (Hesselman, Sveamålen s. 35). Det möter alltså ingen svårighet att förklara formerna *stuppa*, *sputta* i normalspråket som ett uppländskt språkdrag.

Mot de fåtaliga uppsvenska karakteristika, som nämnts, stå i »normalspråket» avsevärt flera former, som — åtminstone nu för tiden — äro främmande för uppsvenskare men väl kända från mellansvenska mål, ej minst Närkes.

1. Formerna *lät* 'lämnade' 2 Tm. 4: 13, 20, Tt. 1: 5, *vplät* U. 12: 16, *grät* U. 5: 4 ha, samtliga fem gånger de förekomma, *ä* och ej *e* som rotvokal. Detsamma gäller även preteritum av hjälpverbet *låta* Ga. 2: 12, Tt. 3: 4, 2 P. 2: 5.

Redan Hesselman har i sin artikel Preteritum av *gråta*, *låta* (sonare) och utvecklingen av samnordiskt *ē*, Språk och Stil, Bd 5, s. 101 ff. visat, att *gret* och *let* »sonavit» med bibehållet samnordiskt *e* är utmärkande för de uppsvenska dialekterna. G. Bergman har sedan i Utvecklingen av Samnordiskt *e* i svenska språket (Uppsala 1921) närmare dragit gränserna för denna utveckling och därmed också skiljegränsen för *gret*, *let*: *grät*, *lät*.

Beträffande Västmanland har jag en del tillägg och en rättelse att göra. Det är visserligen, såsom författaren på grundval av sina fåtaliga orsbelägg — Norberg, Romfartuna, Västerås — antager, riktigt, att ö. Västmanland har *e*, ty i mina anteckningar har jag funnit *gret* för Västanfors, Irsta, Dingtuna, Ryttern och Björskog², varjämte fil. mag. A. Thorfors på min förfrågan meddelat formen *let* (= sonavit) för socknarna Kila och Fläckebo.

Om författaren med sitt yttrande s. 29: »Däremot är det tydligt, att västligaste Västmanland har den sydsvenska vokalismen», vilket han stöder på några former (Bore, Bergslagshi-

¹ F. ö. tycks också där en viss skillnad göra sig gällande. Ur ULMA:s samlingar till en Upplandsordbok har jag antecknat *stupa* Tierp, *sputta* Tierp, Tolfta, men *stökk* Tierp, Tolfta.

² Dessutom *isér* 'isär' för Västanfors, Himmeta, Björskog.

storier) från Linde, som han säger sig ha kontrollerat, skulle mena, att v. Västmanland från och med Lindesberg har *ä*-former, tarvar detta en gensaga. Det motsäges dels av det ur en typordlista från Ramsberg¹ (norr om Lindesberg) anförda *gret*, dels av formen *let*, som författaren själv känner från Ljusnarsberg (nordväst om Lindesberg), dels även av formen *gret* (och *isér*) som jag funnit i mina anteckningar från Näsby (söder om Lindesberg). Överhuvud äro *ä*-formerna från Lindesberg en smula suspekta², men en möjlighet är ju, att de förekomma (i södra delen av socknen?) jämte *e*-former. Vad Nora beträffar, upptages i typordlistan *lät* som enda form, och för Viker meddelar fil. stud. S. O. Jansson *lät* och *grät* (»högtidligt»). Det skulle då varit från sydväst, som *ä*-formerna trängt in i Lindesberg, om de verkligen förekomma.

Beträffande Närke tyckas nämligen *ä*-formerna vara normala redan längst i norr. Fil. kand. Gösta Berg har på förfrågan uppgivit *grät*, *lät* för Götlunda³ och Glanshammar och fil. stud. Sten Thornell för Kil och Axberg i norr på gräusen mot Västmanland. Att lägga märke till är, att båda meddelarna för nämnda socknar blott ha formen *isér*, vilket stämmer bra med att samma form finnes i Nora⁴ (egna anteckningar) och Viker (enligt meddelande av fil. stud. S. O. Jansson) i s. Västmanland. Av ordet *isär* tycks alltså *e*-formen nu för tiden sträcka sig sydligare än motsvarande former av *grät*, *lät*.

I O. Petris Tänkebok förekommer år 1524 pret. *wplät(e)* o. d. 'öppnade' s. 16 (3 g.), 18, 20, 21, 31, *lät(e) wp* 7, 16; där- emot *wplet* o. d. s. 9, 36 alltså *ä* 9 g. mot *e* 2 g. Under 1525 finna vi *wplät(e)* o. d. s. 45, 46 (2 g.), 47, 50, 51, 52, 55 (2 g.), 59, 60, 62, 64, 65, 67, 69, 72, 75, 77, 81, 82, *lät wp* s. 56, där- emot *wplet(e)* o. d. s. 39, 41, 47, 49, 54, 69, alltså *ä* 21 g. mot

¹ För flera år sedan ifyllt av undertecknad.

² Rektor S. Jansson, som är grundligt hemma i v. Västmanlands språk, känner dem ej från Lindesberg.

³ Götlunda: sällsynt *gret*.

⁴ Jfr *lät* ovan.

e 6 g. År 1526 t. o. m. juli förekommer *wplät(e)* o. d. s. 83, 84, 85, 86 (2 g.), 87 (2 g.), 88, 89, 91 (2 g.), 92, 93, 94 (2 g.), 95, 99 (2 g.), 100 (2 g.), 102 (2 g.), men *wplet* saknas nu fullständigt. F. ö. anträffas det under 1525 ej senare än $14/8$ (s. 69).

Hjälperbet i pret. anträffas 1524 under formen *lä(ä)t* s. 4 (3 g.), 5, 11, 13, 15, 18, 19, inalles 9 g., 1525 s. 47, 53, 57, 77 (2 g.), inalles 5 g., och 1526 t. o. m. juli s. 92, 98, medan formen *let* alldeles saknas.

Vad formen *wplet* angår, är ju en svag möjlighet, att det varit en uttalsform, som O. Petri tillägnat sig under sin Strängnäs-vistelse, men i så fall förstår man ej, varför han under sin vistelse i Stockholm, där den säkerligen var vanlig, frångått den. Troligare är, att formen (liksom *erligh* s. 23, 31, *kereste* 24, *retten* ofta t. ex. s. 39, *twergatuna* 92 o. a.) varit en ren skrivform, påverkad av lågtyska eller medellatinska skrivvanor, då ju i dessa språk *ä* tecknades med *e*. Formen *erligh* o. a. kan visserligen, som Palmér, Starkton. vok. s. 89, gjort, förklaras som direkt lån från medellågtyskan, men då denna förklaring ej är tillämplig på en del ord med växlingen *ä:e*, vilka Palmér i sin gradualavhandling, såvitt jag kan finna, ej alls nämmer, anser jag hypotesen om direkta lån från mlty. i en mängd andra fall, där växlingen *ä:e* uppträder, skäligen obehövlig. Att en person i sitt uttal skulle ha haft en *sådan* massa uttalsdubletter, som dem Palmér uppräknar a. a. s. 80 ff., anser jag ganska osannolikt. Enklast förklaras *e*-formerna som en rent ortografisk företeelse, f. ö. med gamla anor¹.

L. Andreæ, i vars manuskript preteritum av *låta* som självständigt verb saknas, skriver en gång preteritum av hjälperbet med *ä*: hwar *thet* wore jdher emoot eller owetandes giort *låte* i *thet* wel påskina etc. (s. 25, 1530). Detta enstaka exempel visar ingenting annat, än att L. Andreæ vid denna tid i detta såväl som i andra avseenden tagit starkt intryck av språket i NT. Preteritiformen *lät(e)* o. d. av hjälperbet *låta* förekommer i NT:s

¹ Jfr rörande denna fråga S. O. Nordberg, Fornsvenskan i våra latinska originaldiplom före 1300 (Uppsala 1926), särskilt s. 149 f.

förra del¹ Mt. 2: 16, Ag. 19: 30, 16: 22, 23: 22, 25: 6. Med *e* har jag ej funnit det någon gång.

2. Verbet *fresta* och dess avledningar ha alltid (inalles 19 g.) *e* i rotstavelsen: *fresta* inf. U. 3: 10, *frestar* pr. ind. 3 sg. Jac. 1: 13, *frestadhe* pret. ind. 3 pl. Eb. 3: 9, *frestas* pr. ind. pass. 3 pl. Eb. 2: 18, *frestadher* partic. pret. m. Eb. 2: 18, *frestat* idem, Jac. 1: 13 (2 g.), 14, Eb. 4: 15, *freestat* idem Ga. 6: 1, *frestadhe* partic. pret. pl. Eb. 11: 37; *fresture(n)* 1 Th. 3: 5, Jac. 1: 13, *frestilse(ns)* 1 Tm. 6: 9, 2 P. 2: 9, Eb. 3: 8, Jac. 1: 2, 12, U. 3: 10.

Redan Sven Hof har — såsom N. Beckman² påvisat — i Svenska Språkets Rätta Skriftsätt (Sthlm 1753) § 338 gjort uppmärksam på det uppsvenska uttalet *frästa*. Undertecknad har i Karlskrönikans proveniens etc. s. 130 ff. klarlagt gränserna för *ä*-formen. Den är den regelrätta i Sörmland, Uppland, Gästrikland, Dalarna och ö. Västmanland³. Formen *fresta* är däremot normalform i v. Västmanland (Örebro län)⁴ och Närke och landskapen väster- och söderut.

Att döma av Palmér, Starktoninga vokaler s. 198, finnas hos Olaus Petri uteslutande *e*-former, vilket ju stämmer bra med de moderna Närkes-dialekterna. Hos Laurentius Andreæ, i vars av Lindqvist publicerade manuskript ordet saknas, väntar man givetvis *ä*-formen, då denna i de nuvarande Västmanlands-målen går betydligt västligare än formerna *wort*⁵ och *konnung*, som med stor sannolikhet äro Laurentius Andreæ's uttalsformer⁶.

Mot antagandet, att de dialekter (bland dem östlig västmanländska), som i närvarande tid ha *ä*-form, ännu under förra hälften av 1500-talet stått kvar på *e*-stadiet, tala tungt vägande fakta.

¹ Beläggen funna med tillhjälp av Halenii Bibelkonkordans.

² Ark. f. nord. fil. XI s. 219.

³ I v. Västmanland är *ä*-formen tillsvidare belagd blott för Ljusnarsberg på gränsen mot Dalarna.

⁴ I ö. Västmanland är *e*-formen ännu belagd blott för Säterbo på gränsen mot Närke.

⁵ Med *o*- eller *å*-uttal. Se ovan!

⁶ Då de förekomma först i konungens framställningar till ständerna på mötet i Vadstena 1524, är dock ej alldeles uteslutet, att de kunna vara influerade av Gustav I.

Upplanningen Ericus Nicolai har i Dyäffwlsens frästelse (1495) talrika *ä*-former¹. Dylika finnas f. ö. i msv. handskrifter långt tidigare, t. ex. i Cod. Arn. Magn. 787², enligt Klemming från 1400-talets början, och D 4³, skriven 1430—50. Det mest avgörande är dock, att i den av mig (delvis) utgivna⁴ Cod. Ups. C. 20, skriven i Västerås mellan åren 1456 och 1482, förekomma växlande *e*- och *ä*-former. Att handskriftens *ä*-former just representera *östlig* västmanländska, kommer jag i annat sammanhang att uppvisa.

3. En form som synnerligen väl harmonierar med de i föregående moment nämnda (särskilt skrivningen *freestat* Ga. 6: 1) är det 1 g. förekommande *beeskt* adj. ne. Jac. 3: 11.

Såsom Hof, *Dialectus Vestrogothus* s. 89 anmärkt⁵ motsvaras det västgötska *besk* av det uppsvenska *bäsk*⁶.

Ätminstone i Svealand och Götaland gå skiljegränserna mellan *ä*- och *e*-formerna nu för tiden i stort sett som mellan *frästa* och *fresta*.

T. Ericsson, *Södermanlands folkmål*, s. 89, upptager bland former, »anträffade blott norr-österut» även »*bäske* sorts öl». Att emellertid uttalet *bäsk* anträffas långt utanför det som »norr-österut» av författaren betecknade området, framgår av en större ordsamling i ULMA från Björkvik (Jönåkers h:d) blott cirka en mil från gränsen mot Östergötland.

I den del av v. Uppland, där *e* och *ä* ännu hållas isär, återfinnes formen *bäsk*, såsom synes av A. Isaacsson, *S. Fjärdhundra-lands folkmål*, s. 130 anm. 2. Även för det övriga Uppland kan man (såsom ju också Hovs uppgift ger vid handen) förutsätta ett äldre uttal med kort *ä*, då de otryckta samlingarna till Upplandsordboken, på ett undantag när, upptaga ordet med

¹ S. Henning a. a. s. 65.

² Partiet Sv. medeltidspostillor I (SFSS 23).

³ Partiet Konung Alexander (SFSS 12).

⁴ SFSS 45.

⁵ Jfr Beckman, Arkiv 11, s. 219.

⁶ Hof även: *bätsk*.

riksspråks-*ä* eller Stockholms-*e*. Det isolerade undantaget, *bæsk* Tierp, är misstänkt i betraktande av förhållandena i Gästrikland, Dalarna och ö. Västmanland.

I Gästrikland är enligt meddelande av fil. mag. E. Lindkvist *bäsk* belagt från de två nordligaste socknarna, Ockelbo och Hamrånge, från den sydvästligaste, Torsåker, och från den sydligaste, Öster Färnebo.

Vad Dalarna angår, förekommer i söder i bergslagsmålet genomgående *bäsk*, detta enligt uppgift av rektor P. Envall.

Beträffande övriga delar av landskapet anför L. Levander, Dalmålet I (Uppsala 1925) s. 208 *bäs(s)k* från Äppelbo, Leksand, Rättvik, Sollerön, ö. Mora och *bäffin* adj. från Bjursås. Däremot anmärker han s. 207, att i östra Västerdalarna »bibehålles diftongen *æi* normalt som *äj* . . . *bäjsk* 'besk'. Under sådana förhållanden överraskar det ej att i typordslistorna för Malung och Särna, som gränsa till diftongområdet, träffa formen *besk*¹ (Idre: *bæsk*). Egendomligare verkar det att finna den upptagen i typordslistan för Djura.

Vad ö. Västmanland angår, har jag i mina anteckningar funnit *ä*-form för socknarna V. Färnebo (*bäkst* 'beskt') och Västanfors i norr samt för Kärbo, Munktorp, Ryttern (*bäkst*² ne.), Himmeta, Medåker, Björskog och Säterbo i söder. I ordsamlingar i ULMA har jag ytterligare funnit *bäskus* m. för Ramnäs och *bäska* inf. för Odensvi. Den enda socken i Västmanlands län, för vilken jag funnit *e*-form, är Kung Karl på gränsen till Sörmland. Saken kan vid första påseende synas underlig, då man tar hänsyn till att Himmeta och Medåker i nordväst och Säterbo i väster ha *ä*-vokal³ samt att jag även hört *bäsk* i Västermo (Sörmland) i söder och funnit den i ULMA i ordsamling från Råby Rekarne (Sörmland) i öster, men i själva verket torde såväl Kung Karl

¹ Jfr om *fresta* E. Neuman: Karlskrönikans proveniens s. 130.

² Formen med metates förekommer redan i den msv. MP 1 (SFSS 23).

³ Se ovan!

som Säterbo (och naturligtvis också fler sydliga socknar) i egenkap av övergångsområde ha både *ä*- och *e*-former.

För v. Västmanland, den till Örebro län hörande delen av landskapet, har jag i mina uppteckningar konstaterat formen *besk* för Hjulsjö i väster och Nora och Näsby (*bekst* ne.) i söder. Enligt vad rektor S. Jansson, som f. n. är sysselsatt med utarbetande av en översikt över språket i v. delen av landskapet, meddelat, torde *e*-formen här vara normalform. Dock förekommer enligt uppgift av fil. stud. S. O. Jansson *bäsk* i Ljusnarsberg samt *bäske* n. i (norra?) Ramsberg.

I Närke tycks uttalsformen *besk* vara allena rådande. I typordslistor i ULMA har jag belagt den för Viby (Grimstens h:d), Sköllersta (Sköllersta h:d), Asker (Askers h:d), Tångeråsa (Edsbergs h:d), Täby (Örebro h:d), varjämte den förekommer i en ordsamling för Boderna (Grimstens h:d). På min förfrågan har fil. kand. G. Berg uppgivit formen *besk* för Götlanda och Glanshammar i nordöst och fil. stud. S. Thornell samma form för Axberg och Kil i norr på gränsen mot Västmanland.

Former, som jag tillmäter rätt stor vikt, äro *bēsk* (~ *bīsk*¹) adj., *en bēsker* m., *bīskæ öl*² 'göra öl beskt' för Vintrosa och *bēsk* adj. *bēskæ* inf. för Täby (söder om Örebro), samtliga former meddelade av fil. mag. A. Thorfors som svar på en av undertecknad uppsatt frågelista, bl. a. upptagande också dessa ord. Enligt Thorfors heter det i Vintrosa också *frīstæ* (~ *frēstæ*) med vokalen förlängd framför *-st*. Formerna *bēsk*, *frēstæ* ovan stämma ju på pricken med de långvokaliska formerna i normalspråket, vilka efter all sannolikhet härröra från O. Petri. Tyvärr lämnar Palmér i Starktoniga vokaler ingen uppgift om vokallängden hos O. Petri i de båda orden *besk* och *fresta*, men ur Wunderwijsning har jag antecknat *freestar* pr. ind. sg. s. 33, *freestadhe* part. pret. pl. 69 (2 g.), *freestas* pr. ind. pass. sg. 90. Att formerna skulle inkommit genom L. Andreæ eller de lågtyska sättarna, är lika

¹ Ej kursiverat *i* betecknar mellanljud mellan *e* och *i*.

² *l* avser kakuminalt *l*.

litet sannolikt som i fråga om *freestat*, *beeskt* i normalspråket i NT.

4. En språkform i normalspråket, som näppeligen vittnar om starkt uppsvenskt inflytande, är preteritiformen av *sätta*. Denna har i normalspråket i regel som rotvokal *a*.

Preteritum: *satte* 1 P. 3: 5, 2 P. 2: 6, Eb. 4: 2, U. 10: 2. Supinum: *satt* Ef. 1: 22, 4: 11, 1 Th. 5: 9, 1 Tm. 1: 12, Tt. 3: 12, Eb. 2: 7, Allm. fspr. 4 v.; *försat* Col. 1: 13; *föresatt* Ef. 1: 9; *undersatt* Eb. 2: 5. Partic. pret. (olika former): *satter* 2 Tm. 1: 11, Eb. 5: 1, *satt* Eb. 8: 6, Allm. fspr. 3 r, 4 r, 5 r (6 g.), 5 v (3 g.), 6 r (5 g.) 6 v., *framsatte* Jud. 1: 7, *föresatt* Fp. 3: 13, Eb. 6: 18, *insatta* 2 Tm. 1: 12, 14; *sammansatte* Col. 2, 2, *vpsatte* Allm. fspr. 4 r, *vthsatt* Allm. fspr. 4 r, 4 b, *vt(h)satte* 1 Th. 3: 3, Eb. 10: 32. — Med *ä*-vokal förekommer *sätt* sup. 1 Tm. 1: 9 och med *e*-skrivning (för *ä*) *sett* partic. pret. m. Eb. fspr., U. 4: 2 och *vpsetter* Eb. 8: 3.

Mot 45 former med *a* (därav 21 i Allmänna förspråket, som enligt Lindqvist, a. a. s. 89, representerar normalspråket i dess »mest helgjutna och karakteristiska gestalt») stå blott 4 *ä*-(*e*)-former (därav ingen i Allm. fspr.).

Såsom jag i Karlskrönikans proveniens (Samlaren 1927, s. 125 ff.) uppvisat, äro formerna *sätte*, *sätt* i nuvarande tid typiskt uppsvenska. De äro normalformer i Sörmland, Uppland, Gästrikland, Dalarna, Västmanland¹. För Närke äro de blott belagda för en socken i nordöst ej långt från Västmanland och i Västergötland blott för några socknar i nordost upp mot Värmland samt i väster på gränsen mot Bohuslän.

Förekomsten av de olika formerna i de fornsvenska landskapslagarna harmonierar väl med fördelningen i de moderna folkmålen². I allmänhet stämma med denna också de msv. formerna. Diplom från Uppland, Sörmland, Västmanland och Dalarna ha vanligen *ä*-form, diplom från Närke, Västergötland, Östergötland och Småland *a*-form.

¹ Dessutom förekomma de västerut i Värmland, Dal och Bohuslän, norrut i hela Norrland samt på Gottland.

² En *ä*-form (*væpsattæ*) i VgL II beror sannolikt på dittografi.

Från regeln, att götiska diplom uppvisa formerna *satte*, *satt*, har jag emellertid i mina excerpter ur SDns funnit några undantag. Så förekomma *pantsät* supin. i de östgötska n:o 438, s. l. 1404 ²/₄, Lasse Jönsson pantförskriver till Jöns Bise sin gård Örketorp i Risinge s:n Bråbo h:d, och *vtsät* part. pret. ne. i n:o 2345, Vadstena 1417 ³/₄, Riddaren Heyne Snakenborg intygar, hur Witlösa berg kommit till Vadstena kloster.

Det förra diplommet är säkerligen utfärdat i Bråbo h:d (där den omnämnda gården ligger) på gränsen mot Södermanland. Visserligen förekomma, såvitt fil. lic. T. Ålander har sig bekant¹, numera inga *ä*-former i n. Östergötland, men att det i äldre tider kan ha varit ett övergångsområde med både *a*- och *ä*-form, är ej osannolikt. Dylika övergångsområden, av undertecknad behandlade i Karlskrönikans proveniens etc., s. 128 f., äro n. ö. Västergötland och s. ö. Värmland. Att döma av en ordsamling från Björkvik i Sörmland finnas också där jämsides med varandra *a*- och *ä*-former. Sålunda upptagas *sätte* 'satte' men *satt*² > *sätt* *opp* 'satte upp, byggde'. — Det andra av de båda östgötadiplommen är utfärdat i Vadstena och troligen utskrivet i klostret, för vilket intyget var av vikt. Att i Vadstena kloster som munkar funnits också uppsvenskar, är odisputabelt. Uppsvenska former i samma diplom äro möjligen *witterlikit* (*witerlikt* 1 g.), *Bäinct*, *Bäinczsson*.

Formen *pantsät(h)* supin. uppträder också i två småländska diplom: n:o 2320, Nydala 1417 ²⁵/₁, Peder Nilsson skänker till klostret en del gårdar i Sunnerbo och Östbo h:der, och n:o 2730, Jönköping 1420 ²⁵/₁, Torgils Pedersson i Isatorp pantförskriver en del av det av honom inköpta Kärrarp till Jönköpings kyrka. Beträffande Nydala-diplomet kan (om ock ej i samma grad) urgeras samma synpunkt som i fråga om Vadstena-diplomet ovan. Det i Jönköping utfärdade diplommet tillerkänner jag något mera vikt, därför att jag i mina excerpter ur Jönköpings stads tänke-

¹ I de av mig genomgångna typordslistorna för häradet förekommer enbart *a*.

² Upptecknaren använder tecknet för det mest slutna *a*.

bok¹, jämte det flerstädes förekommande² *satte*, *satt* o. d., en gång också påträffat formen *pansätthi* pret. 3 sg. 'pantsatte' bl. 23 r. (1464). Det finnes alltså en svag möjlighet, att *ä*-former på 1400-talet alternativt funnits i någon liten del av Småland, men med nutida språkförhållanden för ögonen fordrar man mer material för att bli övertygad.

I L. Andreæ's manuskript förekommer ej preteritum eller partic. pret. av verbet *sätta*. I Om Trona finna vi en gång *vth-satt* part. pret. 1 v., men denna form är ej bevisande, då ifrågasvarande skrift i sitt språk visar stark påverkan av O. Petri (Lindqvist a. a. s. 103 ff.). Visst är, att *om* L. Andreæ varit västmanlänning, hans normalformer böra ha varit *sätte*, *sätt*, ty i få andra uppsvenska landskap äro formerna så genomgående som här.

I O. Petris Tänkebok förekomma t. o. m. juli 1526 uteslutande *a*-former: *satte* pret. s. 13, 20, 24, 37, 59, *sattes* pret. pass. 7 (2 g.), 10, 11, 19, 30, 48, 57, 70, 98, *sat* sup. och part. pret. 6, 9, 10, 42, 84, *saat* sup. 88, *insat(ter)* 15, 48, 76, *wntsatte* pret. 25, *wntsatt* sup. 84. Då *ä*-former i Tänkeb. uppträda först i maj 1528 (s. 184, 187)³, troligen genom påverkan av Stockholmspråket, kunna de få *ä*-formerna i normalspråket knappast härledas från O. Petri.

5. Andra former i normalspråket, som snarare äro närkiska än västmanländska äro *open*⁴ Ef. 6: 19, *öpen* U. 10: 2, 19: 11, *öpna* part. pret. best. form sg. U. 10: 8, *öpnat* sup. U. fspr., *öpnat* part. pret. ne. U. 15: 5. Blott en gång har jag i normalspråksområdet⁵ anträffat *ypen* U. 3: 8.

För Västmanland har jag i mina anteckningar funnit *yppen*

¹ Utgiven av A. Ramm som bilaga i Meddelanden från norra Smålands fornminnesförening del 1—3 (1907—14).

² T. o. m. bl. 23 r. förekomma minst 15 *a*-former.

³ Åtminstone anföras ej några tidigare av Palmér, Starktoniga vokaler s. 110.

⁴ Möjligen tryckfel för: *öpen*.

⁵ Formerna funna med tillhjälp av Halenii bibelkonkordans.

Irsta, *yppin* Dingtuna, *yppi* 'öppet' Himmeta, däremot *öppen*, *öppna* Hjulsjö. Troligen har *ö* här i västligaste delen av landskapet i senare tid inträngt från Värmland¹ eller är en »finare» form. Detta senare är säkerligen fallet med *öppna*, som man ibland i Västmanland får höra jämte *läta opp*, som i vissa trakter avlöst det äldre *yppna*. I hela västra Västmanland äro enligt uppgift av rektor S. Jansson *yppin* (-en), *yppna* normalformer (»*ö* är ej här äkta»).

Vad Närke beträffar, så är formen *öppen* säkerligen här den normala, åtminstone i väster och söder. Den anföres i typordslistor för Knista, Nysund, Edsberg och Skagershult i Edsbergs h:d (Knista och Edsberg även *y*-form) samt (enbart) för Viby i Grimstens h:d. Enbart *y*-form förekommer i stället i Lillkyrka och Götlunda i nordöst mot Västmanland. F. ö. upptaga de flesta listor bägge formerna. Fil. mag. A. Thorfors meddelar som svar på min frågelist blott *öppen*, *öppna* för Vintrosa och Täby i närheten av Örebro. Säkerligen är också *ö*-formen här den genuina, fastän på grund av västmanländskt och sörmländskt inflytande också *y*-former förekomma².

I O. Petris egenhändiga manuskript Ärlig Skapelse förekomma formerna *öpnas* s. 532, *öpnades* s. 534.

6. Former i normalspråket, som alltid förefallit mig en smula svårt att härleda från L. Andreæ, äro *tapa* 'tappa' och *kööt* 'kött'. Ingendera av dem har jag trots ivriga efterforskningar i ULMA:s ordsamlingar och trots förfrågningar hos uppländska, sörmländska och västmanländska dialektforskare lyckats belägga.

Lindqvist, som a. a. s. 31 behandlar den förra formen, anför den ur de nutida dialekterna i Skåne, Småland, Västergötland och Östergötland. Beträffande sistnämnda landskap lämnar han den värdefulla upplysningen, att långvokalisk form i äldre nysvensk tid påträffas hos Messenius, f. i V. Stenby n. om Vad-

¹ Kallstenius i Värmländska bergslagsmålets ljudl. s. 155 anför som normalformer *öppen*, *öpen* ["därjämte är funnet *yppen* F(S)"].

² Så typordslistan för Täby.

stena. Då formen nu ej finnes belagd nordligare än i St. Åby c:a 2 mil söder om Vadstena¹, visar detta, att dess utbredningsområde förr varit större, »möjligen gått norr om Östergötland».

I denna slutsats är jag fullt ense med författaren, men frågan är då, vilket som är sannolikast: att den med anknytning till n. v. Östergötland och n. ö. Västergötland², där den nu förekommer, nått in blott i Närke eller att den över detta landskap (eventuellt över Sörmland) sträckt sig ända till östra Västmanland. Det stöd för en så vidsträckt utbredning av formen i äldre tid, som man till äventyrs söker i Siälinna Trösts former (Lindqvist a. a. s. 31), är synnerligen bräckligt. Handskriften hör nämligen, som jag i annat sammanhang kommer att uppvisa, med stor sannolikhet *ej* hemma inom den av N. Beckman, Studier i utgivna fornsvenska handskrifter s. 65, dragna dialektcirkeln.

I Tänkeboken förekomma visserligen *tappat* s. 96 (1526 ⁴/₆), *tappade* 118 (1526 ⁵/₁₁), men för min del anser jag *två* former vara en alltför klen grundval för att därpå uppkonstruera en 1500-tals författares *normalform*. Saken blir så mycket vanskligare, som de nutida dialektförhållandena göra det vida lättare att härleda *tapa* från O. Petri än från L. Andreae³. Det enklaste blir säkerligen antagandet, att O. Petri i sitt skriftspråk använt båda formerna⁴, av vilka *tapa* troligen varit hans uttalsform. Detta antagande stödes i någon mån av den moderna formen *tapa* (med halvlängd på rotstavelsens vokal), av fil. mag. A. Thorfors meddelad från socknarna Vintrosa och Täby i närheten av Örebro.

I fråga om formen *kööt*, som är vanlig hela NT igenom men talrikast i normalspråksområdet (Lindqvist a. a. s. 24 f.), är

¹ Där den tillhör en numera utdöd generation.

² Enligt fil. doktor J. Götlands excerpter, som han tjänstvilligt ställt till mitt förfogande, äro långvokaliska former belagda för ej mindre än 8 socknar i Vadsbo h:d i nordöst.

³ I vars manuskript ordet ej är belagt.

⁴ Palmér, a. a. s. 27, anför ur Wnderwijsning *förtapadhe* s. 28, *förtapat* 86 men *tappa* 50, *förtappadhe* 50.

det ännu tydligare, att den bör härledas från O. Petri. Dels förekommer den 2 g. i Wnderwijsning, s. 93, 112¹ (Palmér a. a. s. 27) och 2 g. i O. Petris egenhändiga manuskript Ärlig Skapelse (1530-talet) s. 573, dels finnes den också belagd i Närke. A. Thorfors uppger för Vintrosa och Täby halvlängd för vokalen men tillfogar för Vintrosa: »En sagesman (65 år) *köt*».

7. Normalspråkets former *käll* U. 3: 15 (2 g.), 16 och *slancka* 'slå dank' (gå och slancka) 2 Th. 3: 11 härröra säkerligen också från O. Petri.

Lindqvist vill rädda den förra formen åt L. Andreæ genom att söka kontakt med *norra* Dalarna, där *å*-form i nuvarande tid förekommer², men för undertecknad, som väl kände till formen *käll* från Västergötland, föll det sig naturligare att undersöka, huruvida ej detta götiska drag såväl som så många andra³ kunde förefinnas i Närke. Resultatet av undersökningen överträffade mina förväntningar. Formen *käll(er)* upptages⁴ i typordslistor ej blott för Hammar s:n i Sundbo h:d söderut vid Vättern (2 listor) utan även för Kumla s:n i Kumla h:d i centrum av landskapet och för Hovsta s:n i Örebro h:d strax norr om Örebro. Formen har alltså med stor sannolikhet tillhört O. Petris talspråk, ehuru den ej tycks förekomma i hans skrifter⁵; åtminstone kan jag ej finna den i Palmér, Starktoniga vokaler.

Vad formen *slancka* angår heter dess västmanländska ymnigt förekommande motsvarighet *slänka*, som är belagt ej blott i öster för socknarna Romfartuna, Fläckebo och Kila⁶ utan

¹ S. 111: *köte* d. sg., vilken form också bevisar vokallängd.

² A. Noreen, Ordlista över dalmålet (Sv. landsm. 4: 2), L. Levander, Dalmålet I, s. 96, men utredningen hos sistnämnde författare visar, att *å* i dalmålet förekommer ej blott framför fsv. *-ld* utan även framför fsv. *-ll*, *-lt*, varpå ej finnas några exempel i Nya Testamentet.

³ Exempelvis *a > å* framför *mb*, *nd*; *ï*, *ÿ > e*, *ö* i större utsträckning än i andra mellansvenska mål, *-nd- > -nn-* etc., etc.

⁴ Jämta variantformen *kall(er)*.

⁵ Det i Tänkeboken s. 153 förekommande *kollekelleren* existerar ej annat än i utgivarens fantasi.

⁶ Meddelande av fil. mag. A. Thorfors.

även västerut för Guldsmedshyttan, Fellingsbro, Viker¹ och Nora².

Åtskilliga andra Närkes-former, som säkerligen tillhört O. Petri, skulle kunna framdragas ur normalspråket, men tiden medger ej nu en *uttömmande* behandling av denna viktiga fråga, åt vilken jag en annan gång kommer att ägna en särskild artikel.

Ett korollarium av de i det föregående behandlade språkdragen är, att jag ingalunda kan underskriva vad Lindqvist i sin gradualavhandling s. 200 yttrar: »Den dialekt, från vilken normalspråket utgår, är icke närkesdialekt, utan samma dialekt som talas i den trakt, där L. Andreæ är född och uppfostrad, östra Västmanland». Tvärtom anser jag, att normalspråket företer fler likheter med språket i Närke än med det i ö. Västmanland.

Men hur förhåller det sig i så fall med översättningen av normalspråkspartiet? Är det — som redan Palmér antagit — möjligt, att Olaus Petri översatt också denna del av NT? Enligt min tanke är detta icke blott möjligt utan även ytterst sannolikt.

Saken är den, att Lindqvist förbigått alltför många av de viktiga dialektala likheter, som finnas mellan Olaus Petris språk och normalspråket.

Men ej nog härmed! Han har också sökt, onödigtvis, bortförklara en del av likheterna mellan O. Petris språk och språket i *förra* delen av NT.

Olaus Petris språk i förra delen av Nya Testamentet.

För att nu dröja litet vid dessa likheter upptager författaren i Kap. 5, »Tryckares och sättares inverkan på språket i Nya Testamentet 1526», bland drag, som skulle vara influerade av tryckeriet³, åtskilliga, som säkerligen härröra just från Olaus Petri.

Han yttrar s. 151 på tal om formerna *myn*, *syn* pron.: »Återstår frågan, huruvida de i Mc. och L. sparsamt förekom-

¹ Meddelande av fil. stud. S. O. Jansson.

² Meddelande av fil. mag. E. Holmkvist.

³ Om dessa språkdrag mera nedan.

mande *y*-formerna härleda sig från Ol. Petri. Ja, det är ju icke uteslutet. Även i andra avseenden uppvisa dessa evangelier drag, som erinra om Ol. Petris språk. Dock är detta icke nödvändigt. Formerna kunna emanera från den lågtyske sättaren . . . Dessutom skulle man, om formerna härleda sig från Ol. Petri, ha väntat dem ändå talrikare i Johannes ev., där dennes språk tydligast kan skönjas, men där saknas de alldeles.»

Då Lindqvist i det följande medtager formerna i Kap. 5 (s. 189), är detta så mycket anmärkningsvärdare, som han själv s. 150, efter att ha framhållit att L. Andreæ har »uteslutande *i*-former såväl före som efter 1526,» uppger, att O. Petri har »lika konsekvent¹ *y*-former under 1524 och 1525». Hans accepterande av tryckeriets inflytande på denna punkt visar, hur segt han hänger fast vid sin flerstädes skymtande — enligt min åsikt ohållbara — hypotes om att O. Petris inflytande i förra delen av NT skulle komma till synes blott i vissa bibelböcker.

Då, såsom jag i Samlaren 1927, s. 145 o. passim uppvisat, *myn, tyn, syn* äro ganska vanliga skrivningar i goda svenska handskrifter från denna tid, föreligger ingen anledning att (som Lindqvist) göra dem till lågtyska. Det närmast liggande är utan tvivel att härleda dem från O. Petri, detta så mycket mer som de i Tänkeboken 1524—25 förekomma synnerligen talrikt².

Andra skrivningar inom förra hälften av NT, som återfinnas hos O. Petri men som enligt Lindqvist, a. a. s. 188 f., i alla fall härröra från tryckeriet, äro skrivningarna med *cht* (för *ct*) och formen *fatigh* med enkelt *t*. De förra behandlas på följande sätt: »Övergå vi så till växlingen *ct—cht* i NT 1526, så minnas vi, att urkundens hela förra parti vimlade av former med *cht* vid sidan av *ct* och *kt* (sällan *ght*). Ol. Petri hade visserligen skriv-

¹ Detta motsäges dels av författarens yttrande s. 113, att *i*-formen uppträder "första gången d. 10 nov. 1525" (den förekommer sedan 2 g. i december s. å), dels av det faktum, att den förekommer 2 g. redan betydligt tidigare. Har nämligen funnit *sinne* d. sg. f. s. 65 (26 juni 1525) och *sin* a. sg. m. s. 69 (14 augusti 1525).

² Vid en hastig genomräkning har jag funnit c:a 110 *y*-former mot ovannämnda 5 *i*-former.

ningen *cht*, men skrivningens förekomst i NT stod icke i rimligt förhållande till det inflytande, som denne i övrigt avsatt i urkunden. Vi måste således också räkna med tryckarens inslag i detta fall.»

Man blir en smula beklämd inför detta resonemang, som tydligt blottar, hurusom författaren lagt alltför stor vikt vid att *cht* saknas just i en av de få böcker (Johannes evangelium), där han antagit, att O. Petris inflytande klarast skönjes.

Att författaren under sådana förhållanden är än mera angelägen att göra formerna *fatigh*, som förekommer »långt in i normalspråksområdet», och *jomfru*, som är den regelrätta formen hela NT igenom, till tryckeriets former, är fullt naturligt. Då de *ej* äro L. Andreæ's men å andra sidan förekomma inom det av denne (enligt Lindqvist) översatta normalspråkspartiet, där det *ej* finnes någon anledning (fortfarande enligt Lindqvist) förutsätta O. Petris inflytande, få de givetvis *ej* härledas från honom.

Fråga är dock, om icke detta är, just vad som *bör* göras. Att en lågtysk sättare någon enstaka gång av misstag kunnat få in sin egen språkform i stället för manuskriptets, är ju *ej* omöjligt, men att han *konsekvent* skulle ersatt L. Andreæ's *jumfru* med sitt *jomfru*, anser jag föga sannolikt. Formen förekommer *ej* blott i det enligt Lindqvist av O. Petri påverkade 1 Cor. (5 g.) utan också i Mt. (4 g.), L. (3 g.), Ag. (1 g.), 2 Cor. (1 g.) och U (1 g.)¹. Än mera osannolikt förefaller det mig, att en lågtysk sättare eller tryckare skulle djärvt ändra det för honom okända ordet *fattigh* till *fatigh* 3 g. i Mt. (*fattigh* 2 g.), 11 g. i L. (*fattigh* 1 g.), 1 g. i U. (*fattigh* 2 g.), 1 g. i Fspr. allm. (*fattigh* 2 g.)². Vida sannolikare förefaller mig då, att formen i NT leder sitt ursprung från O. Petri.

Men jag går ett steg längre! Det behöver, när bägge formerna alternera i samma bibelböcker, ingalunda antagas, att några ändringar skett av översättarens språkformer. Formen *fatig* är i O. Petris manuskript belagd summa 1 g. (Tänkeb. s. 48) och

¹ Detta med tillhjälp av Halenius' konkordans.

² Lindqvist a. a. Materialsaml. s. 54.

fattig, *-igha* i L. Andreæ's manuskript summa 2 g. (1525). Att under sådana förhållanden söka fastslå en normalform för *någon* av dem, är för den, som sysslat med ortografin i äldre handskrifter, en betänklig anakronism. Det är ju ej något ovanligt, att en skrivare på denna tid flera sidor efter varandra använder en viss stavning av ett ord, men så plötsligt utan någon skönjbar anledning börjar skriva det på helt annat sätt.

Både *fattig* och *fattig* kunna mycket väl vara O. Petris former¹. Detsamma gäller även formerna *tappa* ~ *tapa* (se ovan s. 53).

Palmér har utfört en tacknämlig gärning, då han a. a. s. 159 i »Kap. 5. Inhemska variantformer» med hjälp av Lindqvists gedigna materialsamling sammanställt de former, som förekomma mer eller mindre talrikt i partiet Mt. — 2 Cor. men i normalspråket äro reducerade eller helt och hållet bortrensade. Översikten av dessa former, som samtliga harmoniera med O. Petris språkbruk, visar (Palmér a. a. s. 164), att de flesta av dem förekomma utom i Johannes' evangelium och 1 Corinterbrevet² även i Marcus' evangelium.

Detta är visserligen sant, men man kan också, om man följer Palmérs översikt och då och då kompletterar dess bristfälligheter ur Lindqvists materialsamling, göra den observationen, att ehuru provkartan på variantformerna (= O. Petris former) är rikast i nämnda bibelböcker, dock en del av dem förekomma uteslutande eller betydligt talrikare i andra böcker, där Lindqvist tycks vilja räkna med O. Petris inflytande så litet som möjligt, varför han i stället tillgripit hypotesen om sättare och tryckare, vilken hypotes på sistone i Palmérs artiklar spelat en förr oanad roll.

Om man tar hänsyn till formerna med enkel- och dubbel-skriven konsonant finner man till att börja med de enda formerna med *ck*³ för *k ej* i Marcus, Johannes, 1 Corinterbrevet

¹ Naturligtvis också L. Andreæ's.

² Enligt Lindqvist är det ju i dessa bibelböcker jämte Romarbrevet, som O. Petris språk tydligast skönjes.

³ O. Petris speciella former i Tänkeboken.

eller Romarbrevet utan blott i Lucas (*boock* 1 g., *back* 1 g.) och Apostlagärningarna (*saack* 1 g.¹).

Formen *komo* pret. pl., som ju var O. Petris, återfinnes i Mt. 15 g. (*komo* 10 g.), L. 11 g. (*komo* 8 g.), 2 Cor. 2 g., alltså uteslutande eller övervägande i böcker, där man minst räknar med O. Petris direkta inflytande², eller där man antar att sättaren minst respekterat hans former³. Däremot förekommer den blott 6 g. i Mc. (*komo* 18 g.), 4 g. i J. (*komo* 14 g.) 3 g. i 1 Cor. (*komo* 1 g.) och ingen gång i R. (*komo* 1 g.).

Formen *konung* o. d. (O. P:s form) förekommer talrikast i Mt., 19 g. (*konnung* 1 g.), L. 4 g. (*konnung* 8 g.), däremot i Mc. blott 1 g. (*konnung* 9 g.) och i J. blott 2 g. (*konnung* 12 g.). I Mt. finnes också det enda exemplet på *honogh* med enkelt *n*: *wilhonogh* Mt. 3: 4. Även vad beträffar singularformerna *sonne*, *-n* »*filii*», äro formerna med enkelskrivet *n* (O. P:s former) mest tillfinnandes just i Mt., 6 g. (*sonnen* o. d. aldrig), varemot den i L. uppträder blott 1 g. (*sonnen* o. d. 8 g.). I Mc., J. och 1 Cor., där man med Palmérs (delvis även Lindqvists) hypotes skulle vänta den talrikast, förekommer den knappast alls: 1 g. i Mc. (*sonnen* 1 g.), ej någon gång i J. (*sonnen* o. d. 13 g.) eller 1 Cor. (*sonnen* 1 g.). Också i fråga om *pening* (O. P:s form) dominerar Mattei evangelium med 10 g. (*penning* 4 g.), ehuru formen med enkelskrivet *n* ej är så sällsynt i Mc. som av föregående ord: *pening* 4 g. ~ *penning* 3 g. I J. åter saknas alldeles *pening* (*penning* 3 g.).

Vad växlingen *pp* ~ *p* i inljud beträffar, finna vi *tappa*, som enligt Lindqvist⁴ är O. Petris form, förutom i 1 Cor. (3 g.) företrädesvis i Mt (6 g.), där *tapa* alldeles saknas, och i L. (9 g.), där form med enkelt *p* anträffas summa 1 g., men i J. däremot blott 1 g. (*tapa* o. d. 2 g.).

¹ Varifrån Palmér fått sin (a. a. s. 163) från Lindqvist avvikande siffra "4", vet jag ej. Troligen beror den på tryckfel.

² Så Lindqvist.

³ Så Palmér.

⁴ Se ovan s. 52 f.

Också när det gäller växlingen *tt ~ t* i *fattig*, förekommer O. Petris form talrikast i ett av de evangelier, där Lindqvist minst tycks vilja erkänna hans inflytande. I L. räkna vi nämligen *fatigh* 11 g. mot *fattigh* 1 g., f. ö. äro siffrorna i Mt. 3: 2, i Mc. 4: 2 och i J. 4: 0.

Skrivningen *halla* 'hålla', enligt Lindqvist (a. a. s. 131) i NT härrörande från O. Petri, anträffas i Mt. 3 g. och i L. 1 g. Däremot förekommer den ej alls i Mc. och i J. blott 1 g.

Formen *wed(h)* o. d., som återfinnes hos O. Petri¹ men däremot ej hos L. Andreæ, uppträder i Mt. 46 g. (*widh*² 8 g.) och i L. 62 g. (*widh* 7 g.), varemot den helt och hållet saknas i Mc. (*widh* 39 g.) och i J. blott anträffas 3 g. (*widh* 36 g.).

Vad beträffar *myn*, *syn* (pron.), som säkerligen i NT leda sitt ursprung från O. Petri³, dominerar L. med 5 g., i de övriga böckerna saknas formerna utom i Mc., där vi finna *myn* 1 g.

Däremot uppvisar Mt. de flesta gångerna O. Petris negation *ey* (23 g.: *icke*, *ecke* 195 g.), som i Mc. förekommer blott 3 g. och i J. blott 5 g.

Jag skulle kunna fortsätta ytterligare, men det anförda må vara nog för att framhålla, att om också i *vissa* avseenden de av Lindqvist och Palmér anförda bibelböckerna bättre återgiva O. Petris (äldre) ortografi, så gäller, att i *andra* avseenden Mt. och L. göra det än bättre. Det går ej att i *förre* delen av Nya testamentet i någon bok söka förneka O. Petris inflytande, hur man nu vill förklara det.

Men hur är det då med L. Andreæ's insats i NT? Palmér har ej (trots sin hypotes om de danska sättarna) vågat betvivla kanslerns medarbetarskap, låt vara att han i motsats mot Lindqvist blott tilldelat honom den blygsammare rollen av granskare och korrekturläsare.

¹ Redan 1525 (2 g.), varför det är skäligen onödigt att i NT uppfatta den som sätтарform (så Palmér, a. a. s. 157).

² Enligt Lindqvist L. Andreæ's form.

³ Se ovan s. 56.

Laurentius Andreæes språk i Nya Testamentet.

En sak blir man vid granskningen av Lindqvists material snart nog övertygad om: att han i betydande grad överdrivit L. Andreæes inflytande i NT. Det är ju lättförklarligt, att författaren, då han upptäckt, att normalspråket i *vissa* avseenden företedde större likheter med L. Andreæes språk före 1526 än med O. Petris före samma år, velat härleda normalspråket från den förre på *alla* punkter. Knappast kan han dock härvidlag övertyga en objektiv läsare.

1. För att börja med växlingen *a : å : o* erinra vi oss, att normalspråkets *någhon*, *vår* pron. före 1526 anträffas varken hos O. Petri eller L. Andreæ. Den förre har före 1526 övervägande *naghon* o. d., efter detta år övervägande *noghon*¹ o. d. Av den senare skrives *naghon* o. d. t. o. m. 1525 (11 g.) och 1527 (1 g.). Först 1529 uppträder hos honom *någhon* o. d. (4 g.). Vad *vår* beträffar, skrives det av O. Petri 1524 genomgående *war* o. d., 1525 övervägande och 1526 med ett undantag (*vår* s. 104, 9 aug. genomgående *wor* o. d. Hos L. Andreæ finner man t. o. m. 1525 *war* och *wor* omväxlande. Först 1527 uppträder normalspråkets *vår*.

Då *vår* möter hos L. Andreæ först 1527 och *någhon* först 1529, väntar man, att författaren (då O. Petri ej kan komma ifråga) skall härleda normalspråkets *å*-former från en tredje person. Han har emellertid gjort ett försök att också här tolka formerna som L. Andreæes, i det han (a. a. s. 129 f.) på tal om dennes övergång till *å*-formerna yttrar: »Vid vilken tidpunkt detta skett, är däremot svårt att bestämma, då det till år 1525 hänfödda brevet, i vilket vi hade 11 *a*-former belagda, är odaterat. Att av formen *naghon*, 1527, draga den slutsatsen, att L. Andreæ ännu vid denna tid icke övergått till *å*-form, torde vara förhastat. Det kan vara en tillfällighet, att *a* uppträder i denna enstaka form. Härför tala de genomgående *å*-formerna i *vår* från 1527 (3 g.) bl. a. i samma brev som *naghon*, och då *någhon* och *vår* konsekvent

¹ Formen förekommer i NT i Mt. 8 g., Mc. 12 g., L. 16 g. och Ag. 2 g. (Lindqvist, a. a. materialsaml. s. 56).

följas åt i beteckningen av å-ljudet såväl i N. T. 1526 som hos Ol. Petri och L. Andreæ, hos vilken båda få genomförd å-skrivning efter 1526, så torde man lugnt kunna förutsätta, att båda orden samtidigt antagit den nya å-typen och att således en uppdykande *a*-form endast får betraktas som tillfällig reminiscensform».

Knappast kan väl ändå *naghon* 1527, som ju utgör en direkt fortsättning av *naghon* (11 g.) 1525, få betraktas som en »tillfällig reminiscensform». Det stöd författaren söker för *a*-form av *naghon* i skrivningen *wår* 1527 är *mycket* svagt. Det är en betänklig anakronism att förutsätta modern rättstavningskonsekvens hos 1500-talets människor.

2. Beteckningen av å-ljud framför *nd*, *ng* hos L. Andreæ talar ännu kraftigare *mot* att från honom härleda normalspråkets *a*-former.

Han skriver före 1526 omväxlande *a(a)* och *o* men efter detta år endast *o* (1527 ²³/₉: *framgong*; 1527 ⁷/₁₁: *forstondare*; 1529 ¹: *vthgongit*, *vthgongen*, *förfong*, *monga*; 1530: *mongen*).

Lindqvist har sökt övervinna svårigheten i dessa till synes oförenliga fakta, att normalspråket har å men L. Andreæ i fyra olika manuskript efter 1526 *o*, genom att uppställa en hypotes om att bibelredaktören, som »redan var bunden av en viss skrivvana», måste »för att säkrast nå sitt mål göra en överenskommelse med tryckaren att genomgående återge å-ljudet med *a*-typ, m. a. o. . . i detta fall uppgöra ett ortografiskt program, som tryckaren hade att följa».

Om tryckare och sättare varit svenskar, skulle man funnit resonemanget sannolikare, men då de ju bevisligen voro tyskar, som blott kort tid vistats i Sverige och troligen mycket bristfälligt behärskade svenska språket, måste man erkänna det hart när ogörliga för dem att genomgående återge svenskt å-ljud med *a*. Hur skulle det för dem varit möjligt att veta, när ett *o* i bibelredaktörens manuskript hade ljudvärdet *a* och ej *o*?

Vidare måste man med denna hypotes finna det mycket

¹ Lindqvist (a. a. s. 132) felaktigt: 1527.

underligt, att L. Andreæ, som själv (enligt Lindqvist) fastställt, att *å*-ljudet framför *-nd*, *-ng* (i likhet med framför *-ll*) skulle tecknas med *å*, *ingen* enda gång själv anväut detta betecknings-sätt. Från O. Petri, som efter 1526 också i allmänhet skriver *o* i denna ställning, anför Lindqvist (s. 131 not 1) åtminstone 1 ex. med *å*, *laghstånden*, Tänkeb. s. 102 (²¹/₇ 1526).

3. Skrivningen *e* i former av verbet *giva*, som förutom i normalspråket (nästan genomgående) förekommer övertvägande i Mt. (*geffua* o. d. 25 g.: *giffua* o. d. 17 g.), L. (*e* 32 g.: *i* 4 g.), Ag. (*e* 24 g.: *i* 1 g.), R. (*e* 13 g.: *i* 4 g.) och 2 Cor. (*e* 6 g.) talar ej för att L. Andreæ skulle själv »språkligt formulerat» vare sig normalspråket eller nämnda böcker. Hans form är nämligen *giffua* o. d., som förekommer inalles 12 g., därav 4 g. efter 1526 (1529: *giffua* inf., *giffue* wij; 1530: *giffuer* pr. ind. sg., 2 g.).

Att under sådana förhållanden tillskriva L. Andreæ formen *geffua* synes hopplöst. Lindqvist har dock försökt det, i det att han s. 149 f. (liksom i fråga om beteckningen med *å* framför *nd*, *ng*) förklarar också *e*-formen genom en L. Andreæ's överenskommelse med boktryckaren. »Att L. Andreæ för sin egen del fortsatte med den traditionella ortografien i ordet, behöver ju icke vara mera egendomligt än att en person i våra dagar ger ut en lärobok med nystavning *i*, medan han för egen del i privatbrev och dylikt begagnar sig av gammalstavning.»

Vad den förmodade överenskommelsen med boktryckaren angår, ligger det, om en dylik skall antagas, betydligt närmare till hands att antaga den för O. Petri, hos vilken man både före och efter 1526¹ finner *e*-former av verbet *giva*. Liknelsen mellan L. Andreæ och de moderna dubbelstavarna kan jag ej finna övertygande, dels emedan säkerligen de flesta av dessa i läroböckerna använda sin nystavning blott nödda och tvungna, dels också därför att skrivningen *geffua* på denna tid (då formerna voro så växlande) ej kan kallas »nystavning» i vår mening. Kvar står, att man

¹ Så *geffwe* 3 sg. pr. konj. s. 10 (1524 ⁶/₆), 135 (1527 ¹³/₃), 223 (1529 ¹⁵/₃); formen av år 1524 förbisedd av Palmér och Lindqvist.

hos L. Andreæ, om det varit han, som gjort den av Lindqvist antagna överenskommelsen med tryckeriet, åtminstone *någon* gång efter 1526 borde funnit formen *geffua* o. d.

4. Av Palmér, a. a. s. 59 f., framdragna exempel på olikheten mellan normalspråket och L. Andreæ's språk före 1526, som jag tillerkänner en viss betydelse, äro orden 'vad' pron. och 'nog' adv. Det förra skrives i NT nästan alltid med *-dh* (Lindqvist a. a., Materials. s. 82), det senare så gott som genomgående med *-gh*.

Då Palmér ej uppgivit några siffror, har jag med tillhjälp av Halenii bibelkonkordans tagit reda på *nog* i NT och därvid funnit skrivningen *noogh* i Mt. 6: 34, 10: 24, Mc. 14: 41, L. 15: 17, 22: 38, J. 6: 7, 10: 10, 14: 8, 1 Cor. 14: 12, 2 Cor. 2: 6, 9: 8, 11: 6, 1 Tm. 6: 6, Fm. 4: 12, 1 P. 4: 3, alltså sammanlagt 15 g., därav 3 g. inom normalspråksområdet. Dessutom förekommer *nogh* 1 Cor. 6: 2 och *nooch* Mt. 13: 12. Då L. Andreæ's form före 1526 är *nooch*¹ (1524 A s. 4, 1524 B s. 12, 1525 s. 14) skulle hans form således 1 g. vara till finnandes just i början av NT, där hans inflytande förutsättes vara minst, men däremot ej alls i normalspråket.

Beträffande 'vad' förekommer hos L. Andreæ skrivningen *huat* 1508 s. 2, 1524 A s. 4 (2 g.), 6, 1524 B s. 9, 11, 13, 1525 s. 18 och *hwat* 1524 B s. 9, 11, 1525 s. 15. L. Andreæ's form är i NT mycket sällsynt och anträffas, att döma av Lindqvists materialsamling, ej senare än i 2 Cor. Normalformerna i NT *huad(h)*, *hwad(h)* kunna ej härröra från L. Andreæ, då de hos honom trots ordets frekvens uppträda först 1527 resp. 1529, tydligen, liksom så många andra former (Palmér a. a. s. 59) på grund av inflytande från NT.

Om orden 'nog' och 'vad' med avseende på stavningen bestämt skilja sig åt i normalspråket och hos L. Andreæ, harmoniera O. Petris former så mycket bättre med normalspråkets.

I sin materialsamling (s. 82) upptar Lindqvist för O. Petri

¹ Ej *noch* som Palmér (a. a. s. 60) uppger. Först 1529 förekommer ett med hänsyn till *-gh* troligen av NT influerat *nogh*.

blott *en* av normalspråkets former, *huad*¹, men i läroverksadjunkt P. Wenströms efter handskriften rättade exemplar av Tänkebokens utgåva förekommer även *hwad* s. 27, 43. Ordet *nog* har jag i Tänkeb. funnit blott 3 g. före 1526. Det skrives *nogh* s. 48, 49 och *noogh*² s. 34.

Det finns också andra fall än de av Palmér berörda, där L. Andreæes språkbruk före 1526 bestämt skiljer sig från normalspråksområdets.

5. I normalspråket skrives, så vitt jag kunnat finna, genomgående *jach* 'jag'. Av L. Andreæ åter skrives i de manuskript före 1526, där ordet förekommer, *jac*; så 1504 s. 1 (2 g.), 2 (2 g.), 1508 s. 2 (4 g.), 3 (6 g.), ej mindre än sammanlagt 14 g. Lindqvist har märkvärdigt nog ej observerat denna skillnad, fastän han i Materialsaml. s. 90 f. framlägger materialet för växlingen *migh*, *tigh*, *sigh* : *mich*, *tich*, *sich* för att (s. 174 f.) ur detta material få fram ett vittnesbörd till förmån för L. Andreæ.

Materialet, om *jac(h)* medtages, visar oss följande: Normalspråkets *jach* stämmer med O. Petris form³ men strider mot L. Andreæes före 1526⁴. Normalspråkets *sigh* stämmer med L. Andreæes form men strider mot O. Petris (*sich*). Normalspråkets *migh* stämmer varken med O. Petris eller L. Andreæes former före 1526⁵. Normalspråkets *tigh* strider mot O. Petris form. Hur L. Andreæ skrivit formen före 1526, veta vi ej, då ordet hos honom förekommer först efter detta år, i Om Troona 1528 skrivet *tich* (2 g.) och i brev, utfärdat av konungen 1529, skrivet *tigh* (1 g.). Växlingen *ch* : *gh* talar, som vi se, näppeligen mera till förmån för L. Andreæ än O. Petri.

¹ Förekommer i Tänkeb. s. 43 (3 g.), 47.

² Normalspråkets form.

³ Tänkeb. s. 3 (2 g.), 11, 39, 40, 54, 55, 73 under åren 1524, 1525.

⁴ L. Andreæ har *jach* först 1527 ²³/₉ (2 g.).

⁵ L. Andreæ har *mic* 1504 (2 g.), 1508 (1 g.), *mich* 1508 (5 g.), 1527 (1 g.), 1529 (1 g.), 1530 (3 g.). O. Petris form är *mich*.

6. Detsamma gäller om stavningen av ordet *anamma*, som i Lindqvists bevisföring spelar en ingalunda oviktig roll.

Av O. Petri skrives ordet i Tänkeboken *anama* med enkelt *m* under åren 1524, 1525 och 1526, medan det hos L. Andreæ anträffas under formen *anamma* (*anamat* 1525, 1 g., *anammas* 1525, 2 g.). I NT skrives ordet *anamma* och *annamma*. Av Lindqvist anföres (Materialsaml. s. 51) betydligt fler belägg på den förra än den senare formen. Hurudan än proportionen mellan de båda formerna må vara i *förra* hälften av NT, ett är visst, och det är, att i normalspråksområdet den senare (från L. Andreæ's skrivning avvikande) formen är så gott som enarådande. Med tillhjälp av bibelkonkordansen har jag funnit den i Col. 2: 6, 1 Th. 1: 6, 2: 13, 2 Th. 2: 10, 1 Tm. 1: 15, 4: 9, Eb. 7: 5¹, 11: 31, 11: 35, 12: 6, 2 P. 2: 21, 1 J. E. 5: 9, 3 J. E. 9 och 10, Jac. 1: 21, Allm. Fspr. 4 r. Jämte dessa 16 ex. med *nn* har jag funnit blott 1 ex. med enkelskrivet *n*, Ga. 4: 14.

Det är ju sant, att normalspråkets form stämmer med L. Andreæ's i fråga om dubbelskrivning av ordets *m*, men då den lika avgjort skiljer sig beträffande dubbelskrivning av *n*, är förvånande, att författaren (som visserligen uraktlåtit att meddela materialsamling från normalspråkspartiet) kunnat ur ordets stavning utläsa ett indicium (bland många) för att L. Andreæ varit huvudredaktör för testamentsarbetet².

7. Ett fall, där normalspråket ävenledes radikalt avviker från såväl L. Andreæ's som O. Petris språkbruk, är i fråga om verbaländelsen i 1 pluralis.

Såsom undertecknad, Kritiska strövtåg i svensk historisk formlära (Nysv. Stud. 1925, s. 165 ff.) uppvisat, övergår i omvänd ordföljd åtminstone från och med mitten av 1400-talet ett *bindom* (*vi*) ljudlagsenligt till *bindo* (*vi*) > *binde* (*vi*). Den nya

¹ *annamma* fel för: *annamma*.

² Så t. ex. a. a. s. 126: "Likheten mellan N.T:s med förvånansvärd enhetlighet genomförda former *byggia*, *leggia*, *an(n)amma*, *fremmande* och L. Andreæ's motsvarande former är också synnerligen anmärkningsvärd" etc.

formen, som i den världsliga litteraturen förekommer ej så sällan i slutet av 1400- och början av 1500-talen, slår i och med O. Petris författarskap igenom i svenskt riksspråk.

Den äldre formen på *-om* förekommer i O. Petris egenhändiga manuskript mycket sällan. I Tänkeboken finnas under år 1525¹ blott 3 exempel, samtliga i avskrift av ett kungligt diplom (*görom*, *haffuom*, *affhendom* s. 94). F. ö. förekommer *-o* 1 g. (*goffuo* pret. s. 94) och *-e* 14 g. (*vilie* 39, *göre*, *haffue wnne*, *giffue*, *laate* 55, *radde* pret. 66, *vnne*, *giffue*, *tileegne*, *förbiude*, *late* pres., *hade* pret. 94). Proportionen mellan former med och former utan *m* i ändelsen är således 1 : 5.

Att formerna med *-om* i Tänkeboken inkommit från originalet till det ovannämnda diplommet, göres troligt av förhållandet i O. Petris senare manuskript Ärlig Skapelse (1530-talet). Oaktat Nya Testamentet (där *om*-formerna äro övertvägande) längesedan utkommit, är övertvikten för de *m*-lösa formerna ändå vida större än i Tänkeboken. Siffrorna² äro: *-om* 2 g. (*haffuom* s. 558³, *sadhom* pret. 575), *-a* 1 g. (*skola* 560), *-o* 5 g. (*äro* 558, 560, 567, *höllo* pret., *gingo* pret. 567), *-e* 60 g. Proportionen mellan former med och former utan *m* blir alltså här 1 : 33, varvid ytterligare är att märka, att båda *om*-formerna äro bokstavstroget återgivna ur NT, den förra i citat från Ef. 1:7, den senare från Ga. 1:9.

I Nya Testamentet är förhållandet ett helt annat. J. Wide, Verbalböjningen i 1526 års översättning av Nya Testamentet II (Landskrona 1911) uppger s. 13 för pres. ind. siffrorna: *-om* 580 g., *-on* 4 g., *-a* 81 g., *-e* 170 g. (dessutom särskilt i mom. 2 s. s. för verbet *vara*: *ärom* 75 g., *äro* 38 g., *äru* 1 g., *äre* 6 g.) varjämte en resumé av tabellen s. 6 för pret. ind. ger: *-om* 153 g., *-on* 3 g., *-o* 11 g., *-e* 63 g. Om vi sammanräkna å ena sidan

¹ Under år 1524 saknas, såvitt jag kan se, helt och hållet 1 plur.

² Gälla i det följande verb med infinitiv på *-a*. Enstaviga av typen *se* äro ej medtagna.

³ Sidohänvisningarna avse Hesselmans utgåva av O. Petris Samlade skrifter, bd 4.

formerna på *-om* och *-on*¹ och å den andra de på *-e*, *-a*, *-o*, bli siffrorna respektive 814 och 370 och proportionen mellan former med och utan *-m* 2,2 : 1. Vad normalspråkspartiet angår, har jag vid en tämligt noggrann genomläsning fått följande siffror: *-om* 272 g., *-a* 18 g., *-e* 45 g. (varjämte jag 3 g. funnit formen *äro* Ga. 2: 15, Fp. 3: 15, 16). Proportionen mellan former med och utan *-m* blir alltså ungefär 4,1 : 1, vilket, jämfört med ovanstående, talar för att *-om* tillhört normalspråksdragen.

Att det ej kan ha varit O. Petri, som infört ändelsen i NT, är uppenbart, men lika omöjligt förefaller det mig, att L. Andreæ kan ha gjort det.

I de av Lindqvist avtryckta manuskripten av L. Andreæ finnes *-om* blott 1 g., detta år 1525 (*willom* pret. s. 16). F. ö. förekommer *-a* 12 g. (11 g. 1525; 1 g. 1529) och *-e* 49 g. (5 g. 1504; 22 g. 1525; 1 g. 1527; 20 g. 1529; 1 g. 1530). Proportionen är således här 1 : 61.

Nu skulle man kunna invända, att dessa skrivelser ej äro vittnesgilla, då kanslispråket i många avseenden skiljer sig från det religiösa språket², men dels visa exempelsamlingarna ur O. Petris egenhändiga manuskript (se ovan!), att *denne* ej gjort någon som helst skillnad i förevarande fall, då han skrivit rådstuguprotokoll och religiösa traktater, dels framgår av en undersökning av L. Andreæ's Om Trona (1528), att proportionen här i stort sett är densamma mellan former med och former utan *-m*. Vi träffa i denna skrift *-om* blott 2 g. (*besinnom* 3 v, *mottom* pret. 1 v) men däremot *-e* omkring 88 g. och *-a* 2 g. Proportionen mellan former med och utan *m* blir således ungefär 1 : 45.

Då såväl L. Andreæ's manuskript från olika år som hans enda tryckta bok praktiskt taget sakna formen på *-om*, kan denna form i NT enligt mitt förmenande ej härröra från honom.

Jag vågar här det revolutionära påståendet, att jag ej tror, att

¹ Tryckfel för: *-om*.

² I översikten äro ej medtagna de enstaviga.

³ En synpunkt som Lindqvist f. ö. alltför litet anlagt, då det gällt jämförelse mellan NT och språket i O. Petri Tänkebok.

man i NT alls behöver räkna med Laurentius Andreæ. Olikheterna mellan hans språk och normalspråket äro alltför stora¹, och vad likheterna beträffar förefinnas de knappast i karakteristiska fall.

Men om den grundliga förändring, som i NT:s normal-språksområde ägt rum med O. Petris språk, ej härrör från L. Andreæ, vem är det då, som åstadkommit den?

Palmér har i sina artiklar gjort sättare och tryckare ansvariga. Beträffande den parallellism, som författaren velat hävda mellan Tideboken, Wnderwijsning och Nya Testamentet har Lindqvist redan uppvisat, att den ej gäller *Tideboken*, som med sina danska och svenska förlägg intar en alldeles särskild ställning.

Parallellismen mellan Wnderwijsning och Nya Testamentet.

Vad beträffar Nya Testamentet och Wnderwijsning, så var ju Palmérs hypotes den, att en av sättarna, som mera respekterat O. Petris språk, satt förra delen av Wnderwijsning och av NT Marcus, Johannes och 1 Corinterbrevet, medan en annan, som gjort fler ändringar i O. Petris manuskript, satt senare delen av Wnderwijsning och av NT Matteus, Lucas, Apostlagärnningarna, Romarbrevet och andra Corinterbrevet.

Att i Wnderwijsning förefinnes en betydande skillnad i språkligt avseende mellan förra och senare delen, därom är jag fullt ense med författaren, men sedan är också vår överensstämmelse i åsikter slut.

Om det skulle gå en skarp gräns mellan förra och senare delen, går den att börja med *ej*, där Palmér, s. 32, påstår: »varvid gränsen går på sid. 70 i Hesselmans upplaga och senare delen börjar med stycket En lithen wnderwisning huru man schal förstå Aue maria».

Orsaken till att författaren förlagt gränsen till just detta ställe är troligen² den, att i följande stycke för första gången

¹ Märk utom de av mig behandlade fallen också *effter* : *epter* (L. Andreæ) och *ihå* : *tå* (L. Andreæ), för vilka Lindqvist s. 190 antager tryckares och sättares inflytande.

² Självt har författaren ej med ett ord sagt, varför.

visar sig formen *wort*. Snarare bör gränslinjen dock dragas redan sid. 69 r. 16, då från och med denna punkt nästan alltid förekommer *sch* i *schal*, *schulle*¹, ett av de viktigaste av förf. anförda skiljenärkena mellan del 1 och del 2. Här återkommer också, efter att ha saknats sedan s. 35, formen *ekke*, som i senare delen av Wunderw. blir den normala. Ett annat, av Palmér ej observerat språkdrag, som här visar sig, är 1 plur. på *-om*, som s. 69—70 (efter att i det föregående blott ha uppträtt mera sporadiskt) förekommer ej mindre än 12 g.

Trots dessa samtidiga tre språkdrag från och med s. 69 tror jag ej på författarens hypotes, att den stora skillnaden mellan förra och senare delen av Wunderwijsning skulle bero huvudsakligen på sättnarna. Om man granskar av Palmér från Wunderw. 2 anförda karakteristika, finner man nämligen, att de så gott som alla äro sådana, som segra också i senare delen av NT, d. v. s. i normalspråket.

Så följande av Palmér a. a. s. 32 f. sammanförda: 1) förbindelsen *-ct*, 2) ändelsen *-ug*, 3) *kööt*, 4) *oppenbar* med 2 p., 5) *kompne*, *benempd* med *p*-inskott, 6) *leffwa*, *geffwa* med *e*, 7) *ee huru*, *ee huad*, o. d. med *e*, 8) *hälla*, *wår* med *å*, 9) ökning av formen *någhon* (för *noghon*), 10) *hadhe*, *ladhe*, *sadhe*. Till dessa må läggas de av Palmér s. 31 omnämnda: 11) *wort* (6 g. mot *wart* 5 g.²) 12) ökning av *ekke* (*icke*) för *ey*, samt ytterligare: 13) ökning av 1 plur.-formerna på *-om*, och likaså för 14) typen *hand* på bekostnad av *handt*.

Om detta sistnämnda drag i Wunderwijsning yttrar författaren s. 26: »Tyska skrivningar med *dt* för *d*, såsom *tijdt*, *grundt*, *dödt*, *radt*, hava nästan helt utrensats.» Detta gäller visserligen senare delen av Wunderw, där vi blott finna *wällfärdt* s. 104, men är en mycket relativ sanning beträffande Wunderw. 1, då här förekomma ej mindre än 13 former med *-dt*: *samfundt* 34, 41 (2 g.), *landt* 35, *handt* 39 (2 g.), *samquendt* 41, 43, *altijdt* 53, 55, 57, 61, *noghontijdt* 66.

¹ I förra delen av Wunderw. förekommer det blott sporadiskt.

² I förra delen är *wart* enarådande.

Om ovannämnda språkdrag äro desamma i *senare* delen av Wnderw. och i *senare* delen av NT, kan detta enligt min mening ej bero på annat än en medveten normalisering. Palmér, som delvis observerat fakta, bestrider dock möjligheten av denna slutsats: »Denna normalisering är emellertid endast skenbar. Den börjar nämligen samtidigt, som även former som *schola, act, mact* avlösa *skola, akt, makt*, vilket visar, att de båda företeelserna stå i närmaste samband med varandra».

Invändningen är ej avgörande, allra minst ifråga om normalspråkets *ct*, som avlöser *kt*. Detta senare anser jag nämligen (i motsats mot Palmér) i Wnderwijsning 1 mycket väl kunna härledas från O. Petri. Utom de av författaren (efter Lindqvist) citerade fyra exemplen förekomma åtminstone några till, nämligen *maktbref* s. 19¹ och *fortäncker* s. 50. Möjligt är, att ännu fler exempel finnas, men de nämnda äro nog för att visa, att *kt* ej är främmande för O. Petri. Att det i Wnderw. 1 skall förekomma i alldeles samma proportion som i Tänkeboken 1524—25, är ej nödvändigt för att antaga O. Petri som dess källa.

Vad beträffar framhävandet av *sch* i Wnderw. 2 gentemot *sk* i Wnderw. 1, medger jag, att detta betyder mera, då *sch* ej tillhör normalspraksdragen i NT. Men avgörande är ej heller detta.

Därför att en normalisering ägt rum både i Wnderwijsning och Nya Testamentet, är — också om denna normalisering verkstälts av *samma* person — ej säkert, att den på *alla* punkter blivit densamma. För min del tror jag, att O. Petri är urkällan till skrivningen *sch* både i Wnderw. och NT. Jag stöder detta på de av L. och P. ej observerade formerna i Tänkeboken: *schulle* s. 9, *schall* 78, 2 g. (1525 ⁴/₁₁), *paasche* 79 (1525 ⁶/₁₁). Vad jag lägger särskilt stor vikt vid är, att *tre* av formerna uppträda kort innan tryckningen av Wnderw. ägde rum. Ströformerna i början av NT kunna alltså enligt min mening härledas från O. Petri, och det ymniga uppträdandet i slutet av Wnderw. är en medveten normalisering, antingen gjord av korrektorn (som vid denna tid

¹ Lindqvist a. a. Materials, s. 86.

haft andra ideal än senare vid tryckningen av senare delen av NT) eller i samråd med korrektorn företagen av boktryckaren på grund av brist på *k*-typen.

Detta senare goda uppslag (om typbristen!) av Lindqvist är i ännu högre grad tillämpligt på formen *ekke*, som ej tycks ha tillhört O. Petri, men uppträder i vissa böcker i början av NT och från och med s. 69 i Wnderw. blir normalform.

Slutsatser.

Att O. Petri haft sin hand med i utformandet av normal-språket, är av det föregående uppenbart. Jag är fullt och fast övertygad om att han är översättaren, detta av språkliga skäl, ty i motsats till Schück, Den svenska förlagsbokhandelns historia 1, s. 74, anser jag, att man med tillhjälp av språket mycket väl kan fastslå, från vilken trakt av Sverige översättaren härstammat.

Felet med Lindqvists f. ö. så gedigna och grundläggande avhandling var dels, att författaren för litet kände till de dialekter, som här kunna komma ifråga, dels också att man på denna tid ej tillbörligt beaktade, vilken viktig befatning korrektorsysslan under 1500-talet var. Av bl. a. Schücks nyssnämnda arbete, Bd 1, s. 66 ff., framgår, att det redan under medeltiden funnits korrektor; så t. ex. förordnades Uppsala-klerken Andreas Simonis (a. a. s. 39) till korrektör vid tryckningen av ärkestiftets breviarium år 1496. Att ämbetet med tiden skulle få ökad vikt och ökat anseende, är ju blott vad man kan vänta. Av tionderäkenskaperna framgår (a. a. s. 66), att korrektorn Petrus Erics 1555 som årligt underhåll uppburit två läster spannmål, vilket underhåll år 1572 stigit till tre läster, medan »präntaren» samtidigt åtnjöt blott en läst.

Petrus Erics var »Cappelan» i Stockholm, och det är mycket sannolikt, att man, då tryckeriet var förlagt till huvudstaden, av praktiska skäl som korrektor använt just några av Stockholms klerker. I varje fall bör det naturligtvis ha varit präster från det förnämligaste stiftet, ärkestiftet.

Men *om* det varit en uppländsk (eventuellt stockholmsk) korrektör, som fungerat vid tryckningen av Wnderwijsning och

NT, erhålla de fåtaliga uppsvenska språkdragen inom normal-språket sin naturliga förklaring, utan att man behöver antaga någon som helst språklig påverkan från L. Andreaes sida.

Då dialektdragen i NT på det hela taget ge ett bestämt utslag till förmån för O. Petri — detta gäller i än högre grad *för*ra delen av urkunden — och denne således varit *översättaren*, vars språk visserligen sedan allt mer och mer förändrats, ju längre tryckningen fortskridit, anser jag lönlöst att söka uppehålla fiktionen om L. Andreaes inflytande som korrekturläsare. Olikheterna mellan normalspråket och hans språk (t. o. m. efter det Nya Testamentet utkommit) äro alltför stora, för att det skulle vara sannolikt, att det varit han, som ändrat O. Petris korrektur (event. manuskript) och genomfört normaliseringen.

Dessutom förefaller det mig ytterligt osannolikt, att konungens kansler¹, så överhopad som han i denna brytningstid måste ha varit av påfrestande statsgöromål, skulle haft tid övrig att fungera som korrekturläsare. F. ö. vistades konungen, som säkerligen i regeln åtföljdes av sin kansler, under åren 1525 och 1526 nästan ständigt ute på resor och kom först den 12 april detta sistnämnda år till Stockholm (Schück a. a. s. 69), vilket, såvitt jag förstår, ytterligare försvårar antagandet, att hans kansler skulle läst korrektur på Wnderwijsning², som i sin senare del företer på det hela taget³, samma normaliseringstendens, som senare i Nya Testamentet slår ut i full blom.

Sist men icke minst talar mot hypotesen, att L. Andreae skulle fäst så stort avseende vid den språkliga dräkt, vari Nya Testamentet framträtt, att han själv läst korrektur därpå, det av Lindqvist (a. a. s. 101 ff.) framdragna sakförhållandet, att språket i L. Andreaes egna från trycket utgångna arbete Om Troona »på en mängd synnerligen viktiga punkter står i direkt strid med reformatorns eget språk i hans egenhändiga manuskript från

¹ Närmast en motsvarighet till våra dagars statsminister.

² Tryckt den 14 febr. 1526.

³ De undantag som finnas, kunna delvis förklaras av praktiska skäl (se ovan).

ungefär samma tid och i stället på det allra närmaste ansluter sig till O. Petris språk, sådant det framträder i Tänkeboken närmast efter 1526 och i hans tryckta arbeten omkring 1528* (a. a. s. 106). — Vare sig man tolkar detta så, att O. Petri korrekturläst arbetet, eller med Lindqvist uppfattar formerna såsom O. Petris, men införda av tryckaren, som vant sig vid dennes ortografi, kvarstår faktum, att L. Andreæ lagt *så* liten vikt vid den språkliga formen i sitt enda lilla tryckta arbete, att han ej ens brytt sig om att offra $\frac{1}{2}$ —1 *dag* på att själv korrekturläsa det. Under sådana förhållanden är knappast troligt, att han skulle ägnat *månader* åt korrekturläsningen av Nya Testamentet, även *om* det varit honom möjligt.

Den radikala förändringen av O. Petris ortografi, som dock i stort sett lämnar de dialektala särdragen ograverade, härrör alltså ej från L. Andreæ utan från den (ännu) okände korrektorn. Skulle på något ställe i Wunderwijsning någon skarpare gräns förefinnas i ortografiskt avseende¹, ligger det enligt mitt förmenande betydligt närmare till hands att förutsätta *två* olika korrektorer (av vilka den ene begagnat *sch* samt formerna *ekke* och *wort*) än att tillmäta tryckeriet med dess *tyska* personal ett så opropor-tionerligt inflytande, som Palmér trott sig kunna göra.

Jag slutar *för denna gång*, men troligen återkommer jag rätt snart till frågan om bibelspråket. Det var ursprungligen min avsikt blott att visa intigheten hos de av Palmér på lösa grunder supponerade danismerna i NT och framlägga mina dubier med avseende på normalspråkets västmanländska karaktär. Ju mer jag satt mig in i frågorna, dess mer har avhandlingen vuxit. Jag har kommit till ett diametralt motsatt resultat mot Lindqvist, men det är blott en enkel gärd av rättvisa, när jag betonar, hurusom först genom Lindqvists rika materialsamlingar och på det hela taget gedigna och grundliga gradualavhandling, forskningarna i bibelspråket fått fast mark under fötterna.

¹ Den ligger i varje fall *ej*, där Palmér trott sig finna den.

Uppsala i augusti 1927.

Erik Neuman.

Om den äldsta kristna terminologien i de germanska fornspråken.

Förekomsten av gotiska lånord i de västgermanska språkens äldsta kristna terminologi har tidigast antagits av Rudolf von Raumer i den lilla uppsatsen »Über den geschichtlichen Zusammenhang des gothischen Christenthums mit dem althochdeutschen. Anfragen und Vermutungen» (ZfdA 6, s. 401—412, 1848). von Raumer framhåller till en början, att gotiskan och fornhögtyskan äro så nära befryndade språk, att missionärerna-översättarna ofta måste komma att välja samma uttryck för nya begrepp på båda hållen, utan att man därför på minsta sätt vore berättigad att sluta till ett verkligt historiskt sammanhang. Vidare påpekar han, att då de gotiska språkresterna så gott som uteslutande bestå av bibelöversättningen, så äro vi vida sämre underrättade om de uttryck som språket ägt för kristendomens rent yttre och konkreta förhållanden än för dess djupare, andliga föreställningsinnehåll. Vi sakna därför de gotiska orden för ett flertal begrepp, som utan allt tvivel måste ha förekommit i gotiskt tal. Nu var det just dessa uttryck för kristendomens yttre väsen och framträdande, som missionen i första hand hade behov av, och om man får förutsätta några språkliga lån från de tidigt omvända goterna till de andra germanska folken, skulle det vara just på detta område. Sådant undandraget sig emellertid vår kunskap. I vissa fall kan man dock uttala mera säkra förmodanden om gotisk påverkan på fornhögtyskan. v. Raumer framdrager följande ord:

1. Got. *haiþno*, f. ἑλληνικός Mark. 7:26 ~ fht. *heidan* 'ethnicus, paganus'. Uttrycket är alltför egenartat, för att det skulle vara sannolikt, att det två gånger oberoende av varandra bildats för att återgiva begreppet 'hedning'. — 2. Got. *daupjan* ~ fht.

toufan βαπτίσειν. Det got. ordet förekommer därjämte i sin ursprungliga betydelse 'doppa ned', det fht. har endast den sakramentala betydelsen. — 3. Got. *papa* (Calend.) ~ fht. *pfaffo* 'clericus, gr. παπᾶς'. Lat. *papa* betyder däremot 'biskop'. — 4. Fht. *kiricha*, från gr. κυριακόν. Ordet saknas hos Wulfila, helt enkelt därför att det i denna betydelse icke förekommer i Nya testamentet. Got. *aikklesjo* betyder hos Wulfila (liksom gr. ἐκκλησία) 'församling'. Visserligen förekommer det i den gotiska kalendern också om 'kyrkobyggnad', men detta bevisar icke, att icke goterna kunna ha ägt ett annat och vanligare ord för denna betydelse, liksom grekerna samtidigt hade såväl ἐκκλησία som κυριακόν. »Aus unsern gothischen sprachresten lässt sich der beweis nicht führen, dass die Gothen den ausdrück κυριακόν wahrscheinlich nicht hatten». Ordets form och genus i fht. talar direkt för förmedling genom goterna: liksom Wulfila av det grekiska neutrum εὐαγγέλιον gjort ett svagt femininum *aiwaggeljo*, så måste gr. κυριακόν i got. ha blivit **kyrjako*, f., varav fht. *kiricha*¹. — 5. Got. *sa weiha ahma* ~ fht. *der wīho átum* 'sanctus spiritus'. — 6. Got. *nasjands* ~ fht. *nerrento* (fs. *neriand*, fe. *nergend*) 'salvator', efterhand ersatt av den angelsaxiska missionens ord fht. *heilant* (fs. *hēliand*, fe. *hāland*).

¹ Tanken finnes f. ö. uttalad redan av Valafrius Strabo, † 849 (De rebus ecclesiasticis, cap. 7) i de märkliga orden: "Ab ipsis autem Græcis [Theodisci acceperunt] 'kyrica' a 'kyrios' et 'papo' a 'papa' Si autem quæritur, qua occasione ad nos vestigia hæc Græcitatatis advenerint, dicendum et Barbaros in Romana republica militasse, et multos prædicatorum Græcæ et Latinæ locutionis peritos inter has bestias cum erroribus pugnatos venisse; et eis pro causis multa nostros, quæ prius non noverant, utilia didicisse. Præcipueque a Gothis, qui et Getæ, cum eo tempore, quo ad fidem Christi, licet non recto itinere, perducti sunt, in Græcorum provinciis commorantes nostrum, id est Theotiscum, sermonem habuerint. Et (ut historiæ testantur) postmodum studiosi illius gentis, divinos libros in suæ locutionis proprietatem transtulerint, quorum adhuc monumenta apud nonnullos habentur. Et fidelium fratrum relatione didicimus, apud quasdam Scytharum gentes maxime Tomitanos eadem locutione divina hactenus celebrari officia".

På vilka vägar kan då gotiskans inflytande på fornhögtyskan ha ägt rum? v. Raumer aumärker, att de gotiska handskriftsfragmenten i Milano, Rom, Wolffenbüttel stamma från klostret Bobbio. Detta grundades omkring 612 av den helige Columbanus, som tidigare i flera år verkat bland alemannerna. Kunde icke förefintligheten av de gotiska handskrifterna i Bobbio stå i något samband med alemannernas omvändelse? Viktigare än sådana i varje fall tvivelaktiga litterära förbindelser har det gotiska folkets levande inflytande varit. Redan under Attilas tid måste högtyska stammar ha kommit i beröring med goterna. Livligare ha dessa förbindelser blivit, sedan alemannerna i alpländerna blevo grannar till Teoderiks rike i Italien; en flock av det av frankerkonungen Klodvig år 496 slagna folket sökte nya boplatser i goterkonungens länder. Teoderiks egna förbindelser med germanfolken sträckte sig vida; han gifte bort sin systerdotter Amalaberga med turingarnas konung Hermanafrid, och själv förmälde han sig med den frankiska kungadottern Audifleda. »Wer weiss ob nicht durch diese verbindung und durch den verkehr mit den Westgothen, deren nördliches gebiet durch die schlacht bei Vouglé im j. 507 unter Chlodwig kam, auch auf die sprache der merovingischen Franken das gothische von einigem einflusse gewesen ist, wenn sie, die freilich nur sehr oberhin Christen geworden waren, die christlichen begriffe in ihrer eigenen sprache wiedergeben wollten. Durch vermittelung der Franken könnte dann späterhin das gothische sogar auf die kirchliche ausdrucksweise der Angelsachsen einigen indirecten einfluss gehabt haben».

v. Raumers kortfattade men i själva verket mästerliga klarläggning av frågan blev under den närmaste tiden icke uppskattad efter förtjänst. Den omnämnes exempelvis ej med ett ord i Karl Weinholds undersökning om »Die gothische Sprache im Dienste des Christenthums» (1870). Man ställde sig avvisande mot tanken på ett gotiskt inflytande på de västgermanska språkens kristna ordförråd. Det blev först Friedrich Kluge, som i sin etymologiska ordbok (1 uppl. 1882) upptog v. Raumers me-

ningar och förde dem vidare. Efterhand ökades uti senare upplagor av ordboken det antal ord, för vilka Kluge förutsatte gotiskt ursprung, och omsider lämnade han, sedan hans uppfattning blivit utsatt för kritik, en sammanfattande framställning av hela frågan, i uppsatsen »Gotische Lehnworte im Althochdeutschen» (PBB 35, s. 124—160, 1909).¹

I fråga om orden *Kirche*, *Pfaffe*, *Heide* och *taufen* är Kluge helt av von Raumers mening, och han anser sig kunna styrka den med nya skäl »från en mera framskriden grammatisk och språkhistorisk erfarenhets ståndpunkt»². Från »Anfragen und Vermutungen» har man, tack vare den etymologiska forskningens landvinningar, nått fram till »feststehende Tatsachen». Om *Pfaffe* framhåller han, att det i olikhet med de från latinet lånade kyrkliga orden (*Priester*, *Propst*, *predigen* o. a.) har genomgått högtysk ljudskridning. Det kan då icke vara inkommet så sent som på 700-talet utan måste tillhöra ett äldre skikt av lånord. Såväl betydelse som ljudgestalt vittna sålunda om dess grek.-got. ursprung. Den svaga böjningen i fht. förklaras bäst (liksom i fråga om *kiricha*) ur gotiska deklinationsförhållanden. — Som nya vittnesbörd om sammanhanget mellan den gotiska kristendomen och den tyska vill Kluge betrakta följande ord:

1. Namnet *Krist* i fht. och fs. Ett lån från latinet skulle ha gett tvåstavig form, ett lån från England, Irland eller Frankrike i samband med 700-talets mission skulle gett *Krist* (med långt *i*). Men got. *Xristus*, inlänat i de tyska målen, borde regelbundet utvecklas till fht. fs. *Krist*. — 2. Säkra ljudkriterier visa, att fht. *tiufal* 'diabolus' är ett tidigt, det vill enligt Kluge säga av goterna förmedlat, kristet lånord. — 3. Av sakliga skäl kan

¹ Under rubriken "Unser ältestes Christenthum" omtryckt i Kluges "Wortforschung und Wortgeschichte" (1912), s. 134 f. Jfr också framställningen i Kluge, *Deutsche Sprachgeschichte* (1920), s. 178 f.

² Däremot utgallar Kluge ur von Raumers material, naturligtvis med rätta, sammanställningen av got. *sa weiha ahma* med fht. *der wîho âtum* och betraktar sambandet mellan got. *nasjands* och fht. fs. fe. *neriend* som blott en oviss och (åtminstone med språkhistoriska medel) obevisbar möjlighet.

man förmoda detsamma om ordet för den motsatta föreställningen, fht. fs. *engil* 'angelus'. — 4. Om fht. *biscof* 'episcopus' gäller detsamma som om *pfaffo*: intet latinskt lånord i kyrkospråket uppvisar *ff* för lat. *p*. Det blir sålunda tillsammans en hel rad av uttryck för kristendomens viktigaste begrepp, som vi icke kunna härleda från latinet, utan endast från gotiskan.

Till samma grupp av tidiga lånord höra även några tyska veckodagsnamn: 5. Fht. *sambaztag* 'sabbatum', med ljudskridning $t > z$. Förbindelsen *mō* återkommer i östliga språk (fslav., magyar., rumän.) och har blivit påvisad i grekiskan (IF 4, s. 326; KZ 33, s. 318), under det icke ett spår av en dylik form finnes i vulgärlatinets rika källor. *Samstag* är en sydtysk form, och dess närmaste fränder äro att söka österut, vid nedre Donau, där goterna en gång voro bosatta. »Dann aber dürfen wir auch den Goten des Ulfilas ein volkssprachliches *sambato* zutrauen, wo der bischof selber nach literarischer gepflogenheit an *sabbato* festhielt». — 6. Mht. (bajr.), bajr. dial. *pfinztag* 'torsdag' (< **pint-*, med ljudskridning) härledes ur gr. *πέμπτη* 'femte (dagen)', genom förmedling av ett got. **pinte*. De gotiska missionärerna togo anstöt av det hedniska gudanamnet i det äldre, västerifrån lånade ordet *donnerstag*. — 7. Fht. (bajr.) *pherintag* 'fredag' (< **perin-*, med ljudskridning) härledes ur gr. *παρασκευή* 'förberedelsedag, fredag', genom förmedling av ett got. **pareinsdags* l. **pare* (Wulfila har 2 ggr *paraskaiwe*). — 8. Mht. (bajr.) *erintac*, *ertac* 'tisdag' härledes ur gr. *ἄρεως ἡμέρα* (Thumb i ZfdW 1, s. 171), genom förmedling av ett got. **Areinsdays*, ett exempel på en äldre, förkristlig benämning av veckodagarna hos goterna¹. — 9. Då sålunda uti de tyska veckodagsnamnen västliga påverkningar från latinet och östliga från grekiskan (genom gotiskan) korsa varandra, kan ifrågasättas, om ej fht. *wehha* 'vecka' är lån från got. *wiko*, med vilket det formellt överensstämmer². — Från den gotiska kristendomen härstamma vidare enligt Kluge tvenne namn på kristna högtider, vilka måste ha varit fullt levande i det tyska ordför-

¹ Se härom I. Lindquist, Galdrar (1923), s. 28 f.

² Om ordet 'vecka' se närmare E. Wessén, Zur geschichte der germanischen n-deklination (1914), s. 171 f.

rådet före den latinska missioneringen på 700- och 800-talen: 10. Fht. *ôstarun*, fe. *êaster* (*êastre*), en inhemsk beteckning, som enligt Beda härrör från ett gudinnenamn *Eostre* (fht. **Ostara*). »Der verdacht lässt sich nicht abweisen, dass das bis nach England vorgeschobene¹ *ostern* der ältesten christlichen schicht unseres wortschatzes angehören kann. Wir vermuten also ein got. *Austrons*, dessen heidnischen urinhalt möglicherweise Ulfilas so gut ungeprägt haben kann, wie es bei got. *haiþno* wahrscheinlich ist». — 11. Mht. *þfingsten* (fs. *þinkoston*), där uddljuds-konsonantismen bär vittne om tidigt lån (liksom för *þfaffe* och *þfinztag*), utgår från got. *þaintekuste*.

Gotiskt ursprung antager Kluge ytterligare för följande ord: 12. Fht. *hella*, fs. *hellia*, fe. *hel* 'infernum'; got. *halja*. »Können wir glauben, dass der altheidnische inhalt des wortes den christlichen anschauungen so nahe stand, dass die missionare Englands unabhängig von den missionaren Deutschlands, und die deutschen missionare unabhängig von dem apostel der Goten die gleiche umprägung vorgenommen haben sollten, die sich keineswegs von selbst versteht? Wenn ich eine continuität von England über Deutschland zu den Goten herstellen möchte, so ist es die gleiche continuität, die engl. *church* mit dem deutschen *kirche* und weiterhin mit einem mutmasslichen got. *kyriko* verbindet». — 13. Fht. *armaherzi*, fe. *earnheort*, got. *armahairts*, efter lat. *misericors*; fht. *barmên* (< **ab-armên*), fe. *of-earnian*, got. *arman*, efter lat. *miserere*. — 14. Fht. *thiomuotî* 'ödmjukhet': grundordet **thio* 'tjänare' finnes icke i fht., missionärerna på 700-talet kunna därför ej ha skapat beteckningen för denna kristliga dygd. I got. är *þius* 'tjänare' väl belagt. — 15. Fht. *heilig*, fs. *helag*, fe. *hâlig*: den kristna innebörden i ordet har utan tvivel funnits före 700-talets mission. Troligt är att det hos goterna efter Wulfila först använts på detta sätt; genom gotiska missionärer i Tyskland har det där erhållit sitt kristna innehåll.

Det gotiska inflytandet visar sig sålunda vara av vida större omfattning än von Raumer på sin tid tveksamt och trevande

¹ Spärrat av E. W.

antagit. Det yttrar sig i små grupper av ord, som inbördes sammanhänga med varandra; de innesluta den nya trons markantaste begrepp och inga obetydliga tillfälligheter. De språkliga kriterierna peka snarare mot 400-talet än 600-talet. Till 400-talets senare hälft förlägger nämligen Kluge åtminstone vissa moment av den högtyska ljudskridningen. Kännedomen om den gotiska kristendomen, kanske också de första förkunnarna av densamma torde sålunda redan vid mitten av 400-talet ha trängt fram till Nordtyskland. von Raumer hade förlagt det gotiska inflytandet till Teoderik den stores tid och antagit alemannerna vara den tyska stam, som det först nått. Enligt Kluge måste det vara äldre och österifrån längs Donau ha nått det tyska språkområdet. Det är därför, som vi finna de flesta av de gotiska lånorden bland bajrarna. Men några av dem ha dock hunnit ända till England: *church*, *easter*, *heathen* och *bishop*.

Kluges styrka ligger i den etymologiska analysen, och han framhåller upprepade gånger de grammatiska kriteriernas betydelse för kulturforskningen. »Der sprachliche beweis ist zugleich ein culturgeschichtlicher beweis. Die kleinen grammatischen kriterien der lautgeschichte sind ebenso sichere culturgeschichtliche quellen wie die schriftliche überlieferung auf dem pergament. Man würde die ganzen erfolge der modernen sprachwissenschaft bezweifeln oder leugnen, wenn man die berechtigung der historischen lautbetrachtung in frage stellte.»

Kluge förbiser emellertid, att hela hans undersökning även bygger på vissa historiska antaganden, vilkas riktighet han icke ens prövat. Ensamt för sig lämna de språkhistoriska kriterierna ingalunda ett färdigt kulturhistoriskt resultat. De måste kombineras med en historisk teori för att bli fruktbringande. Det har Kluge också gjort, men på ett alltför ytligt och lättvindigt sätt. W. Braune har i en uppsats med titeln »Althochdeutsch und Angelsächsisch» (PBB 43, s. 361—445) påvisat de svaga punkterna i hans tankegång. Det är i huvudsak två invändningar, som Braune riktar mot Kluge. Först och främst räknar denne icke med någon annan mission än den romerska på 700-

och 800-talen; alla kristna ord, som måste vara äldre än denna tid, hänföras utan vidare till det gotiska inflytandet. Han förbiser sålunda såväl den angelsaxiska kyrkans stora insats alltifrån slutet av 600-talet som möjligheten av ett ännu tidigare kristet inflytande från de romerska kolonierna vid Rhen och i Sydtykland. Vidare antager Kluge endast en riktning för de kristna lånordens vandring inom den germanska folkvärlden, från Donauländerna i söder till England i norr. Problemet blir på detta sätt mycket enkelt, men oriktigt ställt. Missionens historia visar faktiskt en mera komplicerad bild av varandra mötande och korsande kulturvägar och förbindelser. Detta inverkar givetvis även på bedömandet av de euskilda ordens härkomst och historia.

Braune framhåller den engelska missionens betydelse. Angelsaxiska missionärer voro från 600-talets slut och hela 700-talet igenom kraftigt verksamma särskilt i mellersta Tyskland (Türingen, Hessen, Öst-Franken), som härigenom vanns för kristendomen. Det är a priori sannolikt, att dessa engelsmäns predikan och undervisning har satt sina spår uti den kyrkliga terminologien. Svårigheten är blott att kunna skilja angelsaxarnas tillskott från lånord som kommit från annat håll och ur andra källor. Braune visar emellertid, att detta i vissa fall väl låter sig göra.

Man kan sålunda till en början inom den kristna ords-katten i fht. urskilja tvenne olika skikt: ett mellantyskt (Fulda), som har sitt ursprung i England, och ett äldre, sydtyskt. Till detta senare höra sådana ord som fht. *krûzi* (fe. *rôd, galya*) 'crux', *toufan* (fe. *fulwian*) 'baptizare', *bijehan* 'confiteri' (fe. *ondettan*), *opfaron* (fe. *offrian*) 'offerre', *evangelio* (fe. *godspell*), *armherz* (fe. *milde, mildheort*) 'misericors'. I vissa fall konkurrerade under forntysk tid olika uttryck med varandra. Sålunda har det sydtyska *trôst* efterhand alldeles trängt tillbaka det mellantyska *fluobara* (Tatian); detta är format i England (fe. *frôfor*, fs. *frôbru*) för att återge det kristna begreppet 'consolatio' och med den engelska missionen infört i Fulda. Likaså fauns i fht. för betydelsen 'humilis' dels ett sydtyskt *diomuotig*, dels ett från England här-

stammande *ôdmuotîg* (fe. *êatmôd*, fs. *ôdmôdi*); även i detta fall har det sydtyska ordet avgått med segern. Men det finns andra exempel, där det angelsaxiska ordet slagit igenom. Sålunda får det sydtyska *wîh* 'sanctus, sacer' vika för *heilag* (fe. *hâlig*). Vi ha ej den ringaste anledning att antaga, att detta ord hos goterna skulle ha fått sin kristna innebörd. Det är tvärtom ett angelsaxarnas verk. På samma sätt försvinner det sydtyska kyrkospråkets *âtum* 'spiritus' till förmån för det på engelsk grund för samma betydelse präglade *geist* (fe. *gâst*). Ännu grundligare har ett annat inlånat ord trängt igenom, nämligen namnet på den kristna högtiden 'påsk': fht. *ôstarun*, fe. *êastre*. Det är i England, som användningen av detta inhemska ord uppkommit. Men så tidigt och fullständigt har det slagit rot på högtyskt område, att ordet *pascha* här endast möter i latinska urkunder. Däremot har såväl fornsaxiskan som lågfrankiskan och frisiskan endast *pascha*. Förekomsten av det säregna ordet *ostern* på två geografiskt så vitt skilda områden kan förklaras endast av den engelska missionen i Tyskland. Ett gotiskt **austro* 'påsk' finnes ingen grund att antaga, då *Wulfila* har *paska*; därtill kommer, att det vore orimligt, att ett gotiskt lånord skulle ha kommit över Bajern och Sydtyskland ända till England, med överhoppande av de stora mellanliggande germanska områdena.

Vad nu den äldre, sydtyska terminologien beträffar, så har den i sin tur sina källor på två olika håll: dels, väsentligen, i en tidig latinsk missionering, dels i en svagare men dock obestridbar beröring med gotiskan. Det romersk-latinska inflytandet är det äldre; det har utgått från de gamla romerska kolonierna utefter Rhen och Donau (Augsburg) och sålunda närmast berört alemanner och franker. Tillvaron av det gotiska inflytandet har Kluge bevisat, även om han har överskattat detsamma. Han har också visat, att det verkat starkast i Bajern. Vad tidpunkten angår, anser Braune, att Kluge går för långt, då han — på grund av sin datering av den högtyska ljudskridningen — vill förlägga det till senare hälften av 400-talet. Man måste räkna med även 500-talet till ljudskridningsperioden; de gotiska lån-

orden kunna följaktligen ha kommit även från Teoderiks rike i Italien¹.

Ur Kluges samling av gotiska lånord i fht. måste till en början utgallras två ord, som Braune — säkerligen med större rätt — härleder ur fornengelskan: *Ostern* och *heilig*. Till det sydtyska kyrkospråket räknar han visserligen *Demut*, men anser det icke vara av gotiskt ursprung. Wulfila har *hauns* 'humilis' och *hauneins* 'humilitas'. »Und ich halte es nicht für zulässig, ohne not für die gotische kirchensprache andere ausdrücke anzusetzen, als die durch die gotische bibel bezeugten.» Ej heller för det sydtyska *wih* 'helig' behöver man antaga något samband med det gotiska kyrkospråkets *weihs*, då anpassningen här låg så nära. Detsamma gäller också om *Hölle*. Användningen av det sangermanska mytologiska ordet för det kristna 'infernum' var så naturlig, att man ingalunda har skäl att ifrågasätta gotiska impulser vare sig för det fe. *hel* eller det fht. *hella*. Bruket kan mycket väl självständigt ha uppkommit på tre olika håll.

Ett säkert gotiskt lånord är även enligt Braune *taufen*. För västgermanerna var den grekiska grundbetydelsen av 'baptizare' fördold; det återges i fe. med *fulwian* 'fullkomligt helga'², i fvn. med *skíva* 'rena'. Av den ursprungliga betydelsen hos *taufen* finns i fht. icke ett spår. Att det fht. kyrkospråket har *taufen* för 'baptizare' kan därför endast förklaras genom gotiskt inflytande. Detsamma gäller om det från grekiskan härstammande *Pfaffe*; det måste vara ett tidigt i fht. inkommet ord, och det stämmer till betydelsen med got. *papa*. Däremot bestrider Braune i fråga om fht. *bischof*, att slutkonsonantens ljudskridning bevisar gotisk härkomst. Formen talar snarast för latinskt-romanskt ursprung.³ — För övrigt säger sig Braune i

¹ Även H. Hirt (Etymologie der neuhochdeutschen Sprache, s. 140) anser det sannolikast, att det gotiska inflytandet utgått från Norditalien.

² *fulwian* < **fulwihjan*; väl en beteckning för dopet i motsats mot primsigningen.

³ Den ursprungliga förstavelens bortfall, övergången *p* > *b* (span. *bispo*, ital. *vescovo*, ffra. *vesque*, *evesque*).

stort sett ge Kluge rätt med avseende på de ord, som härstamma från grekiskan. Så vitt jag förstår, avser han härmed veckodagsnamnen (och möjligen namnet *Krist*). Ty de övriga i egentlig mening kristna orden, *Teufel*, *Engel*, *Pfingsten*, torde lika väl kunna ha förmedlats av latinets som av gotiskan.

Braune understryker nu kraftigt, att alla med någon säkerhet från gotiskan härrörande kristna termer äro inskränkta till högtyskan (framför allt bajerskan), på sin höjd ha de sekundärt utbrett sig till lågfrankiskan och lågtyskan, men aldrig ha de nått fram till angelsaxarna. Det är också av historiska skäl helt naturligt, att så måste vara. Ty gotiska lånord, som upptagits av Donau-germanerna, låt oss säga i slutet av 400-talet, kunna icke ha nått fram — genom ett för övrigt ännu alltigenom hedniskt område — till angler och saxar före deras utvandring till England.

På denna grund avböjer nu Braune gotiskt ursprung för två av von Raumers och Kluges viktigaste ord: *Kirche* och *Heide*. Fe. *cirice* är, säger Braune, ett avgörande hinder för ordets härstamning ur gotiskan. Därtill kommer, att något got. **kyriko* icke är belagt, endast ett antagande. Tvärtom visar den gotiska kalendern, att goterna använt sitt *wikklesjo* även i betydelsen 'tempel, gudstjänsthus'. Från den romerska kulturvärlden i väster (Rhen-området) har i stället ordet 'kyrka' kommit in i såväl fht. som fe. Angelsaxarna måste ha upptagit det före sin utvandring till England. »Wenn am Rhein das damals (o: im 4. jh.) modische *kyrikon* in die dortige lateinische vulgärsprache eingedrungen war¹, so konnte es auch auf die benachbarten Germanen übergehen und bei diesen sich halten, gerade weil sie noch nicht christen waren, während bei den christen lateinischer zunge das in der lateinischen hochsprache herrschende *ecclesia* das volkstümliche *kyrika* ebenso wieder verdrängte, wie dies auch im oströmischen reiche nach dem 4. jh.

¹ Spärrat av E. W.

geschehen ist. Die Germanen, Deutsche wie Engländer, hielten an das lehnwort *kirika* fest.»

Anuorlunda förhåller det sig med ordet 'hedning'. Det är format av angelsaxarna som motsvarighet till lat. *gentilis*, och det har på 600-talet med den engelska missionen överförts till fastlandets germaner (liksom *Ostern*, *heilig* o. a.). Visserligen har nu också Wulfila ett *haiþno*, vilket otvivelaktigt är samma ord som fe. *hæðen*. Detta *haiþno* förekommer emellertid hos Wulfila i en rent tillfällig användning, framkallad av ett textsammanhang, där översättaren omöjligen kunde bruka sina vanliga ord för gr. ἔθνη, ἔθνηκοί, Ἕλληνες: *þiudos* och *Kreks*. I detta tvångsläge skulle han ha gripit till en nybildning: ordet *haiþno*. Det visar enligt Braune icke, att gotiskan ägt ett adj. **haiþns*, som normalt haft betydelsen 'hednisk', och det står icke i något historiskt samband med fe. *hæðen*. Vi ha sålunda här att göra med ett rent tillfälligt sammanträffande, ett sammanträffande som får sin förklaring i likartade sakliga förutsättningar för ordets kristna användning.

Genom Braunes undersökningar har man för första gången lyckats få ett fast grepp på det engelska inflytandet i fht. Häre ligger tyngdpunkten i hans avhandling. Men han har också utan allt tvivel fört frågan om det gotiska inslagets art och omfång ett stort steg framåt. Han anser sig kunna begränsa detta till fornhögtyskan. Om sålunda ett visst ord också förefinnes i fornengelskan, är detta för Braune ett kriterium på att det icke härrör från gotiskan.

Vad då till en början ordet 'hedning' angår, bygger Braune på en undersökning av W. Schulze (Sitzungsberichte d. Kgl. Preuss. Akademie der Wissenschaften 1905, s. 747 f.). Denne betonar, att Wulfila, när han skulle återge den grekiska grundtextens ἡν δὲ ἡ γωνή Ἕλληνίς, Σύρα Φοινίκισσα τῷ γένει Mark. 7: 26, helt enkelt icke kunde använda sina vanliga översättningar, varken det plurala, kollektiva *þiudos* (*þai þiudo*) eller det singulara *Kreks*, då den nationella grundbetydelsen hos detta ord 'grek'

måste träda i motsats till den uttryckliga uppgiften, att hon var av syrofenicisk härkomst. Wulfila har då för tillfället format ordet *haiþno* direkt av det gr. ἔθνη (ἔθνη)¹.

Jellinek har emellertid visat (PBB 47, s. 434 f.), att denna Schulzes slutledning måste vara falsk. Wulfila skulle otvivelaktigt ha kunnat, om han velat, även i Mark. 7: 26 använda såväl *Kreks* som *þiudos*². Då han ej gjort så, måste det bero på att ordet *haiþno* stått honom till buds i betydelsen 'hednisk kvinna'. »Ich leugne überhaupt die zwangslage». Så vitt jag förstår, äro Jellineks invändningar avgörande. Men därmed faller också själva huvudstödet för Braunes åsikt.

De gotiska kristna måste redan före Wulfila ha haft uttryck för begreppet 'hedning' och 'hednisk', de måste ha kunnat använda sådana vändningar som 'han är hedning', 'denne hedning', 'två hedningar' o. s. v. Det är emellertid otänkbart, att gotiskt folkspråk skulle för detta ändamål ha kunnat använda vare sig *þiudos*, pl. av *þiuda* 'folk', eller *Kreks*. 'Hedningar' funnos för dem i främsta rummet bland de egna stamförvanterna, och dessa kunde ju icke kallas för 'greker'. Ordet **haiþns* måste sålunda, tvärt emot vad Braune menar, ha funnits i gotiskt språk före Wulfila. Braune frambåller upprepade gånger, att Wulfila regelbundet måste ha använt detta ord (i stället för *þiudos* och

¹ Wulfila skulle följaktligen ha uttalat *haiþno* med kort *e*. Sedermera skulle så ordet folketytologiskt ha anslutit sig till subst. *haiþi* och därigenom fått uttal med *ai* (*haiþno*). Redan Cleasby o. Vigfusson (Dictionary, s. 247) härleda got. *haiþno* (fe. *hæiten* o. s. v.) från gr. ἔθνος. Torp o. Bugge (IF 5, s. 178 f.; Falk o. Torp, Etym. Wörterb.; Torp, Nno. etym. ordbok) antaga, att det gotiska ordet närmast återgår på arnen. *hethanos*, som i sin tur härstammar från gr. ἔθνος. Samma uppfattning har uttalats av E. Schröder (Gött. Gel. Anz. 1917, s. 376 f.), som emellertid fullständigt vill skilja det got. *haiþno* från det västgermanska ordet.

² Härtill kan läggas, att Wulfila använder ett adverb *þiudisko* i betydelsen 'hedniskt, ἔθνωδες' (Gal. 2: 14). Han har sålunda haft ett på *þiuda* bildat adj. **þiudisks* (jfr fe. *þeodisc*, fht. *diutisc*). Vår för skulle han ej, efter mönstret av gr. ἔθνωδες, ha kunnat använda detta i betydelsen 'hednisk'?

Kreks), om det verkligen funnits i gotiskan på hans tid; men detta synes alldeles icke nödvändigt att antaga. I bibelöversättningen är *haiþno* visserligen ett ἄπαξ λεγόμενον, men det torde vara mer än vågat att härav sluta, att det är »nur eine occasionelle bildung». De båda andra orden, *þiudos* och *Kreks*, ha tvärtom helt och hållet bibelöversättningen att tacka för sin tillkomst, de äro Wulfilas litterära nybildningar efter de grekiska förebilderna¹.

Också Kluge fäster stort avseende vid att *haiþno* hos Wulfila förekommer en enda gång, under det att *þiudos* är det normala uttrycket. Han drager härav samma felaktiga slutsats som Schulze och Braune: *haiþno* är skapat av Wulfila enkom för Mark. 7: 26. »Auch ich halte es für einen neuen Sprachgebrauch, den Ulfilas nur erst schüchtern wagt . . . Wenn Ulfilas von unserem Adjektiv nur ein einziges Mal eine Spur aufweist, haben wir den Eindruck, dass er einem einheimischen Worte zum erstenmale und als erster einen christlichen Inhalt gegeben hat . . . Wurde aber das Wort im christlichen Sinne späterhin allgemeiner Brauch, so dürfen wir auch annehmen, dass dieser Brauch mit Ulfilas begonnen hat; erst während der Bibelübersetzung mochte ihm die Möglichkeit der Umformung des Wortinhaltes einleuchten» (ZfdW 11, s. 23 f.). Knappast kunna vi dock tro, att det enda textstället i Mark. 7: 26 har satt så djupa spår efter sig i utvecklingen. Alldeles säkert innebär det också en överskattning av den gotiska bibelöversättningens språkliga betydelse, om man tänker sig, att ett enstaka *haiþno*, tillkommet på detta rent tillfälliga sätt, skulle kunnat giva upphov till det senare allmänna bruket av ordet 'heden' i de germanska språken.

¹ Wulfila översätter 'hedningar(na)': *þiudos* (= τὰ ἔθνη 37 ggr, Ἕλληνας 5 ggr) eller *þai þiudo* (= οἱ ἐθνικοί 2 ggr) eller *Kreks* (= Ἕλληνας 1 g.), 'några hedningar' *sumai þiudo* (= τινες Ἕλληνας 1 g.), 'en hedning' *Kreks* (= Ἕλληνη 4 ggr: *nist Judaius nih Kreks* Gal. 3: 28, *nist Kreks jah Judaius* Koll. 3: 11, *ni auk ist gaskaideins Iudaius jak Krekis* Rom. 10: 12, *Teitus Kreks wisands* Gal. 2: 3), 'på hedniskt sätt' *þiudisko* (= ἐθνικῶς Gal. 2: 14).

Det är W. Schulzes förtjänst att en gång för alla ha uppvisat omöjligheten av den äldre förklaringen av 'heden' som efterbildning av lat. *paganus*¹. Men också den etymologi, vartill han själv ansluter sig, härledningen ur gr. ἔθνος (direkt eller genom förmedling av armen. *hethanos*)², är förenad med stora svårigheter. Att denna tolkning är ohållbar och måste överges, torde i själva verket ha framgått som ett säkert resultat av den livliga diskussionen under de senaste tjugo åren³. Såväl Kluge som Braune antaga sammanhang med det germanska substantivet **haiþiō* 'skogsmark' (got. *haiþi*, fht. *heida*, fe. *hêd*). Svårigheten med denna etymologi ligger uti ordbildningen. Man väntade en samgermansk avledning **haiþīna-* (jfr. lat. *silvānus*, *Romānus* till *silva*, *Roma*, fslav. *zemljane* 'lantfolk' till *zemlja* 'land', got. *þiudans*, *kindins* 'hövding' till *þiuda* 'folk', fvn. *kind* 'ätt', 'stam'), men got. *haiþno* låter knappast förena sig med en sådan grundform. För att undgå svårigheten har man antagit ett ieur. **koito-*, urg. **haiþa-* som grund för såväl *jō*-stammen **haiþiō* som avledningen **haiþna-*, **haiþina-* (**haiþana-*)⁴. Detta måste i så fall vara en mycket gammal bildning.

Det förkristna germanska **haiþna-* har sålunda haft betydelsen 'till skogsbygden hörande'⁵. Det har av den odlade bygdens folk använts om skogsmarkernas ociviliserade, ohyfsade inbyggare, som stodo utanför det ordnade samfundet med dess

¹ Jellineks försök (PBB 47, s. 434 f.) att på ett nytt sätt motivera denna åsikt, kan knappast sägas vara lyckat.

² Se ovan s. 87 n. 1.

³ F. Kauffmann i *ZfdPh* 38, s. 433 f.; F. Kluge i *ZfdW* 11, s. 21 f.; R. Much *ibid.* s. 211 f.; W. Braune i PBB 43, s. 429 f. Jfr även J. Hoops utmärkta redogörelse i *Aufsätze zur Sprach- und Literaturgeschichte*, W. Braune dargebracht (1920) s. 27 f.

⁴ Härom särskilt Much aa. och Hoops aa.

⁵ Jfr det skandinaviska folknamnet *Χαιδεῖνοι* hos Ptolemaios, vilket sannolikt betecknar invånarna i Finnheden i Småland (A. Noreen i *Fornvännen* 1920, s. 39 f., E. Wadstein i *Minnesskrift utg. av Filologiska Samfundet i Göteborg* 1925, s. 189 f.), fe. *Hêðne* i *Widsith*, fvn. *Heinir* (< **Heiðnir*) i norska *Heiðmörk*.

samfällda lag och gudsdyrkan¹. Hur det gått till, när detta ord fick sin speciella, kristna betydelse, kunna vi väl aldrig få veta. Men säkerligen har det redan förkristligt haft en föraktlig innebörd. Hela den bildade, välordnade romerska kejsarstaten var ju kristen; det var på 300-talet endast barbariska 'skogsmänniskor', som ännu ej hyllade Kristi lära. Det kan ha legat i de kristna missionärernas intresse att uti själva sitt ordval framhålla detta förhållande.²

Got. *haiþi* är endast belagt i betydelsen 'mark, fält (*ἀγρός*)'. Detta är tydligen en utveckling av grundbetydelsen 'skog'³; det är knappast troligt, att denna längre varit levande i gotiskan på Wulfilas tid. Även av denna anledning kan got. **haiþns* 'hedning' icke vara en nybildning av Wulfila eller de kristna missionärerna; det måste vara ett gammalt ord inom språket, som upptagits för att uttrycka det kristna begreppet 'paganus'.

Den etymologiska granskningen motsäger sålunda på intet sätt den slutsats, vartill vi förut kommit: got. *haiþno* kan icke vara en litterär tillfällighetsbildning av Wulfila, såsom Braune menat. Även om det samgermanskt funnits vissa förutsättningar för ordets kristna användning, är dock dess upptagande i den kristna terminologien en så märklig akt, att den näppeligen kan ha försiggått mer än en gång. Braune har med rätta (gent emot Edw. Schröder) gjort gällande, att överensstämmelsen mellan

¹ Att ordet skulle ha varit beteckning på något speciellt, östligt barbarfolk, "das kulturell und religiös tiefer stehend von den Germanen sozusagen als Barbarenvolk betrachtet wurde" (Braune), är däremot icke troligt. Kluge har, måhända med större rätt, velat återfinna ett minne av dess äldre betydelse i det fht. personnamnet *Heidanrih*. Han antager också, att det redan förkristligt har haft "einen heidnisch religiösen Nebensinn".

² För Wulfilas användande av ordet *haiþno* om kvinnan i Mark. 7: 26 är det måhända icke utan betydelse, att hon bodde i Tyrus' och Sidons gränstrakter (*galaiþ in markos Twre jah Seidone*) och att berättelsens kärna ligger i judarnas oerhörda förakt för utomstående, motsatsen mellan "barnen" och "hundarna".

³ Om liknande betydelseövergångar se E. Lidén, Blandade språkhistoriska bidrag 1 (1904), s. 27.

got. *haiþno* och fe. *hæden*, fht. *heidan* är så slående, att det är omöjligt att antaga, att de ej skulle vara samma ord. Det synes i själva verket lika orimligt, att den kristna användningen av ordet i gotiskan och i de västgermanska språken icke skulle stå i något historiskt samband¹.

Godtager man Braunes tankegång, är det alldeles konsekvent, att man med Jellinek (PBB 47, s. 443 n. 1) ifrågasätter det gotiska ursprunget även för fht. *toufen* 'döpa': det skulle också kunna vara ett ur lika förutsättningar på skilda håll uppkommet bruk².

Så vitt jag förstår, komma vi ej ifrån den slutsatsen, att det i vissa fall har funnits en motsats mellan Wulfilas litterära översättningspråk och västgotiskt kristet folkspråk. Tillvaron av en sådan motsats har Braune energiskt sökt att bestrida. Ett säkert exempel är veckodagsnamnet '*Samstag*', mot vars gotiska härkomst ej heller Braune reser några invändningar. Vid sidan av Wulfilas *sabbato* måste ha funnits ett folkligt gotiskt-arianskt **sambato*, som ligger till grund för fht. *sambaztag*³.

Den kristna terminologien i gotiskan behöver ingalunda ha varit alltigenom enhetlig. Olika uttryck kunna här och var ha tävlat med varandra. Moesien var en provins, där latinskt och grekiskt inflytande möttes. Gotiskt kyrkospråk har bevisligen rönt påverkan från båda de klassiska språken. Därtill kom, att

¹ Ännu större blir naturligtvis svårigheten, om man antager, att 'heden' är en översättning av lat. *paganus* (Jellinek). Självständigt skulle den ha gjorts på olika håll och givit samma märkliga resultat. — Är åter got. *haiþno* ett grekiskt lånord, följer av sig självt, att det genom gotiskt inflytande har inkommit i de övriga germanska språken — om man nu ej som E. Schröder helt vill skilja det gotiska och det västgermanska ordet från varandra.

² "Und dass dasselbe germanische wort bei den Goten wie bei den Deutschen christlichen sinn erhielt, würde sich eben dadurch erklären, dass die umwertung von demselben kreis von männern ausging, die sich die mission bei den östlichen wie bei den westlichen Germanen zur aufgabe gemacht hat" (Jellinek).

³ Se ovan s. 79 och W. Schulze i KZ 33, s. 384, R. Much ibid. 39, s. 308.

inom grekiskan själv växlande beteckningar stundom funnos för samma sak, t. ex. just under 300-talet för kyrkobyggnaden det då moderna *κριακόν* och det äldre, alltjämt litterära och snart åter segrande *ἐκκλησία*. Latinskt kyrkospråk hade för begreppet 'hednisk' redan tidigt två olika ord, *ethnicus* och *gentilis*; seuare tillkom det mera folkliga *paganus*, som Vulgatan ännu ej alls känner till och för vilket Augustinus halvt ursäktar sig, då han någon gång använder det. Likväl blev det detta ord, som med tiden — i strid med den auktoritativa bibelöversättningen — behöll herraväldet.

Wulfla levde under ett tidigt stadium av den kristna missionen bland goterna. Ett kristet språkbruk hade ännu icke hunnit stadga sig, så att det krävde ovillkorlig efterföljd. Många gånger har han säkerligen varit ställd inför ett val mellan olika möjligheter. Hans uppgift var att skapa ett gotiskt litteraturspråk, och han har stått under ett mäktigt inflytande av det grekiska originalet även i rent språkligt avseende. I fråga om syntax och ordföljd är detta mycket påtagligt, i fråga om ordförrådet ännu otillräckligt undersökt¹. Wulfilas betydelse för det gotiska språket kunna vi till följd av bristen på jämförelsematerial endast ofullständigt uppskatta. Den har varit av samma art som hans verksamhet som skriftreformator: under stark påverkan av grekisk skrift har han av runorna skapat en gotisk bokskrift². Efter den grekiska förlagan rättar han sålunda talspråkets **sambato*, som tydligen varit en på Balkanhalvön allmänt spridd form, till *sabbato*. Han undviker i regeln **haiþns* — på grund av sina associationer passade den inhemska nybildningen för begreppet 'paganus' måhända mindre väl i bibeltexten — och föredrar det neutrala, efter originalets τὰ ἔθνη direkt bildade *þiudos*; även det latinska kyrkospråket använder lånöversättningen *gentes*. Men därav att *sabbato* och *þiudos* upptogs i den gotiska bibeln, följer ingalunda av sig självt, att **sambato* och **haiþns* voro dömda till

¹ Jfr dock F. Kauffmanns värdefulla avhandling "Der stil der gotischen bibel" (ZfdPh 48, 49).

² von Friesen, Gotische schrift (i Reallexikon 2, s. 306 f.).

undergång i talspråket. Till den grad normerande har Wulfilas bibel säkerligen icke varit för talet bland goterna och andra germanstammar. Jämförelsen (hos Braune) med Lutherbibelns språk och den protestantiska predikan och undervisningen i Tyskland under senare tid är missvisande. Beviset för förekomsten av **sambato* och **haiþns* i gotiskt folkspråk även efter Wulfila ligger — i det ena fallet lika väl som i det andra — i deras senare uppträdande som lånord i andra germanska språk.

Men om så är fallet, blir tydligen Braunes position även i fråga om ordet 'kyrka' mindre övertygande.

I Nya testamentet förekom *ἐκκλησία* endast i betydelsen 'församling, menighet', men på 300-talet hade gr. *ἐκκλησία*, lat. *ecclesia* utom denna betydelse även den av 'tempel, kyrka'. Gr. *κυριακόν* är ett på 300-talet förekommande ord för de kristnas tempelbyggnad; det får emellertid en kort livslängd och undantränges åter av *ἐκκλησία*.¹ Ett märkligt förhållande är nu, att de germanska språken ha upptagit detta gr. *κυριακόν*, under det att de romanska och de keltiska lika allmänt och genomgående ha ord, som återgå på *ecclesia*. Detta är ett ojävigt vittnesbörd om tiden, då ordet kyrka upptagits i den germanska ords-katten.

Något **kyriko* är visserligen icke belagt i de gotiska källorna, lika litet som **sambato*. Men detta kan icke vara avgörande för frågan om ordets härkomst. Wulfila har *aikklesjo* i betydelsen 'församling'. I gotiska kalendern förekommer samma ord en gång i betydelsen 'tempel, kyrka'. Detta förhållande visar emellertid endast, att *aikklesjo* med denna betydelse funnits i gotiskan; däremot kan det icke bevisa, att icke gotiskan därjämte haft ett **kyriko*. Liksom den samtida grekiskan använde båda orden (och dessutom ett tredje: *βασιλική*), så kan detsamma ha varit fallet med gotiskan. Att kalendern då väljer *aikklesjo*, kan naturligtvis bero på inverkan från bibeln och från det grekiska och latinska litteraturspråket. **kyriko* åter kan mycket väl ha varit det vardagliga ordet, som fått fäste hos goterna under missionstiden.

¹ P. Kretschmer i KZ 39, s. 539 f.; exempel i E. A. Sophocles, Greek lexicon, s. 698.

Enligt Braune skulle i stället det grekiska ordet i väster vid Rhen ha upptagits av germanerna. Detta skulle då vara ett enastående och mycket märkligt fall. Alla lånord av grekiskt ursprung, som vi för övrigt känna till, ha förmedlats av latinet eller gotiskan. Braune hänvisar till att förbindelser påvisats på arkeologisk väg även mellan dessa delar av Gallien och den grekiska östern. Det är dock att märka, att området var, så vitt vi veta, alltigenom latinspråkigt. Med grekiskt talspråk ha germanerna i västern knappast råkat i beröring, och endast ur talspråk kunde de givetvis vid denna tid hämta ett språkligt lån. Därtill kommer, att latinet icke upptog *κυριακόν* såsom lån, såsom fallet var med *ecclesia*, utan använde översättningen *dominicum* (liksom den grekiska förebilden endast under en begränsad tid). Jfr. att gr. *κυριακή* 'Herrens dag, söndag' på latin återges med *dominica*.

Det förefaller i själva verket, som om hypotesen om ett grekiskt lån i väster vore vida mindre sannolik än antagandet av ett got. **kyriko*. Det är att märka, att gr. *κυριακόν* var i bruk just under den tid, då västgoterna omvändes till kristendomen och sålunda hade behov av namn för gudstjänsthusen. De kristna kyrkobyggnaderna vid Rhen voro väl under 300-talet ännu av en alltför anspråkslös art för att kräva någon större uppmärksamhet av de hedniska stammarna där. Någon vikt får man väl också tillmäta Valafridus Strabos ord (ovan s. 76 n.), att de båda grekiska orden i forntyskan *kyrica* och *papo* härröra *praecipue a Gothis*.

Braunes slutsatser skulle väl ändå te sig som svåra att komma ifrån, om hans historiska förutsättningar vore riktiga, m. a. o. om vägen över Donauområdet vore den enda, på vilken gotiska lånord skulle kunna ha spritts till andra germanska folk. 'Heden' och 'kyrka' kunna ej på samma vägar ha nått västgermanerna som 'döpa', 'Pfaffe', 'Samstag', 'barmherzig' o. a. Det blir därför nödvändigt, att vi något närmare undersöka denna fråga.

Västgoterna voro den första germanska folkstam, som vanns för kristendomen. Det skedde på en tid, då arianerna hade överhanden i det östromerska riket. Västgoterna blevo sålunda arianer; de fasthöllo troget vid sin bekännelse, även när den förkastats som kätteri av den segrande ortodoxa riktningen i Konstantinopel och Rom. Kristendomen utbredde sig hastigt till östgoterna och vidare till gepiderna, vandalerna, rugierna, skirerna och longobarderna, så att omsider alla dessa i Donauområdet bosatta germanska stammar hade blivit arianska kristna.¹ Säkertligen taga vi ej miste, om vi tro, att denna mission väsentligen var ett västgoternas verk. Den västgotiska arianismen hade sålunda lagt i dagen en högst betydande expansionskraft.²

Genom sin arianism blevo emellertid de östgermanska folken isolerade från den katolska kristenheten. I all synnerhet blev detta fallet, då de efterhand bröto upp mot väster och kommo in i en omgivning, som var alltigenom strängt ortodox. De råkade sålunda i en svår och ödesdiger motsats till den romerska befolkningen i de länder, som de erövrade: så östgoterna i Italien, vandalerna i Afrika, västgoterna i Sydgalien och Spanien och slutligen longobarderna i Norditalien. Överallt betraktades de som kättare med misstro och hat.³ Detta är bl. a. anledningen

¹ Ett undantag utgjorde enligt Prokopios herulerna. Dessa framställas också som vildare och råare än andra människor. Först 535 skola de ha övergått till kristendomen. Också i Vita S. Severini (Kap. 24) skildras herulerna som hedningar, i likhet med alemanner och tyringar men i motsats till rugierna. — De tetraxitiska goterna på Krim uppges av Prokopios (Bell. goth. IV: 4) vara kristna; men huruvida de voro arianer eller katoliker, säger han sig ej veta.

² I ett brev från biskop Nicetius av Trier (530—66) till drottning Chlodoswinda, longobarderkonungen Alboins gemål (MGH 4:o, Epistolae III, s. 121), vari han uppmanar henne att kraftigt verka för sin arianske gemåls omvändelse, betecknas de kätterska prästerna hos longobarderna i Ungern som goter (*Gothi*). — Ännu på 800-talet levde gotiskan som kyrkospråk "hos några skytiska folk, särskilt i trakten av Tomi" (i nuv. Dobrudscha); ovan s. 76 n.

³ Vita S. Severini, nedskreven av ett ögonvittne, ger oss där emot en enastående bild av fredlig sammanlevnad mellan arianska rugier och romerska provinsialer i Noricum vid mitten av 400-talet.

till att vi intet känna till om den västgotiska missionsverksamheten och mycket obetydligt om dessa folks kristendom och kyrkliga förhållanden. Det fasta stödet för kristendomen och missionen blev Wulfilas bibelöversättning. Den bildade underlaget för gudstjänst och undervisning på modersmålet. Germanerna hade sina egna biskopar och präster, strängt skilda från den romerska klerus.

För alla dessa folk var västgotiskan kyrkospråk, liksom den av Cyrillus och Metodius använda fornbulgariska dialekten blivit gemensamt kyrkospråk för alla slaviska folk. I bibelöversättningen ägde de en religiös och nationell enhetspunkt, som under andra förhållanden kunnat bli av oerhörd betydelse.

Longobarderna hade o. 490 efter det rugiska rikets fall slagit sig ned i *Rugilant*, nuv. Nedre Österrike. Förmodligen var det här som de antogo kristendomen.¹ De utbreddes sedermera österut över de ungerska slätterna, där östgoterna förut bott, och mognade till ett kraftigt och talrikt folk. De stodo under denna tid i nära förbindelse med de sydtyska stammarna, bajrarna och alemanner, något varom deras språk med sin högtyska ljudskridning bär otvetydigt vittnesbörd. En kristen alemannerkonung omtalas i Vita Severini. Utefter Donau har säkerligen mångt östligt kulturelement vandrat in uti Sydtyskland, framför allt de gotiska lånorden i fornhögtyskan med sitt tydliga centrum på bajerskt område.²

De sydtyska folkslagen ha väl också stått under ett gotiskt inflytande från Teoderiks Italien. I de fruktbara dalarna på Alpernas nordsluttningar utbreddes sig alemannererna, och därifrån

De rugiska konungarna Flaccitheus och Feletheus vörda den helige Severinus och följa de råd, som han förtroendefullt meddelar dem; endast drottning Giso säges vara en vild och ondskefull kvinna, som bland annat också sökte tvinga katoliker till att låta döpa sig ånyo.

¹ L. Schmidt, *Geschichte d. deutschen Stämme* 1, s. 455 f.

² Det förtjänar anmärkas, att ordet 'döpa' kan, i sin ursprungliga betydelse 'doppa ned', påvisas för longobardiskan; det ital. *tuffare* förutsätter ett longob. **tauffian* (G. Bertoni, *L'Elemento germanico nella lingua italiana*, 1914, s. 212).

ledde de gamla romerska vägarna ned till Norditaliens städer. Efter sitt nederlag mot frankerna fick en flock av alemanner tillåtelse att slå sig ned i Teoderiks rike. Vålbekant är alemannernas deltagande i goternas sista strider i Italien. Teoderiks förbindelser med de germanska frändefolken sträckte sig ju för övrigt vida längre. Sin systerdotter gifte han bort med tyringarnas konung Hermanafrid; därmed blev kristen gudstjänst införd åtminstone vid hovet i tyringarnas land. Hermanafrids brorsdotter var den heliga Radegunda. Själv var Teoderik förmäld med den frankiske Klodvigs syster, och försök ha säkerligen ej saknats att förmå Klodvig att ansluta sig till arianismen. Vad vi ur de bevarade källorna kunna framdraga, är emellertid endast tillfälliga och knappa vittnesbörd om de förbindelser, som otvivelaktigt funnits. Det gotiska riket i södern var säkerligen känt över hela det germanska folkområdet. De geografiska avstånden motvägdes av den språkliga gemenskapen och den stora rörligheten hos de germanska folken vid denna tid. Föreställningar och ord kunna från den gotiska kulturen ha spritt sig över stora avstånd. En annan fråga är, om de nordligt boende haft förutsättningar för att upptaga dem och för att — behålla dem.

Redan vid 400-talets början hade västgoterna slagit sig ned i Sydgalien, varifrån de sedermera också erövrade Spanien. I den nya omgivningen gör sig snart deras arianska missionsnit gällande. Såväl burgunderna vid Rhône som sveberna i Spanien vunnos för arianismen, oaktat den romerska kyrkan tidigare bland dessa båda folk synes ha haft vissa framgångar. Någon påverkan av gotisk kultur och gotisk kristendom har säkerligen nått även andra germanstammar i väster. Det var en mångfald olika folk, som under detta oerhört upprörda århundrade möttes på gallisk mark, i omväxlande krigiskt och fredligt umgänge. Norrifrån utsträckte frankerna långsamt men säkert sitt område, från havet hemsöktes kusterna med nästan regelbundna härjningar av de vilda saxarna. Under Euriks tid (468—484) nådde det västgotiska riket höjdpunkten av sin makt. Vid hans hov i

Bordeaux uppehöll sig sändebud från en mängd olika folk, berättar Apollinaris Sidonius; där såg man bl. a. sjövana saxar, sygambrer (d. v. s. franker) och heruler från Oceanens yttersta kuster.¹ Präster och biskopar voro goter, och gudstjänsten hölls på gotiska. I en av sina epistlar omnämner Sidonius en got Modaharius, som framgångsrikt verkade för den arianska lärans utbredning.

Den germanska arianismen synes i allmänhet ha varit tolerant, i likhet med den germanska hedendomen. Framför allt gäller detta om östgoterna som herrar i Italien. »Vi kunna icke påbjuda en religion; ty ingen kan mot sin vilja tvingas till tron», heter det i en skrivelse av Teoderik (*Variae* II: 27). Teoderiks moder Hereleuva var katolik. Detsamma var fallet med drottning Caretene av Burgund och Alboins första gemål Chlodowintha. Annorlunda synas förhållandena ha varit hos västgoterna i Gallien. Någon verklighet ligger väl till grund för Prokopios' berättelse (*Bell. goth.* I: 13) om huru Amalarik behandlade sin katolska drottning: »Han nöjde sig icke med att hindra henne uti hennes sedvanliga bruk och förbjuda henne utförandet av de heliga handlingarna efter hennes fäders sed, utan han fordrade till och med, att hon skulle foga sig efter hans ordning, och då hon vägrade detta, behandlade han henne mycket föraktfullt.»² Vi höra i de samtida källorna ofta om övervåld mot den katolska kyrkan och hennes ämbetsmän. Om också detta i regeln hade sin grund i de romanska biskoparnas

¹ En intressant bekräftelse får denna uppgift i Teoderik den stores brev till herulernas, varnernas och tyringarnas konungar (*Variae* III: 3), där han påminner dem om "den gamle Euriks sinnelag, med huru stora gåvor han ofta hjälpte Eder, huru ofta han avvände från Eder krig, som hotade Eder från grannfolken".

² Utstyrd med bloddrypande detaljer omtalas händelsen av Gregorius av Tours (*MGH* 4:0, *Script. rer. Merov.* 1, s. 117). Berättelsen om prinsessan Chlotilde, som fick lida förföljelse för den rätta tron, var mycket känd och omtyckt under medeltiden. Den blev ämne för en folkvisa, som från Frankrike bl. a. också vandrade till Norden (*K. Liestöl* og *M. Moe, Norske folkeviser* 1, s. 159 f., 242 f.).

opålitlighet eller förräderi, tyder det dock på en handlingskraftig och stridbar karaktär hos just den västgotiska kristendomen.

Den gotiska kyrkoformen kunde i längden ej bestå i kampen mot katolicismen. Östgoterna och vandalerne dukade under för bysantinerna, burgunderna för frankerna. Västgoterna i Spanien måste 589 avsvärja sin arianska tro, sveberna 561. Longobarderna i Norditalien övergävo den vid mitten av 600-talet. Arianismens undergång innebar också de germanska kyrkornas romanisering; modersmålet får i gudstjänsten vika för latinet. Detta betydde i själva verket uppgivandet av det enda område, där det germanska nationalspråket med någon utsikt till framgång kunnat hävda sin tillvaro. De dogmatiska tvistepunkterna hade säkerligen aldrig spelat någon större roll för de arianska germanerna. Det var modersmålet i gudstjänsten och den wulfilanska bibelöversättningen, som var det väsentliga och som man nu offrade.

Klodvigs övergång till katolicismen var bestämd av politiska skäl. Om frankernas omvändelse veta vi för övrigt så gott som intet. Få vi tro Gregorius av Tours, vår så gott som enda källa, skulle saken ha varit avgjord med härskarens beslut, och frankerna döptes genast i tusental. Fullt så enkelt har det väl icke gått till. Biskop Avitus i Vienne (inom det arianska Burgund) prisar i ett brev till Klodvig denne, för att han icke låtit locka sig av irrlärornas anhängare. »Därigenom att I haven bestämt Eder för oss, haven I träffat avgörandet för alla; Eder tro är vår seger.» En syster till Klodvig hade förut hemfallit åt arianernas irrlära; hon måste nu tillsammans med hela kungafamiljen omvända sig till den katolska tron. Gotisk-ariansk mission bland frankerna har sålunda ej sagnats. Och trots sin framgångsrika kamp mot de västgotiska kättarna har säkerligen varken Klodvig eller hans folk försmått att från dessa upptaga ord och uttryck för kristna föreställningar. Ännu talade frankerna sitt eget gamla tungomål. Den katolska propagandan och undervisningen bland dem kunde helt enkelt ej undvara den hjälp, som låg däri, att kristna uttryck funnos att tillgå i ett

närbesläktat, germanskt språk. De ingingo nu i det västfrankiska folkspråket och fördes med kristendomen långsamt vidare mot de rent germanska bygderna vid nedre Rhen.¹

Att vi icke ha några västgotiska språkminnesmärken från Sydfrankrike i behåll, är knappast mera märkvärdigt, än att vi platt ingenting känna genom samtida källor om frankernas språk under merovingertiden. Gregorius av Tours antyder knappast med ett ord folkspråkets existens. Och dock måste de språkliga förhållandena i landet just under dessa århundraden ha varit utomordentligt intressanta. I varje fall måste man räkna med dessa germanska språk i Frankrike, goternas och frankernas, som viktiga led i den språkliga utvecklingen.² Att minnena om gotiskt språk ännu så sent som på 800-talet ej voro alldeles utdöda i Västerlandet, därom vittna Valafridus Strabos ovan anförda ord (s. 76 n.), Smaragdus' gotiska namnlistor (ZfdA 1, s. 388 f.) och framför allt de gotiska anteckningarna i Alcuin-handskriften från Salzburg.

Initiativet till angelsaxarnas omvändelse utgick från Rom. Men vi veta också, att Augustinus och hans munkar på vägen uppehöll sig en tid uti frankerriket för att förbereda uppgiften och förvärva medhjälpare, som voro kunniga i landets språk. På påven Gregorii råd utvalde de sig här tolkar av frankernas folk. Det är av en viss vikt, att Gregorius uttryckligen föreskriver, att tolkarna skola vara »presbyteri»³. Augustinus blev

¹ Ordet 'döpa' kan på denna väg ha inkommit i lågfrankiskan (mlågfrank. *dopen*, holl. *doopen*). Därifrån lånades det sedan av saxar (fs. *dōpian*) och friser (ffris. *dēpa*).

² Om det frankiska språket i Frankrike se F. Kluge i Grundr. d. roman. Philologie, 2. Aufl., 1, s. 506 f.

³ Munkarna blevo modlösa vid tanken på *barbara, fera incredulaque gens, cuius ne linguam quidem nossent* (Beda I: 23). Men påven manar dem i ett brev (Greg. reg. VI: 50 a) att ej avskräckas vare sig av resans mödor eller barbarernas språk. Till frankerkonungarna Theudebert och Theuderic skriver han (ibid. VI: 49): *Quibus etiam iniunximus, ut aliquos secum e vicino debeant presbyteros ducere, cum quibus eorum possint mentes agnoscere et voluntates ad-*

tillika invigd till biskop »av de germanska provinsernas biskopar» (a Germaniarum episcopis); härmed avses tydligen frankerrikets nordliga, germanska område¹. Då Augustinus landade i Kent, utgjordes hans följe enligt Beda av omkring 40 personer; hur många av dessa som varit med från Rom och hur många som voro franker, därom veta vi ingenting. Redan tidigare hade för övrigt Gregorius givit sitt ombud i Gallien i uppdrag att för påvestolens medel friköpa ynglingar av anglernas folk (*pueros Anglos*) och låta uppfostra dem till missionärer för sitt hemland². I Kent var kristendomen ej helt okänd vid Augustini ankomst. Drottning Berhta var en frankisk kungadotter; hon hade vid sin förmälning erhållit rätt att fritt utöva sin religion. Den hov-

monitione sua, quantum Deus donaverit, adiuware. Beda I: 25 *Acceperunt autem, praecipiente beato papa Gregorio, de gente Francorum interpretes.*

¹ Greg. reg. VIII: 29. Enligt von Schubert (Reallexikon 1, s. 42) skulle detta visa, att vid frankiska Nordsjökusten skulle ha funnits en saxisk folkrest kvar. Detta är alldeles icke behöfligt att antaga. Franker och angelsaxar förstodo vid denna tid varandra utan svårighet.

² Greg. reg. VI: 10 (år 595). Det är anmärkningsvärt, att Gregorius här använder namnet *Angli*; det blir sedan i hans skrivelser beteckningen för angelsaxarna (ej observerat av J. Hoops i Reallexikon 1, s. 89). Det allmänna bruket hos latinska författare i äldre tid är nämligen "*lingua Saxonica, Saxonice* für die Sprache, *Saxones, Saxoniam* für Volk und Land der Engländer im weiteren Sinne". Är icke avvikelsen hos Gregorius en antydning om att det ligger en sanningskärna till grund för berättelsen om hans möte med de engelska krigsfångarna i Rom, som av E. Bassenge (Die Sendung Augustins, 1890, s. 16 f.) och H. v. Schubert (Reallexikon 1, s. 223) förklaras vara blott "northumbrische Legende"? Det måste ju funnits någon orsak till hans intresse redan 595 för just anglerna. 596 skriver han till de frankiska konungarna (VI: 49): *pervenit ad nos . . . Anglorum gentem ad fidem christianam velle converti* och till drottning Brynhild (VI: 57): *ad nos pervenisse Anglorum gentem . . . velle fieri christianam*. Berättelsen förekommer först i Vita Gregorii (förf. i klostret Streaneshalh mellan 675 och 704), sedan hos Beda (II: 1). Märk ordleken här: *Angli vocarentur . . . nam et angelicam habent faciem*; i ett brev av Gregorius (VIII: 29): *gens Anglorum in mundi angulo posita*.

biskop, som åtföljde henne, bär ett rent frankiskt namn (Liudhard).

Det finns sålunda i de bevarade källorna fullt tillräckligt med upplysningar om förbindelser mellan franker och angelsaxar för att göra ett språkligt inflytande i samband med missionen högst antagligt. De första förkunnarna av kristendomen ha fört med sig till England grundstommen av en kristen terminologi.

Kristna termer, som först använts av goterna och vunnit burskap i germanernas äldsta, arianska kristendom, kunna via västfrankerna ha nått fram till angelsaxarna. På detta sätt förklaras förekomsten i fornengelskan av orden *cirice* och *hæðen*. von Raumer har i detta avseende dömt alldeles rätt. Men varken Kluge eller Braune ha med ett ord övertäglit möjligheten av en västlig låneväg¹.

Missionen lade visserligen under dessa tider mest an på att vinna furstarna. Det var hastiga och avgörande resultat man åsyftade. Det är de med kyrklig invigning utrustade och med pävliga brev och skänker försedda biskoparna, som skörda äran av framgången och mest framträda i berättelserna. Detta är också anledningen till att vi i medeltida urkunder så påfallande föga höra talas om de rent språkliga svårigheter, som måste ha varit förbundna med omvändelsearbetet bland ett främmande folk. Men de anonyma, underordnade medhjälparna ha helt visst spelat en större roll för folkets upplysning. I det angelsaxiska missionsverkets begynnelse finna vi omnämnda såväl frankiska tolkar som infödda predikanter.

Några djupt gående verkningar i folkens liv hade deuna mission kanske icke omedelbart. Men även i sin första brodd

¹ Den ende forskare, som i senare tid varit inne på denna tankegång, är R. Much, som avslutar sin uppsats om "Got. *haiþno*" (ZfdW 11, s. 211 f.) med följande ord: "Ich denke, dass beide Worte [fe. *hæðen* och *cirice*] und vielleicht auch *bisceop* den Angelsachsen über das weiteren sprachlichen Austausch keineswegs unterbindende Meer von den früher christianisierten Saalfranken nachgeliefert worden sind".

kunde den icke reda sig utan ett visst antal kristna termer, uttryck för de vanligaste kristna föremålen och begreppen: kors, kyrka, präst, biskop, kristen, hedning, döpa, tro, fasta, bedja, himmel, helvete, ängel, djävul, synd, frälsare, helig o. a.

Ordet 'biskop' har obestridligen i västgermanska språk en romansk prägel. Men detta förhållande utgör icke, såsom av en forskare förmodats¹, någon betänklighet mot antagandet att 'kyrka' är gotiskt-grekiskt. I motsats mot **kiriko*, som i västern stod alldeles isolerat, associerades givetvis ett got. *aiþiskaupus* oavbrutet med lat. *episcopus* och påverkades av dettas utveckling i det romanska folkspråket. Detsamma kan ha varit fallet med andra ord av grekisk upprinnelse, som upptagits både i latinet och i gotiskan: 'kristen', 'ängel', 'djävul', 'pingst'. Det är knappast att vänta, att man skall kunna komma till något avgörande i fråga om dessa ords historia.

Men också i fråga om uttryck, som ha sin rot i i hemskt språkstoff, är det ofta, ehuru av andra skäl, svårt att säkert fastställa, i vad mån man har att göra med självständig utveckling eller med ett gotiskt inflytande. Här fela nämligen, såsom Kluge säger, »die lautlichen beweise». Därmed ha vi visserligen ingalunda nått gränserna för det vetbara eller för filologiens uppgifter. Men argumenten måste bli av annan art. Och med avseende på det enskilda fallet måste man ofta nöja sig med en relativ visshet. Orden för 'Gud', 'himmel', 'helvete', 'bedja' funnos i den germanska ords-katten, och kunde omedelbart upptagas till kristen användning. För 'Kristi kors' användes i got. *galga* och i fe. *gealga*, för 'djävul, ond ande' i got. *unhulþo*, *unhulþa* och i fht. fs. *unholda*², för 'helig' i got. *weihs*, och i fht. *wîh*, för 'salig' i got. *andags*, i fht. *ôtac* och i fe. *êadig*, för 'paradis' i got. *waggs* och i fs. *godes wang*. Got. *hunsl* användes om det judiska offret (*hunsljan* 'offra', *hunslastaps* 'altare'), fe. *hûsl* däremot om nattvarden, eucharistia. Skäl att tänka på lån har man

¹ U. Stutz, Arianismus und Germanismus (i: Internationale Wochenschrift, 1909), s. 1640 f.

² Fr. Kauffmann i PBB 18, s. 151 f.

väl i synnerhet, när det gäller uttryck för föreställningar, som varit främmande för de hedniska germanerna. Och sannolikheten växer i samma mån som det nybildade, kristna uttrycket är originellt och egenartat. Hit höra de förut behandlade 'heden' och 'döpa'; likaså översättningslånen *armahairts* (fht. *armheort*) 'misericors' och *arman* (fht. *barmên*) 'misereri'¹. Ett säkert fall synes mig vara ordet 'fasta'. Det har hittills icke berörts i diskussionen om gotiska lånord².

Med betydelsen av lat. *ieiunare*, gr. *νηστεία* förekommer detta ord i alla germanska språk: got. *fastan* (-*aida*), fht. *fastên*, fe. *festan*, ffris. *festia*; härtill kommer substantivet got. *fastubni*, n. 'ieiunium', fs. *fastunnia*, f., fe. *fæsten*, f., ffris. *festa*, f., fht. *fasta*, f. (mht. även *vasten*, n.). Endast i gotiskan finna vi därjämte en annan, ursprungligare betydelse 'hålla fast, iakttaga (en föreskrift), gr. *τηρεῖν*' med ett stort antal belägg hos Wulfila; därjämte *gafastan* 'bibehålla, bevara', *fastubni*, n. 'iakttagande, tjänst', *witodafasteis*, m. 'iakttagare av lagen, lagkunnig'. Fht. *fastên* har endast betydelsen 'ieiunare'; därjämte *festen* (< **fastian*) och *festinôn* 'firmare, fest machen, fest setzen'. I fe. *fæstan* ha **fastên* och **fastian* sammanfallit³; fe. *fæstan* betyder därför, utom 'ieiunare' även 'fästa, binda, överlämna, anförtro' — allt betydelse som tillkommer *ja*-verbet **fastian*. I fsv. finnes, utom *fasta* 'ieiunare', även ett *fasta* 'genom laga formaliteter tillägna och överlåta' (= *fastfara*). Detta är dock en jämförelsevis sen nybildning, till adj. *faster* i betydelsen 'fast, gällande' och subst. *fuste* 'lagfartsvittne'; det finnes ännu icke i lagarna (Söderwalls äldsta belägg är från 1377) och saknas i fvn. Got. *fastan* är tydligen en bildning på adj. 'fast', i likhet med andra

¹ Fe. *earnheort* 'misericors' och *earnian* 'misereri' (med vardera ett belägg) antages av Braune (PBB 43, s. 394) bero på inverkan av fht. språkbruk. Flera nya belägg finnas dock i Supplementet till Bosworth-Toller (även *of-earnian*, *earnung*, *of-earnung*).

² I "Deutsche Sprachgeschichte", som jag först under korrekturläsningen av denna uppsats uppmärksammat, nämner Kluge bland gotiska lånord i tyskan även ordet 'fasta'.

³ K. Bülbring, Altengl. Elementarbuch 1, § 169.

på adjektiv avledda *ē*-verb i gotiskan: *arman* 'misereri' till *arms* 'miser', *sweran* 'ära' till *swers* 'ärad', *weihan* 'helga' till *weihs* 'helig', *wanains*, f. 'brist' till *wans* 'i saknad av ngt'.

Viktigt är nu i synnerhet, att vi finna ordet 'fasta' även hos angelsaxarna. Fe. *fæstan* skulle, om man följer Braunes uppfattning, vara en avgörande instans emot gotisk härkomst. Det germanska ordet 'fasta' måste då i stället på olika håll självständigt ha erhållit betydelsen 'ieiunare'. Man kan i så fall icke utgå från grundbetydelsen 'hålla fast, iakttaga'; en sådan betydelseövergång, upprepad flera gånger utan samband med varandra, vore dock alltför otrolig, allra helst som den ju icke hade något stöd i det latinska kyrkospråket¹. Man drives därför till antagandet, att betydelsen 'avhålla sig från mat' är samgermansk, förkristlig; ordet 'fasta' skulle redan i hednisk tid haft rituell användning². Något som helst stöd för en dylik hednisk fasta gives emellertid icke. Den strider emot allt vad vi för övrigt känna till om den germanska hedendomens väsen. Att på grund av ett religiöst påbud under en viss tid eller på vissa dagar avhålla sig från mat var något som de germanska folken först lärde med kristendomen.

Men om det förhåller sig på detta sätt, lär man näppeligen kunna undgå den slutsatsen, att det är i gotiskan, som ordet *fastan* 'hålla fast, iakttaga' erhållit den speciellt kristna betydelsen 'iakttaga en religiös föreskrift, avhålla sig från mat, fasta', och att det sedan i denna användning vandrat vidare till andra germanska språk. Det skulle sålunda vara en parallell till got. *daupjan* 'doppa ned, döpa' och flt. *toufen* 'döpa'.

¹ Lat. *ieiunare* av *ieiunus* 'nykter, hungrig, mager'; gr. *νηστεῖω* till *νηστεύς* 'icke-ätande'. Bruket av *observare* i betydelsen 'fasta' synes vara först mlat. (Du Cange känner det endast som "glossa Isidori" till *abstinēt*; likaså i Corp. gloss. lat.; från medeltida biktförmer känner jag: *ieiunium observare*.) Det kan icke förklara betydelseutvecklingen hos det germanska ordet (såsom antages av Falk o. Torp, *Etym. Wörterb.*), utan erbjuder endast en parallell till densamma.

² E. Hellquist, *Etym. ordb. (fasta)*; häremot Hj. Falk i ANF 41, s. 116. J. Franck, *Etym. Woordenboek (vasten)*: "Misschien van uit het Got. verbreid (vgl. kerk)? Of reeds oergerm. met de bet. 'vasten'?"

Även i några andra fall är överensstämmelsen mellan gotiskan och de västgermanska språken så egendomlig, att man synes böra överväga ett historiskt samband:

Got. *frawaurkjan* 'synda, ἀμαρτάνειν', *frawaurhts*, f. 'synd, ἀμαρτία', *frawaurhts* 'syndig, ἀμαρτωλός' — fe. *forwyrcean* 'peccare', fs. *farwirkian* (refl.), fht. *firwirken* (refl.) 'sich versündigen'; fe. *forwyrht*, f. 'evil-doing, crime, sin', fs. *farwurht*, f. 'Übeltat'¹; fe. *forworht* (-wyrht) 'guilty, criminal, sinful', fs. *farwarht* 'verworfen', fht. *farworaht* 'syndig'.

Got. *galaubjan* 'tro, πιστεύειν', *galaubeins*, f. 'tro, πίστις' — fe. *gelyfan*, fs. *gilōbian*, fht. *gilouben* 'credere, confidere' (endast i religiös bemärkelse); fe. *gelēufa*, m., ffris. *lāwa*, m., fs. *gilōbo*, m., fht. *gilouba*, f., *giloubo*, m., *giloubi*, f. 'fides, symbolum'. Till grund ligger det i gotiskan bevarade adj. *galaufs*, 'värdefull, dyrbar'; *galaubjan* alltså 'hålla värdefull, sätta värde på'². Återgivandet av det kristna begreppet med detta ord var ingalunda självklar. I Norden — där *leyfu* < **galaubian* har betydelsen 'prisa, lova'³ — har i stället ett annat ord kommit till användning: fvu. *trúa* (fsv. *troa*). Lat. fides motsvarades till sitt grundbegrepp väl närmast av fht. *triuwa*, fe. *treōw*. Ordet ingår i trosbekännelsen och doplöftena och har sålunda tillhört det ordförråd, som missionen allra främst hade bruk för.

Got. *nasjands* 'frälsare, σωτήρ' — fe. *neriend*, fs. *neriand*, fht., *neriento*, m. 'frälsaren, Kristus'. Präs. part. av verbet *nasjan* (fe. *nerigan*, ffris. *nera*, fs. fht. *nerian*) 'hålla vid liv, rädda'. Ordet undantränges med tiden av fe. *hælend*, fs. *hêliumd*, fht. *heilant* 'salvator'.

Alla dessa ord, för vilka gotiskt ursprung är antingen visst eller sannolikt, måste ha tillhört missionens första, grundläggande

¹ Vanligare är dock fe. *synn*, fht. *sunta*.

² Annorlunda Kluge i ZfdW 7, s. 169; Etym. Wb. — K. Weinhold, Die gotische Sprache im Dienste des Kristenthums, s. 22: "galaubjan mit den substantivischen Bildungen scheinen jüngere kristliche Worte". F. Kauffmann i ZfdA 49, s. 14 f.

³ Jfr *leyfa* 'tillåta' < **ur-laubian*, got. *uslaubjan*, fht. *irlouben*, fe. *âlýfan*.

ordförråd, det som skapades genom muntlig predikan. Det är av en viss vikt, att det är just här, som vi möta överensstämmelserna. Vi söka dem förgäves inom den mera speciella kristna terminologien, framför allt den som skapades genom litterär verksamhet¹. Här är tvärtom olikheten mellan Wulfila å ena sidan och forntyskt och fornengelskt kyrkospråk å den andra i hög grad påfallande². Jfr t. ex. got. *siponeis* 'lärjunge' — fe. *leornungcniht*, fs. *iungaro*, fht. *iungiro*³; got. *ahma* 'ande' — fe. *gâst*, fht. *âtum*; got. *hunsl* 'offer', *hunsljan* — fe. *offrian*, fht. *opfarôn*; got. *awiliup* 'tack', *awiliudôn* — fe. *þancian*, fs. *thankian*, fht. *danchôn*; got. *þiuþjan* 'välsigna' — fe. *segnian*, fs. *seginôn*, fht. *seganôn*; got. *þrafstjan* 'consolari', *þrafsteins* 'consolatio' — fe. *frôfor*, *frêfrian*, fs. *frôbra*, *frôbrian*, fht. *trôst*, *trôsten*; got. *þriapwa* 'kärlek', *frijon* 'älska' — fe. *lufu*, *lufian*, fht. *minna*, *minnôn*; got. *ansts* 'nåd' — fht. *ginâda*, fs. *nâtha*, ffris. *nâthe*; got. *wens*, *lubains* 'hopp', *wenjan* — fht. *gadingo*, *dingen*; got. *gawairþi* 'frid' — fe. *fridu*, fs. *frithu*, fht. *fridu*; got. *idreiga* 'ånger' — fe. *hreowsing*, fht. *hriuwa*; got. *andhuitan* 'bekänna' (Mark. 1: 5), fe. *ondhettan* — fht. *bijehan*; got. *hwuns* 'ödmjuk' — fe. *êadmôd* (-*mêde*), fs. *ôdmôdi*, fht. *diomuoti*⁴. Man förvånas vid genomgången av materialet⁵ av hur stora olikheterna i själva verket

¹ W. Schulzes antagande, att fht. *heidan* skulle vara "eine gelehrte Herübernahme" från got., är sålunda orimligt.

² Vi bortse då naturligtvis från direkta översättningslån, sådana som got. *laggamodei*, f., fe. *langmôd*, fht. *lancmôt* 'longanimus', got. *hrainjahairts*, fht. *hreinherzi* 'mundus corde', och sådana fall som got. *ansts*, fe. *êst*, fs. fht. *anst* 'gratia' och *wens*, fe. *wên* 'spes'.

³ Om fe. *geongra* se Braune i PBB 43, s. 372 n. 2.

⁴ Jfr också got. *manaseþs* — fht. *weralt*, fe. *weorold* 'sæculum'.

⁵ Lättast tillgängligt i följande arbeten: K. Weinhold, Die gothische Sprache im Dienste des Christenthums (1870); W. Krafft, Die Kirchengeschichte d. german. Völker 1: 1, s. 267 f.; R. v. Raumer, Die Einwirkung des Christenthums auf die althochdeutsche Sprache (1845); H. S. Mac Gillivray, The influence of Christianity on the vocabulary of Old English (Studien z. engl. Philologie, 8, 1902); A. Keiser, The influence of Christianity on the vocabulary of Old English poetry (Univ. of Illinois studies, Vol. 5); A. Taranger, Den angelsaksiske Kirkes Indflydelse paa den norske (1890).

äro, hur litet av det av Wulfila skapade kyrkospråket man känner igen i de andra germanska språken. Detta är emellertid ett ytterligare stöd för att de märkliga överensstämmelser, som finnas i den grundläggande terminologien, icke kunna vara av tillfällig art.

Till sist må härtill fogas en anmärkning om det fornengelska kyrkospråket, som står i visst sammanhang med de förhållanden, som behandlats i det föregående. Det har ofta framhållits¹, och utan tvivel med rätta, att angelsaxarnas kristna terminologi bär en nationell prägel i högre grad än goternas och tyskarnas. Den använder sålunda en rad av inhemska ord för de nya kyrkliga begreppen, där de andra germanska språken ha lånord. Några exempel må anföras: *godspell* 'evangelium', *rôd* 'crux' *hûsl* 'eucharistia', *neorxnawang* 'paradisus', *weofod* 'altare', *fulwian* 'baptizare' (got. och fht. ha översättningslånet *daupjan*), *milde* 'misericors' (got. och fht. översättningslånet *armahairts*), *gâst* 'spiritus' (fht. översättningslånet *âtum*). Först och främst ha två namn på hedniska fester upptagits och överförts på kristna högtider: *geôl* 'natalis Christi' och *êastre* 'pascha'. Man har enligt min mening skäl att sätta detta viktiga språkdrag i direkt samband med den hänsynsfulla och kloka anda, varmed den första missionen i England bedrevs. Denna allmänna inriktning av arbetet är åter ett verk av Gregorius den store och har fått ett karakteristiskt uttryck i hans brev år 601 till Augustini medhjälpare Mellitus (Greg. reg. XI: 56). Den vidhjärtade påven råder där till en klok anpassning efter landets förhållanden: de hedniska templen böra icke ödeläggas utan förvandlas till kristna kyrkor, de hedniska blotfesterna skola på lämpligt sätt ersättas av kyrkliga högtidsdagar, offermåltiderna av kristna glädjefester. Huruvida Gregorii mening vunnit någon större efterföljd med avseende på de hedniska templen och de hedniska sedvänjorna, är väl tvivelaktigt, men i språkets utveckling har den, om vi ej mycket misstaga oss, satt märken, som delvis äga bestånd den dag som är.

¹ Bl. a. av Braune i PBB 40, s. 433; 43, s. 416.

Passiar ännu en gång.

Sedan jag i »Från filologiska föreningen i Lund», 3 sid. 181—185 behandlade passiarordgruppen har åtskilligt nytt material framkommit, som gör att man nu kan säkrare följa utvecklingen.

I ett nyligen utkommet häfte av den stora holländska »Woordenboek der Nederlandsche taal» lämnas (D. 12, sp. 2032—35) en värdefull redogörelse för de hithörande holländska orden. Verbet, *pitsjaren*, är huvudordet och det primära; det synes vara direkt avlett av malaj. *bitjara*, även *bitsjara*, rådplägning — verbet (rådpläga) uttryckes i malajiskan med *mem-bitjara-kan*. Det äldsta daterade exemplet i Woordenboek är från 1614. Den äldsta betydelsen är »rådslå», »överlägga», närmast i fråga om överläggningar mellan infödingarna på de ostindiska öarna inbördes och mellan dessa och de holländska kolonisterna. Dessa överläggningar ha säkerligen varit förknippade med säregna ceremonier. De plägade hållas under ett träd, vanligen en *Ficus Benjamina*, vilken också därför kallades *pitsjaarboom*. Utan tvivel är det just de säregna omständigheterna vid dessa rådplägingar med infödingarna som vållade att ordet kom i bruk bland holländarna i Ostindien, i första hand väl de holländska myndigheter som hade att förhandla med infödingarna.

Verbet uppträder äldst under formerna *bitsjaren*, *pitsjaren* och *pasjaren*. Den mellersta formen blir småningom normalformen i skrift.

Från de holländska kolonisterna spred sig ordet till befäl och manskap på de holländska eskadrar som förmedlade förbindelserna mellan kolonierna och moderlandet. Det blev en sjömilitär term, som betecknade (sammankallandet av fartygsbefälhavarna vid en flotta för att) hålla krigsråd på amiralsskeppet. Amiralen gav tecken till krigsråd med en signalflagga, *pitsjaarvlag*, även förkortat till *pitsjaar*, vilket senare ord endast synes ha varit brukligt

i denna betydelse. Som substantiv till *pitsjaren* var *pitsjaring* i bruk — ofta i förbindelsen *pitsjaring houden*. Den holländska ordboken har flere exempel på *pitsjaring* i den ursprungliga betydelsen, men blott ett exempel på det som sjöterm. I sin ursprungliga betydelse synes ordet ha florerat närmast under de egentliga erövringsåren. Sedan det holländska väldet stabiliserats, kommo förmodligen överläggningarna med infödingarna att spela en obetydlig roll, och därmed föll ordet i glömska.

Den marina betydelsens glansperiod synes ha sammanfallit något så när med den holländska flottans. De holländska sjöhjältarnas berömmelse lockade massor av utländska sjömän att för sin utbildning söka sig in i den holländska marinens tjänst. Särskilt var detta förhållandet med skandinaviska och framför allt danska sjömän. En sådan dansk sjöman, Hans Suendsen, som i juni 1665 inträdde i holländsk örlogstjänst och efter att ha blivit befördrad till »adelsbors», den 29 augusti 1667 avmönstrades, har efterlämnat rätt utförliga dagboksanteckningar från denna tid, vilka 1909 utgavos av Gerhard L. Grove under titeln »Til Orlogs under de Ruyter»¹.

Hans Suendsens dagbok är en mycket värdefull källa för passiarordgruppen. Hans användning av orden återspeglar utan tvivel troget bruket av dem bland personalen på den holländska flotta han tillhörde, och på samma gång visar den oss det äldsta danska bruket av dem.

Verbet *passiare* och substantivet *passiaring* förekomma ymnigt i dagboken och i god överensstämmelse med den holländska ordbokens redogörelse för den sjömilitära användningen av motsvarande holländska ord. Substantivet *passiar* träffas däremot icke där och ej heller någon motsvarighet till *pitsjaarvlag*. Den

¹ Groves inledning är daterad December 1909, och före samma månads utgång hade jag från dr. A. Beets i Leiden mottagit ett brev-kort med påpekande av detta arbetes betydelse för passiarordgruppens historia. — I sin inledning lämnar Grove en upplysande redogörelse för danska och norska sjömäns deltagande i den holländska flottans kamp mot England på 1600-talet.

normala proceduren vid en »passiarung» föregicks, som nämnt, av signalering med en »pitsjaarvlag», vars hissande på amiralsskeppet innebar order till fartygsbefälhavarna att infiuna sig på amiralsskeppet till krigsråd, och krigsrådets viktigaste moment utgjordes givetvis i regel av de förhållningsregler amiralen därvid utdelade. Inom denna ram skifta ordens betydelse.

Haus Suendsen är ordknapp i sin dagbok. Han spiller inte tid och bläck på sådant som inte är »schriffverdigt». Passiarungens stora betydelse framlyser redan ur det förhållandet att han aldrig synes underlåta att omnämna när en sådan äger rum, även om han intet har att meddela om dess innebörd. Upplysande är i detta hänseende t. ex. följande exempel (sid. 82—83): Dend 19. 20. 21. 22. Maij er scheid Passiarung udaff Hans Excell. Admirall Trump. Dend. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. Maij inttet schriffverdigt passeret.

Till belysning av passiarungens innebörd må ytterligare några exempel anföras: Dend 4. 5. . . . 13. Augustj 65 intet schriffverdigt passeret andet, end som det er bleffven passiareet, att enn hver Capitein schulde haffve goed Indseende, att dj dieris Vitualie saavelsom ald anden Behøffvelse till Schiibsformødenhed indfich, paa det att, naar dend blaae Flaeg blæeste, det iche da schulde verre for seent. . . . (sid. 55.)

Dend 6. Junij er Passiaringh scheid udaff hans Excell. Admiral General de Reütter, att naar vij komb til dend engelsche Flaæde, da schulde Sewerne haffve dend første Taaegt med sinn Esqvarder . . . (sid. 85).

Passiaringh er scheid samme ditto (10 juni) udaff . . . de Reütter, och dend Tiid Capiteinerne omboer var, haffver hand dennem formanedt, att dj schulde staae hinanden bie . . . (sid. 86).

Dend 29. Junij haffver . . . de Reütter passiareet, och er oss paa samme hans Excell. Schiib . . . bleffven berettet, att dend engelsche Admirall Prindtz Robbert var kommen till dend engelsche Flaæde d. 12 Junij, och haffde saa begge Flaæderne . . . verret udj Slaug indtill d. 14. Junij . . . Endochsaa er berettet, att der var enn Partij Capiteins, som . . . de Reuter udj aabenbarligh Passia

ringh advaerede, efftersom dj iche haffde slaeget vell, att dj det bedere schulde giøere . . . , saa frembt dj iche vilde henge paa stoere Ree hos hinanden . . . (sid. 104—5).

Och Admiral Trump passiarede, och vij gich till dend engelsche Flaaede . . . (sid. 125).

Och som Adm. Gen. de Reütter omboer var [paa voeres Commandeurs Schiib], bleff passiarede, att naaer som voeres Commandeur loed enn hvid Wimpell vaije, da schulde vij femb Schiibe holde op med Schiüeden. (Sid. 154).

Amiralens ordergivning sker normalt muntligen till de på kallelse medelst signal (med pitsjaarvlag) på amiralsskeppet församlade fartygsbefälhavarna. Men amiralen kunde också utsända order genom signaler, och det är möjligt att denna betydelse föreligger i ett par fall hos Hans Suendsen, t. ex. i exemplet från sid. 125.

Hans Suendsens ymniga användning av orden *passiare* och *passiaring* och hans berättigade djupa respekt för den akt de representera gör det klart för oss, att dessa ord måste ha kraftigt inpräglats hos alla de nordiska sjömän som tjänstgjorde vid den holländska marinen under den ifrågavarande tiden. Det är därför i högsta grad naturligt att orden kommo att användas också vid de nordiska flottorna.

Det är också i hög grad naturligt att det i Hans Suendsens dagbok, som inte har plats för annat än det som han ansett vara av verklig vikt, icke kan skymtas något positivt spår av en till det vardagliga sjunken betydelse hos orden. Det är emellertid påfallande att det i holländskan på den tiden brukliga *pitsjaring houden* i hans språk alltid motsvaras av den tunga frasen »er scheid *passiaring*» o. d., aldrig av »holde *passiaring*». Detta *kan* bero på att sistnämnda fras redan på den tiden bland Hans Suendsens kamrater börjat användas i den gemytliga betydelsen och att det därför bjudit honom emot att i sin allvarliga framställning göra bruk av ett så profanerande uttryck.

Året innan Hans Suendsens dagbok blev tryckt, meddelade pastor em. H. D. Lind i Dauske studier (1908, sid. 192) 3 exem-

pel på *passiare* från schoutbynachten C. S. von Stöckens skeppsjournal för 1689. I 2 av dem är betydelsen »signalera» (att kaptenerna skulle inflyna sig på amiralsskeppet för att erhålla order) klar. I det tredje heter det att en kapten fick befallning av Stöcken att fara in till Hiorsand, »der at passyare» för de där liggande fartygen och giva dem var sitt tecken, varpå man kunde känna igen det ena från det andra. Här innebär ordet snarast en delgivning av förhållningsorder, förmodligen vid en sammankomst på ett av fartygen, d. v. s. ordet har ungefär betydelsen »hålla skeppsråd». Ordet har här sjunkit ett steg: det är en kapten och icke amiralen som »passiarer». Tillsvidare äro dessa exempel de yngsta beläggen för *passiare* som dansk sjömilitär term.

Ett nytt och stort steg nedåt markeras av 2 exempel¹ på frasen »holde patiare», som förekomma i Kong Frederik V:s Söe-Krigs-Artikels-Brev av 1752. De lyda: 1) »Han (kvartermästaren) skal exercere Chaloup-Roerne i at roe . . . afværge at de ikke negligere sig ved at snakke, og holde patiare». (§ 479). 2) »Ingen maae paa en Chaloupe holde Patiare, ej heller røge Tobak.» (§ 595). Att denna fras tidigare i danskan varit verklig sjömilitär term med samma betydelse som *passiare* kan inte gärna betvivlas, och sannolikt fortlevde inom flottan en tradition om dess egentliga innebörd. Å andra sidan skulle frasen svårligen i en så officiell publikation ha använts med så profan betydelse, därest den på den tiden varit gängse som sjömilitär term. Att frasen i denna profana betydelse varit ett allmänt brukligt uttryck vid den danska flottan vid 1700-talets mitt torde däremot få anses som givet. Skrivningen *patiare* beror väl på en känsla av att ordet var utländskt: man har grafiskt associerat det med ord som *patient*, och *patience*; möjligen är det slutande *e* också en grafisk förfranskning.

¹ Dessa exempel påpekades för mig av professor Verner Dahlerup på ett brevkort av den ²⁶/₁₀ 1913. De ha, liksom Linds, tillgodogjorts av professor Nyrop i hans läsvärda artikel "Passiar" i *Tilskueren* 1919, sid. 45—56.

Passiar möter oss sedan 1793 hos Thaarup, Peters Bryllup, sid. 27 och 54 och verbet *passiare* 1782 hos J. C. Tode, *Sø-officererne*, sid. 47. Hos Thaarup är det Jon Baadsmænd som har ordet, och hos Tode en »Sølieutenant paa halv Gage». *Passiarorden* äro här tydligen ännu avgjort sjömansord, men genom att från scenen ha presenterats för publikum ha de fått en chans att komma ut i vidare kretsar. Fausbøll har också i sin *Ordbog over Gadesproget* (1866) flera exempel på *Passiar*, *Passiaren* och *passiare* från 1800-talets första hälft, i vilka orden mer eller mindre emanciperat sig från sjömansvärlden. På övergången står t. ex. ett citat från H. C. Andersen (*Digte* 1830, sid. 71), där det heter: De Fleste *passiare* paa denne raske Fart, Men Andre sidde blege, og har det ei saa rart. Redan Fausbølls äldsta ex.: »enhver *Pasiar*, der høres om en Tyvsag» (Kbh:s ny Aftenpost 1816) synes tyda på att ordet mist sin sjömannspråkskaraktär. Likväl torde det först efter 1850 ha blivit det alldagliga vardagsord som det ännu är.

I svenskan har detta *passiar* icke vunnit någon större spridning. I Svenska akademiens språkprovssamlingar finnas 3 exempel på det från 1800-talets båda sista decennier och blott ett från 1900-talet. Anmärkningsvärt är att alla exemplen från 1800-talet måste tillskrivas norsk och icke dansk påverkan. Det äldsta är från 1883 och ingår i ett referat av Kiellands Gift (*Gödecke i Nordisk tidskrift* 1883, sid. 549). Det andra härrör från en skildring av Fröding (1890) från en vistelse i Norge. Ordet användes där om Frödings samtal med en norsk flicka, »fröken AAgot». Även verbet *passiara* förekommer där. (Efterlämnade skrifter 2: 10 och 11). Det tredje exemplet står att läsa i Hans Larssons *Studier och meditationer*, sid. 39 (1899) och går tillbaka på Jonas Lies *Kommandørens Døtre*.

Exemplet från 1900-talet är hämtat från Paul Rosenius, *Från skilda himmelsstreck*, sid. 24 (1903), och gäller några lappars »*passiar*» i höga nordn. Nyansen tyder här på danskt ursprung, något som säkert är fallet med ett par exempel som varit synliga i tidningspressen från de senaste åren.

I svenskan inlånades sjötermen »passiaring» måhända något senare än den vann burskap i Hans Suendsens språk. Det hittills äldsta exemplet har tillvaratagits av amiralitetspastor Ernst Holmberg och av honom meddelats i tidskriften *Vår flotta*, mars 1908, sid. 27. Här citeras det med den underliga stavningen *pajaring*, som i nyare tid varit den normala och tidigast är uppvisad i Signalbref för kongl. arméens flotta under år 1778, men i den från 1701 härrörande handling varifrån det är hämtat skrives det, enligt vad Holmberg meddelat mig, *passgiaring*. 10 år yngre är följande exempel: kl. 3 efter middagen höltz Pascharing på skieppet Kung Karl då samtl. Flagmännen iemte Commenduererne sig där infunno. P. Stjerncreutz (1711) i *Karolinska krigares dagböcker* 10: 184. Ordet bibehöll sig hos oss som sjöterm med nästan oförändrad betydelse till 1800-talets mitt, men tycks aldrig ha nått utanför det sjömilitära språket. Dalmans definition av 1765 (Utkast til et sjö-lexicon): »Pacharing är en samling hos Chafen af en Officer från hvart skepp, antingen til ordres emottagande, då det är Lieutenants Pacharing hvartil göres sein på Chefs Skeppen, eller till Conseille då Capitainerne infinna sig», torde i huvudsak varit giltig för hela den tid ordet var term hos oss. Det yngsta hittills uppvisade exemplet från tryckt litteratur föreligger i *Signal- och evolutions-bok för Kongl. Maj:ts förenade rikens skärgårds-fartyg* 1841. Något mot denna term svarande verb har icke anträffats i svenskan, och ej heller finnes något belägg för att ordet hos oss haft annan valör än den officiella.

Passiarordgruppens historia har, tack vare det rika material som framkommit under de senare åren, blivit på ett oväntat sätt klarlagd. Om också en eller annan lucka återstår att fylla, så kan dock numera ingen gärna betvivla att det danska *passiare*, varav *passiar* nybildats, är en avläggare av det holländska *passiaren* (*pitsjaren*), som i sin tur går tillbaka på det malajiska substantivet *bit(s)jara*.

Lund.

Evald Ljunggren.

Meddelande.

Den 21 november 1927 avled medredaktören i Arkivet professor Marius Hægstad.

Efter honom har såsom representant för Norge professor Magnus Olsen i Oslo blivit vald.

Die Entwicklung der Sage von den Lodbroksöhnen in den historischen Quellen.

1. Die normannische Überlieferung.

Unter den Wikingerführern, welche in den westeuropäischen Gewässern sich ruhmreich hervorgetan haben, sind es besonders einige Figuren, die später als die Söhne von Ragnar Lodbrok zusammengefasst werden, welche die skandinavische Überlieferung zu Lieblingshelden erhoben hat. Es hat sich allmählich eine stattliche Reihe von verschiedenartigen Erzählungen um diese Personen gebildet, von denen wir in der isländischen Saga, in Saxos Geschichtswerk und noch in einigen anderen Quellen den literarischen Niederschlag vor uns haben. Längst hat man die Frage gestellt, wie sich diese literarische Tradition den historischen Tatsachen gegenüber verhalte und die Antwort ist, da sie meistens auf Grund von aprioristischen Erwägungen gegeben wurde, eine sehr verschiedene gewesen. Da wir aber in der Lage sind, die Entwicklung der sagenhaften Tradition in mehreren historischen Quellen zu beobachten, erscheint es angebracht, diesen eine vorurteilslose Untersuchung zu widmen, damit das Verhältnis zwischen den geschichtlichen Tatsachen und der um Jahrhunderte späteren Sagatradition durch diese halbgeschichtliche Zwischenstufe richtiger bestimmt werden könne.

Ich habe in dieser Zeitschrift (XXXIX S. 244—274) die historischen Data, welche die zuverlässigen Quellen uns über Ragnar und dessen Söhnen mitteilen, zusammengestellt und gezeigt, wie dürftig unsere wirklich-historische Kenntnisse von diesen später so berühmten Wikingerführern sind. Nun ist es an der Zeit, die spätere Überlieferung zu befragen, um daraus ein Bild von der fortschreitenden Sagenentwicklung zu gewinnen.

Die Taten der Normannen im fränkischen Reiche, welche

von verschiedenen Führern, von denen mehrere namhaft gemacht sind, verrichtet wurden, werden allmählich auf ein Paar Personen bezogen, welche nun zu gewaltigen Heerführern und Eroberern gemacht werden. Von grosser Bedeutung in dieser Hinsicht ist die normannische Historiographie, weil hier Rollos Nachfolger bestrebt waren, die Taten ihrer raubenden und plündernden Vorfahren mit Phantasien von Ruhm und Macht auszuschnücken. Grundlegend für diese halbsagenhafte Tradition war die Arbeit des 1029 gestorbenen Dekans Dudo von St. Quentin, der auf die Bitte der normannischen Herzöge Richard I. und Richard II. eine Geschichte der Normandie zusammenstellte¹. Die Zeit vor Rollo wird hier in der Person Hastings zusammengefasst. Die Dänen hatten eine uralte Gewohnheit in Hinsicht auf die Übervölkerung, die zuweilen das ganze Volk mit dem Untergang bedrohte. Das Los bestimmte, wer sich für das Volk aufzuopfern hatte; dann zogen diese jungen Männer fort, um sich irgendwo ein neues Vaterland zu erkämpfen. So war auch der Anfang der Wikingerzüge im 9. Jahrh.: »illi namque Daci relato ritu olim a suis expulsi, qua suos tractus Francia protense exporgit cum duce Anstigno ferociter sunt appulsi».

Dieser Anstignus, dessen Name auch als Alstignus, Astignus, Hanstignus, Astinus, Anstumos wiedergegeben wird, hat nun die fränkischen Länder mit einem grausamen Krieg überzogen. Die Wikinger hatten zu guter Letzt alles so verheert und geplündert, dass sie genötigt waren, sich andern Gestaden zuzuwenden. Während die Heerführer darüber stritten, wohin sie steuern sollten, sagte Alstignus, dass Rom ein schönes Ziel ihrer Plünderungszüge wäre, weil sie sich durch ihre Eroberung die Herrschaft von ganz Francia erzwingen könnten. So geschah es, aber die Flotte

¹ Vgl. J. Steenstrup, Normandiets Historie under de syv første Hertuger (D. Vidsk. Selsk. Skr. 7. Række, Hist. Afd., V. 1. Kopenhagen 1925), der die verschiedenen Ansichten über den Charakter von Dudos Geschichte erörtert und die Historizität dieser Quelle sehr hoch, m. E. gar viel zu hoch, anschlägt, namentlich was die Anfänge des normannischen Staates betrifft.

kam nicht vor Rom, sondern vor Luna, eine Stadt unweit Pisa, die mittels einer sehr ausführlich erzählten List von Alstignus erobert wurde. Erst rühmt sich Alstignus, dass er Roma, caput mundi, besitze und dadurch auch die Herrschaft über die ganze Welt bekommen habe; aber schnell begreift er seinen Irrtum und die unglückliche Stadt muss die Wut des Barbaren schwer empfinden.

Er kehrt nach Frankreich zurück, und der König der Franken wird durch die Not seines Volkes dazu gezwungen, mit Alstignus Frieden zu schliessen, wobei der Wikingerführer Chartres bekam. Später wird dieser Alstignus in der Erzählung von Rollos Taten wieder genannt. Der fränkische Graf Ragnoldus, princeps totius Franciae, will mit seinem Heer Rollo angreifen, aber erst sendet er diesen Alstignus, um durch Unterhandlungen die drohende Gefahr abzuwenden. Das gelingt aber nicht und in der darauffolgenden Schlacht wird das fränkische Heer vollständig besiegt.

Wir können die Geschichte des Wikingerführers Alstignus, den man allgemein Hasting nennt, in den annalistischen Quellen ziemlich genau finden. Sie ist dort aber ganz anders als in Dudo's Erzählung. Im Jahre 866 wird er zum ersten Mal erwähnt. Regino erzählt folgendes: Die Loire-Normannen hatten die Provinzen von Nantes, Angers, Tours und Poitiers so heimgesucht, dass die Grafen Ruotbertus und Ramnulfus ein Heer sammeln, um ihren Plünderungszügen Einhalt zu tun. Die Normannen ziehen sich, so bald sie sich ernstlich bedroht fühlen, nach ihrem Schiffslager zurück, aber ein Teil wird abgeschnitten und muss in eine steinerne Kirche flüchten. Ihr Anführer war Hasting. Die fränkischen Grafen bereiten nun die Belagerung vor, welche auf den folgenden Morgen verschoben wird. Ein Ausfall der Normannen lässt den Kampf wieder entbrennen und nachdem die beiden Grafen tödlich verwundet worden, ergreifen die Franken die Flucht. Die Normannen kehren jubelnd zur Flotte zurück. Hinkmar fügt noch hinzu, dass diese Geschichte in Brissarthe in der Nähe von Angers stattgefunden hat¹.

¹ Vgl. Vogel, Die Normannen S. 218 f.; Regino ad annum 867, Annales Bertiniani 866.

Im Frühjahr 869 wird Hasting wieder erwähnt, nun aber führt er Krieg wider Salomo von der Bretagne. Aber es kommt ohne Kampf zu einem Frieden, unter der Bedingung, dass Salomo 500 Kühe an die Normannen liefere, wofür diese Geiseln stellen und den Bretonen erlauben, die Weinernte in dem bretonischen Teile von Anjou einzubringen¹. Hasting bleibt noch viele Jahre hindurch in der Loiregegend. Er ist 872 in Angers und wird dort vom westfränkischen König belagert; er muss sich loskaufen und dabei versprechen, niemals wieder in Karls Reich zurückzukommen. Bis zum Februar 874 konnte er aber auf einer Loireinsel bleiben und dort einen Markt eröffnen². Aber das Versprechen der Normannen war eitel, denn, wie Regino bemerkt, »illi, consensu navibus, in Ligerim revertuntur et nequam, ut sponderant, ex regno eius recesserunt; sed in eodem loco manentes multo peiora et immaniora quam antea fecerant, perpetrarunt«. Hasting war 872 wieder in Tours, 874 war er am Bürgerkriege in der Bretagne beteiligt.

Erst 882 wird er wieder erwähnt. Hinkmar erzählt, dass Hasting und seine Normannen die Loiregegend verlassen. In diesem Jahre befindet sich das sogenannte »grosse Heer« nach seinem siegreichen Kriegszug in der Maas- und Rheingegend wieder an der Somme. Es ist nicht unmöglich, dass Hasting sich zu diesen Wikingern gesellt hat, aber wir wissen darüber nichts Sicheres. Wir verlieren während mehrerer Jahre seine Spur gänzlich.

Im Herbst 888 erfocht der bretonische Graf Alan bei Questembert einen grossen Sieg über die Normannen. Im Herbst des folgenden Jahres kommt ein anderes Wikingergeheer, das viele Jahre in der Seinegegend und namentlich vor Paris gelegen hatte, nach der Bretagne und nimmt nach einer von den Einwohnern tapfer bestandenen Belagerung St.Lô im Sturm. Aber

¹ Vgl. Vogel, Die Normannen S. 232, die Quellen sind wieder Hinkmar und Regino. Letzterer erzählt hierbei die Anekdote des Bretonen Gurwant.

² Vgl. Vogel S. 243.

bald darauf werden die Normannen wieder zurückgeschlagen. Sie vereinigen sich mit dem Rest der bei Questembert besiegten, wobei sich mutmasslich Hasting befunden hat. Jedenfalls ist er 890 in Argoeuves an der Somme und versucht einen Angriff auf das Kastell St-Vaast zu Arras. Der Abt Rudolf fürchtete einen Hinterhalt, vermied deshalb einen Kampf, worauf Hasting wieder abzog¹.

Im nächsten Jahre ist er wieder in Amiens und Vermandois, aber die grosse Hungersnot, die in diesen Jahren das fränkische Reich heimsuchte, zwang auch ihn nach England überzusiedeln. Mit 80 Schiffen landet er in der Themse, baut ein Fort bei Milton und schliesst 892 Frieden mit König Alfred; seine beiden Söhne werden getauft. Schon 893 ist er wieder mit andern Wikingern vereinigt bei Benfleet, wo auch starke Verschanzungen gemacht werden; während eines Raubzuges in der Nähe überfallen die Truppen König Alfreds das Fort und schleppen Hastings Frau und Kinder sogar in Gefangenschaft nach London². Nach diesem Ereignis verschwindet der Name Hasting für immer aus den geschichtlichen Quellen.

Aus dieser Zusammenstellung bekommt man den Eindruck,

¹ Die Annales Vedastini sagen: Alstignus vero per dolum pacem fecit cum Hrodulfo abbate, ut libere posset ire quo vellet. Praedictus vero Alstignus die sollempnitatis Sancti Johanni ewangelistae venit adversus castrum sive monasterium Sancti Vedasti. Hrodulfus vero abbas timens ne multitudo qui Noviomum erat cum eis adveniret, et insidias timens — quod etiam Alstignus mandaverat — populum retinuit, sed cognita veritate post eorum discessum multum doluit. — Es erhellt nicht, worin der dolus und die insidiae des Alstignus bestanden haben.

² Sax. Chron. ad 894 (= 893): wæs Hæsten þa þær (d. i.: to Beamfleote) cumen mid his herge, þe ær æt Middeltune sæt . . . hæfde Hæsten ær geworht þæt geweorc æt Beamfleote, 7 wæs þa ut afaren on hergaþ, 7 wæs se micla here æt ham; þa foron hie to 7 gefliemdron þone here 7 þæt geweorc abraecon 7 genamon eall þæt þær binnan wæs . . . 7 Hæstenes wif 7 his suna twegen mon brohte to þæm cyninge. — Alfred aber, der bei der Taufe eines dieser Kinder Gevatter gestanden hatte, sandte sie mit vielen Gaben wieder zu Hasting zurück.

dass dieser Hasting ein bekannter Wikingerführer gewesen ist, der namentlich in der Loiregegend tätig war. Es war nur die Anziehungskraft des »grossen Heeres«, welche ihn von seiner Basis weglockte nach der Sommeebene und England. Er war aber gewiss nicht grösser als Osker oder Sigfrid oder Weland. Wenn die normannische Tradition ihn in den Vordergrund gerückt hat, geschah das nur, weil sie zufälligerweise von ihm die reichlichsten Nachrichten besass.

Nun erzählt diese Tradition aber von diesem Hasting Taten, die wir nirgends bezeugt fanden. An erster Stelle: den Mittelmeerzug. Der Herausgeber von Dudo ist so fest davon überzeugt, dass er sich daran beteiligt hat, dass er unter den geschichtlichen Daten von Hastings Leben die Eroberung von Luna, welche angeblich 859 stattgefunden haben sollte, aufzählt. Aber das ist nur aus der späteren Überlieferung, die in dieser Hinsicht auf Dudo zurückgeht, erschlossen.

Man hat sich also die Frage zu stellen: wie war es möglich, dass Hasting, wiewohl er 866 zum ersten Male erwähnt wird, doch der späteren Tradition zufolge den Mittelmeerzug geleitet haben sollte? G. Storm hat darauf hingewiesen, dass in den Jahrbüchern nirgends die Eroberung von Luna von den Wikingern erwähnt wird. Die Expedition der Jahre 859—861 hat nur die Stadt Pisa bedroht. Aber Luna war 849 von den Saracenen erobert worden, wie Prudentius erzählt; der ganze Context lautet dort: *Nordmanni Petrocorium Aquitaniae civitatem populantes incendunt atque inpune ad naves remeant. Mauri et Saraceni Lunam Italiae civitatem adpredantes, nullo obsistente maritima omnia usque ad Provinciam devastant*¹. Hier werden also zwei Berichte über Kriegstaten der Normannen und der Saracener unmittelbar hintereinander erwähnt, und ein flüchtiger Leser oder ein solcher, der möglichst viel für die Normannen zu vindizieren bestrebt war, konnte leicht aus diesen zwei No-

¹ Vgl. Annales Bertiniani, Schulausgabe S. 37.

tizen eine machen, die etwa lautete: *Nordmanni Lunam Italiae civitatem adpredantes*, u. s. w.¹.

Dennoch können wir die Möglichkeit, dass die Normannen Luna erobert haben, nicht ohne weiteres abweisen. Die Chroniken erzählen nicht alles, was die Wikinger verübt haben und der fränkische Geschichtsschreiber kann die italienischen Ereignisse etwas nachlässig wiedergegeben haben. Der Mittelmeerzug dieser Jahre um 860 hat jedenfalls einen gewaltigen Eindruck auf die Zeitgenossen gemacht, denn wir finden den Wiederhall sogar in den arabischen Geschichtsbüchern. Becrî erzählt, dass sie an der Nordküste Afrikas plünderten und von dort einige Prinzessinnen als Gefangene fortschleppten, welche später losgekauft werden mussten. Ein anderer Historiker Ibn al Coutia fügt noch hinzu, dass sie von Afrika weiter das Mittelmeer einführen und sogar bis nach Rom und Alexandrien kamen². Es mag in solchen Nachrichten vieles übertrieben sein und recht unglaublich erscheint der Zug bis in das östliche Becken des Mittelmeers, aber man darf wohl annehmen, dass die Expedition ganze Küstengebiete heimgesucht habe. Auch ist es möglich, dass kleinere Raubzüge mehrere italienische Städte berührt haben und dass also auch die Stadt Luna der Wut der Wikinger nicht entgangen ist. Diese Möglichkeit hat auch Julius Jung in seiner Monographie über die Stadt Luna erwogen³ und später hat Steenstrup nachgewiesen, dass die Normannen bis nach Fiesole vorgedrungen sind und also auch wohl die näher der Küste gelegene Stadt Luna besucht haben werden⁴. Da aber die sa-

¹ Eine Verlesung liegt allerdings auf flacher Hand. Denn die Sätze sind parallel gebaut, und da die Anfänge durchaus gleichartig sind, ist ein versehentlicher Sprung von einer Linie auf die andere leicht möglich.

² Vgl. Dozy, *Recherches sur l'histoire politique et littéraire de l'Espagne pendant le Moyen-Âge II*, 286 und 293.

³ "Die Stadt Luna und ihr Gebiet" in den *Mitteilungen des Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschung XXII* (1901) S. 210.

⁴ "Études sur les temps des Vikings" in dem *Extrait du Bulletin de l'Académie Royale des Sciences et des Lettres de Danemark 1922—23* S. 10.

genhafte Tradition durchgängig auf die bekannten Geschichtsquellen zurückzugehen scheint, glaube ich, dass Hastings Zug nach Luna eher aus den Chroniken heraus zu erklären ist.

Nun wird aber nirgends der Name Hastings mit diesem Zuge in Verbindung gebracht. Aber sobald man die Figur dieses Wikingers in den Vordergrund schob, konnte man auch auf ihn den berühmten Mittelmeerzug beziehen. Falls man eine äussere Veranlassung dazu auffinden wollte, könnte man auf folgende Umstände hinweisen. In seiner Chronik erzählt Hinkmar zum Jahre 866 folgendes: »Nortmanni mense Julio mare intrant et pars quaedam ex ipsis aliquandiu in pago *Italiae* redit et libitibus suis, excepta publica Hlotharii coniunctione, perfruitur.» Man hat längst bemerkt, dass *Italiae* ein Fehler ist für *Isaliae* und dass die Normannen also nach der IJselgau gegangen sind. Aber der mittelalterliche Chronist hat das natürlich nicht gewusst, und er musste schon daran glauben, dass die Wikinger nach Italien abzogen. Die nächste Notiz, welche Hinkmar über die Normannen bringt, erzählt nun Hastings Abenteuer bei Brisarthe. Wenn einer also die ganze Stelle kritiklos liest und bestrebt ist, die Mitteilungen so viel wie nur möglich mit einander zu verbinden, muss er zu dem Ergebnis kommen, dass die Loirewiker in der Seinegegend geplündert haben, nachher Italien besuchten und Hasting ihr Führer gewesen war. Das ist nun die neue, aber durchaus sagenhafte Vorstellung, die in die normannische Tradition aufgenommen worden ist.

Fragt man nun, weshalb die Stadt Luna, welche in den geschichtlichen Quellen, in so weit wir diese kennen, gar nicht genannt wird, mit dem Kriegszuge Hastings verbunden wird, so ist die Antwort nicht leicht zu geben. Das auf eine geschichtliche Tatsache zurückzuführen, welche vielleicht in einer verschollenen Klosterchronik aufbewahrt wurde, scheint mir zu gewagt. Ich glaube eher, dass man in späterer Zeit die allbekannte Pilgerstation Luna in dieser Sage namhaft gemacht hat. Diese Stadt, welche im Laufe des 12. Jahrhunderts durch eine Malariaeuche entvölkert wurde, war lange Zeit eine wichtige Etappe

auf dem Pilgerwege nach Rom; dort schlossen sich die aus Spanien und Galizien auf dem Meere herangekommenen Pilger den von Norden her auf dem Landwege der heiligen Stadt zueilenden Scharen an. Noch im Jahre 1191, als Philippus Augustus von Rom nach Frankreich zurückkehrt, wird unter den Städten, denen er vorbeigezogen war, erwähnt: *Lune maledictam civitatem episcopalem*¹. So kam die Kunde von dieser Stadt, welche, wie man dort vielleicht erzählte, in früherer Zeit von Normannen geplündert worden war, nach Norden und fränkische geschichtskundige Mönche haben sie mit der Figur Hastings verbunden.

Die guten Geschichtsquellen wissen auch nichts davon, dass Hasting im Dienste des fränkischen Königs gestanden hat. Man kann die Geschichte des Dänen Sigfrids im Jahre 884 vergleichen. Vogel erzählt sie also: die westfränkischen Grossen kamen in Compiègne zusammen, um zu beraten, was sie in dieser Not tun sollten. Nur ein einziger Ausweg schien möglich, und dieser wurde auch beschritten: Abkauf der Plünderungen durch Tributzahlung. Man entsandte einen geborenen Dänen, namens Sigfrid, einen Neffen Horiks, der aber als Christ und Gefolgsmann des Königs am fränkischen Hofe lebte, über Beauvais nach Amiens, um dieses Angebot zu machen. Erst nach endlosen Verhandlungen, die der Gesandte geschäftig von einer Partei zur andern eilend vermittelte, bewilligten die Normannen Abzug gegen Zahlung von 12000 Pfd. Silber nach ihrem Gewicht². Es ist eine Geschichte, welche beweist, dass Dänen als Vertrauensmänner der fränkischen Könige nicht unbekannt sind und dass man eine derartige Geschichte auch von Hasting erzählen könnte. Nur bedarf es der Erklärung, warum er gerade in Chartres sein Besitztum gehabt haben sollte³.

Es ist folgendes zu erwägen. Die Schlacht bei Chartres

¹ Vgl. Mon. Germ. SS. XXVII, 131.

² Vgl. die Annales Vedastini ad annum 883/884.

³ Steenstrup z. a. S. S. 43 ff. betrachtet die Tradition, dass Hasting fränkische Besitztümer erworben haben sollte, als nicht gesichert, aber sehr glaublich.

im Jahre 911 hat zu mancherlei Sagenbildungen Anlass gegeben. Die fränkischen Jahrbücher erzählen, dass eine Reliquie die Stadt gerettet und die Feinde in die Flucht geschlagen habe. Dudo aber hat die Schlacht als einen grossen Sieg der Normannen hingestellt und fügt eine Erzählung hinzu, derzufolge der Graf Ragnvald von einem in Rollos Dienste stehenden Fischer getötet wurde.

Chartres war früher schon einmal von den Normannen erobert worden. Prudentius erzählt zum Jahre 857, dass der Bischof Frotbald bei dieser Gelegenheit ertrank¹. Besser ist wohl die Nachricht des *Necrologium Ecclesiae b. Mariae Carnotensis*, das zu 858 berichtet: »a Paganis Sequanensibus facta est magna cedes Carnotis, in qua interempti sunt Frotbaldus episcopus, Stephanus presbiter et cetera multitudo«. Diese Wikinger waren die Seine-Normannen, von denen Berno sich kurz zuvor losgesagt hatte, als er den Vergleich zu Vermeria mit König Karl gemacht hatte². In der jüngeren Überlieferung wird nun Hasting erwähnt. Das *Cartularium Mon. S. Petri Carnot.* sagt, dass der Bischof in der Kirche ermordet wurde und die von Hasting geführten Normannen auf dem Rückzuge eine grosse Niederlage erlitten haben³. Diese Quelle wurde aber erst in der Mitte des 11. Jahrh. abgefasst, also etwa ein halbes Jahrhundert nach Dudo. Es ist also nicht unmöglich, dass der Name Hasting erst durch das Vorbild von Dudos Buch in die lokale Überlieferung von Chartres aufgenommen wurde. Aber es steht auch nichts der Annahme im Wege, dass diese Überlieferung den Namen Hasting ganz auf eigne Faust eingefügt habe.

¹ *Annales Bertiniani*: Frotbaldus episcopus Carnotum, insistentibus sibi Danis in eadem civitate, pedibus fugiens fluviumque Auduram natatu petens, aquis interceptus moritur.

² Diese Begebenheiten werden von Prudentius in der umgekehrten Reihenfolge erzählt; man bekommt also den Eindruck, dass Berno bei der Eroberung von Chartres zugegen war.

³ Vogel S. 162 Anm. 2. Er wirft auf S. 151 die Frage auf, ob diese Niederlage vielleicht irrtümlicherweise aus den Begebenheiten im Walde La Perche 855 entstanden sei. Denn hier waren es Bernos Scharen, die von Karl dem Kahlen besiegt wurden.

Wir sind noch nicht viel weiter gekommen als einige Vermutungen aufzustellen. Weshalb hat Dudo sich gerade Hasting zu seinem Helden erkoren? Er selbst war gebürtig aus Vermandois, wo er den grössten Teil seines Lebens gewohnt hat; Hasting hat auch einmal Verheerungen in dieser Gegend so wie in der ganzen Sommeebene verübt. Es ist also möglich, dass die lokale Tradition von Vermandois einige Nachrichten, fleissig aus den Annalen exzerpiert und vielleicht etwas sagenhaft ausgeschmückt, bewahrt hatte. Aber die grässlichen Verheerungen des »grossen Heeres« waren von weit grösserer Bedeutung gewesen als die kurze Tätigkeit Hastings; es ist darum recht unwahrscheinlich, dass dieser Führer so stark in den Vordergrund geschoben sein sollte.

Kurz nach 986 war Dudo in einer sehr wichtigen Mission zum Richard I. der Normannen geschickt worden und seit dieser Zeit kommt er oft an den normannischen Hof. Im Jahre 996 hat dieser Herzog ihn ersucht, eine Geschichte der Normandie zu schreiben und Dudo hat sich, nachdem er wiederholt dazu angeregt worden war, zu dieser Arbeit entschlossen. Ihm wurde beim Einsamlen der Quellen und Überlieferungen von Raoul, Graf von Ivry, geholfen¹. Dudo hat natürlich auch selbst seine Kenntnisse zu vermehren gesucht und dafür die fränkischen Jahrbücher gelesen. Er hat aber sein Material nicht mit historischer Gewissenhaftigkeit gesammelt und gesichtet, sondern sein rhetorischer Geschmack hat ihn dazu verleitet, ein möglichst reichhaltiges Gesamtbild zu machen, worin nur wenige Heldenfiguren emporragen sollten. Ich habe oben schon angegeben, wie man

¹ Vgl. Lair's Einleitung zu seiner Ausgabe von Dudo S. 17 ff. Besonders Steenstrup, z. a. SS. 18—21, der nicht geneigt ist anzunehmen, dass Dudo aus schriftlichen Quellen geschöpft habe. Mir scheint es, dass Steenstrup in seiner Begeisterung für Dudo über das Ziel hinausschiesst, wenn er diesen Verfasser seine Darstellung aus hauptsächlich mündlichen Überlieferungen aufbauen lässt und seine Zuverlässigkeit zu erhärten sucht durch den Hinweis auf seine genauen lokalen Kenntnisse.

aus den zuverlässigen historischen Quellen ohne Mühe die Erzählung des Mittelmeerzuges zusammenstellen konnte.

Neckel sagt: Zwei Episoden aus dem Leben des Wikingerführers Hasting bei Dudo (Einnahme von Luna, Verhandlung an der Seine) lassen als Dudos Quelle einen sagaähnlichen Bericht durchblicken¹. Das ist aber gewiss nicht richtig. Eine normannische Überlieferung kann es deshalb nicht gewesen sein, weil Rollo mit Hasting nichts zu schaffen hatte und Hasting in keiner Beziehung zu der Eroberung und Besiedelung der Normandie gestanden hat. Eine fränkische Tradition ist deshalb recht unwahrscheinlich, weil wir davon nicht die leiseste Spur finden können. Also hat Dudo auf eigene Faust diese Geschichte zusammenphantasiert; Dudo, der Geschichtsschreiber hat die Sage geschaffen und wenn er selber das nicht getan hat, so muss es in seiner Quelle, einer Klosterchronik, schon geschehen sein.

In der Mitte des 11. Jahrh. hat sich die Sage schon weiter entwickelt. Sehr merkwürdig ist eine Geschichte des Mönches Rudolf Glaber, der im Kloster von Cluny gelebt hat und burgundische Traditionen in seiner weitschweifigen Arbeit »*Historia sui temporis*» 900—1044 aufgenommen hat. Er sagt, dass die Normannen aus Raubbegierde aus ihrer Heimat gezogen sind, kennt also die Übervölkerungssage nicht². Die grösste Figur ist Astignus gewesen: er war ein sehr kleiner Bauer in der Nähe von Troyes, der von Herrschsucht dazu getrieben wurde, sich zu den Feinden des fränkischen Volkes zu gesellen und allmählich zu ihrem Führer emporstieg³. Von diesem Astignus und von

¹ Hoops' Reallexikon IV, 70.

² Pertz Mon. Germ. IX (SS. VII), 57: Qui videlicet Normanni nomen inde sumpsere, quoniam raptus amore primitus egressi ex aquilonaribus partibus, audacter occidentalem petiere plagam.

³ Pertz *ibid.* S. 58: In processu quopue temporis ortus est vir quidam in pago Trecassino ex infimo rusticorum genere, Astignus nomine, in vico videlicet qui Tranquillus dicitur tribus a civitate distans milibus. Qui iuvenis, valens robore corporis, perversae tamen indolis, superbiendo abitiens fortunam pauperum parentum, elegit exul fore, dominandi victus cupidine.

seinen Nachfolgern wurden während mehr als 100 Jahre die Völker Galliens arg geplagt, bis der burgundische Herzog Richard ihnen in einem Kampfe eine so grosse Niederlage zufügte, dass nur wenige davonkamen. Mit dieser Schlacht ist der Kampf bei Argenteuil 898 gemeint. Das Wikingerheer, das hier geschlagen wurde, war 896 aus England unter den Führern Huncdeus und Rollo nach Frankreich gegangen, hatte in diesen Jahren das Land kreuz und quer durchzogen und dabei die Ebenen der Seine und Loire verheert, bis es im Winter 897/898 in Burgund Quartiere bezogen hatte.

Huncdeus hatte sich 897 von König Karl taufen lassen; die Feierlichkeit fand im Kloster von Cluny statt¹. Aber, wie Steenstrup mit Recht bemerkt, das war nur Politik von Seiten der Normannen, denn so bald die Gelegenheit wieder günstig ist, fangen sie wieder zu plündern an². Von Huncdeus ist seitdem nicht mehr die Rede.

Der Mönch Rudolf von Cluny hat diesen angeblich in seinem Kloster getauften Huncdeus mit Hasting zusammengeworfen. Wahrscheinlich wurde er in der burgundischen Tradition des schwärzesten Verrats bezichtigt. Auch mag eine lokale Geschichte des Bauernsohnes von Troyes damit verbunden worden sein. Ein Zusammenhang mit einer neustrichen (Chartres) oder normannischen Tradition ist kaum anzunehmen, weil Rudolf Glaber so ausschliesslich burgundische Personen und Örtlichkeiten beschreibt. Ich möchte darum diese Sage als eine Huncdeus-sage bezeichnen, welcher der Name Hasting später angehängt worden ist³.

¹ So jedenfalls sagt es eine der Handschriften der *Annales Vedastini*: Karolus vero Huncdeum ad se deductum, Cluninio monasterio in pascha eum de sacro fonte suscepit. Eine andere Handschrift hat aber *Duninio*, was Denain in der Hennegau bedeuten sollte, wie de Simson in seiner Ausgabe der *Vaaster Annalen* behauptet. Vogel lässt die Sache unentschieden; nur bemerkt er, dass Cluny erst 911 gestiftet wurde, somit Huncdeus hier nicht hat können getauft werden. Jedenfalls scheint die spätere Überlieferung es so aufgefasst zu haben und das ist für meine Untersuchung entscheidend.

² Vgl. Steenstrup, *Normannerne* I, 157.

³ Die englische Kompilation *Chronicon S. Neoti* erzählt auch,

Von weit grösserer Bedeutung für unsere Untersuchung sind die »Gesta Ducum Normannicorum«, die der Mönch Guillaume de Jumièges vor 1087 abgefasst hat. Er hat sich im grossen ganzen der Vorstellung, welche Dudo von den Begebenheiten gibt, angeschlossen, aber er berichtet doch auch etwas mehr. Er verknüpft mit der Geschichte von Hasting den Lodbrokssohn Bjørn járnsida. Denn der dänische König Lothrocus hatte aus Furcht vor Übervölkerung seinen Sohn *Bier Costae Ferreae* aus seinem Land vertrieben und ihm als paedagogus den schlimmsten der Heiden Hasting zugefügt. Mit diesem macht Bier den Zug gegen Luna mit; auf der Rückkehr wird er schiffbrüchig und hat grosse Mühe in einen Hafen Englands aufgenommen zu werden. Nachher ging er nach Friesland, wo er auch gestorben ist.

Woher hat Wilhelm von Jumièges diese Nachricht über diesen Lodbrokssohn Bjørn? Dieser Berno dux piratarum hat sich seit 855 in der Seinegegend aufgehalten und wurde 858 von König Karl in Vermeria getauft¹. In diesen Jahren hätte der Vorstellung Dudos gemäss der Führer Hasting, Haupt der Loirewikingen, den Mittelmeerzug gemacht. Es werden in den fränkischen Annalen so wenig Normannen namhaft gemacht, dass man leicht dazu kommt, diese Führer mit einander in Verbindung zu bringen: auch spätere Geschichtsschreiber haben das versucht.

Aber wenn auch Wilhelm von Jumièges bei einiger Vertrautheit mit der annalistischen Literatur leicht diesen Berno

dass sich Hasting bei diesem Heer befunden habe: Hastingus cum exercitibus sibi adhaerentibus tertio anno postquam venerunt in ostium Tamensis et in ostium Liminae fluminis, mare transivit sine lucro et sine honore; sed multis perditis ex sociis suis applicuit in ostium Sequanae fluminis. Dieser Gedanke ist vollkommen begreiflich. Die Sax. Chron. hatte ja erzählt, dass Hasting fast zu gleicher Zeit mit den Resten des grossen Heeres 892 nach England gegangen war, dort wenig glücklich gegen Alfred gekämpft hatte und dass dasselbe Heer 896 wieder nach der Seine abgezogen war. Es lag also auf der Hand, zu glauben, dass Hasting sich auch dabei befunden habe und weil er der Führer in den vorigen Jahren gewesen war, konnte er dass auch 896 noch gewesen sein.

¹ S. meinen Aufsatz Arkiv XXXIX S. 253—256.

hätte finden können, so kann man auf diese Weise weder die Namensform Bier, noch den Vaternamen, noch seinen Zunamen erklären. Und woher hat dieser Mönch den Bericht geholt, dass Björn in Friesland gestorben ist? Die Annalen haben nichts derartiges; dort verschwindet Björn, wie das mit so vielen Wikinger-namen der Fall ist. In Friesland sind Godfrid und Sigfrid gestorben, die zusammen das »grosse Heer« befehligt, 881/882 zu Elsloo Winterquartiere bezogen und sich mit gutem Erfolg gegen den deutschen Kaiser verteidigt hatten, nachdem sie in der Maas-Rheingegend entsetzliche Verheerungen angestiftet hatten. Godfrid ist 855 zu Herispich auf der Waalinsel bei einer Unterredung mit dem Grafen Heinrich ermordet worden. Sigfrid aber hat mit seinem Heere wieder in der Somme- und Seinegegend geplündert, hat sich an der Belagerung von Paris 885/886 beteiligt, sich jedoch während dieser Zeit von seinen Genossen getrennt. Er plündert dann auf eigene Faust, bis er 887 die Seinegegend verlässt und im Herbst in Friesland ermordet wird. Ich kann kaum glauben, dass Wilhelm von Jumièges die Geschichte dieses Sigfrid willkürlich an Björn geknüpft haben sollte; allenfalls war es bekannt, dass Normannen während längerer Zeit dort geherrscht hatten und das schon genügt um die Vorstellung Wilhelms zu erklären.

Der Name Lodbrók kommt in den älteren Quellen nur zweimal vor, wie wir schon erwähnt haben: nämlich bei Adam von Bremen und Asser. Die Mitteilung über den grausamsten aller Wikinger Inguar, filius Lodparchi, wird von Adam mit der Bemerkung eingeleitet, dass das in den »Gesta Francorum« geschrieben stehe. Diese Chronik ist nicht nachzuweisen, aber es ist, wie ich andernorts angedeutet habe¹, nicht unmöglich, dass auch Saxo diese Quelle gekannt habe und dass sie eine hie und da sagenhaft ausgeschmückte Kompilationsarbeit gewesen sei. Storm² hat geglaubt, dass diese Gesta eine ausführlichere Arbeit waren, welche auf die Fulda-Annalen zurückgingen; in diesem Fall wäre

¹ Siehe Verf. Acta Phil. Scand. II, 121. ² Kritiske Bidrag S. 79.

sie zu vergleichen mit der von Adam mehrfach angeführten *Historia Francorum*. Der Name *Lodparchus* ist natürlich aus einer Form *Lodbrochus*, altnordisch *Lóðbrók*, verderbt. Es fragt sich nur, wie wir diese Mitteilung in der fränkischen Quelle zu betrachten haben. Storm glaubt, dass die Erinnerung an diesen gefürchteten Wiking sich ein Jahrhundert in Deutschland lebendig gehalten habe, bevor er in Adams Quelle aufgezeichnet wurde. Aber es lässt sich dagegen wohl einiges anführen. Die zuverlässigen Geschichtsquellen wissen von Ivars Zügen in Deutschland keinerlei Bescheid; er könnte also wohl nur eine rein lokale Bedeutung gehabt haben und deshalb nur in eine lokal-interessierte Chronik Aufnahme gefunden haben. Aber demgegenüber muss doch betont werden, dass Adam ihn mit starkem Nachdruck hervorhebt als »*crudelissimus omnium, qui Christianos ubique per supplicia necavit*«. Das beweist für Ivar eine ganz besondere Bedeutung, welche um so weniger lokal begrenzt sein kann, als wir auch in den englischen Quellen die Persönlichkeit Ivars in dem Brennpunkte des Interesses stehen sehen. Und dort ist, wie wir schon ersehen haben, seine Rolle historisch fest begründet. Also wird die Nachricht über den Ivar Lodbrokssohn wohl aus der englischen Überlieferung stammen. Es ist nicht wahrscheinlich, dass die fränkischen Chronisten Assers Bächlein gekannt haben. Aber auch auf andere Weise können englische Nachrichten in deutsche Quellen aufgenommen worden sein. Adam führt noch die »*Gesta Anglorum*« an, von denen wir weiter nichts wissen; so könnte auch seine Quelle, die *Gesta Francorum*, eine derartige, vielleicht gar dieselbe Schrift gekannt haben. Wenn dem so ist, muss die betreffende Stelle in Assers Annalen, welche deutlich ein späterer Einschub ist, doch ziemlich früh aufgenommen worden sein, damit sie wieder als Quelle für die Adam zu Gebote stehenden *Gesta Francorum* dienen konnte. Somit hätte der Name *Lodbrók* schon in zwei vor Wilhelms Lebzeiten geschriebenen Geschichtswerken gestanden.

Von Deutschland und von England hat also die Nachricht kommen können, dass ein gewisser *Lodbrók* Vater berühmter

Wikingerführer gewesen war. Es war ein Beiname, aber sehr charakteristisch für einen der alten Normannen, die mit ihren zottigen Kleidern den zivilisierten Franken ganz schrecklich erscheinen mussten. Wenn der grausamste aller Wikinger Ivar (oder Ingvar), diesen zum Vater gehabt hat, warum sollte dann nicht auch die fränkische Geschichtsschreibung ihn zum Vater des Berno machen? Das muss jedenfalls der Einfall eines Chronisten gewesen sein, denn aus einer mündlichen Überlieferung lässt sich in diesem Fall gar nichts herleiten. Dieser Berno war zwischen 855 und 858 in der Seinegegend; wie und wo hätte eine auf ihn Bezug nehmende Überlieferung in der Normandie, die erst im 10. Jahrh. von den Wikingern dauernd besiedelt wurde, bewahrt werden können? Doch wohl nicht unter den Normannen, deren Heere fortwährend durcheinander gewürfelt, geteilt und wieder verbunden und im harten Kriege dezimiert wurden? Es ist unmöglich, dass in diesen Kreisen eine mehr als ein Menschenalter dauernde Tradition bewahrt wurde. Aber man könnte sich denken, dass die Franken eine Erinnerung an diesen Berno bewahrt hätten. Das liesse sich natürlich nicht bestreiten, aber wie sollte diese fränkische Überlieferung auf die Normannen übergegangen sein? Wie anders als durch Vermittlung einer schriftlichen historischen Tradition? Hier setzt die Sage erst an und sie ist aus durchaus willkürlichen Kombinationen von Chronisten hervorgegangen.

Es ist natürlich keineswegs sicher, dass die Verbindung von Berno und Lodbrók von Wilhelm von Jumièges gemacht worden ist. Es kann auch mönchische Gelehrsamkeit sein, welche schon früher mit gleicher Willkür, wie die Figuren Bjørns und Hastings mit einander verbunden wurden, so auch den Namen Lodbrók übernommen hat. In diesem Fall hat Wilhelm diese Notiz schon in den Annalen finden können. Aber es steht auch nichts der Annahme im Wege, dass Wilhelm selber auf diesen Gedanken gekommen ist. Er war jedenfalls keineswegs ein nüchterner Sammler zuverlässiger Notizen; er war mehr Dichter als

Historiker und beeinflusst von Dudos Vorbild, hat er seine rhetorischen Gaben in schönen Anreden und Gesprächen gezeigt.

Nun heisst dieser Berno mit dem Zunamen *Costae ferreae*, der in den früheren Quellen nicht genannt wird. Er ist der erste, der das erzählt. Man kann die spätere skandinavische Überlieferung nicht als einen Beweis verwenden, dass dieser Berno wirklich »Eisenseite« geheissen habe,¹ so lange man den Ursprung dieser Überlieferung nicht klargelegt hat. Dieser Zuname war auch sonst gebräuchlich. Ein Gegner Knuts des Grossen war Edmund, ebenfalls Eisenseite genannt¹. Der Zuname kann bedeuten: der Held mit der unverwundbaren Seite, oder der Held mit dem eisenbepanzerten Schiffe oder auch mit dem eisernen Schwerte². Somit können zwei Personen diesen »Zunamen« bekommen, ohne dass man an einen Zusammenhang zu denken brauche. Jacob Grimm, Kleinere Schriften III, 400 nennt noch einen Asmundr Eskisiða und einen Björn Blásiða; man sieht wie leicht man auf solche Namen kommen konnte.

Aber wir finden diesen Zunamen Eisenseite nicht in skandinavischen Quellen zum ersten Male, aber von zwei verschiedenen Personen in fränkischen Schriften. Edmund hatte seinen Beinamen gewiss seiner Unerchrockenheit im Kampfe zu danken. In der Normandie folgte man den Begebenheiten in England mit grossem Interesse; man war dort im allgemeinen der dänischen Partei gewogen. Aber Emma, die Frau des Königs Æthelred, war eine normannische Prinzessin, Tochter des Grafen Richard. Im Jahre 1013 war sie zu ihrem Bruder in der Normandie ge-

¹ Le Roman de Rou 6523 ff. erzählt:

Cument *Edmund*, li gentil *Ber*
(*Coste-de-fer* l'oi nommer)
Kenut è sa gent guerréa.

Man vergleiche damit die Zeilen 147 f.:

Compainz è mestre fu *Bier*
Ke l'en clamout *Coste-de-Fier*.

Der Gleichklang der Wörter *Ber* und *Bier* ist auffallend.

² Vgl. *grásiða* als Name eines Speers (Lex. poet. S. 200).

flüchtet und noch in demselben Jahre folgten ihr Æthelred und ihre Söhne Edmund und Edric. Es ist deshalb anzunehmen, dass die Erinnerung an das tragische Schicksal des tapferen Edmund zu Lebzeiten Wilhelms von Jumièges noch recht lebendig war. Hat man den neugebackenen Helden der Wikingerzeit, der auf französisch Bier genannt wurde, mit Zügen von »ber« Edmund ausgeschmückt? Ist also der bei Wilhelm von Jumièges zuerst auftretende Name freie Kombination eines Chronikschreibers?

Man könnte hiergegen einwenden, dass Wilhelm eine kleine Sage mit diesem Beinamen verknüpft: seine Mutter soll ihm die Haut mit allen möglichen Giften eingerieben haben; deshalb sei er unverwundbar geworden. Dennoch beweist dieser sagenhafte Zug nicht viel, keineswegs dass hier eine ziemlich alte Überlieferung vorliege. Die Erklärung ist ja sicher eine spätere Erfindung, um die merkwürdige Unverwundbarkeit zu erklären und das Motiv ist überdies eins der landläufigen Zaubermotive. Es wäre sogar möglich, dass schon etwas derartiges von Edmund erzählt worden war. Aber ob alte lokale Sage, welche die Erinnerung an einen wirklichen Björn Járnsíða bewahrt hat¹, ob freierfundene Kombination Chronikschreibender Mönche, in dem Geschichtswerke Wilhelms von Jumièges finden wir zum ersten Male sowohl den Beinamen als eine damit verknüpfte Sage. Für die weitere Entwicklung der Sage von den angeblichen Lodbrokssöhnen kann dieser Quelle also eine grosse Bedeutung beigelegt werden.

Im 12. Jahrhundert erfährt die Geschichte — besser könnte man sagen: die Sage — von Hasting manche Erweiterungen und Umgestaltungen. Als ersten erwähne ich Hugo von Fleury, der in seinem »Liber qui modernorum Regum Francorum continet actus« eine kurze Notiz über Hasting bringt; er hat die normannischen Sachen hauptsächlich von Wilhelm von Jumièges

¹ Es ist dennoch zu erwägen, dass nur Wilhelm diesem Björn eine so hervorragende Stellung gibt; die übrigen fränkischen Chroniken, welche wir bald besprechen werden, setzen Hasting obenan (vgl. Storm S. 78).

entlehnt, hat aber auch abweichende Nachrichten. Er erzählt die dänische Auswanderungssage nicht; Hasting ist der Führer der Dänen, die das ganze Reich der Franken, das infolge der Schlacht bei Fontenoy kraftlos geworden war, verheerte. Also werden alle Einfälle der Normannen, welche seit 845 das fränkische Reich bedroht haben, zusammen auf den Namen Hastings gesetzt. Dieser Wikingerführer erobert Luna und bleibt dort einige Jahre sesshaft — von einer Verwechslung mit Rom ist nicht die Rede. Schliesslich versöhnt er sich mit dem fränkischen König.

Wiewohl diese Mitteilungen in nebensächlichen Punkten von der gewöhnlichen Vorstellung abweichen, so würde doch keine Veranlassung dazu sein, eine unabhängige Überlieferung anzunehmen, wenn nicht diese befremdende Erklärung den ganzen Passus abschliesse: *Verum iste Alstagnus vulgo Gurmundus solet nominari*¹. Dieser Gurmundus kommt auch in andern Quellen vor, und wird dort bezeichnet als *rex Africanorum*; er ist der Gormond des französischen Epos.

Gustav Storm, der in einem schönen Exkurs (Kritische Bi-drag S. 193—196) die Geschichte dieses Sagenhelden behandelt hat, hat sein historisches Vorbild in dem Wiking Gorm, der in England tätig gewesen ist, nachgewiesen. Die Geschichte dieses

¹ Die Stelle lautet bei Pertz, Mon. Germ. XI (SS. IX) S. 377—378: His etiam diebus Dani pyriticam exercentes, duce Alstagno per portum Flandrensium emergentes, vi magna Franciam invaserunt et Vermendense atque Noviomense territorium ita penitus attriverunt, ut et Sancti Quintini martyris monasterium flammis exurerent et nichil extra portam civitatis Noviomensis illesum et incontaminatum relinquerent. Sed et omnes ad quas pervenire potuerunt ecclesiae extra municionem locatae ab eis sunt favillatae. Erat quippe Francia militum presidio nuda, quia eius robur in bello Fontanido nuper deperierat. Unde rex Karolus cum prefato tyranno fedus pepigit, et hostem, quem ferro nequibat, auro conpescuit. Quo federe securus Alstagnus a Francorum terra per oceanum pelagus Italiam tendens, Lunae portum attigit, et ipsam urbem continuo cepit. Qua potitus per numerosa annorum curricula ibidem deguit, regique familiaris postmodum factus est, ex inimico amicus. Verum iste Alstagnus vulgo Gurmundus solet nominari.

Führers, in skandinavischen Quellen meistens Gormr enn enski genannt, ist kurz diese: Zusammen mit den sogenannten Lodbrokssöhnen kämpft er 870 in England und in den darauf folgenden Jahren zieht er mit diesem Wikingerheer hin und her. Im Jahre 875 wird er zusammen mit Oskytel und Amund bei Cambridge erwähnt und 878 muss er sich in der Schlacht bei Ethandun dem König Alfred unterwerfen; er lässt sich taufen und bekommt den Namen Æthelstan. Er bezog nun Quartiere in Cirencester, aber 879 ging er nach Ost-Anglien, dessen Herrschaft er mit Zustimmung Alfreds übernahm; das Land wurde unter die Wikinger verteilt. Ein grosser Teil jedoch zog es vor, mit einem andern Heer, dass sich 878 bei Fulham an der Themse festgesetzt hatte, nach Gent überzufahren. König Gudrum blieb in Ost-Anglien, brach aber 884 den Frieden mit Alfred und starb 890.

Dieser englische Wiking erscheint nun auch in der französischen Überlieferung. Man hat lange gemeint, dass er derselbe gewesen sei, wie der Wiking Wurm, der unter den Führern des »grossen Heeres«, das seit 879 in dem nördlichen Teil des fränkischen Reiches kämpfte, genaunt wird. Aber Bédier hat in seiner Behandlung des altfranzösischen Liedes von Gormond und Isembard (Les Légendes Épiques IV S. 21—91) die Unmöglichkeit dieser Identifizierung dargetan.

Der Gormond in der französischen Heldensage ist von diesem englischen Gudrum auch vollständig zu trennen. Hariulf in dem Chronicon S. Richarii von ungefähr 1088 erzählt, dass unter der Regierung der Könige Ludwig und Karloman eine unzählige Menge von Barbaren unter ihrem König Guaramundus nach Frankreich kamen und das Land erobern wollten, dazu aufgefordert von einem fränkischen Adligen Esimbardus, den König Ludwig beleidigt hatte. Diese ist die älteste Stelle, wo von diesem Gormund die Rede ist, und auch deshalb interessant, weil der Chronikschreiber sich auf ein Gedicht als seine Quelle beruft¹. Im Gegensatz zu Bédier, der versucht die Ge-

¹ Sed quia quo modo sit factum non solum historiis, sed etiam

schichte mit der Fiktion in Einklang zu bringen, hat neuerdings A. Pauphilet¹ das von Hariulf benutzte Gedicht als reine Poesie darstellen wollen, das später von den Chronisten weiter ausgebildet und in einen historischen Zusammenhang gebracht wurde. Sehr überzeugend ist jedenfalls seine Bemerkung, dass der Gormond dieses altfranzösischen Gedichts nichts mit einem der Wikingerführer, welche ähnliche Namen tragen, zu schaffen hat, sondern auf einen gewissen Gurmundus, den die Annales Vedastini erwähnen, zurückgeht².

Wenn Hugo von Fleury also behauptet, dass dieser Gurmund derselbe ist wie der allbekannte Alstignus, so ist das eine von ihm selbst vorgenommene Identifikation; er hatte die ganze Normannengeschichte vor Rollo auf den Namen Alstignus gestellt, wie es auch Dudo und Wilhelm von Jumièges getan hatten, aber er hatte auch Gurmund irgendwo als einen bedeutenden Führer gefunden. Um diese zwei einander widersprechenden Tatsachen mit einander in Einklang zu bringen, hat er diese beiden Führer einfach zu einer Person verbunden.

Nun gibt er mit Hinsicht auf Rollo die folgende merkwürdige Mitteilung: *Quorum Danorum erat dux Rollo vir potentissimus, supranominati Gurmundi regis et archipyrate propinquus*. In der früheren geschichtlichen Überlieferung wird ein gewisser Gurim als der Bruder Rollos genannt und es fällt nicht schwer, in diesem den englischen Wiking Gudrum, welcher Name später in kürzerer Form Gurm hiess, wiederzuerkennen. Hugo von Fleury hat also die Namen Gurm und Gurmund für gleichwertig erachtet. Es ist nun bemerkenswert, dass Wilhelm von Malmesbury in seinem ungefähr 1125 geschriebenen »De Gestis Regum Anglorum« auch sagt: *Gudram quem nostri Gur-*

patriensium memoria quotidie recolitur et cantatur, nos, pauca memores, caetera omittamus.

¹ Romania L (1924) S. 161—194. Ausgehend von der eben zitierten Stelle bei Hariulf hat er doch wohl zu wenig Gewicht auf die Worte "non solum historiis . . . recolitur" gelegt.

² Pauphilet z. a. S. S. 175.

mundum vocant. Wilhelm war von gemischter, normannischer und englischer, Abkunft; die *nostri* können also die normannische oder die englische Überlieferung besagen. Die Verwechslung von diesen beiden Namen darf wohl ihm oder einem seiner Gewährsmänner zugeschrieben werden ¹.

Die nächste Stufe in der Sagenentwicklung ist Galfrid von Monmouth, der 1135 seine «*Historia Regum Britanniae*» geschrieben hat. Er hat eine schöne Erzählung zusammenphantasiert, wo Gurmund mit der britischen Geschichte verwoben ist. Die Sachsen bitten um die Hilfe dieses Königs der Afrikaner in Irland in ihrem Streit wider die Briten. Er belagert schliesslich den britischen König Careticus in der Stadt Cirecester; dort gesellt sich der Renegat Isembard, Neffe des fränkischen Königs Ludwig, zu ihm. In einer Schlacht wird Careticus vertrieben und die ganze Landschaft von Wales verheert ².

Dieser irische König Gormund hat in der englischen Chroniküberlieferung einen ziemlich festen Platz bekommen. Wace

¹ Vgl. Pauphilet, z. a. S. S. 182.

² Die Stelle lautet lib. 11 cap. 8: *Malgoni successit Careticus amator civium bellorum invisus Deo et Britonibus. Cuius inconstantiam compertientes Saxones iverunt ad Gormundum regem Africanorum in Hyberniam, in quam maximis navigiis advectus, gentem patriae subjugaverat. Exin proditione eorum, cum 166 milibus Africanorum ad Britanniam transfretavit, quam in una parte mentitae fidei Saxones, in alia vero cives patriae civilia bella inter se assidue agentes, penitus devastabant. Inito ergo foedere cum Saxonibus oppugnavit regem Careticum: et post plura praelia inter eos fugavit eum de civitate in civitatem, donec eum trusit in Cirecestriam et obsedit. Ubi Isembardus Ludovici regis Francorum nepos venit ad eum, et cum eo foedus amicitiae inivit, et Christianitatem suam tali pacto pro amore ejus deseruit, ut auxilio ejus regnum Galliae avunculo eripere posset, a quo (ut aiebat) vi et injuste expulsus erat. Capta tandem praedicta civitate et succensa, commisit praelium cum Caretico, et eum fugavit ultra Sabrinam in Guallias. Mox depopulans agros, ignem cumulavit in finitimas quasque civitates: qui non quievit accensus, donec cunctam pene superficiem insulae a mari usque ad mare exussit; ita ut cunctae coloniae crebris arietibus omnesque coloni cum sacerdotibus ecclesiae, mucronibus undique micantibus, ac flammis crepitantibus, simul humi sternerentur.*

sagt, dass zu seiner Zeit Cirencestre »Sparrowchestre« genannt wurde, weil Gormund die Stadt erobert hatte, indem er Feuer durch Sperlinge über die Mauer tragen liess¹. Es war dort ein hoher Turm, der von ihm errichtet sein sollte und überall im Lande konnte man die Ruinen der zerstörten Kirchen und Kloster sehen². Das war also um das Jahr 1155.

Diese fröhlich wuchernde Sagenüberlieferung geht auf Galfrid von Monmouth zurück und hier können wir die verschiedenen Elemente leicht von einander trennen. Die Figur des Isembardus hat er der fränkischen Tradition entlehnt. Die Neuigkeit, welche der immer kombinierende Geist Galfrids geschaffen hat, ist die Verschmelzung dieses heidnischen Königs Guarandumus mit dem englischen Wikingerkönig Gorm oder Gudrum. Die Geschichte der Sperlinglist, welche in der Überlieferung von Gormond und Isembard erst später auftritt, hat er also wohl in seiner Quelle schon vorgefunden. Die weiteren von ihm vorgenommenen Kombinationen sind wohl gerade von der Erwähnung des Ortes Cirencestre veranlasst.

Aber wie wurde dieser zu einem König der Afrikaner in Hybernia? Die Entwicklung ist leicht zu erklären. In der Überlieferung finden wir wiederholt eine Verwechslung von Hybernia und (Nord)humbria. So nennt die dänische Chronik Hamsforts *Chronologia prima* den englischen König Ella einen *Hybernorum regulus*³. Auch Saxo Grammaticus sagt: *interea Hella ad Hibernos collatus*, und meint dann: *ad Umbros*⁴. Also hat auch Galfrid den northumbrischen (besser: ostanglischen) König der dänischen Heiden Gudrum zu einem irischen Wikingen Gormund gemacht. Aber die dänischen Heiden werden in der keltischen Überlieferung *dubhgaiil* d. h. schwarze Heiden genannt

¹ Diese in der Sage oft genannte Kriegslist wird von Galfrid nicht erwähnt, wohl aber von seinen Übersetzern.

² Vgl. Bédier S. 71—72.

³ Vgl. Langebek I, 35.

⁴ S. auch mein "De Wikingen in de Lage Landen bij de Zee" S. 393—394.

und deshalb oft mit den afrikanischen Negern identifiziert¹. Davon gibt es viele Beispiele. Wenn die *Annales Cambriae* diese Notiz bringen: 853 *Mon vastata a gentilibus nigris*, so liegt der Weg offen zu der Erklärung, dass hier Neger oder Mohren gefochten haben. Die *Three Fragments* erzählen, dass die Söhne eines norwegischen Wikingerführers Ragnhäll einen Zug in das Mittelmeer unternommen und eine grosse Menge von Gefangenen mitgeschleppt hatten; das waren die schwarzen Männer Erins, denn Mauri ist dasselbe wie Schwarze und Mauritania bedeutet Schwärze². Auch hier hat eine Verwechslung der dänischen Heiden und der Mauri stattgefunden³.

Wenn also in der späteren Überlieferung Gormundus ein rex Africanorum heisst, so ist das Einfluss der irischen Sage. Das hat Robert Wace wiederholt und nachher ist das in die Tristansage übergegangen, wo Thomas und Gottfried von Strassburg dasselbe erzählen. Aber auch die französische Heldensage hat das übernommen. G. Storm meinte, dass diese Umwandlung gerade hier stattgefunden hatte, weil in den *chansons de geste* auch der Langobarderkönig Desiderius und der Sachse Widukind zu Saracenen gemacht wurden. Aber das geht nicht an, denn diese Umgestaltung ist eine Folge der Kreuzzüge gewesen und hat also erst ziemlich spät stattgefunden. Hätte Galfrid es aus der fränkischen Sage aufgenommen, so hätte dieser Zug dort schon im ersten Zehntel des 12. Jahrh. bekannt sein müssen, was nicht sehr wahrscheinlich ist⁴.

¹ So hat es schon Lappenberg II, 408 aufgefasst.

² Der irische Text hat: *siad sin na fir gorma, uair is ionann Mauri 7 nigri 7 Mauritania is ionann is nigritudo*.

³ S. meinen Aufsatz in *Norsk Hist. Tidsskr.* 5 r. 5 b. S. 526 ff. Noch ein merkwürdiges Beispiel: Auf einer Karte der skandinavischen Länder von Johannus Janssonius aus dem 17. Jahrh. steht: *Mourmanskoi More id est Norvegicum et Danicorum mare, quia Russi Norvegos et Danos Mauremans vocant*.

⁴ Immerhin kann die französische Überlieferung wohl später selbständig die Sarazenen aufgenommen haben, wie das Pauphilet, z. a. S. S. 185 annehmen will.

Kehren wir nun zu der fränkischen Tradition zurück. Hugo von Fleury hatte ganz willkürlich Alstagnus dem Gormundus gleichgestellt. Die Ursache liegt auf der Hand. Er hatte gelesen, dass Gudrum in der Taufe den Namen *Ædelstan* (oder *Ælstan*) bekommen hatte und die Gleichheit der Namen *Ædelstan-Ælstan* und *Alstagnus* (oder auch *Alstanus*) hat ihn dazu geführt, diese beiden ursprünglich grundverschiedenen Personen zusammenzuwerfen ¹.

Das haben die »*Gesta Consulum Andegavensium*«, welche 1160 geschrieben wurden, auf eine ganz andere Weise getan. Diese erzählen, dass in der Zeit zwischen 958 und 987 ein Däne Huasten drei Jahre die Gestade Galliens heimsuchte und schliesslich mit 50.000 Dänen und Sachsen, unter welchen ein riesenhafter Krieger Hethelwulfus, den die Franken Haustuinus nennen, einen Einfall gemacht habe. Der Graf von Anjou Gosfridus hat diesen Riesen in einem Zweikampf gefällt, wo er im grauen Rock eines einfachen Bauern erschienen war; deshalb bekam er vom König den Namen Gosfridus Grisa Tunica, im französischen Geoffroi Grisegonelle. Dieser Held hatte auch schon in einem andern Zweikampf den Sieg davongetragen, damals nämlich, als der Deutsche Edelthedus, Nachkömmling von Pharamund und Clovis, das fränkische Reich von König Hugo zurückforderte ².

Wir haben somit zwei deutsche Namen: Edelthedus und Hethelwulfus, welche unschwer als englische wieder zuerkennen sind. Hethelwulfus ist der König *Ædelwulf*, der mit Judith, Tochter des fränkischen Königs Karl des Kahlen verheiratet war.

¹ Ich möchte also daran festhalten, dass die Gleichsetzung von Gurmund und Alstagnus nur möglich ist, wenn die Identifikation von Gurmund und Godrum schon vorher stattgefunden hat. In dieser Hinsicht wären die Ausführungen Pauphilets auf S. 188 also nicht ganz zutreffend.

² Die Stelle lautet bei Pertz SS. XXVI, 87: *In diebus illis Huasten Danus tribus annis Gallias circa loca maritima maxime infestans, ad ultimum ad consobrinos suos Edwardum et Hilduinum, qui consules Flandriae erant cum quindecim milibus Danorum et Saxonum pervenit, secum habens Hethelwulfum mirae magnitudinis et fortitudinis virum, quem Francisca lingua Haustuinum vocant.*

Dieser Fürst war deshalb in den fränkischen Annalen nicht unbekannt; Prudentius berichtet zum Jahre 858: *Edilwulf rex occidentaliū Saxonum moritur*. Die spätere Überlieferung hat diese »occidentales Saxones» natürlich in Deutschland gesucht und Edilwulf zu einem Deutschen gemacht. Judith war später mit dem flandrischen Grafen Boudewijn dem Eisernen verheiratet¹. Das wird wohl der historische Hintergrund der Stelle dieser Gesta, wo dieser Däne Hethelwulf flandrische Grafen zu Verwandten hat, sein. Der deutsche Kronpraetendent Edelthedus ist ganz aus der Luft gegriffen; auch dieser Name leitet den Gedanken auf England — man könnte darin eine Entstellung des Namens Ædelrad sehen und damit vergleichen, dass Godrum als Ædelstan getauft wurde. Namen auf *-stán* waren den Franken gänzlich unbekannt; sie haben diesen deshalb wahrscheinlich umgebildet zu einem auf *-réd*, fränkisch *-rât*.

Jedenfalls haben wir die merkwürdige Vorstellung, dass ein Däne Huasten einen riesenhaften Krieger hat mit dem doppelten Namen Hethelwulfus-Haustuinus. Natürlich sind Huasten und Haustuin nur zwei Formen desselben Namens Hasting, altnordisch Hásteinn. Der Chronikschreiber hatte in seinen Quellen gefunden, dass Alstignus auch Gormund genannt wurde und andererseits hatte er gelesen, dass Gorm-Gudrum auch Æthelstan-Æthelred geheissen hatte. Das hat sich in der lokalen Überlieferung von Anjou auf eine wunderliche Weise verwirrt. Dort war die Erinnerung an die Taten Hastings (vgl. Brissarthe, Angers) lebendig geblieben, aber seine Person wurde mit dem Leben des grossen Grafen von Anjou Gosfridus verknüpft. Wir sehen hier eine Sagenbildung, die von rein lokaler Bedeutung geblieben ist, aber nichtsdestoweniger von grosser Wichtigkeit für unsere Untersuchung ist, weil sie das Beispiel einer Neuschöpfung in der historischen Überlieferung bietet, welche der Dudos gleichzustellen ist. Auch sehen wir, dass die englischen und die fränkischen Chroniken unaufhörlich einander beeinflusst haben können.

¹ Es war eine sehr verwickelte Geschichte, worüber mein De Wikingen in de Lage Landen bij de Zee p. 191 nachzuschlagen ist.

Früher als die »Gesta Consulum Andegavensium» wurde die »Historia Ecclesiastica» von Ordericus Vitalis geschrieben; dieser Mönch ist ja schon 1142 gestorben. Sie enthält aber nicht viel Neues; sie wiederholt die Berichte über Bjorn und Hasting, während Rollo einen eigentümlich anmutenden christlichen Anstrich bekommt. Aber deutlicher als je sehen wir nun, dass Hasting auch zu dem die ganze Normannenzeit repräsentierenden Wiking geworden ist¹. Und die Zeit seiner Tätigkeit wäre die Regierung Karls des Einfältigen gewesen d. i. 898—929! Es ist leicht zu begreifen, dass bei solcher Verwirrung die sonderbarsten Geschichten aufkommen konnten.

Von eigentümlicher Bedeutung ist das Gedicht von Étienne de Bec. Dieser hat in seinem »Draco Normannicus» die Geschichte der Normandie und die Schicksale des Hauses Anjou Plantagenet bis auf Heinrich II. (1169) geschrieben, aber er hat es dabei nicht verschmäht, eigne Erfindungen anzubringen oder den Stoff selbständig zu ordnen. Er beschreibt im 15. Kapitel des ersten Buches die Lage von Dacien und erzählt von Lobrocius, dem König dieser Provinz, dessen Söhne Hinguar und Hugu England mit einem Heere verwüstet und den König Edmund ermordet haben, und weiter, dass in der Zeit des oben genannten Königs Lobrocius Hastingus mit dem Sohne des Königs, nl. Bier Costa-ferrea mit einem dänischen Heere das fränkische Gebiet betreten und verheert hatte, bis ihm zuletzt der fränkische König Chartres gegeben hatte. Dieser Hastingus, so erzählt das

¹ Er sagt in seinem dritten Buch (Ausg. von le Prévost II, 6): Tempore Caroli regis Francorum, qui Simplex agnominatus est, Brier cognomento Costea-Ferrea filius Lotbroci regis Danorum, cum Hastingo nutritio suo et ingenti juvenum multitudine, ad depopulandas gentes, de vagina sua egressus est. Ex insperato de mari quasi turbo vehemens in Galliam intravit et oppida urbesque cum sanctorum coenobiis repente concremavit et per triginta annos super Christianos cum suis complicibus insatiabiliter furuit. Tunc Rotomagus et Noviomum, Turonisque et Pictavis, aliaeque praecipuae urbes combustae sunt. Inermes populi occiduntur, monachi et clerici disperguntur et sanctorum corpora aut in suis tumulis, jam destructis aedibus, absque cultu relinquuntur, aut a piis cultoribus ad peregrina loca devehuntur.

23. Kapitel, hat Luna erobert, indem er glaubte Rom zu gewinnen und ist später nach Chartres zurückgekehrt, während Bier nach England gegangen ist, wo er nach vielen Jahren in Frieden sein Leben geendet hat.

Wichtig in dieser Vorstellung ist die Verbindung der Wikingerführer Hinguar und Hugu, d. h. Ivar und Ubbe, welche die Chronik der Märtyrergeschichte des H. Edmund entnommen haben wird, mit Björn Járnsíða. Hier hat die normannische Überlieferung aus den verschiedenen Chronikberichten die Konsequenz gezogen, welche unumgänglich war, so bald man die Mitteilungen in Zusammenhang zu bringen suchte. Ebenfalls in die Mitte des 12. Jahrh. fällt der Hättalykill des Orknöjarls Rognvald, wo wir dasselbe finden, aber mutmasslich ist hier eine northumbrische Sagenkombination, welche älter als die normannische ist, die Quelle gewesen.

Die fränkisch-normannische Tradition hat also aus den geschichtlichen Tatsachen eine Sage gebildet, die vorläufig nur in den Chroniken ihr Leben weiterführt. Sie erzählt, dass Hasting mit Bjorn, dem Sohn des dänischen Königs Lodbrok, im fränkischen Reiche grosse Verheerungen angestiftet und schliesslich Luna durch eine Kriegslist erobert hat. Dieser Bjorn war ein Bruder von Ivar und Ubbe, die in England geherrscht und den König Edmund getötet hatten. Die Chronikschreiber haben das alles aus den zerstreuten Notizen der Annalen aufgebaut und weitergebildet und im Grunde nur wenig Neues hinzugedichtet. Das Wichtigste ist wohl die Kriegslist vor Luna. Könnte man in Hinsicht auf dieses Motiv nicht die Frage aufwerfen, ob nicht doch eine volkstümliche Sage dahinter stecke?

Dagegen ist aber das Folgende zu bemerken. Die Kriegslist, sich tot zu stellen und auf einer Bahre in die belagerte Stadt tragen zu lassen, um einmal hineingekommen, sie zu erobern, kommt in der Geschichte und in der Literatur ziemlich häufig vor. Aber, was von der grössten Bedeutung ist, sie wird besonders von den Normannen in Unter-Italien erzählt. In der Mitte des 11. Jahrh. soll schon Robert Guiscard auf diese Weise ein

Kloster auf einem Berge in Kalabrien erobert haben. Im Jahre 1104 fährt Bohemund, der sich vor Angriffen von Seiten der Griechen fürchtet, an den griechischen Häfen vorbei, indem er sich für tot ausgibt und sein Schiff mit allen Anzeichen der Trauer ausgestattet ist. Anna Comnena erzählt sogar, dass er einen toten Hahn in den Sarg gesteckt habe, um den üblen Geruch bei dieser Fiktion nicht zu vergessen¹. Noch einmal verwendet Roger II. von Apulien und Kalabrien dieselbe List während der Eroberung des Schlosses Gurfol im Jahre 1147; das wird erzählt von Otto von Freising in seinen »Gesta Friderici II«, die vor 1158 geschrieben wurden. Wir dürfen deshalb gewiss annehmen, dass diese List den Normannen ziemlich geläufig war und dass Dudo leicht darauf kommen konnte, wenn er zur Ausschmückung der dürftigen Erzählung von Luna's Eroberung ein malendes Detail zuzufügen wünschte.

Die List der »finta sepoltura« war überdies eine der verbreitetsten Kriegslisten. Man findet sie in den Sagen vieler Völker. Snorri erzählt in seinem Heimskringla, dass der norwegische König Haraldr harðráði um 1040 eine Burg in Sicilien auf diese Weise erobert habe². Saxo Grammaticus berichtet diese List zweimal von Frodi bei der Belagerung von Paltiska und von London³. In den französischen Chansons de geste ist es ebenfalls ein typisches Motiv⁴. Man braucht also auch in dem Fall von Hastings Kriegslist durchaus nicht an eine volkstümliche Sage zu denken, im Gegenteil es war allem Anschein nach ein Zug aus dem wirklichen Kriegsleben jener Zeit⁵.

¹ Vgl. Wilken, Geschichte der Kreuzzüge II, 321—322 und G. de Blasiis, La Insurrezione Pugliese e la conquista Normanna nel Secolo XI (Napoli 1873) t. III S. 92.

² Heimskringla III, 89 ff. Vielleicht hat die skandinavische Tradition die Begebenheiten bei der Belagerung des Schlosses Gurfol, wovon die Nachricht weit verbreitet sein soll, mit Haralds Zuge, der ein Jahrhundert früher stattfand, verbunden.

³ Herrmann, Die Heldensagen des Saxo Grammaticus II, 126.

⁴ Vgl. Hugo Theodor, Die komischen Elemente der altfranzösischen Chanson de Geste S. 66.

⁵ Es ist merkwürdig, dass es noch eine andere Sage von Schein-

Damit sind die fränkischen Quellen, die uns etwas über die Lodbrokssage berichten können, m. W. erschöpft. Das Ergebnis ist, dass hier die Hauptrolle dem Führer Hasting zuerteilt wurde, also einer Figur, die gerade in der späteren skandinavischen Sage keine Bedeutung gewonnen hat. Man kennt Ragnar nur mit seinem Beinamen Lodbrok und nirgends wird er Regner genannt oder ihm einen damit übereinstimmenden Namen beigelegt. Darf man da, wie Suchier das versucht hat¹, den in einer altfranzösischen *chanson de geste* erwähnten Raguenele de Moncler mit dem Wiking Ragnar Lodbrok gleichsetzen? Mir scheint das durchaus unzulässig. Das Gedicht *Mort Aimeri* erzählt vs. 1059:

Puis lace l'elme Raguenele de Moncler
 Un roi païen, ullague fu de mer:
 Set vint galies seult avuec lui mener,
 Quant il aloit sor crestiëns rober;
 Fait i avoit un charbocele fermer:
 De la clarté soloit veoir par mer.

Da nun die Karfunkelsage ein durchaus mittelalterliches Gepräge hat, ist es nur die Mitteilung, dass dieser Räuber ein aus seinem Lande Vertriebener war, welche die Aufmerksamkeit auf Ragnar hinlenken könnte. Wenn man aber erwägt, dass schon Dudo es als eine Sitte der Normannen betrachtete, dass ein Teil der Bevölkerung bei eintretender Hungersnot das Land verlassen musste, wenn man weiter in Betracht zieht, wie oft in den mittelalterlichen Sagen von verbannten Helden die Rede ist, so wird man doch diesem Umstande in der Erzählung von Raguenele de Moncler keine sonderlich grosse Bedeutung beilegen können. Da

tod gibt, welche ebenfalls an Luna geknüpft wurde. Sie ist eine Variante der Geschichte von Salomon und Morolf, Vgl. A. Wesselski, *Märchen des Mittelalters* S. 198.

¹ H. Suchier, *Romania* XXXII (1903) S. 382—383. Steenstrup z. a. S. S. 273 ist ebenfalls davon überzeugt, dass hier Ragnar gemeint wird; er versucht es sogar die Fähigkeit Ragueneles mittels eines Karfunkels in der Nacht zu sehen, in Verbindung zu bringen mit einer ähnlichen, aber in den Details durchaus abweichenden Erzählung von dem normannischen Herzogen Richard I!

nun gerade dieser Name Raguenel mit der gesamten fränkischen historischen Überlieferung in Widerspruch steht und man eine fränkische oder normannische Volkssage, welche sich so viele Jahrhunderte in der Erinnerung erhalten haben sollte und die auch nirgends sonst bezeugt ist, nicht voraussetzen darf, so kann man diese Stelle aus der *Mort Aimeri* nicht auf den Ragnar Lodbrok der skandinavischen Sage beziehen.

2. Die northumbrische Überlieferung.

In England hat sich im Laufe der Zeit eine reichlich mit sagenhaften Elementen ausgeschmückte Überlieferung über die Taten der Wikingerführer Halfdan, Ivar und Ubbe entwickelt. Schon die angelsächsischen Annalen haben ziemlich ausführliche Berichte über die von ihnen verübten Verheerungen und Grausamkeiten. Aber schon sehr früh sehen wir, das auf diesem üppigen historischen Boden die Sagensprossen emporwachsen.

Schon Asser bietet in dieser Hinsicht merkwürdige Dinge. In seinen »*Res Gestae Ælfredi*« gibt er die Geschichte seiner Zeit, sich dabei auf die angelsächsische Chronik stützend, aber auch aus eigenem Wissen manches zufügend. Er ist 910 gestorben, war also Zeitgenosse des 901 gestorbenen Königs Alfred. In Übereinstimmung mit seiner Quelle erzählt er die Belagerung von York und den Tod der Könige Osbriht und Ella, den Tod des Märtyrers Edmund von Ost-Anglien, Halfdans Besitzergreifung von Northumberland und den für die Wikinger unglücklichen Kampf bei Cynwit. Aber zuweilen erzählt er weit ausführlicher als das in den *Saxon Chronicle*s geschieht. Dort steht mit wenigen Worten, dass Alfred im Winter des Jahres 878 sich in Wäldern und Morasten einen Schlupfwinkel suchen musste¹; Asser aber erzählt die hübsche Geschichte der Kuchen, die König Alfred durch sein Versäumnis hatte verbrennen lassen; so jeden-

¹ Sax. Chron. The Parker ms.: he lytle werede unieþelice æfter wudum for 7 on morfæstenum.

falls behauptete es die unkluge Bauernfrau, die nicht wusste, das der grosse König Alfred ihre Gastfreiheit genoss¹.

Aber wir finden auch in Asser's BÜchlein Berichte, die in weit späterer Zeit zugefügt sein müssen. Die Notiz über Rollo ist ganz jüngerer Überlieferung. Dieser Führer wird als ein von Gott erkorener Glaubensheld gepriesen, der alle Gefahren durch himmlische Hilfe überwindet²; aber es ist unmöglich, dass Asser, der ihn bei seinen Lebzeiten nicht einmal als anerkannten Herrscher der Normandie hat auffassen können und von ihm nichts anderes als grausame Verheerungen hat erzählen hören, ihn so betrachtet haben könne.

Auch die Nachricht über die Schlacht bei Cynwit ist viel ausführlicher als in der Chronik. Dort steht nur, dass der Bruder von Inwær und Healfdene im Winter des Jahres 878 mit 23 Schiffen in Devonshire war, dort besiegt und getötet wurde. Die Laud-Handschrift (E) fügt noch hinzu: *þar wæs se guðfana genummen þe hi ræfen heton*; aber diese Handschrift ist aus der ersten Hälfte des 12. Jahrh. Asser erzählt die ganze Schlacht sehr ausführlich, nennt auch den Ortsnamen Cynwit; — der Bischof von Sherborne hat sich in dieser Gegend genauere Kenntnis erwerben können, als die angelsächsische Chronik zu bringen im Stande war. Im grossen ganzen kann man dieser ausführlichen Notiz auch sein Vertrauen schenken. Aber geht das auch in Hinsicht auf diese Mitteilung: »Christiani . . . ibique acceperunt spolia non minima; in quo etiam acceperunt illud vexillum,

¹ Wir begegnen einem gleichartigen Motiv in der Erzählung Snorris (Heimskringla III, 166—168) über die Flucht des dänischen Königs Svend Estridsson; die Bauernfrau wirft ihm vor, dass er die Hände an der Mitte des Handtuches trockne, denn es sei "þorþkarligt at væta allan dükinn senn".

² Mon. Hist. Brit. I (1848) S. 479: Nach seinem Traum geht er nach dem fränkischen Reiche; aspirat quoque prospere Divina miseratio, tum necessario venti spiraculo, tum maris et cœli habitu jocundissimo. Subeunt Sequanae hostium, optatoque cursu perveniunt ad ipsam metropolim Rothomagum, fiuntque rebellantium internices, detentium vero se et eorum societati confaventium defensio et requies.

quod Reafan nominant: dicunt enim quod tres sorores Hungari et Habbae, filiae videlicet Lodebrochi illud vexillum texuerunt et totum paraverunt illud uno meridiano tempore: dicunt etiam quod in omni bello, ubi praecederat idem signum, si victoriam adepturi essent, appareret in medio signi quasi corvus vivens volitans: sin vero vincendi in futuro fuissent, penderet directe nihil movens: et hoc saepe probatum est.

Die sagenhafte Ausschmückung dieses Berichtes lässt schon auf eine spätere Abfassungszeit schliessen. Es gibt auch äussere Merkmale, dass es eine Interpolation ist. Die Wiederholung der Satzteile *in quo etiam acceperunt* unmittelbar nach *ibique acceperunt* wäre ein allzu nachlässiger Stil für Asser. Ausserdem ist es bemerkenswert, dass anfänglich von einem *frater Hynguari et Healfdenae* (= *Imwæres broður 7 Healfdenes* in der Saxon Chronicle) und nachher von drei Schwestern *Hungari et Habbae* gesprochen wird; denn der Bruder von Ivar und Halfdan ist doch wohl niemand anders als Ubbe und weshalb wären da wohl die drei Jungfrauen als Schwestern des Ivar und Ubbe, nicht aber als Schwestern Halfdans bezeichnet? In einer späteren Zeit aber waren gerade Ivar und Ubbe die zwei zusammengehörenden grausamen Wikingerführer, die in Northumbrien gekämpft hatten und Halfdan war der Vergessenheit anheimgefallen.

Die Schwestern der Lodbrokssöhne gehören ganz und gar der Sage an; auch die Behauptung, dass die Fahne in einem Mittag gestickt sein sollte. Aber ist nun auch die Mitteilung über die Fahne selbst ganz sagenhafter Natur oder steckt vielleicht doch etwas Geschichte dahinter? Alex. Bugge ist von der letzten Annahme fest überzeugt; er sagt sogar, dass Bischof Asser, der Zeitgenosse Alfreds des Grossen, erzählt, dass die Schwestern der Lodbrokssöhne das Banner gestickt hatten¹; er glaubt also, dass diese Notiz wirklich von Asser herrühre. Das scheint mir wegen der oben mitgeteilten Gründe ganz unglaublich. Das Einzige, das in dieser Geschichte historisch sein konnte, ist die Mitteilung,

¹ Vikingerne II, 251—252.

dass ein Waffenzeichen erobert wurde. Schon sehr früh werden bei den germanischen Völkern Kriegsfahnen erwähnt. Der Rabe war der dem Kriegsgotte Odin geweihte Vogel; die heidnischen Wikinger konnten also leicht die flatternde Fahne mit diesem Vogel in Verbindung bringen¹. Die Normannen haben dieses Feldzeichen lange beibehalten: auf dem Teppich von Bayeux weht ein Banner mit einem Vogelbildnis über dem Heere Wilhelms des Eroberers.

Auch die Erzählung von der Weissagung, welche man aus dem Wehen des Banners für den Ausgang des Kampfes machen konnte, ist wohl richtig; jedenfalls ist es bemerkenswert, dass im »Encomium Emmae« etwas derartiges erzählt wird; und weil es in Einzelheiten von Assers Mitteilung abweicht, kann es eine von diesem Schreiber unabhängige Mitteilung über diesem Aberglauben der Wikinger sein². In der nordischen Überlieferung haben wir eine gleichartige Mitteilung in Hinsicht auf den Jarl der Orkaden, Sigurd den Dicken, der am Ende des 10. Jahrh. gelebt hat. Die Orkneyingasaga erzählt, dass seine Mutter Auðna, eine Tochter des irischen Königs Kjarval, ihm ein *merki* gegeben hat, das mit schönen Stickereien verziert war und die Form eines Raben hatte; wenn es der Wind bewegte, schien es als flöge ein wirklicher Vogel. Damit war die Voraussagung verknüpft, dass derjenige siegen sollte, dem das Banner vorangetragen wurde, aber dass dem Träger der Tod gewiss sei³. Kahle hat

¹ Als Jarl Hákon von dem unglücklichen Kampf mit Kaiser Otto zurückkehrt, geht er bei Gautasker an Land: gerði hann þá blót mikit; þá kómu þar fljúgandi hrafnar II. ok gullu hátt; þá þykkisk jarl vita, at Óðinn hefir þegit blótit ok þa mun jarl hafa dagráð til at berjask (Hkr. I, 303). Man sieht deutlich den Übergang von wirklichen weissagenden Vögeln nach weissagenden Bannern mit einem Vogelbildnis.

² Schulausgabe der SSRG S. 18: Erat namque eis vexillum miri portenti . . . Enimvero dum esset simplissimo candidissimoque intextum serico, nulliusque figurae in eo inserta esset imago, tempore belli semper in eo videbatur corvus ac si intextus, in victoria suorum quasi hians ore excutiensque alas, instabilisque pedibus; et suis devictis quietissimus totoque corpore demissus.

³ Orkneyingasaga, kap. 11.

darauf hingewiesen¹, dass diese Geschichte der Sage von dem northumbrischen Jarl Sivard dem Dicken nachgebildet worden ist. Die weissagende Bedeutung des Wehens berichtet auch die Njálssaga (Kap. 157) mit Bezug auf die Clontarfschlacht 1014. Auch vom Kampfe bei Assandun im Jahre 1016 wird erzählt, dass Knút, als er sah, dass der Rabe auf dem dänischen Feldzeichen mit den Flügeln flatterte, es als ein siegverheissendes Vorzeichen betrachtete². Diese Erzählungen beweisen, dass um die Wende des 10. Jahrh. der Glaube an die Bedeutung, welche das Wehen des Banners für den Ausgang des Kampfes hatte, lebendig war. Darf man vielleicht aus der Häufung der Nachrichten auf einen so kleinen Zeitraum schliessen, dass auch in dieser Zeit die Stelle in Assers Annalen aufgenommen wurde?³.

Die Tatsachen, welche die Saxon Chronicle und Asser in glaubwürdiger Einfachheit mitteilen, haben in der späteren Entwicklung vielfache Umbildungen erfahren. Die tragischen Figuren der beiden Könige Ella und Edmund wurden allmählich in eine sagenhafte Sphäre gerückt, wo man die Geschichte auf eine wunderliche Weise umgestaltete oder sogar ganz vernachlässigte.

Im Anfang des 12. Jahrh. ist Ella schon ganz anders gezeichnet, als er in der Geschichte war. Wir finden bei Simeon von Durham davon ein merkwürdiges Zeugnis. In einem Brief an Hugo, den Dekan von York, worin er über die Erz-

¹ Arkiv XX (1904) S. 292 ff.; Kahle weist auf das Feldzeichen Landeyða von Haraldr inn hardráði hin, vergisst aber sonderbarerweise die Kampffahne der Lodbrokssöhne.

² Indem Neckel (Beiträge zur Eddaforschung S. 103) die 24. Strophe des Hunnenschlachtliedes emendiert zu: Felmtr er yðru fylki, feigr er yðarr vísir, gnæfarat yðr gunnfani, gramr er yðr Óðinn, kommt er zu einer mit dem oben besprochenen Volksglauben übereinstimmende Vorstellung. Aber er ist eben nur eine Emendation.

³ Die Vermutung Jón Jónssons (Arkiv XXVI S. 371), dass die englische Kenning léoðbróga für Kampffahne zu loðbrók umgedeutet wurde und dass daher seine Träger *Loðbrókarsynir* hiessen, wird durch die Betrachtung der verschiedenen Quellen als unrichtig erwiesen.

bischöfe von York handelt, erzählt er, der Wahrheit gemäss, dass dieser Ella kurz vor dem Einfall der Wikinger, sich der Regierung von Northumberland bemächtigt hatte und dass er nicht zu dem dort ansässigen Fürstengeschlechte gehörte¹. Das steht auch in der »*Historia Dunelmensis Ecclesiae*» desselben Verfassers. Aber in seiner »*Historia de Sancto Cuthberto*» erzählt er diese Begebenheiten ganz anders². Ella ist nun der rechtmässige König, der dem durch den Zorn des heiligen Cuthberts getroffenen Osberht nachfolgt. Wenn die Wikinger sein Reich bedrohen, vereinigt er sich mit seinem Bruder Osberht, aber auch er wird von Gottes Zorn getroffen und im Kampfe erschlagen. Es ist eine mönchische Tradition, welche ihre Stützpunkte nicht in der weltlichen Geschichte sucht, sondern in den Überlieferungen über die dem Kloster zukommenden Güter. Hier fand man nach einander die Könige Osberht und Ella, die ehemals geistliche Güter an sich gerissen hatten; die weitere Geschichte dieser Fürsten legte man sich, so gut es eben ging, zurecht. Ubba ist der mächtigste Wiking, denn sein Name wird als einziger genannt; er heisst Herzog der Friesen, also gerade wie in den Annalen von Lindisfarne, wo er *dux Fresonum* genannt wird. Die Normannen waren für diesen Mönch, wie so oft in der mit-

¹ Vgl. Arnold I, 222 ff: Paulo ante adventum illorum (scil. barbarorum) Northanhymbrani expulerant regem suum substituto in regnum Ella quodam, regii seminis extraneo.

² Post haec Osberhtus rex abstulit Sancto Cuthberto duas villas Werceworthe et Tyllemuth; sed post spatium unius anni eripuit Deus ab eo vitam et regnum. Cui successit rex Ælle, qui bene promisit Sancto Confessori, sed male egit, nam abstulit ab eo Billingham et Ileclyf et Wigeclif et Creca et ideo ira Dei et Sancti Confessoris accensa est super eum. Nam Ubba dux Fresciorum cum magno Danorum exercitu in regnum ejus venit et in sancto die Palmarum apud Eboracum civitatem aplicuit. Quod cum audisset Ælle, qui tunc propter odium S. Cuthberti in Creca morabatnr, cum magna superbia surrexit, exercitum cum fratre suo Osberhto congregavit, in hostem irruit; sed mox ira Dei et Sancti Confessoris perterritus, caeso exercitu fugit et corruit, vitamque et regnum perdidit.

telalterlichen Tradition, eine Geißel Gottes für die Verbrechen der christlichen Fürsten und Völker¹.

In der Mitte des 12 Jahrh. überrascht uns Geffrei Gaimar mit einer ganz andern Geschichte, in welcher er mit grosser Ausführlichkeit eine abweichende Überlieferung wiederzugeben scheint. Der König Osberht, so erzählt er in seiner »Lestorie des Engles«, hatte die Frau eines Adligen Buern Brucecarle oder wohl richtiger Bjorn Buzakarl, geschändet. Das war während der Abwesenheit ihres Mannes geschehen; sobald dieser nach seiner Heimkehr die Schandtath erfährt, geht er zum König, um ihm in einer Trutzrede die Treu zu kündigen. Nun geht er die Dänen zu holen, während der König von Bjorns Verwandten vertrieben und Ella an seiner Stelle eingesetzt wurde. Wenn die Dänen kommen, wird Osberht sofort getödet; Ella ist gerade in einem Walde, aber er kommt schnell mit seinen Mannen herbei, um die Normannen zu vertreiben; seinen Neffen Orrum setzt er in einen hohen Turm. Aber dieser lässt sich mittels an seinem Leibe festgebundener Schilde aus einem Fenster nieder und, glücklicher als Ikarus, kommt er unversehrt auf den Boden. In dem Kampfe, der nun folgt, werden Orrum und Ella getödet. Darauf heisst es V. 2829 ff:

Li lius v il fut mort rue
 Elle croft est ore apele.
 De vers le West vne croiz i ad;
 en milu d Engleterre estad,
 Engleis lapelent Elle cros.

¹ In dieser Geschichte werden am Ende viele Donationen von Normannen genannt, z. B von einem Styr Ulfsson und Snaculf Ketilsson, aber auch von König Knüt dem Grossen. War man deshalb vielleicht den Normannen freundlich gesinnt und zog man mit Absicht eine Parallele zwischen diesen Landsleuten und den eingeborenen Königen Osberht und Ella? An einer andern Stelle bezeichnet Simeon diesen König als einen von fürstlichem Geschlecht abstammenden Herrscher; er sagt in seiner Schrift »De Regibus Deirorum« (II, 378): Anno ab incarn. Dom. DLX: Elle coepit regnare in provincia Northanhymbrorum scilicet in Deira et ipse trahens originem unde et alii reges Anglorum.

In dieser Überlieferung scheint Ella mit mehr Wohlwollenheit betrachtet zu sein, als es sonst der Fall ist. Eine Sage hat sich sogar an seine Grabstätte geknüpft. Osberht aber ist zu einem gewalttätigen König geworden, der sich durch schändliche sinnliche Lust den Hass seiner Untertanen zuzieht und diesem zum Opfer fällt.

Merkwürdigerweise wird dieselbe Geschichte der vom König geschändete Frau auch von Ella erzählt. In der »Narratio de Uxore Aernulfi ab Ella rege Deirorum violata« lesen wir nämlich das Folgende¹: In York lebte ein Mann Namens Aernulfus, was in lateinischer Sprache Aquilinus bedeutet. Er war reich, fürchtete aber Gott nicht. Auch war er damals der einzige, der Schifffahrt betrieb, weshalb er *Seafar*, das heisst *Pontivagus* genannt wurde. Während er nun auf einer Reise ist, wohnt seine sehr schöne Frau auf dem Lande zu Becwida; der König verlegt seinen Sitz nach dem in der Nähe befindlichen Ælleswrdam. Er befiehlt, dass sie vor ihm erscheinen solle und in schmutzigen, filzigen Kleidern stellt sie sich ein. Wenn sie ihren Mann nach seiner Heimkunft zur Rache aufreizt, wagt er es nicht, der Macht des Königs Trotz zu bieten. Sie kleidet sich darauf als Witwe, weil sie die Liebe ihres Mannes verloren zu haben glaubt.

Der Zusammenhang mit der Erzählung, welche Gaimar mitteilt, ist offenbar. Der Mann heisst in der einen Überlieferung ein Seefahrer, in der andern ein Schiffer; in beiden verhält sich die Frau auf dieselbe Weise. Nur scheint die Erzählung, wo Ella auftritt, dem königlichen Verbrecher gewogener, als in Gaimars Geschichte; jedenfalls ist Ella hier der stärkere, dem sich seine Untertanen nicht zu widerstehen getrauen. Das entspricht auch den Tatsachen; denn Osberht wurde von der Bevölkerung vertrieben, während Ella den heidnischen Normannen zum Opfer fiel. Die beiden Erzählungen, wohl unabhängig von einander entstanden, bezeugen also, dass in einer Periode der northumbrischen lokalen Überlieferung der König Ella auf Kosten

¹ Herausgegeben von Hardy und Martin in der Lestorie des Engles I, 328—338.

seines Widersachers Osberht an Bedeutung zugenommen hat; er ist nicht mehr ein Fürst von dunkler Geburt, der sich auf den Thron emporgeschwungen hatte, sondern gewissermassen ein berechtigter und allenfalls ein mächtiger Träger der northumbrischen Krone. Es kommt mehr vor, dass die Vorstellung einer historischen Person allmählich in der Überlieferung der ursprünglichen entgegengesetzt werden kann. Während die Mönche von Peterborough Hereward lediglich als einen vogelfreien Verbrecher an der Spitze einer Räuberbande betrachten, nehmen die »Gesta Herwardi«, welche die mündliche Überlieferung um 1150 darstellen, für diesen Klosterplunderer entschieden Partei¹. Auch können so auseinandergelassene Auffassungen auf verschiedene Parteien, welche die Erinnerung an die Person bewahrten und mit einander verfeindet waren, zurückgehen. Die in Northumbrien ansässigen Dänen haben den König Ella auch als einen Eindringling betrachtet und dabei die Vorstellung seiner Gewalttätigkeit und Ungerechtigkeit übernommen.

Kehren wir wieder zu der Geschichte zurück. Mit überraschender Schnelligkeit wurde der Angriff unternommen, die Wikinger waren wie gewöhnlich ausserordentlich gut orientiert und sie kamen gerade in einer Zeit innerlicher Zwistigkeiten: leicht konnte der Gedanke an Verrat entstehen. Bald wurde das auch die gewöhnliche Vorstellung, welche wir ebenfalls in der Überlieferung von Edmunds Tod begegnen werden und die auch in der skandinavischen Saga beibehalten wurde. Sogar die irische Quelle *The Three Fragments* erzählt: In diesem Jahre gingen die Dänen nach Caer-Ebroic (d. i. York) und fochten einen harten Kampf mit den Sachsen. Sie besiegten die Sachsen und töteten dort ihren König, n. l. Alle, durch den Verrat und Treubruch eines jungen Mannes seines Volkes.

Der andere der beiden Könige, die die Wut der Lodbrokssöhne erfuhren, war der später kanonisierte Edmund. Gerade weil er später als Heiliger gefeiert wurde, haben sich sagenhafte

¹ Vgl. Grundriss der germ. Phil. II, 1088.

Elemente an seine Person geheftet und wurde namentlich sein Martertod mit vielen Einzelzügen ausgeschmückt. Asser erzählt nicht mehr als die nackten Tatsachen: der ostanglische König Edmund focht mit grosser Tapferkeit wider die Barbaren, aber die Heiden gewannen die Schlacht und Edmund wurde im Kampfgetümmel getötet. Wie bald sich die Vorstellung dieser Begebenheit in der mönchischen Überlieferung geändert hatte, kann man aus der »Vita Sancti Eadmundi«, um die Wende des 10. Jahrh. geschrieben, entnehmen. Der Verfasser dieses Büchleins war der Abt Abbo von Fleury, ein gewandter und vielseitiger Schriftsteller des frühen Mittelalters. Er sagt in seiner Præfatio an den Erzbischof Dunstan von Canterbury, dass er die Geschichte aus dessen Mund vernommen habe, als er sie dem Abt des Klosters zu Malmesbury erzählte. Dunstan habe damals auch gesagt, dass er sie selbst in seiner Jugend von einem schwachen Greis gehört hatte, der sie dem König Ethelstan erzählte und dabei beschwor, dass er an dem Unglückstag selber Waffenknecht des Märtyrers gewesen war.

Die Überlieferung scheint demnach wohl als zuverlässig betrachtet werden zu können. Es sind die Wikingerführer Inguar und Hubba, welche die Greuelthat verübt haben. Nachdem sie das northumbrische Reich erobert hatten, wandten sie sich gegen Ost-Anglien und forderten König Edmund zur Unterwerfung auf. Dieser weigert sich dessen, sodann zieht Inguar mit seinem Heere heran, besiegt den ostanglischen König und lässt ihn gefesselt vor sich führen. Er wird an einen Baum gebunden und Pfeile werden in so grosser Menge auf ihn abgeschossen, dass er schliesslich wie ein Igel aussieht und dem heiligen Sebastian ähnlich ist. Aber Edmund blieb standhaft und wollte seinen christlichen Glauben nicht aufgeben; Inguar verlor deshalb die Geduld und gab den Befehl, ihn zu enthaupten. Schon halbtot wurde Edmund nun vom Baume losgelöst und einer der Normannen trennte mit seinem Dolch das Haupt vom Körper. Damit aber die Leiche des Königs auf ewig verstümmelt bleibe, wurde das Haupt in einem Wald, namens Hagdesdun, unter dichtem Gestrüpp ver-

steckt; später aber wurde die Stelle mittels eines schönen Mirakels von den Landleuten entdeckt.

So ist das Schema, das für die folgenden Zeiten seine Gültigkeit behauptet. Nur wird das eine oder das andere zuweilen breiter ausgeführt. Die Chronik von Ethelwerd aus der zweiten Hälfte des 10. Jahrh. fügt hinzu, dass der Wikingerführer Hinguar noch im Todesjahre Edmunds starb. Das war natürlich die göttliche Rache für seine Freveltat; die Geschichte aber berichtet davon nichts. Auch in andern englischen Sagen wird der heilige Edmund als ein Beschützer der Eingeborenen gegen die Dänen betrachtet; er tötet die feindlichen Heerführer. Die Knytlingasaga erzählt anlässlich des plötzlichen Todes von Sveinn Tjuguskegg, dass nach englischen Sagen der heilige König Edmund ihn auf dieselbe Weise getötet habe, wie der heilige Mercurius den abtrünnigen Julianus¹.

Gaimar nennt den Namen des Wikingers, der schliesslich dem König den Todesstreich gegeben hat:

Donc demanderunt vn felon,
Coran Colbe out cil a non:
La teste al seint cil ad trenche
Issi fu Eadmund martirize².

Dieser Colbe ist wohl dieselbe Person, wie der Bruder Ubbes, namens Tulba (oder Lubba), den die sächsische Chronik im Kriege der Wikinger gegen Edmund erwähnt; eine Verwechslung der Buchstaben *c* und *t* ist in den alten Handschriften sehr häufig. Dort wird nur sein Tod erzählt; später hat man ihm auch eine gewisse Rolle zugeschrieben.

Von weit grösserer Bedeutung ist die Chronica Major des Mönches von St. Alban Matthaeus von Paris, welche die Geschichte bis 1259 verfolgt. In diesem verhältnismässig sehr späten Werke finden wir eine ausführliche Geschichte, wo auch der Vater von Hinguar et Hubba eine Rolle spielt. Dieser

¹ Ausg. Carl af Petersens und Emil Olson's S. 33.

² Vs. 2921—2924.

Lothbrocus war einmal in einem kleinen Boot auf die Vogeljagd gegangen, aber von einem Sturme überfallen, wurde er weit von Dänemark fortgeführt und schliesslich nahe beim Dorfe Redham in Northfolk an das Land getrieben. Er wird vor König Edmund geführt und weil die dänische Sprache mit der englischen verwandt ist, konnte er sein Abenteuer erzählen. Seine Bitte, am Hofe verbleiben zu dürfen, wurde freundlich aufgenommen und er wurde dem königlichen Jäger Bernus zugesellt. Als dieser aber bemerkt, dass der Fremdling ihm in allen Stücken überlegen ist, wird er von Neid verzehrt; einmal auf der Jagd ermordet er ihn und versteckt seinen Leichnam tief im Walde. Bernus behauptet, dass Lothbrocus zurückgeblieben sei und er ihn deshalb auf der Jagd verloren habe; aber die Wahrheit kommt ans Licht durch die Treue von Lodbroks Hund, der beim Leichnam liegen bleibt, aber am königlichen Tisch sein gewohntes Essen abzuholen kommt. Der Leichnam wird entdeckt und ehrenvoll bestattet; der Mörder aber wird dazu verurteilt, in demselben Boot, mit dem Lodbrok angekommen war, auf dem Meer den Stürmen ausgesetzt zu werden. So geschieht es und Bernus kommt nun nach Dänemark, wo er vor die Könige Hinguar und Hubba geführt wird. Um sich aus dieser Verlegenheit zu retten, erfindet er eine Lüge und sagt, dass König Edmund ihren Vater Lodbrok habe ermorden lassen. Die Fürsten sind über diese Nachricht sehr entrüstet und schwören diesen Tod zu rächen. Bernus wird dazu aufgefordert, ihnen den Weg nach dem Reiche des Königs Edmund zu weisen. Von Stürmen irreführt, landen sie erst in Schottland, kommen aber endlich nach Thedford. Von hieraus sendet Hinguar einen Boten, um Edmunds Unterwerfung zu fordern. Der König weigert sich dessen und zieht mit seinem Heere nach Thedford, wo eine furchtbare Schlacht geliefert wird; beide Parteien müssen mit grossen Verlusten den Kampf aufgeben. Nun aber vereinigt sich Hubba mit seinem Bruder und sie ziehen zusammen nach Heglesdun, wo sich König Edmund befindet. Dieser wird gefangen genommen und stirbt den oben beschriebenen Martertod.

Diese Geschichte ist deshalb so wichtig, weil sie in mancher Hinsicht mit der altnordischen Überlieferung übereinstimmt. Auch die Ragnarssage enthält die Darstellung, dass Ivar nach England gezogen ist, um den Tod seines Vaters zu rächen. Diese Übereinstimmung kann nicht zufällig sein und da Beeinflussung der englischen Tradition von dieser skandinavischen Überlieferung unglaubwürdig erscheint, wird man von selbst dazu geführt, die ganze Geschichte, wie Matthæus von Paris sie erzählt, der phantasierenden Tätigkeit englischer Mönche zuzuschreiben ¹.

Auch die nähere Betrachtung der Erzählung führt zu demselben Resultat. Sie ist aus Motiven zusammengesetzt, deren Herkunft leicht nachzuweisen ist. Die Weise, worauf Lodbrok von Bernus getötet und versteckt wird, ist deutlich eine Nachbildung von Edmunds Geschichte; wie bei dem Haupte des Märtyrers ein Wolf die Wache hält, so tut es hier der Jagdhund Lodbroks. Dem verräterischen Bernus sind wir schon früher begegnet; es ist der Bjorn Buzukarl, von dem Gaimar erzählt. Dieser hatte die Normannen in das Land gelockt, um sich an Osberht zu rächen, nun aber gilt es Edmund. Osberht war schuldig, was der heilige Edmund natürlich nicht sein konnte; daher die Umgestaltung der Sage.

Aber woher hat man die Geschichte von Lodbroks abenteuerlicher Meerfahrt geholt? Ja, wie kam man darauf, diesen Vater der berühmten Wikinger Inguar und Ubbe in die Geschichte von Edmunds Tod einzuführen? Der Zweck war wohl dieser: die greuliche Ermordung Edmunds als einen Racheakt hinzustellen; das konnte ja vieles von Ivars Handlungsweise wo nicht entschuldigen, so doch erklären. Es waren in dem nördlichen Teile Englands viele Dänen ansässig und diese waren nachher

¹ Matthæus von Paris war 1247 in Norwegen; der französische König Ludwig IX. hatte ihn zu Hakon gesandt um eine Verabredung über einen gemeinschaftlicher Kreuzzug zu machen. Ob er damals Einiges über die Sage von Ragnar gehört habe, lässt sich nicht beweisen; die Möglichkeit muss zugegeben werden; dass er viel gehört haben könne, erscheint mir dennoch zweifelhaft.

gleich gute Christen wie die Eingeborenen. Während der Regierung Knuts des Grossen wurde bei den Dänen das Stammesgefühl gewiss sehr verstärkt, aber ihre christliche Gesinnung war zu gleicher Zeit nicht minder kräftig. Dänische Mönche in nordenglischen Klöstern, welche in den Geschichtsannalen die tapfern Taten ihrer Vorfahren lasen, konnten also von dem Wunsche ergriffen werden, gegenüber dieser Überlieferung ihr Stammesgefühl und ihren Glauben auszusöhnen. Das konnte geschehen, wenn man den berühmten Dänen Ivar in ein weniger hässliches Licht stellte; statt der blossen Raublust und Mordsucht, welche ihn zu seinen Freveltaten angetrieben hatten, setzte man die Rache, wodurch eine befriedende Motivierung seiner Grausamkeit entstand und seine Tat zu einer gewissermassen ethische Handlung erhoben ward.

Auf diesen Gedanken konnte man auch von einer anderen Seite kommen. In der skandinavischen Überlieferung finden wir den Zug, dass Ivar Edmund den Blutaar ritzte und das war ein Brauch der grausamsten Vaternache. Es ist bekannt als poetisches Motiv und wiewohl es ein einziges Mal auch wohl in Wirklichkeit vorgekommen sein mag, so gehört es in historischen Zeiten doch hauptsächlich zu dem Gebiete der Wikingersagen. Das Ritzen des Blutaars geschah, indem man die Rippen vom Rückgrat loslöste und dann die Lunge herauszog. Es wird natürlich nichts derartiges von Edmunds Tod erzählt, aber es gibt doch wohl etwas, das unschwer den Gedanken auf diese Todesart hinleiten konnte. Wenn in der *Vita Sancti Eadmundi* erzählt wird, dass Edmund vom Baume losgemacht wird, um enthauptet zu werden, sagt Abbo: »Ille (d. h. der licitor der Normannen) seminecem sui adhuc vitalis calor palpitabat in tepido pectore, ut vix possit subsistere, avellit cruento stipite festinus, avulsumque, resectis costarum latebris præpunctionibus crebris, ac si raptum equuleo aut saevis tortorum unguis jubet caput extendere». Die Mitteilung, dass die Rippenhöhlen geöffnet waren, konnte doch leicht so aufgefasst werden, dass hier die Marter des *blóðorn rista* stattgefunden hatte; ein Missverständnis überdies, dass auch die

Verwechslung der Wörter *equuleus* und *aquila* hatte herbeiführen können.

War nun einmal der Gedanke an eine Vatrerrache aufgekomen, so war es leicht, eine Geschichte zusammenzuphantazieren. Man kannte den Namen Lodbrok schon aus der Saxon Chronicle. Er musste schuldlos in England umkommen, während Edmund ebenso schuldlos an seinem Tode sein musste: daher die Geschichte des eifersüchtigen Bernus, von dem die Sage schon erzählte, dass er Ivar und Ubbe nach England gelockt haben sollte. Zweimal kommt das Motiv, dass einer in einem offenen Boot auf das hohe Meer gesetzt wird, vor, aber das ist nun gerade ein Motiv, das im 12. Jahrh. in den Sagen der Normannen und Skandinavien Englands häufig auftritt¹. Man kann also diese Erzählung mit Hinsicht auf ihren Zweck und ihre Elemente gleich gut verstehen und ihr Entstehen in den Wikingerkolonien Englands scheint deshalb schwerlich zu leugnen. Ich hebe noch hervor, dass hier, wie in der ganzen skandinavischen Überlieferung, Ella an Edmunds Stelle steht; wieder ein wichtiger Beweis dafür, dass man bestrebt war, die Schuld der Lodbrokssöhne zu verringern. Ella war ja ein Emporkömmling, während Edmund der heilige Märtyrer war.

Es gibt schliesslich noch eine Quelle, welche uns die Sagenbildung in Northumbrien vor Augen führt. Es sind die schon erwähnten irischen Fragmente, die O'Donovan herausgegeben hat und die ich in meinem Aufsätze in der Norsk Hist. Tidskr. besprochen habe. Daraus ersehen wir, dass die Nachricht von der Eroberung Yorks und von dem durch den Verrat eines Eingeborenen herbeigeführten Tod Ellas nach Irland durchgedrungen und in einem gewissen Verhältnis zu dem Mittelmeerzuge gebracht worden war. Überdies war zwischen diesen Wikingern und den skandinavischen Ansiedelungen auf den Orkaden ein unklarer Verband gelegt, indem die Figuren Ragnars und Rollos offenbar mit einander verwechselt wurden.

¹ Vgl. Deutschbein, Studien zur Sagengeschichte Englands I, 68 ff.

Aus alledem folgt, dass in der englischen Historiographie die Figuren Ellas und Edmunds, in so fern sie in einem Verhältnis zu den berühmten Wikingerführern Ivar und Ubbe standen, im Laufe der Zeit ein Mittelpunkt der Sagenbildung geworden sind. Hier also, nicht weniger als in der fränkisch-normannischen Tradition werden die Rohmaterialien zusammengebracht, woraus die skandinavische Überlieferung bald ein schönes Ganzes zu bauen wusste, das ganz durchzogen von anscheinend echtem nordischen Geist auf die Forscher lange den Eindruck machen konnte, der einheimischen nordgermanischen Sagentradition anzugehören.

Wir sahen aus dem oben angeführten Passus der Knytlingsaga, dass man in Dänemark englische Überlieferungen kannte. Axel Olrik¹ war der Ansicht, dass ein Teil der Amlethussage von Saxo Grammaticus auf englische Volksüberlieferung oder auf ein normannisches Gedicht zurückgeht. Auch in den dänischen Chroniken spürt man den Einfluss von Geschichtswerken, welche in England oder in der Normandie geschrieben wurden. Die Wikinger, welche ausgewandert waren und sich schliesslich in den verschiedenen Teilen West-Europas ansiedelten, wurden nicht von ihren in der Heimat zurückgebliebenen Volksgenossen abgeschnitten; im Gegenteil: es fand ein reger Austausch zwischen ihnen statt, von materiellen so gut wie von geistigen Gütern. So konnte eine Sage von Wikingern, die sich in den Kolonien ausgebildet hatte, in der skandinavischen Literatur ihre schönsten Früchte treiben².

¹ Vgl. Saksnes Oldhistorie S. 179.

² Die weitere Fortbildung der Sage werde ich an anderer Stelle behandeln, da sonst meine Bemerkungen den Rahmen eines Zeitschriftsaufsatzes überschreiten würden. Vgl. für die ostnordische Überlieferung Acta Phil. Scand. II, 115—149 und für die westnordische Sagenentwicklung meinen Aufsatz in einem der folgenden Hefte der Zeitschrift für deutsche Philologie.

Brynhildsepisoden i tysk tradition.

Nordisk och tysk tradition om Brynhild. Den stora olikheten mellan tysk och nordisk Sigurdsdikt framträder kanske särskilt i fråga om Brynhildsepisoden. Huvudpersonerna är de samma i båda versionerna liksom de stora dragen av handlingen: Sigurd hjälper Gunnar att vinna Brynhild som senare upptäcker sveket och hämnas. Men tillrättaläggningen är helt olika i Norden och i Tyskland. Jag fäster mig därvid ej vid den olikhet som råder i fråga om de båda drottningarnas träta, i det episoden i badet av höviska skäl bytts ut mot tvisten om vem som skulle gå först genom kyrkdörren eller om rätten att sitta i den andras närvaro. Och att mordet på Sigurd på ena hållet verkställs i hans sovrum, på det andra ute i skogen, betyder heller inte mycket, ty även den sortens ändringar kan lätt göras på grund av personlig smak. Viktigare är skillnaden rörande själva frieriet till Brynhild.

Nordisk dikt låter Brynhild ha sin sal inom en krets av lågor. Blott den förnämste bland alla män, den som kan rida tvärs genom elden, vill hon taga till make. När Gunnar driver sin häst mot elden, ryggar den tillbaka, och det hjälper ej att han får låna Sigurds häst Grane, som heller ej vill gå ur stället. Då måste Sigurd byta gestalt med Gunnar, och strax springer Grane genom elden, under det marken skälver och flammorna slår upp mot himlen. Så kommer Sigurd in till Brynhild, växlar ringar med henne och ligger vid hennes sida tre nätter med svärdet Gram liggande blottat mellan dem båda. Efter tre nätter rider han åter ut och återtager sin rätta gestalt. Brynhild följer med till kung Gjukes hov och håller där bröllop med Gunnar.

I tysk tradition berättas motsvarande händelser utförligast och bäst i Niebelungenlied (NL): Kung Gunther av Burgund hade fått höra ryktet om drottning Brünhild av Island och hennes stora skönhet och beslöt att vinna hennes hand. Sigfrid avrådde, ty hon var farlig: hon krävde av sina friare att de skulle över-

träffa henne i spjutkast, stenkast och språng, och den som var underlägsen i någotdera, skulle mista huvudet. På Hagens råd lovade Gunther sin syster Kriemhild åt Sigfrid, om han ville hjälpa i tävlingarna, och Sigfrid lovade då sitt bistånd. Han kände väl vägen, och på tolfte morgonen nådde de sjöledes Brünhilds land. Sigfrid skulle där gälla för Gunthers tjänare. Han hade av dvärgen Alberich vunnit en tarnkappa som gjorde honom osynlig och gav honom tolv mans kraft utom hans egen. Sedan de hälsat på drottningen, gick Sigfrid till skeppet, tog på sig sin tarnkappa och kom osynlig tillbaka. Till Brünhild bars fram en väldig sköld av fyra man, en lans av tre man och en sten av tolv man. Hon slungade lansen mot Gunthers sköld med sådan kraft att den genomborrades, och Gunther själv skulle ha dödats, om ej Sigfrid i sin tarnkappa hade hållit skölden. Nu slungade Sigfrid lansen tillbaka med skaftet före, så att Brünhild föll till marken av stöten. Därefter lyfte hon den stora stenen, slungade den tolv famnar och gjorde ett språng efter den. Sigfrid kastade den ännu längre och gjorde språnget, bärande Gunther med sig, så att det såg ut som om det var han som gjort alltsamman. Då måste Brünhild erkänna sig övervunnen och följde med burgunderna till Worms. Där firades hennes bröllop med Gunther på samma gång som Sigfrids med Kriemhild. — Under bröllopsnatten band emellertid Brünhild Gunthers händer och fötter med sin gördel och lät honom hänga på en spik på väggen hela natten. Han klagade då sin nöd för Sigfrid, som nästa natt klädd i sin tarnkappa betvang Brünhild och tog från henne en ring och hennes gördel.

I *Pidrikssaga* (pS), som väsentligen bygger på tyska källor har en väsentlig del av denna berättelse undertryckts. Sigurd råder själv Gunnar till att fria till Brynhild som härskade över borgen Segard och prisar henne såsom överträffande alla andra kvinnor i skönhet, höviskhet, klokhet och storvulenhet. Han lovade honom sin hjälp och förklarade sig veta alla vägar dit. Färden dit företogs emellertid till lands och tävlingarna har utelämnats, antagligen av rationalistiska skäl. Däremot binder Bryn-

hild Gunnar tre nätter och först den fjärde natten får Gunnar Sigfrids hjälp, varvid sagan uttryckligen framhåller att det gällde att taga hennes mödom, ty så länge hon är mö, har hon en så väldig styrka, men så snart hon ej längre är mö, är hon ej starkare än vanliga kvinnor. Sigurd går in till henne klädd i Gunnars kläder och betvingar henne, medan Gunnar gett sig bort klädd i Sigurds kläder.

Att NL och pS representerar väsentligen samma traditionsform, fast på ett sinsemellan självständigt sätt är uppenbart. Men lika tydligt är att tysk och nordisk tradition icke är utvecklingsformer av ett och samma. Om den nordiska traditionen i detta fall representerar det ursprungliga, så har den nordiska episoden i Tyskland utbytts mot en episod som hämtats från en helt annan saga och som ej företer någon ursprunglig släktskap med den nordiska. Den har emellertid erbjudit en viss likhet med den och därför också kunnat ersätta den, tränga undan den. Den nordiska episoden kan emellertid ej med säkerhet visas ha funnits på tysk botten. Den nordiska friarepisoden kan ha uppstått på frankisk botten, men kan också vara en med hjälp av irländskt sagostoff utförd nordisk nydiktning. Vilketdera kan ej avgöras med det stoff som hittills har stått forskningen till förfogande. Om episoden om ridten genom lågorna kommit till Sigurdssagan först på nordisk botten, så måste man här antaga ett slags parallellutveckling inom nordisk och tysk tradition, i det att på båda hållen en ny fantastisk saga lagts till den ursprungliga kärnan, varvid naturligt nog tilläggen har varit sinsemellan helt olika, fast båda erbjudit någon association till den ursprungliga sagan.

Den ryska sagan om kraftkvinnan (KK). Jämte den tyska traditionen om Brynhild finns det en rysk friaresaga som står i påtagligt sammanhang med den i NL och pS förekommande Brynhildtraditionen. Det råder olika meningar blott om beskaffenheten av detta sammanhang, nämligen vilkendera som är

ursprungligast, den ryska sagan eller den tyska hjältedikten. Den ryska sagan har ungefär följande innehåll:

En zarson drager ut för att fria till en skön men fruktansvärdt stark drottning som härskar över ett avlägset land. Den som skall vinna henne måste rida hennes vilda häst och hantera hennes oerhört tunga vapen. Den som misslyckas, mister huvudet. Zarsonen tar med sig en hjälpare som är klok och stark. Stundom är hjälparen hans underlydande, stundom träffar zarsonen sin hjälpare på vägen och varnas av honom, men förmår honom att följa med, ty han är den ende som kan leda företaget till en god utgång. Då de kommer fram till drottningens gård, rycker hjälparen ner järnstaketet och de slår upp sina tält mitt för slottet. Drottningen sänder ut sina tjänare att köra bort de objudna gästerna, men hjälparen slår ihjäl hela skaran. Då måste hon hälsa dem välkomna och lyssna till frieriet. Zarsonen skall skjuta med hennes båge, som tolv man bär fram. Hjälparen skjuter med den och bryter sönder den, antingen i stället för sin herre, eller osynlig så att det ser ut som om zarsonen har gjort det. Därefter föres fram en vild häst ledd vid järnkedjor av tolv man. Hjälparen tröttrider hästen och slår den så att den blir tam. Zarsonen får därefter drottningen, som emellertid på bröllopsnatten lägger sin hand så tungt på honom, att han är nära att kvävas. Han går då ut och hjälparen får intaga hans plats. När hon i tron att det är hennes man, åter lägger sin hand på honom och försöker kväva honom, sliter hjälparen upp tre ris av järn, koppar och bly på hennes kropp. Därefter byter han åter plats med zarsonen. Då drottningen upptäcker att hon är överlistad, hugger hon benen av hjälparen och sätter sin make att vakta svin. Hjälparen sluter sig samman med en armlös man, och de skaffar sig en prinsessa att sköta deras gemensamma hushåll. Då prinsessan blir sjuk av att ett demoniskt väsen suger blod av henne eller har umgänge med henne, lägger sig hjälparen på lur, fångar demonen och tvingar den att föra dem till en brunn med lifsvatten. Genom att bada i den får han sina fötter tillbaka och kamraten sina armar. Sen uppsöker

han sin herre och betvingar slutgiltigt drottningen så att hon blir en god hustru.

Den förste som någorlunda riktigt uppfattade sammanhanget mellan den ryska och den tyska traditionen var Fr. Panzer, som härledde både tysk och nordisk tradition om frieriet till Brynhild ur den ryska sagan. Denna hans uppfattning anser jag vara riktig ifråga om den tyska traditionen. Däremot går det ingalunda att härleda den nordiska episoden ur den ryska sagan. Denna förklaring av sammanhanget har energiskt tillbakavisats av Andreas Heusler, som uppfattar den ryska sagan såsom en plebejisk travesti av den tyska Brynhildssång, som legat till grund för Niebelungendiktarens framställning. Rolf Schröder har uttalat sig i samma riktning men härleder Brynhildepisoden ur sagan om Trollbruden och den döde hjälparen (TB). En utförlig undersökning om »Die Brünhildsage in Russland» har utförts av August von Löwis of Menar (Lpz 1923) där han utom det material (12 varr.) Panzer hade till sin rådighet, dragit fram ytterligare 22 varianter. Han ansluter sig helt och hållet till Heuslers mening. Då jag här vill närmare klargöra min ståndpunkt som jag icke funnit något skäl att överge, skall jag först granska ett par drag i den tyska traditionen, som tidigare ej helt förståtts av forskarna.

Friartävlingarna. Beträffande tävlingarna vid frieriet står NL alldeles ensam inom den tyska traditionen. pS nämner ingenting om sådana tävlingar, men i det fallet måste den vara ofullständig. Vilket förhållande som än kan tänkas råda mellan den ryska KKsagan och NL:s friarepisod, så måste de under alla förhållanden anses vara varianter av ett och samma. Full motsvarighet till de tre proven i NL träffas ej i någon av de ryska varianterna, och ett av de vanligaste motiven i KK, hästprovet, saknas helt i NL.

Den Brynhildssång som ligger till grund för NL:s framställning och som i fragment också legat till grund för pS:s framställning, måste emellertid haft ett dylikt hästprov och även

i övrigt stått den ryska sagan närmare. *PS* berättar nämligen en episod, som måste ha hört dit, men som satts in på en felaktig plats, nämligen Sigurds förvärv av Grane. Sagan berättar härom:

Sedan den unge Sigurd dödat sin fosterfader, smeden Mimer, gav han sig till Brynhilds borg för att få hästen Grane. Porten var stängd med stora järnbommar och ingen ville öppna. Då ryckte han sönder järnbommarna och gick in. Sju vaktmän gick mot honom, men han dräpte dem alla. Brynhilds riddare rusade mot honom, men han värjde sig manligen. Det fick Brynhild veta och sade, att det måste vara Sigurd, Sigmunds son, som kommit. Hon bad honom vara välkommen och sade honom vem han var. Han bad henne om hästen Grane, och Brynhild lovade honom den. Hon sände ut män att hämta hästen, men de sökte hela dagen förgäves få tag i den. Nästa morgon sändes tolv män ut och Sigurd följde själv med. De tolv lyckades ej få tag i den, men Sigurd tog betset och gick mot hästen som villigt lät sig tagas. Han tackade för hästen och red därifrån.

Episoden har ingen motsvarighet i nordisk tradition och heller ej i NL, men däremot i KK. Nedrivandet av järnstaketet och slagsmålet med den ena skaran kämpar efter den andra är i KK ett vanligt motiv, där hjälparen uppträder på alldeles samma vis. Skillnaden ligger blott i att Sigurd här är ensam, under det hjälparen kommer i sällskap med zarsonen. Detta åter hänger samman med att episoden i *PS* har satts in på fel ställe, kanske på grund av inflytande från nordisk tradition. Även hästförvärvet hör egentligen till friarproven fast det här kommit att omarbetas under inflytande av nordisk tradition och episodens felaktiga placering. Detta framgår emellertid icke av en omedelbar jämförelse mellan episoden i det skick den bevarats och de ryska KKvarianterna, men i den isländska Gänge-Hrolfs saga (GHS) har bevarats en tydligt besläktad episod som måste ha tillhört just en variant av KK. För att visa detta måste jag emellertid underkasta GHS en särskild granskning.

GångeHrolfs saga. Såsom vanligt i fornaldarsagorna finner man här en massa heterogena element sammankomponerade. Bl. a. har ett par folksagor inarbetats i sagan, och den del av dess innehåll som här är av intresse, är följande:

Rolf hade råkat i träta med sin fader, jarlen Sturlaug i Ringerike, och ville ej längre stanna hemma. Hans moder gav honom då ett par osårbargörande kappor, varefter han gav sig ensam åstad. Efter flera äventyr kom han till den gamle jarlen Torgny av Jylland, där han blev väl mottagen. Då jarlen en dag satt på sin hustrus gravhög, kom en svala och släppte en sidenlapp i hans knä, och vid sidenlappen var fäst ett kvinnohår av ovanlig längd och med gyllene glans. Jarlen förstod att hårets ägarinna måste vara mycket skön, och han sade sig vilja vinna henne, om det också skulle kosta hans liv. Hans rådgivare Björn gissade att hon måste vara Ingegärd, dotter till kung Hreggvid av Gardarike, och Rolf lovade att han skulle vinna prinsessan åt jarlen. Han drog ensam ut för att utföra uppdraget. På vägen mötte han en man som kallade sig Vilhjalm. Sedan de prövat krafter och Rolf segrat, utbad sig Vilhjalm att få följa honom såsom hans tjänare. På en bondgård, som de gästade, blev Rolf under sömnen bunden och förd till ett väldigt bål. Under hot att han eljest skulle kastas i elden, måste Rolf lova bli Vilhjalm's tjänare och att åt honom vinna kung Eriks av Gardarike syster Gyda. Vid framkomsten till kung Eriks hov förelades Vilhjalm att utföra tre uppgifter för att få Gydas hand. Det gällde att fånga en hjort med silverbjällra om halsen, som konungen själv förgäves jagat i tre dagar; att hämta kung Hreggvids rustning ur hans gravhög som skyddades av kraftig sejd; och att besegra bärsärken Sote som med en väldig här hade infallit i landet. Rolf utförde samtliga uppdragen så att det skulle se ut som om Vilhjalm själv utfört dem, och i striden med Sote förklädd i Vilhjalm's kläder och vapen. Trots sin misstro måste kungen då ge sin syster åt Vilhjalm. Därmed var Rolf fri från sitt löfte och sade upp sin tjänst en morgon medan Vilhjalm och Gyda ännu låg till sängs.

Prinsessan Ingegärd hade av kung Erik, som erövrat landet från hennes fader och sedan friat till henne, utbett sig en frist på tre år. Innan dess utgång skulle hon ha rätt att söka sig en kämpe att strida mot Eriks bärsärk Sörkve. Om hennes kämpe blev övervunnen, skulle hon tillhöra Erik, men om han segrade, skulle Erik lämna landet och låta henne ensam råda över Gardarrike. Fristen skulle just gå ut, och hon hade ännu ej fått någon kämpe. Nu fann hon Rolf, som av henne fick hennes fader Hreggvids sköld och lans, som då klingade mot varandra till tecken att deras bärare skulle segra i striden. Hreggvids rustning hade Rolf förut hämtat från gravhögen men lämnat Vilhjalm ett sämre dublettexemplar som Ingegärd hemligen låtit lägga in i högen. Hreggvids häst Dulcifal, som ingen efter hans död lyckats fånga, kom själmant till Rolf och sprang med sin fullt rustade ryttare över staketet. Rolf dödade Sörkve, och kung Erik anföll i vredesmod men blev slagen tillbaka. Rolf red hemligen därifrån om natten med Ingegärd för att föra henne till jarl Torgny. Erik ville straffa Vilhjalm, som emellertid slapp undan mot löfte att återföra prinsessan och döda Rolf. Vilhjalm hann upp Rolf, förläts av honom och blev antagen som tjänare. Medan Rolf sov, stack Vilhjalm honom med en sömntorn så att han ej kunde vakna. Då det var omöjligt att döda Rolf på grund av hans osårbarhetskappa, högg Vilhjalm av honom fötterna, som han tog med sig såsom bevis för att Rolf var död, och han tvang Ingegärd att lova instämna i allt vad han ämnade säga till jarlen Torgny. Så for han till Jylland med Ingegärd, sade att Rolf var död och att han själv hade vunnit Ingegärd åt jarlen, och krävde jarlens dotter Tora i lön för sin bedrift. — Dulcifal hade emellertid rullat Rolf på marken tills sömntornen lossnade och Rolf vaknade. Såren helades genom en lifssten som var infattad på svärdet, och Rolf lyckades komma upp på Dulcifals rygg, varefter han red till Jylland och sökte upp Björn rådgivares hus, där han gick in och satte sig i en mörk vrå. Under hans bortovaro hade en dvärg, Möndull, nästlat in sig hos jarlen och genom svek fått makten över Björns hus och hans

hustru Ingeborg, och nu kom han in ledande den fångslade Björn och kysste hans hustru. Rolf grep då dvärgen som måste lova att skaffa tillbaka hans fötter och bota Björns hustru från den sjukdom han vållat henne, samt att hjälpa Rolf om han skulle behöva göra en ny Gardarikesfärd. Dvärgen helade Rolf genom att hämta de av Ingegärd förvarade fötterna som hållits friska genom örter, sätta dem med spjälkor på sin plats och smörja med helande salva. På tre dygn var fötterna fastvuxna igen och lika friska som förut. Ingeborg helades även och dvärgen försvann. Björn återfick sin ställning, och Vilhjalm blev straffad. Ingegärd ville emellertid ej gifta sig förrän hennes faders död blivit hämnad. Rolf drog till Gardarike följd av Möndull och segrade över Erik och hans bärsärkar. Under tiden stupade jarlen i strid med vikingar, och Ingegärd äktade Rolf som därmed också blev härskare över Gardarike.

Den isländske sagamannen har i enlighet med fornaldarsagornas stil och teknik diktat om en hel del drag i de folksagor han här haft till sin rådighet. Så har han gett det hela en kvasihistorisk karaktär med verkliga personnamn och en mängd geografiska uppgifter. Han lägger in utförliga stridsskildringar och lånar varjehanda smärre episoder från andra isländska sagor. Så ser man lätt, att den scen, där prinsessan Ingegärd väljer Rolf till sin kämpe, hämtats från Olaf Tryggvasons saga, som också bidragit med namnet Gyda åt kung Eriks syster. Skildringen av hur en hovman slungar en benknota mot Björn rådgivare men dödas av samma knota då Rolf kastar den tillbaka, är sannolikt hämtad ur Hrólfs saga Kraka. Det blottade svärd som Rolf lägger mellan sig och Ingegärd på vägen till Jylland, har väl hämtats ur Volsungasaga, liksom möjligen även sömnetornen, o. s. v. Att dylika inarbetade episoder var på sitt sätt medfört ändringar i de av författaren använda folksagorna, är tydligt, och dessa sagor är därför ej överallt så lätta att känna igen, men att det just är folksagor han byggt sin här refererade framställning på, är i alla fall fullt säkert.

En av dessa sagor är just KK, fast man tidigare ej gett akt på detta, bl. a. emedan man ej förrän ganska sent ägnat den ryska sagan någon uppmärksamhet. Då den just på senare tiden kommit att få en framskjuten plats inom den vetenskapliga diskussionen om Brynhildsepisoden, har även GHS uppmärksammats, men ej tillräckligt. Panzer har anat ett sammanhang, likaså H. W. Rutgers (Bemerkungen über das Verhältnis von Märchen und Sage mit besonderer Rücksicht auf die Sigfridsagen. Diss. Groningen, s. 34, 37), men ingendera har kunnat övertyga sig eller andra om ett verkligt sammanhang. Då R. Schröder (Mogk-Festschrift 1924, s. 582 ff.) granskar förhållandet, finner han att blott episoden med Rolfs avhuggna fötter, dvärgen Möndull och Björns hustru har någon släktskap med motsvarande episod i KK, men denna släktskap anser han ej innebära att GHS fått motivet från KK. Om det funnes ett direkt sammanhang, så måste visserligen GHS ha lånat motivet från KK och ej tvärtom. »Aber vorsichtiger und auch wahrscheinlicher ist die Annahme, dasz beide unabhängig voneinander aus einer letzten Endes orientalischen Novelle geschöpft haben, die wie so manche andere ihren Weg über Ruszland nach dem Norden gemacht hat» (s. 593). Rutgers säger härom (a. a. s. 46): »aus dem Brautwerbermärchen (KK) lässt sich die Sagaepisode nicht ableiten».

Då Schröder kallar antagandet av en gemensam källa men inbördes oavhängighet »försiktigt», sker detta snarast emedan inbördes avhängighet skulle äventyra hans teoretiska ståndpunkt i övrigt. Det är emellertid så till vida mycket oförsiktigt, som det röjer en mycket bristfällig kännedom om de sagor det här gäller och om sagor över huvud taget, vilket för övrigt är helt naturligt för en forskare som ej ägnat folksagorna ett särskilt grundligt studium. Då ingen av de nämnda forskarna kunnat upptäcka sammanhanget med KK, beror detta på att GHS:s framställning är grundad ej på en enda utan på flera folksagor som inarbetats i varandra, varvid en hel del av KK:s karakteristiska motiv undertryckts eller maskerats.

En av de i GHS ingående folksagorna är sagan om prinsessan med guldhåret (PG) och den falske tjänaren (FT). Detta har redan 1893 observerats av Golther (*Studien zur Literaturgeschichte*, Michael Bernays gewidmet, s. 167 ff.). Han har upptäckt detta sammanhang, icke emedan han var hemmastadd på folksagornas område, utan emedan han genom sina Tristanstudier blivit bekant just med PG-sagan. Golther har också klart insett att GHS icke har påverkats av Tristansagan. Ett dylikt antagande kunde för en med sagor mindre förtrogen filolog ligga nära till hands, ty Tristansagan känner han men folksagorna icke. Schröder kallar därför ett dylikt antagande »nächstliegende» och kan för egen del ej frigöra sig från tron på ett dylikt sammanhang, fast inga stöd kan uppletas för det. Likheten mellan GHS och Tristansagan ligger uteslutande i att PG gett stoff åt dem båda. Schröder tänker sig att Vilhjalms framvisande av Rolfs fötter såsom stöd för sin berättelse härledts ur den fege truchsessens framvisande av drakhuvudena i Tristansagan. Likheten är ytterligt ringa och saknar helt och hållet beviskraft. Fötterna såsom bevis för Vilhjalms trovärdighet kan snarare härledas ur FT, i vilken den falske tjänaren tillägnar sig sin herres identitetsbevis för att framställa sig själv som kungens son; men det kan dessutom förklaras av GHS:s rationaliserande tendens: de avhuggna fötterna måste tillvaratagas för att kunna återges till hjälten, och därvid finner författaren den utvägen att låta Vilhjalms ta dem med.

Golther har också sett att PG i Östeuropa ofta ingått förning med FT, vilket ej är vanligt i västra Europa, och han anser att GHS:s författare haft just en sådan kombinerad form till sin rådighet. Schröder anser antagandet orimligt framför allt emedan författaren »die eine Jungfrau seiner Vorlage in zwei (Ingigerdr und Gyða) gespalten — mit anderen Worten die Märchenvorlage wieder in ihre beiden Bestandteile aufgelöst hatte». Detta beror emellertid på en missuppfattning, och Golther har säkerligen rätt. GHS:s författare har varken klivit PG:s prinsessa i två eller fått sina båda prinsessor genom sammanslagning

av PG och FT, utan dubbleringen beror på att han i PG-FT har inarbetat KK. Att Schröder ej insett detta, kommer av att han ej satt sig in i tillvägagångssättet vid en sådan hopslagning och i de ändringar som framtvingas av den isländska sagaus teknik. Jag skall här söka i stora drag skildra tillvägagångssättet.

Analys av folksagomotiven i GHS. Ur FT har sagamannen sannolikt hämtat moderns avsked med Rolf. FT innehåller näml. ofta avskedet mellan hjälten och hans moder, hvarvid hon ger honom det identitetsbevis som fordras för att han skall bli igenkänd av sin fader (eller gudfader) konungen, men motivet har här omarbetats i fornaldarsagornas stil och identitetsbeviset har ersatts med en osårbarhetskappa som ej är folksagomotiv.

Svalan med hårstrået hör avgjort till PG (FT). Mötet med Vilhjalm hör samman med FT, men skulle enligt folksagan ha placerats innan Rolf kom till jarlen; här har sålunda sagamannen åter fritt omarbetat. Vilhjalmes svek i bondgården har fått ersätta folksagans episod med hjälten nedhissande i brunnen och den falske tjänarens hot att skära av repet, om hjälten ej svär att byta roll med honom. Ankomsten till Eriks hov är också snarast hämtat ur FT men skulle rätteligen ha passats in vid ankomsten till jarl Torgny. Här har sagamannen alltså på sätt och vis klivit en episod i två, vilket går väl i stil med fornaldarsagornas teknik över huvud. Av de uppdrag som Rolf får utföra i Gardarike i stället för Vilhjalm, hör fångandet av hjorten till FT, i det en tydlig motsvarighet träffas i östeuropeiska varianter. Besöket hos alvkvinnan hör emellertid ej dit utan har hämtats från annan saga eller sägen, åtminstone i den form sagamannen har gett motivet. Besöket vid Hreggvids hög hör ej till folksagorna utan är (tillika med allt som därmed har sammanhang: rustningarna, sejden, den döde kungens uppträdande, m. m.) ett typiskt fornaldarsagomotiv. Dock kan Hreggvid här delvis ha ersatt ett motiv i PG-FT nämligen vildmannen såsom hjälpare åt hjälten. Striden mot Sote går väl i stil med

isländsk saga, men har säkert som bakgrund FT:s eller Goldener-sagens motiv med infall av en främmande här och räddning genom den förklädde hjälten. Gyda hör emellertid alls ej till PG-FT utan Ingegärd har helt Guldhårsprinsessans roll. Till PG-FT hör Ingegärds krav på uppskov med giftermålet, Vilhjalmstraff, jarlens död och Rolfs giftermål med Ingegärd, fast det hela genom inskott av massor av annat material blivit starkt bortblandat, så att det ej omedelbart kännes igen såsom folksagomotiv, varjämte rationaliseringstendensen skurit bort hjälpande djur, vildman, lifsvatten m. m.

Den här meddelade översikten av från PG-FT hämtat stoff kan lätt ge intryck av att alltsamman är härleddt ur PG-FT, men så är icke förhållandet. Då Vilhjalm sedan han huggit av Rolfs fötter, tvingar prinsessan att instämma i allt som han kommer att berätta om sina bragder för jarl Torgny, så är detta ett typiskt folksagomotiv, men det förekommer aldrig i PG-FT. Frånsett själva fotavhuggningen torde denna episod ha hämtats ur den i Ryssland mycket omtyckta sagan om guldfågeln (Aarne 550), i vilken de falska bröderna på liknande sätt tvingar den av den yngste brodern förvärvade guldprinsessan säga att de utfört bragden. Då jag härleder motivet just ur denna saga, fast även i andra sagor liknande ting övas mot prinsessor av bedragare, så är det emedan sceneriet här är ungefär detsamma: förräderiet övas då hjälten är på hemvägen med sin prinsessa, och han kvarlämnas såsom död eller näst intill och räddas av ett troget djur, vartill kommer att prinsessan här betecknas som guldhårig alldeles som i PG-FT.

Ett mycket starkt inslag har också hämtats från KK. Hit kan redan Rolfs oenighet med fadern höra, i det flera varr. av KK låter fadern i vredesmod sälja eller förskjuta hjälparen eller kasta honom i havet. Liknande konflikter mellan far och son träffas emellertid ej sällan i de isländska sagorna, och motivet kan därför också tänkas vara självständigt gentemot KK. Även mötet med Vilhjalm kan delvis höra hit, i det flera varr. av KK låter hjälparen tillfälligt anträffas av prinsen

under hans friarfärd. FT har emellertid gett mötet sin prägel. Att jag dock vågar antaga sammanhang med KK i detta fall, kan se djärvt ut, men då det råder en viss likhet mellan friarens möte med hjälparen i KK och prinsens möte med den falske tjänaren i östliga varr. av FT, är det naturligt att den ena av dessa episoder lätt träder i stället för den andra. Då episoden satts in i GHS ej på den plats den skulle ha intagit i FT utan just på den plats den har i KK d. v. s. på friarfärden, anser jag att episoden ger en antydning om vissa KK-varianters möte mellan prinsen och hjälparen.

Avgjort till KK hör Eriks misstänksamhet mot Vilhjalms, vilket visserligen synes mycket berättigat mot en sådan bedragare, men ej brukar förekomma i FT, under det KK oftast låter prinsessan misstänka att det är tjänaren och ej prinsen som utför de olika uppdragen. Till KK hör också Rolfs ställföreträdarskap i samtliga tre prov för att vinna Gyda, och att han är klädd i Vilhjalm's kläder i kampen mot Sote. I FT är sagans hjälte aldrig hemlig ställföreträdare för eller förklädd till bedragaren, utan skickas ut av kungen på inrådan av bedragaren för att han skall förgås. Gyda är därför också här att anse som en motsvarighet till kraftkvinnan, fastän hon blivit helt innehållslös. Märk dock att det är hennes man som hugger av Rolfs fötter, alldeles som kraftkvinnan i flera ryska sagor tvingar sin svage make att hugga av hjälparen hans fötter! Hon har mist sin ursprungliga karaktär, bl. a. emedan hon ej fått bli sagans hjältinga, en roll som Ingegärd naturligt nog helt fått övertaga. Den besvärliga bröllopsnatten kunde ej finna användning gentemot en bedragare, som ej kunde begära att Rolf skulle där komma honom till hjälp. Som en sista rest av detta motiv får kanske dock anses Rolfs besök i det nygifta parets sängkammare för att säga upp sin tjänst, ty att tjänstuppsägelsen skulle ske, medan Vilhjalms och Gyda ännu låg till sängs, är meningslöst, för så vidt man ej här får förutsätta en omdiktning av bröllopsnattmotivet. Motivet »kraftkvinnan» passade ej heller att överföra till Ingegärd, som helt

och hållet är prinsessan med guldhåret, klok och ädel. Något som möjligen följt med Gyda i hennes ursprungliga egenskap av trolsk kraftkvinna, är det gräsliga följte av troll eller trollkarlar som omger hennes broder Erik. Uppslaget härtill kan nämligen ha kommit från vissa KK-varianters skildring av prinsessans fader såsom drake eller troll med namnet Zmiulan, ett talande namn med betydelsen drake.

Till KK hör säkert kung Hreggvids sköld och lans, fast de måst omdiktas, emedan Hreggvid själv är en tilldiktning i fornaldarsagans stil. Hit hör även hästen Dulcifal. Sammanhanget mellan Dulcifal och den vilde hästen i KK framträder ej omedelbart, men är i alla fall fullt tydligt. KK:s vilda häst som av tolv man föres fram bunden med tolv järnkedjor, står nämligen tydligt i sammanhang med de östeuropeiska Alexander-sagornas skildringar av hästen Bucephalos såsom ett mänskoätande vidunder, som måste bindas med järnkedjor och som ej kan ridas av någon annan än Alexander. Namnet Dulcifal är också en tydlig förvrängning av Bucephalos. Skildringen av Dulcifal och själva namnformen har emellertid varken hämtats från någon latinsk eller isländsk form av Alexandersagan utan från en slavisk. I den gammalslaviska formen (och dess ättlingar) av historien om Alexanders bedrifter har hästen nämligen namnet Ducipal, vilket förklarar den liknande formen i GHS (M. Gaster, *Literatura populara română*, 1883, s. 7 ff.). Kanske fanns namnet Du(l)ciphal redan i den form av KK som sagamannen lärt känna. Då Dulcifal utan vidare låter taga sig av Rolf och med honom i full rustning sätter över staketet, är detta tydligen KK:s hästprov, där hästen brukar springa upp i molnen med hjälparen. Striden med Sörkve har också säkert fått ersätta en strid mot prinsessan själv, vilket ju har motsvarighet i några ryska varianter liksom i NL.

Till KK hör även avhuggandet av Rolfs ben, Ingeborgs av dvärgen Möndull vållade sjukdom, dvärgens fasttagande och botandet av Ingeborgs sjukdom och Rolfs fötter. Avvikelserna kommer helt och hållet på sagaförfattarens eget konto:

brunnen med lifsvatten finner han för fantastisk och ersätter den därför med det i en folksaga omöjliga men helt i fornaldarsagostil formade motivet att låta Ingegärd medelst kryddor skydda fötterna mot att ruttna, så att de sedan med hjälp av en undergörande salva kan växa fast på tre dagar. — Schröder och Rutgers har sammanställt Mëndullepisoden med en skämtsaga i Pantschatantra om den blinde, den puckelryggige och den trebröstadade prinsessan, som i en drastisk scen alla tre botas från sina resp. lyten. Om det finnes någon verklig förbindelse mellan den indiska skämtsagan och här föreliggande episod, är tvivelaktigt och osannolikt, men jag kan ej avgöra frågan utan betydligt mera material. Sammanhanget är i varje fall ytterst ringa och helt och hållet betydelselöst, när det gäller att avgöra förhållandet mellan Mëndullepisoden i GHS och dess motsvarighet i KK, i det att avvikelserna dem emellan blott beror på sagemannens på fri hand gjorda ändringar. Dvärgen Mëndull har ingenting att skaffa med den puckelryggige i Pantschatantra.

En analys av GHS visar sålunda att dess författare bland förebilderna till sin saga bl. a. haft en variant av KK. Säkert har de sagor han använt ej hämtats ur isländsk eller övrig nordisk tradition, utan han har fullt medvetet arbetat med ryska sagor och just därför förlagt händelserna till Gardarike. KK var säkert hemmastadd i Ryssland redan innan GHS författades, vilket är viktigt för KK:s kronologi. Den variant av KK som sagemannen haft till sin rådighet, har tydligen i flera hänseenden avvikit från den sagoform som föreligger i NL, vilket visar att KK redan före GHS tillkomst varierat i Ryssland på ungefär samma sätt som nu. Hästprovet har i GHS:s KK-variant så till vida skilt sig från de vanliga ryska varianterna, att det för hjälten i första rummet gällt att fånga en häst som ingen annan kan få tag i. Häri har varianten fullständigt stämt överens med den sagoform som ligger till grund för *PS*:s framställning. Denna avvikelse från så vitt jag kan finna samtliga den ryska sagans varianter torde snarare bero på inflytande från PG-sagan, i vilken ofta förekommer ett uppdrag att fånga en

vild häst. I några nordiska varianter av PG kallas hästen för övrigt för Bissefalius, Bukkefalom o. l., vilket också pekar hän mot Alexandersagorna, som säkert från början haft inflytande även på KK.

Trollbrudsagan, KK och NL. I sina Niebelungenstudien (1921) har R. Schröder såsom redan nämnts sökt härleda episoden om Sigurds frieri till Brynhild för Gunnars räkning från Trollbrudsagan TB (Aarne 507). Försöket har fullständigt misslyckats, emedan Schröder därvid haft att stödja sig blott på G. H. Geroulds misslyckade försök att reda ut sagorna om den tacksamme döde (*The grateful dead*, London 1908) och ej kunnat själv göra en ny undersökning av sagan, då han saknar utbildning på sago-forskningens område. Jag kan här nöja mig med att hänvisa till den utmärkta avhandling av Sven Liljeblad om samma sago-grupp (*Die Tobiasgeschichte und andere Märchen mit toten Helfern*. Lund 1927) som nyligen utkommit och ventilerats för doktorsgrad. Liljeblad ger där en definitiv utredning av de olika sagotyperna med död hjälpare och visar att den saga, som Schröder uppfattat som förebilden för Brynhildsepisoden, ej förekommer och sannolikt ej förekommit i Tyskland, där en helt annan ekotyp av samma saga i stället hör hemma. Däremot har en keltisk-norsk ekotyp av sagan tydligen under vikingatiden kommit till Ryssland från Norge, där den kunnat göra sig gällande genom sin jämförelsevis nära släktskap med motsvarande östeuropeiska ekotyp och genom att hybridisera med andra ryska sagor. På det sättet har KK uppstått, och just på grund av sin egenskap av hybridform har den kommit att variera mycket starkt.

Liljeblads utredning är klar och bindande. En hel rad drag i KK kan ej förklaras på annat sätt än såsom härstammande från den norska trollbrudsagan. Och det är tydligt att det ej är fråga om sena och tillfälliga inlån utan om gammalt stoff som från början ej haft hemortsrätt i rysk sagotradition, men som lyckats hålla sig kvar genom förbindelse med inhemskt ryskt stoff och omtolkning i överensstämmelse därmed. Ett krono-

logiskt stöd härför erbjuder KK:s förekomst i GHS. Under sådana förhållanden kan emellertid ej hypotesen om KK:s härstamning från tysk Brynhildsdiktning längre upprätthållas.

Här kanske jag något närmare bör dröja vid den särskilt i Tyskland rådande allmänna uppfattningen av förhållandet mellan KK och Brynhildsepisoden. Det tycks som om G. Neckel, bortsett från Panzer, skulle vara den ende tyske germanist som vågat uppfatta den tyska traditionen såsom härledd ur KK (*Die Niebelungenballaden*. Braune-Festschrift 1920, s. 119 f.), varvid han intager samma ståndpunkt som jag antydtt i min »Sigurds strid med Fåvne» (Lund 1918, s. 47), fastän jag där ej hade tillfälle att lägga fram mina bevis. Då övriga tyska forskare ställt sig helt avvisande mot en sådan härledning, har detta, så vitt jag kunnat finna, skett utan några vägande skäl men snarast av patriotiska motiv, i det man funnit det motbjudande att erkänna ett viktigt parti av Tysklands förnämsta hjältedikt såsom importerat från Ryssland. Såsom en kraftigt medverkande orsak till att man ej kunnat se rätta förhållandet, måste dock även framhållas den allmänt rådande falska uppfattningen av folksagornas ålder och över huvud bristande kännedom om muntlig tradition.

Viktigt för frågans nuvarande ståndpunkt är också, att tonen angivits av Andreas Heusler, samtidens yppersta kännare av germansk hjältedikt och avgjort en av germanistikens främsta män. Hans arbeten om Sigurdsdiktningen måste erkännas såsom i många hänseenden överlägsna mästerverk. Ingen har en så säker blick för diktningen och dess krav, och hans tillrättsläggning av ämnet imponerar ovillkorligen. Men han är helt främmande för den muntliga traditionen och dess lagar samt dess inflytande på hjältediktningen, och han kan därför ej se var det föreligger lån från färdig sagotradition. Detta är ej ett klander mot Heusler, då han helt naturligt ej kan ha haft tid att ägna folktraditionen ett djupare studium, men det är att beklaga, att han icke haft tillgång till någon på området fullt sakkunnig att diskutera hithörande problem med. Heusler söker förklara den tyska

Brynhildsepisoden med att ridten genom elden uppfattats såsom alltför fantastiskt överklig och därför ersatts med kamptävlingar, som emellertid genast måste tvinga till omdiktning av Sigurds biläger med Brynhild. Så skulle man i stället hittat på den besynnerliga historien om hur den omåttligt starka Brynhild binder Gunther och hänger honom på en spik på väggen, och hur Sigfrid måste ta från henne hennes demoniska styrka genom att taga hennes mödom. Detta kan förefalla logiskt, men den nya formningen kan ej vara en personlig uppfinning av omdiktaren, utan han har fått den mer eller mindre färdig ur en folksagotradition. Redan den omständigheten att Brynhildsepisoden utanför NL, som är ett bokepos, blott träffas splittrad och fragmentarisk (i *PS* och *Hvenska krönikan*), antyder att det är en främmande och ofolklig tradition som ej hör hemma på tyskt område. Detta styrkes också av det faktum, att hela episoden fullständigt saknas i tysk folktradition både som helhet och i sina detaljer och saknar där paralleller. Däremot lever *KK* ett ganska friskt liv i Ryssland och passar väl samman med övrigt ryskt stoff. Under sådana förhållanden är det orimligt att söka uppfatta den ryska sagan såsom härledd ur den tyska hjältedikten. Till något sådant saknas motsvarigheter.

Att de flesta germanister följt Heuslers paroll, är ej underligt, då det onekligen måste kännas tryggt att följa en så överlägsen forskare i spåren, och då de själva saknat de insikter som varit behövlige för en framgångsrik kritik. Värre är emellertid, att den ende sagoforskare, som tagit upp *KK* till närmare undersökning, *Löwis of Menar*, också inför Heuslers auktoritet känt sig nödgad att advocera för hans mening. *Löwis* är en god kännare av rysk folksaga och hans undersökning är god på de flesta punkter där ej kronologien och sambandet med *niebelungendiktningen* beröres. Dock vill jag mot hans metod framhålla, att det egentligen är orimligt att konstruera fram ett slags genomsnittstyp genom statistisk sammanställning av de olika motiven i samtliga varianter. Detta har visserligen gjorts med ganska godt hänsyntagande till de olika förhållanden som under-

sökningen gäller, men riktigast hade varit att studera sagan i dess olika typgrupper och genom jämförelse dem emellan söka fastställa, hur sagan utvecklats, och vilken typgrupp som företer mest släktskap med Brynhildsepisoden. Löwis har helt naturligt märkt, hur olika varianter visar olika inbördes släktskap, och antydt detta i en not (s. 59), liksom han (s. 58) framhållit en del riktiga principer, men av brist på utrymme har han ej utfört en undersökning i den riktningen, fast den varit önskelig.

Att själva kraftkvinnomotivet är fullständigt ^{germanskt} ogermanskt, är utan vidare uppenbart för en kännare av traditionen. Ingentädes på germanskt område träffas någonting motsvarande i folkets tradition. Att man i isländska sagor finner berättelser om sköldmör är sannt, men där är det alltid fråga om realistiska relationer om vanliga kvinnor som övats i vapenbruk, och även den mytiska vallyrieföreställningen är på sitt sätt nykter. På keltiskt område förekommer sagor om ofantligt starka kvinnor, men knappast något jämförligt med Brynhild i NL, ty mestadels är det fråga om hemska häxor, mödrar till jättar, kämpande för att hämnas sina söners död. I rysk eller över huvud slavisk eller orientalisk folkdiktning är däremot kraftkvinnan ett karaktärsmotiv, som man ständigt möter i olika former och som omöjligt kan vara härledt från ett nordiskt sköldmömotiv. Den som är något förtrogen med dessa den ryska sagans kraftkvinnor, måste genast i NL:s Brynhild se ett tydligt ryskt lån, alldeles oavsett i vad mån berättelsesammanhanget i övrigt stämmer överens med ryska sagor. Vad Löwis säger i denna fråga (t. ex. s. 108) kan ej förklaras på annat sätt än att han antingen alls ej satt sig in i västeuropeisk sagotradition, eller att han ej vågar använda sitt vetande. Löwis söker göra gällande att liknande överdrifter tidigare gjort sig gällande i tysk än i rysk diktning, och anför som stöd för denna sin uppfattning det gamla ryska Igorskvädet, som ej visar något av denna »hyperbolischen Kraftstil», fast dess författare måste ha känt till folklig tradition. Men folktradition och överklassdikt är två skilda ting. Överklassdikt är bero-

ende av modeströmningar, vilket folktraditionen icke är. I ett land där folktraditionen är starkt hyperbolisk såsom hos slaverna, kan överklassdikten under vissa tider mycket väl ställa sig strängt avvisande mot sådan hyperbolisk kraftstil, och tvärtom kan hos ett folk med nykter folktradition — och detta har germanfolken alltid varit — en sådan kraftstil mycket väl tränga in i överklassdiktningen. Här bör jag kanske anmärka, att även den tämligen obildade och råe spelmaunens diktning måste räknas till överklassdiktningen, fast den företer mindre kultur än t. ex. folksagan i all dess naivitet. För ett omdöme om folktraditionen och vad därtill hör, är därför den skrivna litteraturen i de flesta fall icke vittnesgill. Traditionen är vida mer fast hos ett folk, än den tror, som har fått inplantad i sig den bevisligen falska dogmen, att folksagan i Europa är en först medeltida företeelse.

Det är på denna falska dogm som Löwis grundar sin beräkning av KK:s kronologi, en beräkning som redan på grund av den oriktiga utgångspunkten måste bli helt förfelad. I detta sammanhang kan jag ej underlåta att påpeka en annan sak. Löwis omnämner sagan om »Traum von künftiger Hoheit», som bland andra haft en viss betydelse för KK:s utveckling, och framhåller därvid en avhandling av Ždanov (tryckt 1895), vari denne söker visa att ifrågavarande ryska sagas ryska varianter gått tillbaka på den ryska översättningen av det s. k. Vaticanium i den latinska texten av *Historia septem sapientium*. Jag har ej någon kännedom om Ždanovs avhandling och kan alltså ej kontrollera den, men jag finner det a priori osannolikt att en rysk avhandling av 1895 kan ha en riktig uppfattning av förhållandet mellan en folklig tradition och en litterär upppteckning. Sannolikt har författaren ej ens någon fullständig kännedom om det folkliga materialet. Jag kan här helt naturligt ej uttala några påståenden om detta speciella fall, men innan sagan underkastas en grundlig förnyad prövning och på ett språk som möjliggör sakkunnig kritik, kan frågan om drömsagans ålder och härkomst icke anses avgjord, och den får ej användas som kronologisk hållpunkt för KK:s ålder och utveckling.

Löwis har klart sett att KK har mycket att göra med TB (»der dankbare Tote», DT) men han har ej sett hur nära KK och TB står varandra. Han yttrar (s. 46): »die Stellvertretung in den Freierproben und in der Brautnacht stammen weder aus dem DT (TB), noch sind sie von ihm beeinflusst», och »musz beachtet werden, dasz der DT die heimliche, trügende Stellvertretung überhaupt nicht kennt». Detta är direkt felaktigt, såsom Liljeblad visat, i det just i den norska formen av TB ställföreträderskapet är fullt utvecklat. Det är just den norska ekotypen av TB som varit en av rötterna till KK, och materialet visar tydligt att förhållandet ej kan vara det omvända. I dess tryckta varianter träder ställföreträderskapet visserligen ej så starkt fram som i de otryckta som först genom Liljeblads avhandling bekantgjorts, men tydligt nog för att man i alla fall kunde ha vågat härleda KK från den norska TB. Löwis har emellertid insett att risningen av kraftkvinnan måste vara ett lån från TB.

Förut har jag framhållit de påtagliga lån från KK som träffas i PS utom ställföreträderskapet under bröllopsnatten, nämligen nedbrytandet av portarna till Brynhilds gård, slagsmålet med vakterna och infångandet av Grane. Detta har Löwis ej heller kunnat undgå att tolka såsom lån från KK, men han vill häri se en senare återverkan. På samma sätt har han tolkat risningsmotivet i Hvenska krönikan. Löwis menar med andra ord att först har i Tyskland diktats en Brynhildsepisod ungefär sådan som NL har den. Så har den kommit till Ryssland och där omdanats till en folksaga sådan vi har den i KK. Sedan har tyska spelmän eller andra tjusats av den ryska sagan och tagit upp de senare tillkomna ryska tilldiktningarna i PS:s och HvKr:s framställningar. Något som helst bevis för ett sådant förhållande har ej åvägabragts — och kan ej åvägabringas. Hela denna teori är blott ett krampaktigt försök att rädda NL från beskyllningen att ha lånat ryskt stoff, men den är utan vetenskapligt värde. Om, såsom jag anser fullt bevisat, både ställföreträderskapet i kamptävlingar och bröllopsnatt och själva

motivet den demoniskt starka kvinnan importerats till Tyskland från Ryssland, är det fullkomligt onödigt att ens misstänka att importen skett i flera olika poster som dock hämtats från samma saga.

Utvecklingsgången. Jag skall avsluta denna kritiska exposé med att i korthet ange, hur jag tänker mig utvecklingen av KK och Brynhildsepisoden.

Under vikingatiden — låt oss säga o. år 900 eller därefter — har den norska formen av TB förts till Ryssland. Den har där omdiktats till överensstämmelse med rysk folktradition genom omtolkning och sammansmältning med rent ryska sagoelement. Under det prinsessan i TB just genom sitt umgänge med trollet ansetts farlig för brudgummen, har motivet ändrats i den riktningen, att hon ej längre uppfattas som trollbrud utan som de ryska folksagornas och bylinernas kraftkvinna. Risningen har i TB till uppgift att magiskt rena, men här skall den beröva kraftkinnan hennes alltför stora styrka. Friaruppdragen i TB har genom inflytande från kraftkvinnomotivet bytts ut mot kamp-tävlingar inspirerade från olika håll, bl. a. från Alexandersagor, drömsagan o. s. v. Denna omarbetning är ej rent folklig utan har gjorts av yrkesberättare, som jämte övriga ändringar även hängt på sagan en fortsättning om hur hjälparen miste fötterna och hur prinsen gjordes till svinaherde av den honom övermäktiga prinsessan, tills hjälparen genom en brunn med lifsvatten återfick sina fötter och ställde allt till rätta.

Denna ryska saga har någon tysk på besök i Ryssland eller genom ryska resande fått lära sig. En del mindre likheter med Brynhildsdiktningen har gett honom idén att dikta om Brynhildsepisoden efter det ryska mönstret. En bland dessa likheter har nog varit den, att även i den ursprungliga episoden förekommit ett ställföreträdarskap, som emellertid ej haft något med TB att göra, utan utvecklats sig ur en västeuropeisk form av PG¹.

¹ Se min uppsats "Hjältesagans framväxt" i denna tidskrifts föreg. årg. s. 239. Folksagans framställning har i hjältesagan ändrats

Omarbetaren har ej varit någon man med fin smak, utan har gjort det hela tämligen burleskt. Han har tämligen noga följt förebilden och tydligen behållit risningsmotivet såsom dess förekomst i HvKr visar. Slutet av KK passade ej alls att ta med, men den brunn med lifsvatten som skogshäxan måste visa den fotlöse hjälten, har spelmannen använt på det sättet i sin framställning, att han låtit Sigfrid få sin hornhud genom att han efter en skogskvinnans anvisning badade i en brunn.

I tyska spelmanskretsar har den nya formen slagit an. Den var nyaste nytt och kom på modet. Badet i brunnen för att bli osårbar har dock ej kunnat tränga undan det välkända badet i ormens blod i tysk tradition, men i HvKr kunde det stanna kvar, emedan osårbarhetsmotivet ej förut var företrädt i nordisk tradition och alltså ej hade något gammalt och vant att tränga undan¹. Kraftkvinnans tunga hand har varit ett förfrämmande motiv för spelmannen, som ersatt det med en strid mellan makarna, varvid Gunther blir bunden. En utveckling från NL:s bindning och upphängning på spiken till den ryska sagans handpåläggning är otänkbar. Risningen som från början tagits med, har ej riktigt uppskattats utan ansetts opassande, i varje fall ej stilenlig. Den har därför bytts ut mot mödomsmotivet, som hållit sig kvar i sin råa form i PS, men i NL beslöjats genom att Brynhild där berövas ring och gördel, två sexuella symboler som säger detsamma. Ringen är här för övrigt en rest från den ursprungliga episoden. I vår tid förefaller mödomsmotivet snarare mera anstötligt än risningsmotivet, men då Brynhildsången diktades, har det legat nära till hands såsom ett na-

för att ej sätta Sigurd i ett för folksagohjälten naturligt men för hjältedikten opassande förnedringstillstånd. Han hjälper därför Gunnar frivilligt och av vänskap, och Gunnar belönar honom med sin systers hand. Själva sammankopplingen med burgundersagan har väl även gjort sitt till att det hela fått en utveckling av den art att ett ställföreträdmotiv blivit resultatet.

¹ Om jag ej missminner mig förekommer dock osårbarhetsbadet i en brunn i en tysk sägen om Säufritz, som dock för närvarande ej är mig tillgänglig.

turligt motiv, då det just var fråga om en bröllopsnatt. Jämför t. ex. Tristans sagans skildring av förhållandet mellan Tristan och Isolde med de vita händerna!

Säkert har den tyske spelmansens nya Brynhildsång rätt snart blivit utsatt för ändringar. Något betydande konstverk har den väl näppeligen varit utan snarast jämförligt med Hürnen Seyfrids skildring av hur prinsessan befriades från sin fångenskap hos draken, vilken också är hämtad från Ryssland på samma sätt. Vem vet om det ej har varit samme författare till båda dikterna? Eller kanske den enes sätt att aptera en rysk saga till tysk hjältedikt har uppmuntrat den andre att gå samma väg? Utan samband har det väl i alla händelser icke varit. Brynhildsdiktaren har emellertid haft mera tur med sin dikt, ty den kom att tagas upp av den diktare som skrev NL, om än i en redan något omarbetad form. PS visar nämligen att risningsmotivet redan bytts ut mot mödomsmotivet. NL-diktaren förfinar dikten ytterligare, dock utan att helt rensa bort det ursprungliga burleska innehållet. Han har behållit det rent ryska kraftkvinno-motivet och inte så litet av sagostilen. Så har Sigfrid kvar sago-hjälparens obegränsade kunskap om vägar och medel att vinna prinsessan, ett drag som man förgäves söker i västeuropeiska sagor, men som är vanligt i Östeuropas sagor. Men den höviska smaken har rensat bort en del och diktat om annat, varjämte framställningen gjorts bredare och detaljrikare.

Ett önskemål. Mycket skulle vara att tillägga, särskilt rörande en mängd detaljfrågor. Här vill jag emellertid sluta med att uttala den önskan, att någon måtte taga upp KK-sagan till förnyad prövning och därvid icke blott se på dess förhållande till NL. Samtliga dess varianter borde därvid tryckas in extenso, och studeras i sitt förhållande till varandra och till andra sagor. Man finner då en ytterst intressant bild av en sagas liv och utveckling. Och den omständigheten att den är modersaga till NL:s Brynhildsepisod, skulle göra att en sådan undersökning skulle vinna alla germanisters uppmärksamhet. Den skulle där-

igenom tvinga dem att få en inblick i traditionsfrågor och till den icke minst viktiga insikten, att traditionen bjuder på många fler problem än den utomstående kunnat tänka sig.

C. W. v. Sydow.

Erikskrönikan.

R. Pipping, Erikskrönikans Ljudlära enligt texten i Cod. Holm. D. 2. Akademisk Avhandling. Åbo 1919. Citeras EKLj.

Erikskrönikan enligt Cod. Holm. D2 jämte avvikande läsarter ur andra handskrifter utgivna av R. Pipping, Docent vid Åbo Akademi. Uppsala 1921 (= Samlingar utgivna av Svenska Fornskriftsällskapet, Häfte 158.)

Erikskrönikans Ordsfatt enligt texten i Cod. Holm. D 2, samlad och ordnad av Rolf Pipping. Helsingfors 1919. (= Studier i Nordisk Filologi X = Skrifter, utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CXLV). Citeras EKO.

R. Pipping, Kommentrar till Erikskrönikan. Helsingfors 1926. (= Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet CLXXXVII). Citeras Komm.

Svenska medeltidens rimkrönikor, fritt återgivna och sammanförda av Aron Rydfors. Stockholm 1925. (2 vol.)

A. Nordfelt, Erikskrönikans ålder och tillkomst (i Samlaren 1921 s. 1—41). A. Nordfelt, En omvristad metod för fornskrifers utgivande. (= Mélanges de Philologie, offerts à M. J. Vising, Göteborg 1925, s. 66 ff.)

Den förteckning över böcker rörande våra rimkrönikor, särskilt den ur nästan alla synpunkter viktigaste av dessa, Erikskrönikan, som jag här ovan återgivit, gör ingalunda anspråk på fullständighet ens för de senaste åren, men den torde tillfullo visa, att vår korta riddartids största litterära minnesmärke just för närvarande åtnjuter forskarnas intresse i mycket hög grad. Jag skall i det följande icke stanna vid Rydfors' arbete; i all korthet kan jag hänvisa till den anmälan, jag fått införd i Pedagogisk Tidskrift, och i vilken jag framhållit översättningens stora litterära förtjänster, vilka dock icke skulle behövt lida intryck, om översättaren tillagt en liten efterskrift, som i största korthet redogjort för materialets sammansättning och det sätt,

varpå texterna återgivits¹. Det är väl trots reservationen på titelbladet icke uteslutet, att en eller annan läsare frestas att återfalla i den gamla fördomen om befintligheten av ett enhetligt verk med titel »Stora Rimkrönikan» och att detta obefintliga verk kan bli citerat för ting, som blott äro (i de flesta fall goda) hypoteser av Lektor Rydfors.

Icke heller Nordfelts arbeten skall jag här söka värdesätta. Förf., som är en utmärkt kännare av äldre fransk litteratur och under många år ägnat de lediga stunder hans olika men alltid mycket arbetsamma ämbeten lämnat honom övriga, åt utforskandet av våra romanska låneord, har av sina särintressen förts till en undersökning, som i hög grad befruktat den diskussion, i vilken närvarande anmälan vill vara ett inlägg. Vi skola få anledning återkomma till detaljer i det följande. Han har också för svensk läsekrets presenterat ett franskt arbete, som jag här måste beröra, då dess principer äro diametralt motsatta dem, jag förordat för Erikskrönikans behandling.

Men huvudmassan av granskningen måste ju ägnas åt den imponerande rad av arbeten, som bära Rolf Pippings namn. Samlingen är inom vår litteratur alldeles unik. Då Adolf Noreen en gång för bortåt fyrtio år sedan i en krets av lärjungar framkastade tanken på ett arbete, som med frångående av då rådande praxis att behandla en stor urkund ur en enda synpunkt (ljudlärans), behandlade en liten urkund »ur alla synpunkter», så tänkte knappast någon, att vi så pass snart skulle få en av våra större urkunder behandlad ur »alla synpunkter», — alla då taget i den relativa betydelse, som ordet alltid har i det praktiska livet.

Det föreligger från början en liten kontrovers mellan R. Pipping och mig i ett par frågor om vetenskapens ekonomi. I en uppsats »Vår monografityp» hade jag sökt göra gällande, att den nyss berörda, hävdvunna typen av monografier över en urkunds ljudlära numera äro oekonomiska, då de på underordnade detaljer inrikta ett arbete, vars resultat icke står i proportion till den tid och kraft, som uppoffras. Häremot polemiserar Pipping i företalet till EKLj. Jag skall i all vänlighet vidhålla min mening och ge den eu, som jag hoppas, icke allt för ovänlig form, i det jag säger, att Erikskrönikans ljudlära innehåller detaljer, som äro av ganska underordnat intresse, och att Pipping tillfullo visat, att hans förmåga räcker till för långt intressantare ting. Att även ljudläran innehåller värdefulla ting, är härmed ingalunda förnekad.

Viktigare är en invändning, som av mig framställts mot

¹ Ped. tidskr. 1926, s. 179 ff.

principerna för texteditionen¹. En edition, som behåller läsarten Ringst, ehuru både sunda förnuftet och en massa systerhandskrifter säga, att staden Ringstad avses, kan försvaras, om det gäller en handskrift, vars lingvistiska intresse är mångdubbelt överlägset dess historiska. Men då det gäller en urkund, vars historiska värde är enastående men som lingvistiskt tillhör icke dussin- utan hundratalskategorien, så låter sig ett dylikt förfarande knappast försvara. Och frånvaron av ort- och personregister gör, att den Pippingska texteditionen icke har några som helst utsikter att uttränga den Klemmingska; jag skall nedan ge exempel på rent filologiska uppgifter, som jag kunnat ta till föremål för en undersökning endast därför, att jag hade Klemmings edition att tillgå.

Som sagt, är Erikskrönikans huvudhandskrift ur ljudlärans synpunkt jämförelsevis ointressant. Här föreligger en sammanblandning av synpunkter. Om man hade velat ge lingvistiken ett nytt material, så hade det varit långt nyttigare att edera Cod. Verelianus. Denna representerar genom sin vokalharmoni en dialekt, till vilken knyta sig högst intressanta problem. Är dialekten finländsk såsom Jöns Buddes? Var i Finland hör den i så fall hemma? Har vokalharmonien i äldre finländsk svenska något sammanhang med den lika benämnda (men av delvis avvikande lagar reglerade) företeelsen i finskan? Är ljudläran huvudsak, så får man välja text, som tjänar dess intressen. Men väljer man, som här skett, texten enligt historiska och andra av innehållet bestämda grunder, så får man välja även editionsmetoden enligt samma grunder. I H. Pippings edition av Gutalag och Gutasaga hade R. Pipping haft ett gott föredöme². Vissa modifikationer hade väl betingats av varianternas större antal, men här kunde Kälunds och min edition av »Rimtøl» kanske ha givit någon ledning, hur man skall å ena sidan i första linien föra fram de varianter, som ovillkorligen tränga sig fram vid textens studium, och på mer undanskymd plats samla sådana, som endast enstaka, djupare intresserade specialister kunna förmodas vilja se.

Redan då jag gjorde ovan i utvidgad form upprepade au-

¹ Hist. Tidskr. 1922, s. 348 ff.

² Blott en reservation. Nog är det opraktiskt, att den, som äger och med förkärlek använder H. Pippings edition, skall nödgas gå till biblioteket, så snart den skall sammanhållas med ett rätts-historiskt arbete, där ju hänvisningarna undantagslöst referera sig till Schlyters flocknumrering. Men dylikt är emellertid vanligt. En edition av "Värend och Virdarna", som till det yttre liknar original-upplagan men lämnar läsaren i sticket, då han söker en hänvisning till denna, äger icke alla önskvärda egenskaper.

märkning, var det mig bekant, att R. Pippings tillvägagående ingalunda dikterats av brist på intresse för urkundens innehåll. Jag kände då genom antydingar de studier, som nu lett till den ypperliga kommentar, som Pipping skänkt oss, och rörande vilken han nog med Livius kan klaga: »magnitudine laborat» men ingalunda behövt fråga: »facturusne operæ pretium sim?»

Kvar står ju anmärkningen, att man icke kan påräkna, att varje forskare, som vill hämta en uppgift ur Erikskrönikan, skall skaffa sig både Pippings edition och hans väldiga kommentar. I de flesta fall kommer han att gå den genväg, som förbi båda leder till Klemmings upplaga, måhända rent av till »Scriptores rerum svecicarum».

Om ordlistan skall jag fatta mig jämförelsevis kort. Den tillhör samma allmänna typ som flere andra av H. Pippings lärjungar utarbetade ordlistor. Förebilden är den sistnämndes högst värdefulla konkordans till Äldre Västgötalagen, resp. till den del av denna, som H. Pipping ansett tillhöra lagens huvudblock. Hela gruppen utmärkes av en utomordentlig (absolut) fullständighet i upptagande av ordens former men en rätt summarisk, icke alltid kritisk behandling av betydelseerna. Typiskt är hos H. Pipping, att *Grimeton* uppges vara personnamn, ett okritiskt upptagande av textens korrupta gestalt, som borde förbjudas av läsarten i andra handskrifter och av den omedelbara evidensen i ett identifierande med den i den trådlösa telegrafens tidsålder mycket omtalade orten *Grimeton*, en gränssocken, där en sakkunnig rörande gränssträckningen med alla själ kunde sökas.

I R. Pippings ordlista vill jag påpeka följande, som var i mina tankar, då jag inledningsvis framhöll, att »alla synpunkter» hos honom fick fattas med en liten reservation. Som bekant hör det till de för en rad vesteuropeiska språk (germanska språk och franskan) gemensamma novationerna, att pron. *det* inträngt i en funktion, som vi här för korthetens skull och utan anspråk på en absolut noggrann terminologi kalla »formellt subjekt». Absolut främmande för landskapslagarna¹ dyker denna nyhet upp i EK. Jag annoterat följande exempel: *The war jak, thz giorde* (v. 182). *Then tiid, mannenom misgaar, tha er thz mangt, honom mote staar.* (738 f.). *Then stridena tapade, thz waro the* (2791).

¹ I VGL I möter som känt *þær æru þry öl* 'det är tre öl' (vid vilka man skall böta lika mycket för "träl som tjegn"). Formellt sammanfaller konstruktionen med den sydsvenska, danska och engelska konstruktion, som exemplifieras med Tegnér's *Där låg ett skimmer över Gustavs dagar*. Då konstruktionen är fullständigt isolerad och Cod. B har *þön* 'dessa, följande', så torde man icke böra godtaga huvudhandskriftens läsart.

Um somaren war thz thzta skeede (2895). *Thz er ey alt got (thz) man honom bider* (2915). *Thz hengia än summe (men) för än thz skeer* (3715). *Thz er thz han (ider) gerna bidher* (3731). *Thz ma engin dräpa till arff(s)* (4281). Satserna, av vilka blott den sista företer varianter av större vikt för vår fråga, representera ganska växlande former från så allmänt förekommande typer som den, åt vilken jag sökt ge namnet utbrytning, till så ovan klingande fraser som typen *Det är icke allt guld, som glimmar*¹. Det förefaller mig som om en notis av denna art bort kunna få sin systematiska plats på något ställe, helst kanske i ordboken; och en enda notis på ett par rader om en dylik sak synes mig mångdubbelt uppväga den uppräknig på närmare två sidor av det oändliga antalet belägg på de ur ingen synpunkt anmärkningsvärda förekomsterna av partikeln *tha*. I förbigående må erinras, att flertalet belägg på satsar med *thet* med full säkerhet kunna hänföras till författarens ursprungliga redaktion, då deras avlägsnande skulle förutsätta en omarbetning av texten, som icke gärna är tänkbar².

På de invändningar jag här gjort mot ett för långt drivet materialsamlade, resp. tryckande av allt för omfattande samlingar, har R. Pipping redan svarat i förordet till EKLj. »Vilka drag äro 'karakteristiska'?» Och längre fram: »Vetenskapen frågar icke efter, med vilka uppoffringar även de minsta vinningar ibland måste köpas». Det karakteristiska, menar han, kan man icke få klart utan en fullständig materialsamling. Jag skulle vilja svara: Så länge vi icke knackat sönder hela Otterhällan till museistuffer och beskrivit alla dessa, föreligger icke absolut visshet, att icke någon ny gneisvarietet, kanske rent av någon bit guldförande kvarts, kan finnas i dess innandöme. Men vi ha icke tid eller råd att göra hela det arbetet med Otterhällan (och f. ö. hela Fennoskandia). Vi få nöja oss med att med användande av vårt förutvarande vetande göra stickprov på de ställen, där något av värde är att vänta. Vetenskapen gillar, att gjorda offer göras så, att största möjliga resultat vinnas.

¹ Även den äldre satstypen utan "formellt subjekt" förekommer. Exempel *Man veet gerna sith synaste, tha som* (v. l. om) *thränger* (1525). *Lat wara, sum er* (3858). Om den textkritiskt diskutabla v. 739 se nedan.

² R. Ljunggren, Om den opersonliga konstruktionen, som jag hoppas i *Acta Scandinavica* få utförligt beröra, behandlar på ett till utgångspunkten föräldrat men i detaljerna mycket förtjänstfullt sätt de olika konstruktioner, vilkas äldsta belägg vi ovan berört.

I. Textkritik.

Det principiella resultatet av Pippings textkritik är, kan man säga, nedslående. Det sammanfattas i följande »stemma»:

Arketypp			
A	x		
	y	z	
	B C	D—T	

Så vitt jag förstår, är slutsatsen i huvudsak ofrånkomlig¹, men den är så tillvida nedslående, som utsikterna att väsentligt förbättra texten i A äro ytterst små. Om alla övriga handskrifter äro ense mot A, så betyder detta blott, att x haft den av dem representerade läsarten. Men då vi icke kunna visa, att x varit en bättre handskrift än A, så kunna vi med stemmat som sådant icke komma längre än att läsarten i x är lika sannolikt riktig som läsarten i A. Med ganska stor konsekvens försäkrar R. Pipping i sin kommentar: »Intet skäl att frångå A». Men oftast hade han bort säga: »in dubio non est agendum»; vi måste behålla läsarten i A, ehuru det är lika troligt, att den är oriktig, som att den är riktig. Läsarten i A representerar metodiskt sett ett jämviktsläge, men jämvikten är i högsta grad labil.

Vid närmare granskning av olikheterna visar det sig därjämte, att det ur innehållssynpunkt ofta är ganska likgiltigt, om man väljer den ena eller andra av de konkurrerande läsarterna. Om man nu tänker sig, att en historiker gjort ett tiotal stickprov med nu antytt resultat i alla fallen, så må man icke förtänka honom, om han anser sig kunna gå en genare väg till källan än genom Klemmings register till Pippings text i en annan volym och hans textkritik i en tredje.

I denna situation är det uppenbart, att varje utökning av textkritikens hjälpmedel skulle vara synnerligen välkommen. Mycket är ju icke att vänta, men något kunde kanske finnas. Då »Codices» tryta, får textkritiken stundom lita till »testes», till andra författare, som bevisligen eller troligen utskrivit vår text och därvid kunnat tänkas ha haft tillgång till bättre handskrifter än de för oss tillgängliga.

Ett sådant fall är fullt bevisligt. Vi veta såväl av innehållsförteckningen som av en hänvisning vid slutet av Västgöta-

¹ Enligt E. Noreen är C avskriven efter B. (Se Skrifter utgivna av K. Humanistiska Vetenskapssamf. i Uppsala 27. 7, s. 14.) Iakttagandet härav skulle ha förenklat Pippings variantapparat men icke inverkat på vårt här förda resonemang.

lagens konungalängd, att Cod. D 4 haft en handskrift av Erikskrönikan¹. Nu är ju D 4 en vida äldre handskrift än de bevarade handskrifterna av EK och dess skrivare har nedlagt betydligt mer möda på sitt arbete. Handskriften är emellertid stympad sålunda, att just det parti, som innehållit EK, är utskuret; det lider intet tvivel, att någon velat på detta sätt skaffa sig ett bekvämt handexemplar av vår krönika. Då nu därjämte boken enligt en anteckning på pärmen »låg bland Messenii akter», så har man mycket stor sannolikhet för att Messenius (Johan Messenius, fader till den i anteckningen avsedde) begagnat denna bok. Om vi finge antaga, att han uteslutande eller huvudsakligen använt D4, så vore ju utsikterna att i Messenii latin finna vägledning rörande texten till EK icke allt för dåliga. Men nu låg veterligen även D5 bland samma »akter», och Messenius har själv antecknat sig som ägare, varjämte han där gjort andra anteckningar, så att vi få gå fram med mycket stor försiktighet. För övrigt använde Messenius därjämte andra källor, vadan föga är att hämta hos honom.

Bland Messenii föregångare har ju även Olaus Petri utnyttjat EK. Här ha vi för oss en svensk skrift, så att vi ha större utsikt att finna ledning; vi behöva ju här icke översätta en latinsk översättning tillbaka till svenska utan kunna finna svenska ord direkt, låt vara eventuellt i moderniserad form. Naturligtvis använder Olaus Petri även andra källor, och somliga uppgifter, som han har ur EK, visa sig hos honom föreligga i av den nedan nämnde föregångaren förmedlad överarbetad form.

Vi komma då sist till Ericus Olai. Att denne utskrivit EK, har påpekats redan av Messenius, som i Cod. Holm D5 (Cod. G. av EK) antecknat, att det är denna, som Ericus använt². Närmast grundar sig väl Messenius på den interpolation i ingressen, som av Klemming avtryckts Rkr. I: 165, och som föranlett Ericus Olai att göra Herr Nils av Tofta till »artium liberalium magistrum»³.

¹ Vid slutet av konungalängden tillägges: *Nittande war konung erik lespe som aff honom fintz i the ny kronika* vartill (med möjligen annan hand) lagts: *hær i thesse same book*. VGL, s. 303, n. 73. I varje fall avser hänvisningen detsamma som i innehållsförteckningen kallas: *Aff Sverikes kronika the ny*. Se Flores och Blanzeflor s. LXXXVI.

² Se Rkr. III. s. 263, Flores och Blanzeflor, s. lxxii.

³ Jag citerar Ericus Olai efter upplagan i *Scriptores rerum svecicarum II*; varje kännare vet, att detta innebär en viss reservation. Olaus Petri citeras efter den sista upplagan i *Samlade skrifter*, resp. separatavtrycket (Stockholm, distr. Nordblads bokhandel i Uppsala). Upplagan är ombesörjd av Sahlgren. Den utmärkes av en sorgfällig textbehandling, men även den saknar register.

Huruvida just denna handskrift eller parallellen D (eller någon förlorad parallell t. ex. E) använts av Ericus Olai, får väl tills vidare anses oavgjort. Jfr här nedan. Han följer ofta grundtexten mycket nära, använder bl. a. oklassiskt *vos, vester*, för fsv. *I, idher*.

Huvudintresset kommer att samla sig omkring Olaus Petri. Som bevis på att Olaus använt Ericus Olai skall jag anföra några fall av överensstämmelse. S. 69, r. 25 uppges, att Birger jarl är begravnen i Alvastra. I EK v. 534 uppges utan varianter, att hans gravplats är Varnhem, där man som bekant, på hittills icke offentliggjorda skäl, trott sig kunna identifiera hans skelett; med Olaus Petri stämmer Ericus Olai, sid. 55¹. Sid. 74, r. 4 har Olaus liksom Ericus s. 57 formen *Tränyanäs*. En snarlik form är anförd från Cod. O, om vilken nedan. (EK v. 648). Sid. 81, r. 10 förekommer en variant *Rampaby* till namnet *Rumby*. Formen är korrupt för *Rampnby* hos Ericus. I varianterna till v. 1048 förekommer denna namnform från Cod. E, en »liber catenatus», Ups. C 62, skriven nära samtidigt med Ericus Olai och måhända en av hans källor. S. 81, r. 30 uppges, att Filip av Rumby fick böta med allt sitt jordagods. EK säger i alla handskrifter, att han fick böta »en stor del» av vad han ägde (v. 1090). S. 105, r. 26 ff. fördelas befälen över de olika landskapens kontingenter på samma sätt som hos Ericus (s. 96) och hans källa (DEI) men annorlunda än i ABC.

Men ibland går Olaus ifrån Ericus, och då förefaller han ha beröring med texten i Cod. O. S. 78 r. 1 och 4 har han namnformen *Bengt Alsne* (utan *av*) såsom denna handskrift. Samma förhållande råder v. 1006, där Olaus (s. 80, r. 26) har *syster* med O, mot *frändkona, consanguinea*. I läsarten *banerstaken* överensstämmer han med CHE mot de övriga (s. 100, r. 28; Ek 3245).

Det är egentligen ett enda ställe, som bjuder större intresse. I Joar Blås ofta citerade yttrande förekomma ett par varianter. I A lyder texten:

196: *Thenna kiortil, jak hauer här aa*

197: *Ther wil iak en konung utfaa.*

Här har O ett par varianter. För det första insätter den före *thenna* ett *under*. Vidare utbyter den *wil jak* mot *wiljom wi*. Den senare läsarten följes med modernisering av Olaus, men den förra möter i formen *Undan thenna kiortelen* ... Nu vill det knappast förefalla troligt, att *undan* i sin ursprungliga betydelse 'from under' skulle varit så kurant för Olaus, att han skulle ha satt in det mot sitt original. Cod. O är senare än

¹ Den okorrigerade texten.

Olaus, och hans källa måste, om de anförda parallellerna ha någon betydelse, ha varit någon av dennas föregångare. I nu behandlade punkt synes den haft en god läsart. Då emellertid SAOB:s ordsamlingar ha ett avsevärt antal belägg på *undan* i äldre betydelse (eng. *from under*) från nysvenskans olika århundraden, vågar man icke föreslå en rättelse¹.

Vid en undersökning, sådan som den jag här gjort, kan man ju icke motläsa rad för rad; de övertagna partierna föreligga ofta i omkastad ordning, och man måste därför ofta söka i den ena efter en specifik uppgift, som man funnit i den andra. Vid ett sådant sökande är framställningens skelett det vägledande. Skelettet utgöres av årtal, personnamn och ortnamn, och då man med ledning av dessa velat komma tillrätta med Pippings upplaga, har det fått ske via Klemmings register. Det är därvid mera tur än förtjänst, att Klemmings edition varit sådan, att versnumren kunnat bli gemensamma; om så icke varit, hade situationen varit nästan hopplös. Jag kan icke låta bli att hos Utgivaren och Fornskriftssällskapet hemställa, om icke ett litet tilläggshäfte med register kunde lämnas. Det vore lätt utdraget ur Pippings ordregister, men för ett historiskt register är det naturligtvis nödvändigt, att t. ex. beläggen av namnet Erik ordnas icke efter kasusformer utan efter de personer som betecknas med namnet.

Innan jag lämnar handskriftsmaterialet, skulle jag vilja framkasta en tanke. Som bekant ha vi i Cod. D en handskrift även av Karlskrönikan. Då vi av denna urkund äga själva originalhandskriften, få läsarterna i D aldrig någon betydelse för Karlskrönikans text. Men just därför, att utgångspunkten står fast, skulle kanske en liten undersökning rörande de avvikelser, som finnas i D, ha kunnat ge oss en ganska sällsynt möjlighet att bilda oss en bestämd mening om denna handskrifts textbehandling. Med nödig försiktighet skulle kanske resultatet kunna göras användbart för EK. I avseende på en underordnad detalj skola vi nedan använda denna metod.

Nordfelt har i *Mélanges* Vising refererat en av fransmannen M. Bédier utvecklad mycket negativ uppfattning av våra gängse textutgivningsmetoder. Jag kan icke här referera referatet utan hänvisar till Nordfelts skrift eller till Bédiers huvudarbeten, särskilt *Le Lai de l'ombre* (*Société des anciens textes français* 1913). Författaren ställer sig avvisande till klassifikationen av handskrifter och menar, att denna, då man synar den i sömmarna, alltid visar sig artificiell. I stället för »normaliserade» (enligt nordisk

¹ Professor Tuneld har godhetsfullt tillställt mig en serie och lämnat summarisk uppgift om ungefärliga totalantalet (c. 25), däribland några av mindre värde såsom påverkade av isländska original.

terminologi snarast: restituerade) texter skulle man böra övergå till att utgiva ett manuskript, som man finner vara det bästa. I detta rättas de klara felen, icke efter mekaniska regler utan efter »utgivarens omdöme, takt och klokhet samt framför allt . . . smak»¹.

Resonemanget är ju ganska franskt. I viss mån är det kanske riktigt, men argumenten tåla nog åtskillig kritik. Avskräckande förefaller det referat, som ges, av undersökta franska editioners mekaniserande genomförande av idén om tvådelning. Och den av M. Bédier förbisedda möjligheten, att en handskrift kan ha mer än en källa, kan vara motläst mot en annan än den, som använts vid utskrivningen, resp. härstamma från en kompilation av denna art, är ingalunda glömd hos oss, se t. ex. v. Friesens upplaga av Upplandslagen enligt Engsökodex, eller Kålunds av Laxdöla saga. Allt för talrika voro f. ö. knappast de skrivare, som gjorde sig så stort besvär.

Då M. Bédier säger, att man ofta måste taga hänsyn endast till handskrifternas majoritet och att detta vilseleder, så är detta kanske i en del fall riktigt. Men tydligen har M. Bédier icke tänkt sig rätt in i saken. Med majoritet menar han flertalet bland de grundläggande handskrifterna, och det är sålunda icke mot hans principer, då vi här låta halvtannat tiotal handskrifter gälla lika med en, emedan de många gå tillbaka på en enda.

Men varför följa vi majoriteten? M. Bédier säger i viss mån med rätt, att flere skrivare *kunna* göra samma ändring i texten. Ja, de kunna det, men är det troligt?

Det är tydligen nödvändigt att säga några ord om metoden att uppskatta möjligheters värde. Icke alla möjligheter äro lika mycket värda. Om jag sätter mig i en statsbauornas järnvägs-vagn, så är det möjligt, att jag kommer levande fram, och det är möjligt, att jag omkommer genom järnvägsolycka. Den förra möjligheten är, tror jag, enligt statistiken omkring 5 millioner gånger sannolikare än den senare. Det kan vara tanklöst att lämna den mindre sannolika möjligheten helt ur räkningen, men det är ännu tanklösare att resonera, som om båda vore lika sannolika.²

Sannolikheten för en viss händelse kan, då den är känd, alltid uttryckas med ett egentligt bråk. Ur en sannolikhet kunna

¹ S. 80.

² Det här utvecklade resonemanget om sannolikhetsberäkningens tillämplighet på filologiska frågor har beröring med min tidigare i Arkivet (43: 245 ff.) publicerade skrift om Statistiken som språkvetenskaplig metod. Då denna måst offentliggöras utan bevis, må kanske en hänvisning till Prof. S. Wicksells omdöme, Statsvetenskaplig Tidskrift 30: 461 ff., kunna anses motiverad.

andra beräknas. Sannolikheten för händelsens kontradiktoriska motsats (sammanfattningen av alla andra möjligheter) är = 1 minus det nämnda bråket. Om vi taga ett så enkelt fall som spelet »krona och klave», så ha vi lika stor sannolikhet för »krona» som för »klave», om vi kasta ett slag. Vardera har sålunda en sannolikhet = $\frac{1}{2}$. Men om vi kasta två gånger och fråga efter sannolikheten att få »krona» båda gångerna, så få vi kvadrera den givna sannolikheten; sannolikheten för två »kronor» är = $\frac{1}{4}$, sannolikheten för att resultatet blir någon annan kombination är 3 gånger större. Och om vi fråga oss, hur stor sannolikheten blir för 10 »kronor» i slag, så blir svaret »mindre än en tusendedel».

Det är icke vår mening, att de problem, som här föreligga, skulle böra behandlas rent matematiskt. Bestämmandet av matematiska värden för de olika möjligheternas sannolikhet bleve otroligt arbetsamt och i många fall omöjligt. Men vad man behöver framhålla är, att en i sig icke allt för sannolik händelse nog kan inträffa. Om den åter visar sig upprepas ett flertal gånger, så avtager sannolikheten för att upprepadet är rent tillfälligt, med mycket stor hastighet, och sannolikheten för den motsatta hypotesen, för en gemensam orsak till upprepadet, ökas i motsvarande mån.

Vi skola tillämpa detta på ett par textkritiska detaljfrågor. I vissa handskrifter finna vi, att ordet *vrådde* 'orädda' EK 393, som förekommer i eller förutsättes av samtliga andra handskrifters text, ersatts av *utredde* 'utrustade'. Ändringen är ju icke stor, men ändå skall man lätt inse, att redan denna avvikelse med större sannolikhet förklaras därigenom, att en skrivare gjort ändringen och hans text sedermera avskrivits, än genom det antagandet, att två eller flere skrivare oberoende av varandra gjort samma ändring. Säker är givetvis slutsatsen ingalunda, om blott detta material föreligger. Ville man antaga en dylik ändring i t. ex. 15 av varandra oberoende handskrifter, så bleve sannolikheten för ett sådant antagande mycket ringa. I v. 979 ha en rad handskrifter insatt ordet *sven* i stället för ordet *vän*. Icke heller den rättelsen är så otrolig i och för sig, men den är icke så naturlig, att man lätt låter övertyga sig, att den utan inbördes påverkan skulle ha utförts av ett dussin eller ett tjug olika skrivare.

Om nu två handskriftsgrupper skilja sig åt i ett eller annat tiotal fall, och om samtliga dessa fall peka åt samma håll, så blir den hypotes, som en textgranskare grundar därpå, i hög grad sannolik. En möjlighet, att slumpen spelat in i samtliga fallen, finnes ju abstrakt sett. Men sannolikheten för denna möjlighet kan, om materialet är tillräckligt stort, bli rent försvinnande.

Nu vet en var, som sysslat med texter, att sannolikheten

för ändring är mycket stor, om texten blivit otydlig, genom att en äldre handskrift blivit delvis utplånad eller genom att dess språk blivit föråldrat och obegripligt. Men sannolikheten för ändring överhuvud får absolut icke förblandas med sannolikheten för just den eller den ändringen. Endast mycket sällan är läget sådant, att blott en ändring föreföll naturlig, nästan alltid finnas flere möjligheter, och olika skrivare välja då ojämförligt oftast på olika sätt.

Det berättas nu, att M. Bédier undersökt ett 80-tal handskriftsstamträd och funnit, att andra stamträd i allmänhet skulle varit möjliga. Jag har icke haft tillgång till hans material och skulle icke haft förutsättningar för dess bearbetande. Men av hans allmänna resonemang är jag benägen sluta, att han här räknat med abstrakta möjligheter av den art, jag ovan berört, möjligheter, som man i det praktiska livet med skäl lämnar ur räkningen. Att man skulle få räkna med sådana möjligheter, om man ville uppriva Pippings stemma, är säkert.

M. Bédier tar också miste däri, att han säger, att ett stemma, grundat på för de särskilda grupperna gemensamma »dåliga läsarter», är omöjligt därför, att vi icke ha något medel att avgöra, vad som är goda och vad som är dåliga läsarter. Därtill är att genmäla, att sådana läsarter, som skilja sig blott i stilistiskt avseende, alltså falla under de subjektiva värdeomdömenas sfär, icke böra användas vid en förberedande handskriftsgruppering. Men man har ju andra fall, även i litterära texter: utslutningar, som förstöra meningen, språkformer, som strida mot urkundens grammatik eller rimteknik, inskott, som påtagligen rubba diktens ekonomi m. m. Måhända ligger saken ännu gynnsammare, då texten har ett historiskt innehåll, utgöres av lagtext eller dylikt.

Men kanske bör man göra en liten reservation mot talet om »gemensamma fel» såsom grund för en klassifikation. Uttrycket får förstås »cum grano salis». Vad som gör, att en läsart anses sakna värde för klassifikationen, kan vara, att den är objektivt riktig. I EK talas om hertigparets uppträdande i Linköping under den tid, då Nyköping innehades av konungens folk, men var belägrat. Vissa skrivare ha skrivit *Nyköping*, vilket är meningslöst i sammanhanget. Att andra skrivare insatt *Linköping*, tyder icke nödvändigt på att de haft ett gemensamt handskriftligt underlag; de kunna ha rättat en uppenbart felaktig läsart på grund av sitt ur andra källor hämtade vetande.

Om den »goda läsarten» är objektivt riktig eller ej, är icke det avgörande. Reglerna för »goda läsarter» få tillämpas på ting, som vi anse alldeles orimliga. Under medeltiden trodde man sig veta, att solens volym var åtta gånger större än jordens. Om nu en handskrift har denna uppgift och däri skiljer sig från

textfränder, som ha läsarten *VII*, så vederlägger icke detta den teori, vi förut uppgjort om handskrifternas filiation; vulgatuppfattningen kunde en skrivare lätt få reda på ur andra muntliga eller skriftliga källor.

Det är f. ö. alldeles oriktigt, att man vid val mellan lika »goda» läsarter skulle vara uteslutande hänvisad till handskrifternas majoritet. Det viktigaste är, att man söker sätta sig in i avskrivandets teknik. Då en gång i framtiden textkritik skall drivas med material, som framställts med skrivmaskin, får man räkna ett fel som *b* för *n* som ett närliggande fel. De två bokstäverna äro närmaste grannar på tangentbordet, och fingret slår lätt fel. I handskriftligt material behöver man blott i ytterst sällsynta fall tänka på en sådan felskrivning eller felläsning. Felen äro här andra, och de äro icke desamma i karolinsk minuskel som i kursiv. Ofta ligger saken så, att den ena läsarten osökt förklarar den andra, men icke tvärtom; och då så är, ha vi att, även mot en betydande majoritet, välja den förra. Bland annat hålla vi ju på regeln att först arbeta med »lectio difficilior»; den lättare läsarten är ofta inkorrigerad av en skrivare, som haft — smak.

Detta försvar för hittills allmänt använda men nu enligt uppgift föråldrade metoder må belysas med ett mycket enkelt skolexempel, rörande vilket R. Pipping och jag äro ense¹.

V. 2946 ff. lyda i A (med spärning av det nedan diskuterade):

*Tha wart hertogin illa til räka,
tho hafdin med sik en läkia,
ther honom halp for dödeike soot
ok gaff honom, thz honom gjorde goot.*

Två handskrifter (BC) sätta rätt och slätt in *boot* för *goot*, och en tredje (E) gör en omredigering därjämte (*thz han fik av bot*). En utgivare med »smak» väljer tydligen en av dessa läsarter. *Bot: sot* är ju ett bättre rim, och det ger mer reson. Att något »gör goot» betecknar för oss, att det ger lindring, kanske objektivt, men snarare blott i det subjektiva tillståndet, men här måste enligt sammandraget vara fråga om verkligt tillfrisknande.

Låt oss nu se efter, hur mannen med stemmat går tillväga. Inom den stora z-gruppen står E ensam. Nu är det svårt att säga, hur stor sannolikheten för en eustaka rättelse är. Men om vi skulle antaga, att de 14 handskrifterna ändrat och en behållit texten, så få vi en underlig historia. Vi kunna ju för ro skull antaga, att rättelsen låg så nära, att en ändring var lika

¹ I sammanhängande citat inför jag regelbundet interpunktion.

sannolik som en korrekt avskrivning. Vi få då sätta ändringens sannolikhet = $\frac{1}{2}$. Men att denna skulle upprepas så många gånger, är ytterligt osannolikt. Vi antaga, att vi få misstänka sammanhang mellan vissa handskrifter, så att blott tio (10) självständiga berättelser behövt göras. Då vi i det ovan anförda ($\frac{1}{2}$)¹⁰, vilket, som ovan framhållits, är mindre än en tusendedel. Nu är det ju klart, att vårt på försök antagna tal är för högt, så att vi med en mycket svag reservation kunna påstå, att z måste haft ordet *gott*; från stavningen få vi naturligtvis bortse.

Om vi då komma till att z och A ha *gott*, y *bot*, så få vi fråga oss: Vad hade arketypen? Om vi fortfarande tänka oss ändringen, och just den föreliggande ändringen, som lika sannolik med korrekt avskrivning, så förutsätter hypotesen *bot* två (2) ändringar, sannolikhet $\frac{1}{4}$. Dess kontradiktoriska motsats är sålunda $1 - \frac{1}{4} = \frac{3}{4}$. Redan med stemmat kunna vi sluta, att *gott* är i det närmaste tre gånger så sannolikt som *bot*. Reservationen »i det närmaste» beror på läsarten i E, som icke får helt glömmas.

Men nu äro vi ingalunda hänvisade blott till »smaken», vi ha också en del kunskaper att bygga på. *Böt* : *söt* är ett »konvergensrim», tidigare har det sistnämnda över hela Norden hetat *sött*. Om dikten är västgötsk, så är det möjligt, att skrivarens dialekt aldrig haft dessa ord som fullgoda rim; jfr norska uttalet *sott*. Å andra sidan är *sott* : *gott* »divergensrim». Det har funnits en tid, då de två orden rimmade felfritt med långt *ö* efterföljt av långt *t*. Jag tillstår, att jag a priori tänkt mig, att denna tid var mer avlägsen än EK:s tid. Emellertid skola vi i en särskild undersökning, s. 219 f., söka visa, att *gott* vid den tiden var ett korrektare rim till *sott* än *bot*.

Vad beträffar betydelsen av frasen *göra gott*, så är jag icke i tillfälle bevisa, att den c. 1300 var en annan än nu. Men möjligheten förefinnes, och subjektiva smakomdömen, baserade på vår uppfattning av ordens valör, deras betydelseinnehåll och stämningvärde, äro nog icke mindre farliga än »mekaniska» slut från föreliggande fakta.

Men det viktigaste återstår. Om *bot* var det ursprungliga, och om denna läsart var så naturlig, som det vill förefalla en nutida »smak», så bli de övriga läsarterna psykologiskt obegripliga. Om åter *bot* först senare blivit det adekvata ordet i denna fras, så blir ju rättelsen högst naturlig, så naturlig till och med, att två (sins emellan icke identiska) ändringar, som satt in *bot*, blir något ganska rimligt.

Eftersom Bédiers teorier framlagts för svensk publik, har jag icke ansett överflödigt att här bemöta dem. Den intresserade kan nu f. ö. hänvisas till Olsons mönstergilla behandling av en

litterär text, Flores och Blanzeflor, i hans nyligen hos Fornskriftsällskapet utgivna upplaga.

För att härifrån komma till Pippings edition, sådan den ter sig, om man inför de rättelser, han i Komm. förordar, så synes det mig, som om han i de allra flesta fall hade tillämpat kloka och goda principer. Dock räknar han som nämnt för mycket med A, som icke är en bit bättre än de övriga tillsammans.

Det första ställe, där textkritiken får betydelse för det historiska innehållet, är v. 440. Den lyder i A:

I ymnige thera bryllöp war.

Bland övriga handskrifter ha BC (= x) *öning(h)e*. Handskriften K har *J önnaköpungh*. Övriga ha i växlande skrivning *I jönköping*. Nu måste vi ställa oss frågan: Stod bröllopet i Jönköping, såsom de följande författarna från och med Ericus Olai allmänt uppgeva?

BC (= x) ha *öninge*. Detta kan dels vara ett ortnamn, Öninge, en gård i Ödeshög. Men det är rätt osannolikt, att bröllopet stått på en så pass obetydlig gård och blott ett par mil från Folkungarnas stamgods Bjälbo. Men det kan också vara *öfninge*, då det komme att te sig som en rent formell variant till *ymninge* och stödjade detta. I så fall har ju denna läsart ett betydande övertag. Men nu står den frågan kvar: Hur vill man tänka sig förklaringen, att namnet *Jönköping* kommit in? Det förefaller nästan omöjligt att hitta på en rimlig förklaring därav. Men en korrption i motsatt riktning vore möjligare att förklara. Kanske ger K en antydning om förloppet. Vi se v. 2028, hur namnet Aranäs blivit på flerfaldigt sätt korrumpat därför, att det stått i början på en vers, vilket gjort, att första bokstaven av skrivaren lämnats ute med beräkning, att en rubrikator skulle fylla i den med annat bläck och behörig dekoration¹. Som regel skrevs i så fall en liten bokstav som anvisning, men denna kunde lätt glömmas, såsom skrivaren i A ofta gjort. Om vi på detta sätt fingo en skrivning **Jönnek'ge* (med förkortning antydd medelst ett eller annat tecken), så kunde de övriga läsarterna förklaras såsom felaktiga utläsningar av denna. Det har varit skrivarens mening, att *J* skulle läsas dubbelt, men detta ha avskrivarna icke förstått. Då härtill kommer, att en form *jünaköping* (med biton på den positionslånga slutstavelsen) skulle ge versen de fyra höjningar, som vi ha rätt att vänta men som svårligen låta sig återfinna i läsarterna *ymninge*, *öninge*, så förefaller det, som om läsarten *Jönköping* nästan hade övertaget. Men med någon stor säkerhet kunna vi icke avgöra, om

¹ Ett annat exempel bjuder v. 862, där skildringen av striden vid Ettak börjar.

författaren sagt: 'I överflöd firades deras bröllop' eller 'I Jönköping firades deras bröllop'. Att avgöra saken till förmån för den förra tolkningen därför, att handskriften A i det hela har något färre fel än en var av de övriga, är knappast tillåtligt.

I 764 vill R. Pipping rätta *hörde* till *horde* för att få rim till följande versens *borde*. Det synes mig ovisst, om icke hellre rättelsen borde ske på det senare stället; liksom *skola* i stor utsträckning användes i preteritum konjunktiv för väntad infinitiv, så kunde tänkas, att en konjunktiv *byrþe*, *börþe* vunnit utbredning.

I 1344 synes det mig icke betänkligt att antaga, det flere handskrifter oberoende av varandra insatt det i krönikan bekanta *oblygher* för det mer ovanliga och kanske obegripna *ofblidher*, som ensamt fullt tillfredsställer både rimmets och meningens krav. Den utsände skulle icke vara allt för blid mot hedningarna. Att tala om att han icke fick vara allt för rädd vore nästan oartigt.

I 1398 står *loghe*, där vi med kannedom om folkungavapnets utseende måste förutsätta ett ord för 'lejon'. Möjligen föreligger ett lågtyskt ord i korrumperad form. *Leon* är sakligt oantastligt, men det lämnar den faktiska läsarten oförklarad.

I 2471 och flerstädes synes den ålderdomligare formen *dande* ge bättre vers än *dugande*. Den kunde säkert införas, trots majoriteten av unga handskrifter.

Lundby 2807 förklaras originellt av R. Pipping. Sammanhanget kräver någon form av namnet *Ljungby*, men även BC ha *-nd-* (*Londby*). Pipping antager, att en muntligt traderad dialektform ligger bakom. Om t. ex. *Lund* hette *Lung* (*Long*) och *Ljungby* t. ex. *Lyngby*, så kunde icke minst den, som hade namnens uttal i minnet råka ut för att skriva på ett etymologiskt oriktigt sätt.

V. 3088 ff. handlar om ett tillfälle, då en svensk flottilj blev besegrad och de kämpande måste giva sig. Det skildras, hur grymt de avväpnade fångarna nedgjordes. I A lyder stället (med tillagd interpunktion):

*The toko the herra tha til fanga
Ok loto them upa landit gunga
Ok fördo them ut aff thera tyghe.
Fule hælade ok odryghe
Komo ther löpande ok wtheet.*

Mot ordet *hælade* svarar nu ett i hela x-gruppen genomfört *halssa*. R. Pipping söker, enligt sin princip, motivera, att »läsarten i A kan och bör bibehållas, emedan ordet *hæladhe* så ofta på andra ställen i EK (av avskrivarna, är väl meningen) utbytt mot andra ord; det var tydligen på väg att komma ur bruk». Härtill fogas den förståndiga reservationen, att vi då måste an-

taga, att *häladhe* kunde användas med förklenande attribut. Detta hade bort styrkas med någon analogi, ty det allmänna intryck, man har av ordet, är ju, att det är ett starkt berömmande ord i EK:s språk¹.

Stället inbjuder till textkritik efter »smak». Och jag tror, att vi kunna komma åt författarens smak och löpa föga risk att i stället för denna införa vår egen. Att jag vågar ett sådant försök, beror dock helt på att Pipping ur danska Rimkrönikan framdragit bevis för att *odryggher* kunde ha betydelsen 'opålitlig, ärelös'. Stället bör ses i belysning av formeln

Raska hæladha ok oblyghe (102 och 4034).

Jfr även:

Frome hælade ok men vredde (393).

I motsats mot Pipping måste jag framhålla, att *häladhe* hör till det centrala ordförrådet i EK. Ordlistan, som på denna punkt är högst nyttig, ger 36 belägg. Det kan icke ha varit obekant som litterärt ord för någon skrivare av EK, alldeles oavsett om de ansågo det brukbart i sitt eget språk. Till allt detta kommer, att rimordet är detsamma i vårt sammanhang som vid 102 och 4034. Reminiscensen åtminstone från de redan nedskrivna ställena (102 och 393) (och om skrivaren hade läst eller avskrivit dikten förut, även den sista) gjorde *häladha* till en lectio facillima. Det var ett ord, som han ytterst lätt kom att tänka på och kunde vara mycket frestad att korrigerera in. Med *halssa* förhåller det sig helt annorlunda. R. Pipping har rätt få belägg för detta ord, i denna betydelse, tillräckliga för ett antagande, att det fanns men otillräckliga för att häva dess karaktär av »lectio facilior», vanligare än *häladha*.

För min del hyser jag intet tvivel, att förf. velat ge en avsiktlig travesti av formeln i v. 102 och 393. Men denna blir naturligtvis bäst, om alla de berömmande orden utbytas mot klandrande, som, då så ske kan, böra göras snarlika originalets ord. Ur denna synpunkt är x-gruppens läsart:

Fule halssa ok odryghe

både den smakfullaste och den sannolikaste. Dess insättande grundar sig på en hypotes, det är sant. Men hypotesen synes mig tillfredsställa logikens krav: den strider icke mot något känt faktum, och den ger en enkel förklaring av de fakta, som bero av den. Glömmas får icke, att antagandet av texten i A såsom korrekt representant för originalet också är en hypotes.

Ett kombinerat grammatiskt och textkritiskt intresse knyter sig till v. 738 f. Stället lyder i A:

¹ En generellare betydelse av ordet *hjalte* upptages för äldre nysvenska av Hellquist, Etym. Ordb.

*Thy at then tiid mannenom misgaar,
Tha er thz mangt, honom mote staar.*

Nästän hela x-gruppen har *äre the*, och ersätter *mote staar* med *af staar*. Däremot synes, om jag förstår variantförteckningen rätt, även denna grupp behålla singularformerna såväl i *mangt* som i *staar*. Att upplagan i *Scriptores rerum* har *mange*, fäster jag mig icke vid. Här är tydligen meningen framhålla, att då någon träffas av olyckan, bli vännerna fiender (*mote staar*) eller dra sig åtminstone undan, vända ryggen (*af staar*). Tanken får ett besläktat uttryck på tal om Torgils Knutssons olycka, där den emellertid icke uttryckes i sins emellan rimmande verser.

Then tiid mannenom misgaar,

Tha er han thagan (v. l. *tugar*) *litit hörder*. 2457 f.

I sistnämnda situation anför Olaus Petri ett ordspråk: *Närenom misgåår, så misbiwdz honom*.

Å ena sidan tyckes sålunda meningen vara alldeles klar. Å andra sidan synas de i alla handskrifter (på ett par ändringar när) styrkta formerna *mangt* och *misgaar*, det senare dessutom styrkt av rimmet, få behållas, vilket drar med sig, att *är the* i A måste föredragas framför *äre the* i x-gruppen. För min del vågar jag tro, att den valda läsarten och den av sammanhanget fordrade meningen kunna förlikas. Ett neutralt pronomen i kollektiv mening om människor är ju icke något oerhört. Jfr ty. *Alles war schon auf den Beinen*. Svenska: *Där stydde, vad ej fälldes* (Tegnér). *Vad som icke stupade . . . fann sin grav i strömmen*. (Montgomery, enligt Berg & Hjertén, Fänrik Ståls Sägner 76). I vår text kan valet av neutral form ha delvis betingats av strävan att vinna kongruens mellan det formella subjektet *thz* och satsens predikativ.

Slutligen åter ett ställe, där en rättelse mot samtliga handskrifter synes kunna komma under allvarlig diskussion. V. 4281 lyder:

Thz ma enghin dræpa til arff.

Versen är ju oregelmsig så till vida, som den icke med naturlig uppläsning kan få mer än tre höjningar. Nu är det ju visserligen, särskilt med avseende på isländskan, föremål för diskussion, i vilken utsträckning det skall anses tillåtligt att rätta en handskrift efter metrikens regler. Men då reglerna äro så väl styrkta som i EK regeln om versernas fyrtaktighet, så kan det nog tåla diskussion. Den åsyftade rättsregeln lyder i SML(B), ÄB 10: (Om barn dräper fader med vilja &c.) *thær ma enghin annan til arfs dræpa*. I MELL, ÄB 9, som går tillbaka på ÖGL, ÄB 7, stadgas (Om någon dödar havande kvinna för att åtkomma hennes arv, må — arvingarna till — den avlidna

modern och det ofödda barnet ärva), *þy at ængin ma (annan) dræpa (sik) til arf(s)*. De inom parentes satta orden och bokstäverna saknas i vissa handskrifter och medtagas i andra. Nu kan naturligtvis icke MELL såsom text ha påverkat EK, om den senare är äldre, men den citerade rättsregeln med sin lätt ihågkomna ordspråksform har givetvis varit känd i ungefär de varianter, som MELL företer. Att den ursprunglige förf. valt en variant, som ger god vers, är övertvågande sannolikt, helst den också bäst karakteriserar föreliggande fall. Utan allt för stor risk torde man kunna läsa:

Thz ma ængin dræpa sik til arff.

När jag började nedskrivandet av denna avdelning, hade jag icke detaljerna i M. Bédiers framställning i minnet. Jag var på det klara med att jag längre fram skulle komma att ta fram den, men ansåg mig icke från början behöva använda den. Denna tillfällighet har lett till ett ganska roande resultat. Min framställning börjar med ett beklagande, att vi, så vitt jag kan se, måste nöja oss med R. Pippings tvågreniga stamträd för handskrifterna. Men nu finner jag hos M. Bédier en helt annan syn på saken. Då han funnit, att de tvågreniga stamträden äro så vanliga, antar han, att skälet ligger däri, att utgivarna omedvetet ordnat saken så, då de därigenom få välja efter sitt subjektiva tycke. Motsatsen mellan M. Bédiers textkritiska betraktelsesätt och det bland filologer vanliga kunde knappast klarare belysts¹. Om man anser en subjektiv »smak» vara den bästa ledningen, då måste man glädja sig åt det tvågreniga stemmat; om man åter söker efter objektiva grunder för textkonstitutionen, så finner man det nedslående, att man nödgas stanna vid ett sådant.

Nordfelt söker förklara det tvågreniga stemmats frekvens därmed, att relativt ofta författarna själva låtit ombesörja två och just två utskrifter. Jag vill icke neka, att detta för vissa fall är möjligt, men jag tror knappast, att det varit det vanliga. De varianter, vi träffa, även vid jämförelse mellan huvudgrupper av handskrifter, bära ofta alla kännetecken på att härröra icke från författaren och dennes närmaste krets utan från kretsar, där man dels missförstått författaren, dels oriktigt företagit »förbättringar», som denne med säkerhet skulle ha ogillat.

Det tvågreniga stemmats frekvens beror nog på något helt annat, det beror helt enkelt på att 2 är det tal, som kommer närmast efter 1. Om jag har t. ex. 10 karakteristiska avvikelser, så kunna dessa vara tillräckliga för att med tillfredsställande

¹ Den bästa framställning, jag känner, av reglerna för en vetenskaplig textkonstitution, är Stählin, Editionsteknik, Leipzig, Teubner 1914.

sannolikhet dela upp handskrifterna i två grupper med var sin supponerade källa. Men för varje nytt steg blir materialet knappare. Om turen är god, kunna vi få en tvådelning inom den ena gruppen eller båda, men för att den tredelning, som den subjektiva textkritiken fruktar och den objektiva längtar efter, skall kunna med tillräckliga skäl bevisas, krävas speciellt gynnsamma förhållanden, som icke allt för ofta i verkligheten förefinnas.

* *
*
*
*

En invändning mot den restituerade texten måste man alltid erkänna som riktig: den får en otrevlig karaktär av mosaik. Då t. ex. i Kålunds och min edition av »Rim I» en fjortonhundratalshandskrift lagts till grund, emedan den i stort bäst återspeglar originalets utseende, och då däri läsarter införts från den äldsta men i vissa punkter mest godtyckliga handskriften och införts med 1100-talets ortografi, så är detta ästetiskt föga tilltalande; och det skulle verkat ännu mer otrevligt, om texten varit avsedd att njutas som skönlitteratur, icke varit en skolbok i juliansk kalendervetenskap. Men man går så tillväga, ingalunda i det hoppet, att man skulle ha lyckats i varje detalj restituera den ursprungliga texten utan med den avsikten att så korrekt som på vårt vetandes nuvarande ståndpunkt är möjligt, meddela dennas sakliga innehåll.

Jag skulle vilja sluta denna avdelning med ett allmänt uttalande om textkritikens uppgift. Att vi icke hänge oss åt drömmen att i alla punkter ha träffat rätt, har redan sagts. Men därför få vi icke stanna blott vid ett löst resonerande pro et contra. Vi böra ha i tankarna icke blott andra filologer, som kunna vilja slå oss på fingrarna, om vi våga taga ett steg längre, än någon av dem skulle gilla. Vi böra alldeles särskilt tänka på de forskare inom närstående vetenskaper, vilka icke ha tid och andra förutsättningar att själva pröva varje detalj av textkritiken. I deras intresse bör en text av allmänare intresse framläggas så, att det kan sägas: »Så har en fackman med auktoritet efter sorgfällig prövning av alla skäl uppfattat texten». Det är vår plikt att på vårt vetenskapliga ansvar taga en formulerad åsikt, som kan så användas. Därjämte bör naturligtvis nödigt material framläggas för den, som vill och kan företaga en revision på enstaka punkter eller av det hela. Och materialet bör så ordnas, att de olika kategorierna med rimlig möda finna just vad som för envar är viktigt att finna.

II. Bidrag till tolkningen.

EK kan ju i det hela räknas till de jämförelsevis lätt tolkade texterna. Men naturligtvis förekomma fall, rörande vilka olika tolkningar kunna tänkas. Jag skall behandla några sådana.

Av en viss vikt är måhända tolkningen av den stående förbindelsen *the uplendsko* och i det hela adjektivet *uplendsker*. I sitt glossar översätter Pipping ordet med 'uppländsk', men denna översättning motsäges absolut av samtliga de till ett tjog uppgående belägg, han uppräknar. Uppgiften korrigeras i Komm. 177. På alla ställena är den faktiska betydelsen 'svensk' såsom också Söderwall översätter, en betydelse, som eljes icke är belagd i svenska språket.

Faktum är alldeles klart. Men förklaringen återstår, och denna har intresse även för betydelsen såtillvida, som det ligger nära till hands att tänka sig *uplendsker*, då det användes om svenskar i allmänhet, såsom en uppkallelse av parte potiori, då vi ju finge antaga, att en betydelse 'upplänningar' i vår tids mening också vore aktuell. Min uppfattning går i den riktning, som bestämt Hellquists, förut av v. Friesen formulerade uppfattning av härledningen till själva namnet *Uppland*. Utefter Svealands kust, kring Mälaren o. s. v. finnes en ofta förekommande motsats mellan ett *Ytter-*, som betecknar läge närmare sjön och ett *Över-*, som betecknar läge inåt landet (och då naturligtvis i regeln också något högre över havsytan). Exempler äro lätt funna i Rosenbergs lexikon eller postortslexikonet; jag skall därför blott anföra *Överjärna: Ytterjärna; Överselö: Ytterselö*. Jfr f. ö. Isl. *hit ofra* 'landvägen', *hit ytra* 'sjövägen'. Vilja vi bedöma *upp-* med ledning härav, så få vi analogien *över-: ytter- = upp-: x*. Ekvationen ger tydligen $x = ut$. I själva verket är motsatsen *upp-: ut* belagd från Småland i det av Pipping från Hyltén-Cavallius citerade stället¹, där dock en annan betydelse föreligger.

Att detta är den riktiga tolkningen, framgår av det i Komm. påpekade faktum, att *uplendsker* praktiskt taget alltid förekommer i motsättning antingen till utlänningar, vare sig dessa nu benämnas med detta ord eller med sina nationalitetsnamn: ryssar danskar, norrmän, tyskar. *Upländsker* betyder sålunda ockasionallyt 'svensk'; lexikaliskt vore det att tolka 'inhemsk' och frasen *the uplendske* 'de inhemska, de våra, våra landsmän'. Upplänningarna ha ingen prioritet till namnet, men väl torde detta böra anses uppkommet bland kustens ledningspliktige, för vilka *upp* betydde från havet inåt hembygden.

¹ Vär. o. Vird. 2: 49.

Den uppfattning jag här utvecklat, är i själva verket många hundra år gammal; den finnes redan hos Ericus Olai. För Uppsalakaniken kunde det ju kännas enbart tilltalande att låta bygderna i Ärkestolens närhet gälla såsom den pars potior, efter vilken hela Sverige blivit uppkallat. Man finner också översättningen *uplandensis*, t. ex. i berättelsen om Magnus Dysevald, vars utmaning naturligtvis ställdes till svenskarna i gemen (Er. Ol. s. 64 = EK 1111). Men då omständigheterna kräva en logiskt skärpt namngivning, i berättelsen om Magnus Ladulås' utländska gunstlingar, då ställer han mot benämningen *extraneos* dess logiska motsats *intraneos*. (EK 1011 ff. = Er. Ol. 61, 62)¹.

Varje teori, som går ut från att *uplenzker* skulle vilja sätta landskapet Uppland i centrum, synes mig därför böra avvisas. Då slutorden grunda Magnus Erikssons »ära» på *gud ok uplenzske men*, så är detta en hänvisning till vad Gustav Vasa kallade »Gud och Sverges allmoge». Vi få icke glömma, att ordet *svensker* av Schlyter icke antages belagt i syftning på hela Sveriges rike tidigare än i Stadslagen; om EK:s författare var västgöte, så är det ju rimligt, att han fattade ordet i VGL:s betydelse, och i VGL står ju *svensk* koordinerat med *smäländsk*².

En liten grupp av tillägg till realkommentaren må här göras under framhållande av att åtskilligt av det som meddelas, beror på den tillfälligheten, att granskaren naturligt nog har en del lokalkännedom gratis, som R. Pipping blott med avsevärda uppoffringar skulle kunnat förvärva.

Komm. s. 39 diskuteras gårdarna Sko och Orlunda. Det är fråga om klostergods. Det har ju sitt intresse, att en av Orlundagårdarna heter *Klosterorlunda*.

Den *Harald*, som nämnes EK 36, Komm. 40, har icke kunnat identifieras. Jag har heller ingen säker identifikation, men nämnas må, att en Harald av bemärkt ått nämnes i en norsk källa. Fagrskinna omtalar sid. 388, att Magnus Erlingssons

¹ Då Ericus Olai i detta sammanhang talar om utlänningarnas överlägsenhet i umgängesvanor såsom en orsak till konungens sympatier, säger han om de senare: *Sveci . . . praecipue Uplandi plurimum tepidi sunt Ec*. Här föreligger väl dels en reminiscens av ordet *uplenzke*, dels en tillämpning på de svenskar, en Uppsalakanik bäst kände.

² Som bekant återger Olaus Petri, sid. 63 (Jfr Schlyter UL, Pingmalabalker, slutet, n. 100) ett stadgande ur "den Sveriges lagbok, som då (under Birger jarls tid) brukades i Sverige" om arv efter "svensk präst". Hur pass noggrant ordalydelsen i detta fragment återgivits, är ju ovisst, och f. ö., om ordet *svensk* förekommit i texten, så har ju denna haft giltighet blott för en del av Svealand.

änkedrottning Eldrid blev gift med »lagmannen i Gautland» och med honom fick sonen Harald. Då Harald nämnes, bör han väl ha nått myndig ålder, och en son av en änkedrottning och en lagman, som det gjorde, borde kanske på något sätt lämnat spår i historien.

På tal om den heder, med vilken man lät begrava stupade fiender (Komm. s. 43), hade kanske bort nämnas, hur Kung Sverre lät begrava Magnus Erlingsson och dennes fader. Först anför, Fornv. 1922, s. 45 ff., som skäl för sin mening, att Magnus Nilsson skulle vila i Vreta, att han icke av danskarna (skåningarna) skulle ha fått en gravplats; men detta är en fri konstruktion¹.

Komm. 44 hade kanske kunnat vid förklaring av *rothe* erinras, att Gårdrätterna använda *rotenskap* om förbjudna sammanslutningar av krigsfolk. Ericus Olai översätter en gång 'liga'.

Då det, Komm. 70, talas om *älska* i en ursprungligare betydelse 'omhulda, gynna', kunde lämpligen ha erinrats om Stenkil, som väl närmast i denna mening »älskade västgötarna» framför övriga undersåtar (Konungalängden i VGL I).

Komm. 72. På tal om Birger Jarls lagstiftning kunde erinras om ÖGL:s uppgift, att han avskaffade järnbörden; den bör sammanhållas med en uppgift i Håkon Håkonssons saga, att detta gjorts av hans samtida Kardinal Wilhelm av Sabina.

Komm. 73 behandlar EK 78. I denna vers knytes till berättelsen, att Kung Eriks syster »såsom mången lyster«, fick gifta sig, då hon nått vederbörlig ålder, reflexionen:

Ther vider tror jak, at werldin star.

Pipping synes vilja antaga, att *werldin* betyder människosläktet och att versen vill säga, att släktet uppehålles genom äktenskapet. För min del har jag varit benägen tänka mig en mindre djupsinnig och mer humoristisk tolkning: 'så förblir nog världens gång' (att flickorna vilja gifta sig).

Komm. sid. 73 behandlar v. 85—87 och den där givna framställningen av Birgers förmälning. Verserna böra, menar P., tagas på allvar. Att såväl kyrkans lag som landskapets iaktages, får anses styrkt, menar han. Man skulle då också kunna framhålla, att kyrkans rätt, »som han står skriven», ställes mot »den lag, som då var», varmed måste avses den inhemska, icke kodifierade sedvanerätten, vilken ju särskilt i avseende på hustruns giftorätt var en annan än den av Birger införda. Jus canonicum kunde vid denna tid läsas i böcker, men Östgötalagen var enligt dessa böckers definition en »consvetudo». Den inhemska lagen var icke »constitutio scripta».

¹ Fürsts ifrågavarande uppsats innehåller åtskilligt om historisk metod, som man läser med nöje ehuru knappast med instämmande.

Komm. 123 avser EK 108 f. Där kunde kanske på tal om *peninga knuter* ha erinrats om UL, som M 12 och JB 1 pr. har *sjub* i sådan användning, som synes tyda på att själva saken var i fullt bruk. — Vad hänvisningen till Hof beträffar, så kan man mycket väl tänka sig, att han tänkt sig en övergång $y > u$ i ett enstaka ord i uppländskan vid denna tid. Vårt ljudlagsbegrepp, som begränsar övergångarna i rum och tid men inom gränserna fordrar deras konsekventa genomförande, var denne kloke språkman fullständigt främmande.

Komm. 143. I EK 171, där det säges, att Joar »valde» Valdemar till konung, vill Pipping tolka »Joar, vars maktställning skildrats i det föregående, dikterade beslutet». Beslutet var ju egentligen redan fattat. Snarare är det väl fråga om ett högtidligt förklarande, likt *til konungs döma* i VGL, RB 1. Beträffande hela sammanhanget kunde det kanske vara skäl påminna om det analoga fall, som inträffat i Norge, då kungamågen Erling Skacke regerade i Norge å sin sons vägnar. Att valet borde falla på sonen med kungligt moderne, icke på fadern, var nog för tidens uppfattning ganska självklart.

Komm. 144. EK 183. Huruvida det från början stått *äldre* eller *aldrog*, kan ju icke med stemmat avgöras; Birgers födelseår är ingenstädes uppgivet, men då han tydligen uppkallats efter sin farbror, som dog 1202, kan man lugnt antaga, att han icke var född tidigare än detta år, m. a. o. icke äldre än högst 48 år, då sonen valdes till konung¹. Efter vår uppfattning av ordens innebörd vore ju *äldre* att föredraga.

Komm. 144 ff. behandlar frågan om tilltalsord. Bl. a kunde kanske här ha hänvisats till Konungsskuggsjå, som diskuterar frågan, bl. a. den sidan av saken, att man säger *du* till Gud. Iakitagelsen, att de, som fängslade Waldemar, tilltalade konungen med *du*, är ganska intressant. Magnussagan talar också om att den norske konungen ogillat, att Waldemar blivit illa behandlad bl. a. »i ordum och verkum»². Å andra sidan tilltalas också den unge prins Magnus med *du*, ehuru den talande tydligen känner djup sympati med hans olycka. — Att Ericus Olai låter Magnus använda *vos*, *vester* i de ord, han efter EK låter honom säga till sin fängslade broder, ha vi redan berört.

Komm. 162, EK. 229 f. lyder:

*The waro alt jamlíka satte (sätte),
Ok hwar thera viste sin deel, han atte.*

¹ 1200-talets första decennium, antar Biogr. Lexikon. Jfr Storm i Arkiv 9: 199 ff., om Sverige 212.

² Icelandic Sagas, II: 371; Storm, Isl. Ann. 335.

Pipping vill i den senare versen se antingen en fyllnadsvers eller en antydan, att bröderna voro pockande i hävdandet av sin rätt. För min del ser jag saken annorlunda. Birgers anordning var rättvis (v. 229) och klar (v. 230). Han var sålunda icke skuld till de följande striderna. *Nu wil jak lot min witæ* är en i UL två gånger (ÅB 11 § 2, VB 16 § 2) förekommande fras, lagd i munnen på den, som vill ha utredning av äganderättsförhållandena vid föregående egendomsgemenskap.

Komm. 272 f. EK 522. Namnformen *Jälbolung* diskuteras, och jag är i allt väsentligt ense med Pipping. Blott ett litet tillägg. Då Lindroth i en tidning först offentliggjort sin tolkning av namnet, meddelade en insändare, att några kilometer V. om Bjälbo ligger en gård med namnet *Jarlbolund*. Själv hade jag upptäckt gården först på kartan (geologiska bladet Vadstena) och senare i verkligheten. Insändaren mente, att detta gårdsnamn var avgörande. Det förefaller mig, som om en så plausibel invändning hade bort upptagas till besvarande i Lindroths vetenskapliga framställning, Fornvännen 1920. Ty den, som finner den nya namnformen, måste ju anse all vidare diskussion överflödig. Emellertid förhåller det sig så, att namnet är givet i senare tid av en historiskt intresserad ägare, som till en domän sammanfört flere äldre brukningsenheter. — Lindroth har icke övertygat mig, att typen *Råby-rönö* = det Råby, som ligger i Rönö härad, är så gammal, att man för denna tid får räkna med ett *Jarbo-Lung* (= *det Jarbo, som ligger i Lung*). Det är nog postens behov av exakta adresser, som skapat flertalet dylika distinktionsnamn. Ett *Lagmanstorp* (bevisligen gammalt och en tid ägt av Birgers son) och ett *Jarbo* i samma socken förefaller mig misstänkt.

Komm. 275. EK 529. Att *hætte halsin wiðh* icke förekommer i landskapslagarna, är ju rätt klart, då av offentlig myndighet exekverat dödsstraff i det hela är dessa främmande. I kunglig lagstiftning var ju däremot detta straff välkänt. För roskull erinrar jag om att den, som vid bröllopet mellan Birger Jarls dotter Rikissa och unge kung Håkon av Norge använde ordet *baggar* eller andra smädenamn om norrmännen, skulle *engu fyrir tyna nema halsbeini*. Hakonar saga, t. ex. i Flatöb. III: 195.

Komm. 297. EK 621. På tal om *faghna komo* kunde kanske isl. *fagna vetri* 'fira vinterhalvårets ingång' böra ihågkommas¹.

Komm. 335. EK 862 ff. Skildringen av striden vid Ettak är riktigt uppfattad. Gårdens läge svarar väl mot skildringen, man hade i norr, därifrån »de uppländske» väntades, Tidän

¹ Gisle Surssons saga, s. 18 (Uppl. 1849), s. 23 (i Sagabibl.).

som stöd för ett försvar. Läsorten *sunnan* är redan därför omöjlig. Och, åtminstone enligt kartan, har »den som satt i trädet» bort ha god utsikt mot samma väderstreck¹.

På någon tolkning av de underliga namnen på *-tak*, vilka redan vid min tidiga ungdoms kartstudier väckte min undran, skall jag icke inlåta mig. Tillvaron av en dylik, skarpt markerad grupp, som förekommer blott inom ett område på ett par kvadratmil, torde vara något ganska unikt. Om man tillägger *Kvättak*, så torde Pippings lista vara komplett. Ur synpunkten av »vetenskapens ekonomi» är det icke lyckligt, att etymologien diskuteras här. Den behöves icke för textens begripande och sökes knappast här av ortnamnsforskaren.

Komm. 369. EK 1109. Vid diskussionen av ordet *balder* och dess betydelse särsk. i VGL:s konungalängd torde man kanske böra taga hänsyn till översättningen i Registrum Upsaliense av stället om Ragvald Knapphövde. *Baldær ok huxstor* tolkas *mag-nanimus et corde tumens*. Det bekymmersamma är emellertid, att man icke vet, vilket av de svenska orden som skall anses motsvara vardera av de latinska tolkningarna. Vad som säges om VGL IV, borde något modifieras; ordbetydelserna få väl hänföras närmast till den ursprunglige författaren, som påtagligen verkat omkring 1240.

Komm. 399. EK 1300 f. R. Pipping diskuterar här ett förslag av H. Pipping. I (Valdemar fick icke gå längre än) *swa som han vt i husith saa* skulle *han* vara objekt. »Att operera med ett underförstått subjekt faller sig svårt» säger R. P. Såvitt jag förstår, är det icke så man egentligen bör tänka sig saken. Meningen vore väl, att vi skulle ha den gamla konstruktionen utan subjekt, som motsvarade våra satser med *man*. Måhända har R. P. såtillvida rätt, att denna konstruktion vid EK:s tid får antagas ha varit föråldrad. Typen *kirkiugarþ skal skipta* motsvaras i UL av en ny typ *kirkiugarþ skal skiptas*. Men beror detta på förskjutning i det folkliga språket eller på latinsk inflytelse, förmedlad av redaktionsnämndens lärda medlemmar?

Komm. 452. EK. 1452 ff. Berättelsen om hur kungabruken Sofia icke önskade någon annan morgongåva än att Magnus Algotsson skulle släppas lös, kommenteras roande. Pipping ser däri snarast en blyghet inför morgongåvan, som konventionellt skulle simuleras, och detta är kanske rätt troligt. Något intresse kan det kanske ha, att en annan västgöte några hundra år senare fick nåd vid ett kungligt bröllop, där bruden åter var en

¹ Jag kan i detta fall blott i ringa mån bygga på egna iakttagelser i terrängen. Sådana ha däremot gjorts på alla andra västgötska orter, som i denna uppsats beröras.

dansk prinsessa. Med åberopande av gammal sedvänja benådade Karl XI vid sitt bröllop den hetlevrade studenten Laurentin, son till den ännu mer hetlevrade domprosten Laurentinus i Skara. Den unge Laurentin var dömd till döden för dråp¹.

Komm. 503. EK. 1882 ff. Det möte, som beröres i EK, förlägges i två annalredaktioner till »Solbergaos vid Älven». Munch², som oriktigt säger »i älven», antar, att platsen »måste ha legat» vid oset, där Göta älvs båda grenar skilja sig. Här föreligga två antaganden, som icke äro bestyrkta: dels måste antagas, att på Hisingen funnits ett annat Solberg än det, som ligger långt in i landet nära Säve sockens sydgräns (och det Solbräcka, som ligger något närmare men icke heller vid Älven); dels måste också antagas, att ordet *os* använts om förgreningen mellan *ärkwislir*, älvens grenar.

Då här ingicks ett avtal om trolovning mellan Hertig Erik och Prinsessan Ingeborg, kan frågan möjligen ha intresse. Kanske kunde man räkna med Solberga by i Fors socken. Fors har namn efter den fors, där Inge d. äldre besegrade Magnus Barfot, och S. om Solberga ligga de *kleifar ok skögurkjörrr*, som gjorde det möjligt för Magnus att byta dräkt med Skofte Ogmundarson. Solberga ligger icke omedelbart vid älven, men strax norr om byn flyter Slumpån, som numera är allmän farled ända till Sjuntorp vid nyssnämnda fors. Även före älvens uppdämning torde »oset» ha varit användbart som hamnplats. Ingenting hindrar att antaga att detta var platsen för mötet³.

Komm. 533. EK 2138 ff. Att hertigarna fingo tid till kvällen, påminner, som Pipping framhåller, om vissa bestämmelser i VGL I. Dock kan likheten, menar han, vara rent tillfällig. Jag skulle vilja intaga en förmedlande hållning och säga, att icke textstället i VGL men den rättssedvänja, som i detta fått uttryck, ligger till grund för texten i EK. Huruvida en fredlöshetsdom ägt rum nu eller senare, skall jag icke söka avgöra. Översättningen hos Ericus Olai vill jag emellertid återge, då den icke saknar intresse: *Cum consveta solennitate et jurejurando sunt*

¹ Beckman, Vår skolas historia, s. 31.

² Det Norske Folks Historie IV. 2: 396. Munch har utan tillräckliga skäl tagit för givet, att det här nämnda *Solberga* måste vara identiskt med det *Sólbjargir* som nämnes i samband med Kungahalls förstöring (Snorre). Jfr a. arb. II: 766. Det sistnämnda är tydligen identiskt med kyrkbyn i Solberga socken, Inlands härad, NO om Kungälv. Men detta kan i vårt sammanhang icke komma ifråga.

³ Om händelserna under Inge d. ä. se Beckman, Hist. Tidskr. 1922, s. 157 ff.

a regno perpetuo profugi iudicati et exilio deputati. S. 79. Någon absolut auktoritet på äldre rätt var ju icke Ericus, han missförstår t. ex. grovt ordet *edsöre*¹. Men i åtskilliga punkter hade han nog personliga intryck av rättsprocedurer, som äro oss obekanta.

Komm. 544. EK 2252 ff. På tal om Kolsäter, (som icke nämnes i EK) kunde gärna direkt ha påpekats, att platsen låg mycket nära den gamla riksgränsen.

Komm. 551. EK 2267 ff. Förf. menar, att om man letade »till Ren», så funne man icke en »vänare» skara. Stället erinrar om två andra. Som bekant räknade Rosenstein Ren som gräns för »sunda förnuftet», men här började detta väster om floden. Å andra sidan har författaren till det medeltida itinerar, som avtryckts i »Alfrædi 1», funnit, att *I Saxlandi er folk kurteisast*.

Komm. 563. EK 2441. Liksom Olaus Petri diskuterar Pipping, om Tyrgils erkänt brottsliga handlingar. Jag tror icke, att man av vad en from man med döden för ögonen säger om sin allmänna syndaskuld, kan draga några som helst slutsatser om hans skuld inför mänskliga domare.

Komm. 566. EK 2511. *Bysins få gik ok thera hjord* avser naturligtvis icke någon boskap, som ägdes av byn såsom juridisk person. Men icke heller ha vi att tänka oss utskiftade malmgårdar. Fastner ha här i »byn» Stockholm, liksom i andra byar, de olika invånarnas kreatur betat på byallmänningen. Jag tror knappast, att ens vår språkkänsla absolut kräver kollektiv äganderätt för att finna uttrycket »grannbyns kreatur» adekvat.

Komm. 567. Att Pipping förbisett, hursom E. Hildebrand redan 1881 uppvisade, att Västerås biskopskrönika är förfalskad, är beklagligt men kan icke bedömas allt för hårt. Se numera Ahnlund, Nils Rabenius 53 ff.

Komm. 569. EK 2558 ff. Med metoder, som anvisas i min bok »Tideräkning och historia» låter sig lätt uppvisa, att överrumplingen vid Håtuna förlagts till en tid, då liksom i Vohundarkvipa *skildir bliku þeirra víþ enn skarþa mána*. Månen var nära fjärde kvarteret och ställde till förfogande nedmörka aftnar och svagt månlysa efternätter.

Komm. 616. EK 3124. Varför *Ljung* hellre skall vara en gård än en by, förstår jag icke. Platsen nämnes som socken i Eysteins jordebok (1399), och sannolikt hade den redan 1309 en kyrka. Den nämnes icke ofta, men den hade nog en viss betydelse ur kommunikationssynpunkt. Om man av någon anledning ville inåt Västergötland utan att passera Kunghäll och

¹ *Konungsins e. forbrutit* motsvaras av "faciendo violentiam contra immunitatem Coronæ" Ericus Olai s. 79.

Lödöse, så hade man här en hamn, från vilken det var blott 18 km. till Göta älv vid Foxerna (Lilla Edet); därifrån man kunde ro in till Solberga och sedan fortsätta landsvägen in i Väne härad.

Komm. 631. EK 3360 ff. Herr Bjarne såsom lärd lekman är av intresse, bl. a. för frågan om möjligheten av en författare utom prästerskapet till exempelvis EK. Om Karl Ulfsson verkligen var graduerad, är väl ovisst. Källan är endast EK:s interpolerade inledning i tolkningen av Ericus Olai.

Komm. 643. EK 3541. *En aa* vid Lödöse är nog icke Göta älv utan den lilla ån *Ljudha*, som gav Lödöse dess hamn. Pipping har av min bok »Vägar och Städer i medeltidens Västergötland» använt uppl. 1. I allmänhet är denna såtillvida att föredraga, som den har litteraturhänvisningar. Den mer populärt hållna andra upplagan har emellertid en del nytt, särskilt på kapitlet om Lödöse, där Göteborgsutställningens rika material och en del benägna upplysningar från Frih. af Ugglas kunde utnyttjats. Tolkningen förutsätter en liten inadvartens i användningen av pronomen, men en sådan är knappt allt för osannolik.

Komm. 661. EK 3264 ff. I allmänhet inlåter jag mig icke här på svårare historiska problem, vilka torde få diskuteras av fackmännen, bl. a. av en blivande recensent i Hist. Tidskrift. Emellertid förefaller mig Pippings förmodan, att Hertig Valdemar skulle velat förråda sin bror, psykologiskt osannolik. Att Valdemar förr eller senare skulle önskat göra en smula historia på egen hand, må vara troligt. Men det är knappast troligt, att hans tid var kommen. En omständighet, som icke får glömmas, är att hertigarna närmast kommo från Dävö, moderns gård. Detta låter väl förmoda, att planer på en verklig försoning varit å bane, planer, som den svage Birger på ett upprörande sätt kastade om, delvis väl på grund av onda rådgivare, delvis kanske därför, att den kupp, som han kanske velat ge ett mildare förlopp, om han fått ett avgörande övertag, mötte vida kompaktare motstånd, än han torde ha väntat.

III. Grammatiska anmärkningar.

»Grammatik» kan i vårt sammanhang betyda dels »Erikskrönikans grammatik», varmed jag då skulle vilja mena redogörelse för den ursprungliga författarens språk, försåvitt en sådan är möjlig, dels »Spegelbergsbokens grammatik», som skulle innehålla redogörelsen för den medelsvenska språkform, som använts av den man, som givit oss EK:s huvudhandskrift. Spegelbergsbokens grammatik står i tämligen löst sammanhang med de frågor, som här i övrigt sysselsatt oss, men EK:s grammatik i

övan angiven mening är en nödvändig förutsättning för lösningen av åtskilliga både textkritiska och realkritiska frågor.

Pippings ljudlära är ju en »Spegelbergsbokens Ljudlära» med enstaka notiser ur »Erikskrönikans ljudlära». Det kunde tänkas, att en särskild liten sammanställning bort göras av den senare, som ju före Pipping diskuterats av flere forskare. Och en »Spegelbergsbokens grammatik» borde väl om möjligt behandla hela Spegelbergsboken.

Någon fullständig behandling av ämnet kan här icke komma i fråga, utan föreliggande avdelning vill endast sammanfatta några punkter, där de på annat håll gjorda undersökningarna givit någon grammatisk biprodukt och därtill lägga några enstaka iakttagelser.

En intressant form är dativen *bröder* som bevarats i rimslut v. 569 och 678. I båda fallen har ordet *sinom* till attribut, och i båda fallen kan en ytlig läsare tänka sig en pluralform, som då får antagas ha ett arkaiskt böjt attribut.

Rörande syntaxen har jag påpekat införandet av *thz* som »formellt subjekt», en användning, som torde i EK ha sina äldsta belägg.

Komm. 233 diskuterar en del uttryck av typen *pojken han sprang*. Som ett bidrag till problemformuleringen vill jag meddela, att jag hos åtminstone en kamrat från Skåne funnit dylika vändningar i bisats, t. ex. *När Almquist han var rektor*. I detta fall är vändningen för mig alldeles främmande. Hur pass utbredd den kan vara i Sydsverige, kan jag icke avgöra.

Det lider väl knappast något tvivel, att Pippings förläggande av *Agnabro* till Gullspångsälven och närheten av *Agnaholm* är berättigat. Det må vara en smula överraskande, att tidens teknik kunde rå med ett brobygge över denna betydande flod, men sammanhanget ger ganska klart besked. En ljudhistorisk fråga återstår emellertid: Hur skall man uppfatta förhållandet till Gullspångsälvens gamla namn *Amn*, som ännu lever i sockennamnet *Amnehärad*? Som bidrag till frågans lösning skall jag nämna, att Västgötskan har *fagna* = famnar. Formen möter redan i Cod. G av VGL, se Schlyter sid. 48, not 70.

Av särskilt intresse äro de kvantitetsfrågor, som kunna belysas av rimmen. I anslutning till H. Pipping tror jag fortfarande, att de gamla korta rotstavelserna förhållit sig olika allt eftersom efter vokalen följt en tonande eller en tonlös konsonant. Grundläggande är härvid rimmet *til: deel*, som förekommer tio (10) gånger. Vi ha här att tänka på sannolikhetsberäkningens viktigaste sats om upprepningen. Ett enstaka dylikt rim har kanske icke allt för ringa sannolikhet, även om det vore fonetiskt otillfredsställande; men en upprepning tio gånger kan icke gärna vara slumpens verk.

Om vi här få antaga en kanske överraskande tidig novation, så ser det ut, som vi på annat håll skulle få konstatera en ålderdomlighet. Jag har ovan berört rimordet *godt* och konstaterat, att vi, under förutsättning av sträng identitet mellan de rimmande stavelserna, måste räkna med en form *gōtt* med bibehållen lång vokal + lång konsonant. Frågan synes förtjäna en statistisk utredning. Vi återge orden med normaliserat skrivsätt. Därvid betecknas både vokal- och konsonantlängd med dubbel-skrivning. Normaliseringen vill i de flesta fall vara fonetisk. I vissa fall får den etymologisk form, då det av en eller annan orsak kan vara lämpligt att ange, hur geminatan uppkommit ex. *leedh-t* (av *ledha*, *ledh*) *leet-t* (av *leta*). Då jag skriver *see-t*, är detta närmast att förstå så, att man enligt vanlig uppfattning skulle vänta kort konsonant; att EK:s författare verkligen synes ha haft lång vokal i dessa former, skall framgå nedan. Detta resultat var för mig överraskande. Antalet fall för varje särskild form uppges blott, då det är större än 1. Vid beräkningen av antalet rimpar, märkes, att alla regelrätta rimpar komma två gånger i tabellen. Listan är ett utdrag ur Cederschiölds rimlista, där emellertid ingen skillnad göres mellan lång och kort vokal före geminata. Oregelbundna fall kursiveras. Sammansättningar och prefixavledningar sammanföras med resp. efterled.

Stickord.	Rimmar mot.	Summa fall.
aatt (ägt)	braadh-t	1
braatt	faa-tt, naatt, aatt.....	3
faatt	naatt (8), braatt, vaat-t	10
naatt	faatt (8), braatt.....	9
vaat-t	faatt, <i>baat</i>	2
aatte (ägde)	saatte (6), maatte (2)	8
maatte	aatte (2), saatte (6).....	8
saatte	aatte (6), maatte (6)	12
breedde	leedde	1
leedde	breedde.....	1
eett	see-t	1
leett (ledha)	see-t	1
leett (ledh)	spreedh-t, reedh-t, heet-t, see-t (3)	6
reedh-t	leett, see-t (5).....	6
see-t	spreedh-t ¹ , reedh-t (5), eett, tee-t, leett (ledh) (3), leett (ledha)	12
spreedh-t	leett, seet	2
tee-t	see-t.....	1

¹ Ett verb *spre* 'sprida' lever i nutida västgötiska.

Stickord.	Rimmar mot.	Summa fall.
biidh-t	striidh-t (3), siidh-t.....	4
hviitt	liitt (litet)	1
liitt	hviitt.....	1
striidh-t	biidh-t (3), tiidh-t	4
tiidh-t	viidh-t (3), striidh-t	4
viidh-t	tiidh-t (3).....	3
goodh-t	forsoott, soott (sjukdom) (2) <i>pot</i>	4
soott	goodh-t (2)	1
soott (sökja)	goodh-t	2
sootte >	thootte (2).....	2
thootte (thykkia)	sootte (2)	2
forsootter	dootor	1
ootto	sootto	1
sootto	ootto	1
dootor	forsootter	1
byyt-t	nyy-tt	1
nyy-tt	byyt-t	1
klææddee	<i>vrææde</i>	1
fræætt	lææ-t (förlänat)	1
(i)æætt	ræætt (2)	2
klæædh-t	vræætt, slæætt (enl. B & C).....	2
lææ-t	sæætt, ræætt (2), fræætt.....	4
ræætt (sbst)	æætt, (o)ræætt (2), sæætt (3), klæædh-t, slæætt, (j) æætt	9
ræætt (adj)	lææ-t, slæætt, ræætt	3
sæætta (gen)	<i>thætta</i>	1
thræætta	<i>thætta</i>	1
upræætt (vb)	(j)æætt	1
slæætt (sbst)	klæædh-t 3542 (enl. B & C).....	1
slæætt (adj)	sæætt, ræætt (2)	3
æætt	ræætt.....	2
næætter	thröötter (3).....	3
bööt-t	stööt-t	1
stööt-t	bööt-t, nöödh-t.....	2
dööt-t	mööt-t	1
mööt-t	dööt-t	1
barföötte	<i>skytta</i>	1
mööt-te	thröötte.....	1
thröötte	sæætte, mööt-te	2
döötter	grööt-ter	1
grööt-ter	döötter	1
thröötter	næætter	1

Tabellen synes icke kräva någon utförlig kommentar. På c. 160 rimord med etymologiskt lång vokal + lång konsonant finna vi blott 6, som ha rimmat med ord av annan karaktär; i 1 fall gäller det lång vokal + kort konsonant, i 5 fall ord med kort vokal + lång konsonant.

Härvid är emellertid att märka, att neutrala perfektparticip av verba pura fått följa gruppen lång vokal + lång konsonant. Vi ha 12 belägg på *sett*, 1 på *teett*, 4 på *lätt* 'förlänat' samt slutligen 1 på *dött*¹. Somliga av dessa äro blott medelbart bevisande, i det två verba pura rimma sins emellan. Ingen enda motinstans finnes på denna punkt.

Anmärkas bör, att någon konsonantförlängning icke synes ha ägt rum i de former av verba pura, vilkas ändelse började på *dh*. V. 3877 rimmar *skodher* med *brodher*. V. 2785 *skedhe: vredhe*; 2895 *vredhe: v*. 3341 *d:o*. Däremot står visserligen *fydho: lyddo* v. 43, men detta är för litet för en slutsats.

En särskild diskussion förtjänar ordet *sæta*. I västgötskan finnes ett *sætta* 'lyda', vari jag alltid velat se en fortsättning av isl. *sætta*. Men hos Hof har detta en sidoförm *sæta*, med ogeminerat *t*. Till ett verb av denna form ha Cederschiöld och Pipping velat hänföra de former, jag nedan skall anföra. I A skrivas de alla med *tt*. I 2013 rimmar *sætter* med *ræætter*; v. 2608 rimmar *thætta: sæta*; slutligen rimmar v. 1755 *sætte* 'betydde' med *throtte*. Att sistnämnda ord har en biförm med *ä* är ju bekant från danska och norska. Men det rimmar, som vi ovan sett, ofta med ord, som ha lång vokal + lång konsonant. Någon bestämd mening om nu behandlade verb i EK:s språk vill jag icke uttala. Huvudsaken är, att det icke äger vitsord i statistiken.

Från den synpunkt, jag valt, är ju avskrifternas grammatik ett intresse av andra ordningen. Jag skall icke stanna länge vid dithörande ting. Men en fråga, som jag tidigare berört, skall här ånyo behandlas.

I A och D finnas diftongformer i en del ord, där urnordiskan och västnordiskan haft diftonger, medan den normala fornsvenskan har enkla vokaler, ex. *reit*, *heiter*. I Studier i Nordisk filologi VI. 1 har jag behandlat denna fråga och fastställt, att rimmen förbjuda antagandet, att diftonger skulle funnits i den ursprungliga författarens tal, men att handskrifterna gävo anledning till den förmodan, att de funnits i hans skrift, vilket då finge förklaras som en norvagism. Saken har tydligen sin lilla betydelse för frågan om såväl författarens som hans avskrivares arbetssätt.

Nu har Palmér i Arkiv 40 med moderna dialektgeografiska

¹ I *teet*, *läät* är ju *-tt* < *-dht* att vänta. Beträffande *seet* kan ju intet a priori sägas.

metoder undersökt även våra källor och kommit till det resultat, att såväl A som D härstamma från de nejder, där nutida dialekter ha diftongiserat långt *e*. Då han i likhet med andra, som i senare tid behandlat diftongfrågan, tillmäter detta dialektdrag en betydande ålder, så blir hans resultat, att vi här ha rätt och slätt inflytande från de diftongiserande dialekter, som talats av de två skrivarna.

Saken kan för D:s vidkommande kontrolleras. Om diftongerna där härstamma från skrivarens dialekt, icke från förlägget, så böra de ha en tämligen jämn utbredning i hela hans arbete. Nu ha vi i Rkr. I omkring 700 vers avtryckta ur Cod. D och ur de partier av denna, som härstamma från andra förlägg än i texten av EK¹. I dessa partier saknas, såvida jag icke förbisett något, diftongerna fullständigt. Stickprovet synes mig tillräckligt för ändamålet, och den slutsats, vartill det ger anledning är, att D-skrivaren icke av egen drift skrev diftongformer. Om han uttalade sådana, kan naturligtvis icke på denna väg avgöras. Men mitt antagande synes fortfarande ha sannolikheten för sig.

IV. Erikskrönikans stil och tillkomst.

De båda sista avdelningarna i Pippings stora kommentar behandla Erikskrönikans stil och dess tillkomst. Det är sålunda litteraturhistoriska frågor, som här utredas.

I båda avseendena har Pipping tillfälle utnyttja det rika material, han förut samlat. De textställen, som äro ur någon synpunkt vägledande för t. ex. åldersfrågan eller i stilistiskt avseende karakteristiska, ha förut utförligt diskuterats. Särskilt har Pipping ägnat uppmärksamheten åt frågan om »klichéer». I både klassisk och medeltida litteratur förekomma sådana i stor utsträckning, och kändedomen om dem är av största vikt för den, som vill utnyttja hithörande litteraturverk som källor. Det kan hända, att ett ställe, som vi finna hos Tacitus och som synes oss i hög grad träffande karakterisera våra germanska förfäder, vid närmare påseende visar sig utgöra en kliché, som t. ex. av Poseidonius gjorts i ordning för att känneteckna ett helt annat naturfolk och som av Tacitus tagits fram mer i retoriskt än i historiskt syfte. En och annan av de gjorda jämförelserna kan måhända förefalla ouödig, men det är i sanning icke lätt att förutse, vad som i framtiden kan visa sig nyttigt.

I avseende på tillkomsten vill jag upprepa, att det finnes en betydande mängd ställen, som genom skildringens livlighet

¹ Sid. 163—66, 171—192.

eller genom korrekthet i kontrollerbara detaljer gör ett ganska bestämt intryck av att vara skrivet av ett ögonvittne. Bl. a. skulle jag vilja påminna om den korrekta användningen av ett par finska ord i skildringen av kriget i öster 1293. Ända till på sista tiden har man väl också ganska allmänt antagit, att EK tillkommit kort efter de händelser, den skildrar; ja, man har velat hävda, att mellantiden icke kunnat vara mer än något enstaka år, enär annars något ord bort sägas om sådana händelser som exempelvis Kung Birgers död.

För en omdatering av vår riddartids litterära minnesmärken ha i senare tid anförts språkliga skäl. I en med vanlig noggrannhet utförd undersökning i festskriften till Söderwall 1912, har Olson uppvisat en rad novationer, huvudsakligen från ljud- och formlärans område, som skarpt skilja språket i Flores och Blanzeflor från det språk, vi känna från 1300-talets början, exempelvis från Upplandslagen. Utgående från samma grundsyn har Nordfelt i ovan anförda uppsats i Samlaren uppvisat en så pass betydande mängd lånord, att han på denna grund vill skilja EK:s tid ett gott stycke från samma källors. Själv har jag ovan bidragit med en så pass karakteristisk novation som *det var jag, som gjorde det, — det får ingen ärva, den, som han han slagit ihjäl*, vilka ju, även fränsett på detta ställe införda moderniseringar i frasernas form visa på ett helt annat språk än landskapslagarnas.

Mot detta resonemang har jag tidigare i anförda uppsats i Studier i Nordisk Filologi försökt göra gällande, att dylika novationer icke kunna förklaras genom vare sig tio eller fentio års tidsavstånd. De nyheter, som ha så fullständigt gått den nya tidens människor i blodet, måste ha funnits tidigare, låt vara i språkskikt, som icke kommit att användas i de skrivna källor, som vi ha bevarade. Utom de allmänna skillnaderna mellan lärt folks skrift och vanliga människors tal, bör här erinras om skillnaderna mellan det språk, som passade i återgivandet av bondesamhällets nationella rättssedvänjor och de höviska kretsarnas europeiserande umgängesvanor. Pipping ställer sig i denna fråga på min sida.

Då syntaktiskt material av mig berörts, må ett par exempel på skriftspråkets konservatism meddelas.

»Utbrytningen» sker ju i talad svenska sedan länge enligt typen *Det var den stolen jag satt på resp. Det var på den stolen jag satt*. Jag läser dagligen artiklar av våra dagars kanske flottaste ledarskribent och konstaterar ofta, att denne låter sitt sydsvenska universitets studentspråk ta ett brett rum i sin stil. Men då det gäller »utbrytningen», så är han tysk och konservativ. Så vitt

jag kan minnas, använder han undantagslöst typen *Det var den stölen, på vilken jag satt*.

Härmed sammanhänger en annan sak. Den frihet i prepositionens placering, som vi tillåta oss i bisatser m. m., kommer också fram i förbindelser med infinitiver. Engelskan harsamma frihet, tyskan saknar den. Att våra lärda medeltida översättare icke bruka så oklassiska vändningar som *Det är ingenting att tala om*, kunna vi ju gissa. Men någon enstaka gång går naturen över upptuktelsen; jag känner ett fall från själve Ulfilas. Det grekiska originalet hade, vid redogörelsen (Mt 27: 7) för den »blodsåker», som köptes för de trettio denarer, vilka varit Judas, förrädarens lön, en fras »till begravningsplats för främlingar», vars översättande ord för ord av någon anledning icke föll Ulfilas i smaken. Han skrev i stället *du usfilhan ana gastim*, med en enda liten jämkning i vårt moderna uttryck »att begrava främlingar i».

Det är sålunda en lång tid en novation kan behöva, innan den blir erkänd i skriften, in casu ett årtusende. För precisionsbestämningar på årtiondet är den av Olson och Nordfelt använda metoden icke användbar.

Tills vidare torde man få i huvudsak stanna vid den gamla dateringen, åtminstone vad beträffar EK. Då denna så starkt kretsar kring Magnus Erikssons fader och tydligen vill framhålla Magnus som en värdig son till en stor fader, torde man med en viss grad av trygghet kunna sluta från krönikans tystnad i avseende på förvärvet av Skåne. Till detta förvärv knötos ju mycket stora förhoppningar. Därmed är tidslatituden inskränkt till ungefär 1 1/2 årtionde räknat från 1320. Och en så begränsad ovisshet är ju av ringa betydelse för urkundens värde, vare sig man ser på den som litterärt dokument eller som källa för språkhistoria och politisk historia.

Pipping går längre än så och hävdar, som det tyckes mig med goda skäl, att krönikan bör ha tillkommit i kretsar, som stått Mats Ketilmundsson nära, kanske skulle den tillkommit under den tid, då »Herra Matius» var undanträngd från händelsernas medelpunkt. Goda iakttagelser, som delvis lånats från Sverker Ek, meddelas också rörande den intima släktskapen i avseende på poetisk teknik mellan EK och skogsstadgan för Trögd.

Något deciderat ställningstagande till detaljer i dessa punkter synes mig icke vara lämpligt i denna uppsats. Här kan ju hänvisas till ett parti av det stora verket, vars omfång icke hindrar den intresserade att gå till själva källan.

Slutord.

Det torde framgå av det föregående, att mellan Pipping och hans nuvarande recensent icke finnes någon principiell motsättning, om vi bortse från vissa frågor rörande vetenskapens ekonomi. Det enda, som kan beklagas, är, att arbetet, på grund av de brister, det har ur denna synpunkt, måhända icke blir fullt så allmänt utnyttjat, som det förtjänar. Det skall lätt framgå av det föregående, att om en »läsbar» text framlagts, en text, i vars övre notrad läsaren funne dels motiveringen för gjorda ändringar, dels diskussionen av sådana läsarter, som vore nära lika sannolika som textens, så hade lingvisten blott i relativt få fall behövt komplettera en ordform ur noterna, och den historiskt intresserade hade fått »enfalliga texten» på ett ställe. Att upplagan emellertid är ett högst förtjänstfullt arbete, måste genast fastslås. Man kan ju tycka, att de allra flesta av de varianter, som nu upptaga lika mycket rum som texten själv, knappast någonsin kunna få betydelse för grundtextens restitution. Men må man ihågkomma dels att uppenbara fel ibland ge ledning vid utforskandet av textens efterverkningar i följande tidens litteratur, jfr ovan, dels att den kritiske läsaren aldrig skulle känt sig lugn, om han icke hade löfte att få materialet framlagt så fullständigt, som på något sätt är möjligt. Den ansenliga möda, som ett dylikt arbete kostar, är förtjänt av ett mycket varmt tack.

Till ljudlärans och ordlistans stora fullständighet har ju Rec. av »ekonomiska» skäl ställt sig en smula skeptiskt, men detta hindrar icke, att han gärna gör sin honnör för den trohet mot den en gång valda uppgiften, som framträder även i dessa arbeten. Min granskning skulle blivit allt för lång, om jag skulle sökt fullständigt värdesätta även dem.

Och huvudsaken är och förblir kommentaren. Om denna måste mycket starkt erkännande ord sägas. Såvitt jag förstår bedöma, är den historiska kritiken handhavd med stor klokhet och ett gott omdöme. Och Pipping har genom de insikter i finska och ryska språken, som en finländare måste förvärva, kunnat använda material, som för de flesta rikssvenska filologer och historiker är otillgängligt.

Utän tvivel har Pipping rätt, då han säger, att EK är »ett av de dyrbaraste minnena från Sverges och Finlands medeltid». Genom honom har det dyrbara minnesmärket på ett enastående sätt ryckts in i det vetenskapliga intressets centrum.

Nat. Beckman.

Anmärkningar om vissa danska runinskrifter¹.

Som bekant lyder inskriften på den äldre Jellinge-stenen: *kurmR kunukR karþi kubl þusi aft þurui kunu sina tanmarkar but*¹, dvs. Konung Gorm gjorde detta minnesmärke efter Tyra, sin hustru, Danmarks »bot».

Inskriftens två sista ord (Danmarks »bot») har man, så vitt känt är, tidigare alltid uppfattat såsom apposition till Tyra, och man har gärna velat sätta dessa ord i samband med sägnen om att, genom drottning Tyras åtgörande, Danevirke, Danmarks bålverk mot söder, uppfördes eller förstärktes.

I Acta philologica scandinavica II, 110 ff. har emellertid Hans Brix publicerat en kort artikel »The inscription on the Older Jellinge Stone». Brix' danska manuskript till denna på engelska publicerade text har senare (1927) utgivits i ett arbete, gemensamt publicerat av de tre författarna Hans Brix, Lis Jacobsen och Niels Møller. Det bär titeln »Gorm Konge og Thyra hans kone. — Runernes magt»².

Professor Brix söker visa, att inskriftens slutord *tanmarkar but* höra till Gorm, icke till Tyra, i det att *but* skulle utgöra apposition till *kurmR*, icke, såsom man allmänt ansett, till *þurui*. Det skulle vara kungen, som tilldelade sig själv den hedrande benämningen *tanmarkar but*. Om detta är riktigt, så är det naturligtvis oberättigat att antaga, att runstenen talar om »Tyra, Danmarks bot», och det är lätt begripligt, att — tack vare detta uttrycks nationella klang — en ganska ivrig literär fejd uppstått i Danmark om professor Brix' uppsats. Med iver har den försvarats i synnerhet av fru Dr. phil. Lis Jacobsen, som hvarje runolog måste vara mycket tacksam, särskilt för hennes arbete

¹ I denna avhandling återgives nasalerat *a* i inskrifter med vanligt *a*-tecken.

² Skriften förkortas här med "Gorm Konge".

med Wimmers och hennes »Haandudgave» av Wimmers stora runverk.

Bland dem som bekämpat prof. Brix' hypotes, nämner jag särskilt prof. Finnur Jónsson, som i en grundlig broschyr »Gorm og Tyra Damarks bot» (Köpenhamn 1927) uttalat sig om frågan, samt prof. Johannes Steenstrup, som i Berlingske Tidende för 7. juni 1927 egnat spörsmålet en intressant artikel; jmf. även Steenstrup i Festskrift til Kristian Erslev (1927) s. 74 f. I tidningar ha dessutom flera andra forskare framställt mer eller mindre bestämda tvivel om den nya hypotesens riktighet. Jag nämner t. ex. Emil Olson i Sydsvenska Dagbladet 9. aug. 1927 och Marius Kristensen i Høiskolebladet 1927 nr 24 (hvilka båda bland annat uttalat sig om Kolind-stenen). — Brix' hypotes har framkallat flera andra artiklar, som jag här icke nämner.

Så vitt jag ser, är det filologien (och runologien), som bör hava det avgörande ordet vid tolkningen av Jellinge-inskriften — icke historieforskningen eller sägenhistorien.

Under dessa förhållanden vågar jag nedskriiva några anmärkningar om inskriften och även om vissa andra danska runstenar, hvilkas inskrifter dragits in i diskussionen om den äldre Jellinge-stenen. På en kritik av Danmarks övriga äldre historiska källor och på frågan om huru dessa böra uppfattas — därpå skall jag alldeles icke inlåta mig.

Det är emellertid för mig en stor glädje framhålla, att professor Brix' uppsats i Acta är mycket sakligt och lidelsefritt hållen, och det är därför angenämt studera den, även om man — såsom fallet är med mig — icke kan i huvudsak ansluta sig till författarens mening.

Sedan mycket länge är det ett känt faktum, att under forn-tiden appositionens plats i satsen var friare än i de moderna nordiska språken. I dessa (nynordisk prosa) står appositionen (eventuellt med en föregående till appositionen hörande genitiv) i regeln omedelbart efter det ord, som det bestämmer. Så säga och skriva vi i nysvenskan t. ex. »Drottning Kristina, Gustav II Adolfs dotter, avsåde sig tronen 1654 och lemnade sedan Sverige». Man kan ej i naturligt tal eller naturlig skrift

säga: »Drottning Kristina avsåde sig tronen 1654 och lämnade sedan Sverige, Gustav II Adolfs dotter». I det nordiska fornspråket var förhållandet ett annat. Visserligen följde i detta appositionen oftast så nära som möjligt efter det ord, som det hör till (åtskilliga exempel hos Nygaard Syntax s. 73), men man kan stundom ställa appositionen på annan plats i satsen, dock så, att textens mening — som ju alltid är huvudsaken — verkligen blir begriplig.

Ett exempel:

Så lyder Vedelspang-stenen II: *ui asfriþr karþi kubl þausi tutiþr upinkars aft siktriuk kunuk sun sin auk knubu*. Dvs. '»Vi» — Asfrid gjorde detta minnesmärke, Odenkars dotter, efter Sigtrygg, sin och Gnupas son'.

När nu Brix åberopar sig på denna sten (och även på vissa andra inskrifter) för att söka visa, att på den äldre Jellinge-stenen »Danmarks bot» skulle utgöra apposition till Gorm (icke till Tyra), så är detta obefogat, såsom Finnur Jónsson anf. skrift s. 23 visat. Det är santt att på Vedelspang II appositionen (*dotiþr*) står skild från subjektet (*Asfriþr*), och att detta enligt Brix' nya tolkning av äldre Jellinge-stenen (*Danmarkar bot: Gormr*) även skulle vara fallet på sistnämnda sten. Men skillnaden mellan de två inskrifterna är mycket stor. Det är i runinskrifter (liksom i all skrift) fråga om begripligheten. Hvarje läsare av Vedelspang-inskriften II inser straxt, att *dotiþr* är apposition till subjektet av det enkla skälet, att inskriften icke innehåller något annat ord än *Asfriþr*, hvartill *dotiþr* kan hänföras. Då däremot (i motsats till *dotiþr* i denna inskrift) ordet *bot* på äldre Jellinge-stenen kan vara så väl ack. sg. som nom. sg., så antyder intet i ordets form, huruvida det hör till *Gormr* (nom.) eller till *þurui* (ack.). Då så är, så bör man obetingat fatta *Danmarkar bot* såsom apposition till det omedelbart förut stående *þurui* (*kunu sina*). Jellinge-stenen har alltså använt samma vanliga ordföljd, som man återfinner t. ex. i slutorden i Vedelspang II *siktriuk kunuk sun sin auk knubu*.

Förhållandet är ett liknande på de flesta av Brix för hans teori anförda runinskrifterna.

Emellertid finnes det *tre* danska, av Brix framhållna, inskrifter, om hvilka Finnur Jónsson (och väl de flesta, som yttrat sig om denna fråga) medgiver, att de i någon mån skulle kunna åberopas såsom ett svagt, men ingalunda tillräckligt stöd för Brix' teori. För att vara ett tillräckligt stöd för denna, måste de ha varit vida talrikare.

Merendels anser man att i dessa tre inskrifter (på Kolind-stenen, Sønder Vissing-stenen I och Ferslev-stenen) subjektet står först, appositionen därtill sist, under det att flera ord stå emellan subjektet och appositionen.

Vi skola söka tillse, huruvida någon av dessa inskrifter utgör ett stöd för den nya uppfattningen av den äldre Jellinge-inskriften.

Först vill jag dock säga några få ord om den syntaktiska företeelse, som kan kallas *fri apposition*.

I *Norrøn syntax* s. 72 framhåller Nygaard om isländsk prosa: »Enkeltvis forekommer den uregelmæssighed, at appositionen sættes i nominativ, uagtet det ord som den er føiet til, staar i en anden kasus, navnlig naar app. ved mellemkommende ord er skilt fra hovedordet». Han anför såsom exempel: »gyrðr sverði því er hann kallaði Lang, mikit vápn ok gott» (Egils Saga) — »Viglundr átti graðan hest, filibleikan at lit, hesta beztr ok fegrstr» (Viglundar saga) etc. I det första exemplet står huvudordet *sverði* i dativus, men dess apposition (*vápn*) däremot i nominativus. Här ha vi exempel från nordiskt fornspråk på *fri apposition*, dvs. att till ett ord i oblik kasus fogas en apposition i nominativus.

Dylika konstruktioner återfinnas i många indoeuropeiska språk, och W. Havers, som i *Glotta* XVI, 105 ff. egnat frågan en lärorik och grundlig behandling med talrika hänvisningar till syntaktiska arbeten över skilda språk¹, kallar den — kanske med någon överdrift — »en liksom internationell företeelse».

¹ Jag står i tacksamhetsskuld till mina kolleger professorerna Emil Olson och Einar Löfstedt för hänvisning till den senares arbete *Syntactica*, studien und beiträge zur historischen syntax des lateins I (Lund 1928) och till W. Havers' avhandling i *Glotta*.

Från sanskrit meddelar Delbrück exempel på fri apposition i *Vergleichende Syntax* III, 197, och exempel från keltiska anför Pokorny i *Zeitschr. für celtische philologie* XV, 386. Om företeelsen i grekiska kan hänvisas till Havers' anf. avhandling, och han framhåller, att den finnes även i fornfranskan.

Också i latinet träffar man exempel på fri apposition, men nästan blott i avgjort vulgära källor; jmf. Havers anf. st. och Löfstedt anf. arb. s. 9 f. Ett exempel må nämnas: »anima et cor uratur *Sextili*, *Dionysia filius*» (Defix. Tab.).

I nyhögtyiska äro exempel rätt vanliga såsom: »Sonst hielten wir's mit der Nachbarin, ein altes Weib von treuem Sinn» (Goethe) — »Doktor Hoz, ein sehr braver und liebevoller Mann» (Goethe) — »Die Kühnheit dieses Denkers zeigt sich namentlich in seiner Monadenlehre, eine der merkwürdigsten Hypothesen, die je aus dem Haupte eines Philosophen hervorgegangen» (Heine). Citat hos Paul Deutsche Grammatik III, 208.

Språk, där substantivens äldre skilda kasus-ändelser väsentligen förlorats, uppvisa mindre ofta handgripliga exempel på fri apposition. Men både i engelska och i modern svenska kan man dock finna dylika.

Så är enligt Lindley Murray (död 1826) *Grammar* 8. uppl. av de tre uttryckssätten »I left the parcel at Smith's, the bookseller» — »at Smith, the bookseller's» — »at Smith's, the bookseller's» det första »most agreeable to English idiom» (citat från Jespersen *Progress in language*, s. 286).

I svenskt samtalsspråk besvaras ett yttrande som »Det där huset eges av en stor slyngel» med »Nej visst inte. Huset är Petters, en alldeles förträfflig man» (icke: »en alldeles förträfflig mans»).

Använd såsom fri apposition kan nominativen uppfattas — så att säga — som en neutral kasus.

Emellertid förekommer fri apposition åtminstone i de flesta språk ingalunda lika ofta inom alla stilarter.

I normalprosan, och särskilt i den utarbetade och finslipade prosan, är den relativt sällsynt, även om den möter hos sådana

tyska författare som Goethe, Heine, Hebel, Tieck, H. Kleist, Mörike, Grillparzer.

Oftast finner man tyska exempel i samtalsspråk, i brev, i riksdagstal osv.; jmf. Ries i Engl. Studien 56 (1922) s. 78 f. Över huvud torde man kunna säga, att ju enklare och naturligare språket är, desto oftare använder det fri apposition.

Förhållandet är väsentligen detsamma i grekiska och latin; jmf. Havers s. 108.

För oss har det särskilt intresse, att (jmf. Löfstedt anf. arb. s. 10) fri apposition möter i latinska inskrifter. Härmed harmonierar det synnerligen väl, att denna syntaktiska konstruktion kan, såsom vi straxt skola se, påvisas i flera danska inskrifter, ty runinskrifter hava ofta avfattats på ett enkelt, okonstlat sätt, och de närma sig ofta till det hvardagliga samtalsspråket.

Stundom har man kallat »fri apposition» för »en förkortad sats» (»elliptisk sætning»); jmf. Haandudgave s. 162, s. 200 och redan hos Wimmer Danske Runemindesmærker = DRun. IV, 2 s. XC) — ett namn som synes vara mindre lämpligt. I Aarbøger 1913 s. 114 brukar Lis Jacobsen däremot uttrycket »fri apposition».

Kolind-stenen.

Inskriften lyder enligt Wimmer DRun. I, 2 nr 15 och Haandudgave nr 35 *tusti risþi stin þansi ift tufa is uarþ tuþr ustr burþur sin smiþr asuiþar.*

Detta översättes i Haandudg. »Toste, Asveds smed (o: byg-mester el. vaabensmed), rejste denne sten efter Tove, sin broder, som døde østpaa». Inskriften sättes av Wimmer till omkr. år 1000.

Enligt min åsikt är det icke riktigt att — såsom det sker i denna översättning — fatta *smiþr asuiþar* såsom apposition till subjektet *tusti*.

Det vore något mycket underligt, om verkligen slutorden *smiþr asuiþar* skulle höra tillsammans med det avlägset däri-från stående *tusti*. Allt blir däremot helt enkelt, om man fattar *smiþr asuiþar* såsom en fri apposition.

Exempel på denna konstruktion har man på flera andra danska runstenar.

Inskriften på Vester Marie-stenen VI lyder: *asualdi risti stein þinsa iftix alfar brupur sin drinnr kopr* . . . Magnus Olsen har i Danske studier 1906 s. 38 med hänvisning till Nygaards syntax riktigt fattat *drinnr kopr* 'god ung man' såsom en fri apposition, hörande till den omedelbart förut stående ackusativen. Till denna åsikt har senare Wimmer väsentligen anslutit sig i Tillæg og rettelses DRun. IV, 2 s. LXXXIX f., där han meddelar ytterligare ett par isl. exempel på liknande konstruktion. Jmf. även Haandudg. s. 162.

Asfærg-inskriften, som av Wimmer dateras till början av 1000-talet, lyder enligt honom DRun. II s. 234 ff. (jmf. Haandudg. nr 51): *þurgia taka sun rispi stein þan(n)si iftix mula brupr sin harþa kupru þin*.

Slutorden *harþa kupru þin* stå i st. f. *harþa kupur þi[k]n* 'en mycket duktig ung man'. *kupur þi[k]n* har uttalats *göðor þægn* och utgör en fri apposition till *brupr* (*brupur*). Se Kock i Ark. nf. 34 (år 1922) s. 126 ff.

Inskriften på Hurup-stenen lyder *þurmuþr ri[sþi ku](m)l þisi iftix* . . . [*brupur sin kupr* (*t*)[*rikr*] enligt Lis Jacobsen i Aarbøger 1913 s. 112 ff. och Haandudg. nr 251. Hon daterar inskriften till 975—1025 och översätter: »Tormod rejste dette mindesmærke efter . . . sin broder, (han var) en gæv ung mand».

Vissa runor äro förlorade eller skadade, men den av henne anf. ställen givna tolkningen synes vara riktig. Hvad som för oss är av särskild vikt, äro slutorden. Här är *kupr* tydligt, och utan tvivel har Lis Jacobsen rätt, när hon fattar *kupr* (*t*)[*rikr*] 'en gæv ung mand' såsom fri apposition till *brupr*¹.

Man har alltså åtskilliga danska runinskrifter med fri ap-

¹ Denna åsikt har hon dock själv numera i "Gorm konge" (1927) s. 99 övergivit till förmån för Brix' hypotes, liksom hon på liknande sätt förändrat mening angående *drinnr kopr* Vester Marie VI; jmf. Haandudg. s. 200 noten med "Gorm Konge" s. 99. Någon särskild motivering av denna meningsförändring har jag icke funnit.

position, och även sådana från Jutland omkring år 1000 (Hurup, Asfærg). Det väcker därför alldeles icke någon undran, att den jutska Kolind-stenen från omkr. 1000 (Wimmers datering) använder fri apposition. I denna jutska inskrifts slutord *ift tufa . . . burþur sin smiþr asuiþar* utgöra *smiþr asuiþar* en fri apposition till *tufa (burþur sin)* på samma sätt som i den ungefär samtida inskriften på den jutska Hurup-stenen slutorden *kuþr (t)rikr* utgöra en fri apposition till det numera på stenen utplånade personnamnet, som naturligtvis stod i ackusativ och omedelbart efterföljdes av *[bru]þur sin*. Förhållandet är likartat i den jutska Asfærg-inskriften, där slutorden *harþa kuþur þi[k]n* utgöra en fri apposition till ackusativen *mula*.

Som nämnt framhåller Nygaard, att fri apposition användes företrädesvis, när huvudordet står på något längre avstånd. Detta är just fallet i Kolind-inskriften. Här efterföljes huvudordet (*æft*) *Tofa* först av relativ-satsen *es varþ dæþr østr*, sedan av appositionen *broþur sin* (i ack.), sist av den fria appositionen *smiþr asuiþar*. Och vidare: När både Kolind-stenen (*ift tufa . . . brupur sin smiþr asuiþar*) och Hurup-stenen (*ifti* [det förlorade mansnamnet] *brupur sin kuþr trikr*) hava den första appositionen till mansnamnet i ackusativ och den andra i nominativ, så överensstämmer även detta med exempel, som möta i latinets. Havers anf. avh. s. 109 yttrar nämligen: »Besteht die apposition aus mehreren gliedern, so erstreckt sich der einfluss des regierenden satzteiles manchmal bloss auf das erste glied, während die folgenden den nom. . . annehmen». Jmf. även Löfstedt anf. arb. s. 10.

Men då sakförhållandet med Kolind-inskriften är detta, så äro dess slutord *smiþr asuiþar* icke att föra till subjektet (*tusti*), utan till det vida närmre stående *tufa . . . burþur sin*; det var Tove, som var »Asvids smed».

I Brix' tolkning av den äldre Jellinge-inskriften ingår ju såsom ett mycket viktigt moment, att den skulle ha avfattats med av honom s. k. »inramning». Han menar därmed att i *Gorm konung gjorde detta minnesmärke efter Tyra sin hustru Danmarks bot de första orden Gorm konung* och de sista orden *Danmarks*

bot skulle utgöra »ramen». Det har därför för honom varit av stor vikt att i andra runinskrifter kunna finna paralleller till dylika »inramningar», och under diskussionen har man framhållit just Kolind-stenen, Vester Marie VI och Hurup-stenen, emedan man ansåg, att slutorden i dessa inskrifter (*smiþr asuiþar — drinr kopr — kuþr trika*) skulle syfta på stenresarna. Nu syfta de emellertid, såsom vi sett, icke på stenresarna, utan på de män, efter hvilka stenarna blivit resta. Men därmed förloras ju allt det stöd, som man menat att dessa stenar giva åt Brix' hypotes. Om »inramning» jmf. vidare nedan s. 247.

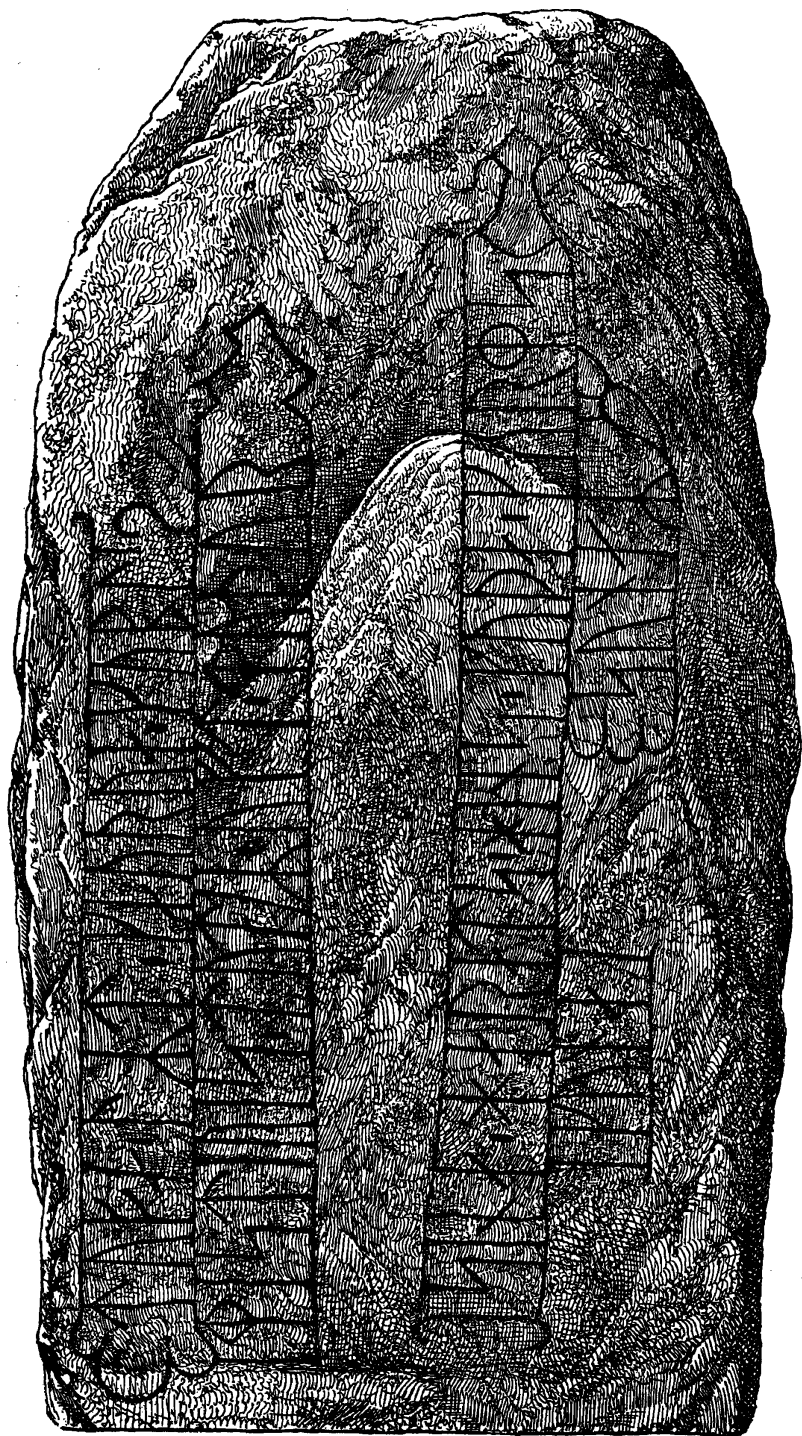
Sønder Vissing-stenen I.

Enligt Wimmer DRun. I, 2 s. 73 ff. och Haandudg. nr 15 lyder inskriften (av Wimmer daterad till 960—80):

tufa læt kaurua kubl mistiuis tutik uft muþur sina harats hins kupa kurms sunar kuna, som i Haandudg. översättes: »Tove, Mistivis datter, Harald Gormssøn den godes hustru, lod gøre (dette) mindesmærke efter sin moder».

Det är allbekant, att Wimmer var en utmärkt läsare av runinskrifter. Dock nödgas jag säga, att han, så vitt jag förstår, icke återgivit denna inskrifts slutord i den riktiga ordningen.

Såsom hvar och en genom en blick på avbildningen av själva runstenen kan övertyga sig om, utgöres inskriften av fyra rader, och på fjärde raden stå blott orden *kuna* och *sunar* (med stort mellanrum dem emellan). Där står således icke *sunar kuna*; se P. G. Thorsen De danske runemindesmærker Anden Afd. Jyllands runemindesmærker . . . I Afbildninger nr 25; Wimmer DRun. I, 2, s. 74, Haandudg. s. 63 och här vidfogade reproduktion av J. Magnus Petersens avbildning i Wimmers DRun. Trots detta har Wimmer vid transskriptionen av runorna givit inskriftens slut denna form . . . *uft muþur sina harats hins kupa kurms sunar kuna*. Dvs. att han låtit orden *kuna* och *sunar* i fjärde raden byta plats.

Sönder Vissing-stenen I enligt J. Magnus Petersens avbildning i Wimmers DRun.

Av inskriftens fyra rader må de två sista å nyo återgivas i transskription:

sina harats hins kuþa kurms
kuna sunar

Uppenbart är, att *kuna* hör tillsammans med gen. *harats* (*Haralds*), under det att gen. *sunar* hör ihop med *kurms* (*Gorms*).

Detta var redan P. G. Thorsens mening i hans runverk Anden afdeling II Text s. 75 ff. och även Rafns i Antiquarisk Tidsskrift 1852—54 s. 290. Detta är också Wimmers åsikt, då han i DRun. I, 2 s. 75 yttrar: »Ved den plads, som runeristeren har givet de to ord i denne linje [dvs. *kuna* och *sunar* i fjärde raden], og ved måden, hvorpå han har sat dem i forbindelse med ordene i tredje linje, har han åbenbart villet antyde, at *kuna* hører sammen med det ovenfor stående *harats* og *sunar* med *kurms*.»

I överensstämmelse med själva inskriften återgiver Thorsen de två sista raderna: UFT MUÞUR SINA KUNA HARA(L)TS HINS GUÞA GURMS SUNAR, och även Rafn anf. st. anser, att detta är ordens rätta ordning.

Tydiligen har runristaren till en början glömt att inhugga *kuna*, men när han märkte detta fel, inhögg han ordet (*kuna*) väsentligen under det ord (*harats*), hvartill det hör (jmf. Thorsen och Rafn).

Huru Wimmer kommit till sin avvikande åsikt (att i fjärde raden orden *kuna* och *sunar* böra vid transskription byta plats), är mig icke fullt klart. Jag tror mig därför böra anföra den ordagrannt:

»Ved den plads, som runeristeren har givet de to ord i denne linje, og ved måden, hvorpå han har sat dem i forbindelse med ordene i tredje linje, har han åbenbart villet antyde, at *kuna* hører sammen med det ovenfor stående *harats* og *sunar* med *kurms*. At *sunar* skal læses umiddelbart efter *kurms*, kan der jo ingen tvivl være om; men mindre sikkert er det naturligvis ved første øjekast, om *kuna* skal læses efter *sunar*, hvad jeg anser for det eneste rette, eller skal indsættes foran *harats* i tredje linje, som Thorsen har ment, og hvortil Rafn har sluttet sig (Antiquarisk Tidsskrift 1852—54, s. 290, 295). Bøge antager nemlig, at runeristeren fra først af

har glemt dette ord på dets egenlige plads i tredje linje, og at han derfor senere, da han blev opmærksom på sin fejl, har tilføjet det nedenunder i fjerde linje. Skönt dette ikke i og for sig tør kaldes umuligt, og noget lignende måske en sjælden gang kan påvises i andre indskrifter (sml. Tågerup-stenen på Låland; forskelligt er forholdet derimod på Tryggevælde-stenen), vilde jeg dog anse en skødesløshed af denne art i en så omhyggelig udført indskrift som Sønder Vissing-stenens for meget lidet sandsynlig. Allerede af den grund anser jeg derfor min læsning for den naturligste, og dens rigtighed bestyrkes yderligere ved den måde, hvorpå de to ord i fjerde linje er anbragte. Når runeristeren i denne linje ikke, som man kunde vente, har skrevet *sunar | kuna*, men har stillet *sunar* sidst i linjen efter *kuna*, ligger det i, at hele det tomme rum så vidt muligt skulde udfyldes med de nævnte to ord, hvad der vilde have været umuligt, når de skreves lige ved siden af hinanden, kun adskilte ved det sædvanlige skilletegn. På en meget smagfuld måde har han derfor anbragt dem således, at hans hensigt at fylde rummet virkelig blev nåt; men det var da naturligt at stille *sunar* sidst umiddelbart under *kurms*, med hvilket det hører sammen, og ved den ornamentale ramme, der omslutter ordet, at antyde, at det skal læses i flugt hermed, medens *kuna*, som i virkeligheden er det sidste ord i indskriften, på en måde blev anbragt som en linje for sig selv med ramme-streg både foran og efter. Det synes mig, at det således er lykkedes runeristeren meget tydelig at tilkendegive, i hvilken orden ordene i de to sidste linjer skal læses. Jeg kan derfor hverken anse den tidligere læsning *kuna harats hins kupa kurms sunar*, eller en læsning *harats kuna h. k. k. s.*, der jo efter indskriftens form vilde være lige så berettiget, for rigtig, men må fastholde, at kun læsningen *harats hins kupa kurms sunar kuna* er berettiget. Den sidste ordstilling har desuden en langt mere rytmisk klang end de to andre (sml. nedenfor) og stemmer jo også fuldstændig med det foregående *mistiuis tutir* (ikke *tutir m.*).“

Det sätt, hvarpå ordet *kuna* anbrakts på stenen, visar dock fullt tydligt, att det bör läsas omedelbart före *harats*, och när Wimmer menar, att runristaren med sin anordning ville uppnå, att hela det tomma rummet i fjärde raden, så vitt möjligt, skulle fyllas, så bör det framhållas, att detta »tomma rum» alldeles icke blivit fyllt. Det torde ha varit Wimmers med rätta stora, men i detta fallet missledande auktoritet, som vållat, att man i våra dagar vid transskription av inskriften satt *kuna* sist.

Vi ha alltså att transskribera inskriften: *tufa let kaurua kubl mistiuis tutir uft muþur sina kuna harats hins kupa kurms sunar.*

Men då kommer appositionen *kuna* icke att stå sist i inskriften, hvilket Brix väl snarast önskar för att få en så god parallel som möjligt till den äldre Jellinge-stenens *Danmarkar bot*.

Även när *kuna* läses omedelbart före *harats*, är senare delen av inskriften ryttnisk.

Hvad betyder nu denna inskrift?

Den traditionella, även av Wimmer godtagna översättningen har anförts ovan s. 234. Enligt denna skulle *kuna* vara apposition till *tufa*, som låtit resa minnesmärket, och som skulle vara Harald Görmssons drottning.

Emellertid är Sønder Vissing I:s hela, enligt denna tolkning, rätt komplicerade formulering så olika den korta inskriften på Jellinge I, att stenarna föga belysa hvarandra. Särskilt den kardinal-olikheten finnes mellan inskrifterna, att appositionen (*kuna*) på Sønder Vissing I måste vara nominativ, under det att på Jellinge I appositionen (*tanmarkar but*) rent formellt kan vara så väl ackusativ som nominativ.

Men nu är denna äldre uppfattning av Sønder Vissing I högst tvivelaktig.

I Danmarks riges historie I, 360 anför Steenstrup inskriften i den hävdvunna översättningen. Men han tillägger: »Vi høre ellers intet om Dronning Tove, og Navnet kommer ikke senere igen i den danske Kongefamilie.»

Av detta Steenstrups uttalande synes framgå, att Sønder Vissing-stenen I är den enda källa, där Tova, Mistivojs dotter, omtalas, och alltså den enda källan för antagandet, att hon var Harald Gormssons hustru.

Om emellertid ingen urkund finnes, där Tova uttryckligen nämnes såsom Harald Gormssons gemål, så kan man enligt min uppfattning icke godtaga den hävdvunna översättningen av Sønder Vissing-stenen I.

Enligt denna gamla uppfattning är det onekligen mycket påfallande, att *kuna* skulle vara apposition till *tufa* trots det mycket betydande avståndet mellan orden.

Vidare är det underligt, att Harald Gormssons gemål Tova icke nämnes i senare källor, men väl andra namn på hans hustru (hustrur).

Vi hava emellertid redan erfarit, att fri apposition användes i flera runinskrifter på Jutland (Kolind, Hurup, Asfærg). Det är därför alldeles icke överraskande, att fri apposition möter även på den jutska Sønder Vissing-stenen I.

Jag fattar nämligen *kuna* såsom fri apposition till det omedelbart föregående uttrycket *muþur sina*.¹

Vi ha därför att översätta inskriften: »Tova, Mistivojs dotter, lät göra minnesmärket efter sin moder, hustru till (= henne, som var hustru till) den gode Harald Gormsson.» Härigenom få vi även på denna sten den i danska inskrifter så vanliga formeln: först stenresarens namn med en apposition, sedan omnämmandet av den döde med en berömmande apposition.

Med denna tolkning utgår Tova såsom namn på en av Danmarks drottningar. Det var icke med Tova, utan med hennes (icke namngivna) moder, som Harald Gormsson var gift.

Förhållandet har varit detta: I abotriterfursten Mistivojs äktenskap föddes en dotter, som efter sin senare flyttning till Danmark fick det nordiska namnet Tova. Som bekant är det rätt vanligt, att utländska furstedöttrar i Norden erhålla nordiska namn.

Efter Mistivojs död äktade Harald Gormsson hans änka, som till sitt nya hemland medförde sin (då troligen minderåriga) dotter Tova. Denna, som således blev Harald Gormssons styvdotter, lät göra minnesmärket efter sin moder.

Med denna min tolkning av Sønder Vissing I, är det självklart, hvarför de medeltida krönikorna icke omtala någon drottning Tova, och detta fastän de nämna icke mindre än tre kvinnor som gemåler till Harald Gormsson. Adam av Bremen omtalar, att han blev döpt tillsamman med sin drottning Gunhild,

¹ Även den som med Wimmer vill läsa *kuna* sist i inskriften, kan fatta det såsom en fri apposition till *muþur [sina]*, som är det närmast föregående feminina substantivet.

under det att Saxo låter honom hava den svenska prinsessan Gyriþa till hustru. Den äldsta konunga-raden på ett nu förlorat blad till codex runicus upptar þoræ såsom Gorms gemål (jmf. Ole Worm i SRD. I, 29¹). Det är naturligtvis möjligt, att Tovas på Sønder Vissing I icke namngivna moder hetat Gunhild eller Þora och således vid sin överflyttning till Danmark antagit ett nordiskt namn liksom fallet var med hennes dotter Tova. Men jag skall icke vidare inlåta mig härpå.

Om, såsom jag hoppas, denna min tolkning av Sønder Vissing I är den riktiga, så är det självklart, att man numera ännu mindre än fordom kan anföra denna sten såsom ett stöd för den nya tolkningen av Jellinge I.

Enligt min tolkning syftar ju *kuna* icke på stenreserskan, utan på den, över hvilken minnesmärket blivit rest. Någon »inramning» finnes då icke.

Ferslev-stenen.

Enligt Wimmer DRun. II, nr 32 och Haandudg. nr 32 härrör inskriften på denna jutska sten från c. 1000; den lyder enligt honom (*tuki sati stin þansi aft asta sun sin lutaris sun*, och den översattes i DRun. anf. st. och i Haandudg.: »Toke, Lodders (el. Lødders) søn, satte denne sten efter sin søn Aaste».

När man fattat slutorden *lutaris sun* såsom apposition till det mycket avlägset stående subjektet *tuki*, och detta fastän formen *sun* lika väl kan vara ackus. som nomin., så har man anfört, att *lutaris sun* ej kan syfta på ack. *asta* (Aste), eftersom denne tydligt anges såsom Tokes son, och ingen kan hava två fäder, — hvilket sista är alldeles sannt.

Men frågan är, om icke *lutaris sun* ändå kan och bör höra till ack. *asta*. Formen *sun* är ju den gamla ackusativen, ehuru

¹ I DRun. I, 2 s. 77 (jmf. även Haandudg. s. 63) framkastar Wimmer den tanken att *þoræ* i cod. run. kan bero därpå, att namnet *þóra* och namnet *Tōva* "kunde sammanblandas och förväxlas". Jag kan icke ansluta mig till denna djärva hypotes. För övrigt må man erinra sig, att namnen *þóra* (med *þ* och *r*) och *Tōva* (med *t* och *v*) voro mera olika under forntiden än i våra dagar.

den på inskriftens tid även kunde ersätta den äldre nom. *sunr* (Krageholm).

Vid diskussionen av denna inskrift har man icke tagit med i räkningen, att ordet 'son' i många äldre och yngre språk användes ej blott med betydelsen 'son' i dess egentliga mening, utan även i överförd betydelse om manliga individer, som i vissa avseenden till en äldre person intaga en sådan ställning, att den erinrar om en sons förhållande till fader eller moder.

Så heter det t. ex. i Vulgata »Timotheo dilecto *filio* in fide Gratia, misericordia et pax» (Pauli 1. brev till Tim. kap. 1 vers 2) — »Timotheo charissimo *filio*, gratia, misericordia, pax a Deo...» (Pauli 2. brev, kap. 1 vers 2). Motsvarande ord återgives i danska bibeln av 1550 med *søn* och med *son* i nu gällande svenska översättning. På enahanda sätt förekomma *søn*, *son* även annars i bibelöversättningarna.

I engelska och fornengelska finnas olika kategorier av överfört bruk av ordet *son*. Så brukas enligt Engl. Dictionary s. 420 *son* (forneng. *sunu*) om »One who is regarded as, or takes the place of a son». Ex. *sunu min ðu earð* (Vesper Psalter. c. år 825.) Vidare »Used as a term of affectionate address to a man or boy by an older person or by one in a superior (esp. ecclesiastical) relation». Ex. från c. år 950; år 1390 etc.

I nyhögtyskan förekommer ofta *sohn* i överförd betydelse; se Grimm Wörterbuch. Så meddelas (sp. 1421); »pflege-, stiefsöhne werden ... einfach *sohn* geuannt, ebenso der schwiegersohn». Från Luther anföres: »da tochterman auch son, und sons weib auch tochter heisset». Vidare heter det: »*mein sohn* in vertraulicher anrede ist sehr gewöhnlich und wird in mannigfaltiger anwendung gebraucht, z. b. vom lehrer gegen den schühler, dem vorgesetzten gegenüber dem untergebenen (im heer), dem herrn gegenüber dem knecht, dem ältern gegenüber dem jüngern, dem erfahren gegenüber dem neuling u. s. w.» Ex.: »*mein sohn* sagte der stallmeister zu Friedrichen, du bist ein braver junge» (Goethe).

Alltjämt användes i danskan *søn* på liknande sätt. Så upplyser Videnskabernes selskabs ordbog (*S.* 6. tome, s. 625):

»Min søn! bruges som venlig tiltale af ældre til yngre, især underordnede» (Jmf. förhållandet i engelskan och fornengelskan). Ex.: »Vogt dig, min søn, for det første feiltrin». Detta språkbruk användes i dagligt tal även hos allmogen enligt ib. Jmf. även Molbechs ordbog 2. uppl. (1859) samt Dahl och Hammers ordbog. Sistnämnda ordbok upplyser om att *søn* på skämt brukas av barn till hvarandra (ex. »Gog dag, søn!») — Kalkar upptar *sønllille* med betydelsen 'venlig tiltale til en dreng (yngling)' och anför flera exempel.

Ordet 'son' förekommer som bekant såsom senare led av åtskilliga komposita, t. ex. isl. *föstrsonr* (jänte *föstri*), sv. *fosterson*, da. *fostersøn*, och man må erinra sig det nära förhållandet som under den nordiska forntiden rådde mellan en fosterfader (fostermoder) och en fosterson. Lind Tillnamn anför tolv tillnamn med *-föstri* till senare led (*Apalsteins-föstri*, som var son till Harald Hårfagre och blivit knäsatt av engelske konungen *Æthelstan*, osv.)

Här må erinras om detta: Hos germanska stammar åtföljdes adoption av vissa olika symboliska handlingar. Härom yttrar S. Rietschel i Hoops Reallexikon I, s. 39: »In allen diesen fällen aber so verschiedenen zwecken sie dienten, heben die quellen ausdrücklich hervor, dass durch die betreffende handlung ein *sohnesverhältnis*¹ begründet sei, so dass am adoptionscharakter dieser handlungen nicht zu zweifeln ist».

Vidare brukas *-sonr* i isl. *stiupsonr*, fsv. *stiupson*, fda. *stiupsun* 'styvson' — äldre och yngre danska *svigersøn* 'svärson' etc.

Stundom förekommer i äldre danska simplex *søn* i st. f. *svigersøn*. Kalkars ordb. IV, 285 anför detta exempel: »fru Karinne Mattisdatter, afg. Temme Rosenkrantzis enke tiltalte ... for nogen deris contract, som de havde gjort imellem hende og hendes søn Niels Kaasz» SR I, 1—2. Därefter tillägger Kalkar denna upplysning: »Efter Hofm. A. I, 157 var N. K. gift med en datter af T. R.»

Mången gång tilltalar och omtalar i våra dagar en styvfar

¹ Kursiverat av mig.

sin styvson med *min son*, och på liknande sätt tilltalas eller omtalas en fosterson av sina fosterföräldrar.

Kalkar III s. 118 anför från äldre nydanska flera exempel på *moder* med betydelsen 'svigermoder'.

Det danska *datter*, parallel-ordet till *son*, förekommer rätt ofta i överförd betydelse. Jmf. flera exempel i Dansk ordbog, grundl. af Dahlerup, såsom »Min søsterdatter ... er min datter ligesaavel som sine forældres» (Gylb.); specielt står *datter* i st. f. *svigerdatter*, t. ex. »Min tilkommende datters slægt og venner er os altid velkomne» (Draehm); jmf. även hos Moth.

Också Svenska Akademiens ordbok upptar (del VII sp. 1997) flera exempel på *dotter* i överförd mening såsom »Uar wedh godha tröst dotter» (Jesu ord till kvinnan, som rört vid hans mantel. Mat. 9: 22 enligt Nya Test. 1526) — »Hvem af dessa damer alla Vill du helst din dotter kalla», dvs. *svärdotter* (Topelius år 1891).

Det torde vara i god överensstämmelse med ovanstående förhållanden, när jag fattar inskriften på Ferslev-stenen sålunda:

(*tuki sati stin pansi aft asta sun sin lutaris sun* innehåller två gånger formen *sun*, den ena gången i betydelsen 'son' i egentlig mening, den andra gången i betydelsen 'son' i överförd mening (styvson, fosterson).

Inskriften bör översättas:

»Toke satte denna sten efter sin son [dvs. verkliga son] Aste — Lotars (foster-)son». Båda orden *sun* äro appositioner till *asta*. Det förra *sun* står naturligtvis i ackus.; det senare *sun* kan vara fri apposition i nominativ till *asta*, men kan även vara vanlig apposition i ackus. till *asta*.

eller (kanske hällre):

»Toke satte denna sten efter sin son [dvs. styvson] Aste — Lotars [verkliga] son». Även med denna översättning är det förra *sun* apposition i ackus. till *asta*, under det att det senare *sun* är apposition i nomin. till *asta* eller vanlig apposition i ack. till *asta*.

Om *sun sin* betecknar styvson, så var Astes moder först gift med Lotar och hade i detta äktenskap sonen Aste. Efter makens död gifte hon om sig med Toke, och denne reste stenen efter styvsonen.

För dåtidens människor i Ferslev och dess omnejd, hvilka säkerligen mycket väl kände de på stenen omtalade personerna och deras förhållanden, var det fullt begripligt, att *sun* användes i två olika betydelser.

Etymologien för genit. *lutaris* är icke fullt klar. Haandudg. nr 32 återgiver den på forndanska med *Loddaris*, på nydanska med *Lodders* (el. *Lødders*), och i DRun. sammanställles ordet tveksamt med ortnamnet *Lødderup* (Mors). Även Skåne har ett *Löderup*. Flera senare författare se (stundom med tvekan) i genit. *lutaris*, samma namn som forntyska *Lotar*; så erinrar t. ex. Brix i »Gorm konge» s. 35 noten om fornty. *Hlūdhari*, *Hlōdhari* (jmf. Förstemann Namenbuch¹, s. 6931). Brix återgiver ordet på forndanska med *Lūdaris*.

Namnet *lutari* har icke säkert påvisats från annat ställe i danskan; måhända är det identiskt med ty. *Lotar*.

Emellertid bör det nämnas, att fsvenskan har det snarlika appellativet *loddare* (även *luddare*, *lyddare*, *lōddare*), som Söderwalls ordbok översätter 'gycklare'. Detta är ett tyskt lån. Mnt. har *lodder*, *lodderer*, 'lockerer mensch, taugenichts, possenreisser, gaukler' (jmf. Lübbens mindre ordb.). I mht. möter man *loter*, *lotter* 'taugenichts' etc.

Då fsv. *loddare* etc. påvisats först från 1400-talet, är det vanskligt att se samma ord i run. gen. *lutaris*, som torde vara belagt redan från c. 1000. Det är mycket ovisst, om låneordet *loddare* då fanns i Norden. Icke håller betydelsen av fsv. *loddare* 'gycklare' talar för att Ferslev-stenens *lutaris* är därmed identiskt, även om man har många exempel på att öknamn senare övergått till verkliga personnamn.

Har jag riktigt tolkat Ferslev-inskriften, så utgör denna intet stöd för den nya tolkningen av den äldre Jellinge-stenen. Ty icke håller Ferslev-inskriften har någon »inramning», eftersom

det sista *sun* icke är apposition till subjektet *tuki*, utan till objektet *asta*.

Då man vid diskussionen om den äldre Jellinge-stenen åberopat sig även på den yngre Jellinge-stenen för att göra troligt, att »inramning» skulle finnas på den förra, så må ett par ord yttras också om denna senare.

I själva verket är formuleringen av de båda inskrifterna så olika, att det synes vara något överraskande, att man velat belysa Jellinge I med Jellinge II.

Inskriften på Jellinge I lyder ju:

Gorm konung gjorde detta minnesmärke efter Tyra sin hustru, Danmarks bot.

Inskriften på Jellinge II däremot:

Harald konung bad göra detta minnesmärke efter Gorm sin fader och efter Tyra sin moder — den Harald, som vann åt sig hela Danmark och Norge och gjorde danerna kristna.

Här kan man onekligen med Brix tala om en »inramning». Men väl att märka, denna »inramning» på Jellinge II kan anses snarare tala emot än för att en »inramning» skulle finnas också på Jellinge I.

Ristaren av Jellinge II har nämligen ansett det behöfligt att upprepa *Harald konung* under formen *den Harald som ...* Härigenom blir ju meningen fullt klar.

Men för att man skulle ha fått en motsvarighet härtill på Jellinge I, skulle denna ha avfattats t. ex.

Gorm konung gjorde detta minnesmärke efter Tyra sin hustru — den Gorm, som var Danmarks bot.

Men detta är ju alldeles icke fallet.

Under diskussionen om Jellinge I har man såsom exempel på »inramning» anfört även en och annan inskrift av typen »Sasgerd reste sten Finnulvs dotter efter Odinkar, Husbjörns son, den dyrbare och den drott-trogne ...» (Skærn I, Haand-udg. nr 36); så gör Brix i Gorm Konge s. 32.

Denna och dylika inskrifter, där den s. k. »inramningen» avslutas *inne i* inskriften (ej vid dess *slut*) visa ju intet annat än hvad man sedan länge visste, nämligen att i det nordiska fornspråket, appositionen icke alltid behövde följa omedelbart på huvudord, i fall meningen dock blev fullt begriplig. I Skærn I är ju meningen klar, ty *Finnulvs dotter* kan icke hänföras till något annat ord än det nära stående *Sasgerd*.

Prof. Brix torde ej själv lägga större vikt vid dylika exempel, och de böra därför icke vidare belysas. För Jellinge I sakna de betydelse.

Inskriften på Taarnborg-stenen på Seland (c. 1060—70 enligt Wimmer) lyder på forndanska *Ingibret sialfr gærði stafi eftir sinn broður Froða, sun Forkunns* (Wimmer DRun. II s. 476, Haandudg. nr 94). Slutorden *sun Forkunns* äro tydligen apposition till det omedelbart föregående *broður Froða*, och inskriften bör översättas: »Ingebret gjorde själv stavarna (= ristade själv runorna) efter sin broder Frode, Forkunns son (= som var F:s son)».

Här må slutligen även något sägas om den uppländska Örby-stenen, som Erik Moltke och Lis Jacobsen i Gorm konge s. 49 indragit i diskussionen.

Det heter där:

»Som Eksempel ... skal nævnes Örby-stenens Indskrift: — *Vigmund* lod hugge Stenen til Minde om sig selv, *den dygtigste af Mænd*. — Eksemplet er overmaade karakteristisk, fordi det paa afgørende Maade viser Hensigten med 'Omramningen'. Och det tillägges, att man använt denna konstruktion, »fordi man ønskede den monumentale *stilistiske* Virkning, der hæver Slutningen op i samme Plan som Begyndelsen.»

Man får dock en helt annan uppfattning av denna inskrift, om man går till v. Friesens *Upplands runstenar* (1907) s. 24¹.

När jag läste »Gorm Konge», fick jag vid första ögonkastet den föreställningen, att Örby-stenen skulle innehålla blott de nyssnämnda orden, och i så fall hade man måhända kunnat förstå,

¹ Den danska översättningen torde grunda sig på v. Friesens läsning av runorna.

att satsens början (*Vigmund*) och dess slut (*den dygtigste af Mænd*) framställdes såsom en »inramning» av forskare, som söka efter »inramningar».

Nu är emellertid inskriften betydligt längre.

v. Friesen transskriberar den: *uihmuntr lit aqua stain at sig selfan slüiastr mana guþ ia[l]bi sial uihmuntar stýrimans uihmuntr auk afriþ ekumerki atkuikuan sik*, och detta översätter han: »Vigmund lät hugga stenen till sin egen åminnelse. Han var bland (alla) människor den konstförfarnaste. Gud hjälpe Vigmunds skeppshövdingens själ» och »Vigmund och Afrid höggo, medan de ännu voro i livet, vården till eget minne».

Härav framgår att orden *Vigmund* och *den konstskickligaste av män* icke utgöra en »inramning» till inskriften i sin helhet; denna tillägger ju senare åtskilligt om Vemund. Hvad särskilt *slüiastr mana* vidkommer, så förstår v. Friesen dessa ord som en förkortad sats; härmed överensstämmer nära min uppfattning av orden, nämligen som en fri apposition, som närmast hör till den omedelbart föregående ackusativen *sig selfan* 'sig själv'.

* * *

Alltså:

Man har såsom stöd för den antagna »inramningen» på Jellinge I anfört särskilt Kolind (ovan s. 231), Vester Marie VI (ovan s. 232), Hurup (ovan s. 232), Ferslev (ovan s. 240). Men ingen av dessa stenar har »inramning». Deras slutord syfta nämligen icke på stenresaren utan på den, över hvilken stenen rests. Detta gäller efter all sannolikhet även Sønder Vissing I (ovan s. 238). Icke håller den uppländska Örby-stenen (ovan s. 246) har »inramning».

Inskrifterna på Jellinge II och på Jellinge I äro avfattade på så fullkomligt olika sätt, att, hvad »inramnings»-frågan vidkommer, den ena inskriften icke kan belysa den andra (ovan s. 245).

Vid diskussionen om denna sistnämnda sten hava även olika åsikter uttalats om huru de till drottningen hörande slutorden *tanmarkar but* böra översättas.

I fall det kan visas, att hon väsentligen förstärkt Danmarks skyddsvärn Danevirke, så torde *but* (*bót*) lämpligen översättas med 'hjälp' el. dyl.

Den åter som intar en försiktigare ståndpunkt angående denna fråga och således menar, att Tyra ej havt något direkt med Danevirke att göra, kan återgiva *tanmarkar but* med 'Danmarks prydnad' (så gör t. ex. Arup). Det är helt naturligt, att kung Gorm, den efterlevande maken, så kallar sin avlidna hustru. Som bekant finnas i isländskan om kvinnor använda tillnamn med *-bót* till senare kompositionsled såsom *árbót* 'grödans förbättring', tillnamn till *Álof*, konung Harald hårfagres dotter, — vidare om en Torborg under 900-talet *bekkiarbót* 'bänkens prydnad' och (såsom variant) *béiarbót* 'gårdens prydnad'; jmf. Finnur Jónsson anf. arb. s. 29 f.

Vid isl. *bekkiarbót* bör man erinra om ett ordspråk hos Peder Laale. I den forndanska redaktionen av hans ordspråksamling lyder ordspråket nr 93 »Then benck ær wel prydheth meth gode qwinner ær sæth» = fornsv. red. nr 82 »thæn bænkkir ær væl swarwadhîr som saththir ær mædh godhom quinnom».

Axel Kock.

Lund, sept. 1927; maj 1928.

Die lieder der Edda, herausg. von B. Sijmons und H. Gering. Dritter band, Kommentar, Erste hälfte: Götterlieder 1927.

Af den store eddaudgave, der allerede for 43 år siden planlagdes af B. Sijmons og H. Gering, udkom teksten i 2 hæfter 1888 og 1901, besørget af Sijmons, den fuldstændige ordbog ved Gering 1903 og endelig 1906 Sijmons' store »Einleitung», hvoraf 2. udgave nu forberedes. Den oprindelige mening var, at Sijmons skulde udarbejde en udførlig kommentar, men på grund af forholdene blev det Gering, der kom til at skrive denne. Ved hans død forelå kommentaren færdig og det er dens første halvdel, som Sijmons nu har besørget udgivet. Fra denne hidrører den litterære oversigt i begyndelsen af hvert kvads kommentar, samt enkelte tilføjelser hist og her, henvisning til de sidste skrifter og afhandlinger og lign. I øvrigt er kommentaren helt igennem Gerings.

Denne kan karakteriseres som overvejende sproglig og real; i sidste henseende må særlig fremhæves den overordenlig store fylde af henvisninger til litteraturen, til oplysende steder og paralleller indenfor denne. Derved ligner den mere Detter-Heinzels kommentar, men står i det hele langt over denne ved at give virkelige tolkninger.

Kommentarens udførlighed og omfang belyses f. eks. ved, at tolkningen af Vøluspá fylder 78 sider (stor oktav, små typer), af Hávamál 82 sider. Hele bindet er på 438 sider. Tolkningen vidner om Gerings overordenlige flid og læsning, som jo ellers var velkendt fra hans tidligere værker.

Der kan naturligvis ikke være tale om her at komme ind på en alsidig eller udførlig drøftelse af alle de enkeltheder, hvor anmelderen er uenig med forfatteren; de er mange, som det var at vente. Særlig kunde der være grund til at behandle de steder, hvor han polemiserer imod mine opfattelser. Der er dog kun nogle få steder, jeg her vil fremdrage.

S. 19 hedder det om min tolkning af *Skáfiðr* som 'den skæve F.', at den »ist wohl von der verzweifung eingegeben», da 'skæv' hedder *skeifr*, men adj. *skár* = skæv er velkendt fra senere islandsk, selvom det ikke — tilfældigvis — findes i den gamle, nu opbevarede, litteratur; yngre låneord (hvorfra?) kan det ikke være. Min tolkning er således alt andet end 'fortvivlet'. En anden sag er, om den har truffet det rigtige. S. 176 erklærer forf., at min tolkning af *margir eru marlitendr* i Eyrb. (kap. 16; *marlitendr* 'sefarere' o: vikinger og ufredsmænd iblandt) ingen mening giver. Jeg kan ikke se andet end at sætningen giver en fortræffelig mening: »man kan aldrig vide, hvem man

møder på havet»; sætningen burde iøvrigt slet ikke være nævnet her, da den intet har at gøre med *meyjar es lida mar yfir*.

S. 189 hedder det også, at min tolkning af *Sökkvabekkr* 'den sunkne bæk' 'gibt keinen sinn'. Dette kommer — hvad der kan tilgives — af, at Gering ikke har kunnet forstå min tankegang (jfr. dog *Goðafræði* s. 103). Jeg identificerer *Sága* med *Frigg*; så bliver *Sökkvabekkr* = *Fensalir*, 'salen nede i dybet, havet'. Mening er der i hvert fald i dette.

S. 198 »entzieht [es] sich unserer kennis», hvorfor jeg har tolket *Goppul* som 'den vildt fremstormende'; jeg har knyttet roden *gap* til et isl. ord *gapi* 'en fremfusende person' (jfr. *Blöndal*). Jeg kunde nævne mere af denne art, men skal nu blot nævne nogle andre enkeltheder:

På en misforståelse beror tolkningen af *óhöpp at þér (vita)* s. 133; her skulde *komin* være underforstået, hvorimod forbindelsen af *at þér* med *vita* skulde være urigtig. Dette er fuldkommen forkert; *at þér* bet. simpelthen 'hos dig, fra din side'.

S. 248 til v. 31 (*Hárb.*) har forf. misforstået *þér (góð áttu þér mankynni)* som nom. pl., men det er dat. sing. og *áttu* = *átt þú*. Sijmons-Gering retter håndskr. til *áttuð er* — uden al grund.

Urigtige tolkninger er f. eks. følgende.

S. 222. *Kostir* (*Skirn.* 13) skal bet. 'entschliessung, entschlossenheit', men det bet. kun 'valg, udvej'. »En anden udvej er bedre end den at klynke.»

S. 321—2 genfindes den absolut urigtige tolkning af *vas þar at kveldi komit snimma* 'es war frühzeitig abend geworden' istf. den simple og ligefremme 'de kom der tidlig om aftenen'. Det er mærkeligt, at man ikke kan enes om så simple ting som dette.

S. 327 siger forf., at det er »lidet forståeligt», at man interponerer efter den 1. linje: *bekki breiða* i *Álvissm.* Men det er ganske naturligt. *Dværgen* siger: »man er i færd med at osv.»; han har givet ordre til forberedelserne, idet han er sikker på, at han vil hjemføre sin brud.

S. 343 skal *berr* (*Baldrs* dr. 9) komme af *berja* ikke af *bera*. Men således kunde *berja* ikke bruges, absolut; det kunde kun bet. 'at prygle', og den betydning passer ikke.

S. 410 skal *ræðr ok ríki hefr* røbe en 'ubehændig stilist' — på grund af at ordene *ok ríki hefr* er indsat mellem *ræðr* og det styrede ord. Dette er misforståelse, ti *ráða ok ríki hafa* danner et begreb.

At forf. fastholder (s. 140) den umulige tolkning af *vilmogum* (af et *vilmagi*) er kun, hvad man ventede.

På øjeblikks forglemmelse må det bero, når der skrives *skirrisk* (f. *skirrisk*) s. 196, *þórr* s. 351 under »*Drötr*»; det er ikke

þórr, der skældes ud af Skidi, men Ólmóðr. Trykfejl er »19» s. 379 l. 6 f. n., »hestin» s. 436 under *Vakr f. hestur*. — I øvrigt er korrekturlæsningen fortræffelig.

Der kunde være mange andre ting at omtale, f. eks. at forf. er tilbøjelig til at antage rettelsen af *epli ellifu* til *epli ellilyf* i *Skirn.* (s. 224), en rettelse, jeg for mit vedkommende ikke finder sandsynlig.

Endnu skal jeg blot bemærke, at jeg studsede ved bemærkningen om »*skriftlige* kilder» for *Hymiskviða* (s. 255). Det kunde være meget interessant at vide, hvad der her sigtedes til.

At denne udførlige kommentar vil gøre megen nytte, er utvivlsomt. Den vil ikke blot være en kærkommen hjælp for studerende, men også for alle dem, der overhovedet beskæftiger sig med de gamle kvad. Det er vemodigt at tænke på den flittige og redelige forsker, som ikke fik den glæde at se sit arbejde på tryk. Blandt de mange skrifter af ham, der vil vedligeholde mindet om ham, vil dette sikkert være et af dem, der vil bevare mindet om ham længst.

Finnur Jónsson.

Några anmärkningar till Söderwalls ordbok

(med supplement), bokstaven A.

»*abcde* n. alfabet», i suppl., anført ur *Cod. Ups. C 20*. Artikeln torde böra utgå och citatet föras till *abcd* n. (endast mer fonetisk skrivning).

adamas 'diamant' upptas icke, väl betraktat som latinskt citatord. Ordet förekommer så ofta i svensk text att det lämpligen kunde ha tagits med. Se t. ex. *Lg 1: 72* (Bu), 2 g., *Fl 1141* (ed. Olson), *Al 4589* och flerstädes.

afla v.; absolut i bet. 'förtjäna penningar' *Prosad. 134: 23* f., 31; *191: 24*.

aafflate, *afflate*, *afflete* = *oflæte*, *oflæte* 'oblat' *1510(?) Kyrkoh. årsskr. 1925*, s. 315 (kyrkobok från Visnum, Värml.). Andra former av ordet, som ej återfinnas hos Söderwall, äro: *øllethe* *1511*, *1512*, *1516*, a. st. s. 315 f.; *øplet(h)e* *1530*, *1531*, *1533* ib. s. 317; *eplete* *1529*¹, *1532*, *1534*, ib.

¹ Här skrivs *eplete* ok *rekylse*.

agborre m. förekommer redan 1270 i sammansättningen *Aghborrasio* DS 1, s. 453, såsom flera gånger påpekats (se t. ex. Sahlgren, Skagershults sockens naturh. s. 22, Nordberg, Fornsvenskan i våra lat. or.-dipl. före 1300, I, s. 30); 1386 som binnamn: Birger *Agborræ* fr. Värml., DS 4, s. 506.

almænnelika adv.: *almannelikæ* Fr 2929, 3039, 3129 enligt Cod. B (Verelianus); däremot Fr 1943 i B skrivet *almannelikæ*.

amatiste s. = *amatist* Fr 385 enl. Cod. B; se vidare mina Studier rörande Eufemiavisorna 2, s. 31 f.

»*aredha?» v. Jfr mina Stud. rör. Eufem. 2, s. 52.

ars s. I Studier i fornvästnord. diktn. 2, s. 62 har jag framhållit att de normala formerna i fvn. äro icke *ars*, *rass* utan *arz*, *raz*. På samma sätt är *arz* den normala fsv. formen: *arzen* LB 13, *ardz* LB 4, *arzballa* C 20, *aarzballana* LB 13, *ardz klincker* C 20, *arzs tala* C 20. Av citaten hos Söderwall ha blott de från LB 7 (från början av 1500-talet) s, *sz*: *arstarmen* 7: 261, *arszen* 261, 262, 265.

at skilia; även 'saknas, fattas', se mina Stud. rör. Eufem. 1. s. 29.

Stockholm 18 dec. 1926.

Erik Noreen.

Meddelande.

Arkivets medredaktör professor Gustaf Cederschiöld avled den 5. maj 1928.

Till hans efterträdare såsom medredaktör för tidskriften har professor Emil Olson blivit utsedd.

Nordiska ordstudier.

1. Nucködial. *feggeskifte*.

C. Russwurm anför i sitt arbete Eibofolke oder die Schweden an den Küsten Ebstlands und auf Runö 2 (1855), s. 323 från nuckömålet ordet *feggeskifte* 'Gewebe mit doppeltem Aufzuge'. S. 51 lämnar han följande redogörelse för de olika vävnadssätten.

»Besonders hübsch webt man die Gurten, die 3 Zoll breit und 3 Ellen lang sind, sehr bunt und fein aus freier Hand, indem man den Einschlag in die aufgespannten Fäden des einfachen Aufzuges (*énskifte*) hineinflicht. — — Den doppelten Aufzug zu Leinwand nennt man *feggeskifte*, Männeraufzug, weil gewöhnlich Männer die Leinwand weben. Zu bunten Kleidern aber braucht man 4 und mehr Aufzüge, die dann *fjýrskifte* u. s. w. heissen.»

Enligt Russwurms mening är sålunda f. led. i *feggeskifte* nuckömålets *fegg*, plur. *feggar* 'man'¹. Denna förklaring vilar tydligen på en folketymologi på Nuckö och är mycket litet tilltalande. P. Möller² har ej övertygats därav. Han sammanställer ordet med hall. dial. *ficke* m. 'varp, väft'. Ej håller denna förklaring kan vara riktig. Varp finnes vid alla »skiften». Ett rent logiskt tänkande säger att, då *énskifte* är = väv med ett skaft, *fjýrskifte* är = väv med fyra skaft, och då vävar med flera än fyra skaft få namn efter antalet skaft, så bör också väv med två skaft ha uppkallats efter skaftens antal.

Denna slutsats bestyrkes av det faktum att väv med två skaft i fi. dial. heter *tvåskaft* (Vendell) och i Östergöt., Smål. *tuskaft* samt att treskaftad väv i Ydre hd., Östergöt., kallas *triggeskraft* (Rääf) och *treggeskäft*, *triggeskraft* (Rietz, s. 750); jfr nsv. *teskäftad*.

¹ Danell, Nuckömålet 1, s. 28: *fäggar* av fsv. *fæþgar* 'far och son'. — ² Ordbok öfver halländska landskapsmålet (1858), s. 38.

På grund av dessa analogier måste jag för *feggeskifte* ansätta grundformen fsv. **twæggiaskäfte*. Vävskaft heter på Nuckö *skift* (Vendell) och *skifte* bör sålunda motsvara fsv. *skäfte*. I nuckömålet blir *tv-* genomgående *f*¹, ex. *fäng* 'tväng', *fo* 'två'. Ett fsv. **twæggiaskäfte* skall sålunda regelbundet i nuckömålet utveckla sig till *fäggeskifte* eller med Russwurms stavning *feggeskifte*.

2. Hall. dial. *ficke* 'varp'.

Dialektordet *ficke* m. 'varp, väft' (norra Halland enl. P. Möller, Ordb. ö. hall. landskapsmålet) sammanställs av Möller med 'irl. *figh*, v. väfva'. Ordet härstammar från norra Halland, där flerstädes liksom i västgötamålet *-ttj-* blivit *-ck-*; t. ex *nöcka* 'nyttja' (Fagered, Kalén, men även *nötta*). Man har rättighet misstänka att Möller funnit ordet *fittje* med *-ttj-* ersatt av *-ck-*. Ytterligare skäl för denna misstanke ger norra hall. dial. *fekka* v. 'reda ut garn då det är tofvigt eller hoptrassladt och icke genast från härfvan kan spolas' (Rietz från Värö sn i Viske hd). Ordet heter i Halland även *fegga* (Möller, Rietz). En så utredd garnhärva kallas i N. Hall. (Kungsbacka) enligt Möller och Rietz *fegga*.

Grundformen till detta *fecka* el. *fegga* är otvivelaktigt *fittja*, som i södra Halland blir *fedja*, anträffat i betydelsen 'indela en härfva i pasmor' (Möller). Detta ord är bildat till svenskt *fittja* eller *fittje* (fsv. *fiti*, ack. *fitia*, 'bunt lin el. hampa'), 'knippa av oskäktad hampa eller lin', se därom vidare Hellquist, Sv. etym. ordbok.

3. Sv. *fiskgjuse*, sv. dial. *jute*, *jude*, *fisktjuv*.

I Språkvetenskapliga sällskapets i Uppsala förhandlingar 1891—94, s. 97 har Elof Hellquist uppvisat att den svenska motsvarigheten till fvno. *gjôðr* m. (plur. *-ar*) 'fiskgjuse' ännu lever kvar i norra Småland vid sjön Nömmen under formen plur. *judar*. Denna form tycktes honom folketymologiskt i orten uppfattas som identisk med folkslagsnamnet.

Detta svenska *judar* har Hellquist senare i Nordiska studier,

¹ Danell, anf. arb., s. 170.

tillagnade Adolf Noreen (1904) ytterligare styrkt. Han påpekar att nära sjön Nömmen ligger en gård *Djuftvanäs* (i Björkö sn, Östra hd), vilken 1385 kallas *Giödhanaess* (SRP, nr 2173) och 1398 *Giödhanaes* (SRP, nr 2936). Gården är uppkallad efter ett näs i Nömmen och namnet betyder tydligen 'fiskgjusnäset'.

Ett liktydigt och nära besläktat ord har Hellquist funnit i Kronobergs län, Småland. Av en fiskare vid Hälgasjön har han hört fiskgjusarna kallas *jutar*. Hellquist hänvisar till det av Rääf från Ydre härad i sydligaste Östergötland uppgivna *jute*, *fiskejute*.

I svenskan uppträder sålunda enligt Hellquist tre olika former av fågelns namn, som gå tillbaka till de fsv. stammarna *gius-*, *giuþ-* och *giut-*. Stammen *giut-* uppträder också i det fhty. namnet å fiskgjusen *eringeoaz*, jfr det ags. *earngeat* med gammalt *-au-*. Det synes Hellquist högst osannolikt att namnet *fiskgjuse* skulle vara avlett av det gamla ordet för fisk, som synes bevarat i fsv. *gyus* 'gös'. Det förefaller som han skulle mena att *gius-*, *giuþ-* och *giut-* skulle vara sinsemellan självständiga bildningar till en ieur. rot för 'skrika' **gheu*.

Falk-Torp, Norweg.-dän. etym. wörterbuch, ansluta sig till Hellquist. Torp, Nynorsk etym. ordbok, s. 159 ger ytterligare bidrag till namnens historia genom hänvisning till östsv. *fiskegjur* (av *-gjuðr*) och beträffande *-se* i *fiskgjuse* till *-se* i no. *maase* 'må's'.

Det är enligt min tanke fullt klart att verkligen *-gjuse* innehåller det i djurnamn vanliga suffixet *-se*. Jag hänvisar till fågelnamnen fvno. *måse* 'må's', sv. *måse*, fvno. *gasse* 'gåskar!', *kramse* 'korp', *krumse* 'korp', sv. dial. *gusse* (i *ädergusse*) 'ejderhane'¹. Hit för jag även isl. mansnamnet *Hrafsi*, vilket enligt Lind² antagligen är diminutiv av *Hrappr*. Det ligger närmare till hands att föra *Hrafsi* tillbaka på **Hrafnsi*, vare sig nu detta är en bildning direkt till djurnamnet *hrafn* 'korp' eller mansnamnet *Hrafn* (*Hrafn*). Ett gammalt **Hrafnsi* bör bli *Hrafsi* på samma sätt som isl. *nafns* blir *nafs* och *stofus* blir *stofs*³. För bildningen *hrafsi* till *hrafn* fanns ett gott mönster. Vid sidan av fvno. *krummi*,

¹ Hellquist i Arkiv 7, s. 154. — ² No.-isl. dopnamn, sp. 566.

— ³ Noreen, Altisl. gramm. (1923), s. 214.

no. dial. *krump* 'korp' stod fvn. *krumsi* 'korp'. *Krummi* och *krump* hör säkerligen som Torp¹ med någon tvekan antagit till germ. *krimman* i bet. »krumme klørne». *Kransi* 'korp' är sannolikt bildat av den med *krum-* avljudande stammen *kram-* efter mönster av *krumsi*.

Ändelsen *-se* i *-gjuse* är enligt min mening icke lagd till roten *gheu-*. Ordet *-gjuse* är helt enkelt en sen bildning till det fsv. *giudh*, som Hellquist påvisat i fsv. *Giudhanæs*, nu *Djuvanäs* i Östra härad, Smål. Det är sålunda ej, som Hellquist menar², besläktat med *giudh* utan avlett därav.

Fiskgjuse är första gången anträffat i Bibeln 1541, där ordet har formen *fiskagiusen*². Det åligger sålunda mig, om jag vill göra min teori bevisad eller sannolik, att uppvisa övergången *dhs* > *s* efter lång vokal före 1541.

I Bo sn, Sköllersta hd, Örebro län, ligger en gård *Djursnäs* (uttal: Jursnäs). Gården kallas i en avskrift av brev från 1500 (Skara) för *Gintzness* (fel för *Giutzness*)³. De äldsta jordeböckerna ha följande former: *Diusn* . . 1549, *Giussnäs* 1554 1556, *Giusnes* 1555 1581. En gård med samma namn (uttal: Jursnäs) finnes i Lännäs sn, Askers hd, Örebro län. Den kallas i de äldsta jordeböckerna: *Giussnäs* 1555, *Giusnäs* 1556, *Diursnes* 1578 1580 osv. Det är tydligt att uttalet av båda namnen vid 1500-talets mitt varit *jusnäs* med långt *u*. Genom folketymologi har av *Jus-* blivit *Djurs-*. Det är emellertid ej alldeles omöjligt att nominativens *-r* kunnat ge en genitivform *gjurs*, jfr östsv. *fiskeggjur*. I så fall ligger folketymologien *Jurs-* > *Djurs-* nära till hands.

Båda dessa namn måste vara sammansatta med fsv. gen. *giuz* av *giudh* 'fiskgjuse'. För senare leden jfr fsv. *Giudhanæs* ovan. *Djursnäs* i Lännäs ligger på ett näs i Jälmmaren, *Djursnäs* i Bo vid ett näs i sjön Avern.

Assimilationen av *ts* > *ss* är känd redan från förlitterär tid⁴. Att *z* i **Giuznæs* 1500 kunnat hålla sig beror på association med

¹ Nynorsk et. ordbok, s. 328. — ² Svensk etymologisk ordbok, s. 138. — ³ Dipl. norv. 16, s. 372. — ⁴ Se Noreen, Aschw. gr. § 290: 2.

grundordet. Att association med fågeln fiskgjuse funnits ännu 1555 visar formen *Giusanäs* i Gustav I:s registratur 25, s. 306.

Samma förra led som fsv. *Giuznæs* synes även gårdnamnet *Götshult* i Sexdrega sn, Kinds hd, Västergötland innehålla. Namnet uttalas nu *jöselt* och skrives i äldre tider: (*in*) *gyusholte* 1312 SD 3, s. 82 or., *giuzholth* 1312 SD 3, s. 84 f. or. (tre ggr i två olika brev), *giutzholt* . . *giuzholt* 1314 SD 3, s. 157, avskr. fr. 1321, *Gusolt* 1547 tl, *Gishulth* 1548 sl, *Giushult* 1572 1590 jb, *Giötsholt* 1602 tl 1622 jb, *Giutzhollt* 1604 jb osv.¹

Enligt ortnamnskommittén kan namnet knappast innehålla ordet (fisk)gjuse eller denna fågels binamn (*gjud*). Mot denna härledning skulle den nuvarande vokalen tala. Enligt kommittén ser f. led. i stället ut att ursprungligen vara det fsv. *gjus* 'gös', ehuru sammanställningen med *hult* förefaller besynnerlig.

Det fsv. *giudh(er)* hade emellertid en biform *giodh(er)* (*Giodhanæss* 1385²). Jag jämför denna med önamnet *Tjörn*, fsv. *skiot(er)* 'snabb', nysv. *köder* 'tjuder', *ködra* 'tjudra'³, västg. *Lödöse* 'myningen av ån *Liwdha*'⁴. Liksom **Liodhöse* blev *Lödöse* blev **Giodhshult* > **Giöshult* > *jöselt*. Av **Giudshult* blev däremot *Giutshult* > *Giushult* 1312.

Jag har sålunda visat att gen. *giudhs-* redan 1312 blev *gjus-*. Det är då att vänta att **giudhse* redan före 1541 blivit *gjuse*.

De fsv. stammarna *giudh-* och *gius-* gå sålunda sannolikt båda tillbaka på en stam *giudh-*. Men i så fall blir också stammen **giut-* skäligen misstänkt. Den anses av Hellquist föreligga i den moderna svenska dialektformen *jutar* 'fiskgjusar'. Men denna form är blott känd från den del av Sverige som ligger söder om 58:de breddgraden eller närmare bestämt sydligaste Östergötland (Ydre hd⁵), södra Småland (Kronobergs län⁶), sydligaste Västergötland (Kinna sn i Marks hd⁷). I Jönköpings län (Västra hd)

¹ För formerna se vidare Sverges ortnamn, Älvsborgs län 7: 1, s. 198. — ² Se ovan om *Djuvanäs*. — ³ Kock, Svensk ljudhist. 2, s. 328 och 313. Lindroth i Minnesskrift utg. av Filol. samf. i Göteborg 1920, s. 23. — ⁴ Jfr Sveriges ortnamn, Älvsborgs län 20: 1, s. 2. — ⁵ Rääf, Ydre 2: 40: *jute*, *fiskejute*. — ⁶ Hellquist i Nordiska studier, s. 187: Helgasjöns stränder. — ⁷ Natan Lindqvist, Bjärka-Säby ortnamn 1, s. 165.

förekommer formen *judar*, som enligt Hellquist i orten tyckes uppfattas som identisk med folkslagsnamnet. I Kinna sn, Marks hd, Västergötland förekommer enligt Lindqvist (anf. st.) bredvid formen *jute* även formen *jude*. Det synes mig sannolikt att såväl formen *jute* som formen *jude* bero på folketymologiska omtydningar efter folkslagsnamn, vare sig nu dessa omtydningar bero på okunnighet eller skämtsamhet. Det är att märka att i fsv. *gjudhar* i en mängd dial. *dh* skulle falla. Av *jua-* blev i Småland ljudlagsenligt *juva-*. Fsv. *Giudhanæs* heter också nu (*Djuvanäs*). Ett annat *Djuvanäs*, förmodligen av samma ursprung, ligger i Hässleby sn, S. Vedbo hd, Jönköpings län. Och slutligen är att märka att *fiskgjusen* i Småland även kallas *fisktjuv*¹.

Detta *fisktjuv* är antingen en omtydning av *fisk-juv* eller också skrivform för en ljudlagsenlig utveckling av ordet (*kgj* > *kkj* > *ktj*). Man kan jämföra nsv. o. fi. dial. *fisktjus* 'fiskgjuse' (SAOB, Vendell). Den ljudlagsenliga formen *ju(v)ar* har enligt min mening genom folketymologi (hypersvecism?) uppsnyggats till *judar* eller *jutar*. Rätt anmärkningsvärt är att i Kinna sn båda formerna användas bredvid varandra. Man kan emellertid också tänka sig att gen. *giuts* givit en nom. sing. *jut*, nom. pl. *jutar*. Ur den vanliga pluralen *jutar* kan så den sällsynta sing. *jute* ha konstruerats.

Men hur som helst. Min bestämda mening är att de svenska formerna *tjuv*, *jude*, *jute*, *juse* alla äro bildade till en fsv. stam *giudh-*.

4. Fvn. *kogurr*, *kogursveinn*.

Enligt Neckels Eddaupplaga² lyder trettonde strofen i Hárbarðsljóð sålunda:

13. »Harm liotan
mér hykk í því
at vaða um váginn til þín
ok væta *ogur minn;
skylda ek launa
kogursveini þínom
kanginyrði,
ef ek komomk yfir sundit!»

¹ Nilsson, Fauna, Foglarna 1 (1835), s. 53, (1858), s. 63. —
² 1 (Heidelberg 1914), s. 77.

I denna blott i en enda handskrift bevarade, uppenbart korrumperade strof finnas tre svårtolkade och sällsynta ord, nämligen *ogur*, *kogursveini* och *kanginyrði*. Det mest genomskinliga av dessa tre ord är *kogursveini*, dativ av *kogursvein*. Ordet är känt från andra ställen i litteraturen och har redan av Fritzner i Arkiv 1, s. 29, riktigt sammanställts med det fvno. *kogurbarn*. I sin Ordbog over det gamle norske sprog 2 (1891), s. 389, förklarar Fritzner *kogursveinn* som »mandligt *kogurbarn*». Detta senare ord översätter han med »lidet Barn (Svøbbarn som endnu er saa lidet, at det ikke er iført almindelige Klæder?)». Han meddelar att ordet i likhet med *kogursveinn* brukas av jättar som ett ringaktande uttryck om människorna, vilka vid jämförelse med jättarna voro som småbarn. Han nämner vidare att *koggebarn* brukas på samma sätt i den norska Hemingsvisan och jämför det svenska *kakebarn* (Arwidsson 1, s. 125). I sin uppsats i Arkiv 1 förklarar han *koggebarn* för samma ord som *kogurbarn*¹.

I Zeitschrift f. deut. altertum 42 (1898), s. 56, har F. Detter behandlat orden. De betyda tydligen säger han 'litet barn', första sammansättningsleden är fvno. *kogurr*, »das 'teppich, leichentuch, bettdecke' und 'tuch' im allgemeinen bedeutet, vgl. *kogur ok handklæði* bei Vigfusson». Han menar att ordet är liktydigt med *ripti* och *blæja*. Då nu *Rígsþúla* 21 har *kona sveip ripti* blir, säger han, *kogurbarn* väl det samma som lindebarn eller med andra ord ett litet barn, som ännu ej fått riktiga kläder, utan är inhöljt i en duk. Med detta *kogurr* sammanställer han mhity. *kegel*, nhity. (kind und) *kegel*. Han menar vidare att ordet trängt in i de slaviska språken och jämför ryskt *kovers*, lillryskt *koveréc* 'täcke, matta'.

De Deterska sammanställningarna äro ej alla övertygande. Att förra leden i *kogursveinn*, *kogurbarn* är fvno. *kogurr* är dock

¹ Delvis äro dessa sammanställningar redan tidigare gjorda av Vigfusson i hans ordbok (1874). Denne sätter likhetstecken mellan *kogursveinn* och *kogurbarn* och mellan *kogurbarn* och no. *koggebarn*. Han översätter *kogurbarn* med 'a swaddled-bairn, a 'bantling, infant'.

tämligen tydligt. Men är verkligen *kogurr* liktydigt med *ript* och *blæja*? För ett sådant antagande krävs starkare bevis.

I de fornnorska lagarna nämnes *kograr* eller *kofrar* bland sons arvedelar samordnat med *setklæði*, *bekklæði* och *húsbúnað*¹. Det från Vigfusson av Detter citerade *kogur ok handklæði* återfinnes i Dipl. Isl. 4, s. 150 i Vilkinsbók från 1397. Där läses: *Item gaf hun reful braut. kogur oc handklæði*. Ordet *refill* betyder ungefär 'väggbonad (för kyrka)', *handklæði* 'handkläde (för kyrkligt bruk)'. Av sammanställningen kan man blott förstå att *kogur* var avsett för kyrkan och sannolikt var något slags vävnad.

Hur Detter ur sammanställningen *kogur ok handklæði* kan läsa ut att *kogurr* kan betyda »tuch im algemeinen» är för mig obegripligt. Han kunde likaväl ur sammanställningen Dipl. Isl. 3, s. 582 (1394) *einn kavgr. eitt gler* dra den slutsatsen att *kogurr* betydde 'glas i allmänhet'.

I Dipl. Isl. nämnes ordet första gången 1374 i en boupp-teckning för domkyrkan *á Holum i Hjaltadal*. Där förekommer bl. a. *tapeta tuau ok kaughrar þrir*². År 1350 nämnes i ett originalbrev i Dipl. Norv. 1, s. 253 *salun ok kogur*.

De av Fritzner och Vigfusson anförda textställena visa på betydelseorna 'matta, bårkläde'. Ett exempel från Strengleikar styrker betydelsen 'sängtäck'. Bättre upplysningar få vi av ordets användning i nyisländskan. Enligt Vigfusson betyder det där 'fringe or fringed cloth'. Med Vigfussons uppgift stämmer Blöndals översättning, 'frynse, bræmme'. Enligt Blöndal är *kögurinn* namn på ett lägre sjödjur.

Ordet användes i fisl. och fno. som manstillnamn och förekommer också i isländska och norska ortnamn. På Island kallas en bergsudde i landets nordvästligaste hörn *Kögr*. En obetydlig vik vid *Kögr* kallas *Kagravík*³. Men namnet är även känt från södra delen av *Ísafjarðarsýsla*, vilket ej nämnes av Kålund. I

¹ Äldre Frostatingslagen 9:9 (*cofra*), Hákonarbók 75 (*kogra*). För den fno. övergången *kogurr* > *kofurr* se Noreen, Aisl. gramm. (1923), § 263, anm. 3. — ² Dipl. Isl. 3, s. 289. — ³ Kålund, Island 1, s. 612. I *Ísafjarðarsýsla*.

Dipl. Isl. 9, s. 29 meddelas avskrift av en rågångshandling från år 1411 mellan *Höfn* och *Svalvogar*, vilka gårdar ligga på yttersta näset mellan *Djraffjörðr* och *Arnarfjörðr*. Där läses: »mille Svalvoga og Hafnar skiptest land vid kogrinn epter gomlum garde er þar liggur».

Kagravík sammanställes i Rygh, No. gaardn. 13, s. 337, med det norska *Kaarvaag* (i *Kaghurvagom* 1314). Formen *Kagravík* synes emellertid förbjuda allt samband med fisl. *kogurr*¹. *Kaarvaag* anses i No. gaardn. förmodligen böra uppfattas som givet i nedsättande betydelse för att beteckna »en liden, uanseelig Vaag». Rygh hänvisar till det isländska *Grimr kaugur* i Landnáma. Grims söner berättas där varit »littler menn ok smaer». Det osäkra namnmaterialet visar att fvno. *kogurr* varit ett inhemskt nordiskt ord, redan använt som tillnamn på en landnámsman. Betydelsen synes för ortnamns materialet snarast ha varit 'udde, höjd' eller dylikt, för personnamnen snarast 'liten person'.

Men i så fall komma vi in i ett välkänt betydelsesammanhang. Orden för 'höjd' ha ofta även fått betydelsen 'liten satt person', 'grov karl' osv. Som exempel vill jag här blott anföra fornorskt *knauss* 'bergknall'², som motsvaras av fsv. *knös* 'troll, förskräcklig människa', sv. dial. *knös* 'liten kulle, knöl, stor man', danska dial. *knös* 'lille dreng', 'lille høi', nyisl. *knaus* 'jordklump'.

För ordet fvno. *kogurr*, urnord. **kazura-* är det då ej svårt att finna släktingar. Till samma stam höra tydligen no. dial. *kage* 'låg buske, litet trä med många grenar', sv. dial. *kage* 'stubbar, störar i marken', bajerskt *kag* 'strunk, stengel', fhty. *kegil* 'pfahl, pflock', ty. *kegel* 'kägla'³.

Det ty. *kegel* i *kind und kegel*, senmhty. *kegel, kekel* 'oäkta barn', är otvivelaktigt som Much i *Wörter und Sachen* 1, s. 45 antar en överförd användning av detta ord.

Vi komma sålunda tillbaka till den av F. Detter i *Zeitschrift*

¹ Finnur Jónsson i *Namn och bygd* 4, s. 78. *Kagravík* är sannolikt densamma som tidigare kallas *Kagaðarvík*. — ² Rygh, No. gaardn., Inledn., s. 61. — ³ O. v. Friesen, *Germ. mediageminatorna*, s. 103; Kluge, *Et. Wörterbuch*.

f. deut. albertum 42 gjorda förbindelsen av *kogursveinn* och ty. *kegel* 'oäkta barn'. Men vägarna äro helt andra.

Detter menar att *kegel* ursprungligen betydt 'lindebarn', sedan 'litet barn' och slutligen undergått betydelseförsämring. Han jämför nhty. *schränze*, mhty. *schrantz*, som ifrån »geschlitztes kleid» övergått att betyda »träger eines solchen, geck».

Men hur kan fvno. *kogurr* 'matta, täcke' förenas med *kogurr* 'kort person' m. m.? Ordet har en hittills förbisedd släkting i de lågnordiska språken, som hjälper till att förklara sammanhanget.

I Småland och Blekinge lever ännu ordet *kavring* 'täcke'¹. I SAOB:s rika samlingar är äldsta språkprovet från Växjö rådsturätts protokoll ²⁶/₅ 1719: »Tillståendes äfwen och Ringberg at han förlidit år tog en barkad huud utj tunatorp och i år en kafring; huuden kiöpte klokkenfeltz broder för 3 Dr och kafringen har Soldaten Niels klokkenfelt behållen».

Carl von Linné, som var bördig från Allbo hd, använder ordet i *Iter lapponicum* (1732), s. 67: »Detta mos är miukt, faller eij hårt i hoop, då du lägger dig på dett, ja gifwer sannerl. eij den skiönaste bädd äfter. Dett samma kan du och hafwa på dig som en kafring. Jag skulle snart säga, att kafringar woro imiterade äfter detta, om jag wist någon som beskriwit samma.»

I *Lachesis naturalis* (c. 1750)², s. 97 skriver Linné: »Rya, kafring est pellis artificialis.»

Ordet *kafring* 'täcke' nämnes vidare i Växjö rådsturätts protokoll ²⁴/₉ 1737 samt i bouppteckningar från Växjö för åren 1801, 1832 och 1842. I den sista läses *Kafring eller Rya*.

Även i Blekinge funnos *kafringar*. I Redogörelse f. Nord. museet 1913, s. 9 talas om »14 st. ryor ('kafringar')» ifrån Blekinge, och i Stockholms Dagblad 1914, nr 63, s. 7 läses om »den blekingska kafring, där 'nycket' (flossan) hufvudsakligen består af inväfda trasor». Så långt SAOB:s samlingar.

Våra dialektmonografier innehålla åtskilligt om *kavringen*.

¹ Se därom Sahlgren i Sv. Linnésällskapets årsskrift 3, s. 34.

— ² Linnés dietetik, utg. av A. O. Lindfors.

Hyltén-Cavallius anför 1837 ordet från Varend i Småland¹. Han översätter »rya, täcke, hvars ränning består af groft garn och inslaget af sönderklippta rimsor». Cimmerdahl känner 1859 *kavring* m. från Bleking² i betydelsen »täcke, sängtäcke, hvars ränning utgöres af groft garn och inslaget af sönderklippta klädesremсор eller gethår».

Den förträfflige kändaren av blekingskt folkliiv K. Nilsson³ översätter *kåfring* (pl. -ar) m. med »täcke med på ena sidan fastsydt lur af långa ulltrådar, föreställande ett slags päls».

N. Linder känner ordet *kavring* m. från S. Möre hd i Kalmar län⁴. Han översätter »sängtäcke med en mängd tätt invävda, på insidan nedhängande, ullgarnstrådar» och jämför eng. *covering*.

Rietz⁵ känner *kavring* m. från Småland, Kalmar län och Bleking i betydelsen »täcke, sängtäcke, hvars ränning utgöres af groft garn och inslaget af sönderklippta klädesremсор, eller ock af nöt- eller get-hår» och från Bleking i betydelsen »noppigt sängtäcke med en mängd ur nopporna hängande trådar». Han jämför också eng. *covering*. På Öland synes ordet ej förekomma. Det saknas i Lindroths rikhaltiga ordsamling⁶.

Fil. lic. Gunnar Hedström, vår främste kändare av de småländska målen, har meddelat mig att ordet *kavring* i södra Småland ej anträffats öster om en gräns som går från Urshult (Kinnevalds hd) genom Kinnevalds och Allbo härader upp till gränsen mot Jönköpings län. Denna gräns sammanfaller i stort sett med den allmänna gränsen mellan de västra och de östra sydsmländska målen. Ordet betyder enligt Hedström i allm. 'gammaldags hemmasytt eller hemmavävt sängtäcke av tyglappar'. I Dädesjö skulle ordet (enl. Kruise) betyda »halvkaka (mjukt rågbröd)». Den isolerade förekomsten med den för Småland okända betydelsen 'rågbröd' i Dädesjö beror alldeles säkert på skånskt lån. Från norra Småland känner ej Hedström ordet *kavring*.

¹ Vocabularium værendicum, s. 29. — ² Några upplysningar om folkspråket i Bleking, s. 18. — ³ Ord och talesätt från Sydöstra Blekings strandbygd och skärgård (1900). — ⁴ Om allmogemålet i Södra Möre (1867). — ⁵ Svenskt dialekt-lexikon (1867) — ⁶ Ölands folkmål 1 (1926).

Ordet *kavring* 'sängtäcke' förekommer sålunda i moderna dialekter blott inom ett sammanhängande område i södra Finnveden, västra Varend, Bleking och det mot Bleking gränsande Södra Möre.

I Skåne finnes *kavring* ej längre i betydelsen 'täcke, rya', men ordet har funnits där förr, åtminstone i norra Skåne. I sina »observationer» om »extemporan säng i ödemarken» inlämnade till Vetenskaps-societeten i Uppsala 10 febr. 1733¹ skriver Linné: »Om hösten då björnen gör sin winter säng, bär han till sammans Björnmossa, hwaraf detta muscus fått sitt swänkska namn, och där uti hela wintren sofwer. Detta har fuller någon gång påmint Lappen, som om natten frusitt, att han samma imitera försökt, då han funnit att rötterna hophänga som en ryda. Jag skulle ock snart persvaderats, att våra brukeliga Rydor (: kafringar Scanis² et Smolandis:) varit giorda ad imitationem hujus musci, emedan de så lika äro, där denna varit tillförne bekant.»

Och i en bouppteckning i Ågerups arkiv (N. Rörums sn, Frosta hd, Malmöhus län) från 1757 nämnes bland sängkläder: »1 st. Kafring»³.

Tack vare Linnés noggranna utredningar veta vi att *kavring* under 1700-talets första hälft var detsamma som nu dvs. ett på ena sidan raggigt, ruggigt eller flossigt täcke erinrande om en djurhud eller en matta av björnmossa. Av Linnés uppgift att rya eller *kavring* »est pellis artificialis» synes framgå att han insett att de på en sida ruggiga vävnaderna från början uppkommit genom efterbildning av djurhudar.

Ordet *kavring* m. brukas i Norden också som benämning på grövre bakverk av olika slag. Den 28 mars 1544 skriver Gustav Vasa till Rasmus Klot i Västerås att han på slottet skulle låta baka så mycket skeppsbröd som möjligt, »lagendes thet så, att brödet bliffwer wäl igenom baket, och i godt kaffring eller gott kakebrödt, som wäl liggie kann»⁴. Av språkprovet framgår att med *kavring* menas ett hållbart grövre skeppsbröd.

¹ Linné, Brev 1: 1, s. 339. — ² Spärrat av J. S. — ³ Ur SAOB:s samlingar. — ⁴ Gustaf I:s registratur 16, s. 163.

I Danmark är ordet ännu tidigare belagt. Det förekommer äldst i sammansättningen *kagringebrødh*. I Da. Magazin 2, s. 147 talas år 1509 om »sexthen Lester Kagringe Brødh». Det är sålunda ej något finbröd eller färskbröd det är fråga om. Den 3 mars 1553 befaller danske kungen att Frands Bilde på Silkeborg »skal lade den Rug, han har af Kongens, bage til Kavringbrød» och sända dem till Köpenhamns slott. H. Smith talar i Liber vocum latinarum (Malmö 1563, s. 264) om »hoffbrød eller kaffring; smaat skoret brød oc tuebaget». *Hoffbrød* är detsamma som lat. *bucellatum*, vilket betyder 'tveback', speciellt 'soldattveback'. Följande sida talar han om »panis nauticus, skibsbrød, kauffring». I Coldings Etymologicum latinum (1622) läses »bucellatum, hoffknecte eller kauringe brød». *Hoffknecte* är här förkortning av *hoffknectebrød* och skulle efter modernt skrivsätt ha ett bindestreck efter sig. I Coldings Dictionarium Herlovianum (1626) finnes sammansättningen *skibs kavring*. Citaten äro hämtade från Kal-kars ordbok.

I moderna västsvenska dialekter finnes ordet *kavring* 'segt bröd', 'skorpa' från Skåne upp till Dalsland. Ihre, Sv. dialectlex. (1766) meddelar från Skåne *kafring* 'skorpa'. Ännu tidigare finnes ordet i »Anders Tidströms resa i Halland, Skåne och Blekinge 1756», s. 22. Tidström beskriver kavringen sålunda: »Här i Skåne som ock i Halland . . var två slags surbrød. Första slaget kallades Kafring, och var af råg eller ock korn öfver $\frac{1}{2}$ aln i diameter och 2 tum tjockt och väl fast. Öfversidan, som var lik undersidan, gaf mig anledning fråga, huru det torkades, ty konvexiteten syntes intet, då de berättade, att de satte tvåne kakor i hop i ugnen, den ena på den andra och bakade dem intet hårdt, hvarigenom de vunno det att kakan intet blir förbränd icke heller sidan möglas.»

Tidströms skildring av kavringens tillkomst är riktig utom i ett hänseende. Sedan den första gräddningen verkstälts, tagas brödhälvorna isär och sättas ånyo in i ugnen för torkning. Den skånska kavringen är också ofta tvebakad.

Rietz' Dialektlexikon (1867) anför *kavring* m. »tvebakadt

surt rågröd eller ugtorkad limpa» från Skåne, Halland och Bleking. I betydelsen »limpa av kornmjöl» känner han det från Bohuslän. P. Möller, Ordbok öfver halländska landskapsmålet, känner *kavring* 'tvebakadt, stort rågröd eller ungstorkad limpa från Halland, Skåne och Blekinge. Klinghammer (Skånskt dialektlexikon 1841, s. 30) känner ordet i betydelsen »ett slags surt bröd som bakas [dvs. gräddas] tvenne gånger».

Den utmärkte kännaren av Veingedialekten i Höks hd, södra Halland, lantbrukaren Edvard Erlandsson i Göstorp, Veinge, har på min förfrågan vänligen meddelat¹:

»Vad *kavring* angår, så har jag aldrig hört ordet annat än som bröd: *kavring* m., *kavringabrö* n. Kavring bakades av samma mjöl, »grovmjöl», som vanligt grovbröd, av samma deg och på samma gång. Det var endast uppslagningen och ugnsbakningen som voro olika. Kavringarna slogos upp eller kavlades ut tunnare än vanliga kakor, ungefär styvt tumstjocka och platta. Så satte man två ovanpå varandra d. v. s. man satte en ovanpå en annan. Den understa kallades *ungekavring* [dvs. underkavring], den översta *övankavring* [dvs. ovankavring]. De finga jäsa lika med de enkla kakorna, sattes in på samma gång, men först och innerst i ugnen, emedan de skulle stå längre än enkelkakorna. Då de enkla kakorna voro bakade och togos ut, så blevo kavringarna något omflyttade, att de finga bättre plats, men finga fortfarande stå två och två, så tätades ugnen åter, och kavringarna finga stå ytterligare två à tre timmar. När de så togos ut, voro de hårda, nästan som stenar, att det fordrades goda tänder att tugga dem. Men de mjuknade något i brödbingen, och brödet var mycket smakligt. Det fanns många som föredrogo kavringabröd framför annat. Och då man bakade stora bak, som ofta räckte två och tre månader, så hade kavringarna den fördelen, att de ej möglade. En del av dem gömdes därför till sist. Det är ej mer jag vet att säga om kavring. Numera, då det bakas titt och tätt, har kavringen merendels kommit ur bruk. Det finns dock en bakerska vid Veinge station, som har kavringabröd att sälja, men det har ej den godheten som det gammaldags hemmabakade»².

¹ Brev av 8 oktober 1926. — ² Om *kavringbröd* eller *påsätta* (Slöinge sn, Årstads hd), och *kavring* (Ysby sn, Höks hd) från Halland se Keyland, Svensk allmogekost 1, s. 35 f.

I Dalby s:n, Torna hd, Skåne, bakades kavringarna av grovt rågmjöl. De voro omkring en halv meter vida, cirkelrunda, på översidan alldeles flata. Degen bearbetades ytterst omsorgsfullt och bultades med särskilda trän, liksom lera bultas, så att den blev riktigt hård och seg. Kavringen användes här mera som ett reservbröd. Den var hård och seg som en skoklack¹. I Kropps sn, Luggude hd, Skåne, bakades, berättas det, förr kavringar, som voro ända till 32 skålpund tunga². Från Malmötrakten meddelades till Keyland att man vid kavringbak gjorde omkr. 5 cm tjocka bullar, som lades på varandra två och två och skildes åt efter gräddningen.

I Göingebygden tillverkades kavringar annorlunda än på den skånska slätten. I Önnestads elevförbunds årsbok 1926, s. 69 lämnar N. Jönsson följande redogörelse: »Den nordskånska kavringen var ett slags potatisbröd, i äldre tider bakat av osiktat kornmjöl — ett vasst och torrt bröd. I min barndom på 1880-talet använde man dock i stället för kornmjöl sammalet rågmjöl, som slogs genom en grov sikt för frånskiljande av det grövsta kliet. Potatisen, som tillsattes, var antingen rårivnen eller kokt. — — Vatten och jäst tillsattes. Degen knådades och fick jäsa en stund. Arbetades sedan på nytt och formades i cylindriska stänger, som med kniv eller tråd skuros i omkr. 3 tum tjocka skivor, rundades på kanterna och gräddades». Prof. Martin P:n Nilsson, som för mig påpekat föregående redogörelse, meddelar att i hans barndomshem i Stoby sn, V. Göinge hd, kavringen tillverkades på samma sätt.

Den bohusslänska kavringen synes ha varit skorpliknande. Holmberg meddelar i Bohusläns historia 1 (1867), s. 245 att »Kafring är ett slags sura knallar, bakade af hvarjehanda gröfre mjöl». F. Nycander uppger till Keyland att i den bohusslänska skärgården förr bakades kavring, stora limpor av grov deg, som först gräddades och sedan torkades som skorpor³.

¹ A. V. Svensson hos Keyland, Svensk allmogekost 1, s. 20. —

² Keyland, anf. arb., s. 36. — ³ Keyland, anf. arb., s. 37.

Den dalsländska kavringen var troligen av samma art som den bohusslänska¹.

I danska dial. från Bornholm till Jylland betyder *kavring* 'tveback, skorpa' el. likn.². Men det har också andra betydelse. Enligt Feilberg, anf. arb., användes ordet även om finare bröd. Gemensamt för dessa är att de skola vara små och runda. Slutligen betyder ordet enligt Feilberg »lille, grim, klodset person».

I norska dialekter betyder *kavring* »tvebak, biscuit» (Aasen 1873).

Av detta material framgår att ordet nästan blott är känt från gammalt danskt område. Det enstaka belägget i Gustav I:s registratur är otvivelaktigt ett danskt låneord. Hellquist, Svensk etym. ordbok anger också riktigt sv. och no. *kavring* som lån från danskan. Det danska *kavring* skulle enligt Falk-Torp Norwegisch-dänisches et. wörterbuch 1 (1910) vara omkr. 1500 lånat från ryskt *kovrīga* 'bröd av rund form'³.

Det äldsta danska materialet talar direkt emot denna förklaring. Ordet förekommer äldst i sammansättningen *kagringsbröd*⁴ 'bröd i form av kavringar'. *Kavring* betyder urspr. ej 'bröd av rund form' utan betecknar tydligen 'föremål av rund form'. I jylländskan användes ordet också om 'liten, ful, klumpig person'. Men vidare stavas ordet äldst med *g*. Nu är det bekant att fda. *gh* efter bakre vokal över hela det danska området i nydanskan övergått till *w*⁵. Och detta hade i själländskan inträffat redan under 1400-talet. Men skrivningar med *g* finnas i en massa ord ännu kvar. Det är givetvis försiktigast att utgå från den äldst belagda formen *kagrning*. Man har så mycket större anledning härtill som den urkund, där formen är anträffad, strängt skiljer på *g* och *v*. Handlingen utgör ett inventarium

¹ Keyland, anf. arb., s. 177. — ² Espersen, Bornholmsk ordbog (1908); Molbech, Dansk dialectlexicon (1841); Feilberg, Ordbog over jyske almuesmål 2 (1904). — ³ Häre instämna Berneker, Slavisches et. wörterbuch 1, s. 594; Wigforss, S. Hallands folkemål (1913), s. 246; Hellquist, Sv. et. ordbok. — ⁴ Jfr halländskt *kavringabröd* ovan. — ⁵ Bennike o. Kristensen, Kort over de danske folkemål nr 58.

vid Visborgs slott 1509 och är helt avfattad på danska¹. Ordet *tywge* eller *-tywge* uppträder här 26 gånger men ingen gång med *-v-*. Överhuvud taget finns ej här ett enda ex. på övergången *g > v*.

Även i stora delar av sydligaste Sverige kan ordet *kavring* ljudlagsenligt motsvara ett äldre *kaghring* t. ex. i Åsbomålet i norra Skåne² och i södra Halland³. Enligt meddelande av fil. lic. Gunnar Hedström uttalas bynamnet *Fagerhult* i Agunnaryds sn, Sunnerbo hd, Kronobergs län, i orten som *Favvrellt*. Övergången *agh > av* är till sin utbredning ofullständigt känd. Att den är en lågnordisk från Danmark kommande novation är tydligt. I vissa ord har den trängt fram till Västergötland och Närke t. ex. *krave* 'krage', *gnava* 'gnaga'.

Kavringens moderna användning, såväl vad saken som ordet beträffar, tyder emellertid på danskt lån. Den svenska utvecklingen *agh > av* torde därför ej ha spelat någon roll för ordets form. Om *kavring* 'täcke' gäller detsamma.

Ordet **kaghring* 'hårt, segt, runt bröd', 'lille, grim, klodset person' är sannolikt etymologiskt identiskt med sydsv. *kavring* 'sängtäcke'. Det är ej så svårt, som man från början tänker sig, att förena de skiftande betydelseerna. Även fvn. *kogurr* har bredvid betydelsen 'täcke' också sannolikt den av 'liten person', jfr ovan. *Kavringen* var äldst ett tjockt, raggigt täcke (rya). Den isländska *kogurn* synes ha varit befransad, jfr nyisl. *kogur* 'Frynse, Brømme', ex. *flögrandi kögrar*⁴. Man kan jämföra nyisl. *tuddi* 'halvvuxen tjur, obildad person', fvn. *toddi* 'litet stycke', 'frustillum', nyisl. 'ulltott, tuva, grästova, småskogsdunge, matbit, molntapp', nsv. dial. *tuddug* 'tovig, tuvig', mht. *zotte* 'was zotticht herabhängt, zotte, flausch, holl. *tod(de)* 'fetzen, lumpe', eng. *tod*, äldre *todde* 'buske, rä v (på grund av svansen)'⁵. Den grundbetydelse varur dessa ord utvecklats är väl '(liten) klump' el. dyl. Härmed

¹ Danske Magazin, 2, s. 146 ff. — ² Jfr Billing, Åsbomålets ljudlära, s. 185 f. — ³ Jfr Wigforss, S. Hallands folkhäl, s. 468 f. — ⁴ Blöndal, Isl.-da. ordbog. — ⁵ Se härom O. v. Friesen, Mediageminatorna, s. 95 f.

må emellertid förhålla sig hur som helst. Säkert är att stammen förenar betydelseerna 'stump, klump, tott'. Liknande betydelser finnas hos till samma stam som sv. *topp* hörande ord, t. ex. fsv. *topper* 'topp, spets, hjässa, hårtofs på människa, pannlugg på häst', sv. dial. *tuppa* 'blomknippa, blomma, tofs, frans, litet träd'.

Att å andra sidan ord som betyda 'klump' även kunna användas för att beteckna (stora) bröd är ej heller ovanligt. Shetl. *bogel* 'stor kaka av havre- eller kornmjöl' sätter Jakob Jakobsen¹ i förbindelse med antingen fær. *bøkul*, *bøkil* 'klump, klumpigt stycke (särskilt om torvstycken)' eller orknödiol. *boglo* 'klumpigt stycke (särskilt om ett stort och klumpigt torvstycke)'. Shetl. *kongel* betyder dels 'stycke deg utformad till en cirkelrund tjock kaka', dels 'litet stycke torv'. Ordet motsvarar no. *kongul*, fvno. *køngull*².

Steget mellan *kavring* 'lille, grim, klodset person' och *kavring* 'klumpigt bröd' är sålunda ej långt. Jag menar sålunda att lågnord. *kavring* (äldst *kagring*) i alla sina betydelser är av samma formella ursprung. Bristen på *i*-omljud pekar, om bildningen ej är sen, vilket är det mest sannolika, antingen på en försvunnen mellanvokal eller på en ursprunglig *ung*-avledning. Det synes närmast ligga till hands att antaga det förra. Vi kunna då utgå från ett **kaghuring*-, avlett av ett **kazura*-, dvs. grundformen för fvno. *køgurr* 'liktäcke', 'liten person'.

Detta ord är i sin ordning avlett av en stam **kaz*- som är anträffad i nsv. dial. *kage* m. 'stubbar, trästycken, störrar i marken' (Jämtl. Rietz), no. dial. *kage* m. 'låg buske', 'litet träd med många grenar, 'krona eller grenkrans på större träd' (Aasen, Ross), nhty. dial. *kag* 'strunk, stengel' (Schmeller), ty. *kegel* samt nordeng. *kag* 'stump på ett träd efter en avhuggen gren'³.

Køgurr synes utgå från betydelsen 'klump, klumpigt föremål' varav sedan 'tofs, frans' och därav 'raggigt grovt täcke', 'liktäcke'. Men en *køgurr* passade illa som linda till barn.

¹ Jakobsen, Et. ordbog over det norrøne sprog på Shetland. —
² Torp, Nyno et. ordbok; Jakobsen anf. arb. — ³ O. v. Friesen, Mediageminatorna, s. 103; Torp, Nyno. et. ordbok.

Och dessutom betyder *kögursveinn* ju ingalunda lindebarn. Att *sveinn* skulle kunna användas om lindebarn är alldeles otroligt. *Sveinn* förekommer så gott som uteslutande om gossar och yngre män. Då det användes om spädbarn förekommer det blott för betecknande av könet (= *sveinbarn*). *Kögursveinn* betyder tydligen 'liten pojke'. Den gängse tolkningen 'lindebarn' är oriktig. Då jättarna kalla en man för *kögursveinn* är det för att markera hans litenhet, ej för att markera hans späda ålder. När vi dessutom veta att en person, som tydligen varit mycket liten, kallades *Kögurr*¹ förstå vi att *kögurr* i *kögursveinn* i och för sig troligen betecknar en liten person. Sammansättningen *kögursveinn* kan översättas med 'pojkknatte'. Jylländskt *kavring* 'liten person' är bildat till **kaghur*, liksom *knatting* 'småväxt gosse etc.' är bildat till *knatt(e)*. För *kögursveinn* kann t. ex. jämföras finl. dial. *knattaskuffare* (Vendell), sammansatt av *knatte* 'småväxt gosse' och *skuffare* 'småväxt gosse', sv. dial. *pojkytting* (Rietz). En parallell ger också öknamnet *Kuttemånsen*, som en liten hopknuten Örebro-lärare under min skoltid erhöi av sina lärjungar. Namnet är nämligen sammansatt av sv. dial. *kutte* 'liten gosse' (Rietz) och sv. dial. *mannse* 'liten gosse' (Rietz).

5. Sv. *lättklöv* 'biklöv', sydsv. *lättan* 'vänster hand'.

Det svenska ordet *lättklöv* 'biklöv hos idisslare m. m.' är ej säkert etymologiskt tolkat. I svenska dialekter uppträder också en annan benämning på samma sak nämligen *latklöv*². *Latklöv* motsvarar no. dial. *la(g)klau(v)*, *lakklaw*, *latklaw*, *nat-*

¹ No. gaardn. 13, s. 337. — ² Vendell, Ordbok ö. de östsv. dial.: *lat(a)klöv* (Finland); Rietz, Sv. dialektlex: *latklövar* (Hälsingland till Södermanland); Wennberg, Ordbok ö. allmogeor d i Hälsingland: *latklöfvar*; G. Ericsson i Bidrag t. Södermanlands ä. kulturhist. 3, s. 50: *latklöv*; Sundén, Allmogelifvet i en västgötasocken [Solberga i Redvägs hd], s. 28: *latklöva* (pl.), *lakklöva* (pl.); Kalén, Ordbok ö. Fageredsmålet [N. Halland]: *lättklöv*, hellre *latklöv*; Linder, Om allmogemålet i Södra Møre: *latklöv*; K. Nilsson, Ord och talesätt fr. sydöstra Blekings strandbygd: *lakkklöv* (på svin) o. s. v. Själv känner jag ordet från Skagershult i Närke under formen *läkkklöv*.

klaw, *nakklaw*, nysl. *lagklaw*, shetl. *læklov* (-*kløv*). Enligt Torp, Nynorsk et. ordbok, hör ordet kanske till adj. *lat* och äro de andra formerna omtydningar. Av hans artikel framgår att enligt hans mening sv. *lättklöv* också är en omtydning.

Innan jag övergår till en granskning av denna förklaring, torde en utredning av ordet *lättklövs* (*latklövs*) betydelse och äldre former vara på sin plats. *Lättklövar* är den svenska riks-språksbenämningen på de hos vissa idisslare, av vilka särskilt märkas boskapsdjuren, befintliga rudimentära tårna. Dessa förkrympta klövar nå i regel ej marken vid lugn gång. Ovanligt starkt utvecklade äro de hos älgen, vars lättklövar vanligen nå ned och lämna avtryck i spåret även vid skritt. Det utmärkande för lättklöven är att den är ett rudiment, som ej har betydelse för djurens gång.

Det äldsta språkprovet på *lättklöv*, som finnes i Sv. akademimens ordboks rika ordsamlingar, härrör från Linnés Västgötaresa 1746, tryckt 1747. Där läses s. 221 f.: »*lättklöfwerna* på framfötterna [hos älgen] utåt böjde ifrån hwarandra, men de rätta *klöfwarna* på framfötterna woro flatare än på bakfötterna. *Lättklöfwarne* på *bakfötterna* stodo parallelt tillbaka ad angulum rectum ifrån fötterna.» Ordet förekommer även i Vet. akad. handl. 1819, s. 209¹ samt t. ex. i Sven Nilssons fauna 1 (1847), s. 449 (enligt SAOB:s samlingar).

SAOB:s äldsta språkprov med ordet *latklöv* är hämtat från Dahlman, Svenska Red-Dejan 1772, s. 35. Stället återfinnes i uppl. 1743, s. 45², där det lyder: »Det säges ock af Landtqwinnor, om man smörjer kalfwen mellan bägge *Latklöfwarna* (*Latklöfwar* kallas de små *klöfwarna* på bakbenen ofwan före de rätta *klöfwarna*), så skal han wara säker för Trolleri».

Det är rätt betecknande att i båda de äldsta språkproven med *lättklöv* (*latklöv*) orden ställas i motsättning till »de rätta *klöfwarna*». Det av mig kända sparsamma materialet tyder på att *latklöv* är den norska, mellansvenska och finländska formen,

¹ Stället påverkat av Linné. — ² Anført av Dahlgren, Glosarium.

lättklöv däremot en sydvästsvensk form, som troligen har Linné och ej minst Sven Nilsson att tacka för sitt burskap i riksspråket.

Men då nu *lättklövarna* äro dåliga klövar i motsats till de rätta klövarna, och ordet tycks härröra från sydvästra Småland (Linné) och Skåne (Sven Nilsson, allmogeson från Asmundtorp nära Landskrona), ligger det nära till hands att jämföra ordet med det sydsvenska *lättn* 'vänstra handen' och dess sammansättning *lätthänt* osv¹. Sammansättningen *leeth hendeth* 'sceua' är anträffad i danskan redan från år 1514².

Ordet *lätt* i *lättn* och *lätthänt* har enligt Wigforss ä av äldre *æ*³. Tydligt identifierar han ordet med *lätt* 'levis', ty. *leicht*. För en dylik tolkning talar Södra Möres *læjtta*, där *æj* motsvarar gammalt *æ*. Men på denna form kan ej mycket byggas. För det första är att märka att motsatsen till *lättn* 'vänstra handen', ofta är *rättn* 'högra handen' (Bohusl., Älvsb. län i Västergötl., Skåne enl. Rietz). Wigforss uppger direkt att hall. *lättn* användes i motsats till *rättn*⁴. Vokalismen i *rättn* kan mycket väl ha påverkat *lättn*, om nu detta haft äldre *æ*. För det andra skulle ett *lätt* med äldre *æ* givetvis utsättas för en stark påverkan av *lätt* 'levis'.

Enligt min tanke kan ordet *lättn* 'vänstra handen' ej skiljas från fhty. *lezzi* 'verkehrt, perversus' (Notker), mhty. *letze*, *lez* 'verkehrt, unrichtig, schlecht', *letze hant* 'vänster hand' (Lexer), högty. dial. (Baiern, Tyrolen, Kärnten, Schweiz, Elsass, se vidare Grimms Wb). *letz* 'verkehrt, umgekehrt, unrichtig, falsch, schlecht, schlimm, übel, krank' (jfr Rietz). Ordet hör som redan Lexer (1872) påpekat till fhty. *laz* 'lat'. Ordet *lat*, got. *lats*, fsax. *lat*, fhty. *laz*,

¹ Gotl. *lättu* (Ihre 1766, Hof 1772), *lätthandu* (Hof 1772); västg. *lätta* (Ihre 1766, Hof 1772), *lätthänd* (Hof 1772); S. Möre *læjtta*, *læjtthännter* (Linder 1867); Blek., Skåne *lätta* (Möller 1858); Sydöstra Bleking *lättn*, *lätthändt* (K. Nilsson 1900); S. Halland *lätta*, *lätthänd* (Möller 1858), *lättn*, *lätthänt* (Wigforss 1913); N. Åsbo hd, Skåne *lätthänd* (Möller 1858); Smål. *lätta*, *lätthänd(t)* (Rietz).

— ² Vocabularium ad vsum Dacorum. Colonie 1514, se Kalkar. —

³ Södra Hallands folkmål, s. 150. — ⁴ Södra Hallands folkmål, s. 150.

ffries. *let*, ags. *læt* går tillbaka på ett germ. **lata-*, en avljudsform till *låta*, sålunda egentligen 'en som släppt eller släpper efter'¹.

Fhty. *lezzi* är tydligen bildat till stammen *lat-* på samma sätt som fht. *nuzzi*, mhty. *nuzze*, *nüzzi*, ty. *nütz* 'nyttig'² är bildat till samma stam *nut-*, som ingår i got. (*un*)*nuts* (till *niutan*), dvs. med *ja*-avledning till kortstavig stam, jfr Grimms Wb. Grundbetydelsen hos fhty. *lezzi* är densamma som hos *lat*, dvs. 'som släpper efter', varav 'dålig', 'oriktig', senare 'vänster'. Om andra ord med grundbet. 'svag', 'matt', 'oriktig' som övergått att betyda 'vänster' se Sahlgren i Namn och bygd 1918, s. 13 f.

Nu är det emellertid utmärkande för de flesta ord för vänster att de lätt dö ut och ersättas av andra. Detta beror på att 'vänster' i magien var detsamma som 'olycksbådande'. Att tala om 'vänster' gav i och för sig ett dåligt förebud. Orden för 'vänster' blevo tabu och ersattes av omskrivande noaord. Ett dylikt noaord är det sydsv. *lättn* (*lätthänt*). Efter all sannolikhet är det ett låneord från ty. *letz* 'vänster' förmedlat av ett medellågtyskt **let* 'vänster'. Jfr ordets sydsvenska utbredning. Alldeles omöjligt är det väl ej håller att *lättn* kan vara lånat från ffris., nyfris. *let* 'lat'. Mot sammanställningen med sv. *lätt* 'levis' talar detta ords fsv. och nysv. betydelse 'ledig, rörlig'.

Det är *lättn* (mots. till *rättn*) och *lätthänt* som verkat utvecklingen *latklöv* > *lättklöv*.

6. Fornskånskt **lughur* 'sjö'.

Vid *Lursjön* (*Lurs sjö*) ligger byn *Lur*. Byn är uppkallad efter sjön. Sedan det gamla sjönamnet övergått till bynamu, har sjön i sin tur uppkallats efter byn. Bynamnets äldsta former visa sjönamnets äldsta form. Denna framgår också av namnet på den omedelbart intill *Lursjön* belägna *Bubbarpsjön*, som 1222 heter *Lughurlang*. *Bubbarpsjön* kallas nu vanligen *Lilla sjö* i motsättning till den betydligt större *Lursjön*. Ursprungligen ha de båda bredvid varann belägna sjöarna haft samma namn. De

¹ Jfr Hellquist, Sv. Etym. ordb. under *lat*. — ² Ty. *unnütz* 'onyttig'.

ha väl en gång, men knappast i historisk tid, varit förenade. År 1222 voro de skilda sjöar. *Lughurlang* betyder 'den långa (sjön) Lughur'. Jag går nu till de äldsta kända namnformerna.

Lur, by i Farstorps sn, V. Göinge hd, kallas (*de*) *lugher* 1241 NL, s. 131 och *Luer* 1583 jb.

Lursjön, sjö i V. och Ö. Göinge härad, kallas *Lughursio* 1222 NL, s. 130, *Luyrsyo* 1241 NL, s. 131.

Bubbarpssjön, sjö i Farstorps och Stoby socknar, V. Göinge hd, kallas *Lughurlang* .. (*in fine*) *lughurlang* 1222 NL, s. 130 f., *Lughers lang* 1241 NL, s. 131.

De anförda namnformerna visa att Lursjöns fsk. namn var *Lughur* m., vars *r* hörde till stammen. Böjningen har vid 1200-talets början varit: N. *Lughur* — G. *Lughurs* — D. A. *Lughur*.

Att *r* hör till stammen är så mycket säkrare som den maskulina nominativändelsen vid 1200-talets början redan fallit i skånskan. I den äldsta markaskälslistan från Ballingslöv (1222) ha åtminstone substantiven förlorat den maskulina nominativändelsen, ex. *Thorsmoth*, *Thorth*, *Thruuth* (vid sidan av *Atti*, *Tole*, *Sibbi*).

Sjönammnet *Lughur* är sannolikt ett ursprungligt appellativ av samma typ som fvno. *fjoturr*, *mopurr*, *mospurr*, *kogurr*, *qndurr* osv. Det är troligen bildat till stammen i fvno. *logr* 'sjö', fsv. *lagher* 'vätska' m. m., varom se Hellquist, Sv. sjönamn 1, s. 330 f. *Lughur* (< **Lazura*-) skulle sålunda helt enkelt betyda 'sjön', en betydelse som bäres av en hel del urgamla svenska sjönamn t. ex. enligt Hellquist, a. a., s. 749 f., *Maren*, *Unden*, *Vänern* och *Vättern*. Av ett särskilt intresse är det sistnämnda, då det har samma suffix (fsv. *Vætur*). Ytterligare ett hithörande namn är sannolikt *Skagern* (fsv. *Skapur*), som troligen betyder 'det brusande vattnet' (Sahlgren, Skagershults naturnamn, s. 81 f.). Ett urnord. **lazura*- kan ha utvecklats till fsk. *lughur* på samma sätt som fsv. dat. plur. till *hargher* kunnat bli *Hurghum* och fsv. dat. av **swarta* blivit *Surte*, varav *Surte* (SOÄ 2, s. 58)¹. Exemplet

¹ A. Noreen, Grunddragen av den fornsv. gramm., § 6:1; jfr Kock, Sv. ljudhist. 1, s. 420.

på denna övergång $a > u$ framför kvarstående u i nästa stavelse äro emellertid få och delvis osäkra. Möjligen kräves för övergången även att en labial eller labialiserad konsonant står intill a . Att fsv. *gh* varit labialiserat¹ torde vara tämligen säkert. Övergångarna $v > gh$ och $gh > v$ torde eljest knappast kunna fonetiskt förklaras. Jfr emellertid fsv. *Hukulstadh* av *Hakuls-*? (Hellquist, *-inge*, s. 52).

De ord, som i vissa kasus fått $u < a$, ha naturligtvis i regel genom analogi efter de kasusformer, där stammen fått a , senare generaliserat a -formerna. Sjönamnet *Lughur* skulle blott i dat. ha a i stammen, och dat. synes tidigt, åtminstone redan vid 1200-talets början, ha undanträngts av ackusativformen.

7. Gotl. dial. *tjaut* 'tät skog', 'skogsbacke'.

Rietz upptar i Svenskt dialektlexikon (s. 736) ett gutniskt femininum *tjaut* som han översätter och förklarar: »skogsstykke, en liten afhägnad skogsbacke; så kallad, emedan det genljuder när man ropar (*tjäuter*) i skogen.»

Bättre material för bedömande av ordet lämnar Säve i Skogens sagor (i Tidskrift för skogshushållning 1876, h. 6—10), s. 176. Han nämner här sammansättningen *mast-tjaut* 'tät skog med masteträd' samt vidare »*tjauti* n., *tjautar* (mycket tät lund, skogar av barrträd)». Längre fram (s. 198) skriver han: »I de fordom så granna furuskogarna var det ej ondt om de dråpligaste mastträd (hvarom det nämnda egonamnet *Masta-tjaut* ännu talar)». S. 200 meddelas att granen ofta sluter sig samman i »tåta *tjāūt* eller *tjock* (dungar)».

Av Säves ord framgår att *tjaut* bör översättas med 'tät (barr-)skog'. Rietz' förklaring av ordets uppkomst (skog som genljuder när man tjuter i den) är uppenbarligen en folketymologi av enklaste slag.

Men sammanställningen av orden *tjaut* och *tjuta* kan icke

¹ Åtminstone i ställning intill starkt labial vokal. Jfr Kock, Sv. ljudhist. 1, s. 304.

desto mindre vara riktig. Mot ett svenskt *tjuta* svarar gutniskt *tjauta*, jfr t. ex. Noreen i Sv. landsmål 1, s. 341. Vi skola också finna att mot gutn. *tjaut* 'tät skog' svarar ett svenskt *tjut* med samma betydelse.

I Skagershults sn, Edsbergs hd, Närke, ligger sjön Toften. Dess nordvästra fjärd närmast Hasselfors station kallas *Sundsjön* efter de sund varmed den sammanhänger med den övriga sjön. Fjärdens utanför *Sundsjön* kallas *Tjutsjön* eller *Tjuten*. Detta namn har jag i Skagershults naturnamn (1912), s. 99 f. förklarat som 'sjön som tjuter'. Förklaringen är givetvis oriktig. Som stöd anförde jag Hellquists framställning i Svenska sjönamn 3, s. 72 om sjöar som fått namn av »starkt läte eller ljud». Flera av de där upptagna sjönammnen böra emellertid förklaras på helt annat sätt, t. ex. *Gallen*, *Gällen*, *Gällingen*¹, *Lonen* (fsv. *Lodhne*). I flera fall kan man i de där anförda sjönammnen miss-tänka ursprungliga ånamn. De sjöar som fått namn efter sina läten torde ej vara så många. Beträffande ånamnen däremot är ett motsatt förhållande rådande.

Det äldsta belägg jag anträffat för namnet *Tjutsjön* är från ekonom. kartan av 1867—70. Men stammen är tidigare styrkt i namnet på det stora näs som utskjuter i Tjutsjön och ger den dess karaktär. En från näset utgående udde kallas på kartor i lantmäterikontoret i Stockholm *Tiutt udden* 1671, *Kiutsvdd* 1674, *Tiuttudden* 1600-talet. Den benämnes på senare kartor *Tjuts udde* 1838—41, *Tjutsudden* 1867—70 ek., *Tjut* 1881 skogskarta.

Själva näset delas genom en mosse *Tjutsmosse* i två delar. Den västra, där skogen till stor del består av lövträd, kallas *Löv-tjut*. Den östra, där det huvudsakligen växer barrskog, kallas *Talltjut*. *Talltjut* är samma udde som på kartorna kallas *Tjutsudden*.

Det är för mig numera tydligt att *Tjutsjön* (med ellipse *Tjuten*) fått namn av näset *Tjut* och att detta namn är bildat av ett mot gutn. *tjaut* svarande ord *tjut* med betydelsen 'tät skog'.

¹ Se Namn och bygd 8, s. 146 f.

Sannolikt hör detta till den av Persson i Beitrage zur indogerm. Wortforschung, s. 479 f., behandlade ordgruppen *teu-*, *tu-* 'svälla'.

Till denna rot hör också ags. *þēor* 'svulst, böld', vilket synes ha en nordisk motsvarighet i önamnet *Tjörn*¹. Ön skulle ha fått namn av de höga, skarpt markerade bergshöjder, varav den utmärkes. Det ags. *þēor* har man sammanställt med lat. *ob-tūrāre* 'stoppa till, proppa till', denominativ av ett lat. **tūro-* 'knöl, propp' el. dyl. Detta hör i sin ordning tillsammans med grek. τῶλη 'valk, kudde', lat. *tumeo* 'svälla, vara uppsväld', *tumulus* 'kulle', isl. *þumal-fingr* 'tumme' (eg. 'det tjocka, svällande fingret')².

Från 'det uppsvälda' till 'det som ser uppsvällt ut' och så till 'kulle, höjd o. dyl.' är betydelseskridningen lätt. Från bet. 'kulle, höjd' till 'skogsdunge, lund' är steget ej långt, jfr t. ex. sv. *dunge*, sv. dial. *hobbe* 'skogsbit', sv. dial. *nabb(e)* 'skogsdunge, som mitt i en stor skog växer högre och höjer sig över den övriga skogen'³, sv. dial. *bunke* 'skogsbacke'.

Men till samma stam som lat. *tumēre* 'svälla', hör också lat. *tumultus* 'larm, buller, dån' (jfr sanskr. adj. *tumala-*, *tumula-* 'bullrande', *tumalam* 'buller')⁴. Avledningarna till basen *teu-*, *tu-* 'svälla' beteckna överhuvud rätt ofta vindens svällande och dånande samt vattnets svällande och brusande. Jag hänvisar till Perssons exempelsamling i Beitr. z. indogerm. Wortforschung, s. 483 f. Det isl. verbet *þjóta*, sv. *tjuta*, härleder Persson säkerligen riktigt från denna bas. Och *þjóta* användes i den äldsta isl. poesien särskilt om havets eller forsens dån⁵. Det är då ingalunda djärft att antaga att *tjut* 'tät skogsdunge' och verbet *tjuta* äro bildningar till samma germanska rot.

Att verbet *tjuta* från början betecknat 'svälla, strömma' göres sannolikt även genom betydelserna hos dess fhty. och anglos. motsvarigheter. Fhty. *diozun*, *diezen*, mhty. *diezen*, betyder 'lout

¹ Se härom Lidén o. Lindroth i Minnesskrift utg. av Filol. samf. i Göteborg 1920, s. 22 f. — ² Se nyss anf. st., där litteraturanvisningar lämnas. — ³ O. v. Friesen, De germ. mediageminatorna, s. 46 f. — ⁴ Walde, Lat. etym. Wörterbuch, s. 797. — ⁵ Se v. Friesen i Medd. fr. n. Smålands forn.-f. 8, s. 30 och Sahlgren, Eddica et scaldica 1, s. 142 f.

tönen, tosen, rauschen; sich erheben, quellen, schwellen, zucken' och ags. *þēotan* 'rauschen, brausen, heulen'. Av särskilt intresse är fhty. *diezo* (i *wazzerdiezo*), mhty. *dieze* 'cataracta, wasserschnelle' eller på svenska 'fors'. Detta ord förekommer ofta i forntyska vattendragsnamn t. ex. *Deozinbach* (827) och *Diuzinpah* (970)¹. Ags. *þeóte* har betydelseorna 'cataracta, canalis, fistula, tubus, a pipe or channel through which water rushes'. Ags. *wæter-þeóte* betyder 'water-channel, aquagium, canalis vel colimbus vel aquæductus, cataractæ (cœli)'. Grundbetydelsen synes vara 'ström, fors' och härur har 'vattenränna, vattenrör' och t. o. m. 'rör, por' utvecklats sig. Ags. *lic-þeóte* betyder i pl. »spiramenta unde sudor emanat».

Grundbetydelsen hos den germ. stammen *þeut-* synes vara 'svälla'. Såväl sv. *tjut* 'skogsdunge' som sv. *tjuta* 'heulen' böra härledas från denna stam. Om de olika framställda förklaringarna av hithörande ord får jag hänvisa till Feist, Et. wb. d. got. spr. (1923), under *þut-haiurn*.

8. Fsv. *tæppa*, no. dial. *teppa*, fno. *tappr*.

Fsv. *tæppa* (= sv. *täppa*) förklaras av Emil Olson² som ett ursprungligt nomen actionis av typen fsv. *virðha* 'vördnad'. Han översätter fsv. *tæppa* med »täppande, spärrning (i ssgarna *vatn-, væghatæppa*); konkret: inhägnad». Enligt Elof Hellquist³ är subst. *täppa* (åkertäppa o. dyl.) bildat till verbet *täppa* (av germ. **tappian*, egent. 'försä med tapp') och »alltså egentl.: tillstängt, inhägnat jordstykke».

Enligt min tanke är ingendera uppfattningen fullständigt riktig. Den av Olson antagna betydelsen »täppande, spärrning» kan nämligen icke styrkas. De fsv. ord *vatntæppa* och *væghatæppa*, där *tæppa* skulle vara ett nomen actionis, äro i själva verket av

¹ Jfr vidare Förstemann, Altd. namenbuch 2: 2, sp. 1050 f.

— ² De appellativa substantivens bildning i fornsvenskan (1916), s. 411. — ³ Svensk etymologisk ordbok (1922), s. 1049.

Schlyter¹ feltolkade. Söderwalls² översättning av *tæppa* mom. 1 »täppande, spärrning» synes helt bygga på Schlyter och saknar sålunda stöd.

Fsv. *vatntæppa* och dess synonym *vatutæppa* äro anträffade på följande ställen.

Nu six vm mylnu stapi. ok watn tæppur. Upplandslagen Wiperbob. 22. Ordet har här den konkreta betydelsen 'byggnad för uppdämmande av vatten'. Redan pluralformen och parallellismen med *mylnu stapi* tyda härpå. Den abstrakta betydelsen »täppande, spärrning» kan ej gärna här tänkas.

vm uatn tæppu roðu rum ok leð sund. Södermannalagen Bygningab. 20 (rubrik i handskr. B). Ordet är parallellt med *roþarum* 'utrymme för båtrod' och *leþsund* 'sund som är allmän farled'. Intet talar för att *-tæppu* betecknar handling.

Vm mylnur oc watutæpur oc lezond (= *leþsund*), Västmannalagen II Bygningab. index 22.

Hær six om mylnor oc watn tæppor. Västmannal. II Bygningab. 22 rubrik.

Vm mölnær ok watn tæppær. Hälsingelagen Wiperbob. ind. 17.

Um watn tæppor ok mölnor. M. Erikssons landslag Bygningab. ind. 26.

de quibusdam uattutæppom .. illegittime edificatis .. predictasque uattutæppor omnes .. coniurauerunt finaliter deponendas. Sv. dipl. 3, s. 649 (1324, gammal avskr.).

omnia edificia aque dicta vathutæppo. Sv. dipl. 3, s. 650 (1324, gammal avskr.).

uattutæppor (= de i Sv. dipl. 3, s. 649 f. omnämnda byggnaderna) Sv. dipl. 5, s. 49 (1341 gammal avskr.).

Den av Schlyter antagna betydelsen »vattenuppdämning» är fritt konstruerad. Fsv. *vatn-*, *vatutæppa* betyder överallt, där betydelsen säkert kan urskiljas,

¹ "Vægga tæppa, f. vägspärrning", "Vatn tæppa, (vatu tæpa, VM), f. vattenuppdämning", Schlyter, Ordbok, s. 727, 695. — ² Ordbok 2, s. 692.

konkret »byggnad för uppdämning av vatten». Intet exempel motiverar en översättning 'spärrning'.

Jag går så till Schlyters *wæghatæppa* »vägspärrning.» Ordet är blott anträffat i M. Erikssons landslag Bygningab. ind. 2. Huvudhandskriften har *Um vægha tæppo*. Två handskrifter ha *-tæppur* (*tæppor*). Intet tyder på abstrakt betydelse. Den rätta översättningen är otvivelaktigt 'stängsel över väg'.

Söderwalls ordbok upptar dessutom en sammansättning *thvärtäppa* f. 'stängsel tvärs över en ström'. Det enda exemplet lyder: *tvärtæppor mellan Nærdhetuna och Hælgöö* och är hämtat ur ett brev av år 1455, anført hos Styffe, Skand. u. unionstiden₂, s. 264. Med dessa tvärtäppor avses samma byggnader, som under benämningen *vututæppor* omtalas i ovan anförda brev från 1324 och 1341, jfr *thvärdamber* (Söderwall).

Ordet *täppa* slutligen har hos Söderwall bet. 1 »täppande, spärrning». De enda exemplen äro hänvisningar till orden *vatr-täppa* och *væghatäppa*. I Tillägg och rättelser hänvisas också till *thvärtäppa*. Som ovan visats betyder emellertid *täppa* i alla tre orden 'stängsel' ej 'täppande, spärrning'. Som bet. 2 anför Söderwall »hägnad, inhägnad». Han anför följande exempel:

1. *alth annadh som vnder fførnempde gotz hawer læghadh innan tæppo och vthan*. SD 3, s. 121 (1313, »avskr.» från senare hälften av 1400-talet). »Avskriften» är otvivelaktigt i själva verket en översättning av ett latinskt brev. *Tæppa* är sålunda en 1400-talsöversättning av lat. *sepes* (*sæpes*)¹. Härmed avses det stängsel som omgav en gårds inägor. Man kan jämföra *innan gærdes ok vtan gerdes* SDns 1, s. 80 (1401 orig.).

2. *Niclis i Bobergh gaff for:de domkyrkio i Vestraaros thry ørisland iordh i Oorby i Yrista sokn meth eenne sætu stufuo oc enne koornladhu oc thry ørisland jordh i Steenby i samw tæpponne*. SDns 2, s. 47 (1408 orig.). Ordet *tæppa* betecknar också här stängslet kring inägorna. Prep. *i* har betydelsen 'inom', jfr *Duo agri huar i sino giærþeno* SD 2, s. 289 (1299 orig.).

¹ Jfr *pertinenciis infra sepes et extra* SD 3, s. 157 (1314, avskr.).

Samtliga de kända fsv. beläggen på ordet *tæppa* uppvisa sålunda betydelsen 'stängsel'.

Fsv. *tæppa* ingår med genitivform i ortnamnet *Tæppothorp* i Frinnergyds sn, N. Vedbo hd, Jönköpings län. Namnet skrives innan *Thæppothorpe* (2 ggr) .. *godzit Tæppothorp* .. *godz Tæppothorp*, SDns 3, s. 186 f. (1416 orig.). På fransidan läses i stället *Tappathorp*. Byn heter nu *Tapparp*. Det råder intet tvivel om att formen *Tappathorp* är den rätta. *Tæppothorp* är en etymologisk nybildning. Det vanligare ordet *tæppa* har fått ersätta det ovanliga **tappe*, stängsel'. Däröfver mera nedan.

I sv. dial. har ordet *täppa* följande betydelser 1. 'vret, liten instängd eller kringgårdad åker eller äng' (Vgtld, Hof 1772) osv. 2. 'lucka, spjäll', ex. *täppa* 'lucka, dörr' (Hälsingl., Wennberg 1873), *ugnstäppa* 'ugnslucka av trä' (Hälsingl., Rietz 1867), *täppa*, *ugnstäppa* 'ugnslucka' (Finland, Vendell 1907), *täppä*, *ugns-täppä* 'ugnslucka' (Södermanl., Ericsson 1884).

Det förekommer också i sammansättningen *anntäppa* 'ärt-täppa, särskild inhägnad på trädesjorden för rovor o. d'. (Närke, Södermanl., Rietz, s. 12), 'inhägnad för rotfrukter på ett trädesgårde' (Åkers och Ö. Rekarna hdr, Södermanl., Ericsson 1877), *andtäppa* 'ärtlycka' (Östergötl., Skåne, Ihre 1766). Enligt SAOB är detta ord sammansatt av subst. *and* 'jordbruksarbete' o. d. och *täppa* i bet. 'litet inhägnat land'. Betydelsen skulle enligt SAOB sannolikt egentligen vara 'täppa, på vilken man arbetar eller där man tager skörd (i motsats till trädesjorden)'. Denna förklaring övertygar mig icke alldeles. Det är enligt min tanke ej omöjligt att f. led. är det gamla nominalprefixet *and-* 'emot,' som ingår i *anlete*, *ansvar*, nysv. *an-näs* 'näs, udde' (Hiärne 1706), sv. dial. *andlid*, *andbacke* 'långsamt sluttande backe'. Att sen. led. ursprungligen är *täppa* 'omgivande stängsel' är tydligt¹.

¹ Troligtvis är närk. dial. *annsvicka* 'tappen till lufthålet', 'svickan' (Djurklou 1860, Rietz 1867) sammansatt med *and-* 'emot.' Jfr. t. ex. no. dial. *and-dyr* 'bakdörr', *andbenk*, *andveg* 'bänk vid bakväggen'. *Annsvicka* skulle då helt enkelt betyda 'den motsatta tappen'. Jfr emellertid no. dial. *anddor*, 'större lufthål i laduvägg', som enligt Torp, Nyno. et. ordbok, s. 5, eg. är "vind-port". Jag har dock svårt att

Vi ha även ett annat sv. *andtäppa* med bet. 'anduöd' o. d. Enligt SAOB skulle s. led. vara *täppa* i bet. 'täpphet'. Med kännedom om det mekaniska sätt, varpå allmogen betraktar sjukdomarna, håller jag det för troligare att *andtäppa* (*andetäppa* B. Olavi 1578) är en bildning analog med *blodpropp*. Man har trott att andnöden förorsakats av en propp i andningsorganen. Den abstrakta bet. håller jag för sekundär. På samma sätt är väl no. dial. *andteppa* 'snuva' bildat. Man talar fortfarande ofta om proppar i näsan, i halsen, i örat osv.

No. dial. *teppa* f. betyder enl. Aasen 1). »Tilstoppelse. (Mindre brugl.)», 2) »et lidet omgjærdet Engstykke». Enligt Ross betyder ordet »Særlig: Forstoppelse». Det är intet som förbjuder antagandet att även no. dial. *teppa* haft en grundbetydelse 'tapp', 'propp', 'stängsel'. Men möjligt är att i vissa betydelser ett sent nomen actionis föreligger. Så synes i varje fall vara förhållandet med nyisl. *teppa* »Stoppen, Standsning, Hindring» (Blöndal).

Jag har ovan framställt det antagandet att fsv. *Tappethorp* nysv. *Tapparp*, innehåller gen. av ett fsv. **tappe* 'täppa'¹. Detta **tappe* är i så fall identiskt med nyisl. *tappi*, ty. *zapfen*, fhty. *sapho* mlty. *tappe*, agls. *tæppa* 'tapp'². Likaså kan ett fsv. *tappa* föreligga i ortnamnet *Tappström*, gård i Ekerö sn, Färingtuna hd, Stockholms län vid det smala *Tappströmssundet* som skiljer Ekerön från Malmön. Namnet skrives *tappoström* 1368 SRP, nr 824. Möjligen är *tappoström* felform för *tappaström*. Att f. led. betecknar en »täppa» i strömmen, därom kan knappast något tvivel råda.

I västg. dial. finnes ett neutralt *tapp* 'lock eller spjäll överst på skorstenarna' (Hof 1772). Ordet är sålunda synonymt med *täppa* 'spjäll'.

Mask. *tapp* förekommer redan i fsv. Cod. Ups. C 20 har s. 202: Ducillus *twanno tapper*. Söderwall anför från SD 4, s. 710 (1340-talet, orig.) en akkusativ form *tap* (*vnum tap. aureum*) frigöra ordet från *and-dyr* 'bakdörr', utan fattar *and-dor* som urspr. 'mot-dörr'.

¹ Detta ord synes även ingå i andra ortnamn t. ex. *Tappebo* och *Tappemåla*.

² Jfr Fick-Falk-Torp, s. 155.

som synes betyda 'propp'. Om ordet är neutrum eller mask. kan ej säkert avgöras. Söderwall sätter med rätta frågetecken efter *m.* (= mask.).

Ordet *tapper* är också känt från fornnorskan¹. Det betyder här 'utskänkning'. NGL 3, s. 43 (1302, avskr. fr. mitten av 1300-talet) läses: *engi hafue tapp j bænum huarki biors nea mungatz* och anf. arb., s. 13, läses: *er ok aftekit miad̄arblend. biortappr ok dommu mungat* (= fruntimmersöl) (1282, avskr. fr. mitten av 1300-talet). Vidare hänvisas till gen. plur. *vlaugliga viinnpappa* och ack. *viinntap* 'vinutskänkning' NGL 3, s. 155 (1329, avskr.). *ollthap* 'ölutskänkning' dars., s. 196 (1377, avskr.) osv., *oolltapp* 'ölutskänkning' DN 2, s. 115 (1318, avskr. fr. 1406). Det är väl den abstrakta betydelsen som gjort att man ej här kunnat återfinna tunntappen. Ordet *tapp* betecknar nämligen ej blott proppen i tunnan utan även den anordning som möjliggör avtappandet av innehållet (till försäljning)². Om *tapp* utbytes mot det liknande *kran* blir sammanhanget lättbegripligare.

Mlty. *tappe* betyder ej blott 'propp' utan även det för avtappningen använda röret³, jfr *Bêr . . in tunnen eder in vaten, eder wur ynne dat were, dar de tappe inghesteken worde to sellende* eller t. ex. *de wile . . dat vat oder de trul vor deme veylen tappen steyt* (Schiller-Lübben).

Att »hava tapp» blir sålunda detsamma som att ha utskänkning. Vi ha här fått en betydelseskridning från konkret till abstrakt. Säkerligen beror den på tysk påverkan. Det är sålunda klart att det redan från år 1282 kända fornnorska *tappr* (i ssgn *biortappr*) formellt är samma ord som sv. *tapp m.*

Av detta *tapp* är verbet fsv. *tæppa*, fvn. *teppa*, 'täppa' avlett. Grundbet. är enligt Torp och Hellquist 'förse med tapp'. Den utvidgade betydelsen 'stänga till, innesluta' är blott känd från de nordiska språken, jfr mlty. *zēpfen*. Då jag nu ovann visat, att sv. substantivet *täppa*, så vitt man vet, aldrig betecknar

¹ Ej påpekadt i Torps och Hellquists et. ordböcker. — ² Jfr *tapp* 'siphunculus' J. Petri Gothus 1640. — ³ 'Hahn zum Ausschenken' (Walter-Lübben).

handling, men är välkänt i betydelserna 'stängsel', 'lucka', föredrar jag att föra subst. *täppa* direkt till *tapp*. Detta ord angav ju ej blott föremålets form utan även dess användning. Ordet *tapp* kunde lätt få betydelsen 'täppare'. Man kan jämföra fsv. *tappe* som synes betyda 'täppande stängsel', men som från början haft betydelsen 'tapp'. Det är då helt naturligt att även *iön-*avledningen *täppa* kom att betyda 'täppande stängsel', först väl använt om dammbyggnader i å eller ström (*vatn-*, *vatutæppa*), sedan om täppande stängsel i allmänhet. Möjligen är *täppa* s., bildat som synonym till *lycka* s. (fsv. *lykkia*, fornnorskt *lykkia*¹, da. *løkke*) efter analogien *lycka*: *lock* = *x*: *tapp*.

Betydelseutvecklingen 'omgivande stängsel' till 'inhägnat område' är densamma som hos *gård*, *hage*, *tun* osv.

Även om nu subst. *täppa* skulle vara bildat direkt till verbet *täppa*, vilken möjlighet ej kan bestridas, står dock fast att den för fornsvenskan allmänt antagna betydelsen »täppande, spärrning» ej är uppvisad. I alla kända fsv. belägg är betydelsen 'stängsel'.

Ordet *täppa* f. synes vara ett speciellt sveaord. Detta gäller såväl fornsvenskan som nysvenskan. I ortnamn förekommer ordet *täppa* egentligen blott i Kopparbergs, Stockholms, Södermanlands och Västmanlands län. Ett *Täppan* finns i Skaraborgs län och två i Älvsborgs län, varav det ena först 1701 upptaget i jordeboken. I Småland, Halland och Skåne motsvaras *täppa* f. av *täppe* n. 'gärdesgård', 'grind' (Skåne, Rietz), 'det varmed man täpper, t. ex. störar i en grind' (Halland, Wigforss). Neutr. *teppe* förekommer i östra Norge i bet. 'noget som lukker eller tilstopper; f. Ex. et Spjeld i en Ovn' (Aasen). I Jämtland betyder ordet *täppe* n. enligt Rietz »litet gårde, täppa». Denna betydelse är tydligen sekundär. Även ordet *täppe* betecknar urspr. ett slags stängsel. Om det är bildat till verbet *täppa* (jfr fsvuo. *deili*) eller till *tapp* (i bet. 'täppare') är ovisst.

¹ Blott i sydöstra Norge.

Jöran Sahlgren.

Om stark och svag adjektivböjning i den äldre Eddan¹.

Vid studiet av isländskan — vilken språkperiod eller vilket stilområde man än väljer — märker man snart, att adjektivet där vanligen har en annan ställning i satsen än i de flesta andra germanska språk vid motsvarande tidpunkt. Sålunda är dess användning såsom attribut starkt begränsad. I detta liksom i så många andra hänseenden har isländskan bevarat fornspråkens uttryckssätt. Jellinek säger härom (Beitr. 34: 584): »In der älteren sprache ... liebte [man] es nicht, so wie wir dies (wol unter lateinischem einfluss) tun, eine neue mitteilung in form eines attributiven adjectivs zu machen.» Gäller det att på modern isländska uttrycka satsen 'det gyllenblonda håret föll om hennes axlar', har man visserligen tre möjligheter att välja på — *hið glóbjarta hár liðaðist um axlir hennar, glóbjarta hárið* o.s.v., *hárið liðaðist glóbjart* etc. — av vilka dock de bägge senare betecknas såsom »bättre» resp. »bäst» (Smári § 31).

Studerar man något av den klassiska isl. prosan, skall man läsa kanske flera tiotal sidor utan att finna attributivt adj. i något enda fall. Vida tacksammare i detta hänseende är emellertid Eddan. Förhållandet förklaras dels av poesiens förkärlek för utsmyckande epitet, som rent sakligt sett äro överflödiga, dels måhända av dess strävan till koncentration. Genom användande av adjektivattribut i stället för predikatsfyllnad sparas en del ord. Slutligen visar den isländska poesien stor motvilja mot personliga pronomen, som oftast ersättas med ett karakteriserande adj. med och utan följande subst.

Min undersöknig av adjektiven i Eddan gäller de fall, där stark och svag böjning växla eller där inga bestämda regler för de olika böjningarna finnas angivna. Vid excerperingen ha så-

¹ För excerperingen har använts Hildebrand-Gering, Die Lieder der älteren Edda³.

lunda en hel del fall kunnat uteslutas. Har något verkligt eller skenbart undantag från gällande regler anträffats, anmärkes detta naturligtvis.

Här följer nu en förteckning över de olika fall, som vid min undersökning lämnas utan avseende.

I. adj. med endast stark eller endast svag böjning.

a) endast stark: Ex. *annarr*, *allr*, *halfr*, *fullr*, *gnógr*, *miþr* samt grundtalen 2—4.

b) endast svag: komparativer och presens particip, ordningstalen fr. o. m. 3 samt enstaka adjektiv som t. ex. *sammþri(-a)* (Hm 23).

II. a) adjektivet såsom predikatsfyllnad, som alltid böjes starkt. (Undantag: superlat. jfr. sid. 292).

Från denna regel har jag påträffat ett enda undantag, Skm. 1, 2, där det heter: ... *hveim enn fróþi sé / ofreiði afi*. Detter anser den svaga formen betingad av metriska skäl. (Den starka finnes belagd i Hlr 8). Enligt Heusler (Der Ljópahattr sid. 56) måste de upptakslösa kortverserna ha full första takt. Men detta villkor uppfylles, även om *ofreiþr* i stället insättes (som Neckel gjort efter *Eg.*).

b) Adjektivet såsom predikativt attribut. Såsom sådant betraktar jag också participet i de med *hafa* sammansatta tempus i de fall, då det uppträder böjt. (Jfr Nygaard, N. S. § 75 anm. 1). Ex. ... *áþr liggja nam / hafr Hlórríða / halfdaupr fyrir* (Hym 38); *úrگان stafn / ek hef opt buit / ok kvalþar kveldriþur* (HHv 15); *en ek hef, Helgi! / Höpbrodd kveþinn / konung óneisan ...* (HHI 19); *sá mun Óþins sunr / einndéttr vega* (Bdr 11).

Anm. Ofta är det svårt att avgöra, om adjektivet skall betraktas såsom »direkt» attribut eller pred.-fyllnad resp. predikativt attribut. På grund av den fria ordställningen kan ett »direkt» attribut genom många mellanled stå skilt från sitt huvudord. Dessutom blir tolkningen oftast densamma, vilketdera alternativet man väljer, varför sammanhanget icke ger någon ledning. (Jfr dock ex. 1). Ex. *margir'u hvassir / hildings synir*

(HHII 10); *liggr með eggju / ormr dreyrfáiþr* (HHv 9); *En sjölfum þeim / Sigrún ofan / folkdjörf of barg* (HHI 31).

III. Förbindelser med adj. och substantiv eller självständigt adj. i kasus, som ej säga något om stark eller svag böjning eller i övrigt äro mångtydiga. Så alltid dat. pl. Andra exempel: *ef með snotrum sitr* (Hóv 24). *Snotrum* är sg. eller pl. stark böjning eller pl. svag. *Orþum skipta / þú skalt aldriði / við ósvinna apa* (Hóv 122). Det sista uttrycket är m. pl. a. stark böjn. eller m. sg. a. svag böjn. Sammanhanget lämnar frågan öppen. [*Hugþumk*] *af hendi / hvelpa losna / glaums andvana* (Gpr II 43). 'Andvana' är böjningsform av *andvani* eller *andvanr* (Jfr Lex. poet.).

IV a) Konjekturer (betecknade med []). Ex. *hodd blóþ[rekin]* (grundtexten: *blóþrekin*) (HHI: 9); [*meyja fegrsta*] (för: *meyna fegrsta*) (HHv: 1); [*konu*] *váluga* (för: *kona*) (Am 51).

b) Med avseende på tolkningen tvivelaktiga ställen, såvida ej synnerligen starka skäl tala för riktigheten av ett alternativ. Ex. *Hann sló gull rautt / við gim fástan* (Vkv 8). Beträffande olika uppfattningar härom jfr Lex. Poet.; E. A. Kock, N. N. § 26; B. Nerman, En bergsbok, sid. 21. — *Vesall maþr / ok illa skapi* (Hóv 22). Jfr Lex. poet.; Detter, anm. till Vsp 18: 4; Lindroth, Xenia Lideniana sid. 60. — [*Gefr*] *Guprúnu / góþra nøkkurum / skeyti skéþa / skatna mengi* (Sg 55). Jfr Gering, Glos-sar ..., Åkerblom, Den äldre Eddan sid. 127, Detter, anm. till Vsp 18: 4, Bugge, Beiträge 22: 124.

Anm. I. De i Eddan ingående prosastyckena ha icke ex-cerperats.

Anm. II. Som adj. räknas jämväl perf. part.

I en del fall kan tvekan uppstå huruvida ett nomen skall betraktas såsom rent substantiv eller substantiverat adjektiv. Tillgängliga ordböcker behandla ofta samma fall inbördes olika, varjämte icke sällan av tydligen analoga fall en del betecknas som subst., andra som adj. Ex. *hann es skapdauþi* (Am 57); *varþat hrönum / höfn þingloga* (HHI: 30); *fullkvæni þá / fylkir væri* (Grp 34); *sums est sjalfskapa* (Am 64). *Þót værak hernumi*

(Fm 8); *þá varþk hapta / ok hernuma* (Gþr I: 8). *Hernumi* och *hernuma* betecknas av Gering såsom substantiv. Riktigare vore kanske att med Lex. poet. anse dem såsom adj. De kunna jämföras med *nú est haptr / ok hernuminn* (Fm 7).

Hit höra särskilt en del bahuvrīhikomposita. Ex. ... *auk at telja / tǫrughlýra* (Ghv 9); *Ái ok Edda / aldinfalda* (Rp 2 a); *Heim óku þá / hanginluklu, / geitakyrtlu* (Rp 23). Gering betecknar de bägge första fallen såsom oböjliga adjektiv, medan de bägge sistnämnda förklaras vara substantiv. Lex. poet. botecknar *geitakyrtla* som substantiv, de övriga som adj. (I uppl. 1860 är *tǫrughlýra* adj., de övriga subst.) Att såsom i alla dessa fall gjorts företaga en uppdelning av uttrycken, förefaller mig inkonsekvent, då de tydligen äro fullkomligt analoga. Man skulle ju kunna anse dem som substantiv, jämförliga med svenskans *blåstrumpa*, *rödbröst* o.s.v. Men å andra sidan har man i isl. talrika ex. på bahuvrīhikomposita med rent adjektivisk funktion. Ett möter redan i Eddan: *hjørtr hóbeinn* (Gþr II: 2). Ytterligare kan nämnas: *hábrjóstr hörva Sleipnir* (Ynglingatal 14), *Ketill flatnefr* (Jfr Neckel, I. F. 19, sid. 249 ff.).

I de flesta fall är det dock både omöjligt och onödigt att göra någon skarp distinktion mellan dessa uttryck. Wessén skriver härom (Zur Gesch. d. N-dekl. sid. 136): »Genetisch und morphologisch gehörten sie am nächsten den Substantiven an, aber sie wurden im Satze accidentiell [Noreen Vårt språk V 260] verwendet und nahmen folglich eine eigentümliche Zwischenstellung zwischen Substantiven und Adjektiven ein. Diese Absonderung, in Verbindung mit einer überwiegend prädikativen Verwendung — bei den gewöhnlichen Adjektiven, welche sowohl ein starkes wie ein schwaches Paradigma ausgebildet hatten, war diese Funktion den starken Formen überlassen —, hat zur Folge gehabt, dass diese Bildungen im Altnordischen fast ganz unflektierbar geworden sind.»

Innan jag övergår att behandla de olika fall, vari adj. uppträder, är det nödvändigt att göra en del bestämningar. Jag citerar till en början Delbrück (I. F. 26; sid. 187 ff.): »Das

einfache Substantivum, ohne Artikel, kann unbestimmt oder bestimmt gebraucht werden, falls es seiner Bedeutung nach dieser Unterscheidung überhaupt fähig ist. ... Endlich liegt bei dem einfachen Substantivum auch ein Gebrauch vor, den man generell zu nennen pflegt. ... Auch ein Substantivum, welches mit einem nach indogerm. Weise flektierten (starken) Adjektivum verbunden ist, kann unbestimmt und bestimmt gebraucht werden, während mir für den generellen Gebrauch zufällig kein Beleg zur Hand ist». Noreen har infört benämningen species för dessa tre kategorier. »Inom huvudkategorien species kan man alltså urskilja trenne specialkategorier, representerade av följande normalexempel: jag jagar *fågeln*, jag jagar *en fågel*, jag jagar *fågel*. Dessa tre species äro: 1. Det bestämda (definita), som har anaforisk betydelse ... 2. Det obestämda (indefinita), som har indefinit betydelse ... 3. Det allmänna (generella), som har expressiv betydelse ...» (Vårt språk V 76 f.)

Dessa bägge sistnämnda species stå varandra så nära, att jag under den följande framställningen behandlar dem gemensamt, såvida ej särskilda omständigheter kräva en uppdelning.

Jag övergår så till en redogörelse för adjektivets böjning i olika ställningar. Det förtjänar påpekas, att någon form av böjning — mot förhållandena i got. och fhty. (Grimm D. Gr. 4: 460 ff.) — alltid inträder, således även i det fall, att två attributiva adjektiv stå asyndetiskt. Ex. *Mildir, fróknir / menn balt lifa* (Hóv 48); *þar munu eptir / undrsamligar / gollnar toftur / í grasi finnask* (Vsp 61); — *at enum hvíta / helga steini* (Gpr III: 3).

Som första och viktigaste regel gäller, att adj. efter den bestämda artikeln *enn* böjes svagt. Regeln tillämpas undantagslöst, vare sig adj. står förenat eller självständigt. Följande fall ha antecknats. Här liksom vid all svag böjning gäller, att species vanligen är definit. Möjliga undantag från denna regel behandlas i ett sammanhang (jfr sid. 300 f.).

I. Adjektivet förenat med ett substantiv.

a) Substantivet utan andra bestämningar. Ex. *es [feldan] hefr / enn flugartraupa / jofur* (HHI: 57); *þvít þik á hjörvi skulu /*

ens hrímkalda magar / gornum binda goð (Ls 49); *es finnask vígi at / Surtr ok en svösu goð* (Vm 17); — *þás enn mæra líþr / fimbulvetr með firum* (Vm 44); *Skinfaxi heitir / es enn skíra dregr / dag* (Vm 12); — *sveinn enn hvíti / þér sigli gaf* (Ls 20); *þá haffi Helga / enn hugumstóra / Borghíldr borit* (HHI: 1).

b) Substantivet tillika bestämt av en genitiv. Ex. *es enn aláni kvam / yggjungur ása* (Vsp 28); *Inn kvam en arma / jötna systir* (Þrk 29: 1); *Kjósat Hjórvorþ / né hans sunu / né enar fögru / fylkis brúþír* (HHv 3); *at enu ljósa / Leiptrar vatni* (HHII: 29).

c) Substantivet tillika bestämt av possessivt pronomen. Ex. *hendr mér fulltýðu / ok minn enn hvassi hjórr* (Fm 6); *es á Fáfni rautt / þinn enn frána máki* (Fm 1); *ill iþgjöld / létk hana eptir hafa / síns ens heila hugar, / síns ens svára sefu* (Hóv 106). (Jfr sid. 294).

d) Artikelnen föregången av *sá*. Ex. se nedan.

Anm. Beträffande denna konstruktion säger Wisén (Om ordf. i den ä. Eddan sid. 14) »... Derföre användes *sá inn* att beteckna det som gör ett starkare intryck på ett eller annat sätt; isynnerhet begagnas denna sammanställning vid attributer till föremål, som ingifva afsky och förskräckelse.» Detta påstående har jag ej funnit bekräftat. Å ena sidan står vid »attributer till föremål som ingifva avsky och förskräckelse» *inn* ensamt minst lika ofta som *sá inn*. Å andra sidan användes *sá inn* i fall, då regeln om »starkare intryck» trots sin obestämdhet knappast kan tillämpas. Ex. *upp ek varp augum / Alvalda sonar / á þann enn heifa himin* (Hrbl 19); *at ek helda þeiri enni línhvítu mey* (Hrbl 32); *hvat af moði verþr / þess ens mæra víþar* (Fj 15). — »I några andra fall användas dessa ord [*sá inn*] som artikel», medger Wisén. Enligt min uppfattning är detta alltid fallet i Eddan: *sá enn* och *enn* ensamt äro fullkomligt likvärdiga. Detta bestyrkes av exempelpar som dessa:

<i>fótr víþ fėti / gat ens fróþa</i>	<i>es sá enn fróþi jötunn /</i>
<i>jötuns / sexhöfþaban sun</i>	<i>á vas lúþr of lagiþr</i>
33);	35);

forvitni mikla / kveþk mér *För þá Óþinn / at freista*
á fornum stofum / við enn al- *orþspeki / þess ens alsvinna jötuns*
svinna jötun (Vm 1); *(Vm 5);*
hafi et mikla / men Brí- *stókk þat et mikla / men*
singa! (Þrk 14); *Brisinga (Þrk 12).*

Att i det senare exemplet inom varje par en form av *sá* kommit till användning är möjligen endast för att fylla ut stavelseantalet.

I ett enda fall har jag funnit exempel på demonstrativet *sjá* + best. art.: *Hvar namtu þessi en hnéfiligu orþ.* Betecknande nog återfinnes detta fall i Hárbarþsljóþ (43), som ju i många avseenden skiljer sig från de övriga Edda-dikterna.

Om bestämda artikeln vid vokativ se sid. 298 f.

II. Adjektivet är självständigt. Här är lämpligt att göra en uppdelning i fall då adjektivet står i positiv, och fall, då det står i superlativ.

När adjektivet står i positiv, kan man i allmänhet tänka sig ett substantiv underförstått. Ex. *Kømr enn ríki* (Vsp 65); *Daupr varþ en hunski* (Am 94); *Brenni enum hunska / [a] hlíp aþra / mína þjóna* (Sg 66); *Austr sat en aldna / í Jarnviþi* (Vsp 40); *þa's en kvistskøpa kømr* (Hm 4); *lék ek við ena línhvítu / ok ... / gladdak ena gollbjörtu* (Hrbl 30); *Hvat's þat et lítla, / es ek þat löggra sék* (Ls 44).

Står adjektivet åter i superlativ, kan man i allmänhet tänka sig ett substantiv tillagt endast för det fall uttrycket står i mask. (el. fem.) Ex. *Burr vas enn elzti / ... Konr' vas enn yngsti.* (Rp 42).

De neutrala uttrycken däremot närma sig ofta eller övergå till adverbial. Här är species alltid indefinit, »da 'das substantivierete Neutrum des Adj., soweit kein bestimmtes Subst. hinzu-zudenken ist, zum Ausdruck des Nichtpersönlichen dient'» (Wagner, Die Syntax des Superlativs sid. 2). Ex. *vinna et vergastu* (Am 59); *Segiþ et sannasta: / hveirr vá sun Buþla?* (Am 85); *frá jötna rínum / ... segir þú et sannasta* (Vm 42); *þat røþk þer et fyrsta, / at ...* (Sd 22); *[hofumk] hjørr komit / hjarta et næsta* (HHv 40).

I de första av dessa exempel har väl adjektivet nominal funktion, men i de övriga framträder den adverbliella mer eller mindre tydligt. (Jfr Wagner, Synt. d. Sup. sidd. 55 o. 76).

I det stora flertalet fall uppträder dock adjektivet utan artikel. Som förut skilja vi de fall, där adjektivet står självständigt, från dem, då det är bestämning till ett substantiv.

I. Adjektivet står såsom attribut till ett substantiv.

A. Stark böjning inträder i följande fall.

1. Adj. ensam bestämning till subst.

a) Definit species. Ex. *Kvam þar af veiþi / veþreygr skyti, / Völundr líþandi* (Vkv 12); *en forn jotunn (= Ægir) / sjónum leiddi / sinn andskota* (Hym 13); *És horskr konungr / heima í landi* (Grp 2); *þa létk gamlan / ... Hjalmgunnar næst / heljar ganga* (Hlr 8); *Ek sá Baldri, / blóþgum tíður / ... orlog folgin* (Vsp 32); *skók hann skor jarpa, / sá á skjöld hvítan* (Hm 20); *þás ráþspakir / rekkar [Gripir o. Sigurþr] fundusk* (Grp 6); *þar hlíþverþir / hórar borgar / grind upp luku* (Gþr II: 37); *[Hóll's á hövu / Hindarfjalli* (Fm 42).

b) Indefinit och generellt species. Ex. *Vas þar á höndum / hrokkít skinn, / kropnir knuar, / fingr dígrir, / fúllígt andlit, / ... langir hælur* (Rp 8); — *Svú vas Sigurþr / of sunum Gjúka, / sem ... hjörtr hóbeinn / of [hvótum] dýrum* (Gþr II: 2); *... hals hvítari / hreinni mjöllu* (Rp 28).

2. Substantivet styrt av en genitiv.

a) Definit species. Ex. *munkak létta, / áþr lífshvatan / eggleiks hvótup / aldri ndmik* (Gþr II: 35); *sagði mér Hogni / frá Sigurþar / sörum dauða* (Gþr II: 7); *Úti stendr kunnig / kvön Níþapar* (Vkv 32); *nú berr Þóþvildr / brúþar minnar / ... bauga rauða* (Vkv 19); *Hefr minn faþir / meyju sinni / grimnum heitit / Grammars syni* (HHI: 19); *Eitri fnóstak, / es á arfi lák / málkum míns fopur* (Fm 18). — Svag böjning i detta fall se sid. 295.

b)¹ Indefinit (och generellt) species. Intet exempel har av mig påträffats.

3. Substantivet tillika bestämt av possessivt pronomen. Ex. *á minn faðir / móþugr ketil* (Hym 5); *Lét of sal minn / sunnanverðan / hóvan brinna / her alls víðar* (Hlr 10); *es hvatti Guðrún / ... sunu sína unga* (Hm 2); *Ærr est, Loki! / es þú yþra telr / ljóta leiðstafi* (Ls 29); *Svá beið [lengi] / ljóssar sinnar / kváðar ...* (Vkv 8); *es Jormunrekkr / yþra systur / unga at aldri / jom of traddi* (Ghv 2). (Jfr sid. 291!)

Anm. I ett enda fall har jag påträffat svag böjning utan best. art. efter poss. pron., nämligen Vkv 41: 2: *Upp ris, þakk-ráðr, / þrðll minn basti!* Cod. R. har här *þrðll minn inn basti*, och i överensstämmelse därmed sätta de flesta textutgivare ut artikeln. Möjligen kan dock en svag artikellös form försvaras med hänsyn därtill, att det rör sig om en vokativ, jfr Grimm D. Gr. 4: 559.

I nyisl. står adj. vanligen i svag böjning vid genitiv och poss. pron. (Smári § 34). Ex. *lífsins sólroðni morgunn var runnin upp; þar liggur min kæri son.* Dock kan även stark böjning förekomma, i vilket fall genitiven resp. pronominet står efter huvudordet. Ex. *og flykkjast heim að fögru landi ísa; með hvitri tönn sinni.*

Uteslutande stark böjning användes vidare, vare sig ett substantiv finnes utsatt eller ej,

vid räkneord. Ex. *mey veitk eina / miklu fegrsta* (Fm 40); *es mer hagir gørfu / dvergar tveir* (Hdl 7); *Mund galt ek mærrí / ... þýjar sjau góðar* (Am 89); *drifu ungir tveir / á dýr sea / synir Niðar* (Vkv 20); — (Utan subst.): *Nú eru komnar / ... framvísar tvær / Fenja ok Menja* (Grt 1); *ek viljak ykkir / hugfulla tvá / und hvera setja* (Hym 9).

vid dem. pron. Ex. *sá's mér fránn mækir / é fjarri borinn* (Vkv 19); *sjá móþr konungr* (Od 14). — Egentligen skulle man

¹ Det logiskt berättigade i denna underindelning har godhetsfullt påpekats för mig av docenten Ivar Lindquist, vilken till jämförelse andrager ett fall ur Áres Íslendingabók (Golthers uppl. 1892, sid. 5): *þá varþ for manna mikel miç ut hingat yr Norvege.*

väl här vänta svag form (Jfr Grimm D. G. 4: 554). Emellertid använder även nyisl. stark böjning »í upphrópunum og likum orðatiltækjum á eftir ábendingarfornöfnunum *sá* og *þessi*» (Smári § 36 e), och möjligen kan sanma regel komma till användning här. (I övriga fall har nyisl. svag böjning efter *sá* och *þessi*: § 33 b).

vid indef. pron. Ex. *Mór's mér típari / an manni hveim / ungum í árdaga* (Skm 7); *ek veit einn / at aldri deyr: / dómr of dauþan hvern* (Hóv 78); *æng es sótt verri / hveim snotrum manni / an ...* (Hóv 95).

B. Svagt böjt adj. utan föregående artikel såsom attribut till ett substantiv är mycket sällsynt i Eddan. Jag anför därför samtliga påträffade fall (se också sid. 298 och 300). Definit species är så gott som genomgående förhanden. (Jfr dock sid. 300).

Óttarr ungi (Hdl 9); *Volsungr ungi* (Sg 1); *Sigurþr ungi* (Sg 2); *Gufþrúnu ungu* (Sg 2); *seggr supráni* (Sg 4); *Grímr [harþ]-skafi* (Hdl 22); *seggr snarráþi* (Rm 13); *alvítr unga* (Vkv 13); *brúþr frumunga* (Sg 25); *megi / miskorblinda* (Hym 2); *mér fjörjúka* (Od 7); *goltr ... gullinbursti* (Hdl 7); *kalla ... / alfar fagra ráðr* (Alv 12); *kalla ... / alfar fagra hvél* (Alv 16); *kalla ... / hveina lög jötunar* (Alv 34). (Jfr dessa tre ex. med Alv 12: 4 och 24: 4: *djúpan sal* resp. *djúpan mar*); *svá slængþum vit / snúþga steini / höfþa halli* (Grt 12); *Kémia Grotti / ór grea fjalli* (Grt 10); *þér at líþri / leiddar vöru / ok grjóts grea / gangs of [beiddar]* (Grt 2); *hór baþmr aussinn / hvíta auri* (Vsp. 19); *Veitk at hekk / vindga meiþi á* (Hóv 139); *at sólu suþrhöllu* (Akv 32); *at sama hófi* (Vkv 28); *Rín skal [nú] ráþa / rógmalmi skatna / ... áskunna / arfi Niflunga* (Akv 29). (Obs. genitiven!).

Anm. Detter uppräknar i anmärkningarna till Vsp 18: 4 de flesta av dessa fall och dessutom några andra, som enligt min mening ej höra dit. Bl. a. upptager han egendomligt nog *gnóga of* (Gg 14). *Gnóga* är adverb. I uttrycket [*iþ*] *gnóga heill* (Gg 16) anser D. tydligen *heill* för neutralt, vilket icke alls är nödvändigt. Ordet uppträder också såsom fem. (Jfr Lex. Poet.); *Gufþrún ... tþrughlýra* (Ghv 9): de bägge orden stå i skilda satser, och adj. måste fattas som predikativt attribut till *Gufþrún*. För övrigt är

det oböjligt och bör alltså lämnas utom räkningen. (Jfr sid. 288 ff.) I sammanställningen: *Gekk grátandi / við Grana róða, / úrugljýra, / jó frákk spjalla* (Gþr II: 5) hänför D. *úrughljýra* till *Grana*. Men att beteckna en häst — låt vara en Grane — såsom den där har tårade kinder, förefaller ej lämpligt. Bättre är att med Lex. poet. och Åkerblom låta adj. hänföra sig till *Gubrún*. Beträffande *meyna fegrsto* (HHv 1); *skeyti skópa* (Sg 55); *illa skapi* (Hóv 22); *kona váliga* (Am 51) — se sid. 288. Hur överhuvud ett ex. som *'birnir blakkfjallir'* (Akv 11) kunnat upptagas bland ex. på svag böjning, förstår jag ej.

Beträffande ordställningen i denna grupp förtjänar påpekas, att adj. vanligen är efterställt, då substantivet är en person eller levande varelse överhuvud taget, medan det i andra fall sättes före. (Det enda undantaget bland de uppräknade exemplen är ju *sól suþrholu*. Men just vid begreppet 'sol' ligger en personifikation synnerligen nära till hands. Ordet närmar sig ju också egennamnens kategori). Detta tycks stämma med den allmänna regel som Pollak uppställt (I. F. XXX: 293): »Die Stellung des Attributes war im Urgermanischen in gewissem Sinne frei, d. h. es lag im Belieben des Sprechenden, das Attribut vor oder hinter das Beziehungswort zu setzen, je nach dem, ob er das Attribut hervorheben wollte oder nicht. Doch wurde das Attribut auch immer dann nachgesetzt, wenn es sich dem Wesen einer Apposition oder einer prädikativen Bestimmung näherte.» — Men just attributen vid personer närma sig starkt »dem Wesen einer Apposition». (Jfr sid. 301, 303). — Till denna grupp höra alla de s. k. kenningarnöfn med efterställt svagt böjt adj., som äro så ytterst vanliga i all isl. litteratur. (Ex. *Haraldr grenski, Erlingr gamli, Illugi svartí*). I äldre tid tillades artikeln ofta, som det vill synas utan bestämda regler. Numera är den artikellösa formen den vanligaste (Smári § 33 a). — I dessa fall hade som Pollak säger substantivet och dess bestämning ursprungligen lika tryck. I övriga fall däremot var adj. starkare betonat och sattes därför före.

När man talade om *hvíta björn* (d. v. s. isbjörnen, se nedan!)

betonade man från början, att man menade just den vita björnen och icke den bruna. (Jfr Konungs skuggsjá sid. 73 [Uppl. Kbhn 1920]: *Biorn er þar oc a því lannde oc er hvitr ... hann hæfir all aðra natturu en svarter birnir er iskogum ganga ... En hinn hviti biorn er a Grænalannde er þa ...*). Men i samma mån som adj. och subst. fastare slöto sig till varandra, försvann känslan av att adj. stod i motsatsförhållande till ett annat, och då kunde naturligtvis trycket fördelas eller kanske snarare överflyttas till substantivet. (Jfr paralleller i sv. *torra land*, *Gröna lund*).

I många fall kom ett sådant komplex att för språkkänslan framstå såsom något så fast sammansvetsat, att man kunde sammanskriva de bägge leden. Exempel därpå påträffas redan i Eddan, där det i Am 17 talas om »*hvítabjörn*». I analogi med detta och liknande uttryck sammanskriver Lex. poet. i fall som *hvítacurr*, *hofgahallr*, *snúþgasteinn*, *vin[d]gameiþr*. Om detta har skett för att slippa ifrån de sällsynta fallen av artikellös svag form + subst., måste åtgärden betecknas som mindre lämplig. Ty dessa sammansatta substantiv ha med säkerhet uppkommit på nyss angivet sätt. Andra exempel, vare sig de nu uppkommit genom sammanskrivning av ursprungligen skilda ord eller — såsom väl pluralerna — äro analogibildningar: *Hvítabær* (eng. *Whitby*), *hvítaskáld* (*Olofr hv.*), *hvítasalt* (salpeter; salmiak), *Hvítablom* (= Blanzeflor), *hvítadagar* (= pingstveckan), *hvítaváðir* (dopkläder); *Grænaland*; *lausafé*; *raupagoll*. Att även vokalen *i* understundom kan segra i vissa mera speciella sammansättningar, visar exempelvis *ungimaþr* och *fagriháttr*. Ett namn som *Breiðablik* (Grm 12) tyder på att den princip, som här kommer till uttryck, har gamla anor. Även vårt språk har dylika sammanställningar: *Högalid*, *Grönalund* (jämte *Gröna lund*).

II. Adjektivet är självständigt.

A. Definit species. Ex. *Hló Hlórriþa / hugr í brjósti, / es harþhugaþr / hamar of [þátti]* (Þrk 31); *þeir vöru ... / allir bornir / ... Sigurþar mági ... / folkum grimms / es Fáfni vá* (Hdl 25); *Efldisk við Eymund, / óztan manna* (Hdl 15); *meþan sókndjarfir [= Gífr och Geri] sofa* (Fj 21); *nam vittugri [= spåkvinnan] / valgaldr*

kvepa (Bdr 4); *föru fagrúnar* [= *Kostbera* och *Glaumvör*] / *unz þau fjörþr skilþi* (Am 28); *lokkapi litla* [= de små, barnen] (Am 72).

B. Indefinit (o. generellt) species. Ex. (alla ur Hóv): *Haltr ríþr hrossi / hjörþ vekr handarvanr, / daufr vegr ok dugir; / blindr es betri / an brendr séi* (71); *opt fá á horskan, / es á heimskan ne fá* (93); *opt's gott þats gamlir kvepa* (134); *svá nýsisk fróþra hvern fyrir* (7); *ok vill af hönnum gott geta* (44), *fás es fróþum vant* (107); *illu feginn / ves þú aldri, / en lát þer at góþu getit* (128).

Anm. Mycket ofta tillfogas i dessa uttryck ett substantiv: *Ósnjallr maþr* (16); *Gróþugr halr* (20); *genginn guma* [ack.] (72); *snotrs manns hjarta* (55).

Något fall av självständigt adj. utan art. i svag form har ej påträffats.

Särskild uppmärksamhet kräver vokativen. Jag citerar Grimm, D. Gr. 4: 559: »der attributive vokativ, obgleich den artikel meist von sich abhaltend, ist organischerweise nur der schwachen form fähig. seiner artikellosigkeit halben sollte man ihm gerade starke form zuerkennen? das wäre fehl gegriffen, er ist von natur bestimmt, seine individuelle begrenzung braucht nicht erst hervorgehoben zu werden; wo sich die anrede an einen wendet, da hat sie ihn deutlich vor augen als gegenwärtigen, das durch den artikel eingeführte subjekt kann nicht näher treten als das angedete, die dem articulierten adj. zusagende schwache flexion sagt ihm auf gleiche weise zu. noch mehr, der vocativ geht nur die zweite person, der artikel eigentlich die dritte an, folglich kann jenem dieser nicht gebühren.»

Den svaga formen utan artikel skulle alltså vara den ursprungliga. I got. användes också uteslutande svag böjning. I ags. förekommer såväl svag (med och utan art.) som stark böjning, i fht. likaså. Dock tycks den starka vara den vanligaste. Grimm säger beträffande fht. »jene [die schwache Form] hat etwas alterthümliches und scheint oft an bestimmte formeln gebunden.» Gå vi så till isl., visa följande exempel de olika typer, Eddan har att uppvisa:

Óttarr heimski (Hdl 16 ff.); *vísi gestr* (Alv 8); *enn fróþi jötunn* (Vm 20 ff.); *halr enn ámotki* (HHv: 14); *en góþa* (HHII: 16) — *ríkr rógapuldr* (HHv: 6); *fogl fróþhugaþr* (HHv: 2); *vinlauss* (Fj 2).

Som synes äro alla överhuvud belagda fall av självständigt och förenat adj. representerade. Den starka formen tycks vara den vanligaste, men typen art. + adj. + subst. (resp. subst. + art. + adj.) kommer ej långt efter i antal. Beträffande den oartikulerade svaga formen gäller Grimms ovan återgivna uttalande om förhållandena i fht. (Beträffande Eddan uppger Grimm, att endast artikulerade former av adj. förekomma, något som korrikerats redan av Wisén.) Ex. *vísi gestr* är enda representanten för sin typ icke blott inom vokativen utan över huvud för förbindelsen oartikulerat svagt adj. + substantiv betecknande levande varelse (jfr sid. 295 f.).

Artikeln bruk vid vokativer får väl tänkas ha utgått från fall som: *frá jötna rínum ... segir þú et sannasta, / enn alsvinní jötunn!* (Vm 42), där vokativen ursprungligen fattades som apposition till *þú*. Lund uppger t. o. m. (§ 193: 5), att artikeln tillfogas endast i de fall, då i tilltalet *þú* eller *þér* står utsatt. Detta har jag funnit bekräftat vad Eddan beträffar, även om regeln annars ej håller streck. (Se Detter, anm. till Skm 33: 4).

I nyisl. användes både stark och svag böjning, varvid i senare fallet artikeln numera vanligen utelämnas (Smári § 35).

Av undersökningen framgår, att den starka formen kan användas vare sig definit, indefinit eller generellt species föreligger. Vad den svaga däremot beträffar, kommer den till användning så gott som uteslutande, när definit species är det enda tänkbara eller naturliga.

Denna iakttagelse ledde Grimm till det ofta citerade uttalandet (D. Gr. 4: 581): »Die schwache form scheint mir nun von dem bestimmteren, in der rede individualisierten begrif abzuhängen.»

Lichtenheld (Zeitschr. für deutsches Alt. 16: 325 ff. och 18: 17 ff.) har tyckt sig finna, att i förbindelserna svagt adj. och subst. betecknar adj. egenskaper, som tillkomma substantivet

såsom i detsamma ständigt inneboende och till dess väsen hörande. Han drar därav den slutsatsen, att det svaga adj. endast är emfatiskt (Z. 16: 363). Denna teori har dock vederlagts av Jellinek (Beitr. 34: 582) och Wagner (Syntax d. Superlativs).

Delbrück anser, att definit species är förhanden i alla de fall, där den svaga formen användes (I. F. 26: 187 ff.). Som enda undantag betecknar han *hvíta auri* (Vsp 19), där han finner »unbestimmte Setzung» (sid. 192). Hans uttalande gäller närmast de oartikulerade formerna men får väl anses omfatta även artikulerade, då han senare (sid. 199) säger, att artikeln tillades redan existerande förbindelser av svagt adj. och subst.

Jag kan ej finna annat än att D. i sin framställning gör sig skyldig till motsägelser. På sid. 189 illustrerar han den generella formen av substantivet med ett ex. ur ags. *sē wonna hrefn*. Sid. 192 talar han om svagt adj. utan art. i förbindelse med subst. i ags. Bland exemplen har han *hrefn blaca* 'der schwarze Rabe' och *hild heorngrimme* 'der schwertgrimmige Kampf'. Efter bägge dessa uttryck står inom parentes ett »generell». Alternativt betecknas också såsom generellt *herenīð hearda*, 'der kühne Heeresstreit'. Icke desto mindre läser man sid. 194: »Es kann hiernach nicht zweifelhaft sein, dass in den bisher genannten Fällen das Substantivum, dem ein schwaches Adjektivum hinzugefügt ist, bestimmt vorgestellt wird». Här upphäves alltså den strax förut gjorda distinktionen mellan »bestimmt» och »generell». Riktigare från författarens synpunkt hade varit att formulera regeln så, att vid svag böjning definit eller generellt species föreligger.

Att också i isl. svag form användes icke blott i def. species utan även i generellt kan svårligen betvivlas. Det senare finner jag föreligga i det av D. såsom undantag och »unbestimmte Setzung» betecknade *hvíta auri*. Alldeles tydlig torde den generella betydelsen vara i *Ámun eru augu / ormi frána*, [Cod. R. har *ormi þeim enum frána*] (Vkv 18) och — med artikul. former — *matr sé þer [leiþari] / an manna hveim / enn fráni ormr með firum* (Skm 27); *at mik seint mun firrask / et manunga man* (Hóv 163);

ef villk ens svinna mans / hafu geþ allt ok gaman (Hóv 162);
*dyggva fylgju / hykk ens dökkva vesa / hrottameiþi hrafns*¹ (Rm 20).

I de bägge sista exemplen skulle man kanske lika gärna kunna tänka sig indef. species. Ytterligare fall i Eddan, där detta — trots svag böjning — mer eller mindre tydligt föreligger, saknas ej. I Fm 2 heter det: *en ek gengit hefk / enn möþurlausi mögr*. Jag anser att det sista uttrycket har funktion närmast som subj. predikatsfyllnad, och denna står ju i indef. species [utom vid superlativer. (Jfr sid. 292)]. Andra fall som enligt min mening höra hit äro: *þér vas í árdaga / et ljóta líf of lagit* (Ls 48); *Enn vari gestr / ... þunnu hljóþi þegir* (Hóv 7) [Jfr fortsättningen: *svá nýsisk fróþra hverr fyrir*].

Med dessa exempel för ögonen kan man ej obetingat hålla med Delbrück, då han kategoriskt förklarar: »Das schwache Adjektivum ist die Bestimmtheitsform» (sid. 196). ... »Im Laufe der Zeit gewöhnte man sich an die feste Verbindung des Artikels mit dem schwachen Adjektivum, wodurch das Gefühl für die ihm innewohnende Bestimmtheitsbedeutung noch gestärkt wurde» (sid. 199).

På denna teori om den svaga formens bestämda betydelse bygger D. sitt försök att förklara den svaga adjektivböjningens uppkomst. »Die Germanen konnten ein Substantivum in unbestimmtem und bestimmtem Sinne gebrauchen ebenso wie im Lateinischen *arbor* 'ein Baum' oder 'der Baum' bedeuten kann. Ebenso verhielt es sich mit einem Substantivum das mit einem Adjektivum verbunden ist, *arbor viridis* kann 'ein grüner Baum' oder 'der grüne Baum' bedeuten und ebenso im Germanischen, wo das starke Adjektivum die unveränderte syntaktische Fortsetzung des alten indogermanischen Adjektivs darstellt. ... Endlich hatten die Germanen eine Reihe von Substantiven auf *n* in ihrer Sprache, welche Lebewesen bezeichneten und geeignet waren, Personen, namentlich Eigennamen, als feste Apposition hinzugefügt zu werden. Wenn diese ein Lebewesen nach einer Eigenschaft be-

¹ Jfr strof 22: ... *ef þjóta heyrir / ulf und asklimum* (Ind. spec.)

nannten, z. B. nach der Jugend Schönheit Lahmheit, so wirkte eine solche Verbindung wie ein Substantivum mit einem attributiven Adjektivum, z. B. aisl. *Sigvörþr unge* ursprünglich 'Siegfried der Jungling' wie 'der junge Siegfried'. Natürlich konnte ein derartiges Appositionswort auch zu einem andern Substantivum als einem Eigennamen treten, und so ergaben sich zwei Attributivverbindungen z. B. *jungaz sunuz* und *sunuz jungō*, von denen die erstere in bestimmtem und unbestimmtem Sinne gebraucht werden konnte, die zweite aber nur in bestimmtem (der junge Sohn). Indem sich nun allmählich an die ursprünglich wenigen Exemplare immer mehrere anschlossen, entstand der Typus eines bestimmten Adjektivums, welches wie das ursprüngliche starke durch alle Geschlechter und Numeri durch flektiert wurde» (sid. 198 f.).

En annan teori, som i sina huvudpunkter sammanfaller med den nyss refererade, är uppställd av Jelinek (Beitr. 34: 581 f. Jfr även Anz. fda. 32: 7). I stället för att med Delbrück tala om bestämd, obestämd och generell betydelse och därur härleda adjektivets svaga böjning, utgår J. från två principiellt olika slag av substantivering av adjektiv, syntaktisk och semantisk. Den förra arten karakteriserar han så (Anz. 32: 7): »es heisst nichts anderes, als dass ein wort, das formell adjectiv ist, in verbiudungen erscheint, die dem substantiv vorbehalten sind». Det andra slaget däremot »gehört in die wortbildungslehre. Aus einem adjectiv wird ein substantiv gebildet mit modificierter bedeutung, die vom adjectiv hervorgehobene eigenschaft dient in dem abgeleiteten wort zur andeutung eines complexes von eigenschaften. *þarba*¹ ist nicht jemand, der etwas braucht, sondern der ständig in not ist. ... auch *blinda* Luk. 18, 35, *blindans* Matth. 9, 17 bedeuten nicht schlechtweg 'bliuder', 'blinde', sondern 'blinder, blinde Bettler'. Han illustrerar de bägge fallen med exemplen Vereint sind auch die schwachen mächtig. Ein junge = puer.

¹ Uttalandet återfinnes i recensionen över en lärobok i gotiska.

J. påpekar inledningsvis, att varje individualiserande substantivering (d. v. s. substantivering av adj. i definit species) tillika är en semantisk. Däremot individualiserar ej varje semantisk substantivering. En sådan kan mycket väl beteckna blott ett appellativ. Kritiken riktar sig mot Osthoff men kunde med samma rätt gälla Delbrück, vilken, som jag förut sökt visa, ej beaktat skillnaden och därför gjort sig skyldig till inkonsekvenser.

Alla substantiveringar genom *n*-deklinationen äro semantiska. Som första led till bildande av den svaga adjektivböjningen tänker sig nu J. sådana appositionella förbindelser som *Sigvörþr unge*. I dessa sammanställningar beteckna de bägge bredvid varandra stående orden detsamma. Den ursprungliga meningen var: *Sigvörþr, ynglingen*, och *unge* ensamt var i det bestämda sammanhanget detsamma som *Sigvörþr*. Dessa bägge ord, som ursprungligen stått appositionellt bredvid varandra i samma syfte, som då vi benämna ett föremål på två olika sätt för att förebygga ett missförstående av det ena namnet, dessa ord ha så småningom smält ihop till en formelartad enhet. De ha blivit »ein zweigliedriger Ausdruck für eine gesamtvorstellung.»

Nästa steg var att adjektivet i denna form användes också i sådana komplex, i vilka de bägge leden icke betydde något identiskt lika, utan först tillsammans gävo det nya enhetliga begreppet, alltså i formelartade förbindelser (i mera inskränkt bemärkelse) såsom *fagra rðfr*.

Nu finns det jämte de fasta, stelnade, usuella komplexen också momentana. Om man i en historia låter en man med rött skägg uppträda, så måste åhöraren i början sammanfoga de bägge dragen (man, rött skägg) till en bild. Men senare representera orden 'mannen med det röda skägget', 'den rödskäggige mannen' en totalföreställning, som innehåller många drag utöver de genom orden egentligen betecknade. Skillnaden mellan usuella och momentana komplex består blott däri, att vid de senare gäller förenhetligandet av föreställningen endast så länge berättelsen varar.

J. antar nu, att det svaga adjektivet slutligen kom att användas också i momentana komplex.

Det lider intet tvivel om vilken av teorierna man bör föredraga, åtminstone för isländskans vidkommande. Med Jellineks resonnemang går det mycket lätt att förklara uppkomsten av komplex som exempelvis *hvíta björn, fráni ormr* (i generell betydelse), något som stöter på svårigheter, om man vill ansluta sig till Delbrück.

I själva kardinalpunkten — att den svaga germanska adjektivböjningen innebär en vidare fortsättning av den indoeuropeiska *n*-deklinationen av substantiv som beteckna levande väsen — äro ju båda överens. De ansluta sig här till Osthoff, som påvisat tendenser till samma utveckling inom andra språkfamiljer. En fullständig motsvarighet till *unge* i *Sigvörþr unge* utgöra sålunda de av adjektiv bildade latinska egennamnen *Cato, Aspro, Firmo, Rufo* o. s. v. (Brugmann u. Delbrück, Grundriss II § 213 a).

Lund.

Ture Johannisson.

Zwei angebliche Fälle von Wortspaltung.

Die grosse Mehrzahl der Fälle, wo in der Skaldendichtung Wortspaltung (Tmesis) vorliegen soll, hat E. A. Kock in seinem Werke *Notationes norroenae* durch den Nachweis beseitigt, dass die Herausgeber den Text dort entweder falsch gestaltet oder falsch ausgelegt haben. Nur zwei hat er unangefochten gelassen (Not. nor. § 304); und so stehen diese beiden als die letzten Bollwerke der älteren Anschauung scheinbar uneinnehmbar da. Da lohnt es, eine Erkundung zu versuchen, ob diese beiden Punkte wirklich so unangreifbar sind, wie es auf den ersten Blick scheinen könnte.

Die erste Stelle findet sich in Thjodolfs *Haustlǫng* Str. 10; sie lautet nach den vier Handschriften (*Skjaldedigting* A I S. 18):

þa var ið með iotnvm
vǫr nykomiN svNan.

Eine Handschrift hat statt *vǫr uðr*; in einer zweiten ist über *vǫr* von einer späteren Hand *unnr* überschrieben. Diese letzte Form ist auch für die Zeit Thjodolfs anzusetzen, da der Lautwandel von *unnr* in *uðr* erst im zehnten Jahrhundert eingetreten ist und *unnr* ausserdem auch durch den Silbenreim gefordert wird. Die beiden Worte *ið* und *uðr* (*unnr*) sollen den zerspaltenen Namen der Göttin Idun darstellen.

Dieser Name erscheint aber sonst niemals als *Iðunnr* oder gar *Iðuðr* sondern stets als *Iðunn*. Daraus ergibt sich, dass das *uðr* der Handschriften und das ursprüngliche *unnr* nicht als die zweite Silbe von *Iðunn* sondern als das selbständige Wort *uðr* (*unnr*) »Woge« aufzufassen ist. Dann muss aber auch *ið* ein selbständiges Wort darstellen. *Ið* ist bekannt als eine die Wiederholung ausdrückende gemeingermanische Partikel, die im Althochdeutschen als *it*, *iti*, *ita*, im angelsächsischen als *ed* erscheint (ahd. *itlôn*, ags. *ēdleán* Entgelt), während im altsächsischen das davon abgeleitete *idug* in *iduglônôn* vergelten auftritt. Im Alt-

nordischen ist *ið* in Zusammensetzungen häufig; wir finden aber auch das davon abgeleitete Adverb *iðula* (Björn Hitðoelakappi Str. 7) und später die jüngere Bildung *iðuliga*. Da können wir es Thjodolf schon zutrauen, dass er aus dem Adverb ein Adjektiv *iðr* gebildet hat. *Ið unnr* (*ið uðr*) bedeutet also wörtlich »eifrige Woge«, womit infolge des annähernden Gleichklangs mit dem Namen *Iðunn* diese Göttin bezeichnet wird. Die beiden Zeilen sind also zu übersetzen: »Da war die »eifrige Woge« zu den Riesen eben von Süden gekommen.« Ein ähnliches, nur gewissermassen umgekehrtes Wortspiel mit dem Namen *Idun* haben wir in einem Gesätz der Grettissaga (Skjaldedigting B II S. 473), wo der Genitiv von *iða*, »Stromwirbel«, *iðunnar* umschrieben wird durch *Braga kvánar*, »der Gattin Bragis«, da diese *Iðunn* heisst und der Genitiv hiervon ebenfalls *Iðunnar* lautet. Nahe verwandt mit der Ausdrucksweise Thjodolfs ist auch die des Eggjumsteines, wo nach der Deutung Magnus Olsens der Dativ von *Ormar* »Ormare« wiedergegeben wird durch *ormr* (Wurm) und *are* (Adler), die ihrerseits wieder durch Kenninge ausgedrückt sind. (Norges Indskrifter med de ældre Runer Bd. 3 Heft 2 S. 145 ff.)

Eine Tmesis liegt hiernach bei Thjodolf von Hvin nicht vor.

Bemerkt sei, dass man auch daran denken könnte, *ið* in *itr* zu berichtigen, so dass man *itr unnr*, »die reine Woge«, erhielte. Das wäre insofern eine Verbesserung, als man in den Worten *itr ... iotnum* den fehlenden Silbenreim, und zwar einen ganz einwandfreien Silbenreim, erhielte: obwohl das *r* in *itr* zum Stamme gehört, pflegt es doch nicht mitzureimen; vgl. die Reime *itr ... litinn* bei Þorkell Hamarskald, Magnúsdrápa Str. 5, *itrit ... slíta* bei Markús Skjeggjason, Eiriksdrápa Str. 4, *hétu ... itran* bei Einar Skúlason, Geisli Str. 54. Gegen die Änderung spricht aber erstens, dass man von der in allen Handschriften übereinstimmenden Überlieferung nicht ohne zwingenden Grund abweichen soll, und zweitens, dass dadurch der Anklang an den Namen *Iðunn* zu sehr abgeschwächt wird, was den Ausschlag geben dürfte.

Die zweite Wortspaltung, die E. A. Kock stehen lässt, soll sich in Eilifs Thorsdrapa Str. 3 finden, deren zweites Halbgesätz nach der Haupthandschrift R lautet (Skjaldedigting A I S. 149):

þyl ec *grvNstrama* *grimnis*
gallmaNtæt *halla*
opniz *ilia* *gapnvm*
endils *amo* *spendv*

Für *grvNstrama* hat die Handschrift W *granstrama* und die Handschrift T *gramstrama*. Für *gallmaNtæt* haben die Handschriften Wnd T *gallmaNtætir*. Für *halla* hat W *hallar*. Für *opniz* hat W *apnis* und T *opins*. Für *v* in *gapnum* hat W *o*.

Bei der ziemlich mangelhaften Überlieferung dieses Liedes unsres sprachlich sehr eigenwilligen Dichters wird eine ganz sichere Lesung und Deutung dieses Halbgesätzes schwer zu erreichen sein.

Finnur Jónsson gewinnt die Tmesis, indem er folgenden berichtigten Text herstellt (Skjaldedigting B I S. 140):

þylk *granstrama* *Grimnis*;
gall- *mantæendr* *halla*
-ópnis *ilja* *gaupnum*
Endils *á* *mó* *spendu*.

Die Prosawortfolge soll sein: *þylk granstrama Grimnis; gall-ópnis halla Endils mantæendr spendu ilja gaupnum á mó* = Ich spreche die Lippenströme Grimnirs; die Mädchenbetrüger des Endils der Hallen des Lärmschreiers spannten die Hohlhände der Fusssohlen aus auf die Heide.

Die Lippenströme Grimnirs (Odins) sind die Dichtung. *Gallópnir*, »Lärmschreier«, »den starkt skrigende« (Finnur Jónsson, Ordbog S. 168), soll eine Kenning für Adler sein. »Die Hallen des Adlers« sollen das Gebirge bezeichnen; *Endill* (ein Seekönig) des Gebirges wird als Umschreibung für »Riese« aufgefasst. Der Ausdruck »Mädchenbetrüger des Riesen« ergibt dann eine verstellte Umschreibung für »Betrüger der Riesenmädchen«, womit Thor und seine beiden Begleiter gemeint sein sollen.

Gegen diese Auslegung bestehen eine Reihe von Bedenken. Das erste und allgemeinste erhebt sich gegen die ganz verworrene

Wortstellung. Eine solche ist zwar in den Ausgaben häufig; dabei handelt es sich aber meist um Dichtungen der Herausgeber, nicht der Skalden selbst, bei denen trotz mancher Freiheiten die Sätze gewöhnlich viel glatter abfließen. Wer das im einzelnen nachgewiesen zu sehen wünscht, muss schon die Untersuchungen E. A. Kocks in seinem Werke *Notationes norroenae* durcharbeiten; einiges hierüber denke ich in einem späteren Aufsatz auszuführen. Die weiteren Einwände beziehen sich auf Einzelheiten. *Endill* als Name eines Seekönigs ist kein gutes Grundwort für eine Kenning mit dem Bestimmungswort Felsen und der Bedeutung Riese, während umgekehrt »die Felsen Endils« eine gute Umschreibung für die Wellen wären; vgl. *bráttir hamrír Hakis*, die steilen Klippen Hakis, für die Wellen bei Kormak l. v. 37. Bei *mantelendr*, Mädchenbetrüger, denkt man eher an Verführer als an Frauentöter: dass Thor und seine Genossen durch List Riesinnen besiegt hätten, ist mir nicht bekannt; solche Mittel hatte der starke Thor Damen gegenüber auch nicht nötig. *Spenna* bedeutet sonst 'umfassen', 'umspannen', nicht 'ausspannen'. Nun aber der Hauptpunkt: die angeblich zerspaltene Umschreibung *gallópnir* für 'Adler'!

Diese Kenning ist sonst nur unsicher belegt: von einem ganz mangelhaft überlieferten Gesätz des Skuli Thorsteinsson (Gedicht über die Schlacht bei Svold Str. 1, Skjaldedigting A I S. 305; vgl. dazu die Ausführungen E. A. Kocks, Not. nor. § 768) enthält nur eine Handschrift das Wort *gallopnis*, eine zweite *gallopns*, die drei übrigen haben dagegen *gallofnis*; ferner kommt das Wort in einer Thula unter den Bezeichnungen für den Adler vor, aber in beiden Handschriften ebenfalls in der Form *gallofnir* (Skjaldedigting A I S. 687). *Ófnir* (Weber?) wird sonst als Bezeichnung für die Schlange gebraucht und kommt verschiedentlich als Name Odins vor. Wenn hiernach auch die Entstehung der Bezeichnung *gallofnir* ungewiss bleibt — wie die so vieler anderer mythologischer Namen —, so wird man doch sagen müssen, dass das uns in einer einzigen mangelhaften Handschrift gegen fünf andre überlieferte *gallopnir* keinen festen Grund

liefert, um mit Hilfe einer Zerschneidung des in allen Handschriften als *ein* Wort überlieferten *gallmantæli*r, eine Tmesis herzustellen, indem das abgetrennte *gall-* mit *-ópnis* zu einer Adlerkenning verbunden wird.

Schwieriger ist es, das Gesätz Eilifs positiv zu deuten. Mit Zurückhaltung gegenüber etwaigen besseren Auslegungen will ich hier einen Versuch vorlegen. Mit den Handschriften T und W lese ich *gallmantæli*r an Stelle des von Finnur Jónsson willkürlich eingesetzten *gall- mantæle*ndr und ebenso wie Finnur Jónsson mit der Handschrift W *granstrauma* für *grunnstrauma*. Dann ergibt sich bei geregelter Rechtschreibung ohne Änderungen folgender Text:

þylk granstrauma Grímnis;
gallmantæli r halla
ópnis ilja gaupnum
Endils á mó spendu.

Gallmannr, »Lärmmann«, ist als eine Kenning für »Riese« aufzufassen: eine Reihe von Riesennamen (*Þrymr*, *Aurgelmir*, *Þrúðgelmir*) bedeuten Brüller, Lärmer. Die Riesenbetrüger sind Thor und sein Begleiter Thjalfi: gegen Riesen haben diese wiederholt List gebraucht; vgl. die *Þrymskviða* und die Geschichte von Thors Kampf mit Hrungnir. *Ópnir* (hap. leg.) kann mit Finnur Jónsson von *óp*, Geschrei, abgeleitet werden und heisst dann Schreier, Lärmer. Hierin ist wahrscheinlich eine Benennung für »Fluss« zu erblicken. Bezeichnungen für Fluss mit der Bedeutung Lärmer sind zahlreich: *gjöll* (Lärm, Geschrei), *þyn* (Brauser), *ysja* (Lärmer), *dyn* (Dröhner), *þrym* (Lärmer). Gegen die Auffassung von *ópnir* als Flussbenennung könnte eingewendet werden, dass diese Benennungen mit Rücksicht auf das weibliche Geschlecht von *á* und *elfr* ebenfalls ganz überwiegend weiblich sind. Aber es finden sich auch männliche Benennungen: *sylgr* (*Grimnismál* Str. 28) und *eiðrennir* (*pula*, *Skjaldedigtning* B I S. 666). Der Dichter brauchte an unsrer Stelle für Fluss wegen des Stabreims ein Wort mit Vokalanlaut und wegen des Silbenreims ein solches mit *pn*; deshalb musste er hier *ópnir* wählen

oder vielleicht selbst bilden. *Hallar ópnis* bedeutet dann die Steine des Lärmers (Bergstromes). Möglich wäre es auch, *ópnir* als eine Benennung für Riese oder als eine solche für Adler aufzufassen; vgl. *göllumgr*, Schreier, für »Falke«. *Hallar ópnis* wäre in diesem Falle keine regelrechte Kenning sondern ein freierer bildlicher Ausdruck: dass solche auch in der Skaldendichtung nicht selten sind, haben E. A. Kock in seinen *Not. nor.* und neuestens Jöran Sahlgren in seinem eben erschienenen Buche *Eddica et skaldica* gezeigt. Will man für *ópnis* aber *ófnis* (der Schlange oder Odins) lesen, so ist daran zu denken, dass Odin in Schlangengestalt durch den Felsen kroch, um Gunlöds Met zu gewinnen. *Endils mór*, *Endils Heide*, bedeutet zunächst das Meer und sodann überhaupt das Wasser: auf ihrer Wanderung hatten Thor und sein Begleiter starke Ströme zu durchwaten; über Meerkenninge im Sinne von Wasser s. Meissner, *Die Kenningar der Skalden* S. 99.

Ohne dass man irgendwelche gekünstelte Wortstellung anzunehmen braucht, ergibt sich dann folgende einfache Übersetzung: »Ich spreche die Lippenströme Grimnirs¹; die Riesenbetörer umspannten das Gestein des Lärmers (Flusses) mit den Hohlflächen der Fusssohlen auf Endils Heide (im Wasser).« In einer späteren Strophe wird dann berichtet, dass die Wanderer die Speere in den Grund stiessen, weil das glatte Geröll des Flussbettes ihren Füßen keinen Halt bot (vgl. E. A. Kock, *Not. nor.* § 447).

Mag man diese Deutung annehmen oder eine andre suchen, was bei der unsicheren Überlieferung des Textes durchaus möglich ist, soviel scheint mir jedenfalls sicher, dass nunmehr auch

¹ Will man mit der Handschrift T lesen "pylk gramstrauma Grimnis", so erhält die erste Zeile einen anderen Sinn. Gramstraumar ist dann als "Zornströme", grimmige Ströme, und Grimnir ist als Riesenbenennung (s. die Thula *Skjaldedigting* B I S. 658) aufzufassen. Die Zeile bedeutet dann: "Ich berichte von den grimmigen Strömen des Riesen (:Riesenlandes)"; sie zielt auf die Ströme, die Thor und sein Begleiter durchwaten mussten.

den beiden letzten von E. A. Kock noch geschonten Exemplaren der Tmesis das Lebenslicht ausgeblasen und damit ein weiterer Schritt zur einfacheren und natürlicheren Auffassung der Skaldendichtung getan ist.

Marburg (Lahn).

Felix Genzmer.

Der Spottvers des Hjalti Skeggjason.

Als im Jahre 999 auf dem isländischen Allding um die Einführung des Christentums gestritten wurde, sprach Hjalti Skeggjason einen Spottvers auf Freyja, der ihm die Strafe dreijähriger Verbannung wegen Gotteslästerung eintrug. Der Vers muss Eindruck gemacht haben, da er in zahlreichen Handschriften überliefert worden ist.

Die älteste und beste Fassung ist in den beiden Handschriften von Aris Isländerbuch bewahrt, die zwar erst im 17. Jahrhundert geschrieben worden sind, aber beide ziemlich getreue Abschriften einer Handschrift des 12. Jahrhunderts darstellen. Die beste, die Handschrift A, bringt den Vers in folgender Fassung:

Vil ec eigi goþ geyia
grai þykir mer frajia.

Die Handschrift B stimmt hiermit bis auf zwei unbedeutende Abweichungen (*goyia* statt *geyia* und *gray* statt *grai*) überein. Finnur Jónsson hat hiernach als ursprünglich die folgende Fassung erschlossen (Skjaldedigtning B I S. 131), die von W. Golther in seiner Ausgabe des Isländerbuches mit einigen Abweichungen in der Schreibung übernommen worden ist:

Vilkaṭ goḁ geyja,
grey þykkjunnk Freyja.

Dem kann man sich anschliessen, und soweit wäre alles in Ordnung. Im übrigen ist es unserm Verslein aber schlecht ergangen: schon im 13. Jahrhundert wurde es missverstanden und

infolgedessen entstellt, und in der neueren Zeit ist es, soweit ich sehen kann, noch von keinem richtig aufgefasst worden.

Aus Aris Isländerbuch ist der Vers in die Kristnisaga übernommen worden, die wahrscheinlich im ersten Viertel des 13. Jahrhunderts verfasst aber nur in einer späteren Bearbeitung in der Hauksbók (14. Jahrhundert) überliefert ist. Hier zeigt er, soweit die verstümmelte Niederschrift erkennen lässt, mit geringen Abweichungen dieselbe Form wie bei Ari, nur dass statt *þykkir þykki* zu lesen ist.

Zwei wichtige Änderungen bringt dagegen die Njálssaga aus dem Ende des 13. Jahrhunderts. Erstens sind dort zwei Kurzzeilen zugehängt, die uns hier aber nicht weiter beschäftigen sollen. Sodann aber haben alle Handschriften bis auf eine statt *vil ek eigi* die Worte *spari ek eigi*, was grade das Gegenteil bedeutet: an Stelle von »ich will nicht« ist »ich spare nicht damit«, »ich enthalte mich nicht« getreten. Ferner haben alle Handschriften die Form *þykki*, nicht *þykkir*.

Die Saga von Olaf Tryggvason hat endlich *vil ek* wie das Isländerbuch, aber *þykki* und die beiden Zusatzzeilen. (Vgl. zu dem vorhergehenden: Njála, udg. af det Kongl. Nord. Oldskriftselskab, Kpn. 1875 Bd. II S. 503 ff. und Finnur Jónsson, Skjaldegtning A I S. 139).

Der Sinn der in der Njálssaga mitgeteilten jüngeren Fassung ist einfach: »Ich will die Götter ordentlich anbelln: eine Hündin dünkt mich Freyja.« Zu dem in der Mehrzahl der Handschriften enthaltenen Konjunktiv *þykki* vgl. Egill Skallagrímsson Str. 40: *Langt þykki mér*, lange dünkt michs! So leicht verständlich das Verslein in dieser Fassung ist, so platt ist es auch: ein plumpes Geschimpfe ohne Geist und Witz. Wenn Hjalti durchaus »belln« wollte, so sollte man eher daraus schliesen, dass er ein Hund war, nicht aber Freyja.

Mit der älteren Fassung *vil ek* hat man dagegen nichts rechtes anfangen können. In der schon genannten Kopenhagener Ausgabe der Njálssaga erklärt Konraður Gíslason (Bd. II S. 505): »Unegtelig gíver 'sparir' her en klarere sammenhæng end 'vil'».

Möbius (Ares Isländerbuch S. 21) übersetzt: »Ich will (zwar) die Götter nicht lästern, (gleichwohl) dünkt mich Freija eine Betze,» wobei er bemerkt, dass die Fassung der Njalssaga »vollständiger» sei. Felix Wagner schliesst sich in seiner französischen Übertragung des Isländerbuchs (Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de L'Université Liège Bd. IV S. 72) ganz an Möbius an und übersetzt: »Je ne veux point insulter les Dieux, Freyia cependant me semble une Chienne.» Ähnlich überträgt W. Golther (Ares Isländerbuch 2. Aufl. S. 15): »Ich will die Götter nicht anbellen (d. i. schelten), dünkt mir (auch) Fraya eine Hündin.» Finnur Jónsson übersetzt (Skjaldeidigtning B I S. 130): »Jeg vill ikke spotte gud(erne); en tæve tykkes mig Freyja,» wobei der genaue Sinn der ersten Halbzeile in der Schwebeliege bleibt.

Diese Übersetzungen geben alle keinen befriedigenden Sinn. Hätte Hjalti in der ersten Halbzeile wirklich gemeint, was die Übersetzer ihm unterlegen, so hätte er die zweite bei sich behalten müssen. Der Sinn des ganzen erscheint verborgen.

Das Wörterbuch zu Finnur Jónssons Skjaldeidigtning verzeichnet: *geyja* 1) *gø*, 2) *spotte*. Für die zweite Bedeutung führt es als Belegstellen an: Háv. 135 Gest þú ne geyja (Imperativ + a) und unsre Stelle. Weder an der ersten noch an der zweiten bedeutet *geyja* verspotten. An der ersten heisst es 'anbellen', »anschnauzen», an der zweiten ganz einfach 'bellen'.

Das Verslein ist zu übersetzen: »Ich will nicht, dass Götter bellen (= ich mag keine Götter, die bellen); eine Hündin dünkt mich Freyja.» Es handelt sich um einen von *vilkat* abhängigen acc. c. inf., genau wie in Sig. sk. Str. 37: *Seggi vilk alla í sal ganga* (Ich will, dass alle Männer in den Saal gehen) und in Str. 51: *Vilkat man traudan ... aldri týna* (Ich will nicht, dass jemand widerwillig ... das Leben verliere).

So verstanden enthält der Vers einen sehr hoshaften, witzigen Hohn; den Schluss: schaffen wir also diese Götter ab! konnte jeder Hörer selbst ziehen. Dazu kommt die scharfgeschliffene Form: *goð*, *geyja* und *grey* stehen stabend in den Hebungen, *Freyja* ist mit *geya* durch Endreim und mit *grey* durch

Silbenreim verbunden. Rhythmus, Stabsetzung und Reim heben den Sinn auf das einprägsamste hervor: Form und Inhalt sind hier so glücklich verschmolzen, wie es der Skaldendichtung nur in seltenen Ausnahmefällen gelingt. Man kann sich denken, welche Schadenfreude es bei den Christen und welche Aufregung es bei den Heiden hervorgerufen hat, als Hjalti das Verslein vom Gesetzesberge in die Menge hineinrief, und man versteht, dass es im Gedächtnis der Isländer bewahrt worden ist.

Marburg (Lahn).

Felix Genzmer.

Replikk.

I sin anmeldelse av Otto Jespersen: *Menneskehed, nasjon og individ i sproget*, Arkiv XLIII, s. 216, skriver professor Falk:

Likesom J., og motsatt den franske lingvistiske skole, hevder også Wundt meget sterkt at det nye overalt stammer fra den individuelle virksomhet.

Ved flere leiligheter, blandt annet i mine svar på professor Falk's kritikk av fransk sprogvidenskap, har jeg vist at en slik påstand kan lede til en fullstendig misforståelse av de synsmåter som er hevdet fra fransk side i spørsmålet om sprogforandringenes karakter og årsaker. Personlig har jeg hevdet at en sprogforandring nødvendigvis må utgå fra ett eller fra et begrenset antall individer. Forandringene opstår i talen, på det område som Durkheim kaller det sosio-psykiske. Men til forskjell fra de individuelle variasjoner, feilsnakkingene, forklares de ikke bare ut fra den enkeltes talearbeide. De må være sosialt betinget for overhodet å være sprogforandringer og kunne bre sig ut. Hvis sprogforandringene udelukkende skulde være avhengige av forhold av rent individuell art, vilde de unndra sig en videnskapelig forklaring.

Man taler stadig, og med urette, om den »franske skole» som om den skulde bestå av forskere uten individuelle særpreg. Det er først og fremst i tilslutning til Meillet, hvis opfatning på dette punkt støtter sig på Durkheim's syn på de menneskelige fenomener, at jeg har fremhevet denne egenskap ved sprogforandringene. De prinsipper som Meillet her har ført inn i sprogvidenskapen, muliggjør forklaringer av fenomener som den tidligere sprogvidenskap stoppet op for.

Alf Sommerfelt.

Ordstudier I.

1. Gno. hreyfa(sk).

Ordbøkene (Vigf., Fr., FJ.) opfører et *hreyfa* med betydningen »bevege, røre ved», idet de herved stötter sig til nyisl. *hreifa* (*hreyfa*) og nyno. *röyva*. Som nedenfor skal påvises, har ordet i gno. litteratur aldri (mulig dog med en enkelt undtagelse fra 15. årh.) denne betydning. Foranlediget av ordbøkernes enstemmige ansettelse har Torp i Nynorsk etym. ordbok adskilt *röyva* »bevege» fra det likelydende verbum i andre betydninger og opført det som et eget ord som han betegner som etymologisk »dunkelt». En nærmere analyse av materialet vil vise at den nyisl. og nyno. betydning »bevege» beror på en sekundær avstreifning av ordets konkrete mening, og bringer spørsmålet ut av den *circulus vitiosus* som det er kommet inn i.

Til en begynnelse er det nødvendig å rydde til side noen misvisende betraktninger av H. K. Friðriksson i Arkiv XIV, 357 ff. Denne forfatter mener å gjenfinne det nyisl. *hreifa* (bevege) i en likelydende form i gno. Som beviser for tilværelsen av et slikt ord anföres et sted i Fms. XI, 90 hvor utgaven uriktig skriver *hreifa* mot hs.'s *hræfa*, som bekreftes av betydningen (*hræfa um e-t* »tåle, finne sig i»); samt noen steder hvor *reifa* med urette ansees for å representere *hreifa*. Et gno. *hreifa* mangler både hos Vigf. og Fr., og forekommer overhode bare i poesi, nemlig i forbindelsen *hreifa blóðorm* = svinge sverdet (ikke »bevege», som opført i Lex. poet.). At »svinge, dreie» også er ordets oprinnelige mening, beviser dets etymologi: jfr. *hreif* = håndledd og litt. *kraēpti*, *kraipýti* »dreie, vende.» Ordet synes tidl. å være utdöd; muligens er det i islandsk gått over i *hreyfa*, dog uten å påvirke dettes bruk. Helt å avvise er Fritzners analyse av gno. *hreyfa*, som han anser for synonymt med *rjúfa* og beslektet med adj. *hrjúfr* (ujevni, skurvet).

No. *röyva* er kausativ til *ruve* (innta stort rum, se stor ut, skrolle) og har som sådant betydningen »få noget til å opta stort rum, gjøre voluminös» (se Ross). Likesom *ruva* er synonymt med *skruva*, således *röyva* med *skröyva*; til grunn ligger en rot *(s)kru »opstable» (jfr. no. *ruve* »stabel, dyng», gno. *skríuf* »kornstakk»), som forklarer fremlydsvekslen *hr- : skr-* (se Etym. Wb. u. *rue*).

Utenfor reflexivformen forekommer gno. *hreyfa* bare på to steder, og i to forskjellige forbindelser. Den ene er *hreyfa seyði* om å bryte eller grave op den i jorden nedgravde ild hvorved födevarer blev tilberedt: *nú varðar eigi, þótt sá seyðir rjúki, er þeir hafa hreyft* (Fms. VI, 105), i denne anvendelse brukes ellers *raufa* (f. e. *þann seyði raufar þú þar, at betr væri, at eigi ryki*, Laxd. 46). I denne anvendelse svarer *hreyfa* nöie til no. *röyva*, blandt hvis betydninger Ross nevner »kaste op i en lös dyng», rive eller ryste op i». Det andre stedet hvor *hreyfa* forekommer, er SE. I, 146: *engi knút fekk hann leyst, ok engi álarendann hreyft*, d. v. s. han fikk ikke löst nogen knute, ja ikke engang tatt op en ende av repet (omkring Skrymes matskreppe); jfr. *leysa enda* (Korm. saga) i samme mening. Også her stemmer *hreyfa* med no. *röyva* hvor dette brukes om å rive op (f. e. et hustak, se Ross).

Större anvendelse hadde reflexivformen. I diktning forekommer *hreyfask* tre ganger og overalt brukt om ravnene. I Haraldskvæði 4 heter det om denne fugl: *hreyfðisk enn hofsjadri ok of hyrnu þerði arnar eidhróðir*, idet den med stolthet besvarer spørsmålet om hvor den har vært om natten, siden den har blod om nebbet, med den opplysning at den har fulgt kong Harald helt siden den kom av egget. De to andre steder er Ragnvalds Háttalykill 19: *hreyfðusk hrafnar of hrækesti*, og Sturlas Hrafnsmál 10: *hreyfðisk hrafn of vallaþni*. Det må forundre at ordboksforfatterne (Vígf., Eg., FJ.) enstemmig gjengir *hreyfask* på disse steder med »bevege sig», skjönt det vanskelig kan ha undgått deres poetiske sans hvor matt og intetsigende uttrykket da vilde være. For mitt vedkommende har jeg alltid hatt følelsen

av at ordet må ha betegnet noget i likhet med å »kro sig» (hvilket uttrykk jo er hentet fra fuglene). Denne tolkning bekreftes av ordets bruk i prosa (hvor Vígf. og Fr. likeledes antar betydningen »bevege sig»). Således heter det i Stjórn 376: *verpld þessi hefst upp ok hreyfist í farsælligum hlutum* (hovmoder sig i lykken); og i Mag. 29 innledes en om sterk selvfølelse vidnende tale som innbragte taleren tilhørernes spottende latter, med ordene: *Vitþforull strauk sér um ennitt ok hreyfðist í sætinu* (gjorde sig bred i sætet). Uten billede sies i Konr. 66: *þá er drekinm hreyfðist* (v. l. *herði*) *at fljúga*, d. v. s. spilet vingene ut til flukt. Bevisende for riktigheten av den her hevdede opfatning er no. *röyva seg* »svulme», *röyva seg upp* »gjøre sig høi og vid (f. e. om katt og hund), te sig utfordrende, opmode sig» (Ross); jfr. *röyving* »stor og anselig karl, en som gjerne vil gjøre opsikt» (Aasen).

Den abstrakte mening som *hreyfa* har fått i nyisl. og til dels i nyno., er i virkeligheten bare siste trin i en lengre utvikling som har avstreifet ordet dets rent konkrete innhold. Denne abstraktere betydning synes ordet delvis å ha antatt på bekostning av *hróra*, hvis bruk i nutiden på flere steder er blitt innskrenket til den spesielle betydning »omrøre». En antydning herav foreligger måskje i Orvar-Odds saga k. 2, hvor et enkelt hs. fra 15. årh. for *hróraz* har *hræfaz*, som synes å måtte være feil for *hreyfaz* og således representere det eldste eksempel på den i nyisl. herskende betydning.

2. Gno. hrjóða.

Gno. *hrjóða* »ryddiggjøre et skib (ved å drepe eller forjage mannskapet), losse» antas både i Etym. Wb. (u. *rydde*) og i Ficks Wortschatz IV², s. 108 for å ha uetymologisk *h*, idet ordet stilles sammen med *ryðja*, som foruten »rydde mark» også meget almindelig brukes i samme mening som *hrjóða* (*ryðja skip*). Det kan også henvises til den vaklende fremlyd i rettsuttrykkene (*h*)*ryðja dóm*, *kvið* med subst. (*h*)*ruðning*. Forutsetningen for en

slik overførelse av fremlyden måtte være et tapt **rjóða* »rydde (mark)», hvis tidligere eksistens sannsynliggjøres av *rjóðr* (ryddet sted) og av mht. st. vb. *rietan* (rydde). Mens Etym. Wb. antar *h* for iunkommet fra roten **hrud* »ryste, svinge, bevege hurtig» (jfr. smst. u. *rit*), er denne i Fick erstattet av roten **hrud* »bedekke, pryde». Tilsynelatende er den siste antagelse mest rimelig, idet der utvilsomt en gang har været et sterkt vb. **hrjóða* »bedekke, pryde», hvorav ialfall partisippet *hroðinn* er bevaret i poesi: se herom nedenfor. Nærmere besett stiller betydningsforholdet sig hindrende i veien. Det sanne forhold er utvilsomt det at *hrjóða* ikke bare er influert av den til roten **hrud* »ryste, bevege hurtig», hørende ordgruppe, men fra første ferd av danner et ledd av denne.

Gno. *hrjóða* forbindes i upersonlig bruk med det logiske subjekt i dativ og betegner da »bringe til å fare frem eller ut, utslynge», f. e. *eldi hraut or hlunni*; *hraut í himin upp glóðum*; *hraut þar fram tálguðgrjóti*; *hraut upp or honum miklu vatni, er hann hafði drukkit*. Hermed identisk er nyno. *rjóða* »spre ut, kaste ut, strö ut, drysse». Den her foreliggende rot **hrud*, **hruf* er sikkert den samme som betyr »svinge, ryste»; jfr. det til den synonyme rot **hrus* (i gno. *hrysta* »ryste») hørende gno. *hrjósa* »ryste, skjelve»: nyno. *rjósa* »drysse, falle ned». Utenfor nordisk hører hit bl. a. ty. dial. *reuter*, engl. *ruddle* »såld»; særlig viktig er mht. *rütten* (nht. *rütteln*) »ryste», hvormed gno. *hryðja* formelt er identisk: her som i *hrjóða* utgår betydningen »tømme, ryddiggjøre» fra »ryste, slynge, kaste ut» (jfr. gno. *hroði*, nyno. *rode* »avfall, skrap», ags. *hryþig* »som ligger i ruiner», ags. glosse *hryðing* »subcisiva», vel »avfall»). I *hryðja* foreligger følgende gammel *h*.

Det ovenfor nevnte *hrjóða* »bedekke, pryde» (= ags. *hréodan*, se Etym. Wb. u. *ruste*) er visstnok ikke rent hypotetisk, men foreligger i Thjodolvs Magnúsflokkur 22: *rét herkonungr hrjóða / hneitis egg í sveita*. Således oppfatter F. Jónsson ordet i Heimskr. IV, 202 og i Skjaldedigtn. I, 337 (»hærkongen lot sverdeggen bli bedekket med blod»). I Lex. poet har han opgitt denne

tolkning og vendt tilbake til den gamle opfatning av *hrjóða* som ensbetydende med *rjóða* og oversetter »rödfarver». Oplysende er det parallele forhold ved ags. *onhréodan*: i uttrykket *onréad blóde* (Gen. 2930) henfører leksikografene ordet til *réodan* (rödfarve), hvorimot Sievers, Beitr. 36, 405, heri ser *hréodan* »bedekke, belegge, pryde», jfr. imbuitt *onréod* (Corp. 1129). Likesom i ags. har der i nordisk delvis funnet sted en sammenblanding med *rjóða* »rödfarve», hvorved *h*'en er forsvunnet av ordgruppen: jfr. *roðinn* for **hroðinn*, *armrauð*, n. »armring» (E. Kock, Not. norr. 6, s. 24) = ags. *earmréad*, f. (Beow., alm. rettet til *earmhréad*), mot gno. *hrauð*, f. »brynje» (egentl. dekke). I de anførte skaldelinjer henspiller *hrjóða* på de gullbelagte sverd, dog således at blod inntar gulletts plass. Man minnes om uttrykk som *stól blóði rekin* (egentl. innlagt med blod), *dreyrrekin dorr*; dertil vel også Helgakv. Hund. I, 9 (*sparðit hilmir / hodd blóðrekin*), hvor *blóðrekin* står for det ventede *gullrekin* (gullbelagt) og *hodd gullrekin* synes å betegne kampprövde (i blod herdede) våben som kongen skjenker sine venner.

3. Njörungar og njördungar.

I Orms-Eddas lære om kjenninger heter det: *kallaðir eru menn njördungar eðr nárungar, miðjungar eða strengjandi víga eðr verka*. Sammenstillingen av de tre førstnevnte ord er ikke tilfeldig: mens i den store masse av mannskjenninger hvis hovedledd utgjøres av en personbetegnelse, denne er et nomen agentis styrende en objektiv genitiv eller et som objekt følt sammensetningsledd, er det logisk-grammatiske forhold her av annen art. Dette fremgår allerede derav at suffikset *-ungr* aldri danner nomina agentis (også ved *-ingr* er slike dannelser sjeldne). Nærmest er å sammenligne bruken av de av adjektiv avledede *birtingr*, *sælingr* og *mildingr*, hvorav de to siste også finnes utenfor kjenninger (*sælingr* også i prosa) som betegnelse for en stormann eller hövding; også disse tilhører vesentlig det eldste diktersprog og brukes næsten alltid i flertall: jfr. Meissner, Die Kenningar

der Skalden, s. 349 f. I alle disse tilfelle er vel å utgå fra forestillingen om avdøde stormenn som dyrkes som høiere vesener; jfr. kjenninger med gude(til)navn som hovedledd. Hvad etymologi (og betydning) av de tre *ung*-navn angår, er denne ikke umiddelbart innlysende. *Midjungar* optreder også som jettenavn og har måskje betegnet en art mellemvesener; en sideform foreligger i kjenningen *vígmíðlungar*, Yt. 36, v. l.

Nórungar finnes bare i sammensetning (*beit*-, *él*-, *folk*-, *gunn*-, *log*-) og har, som antydnet, sikkert været en rosende betegnelse for (avdøde) hövdinger eller en art høiere vesener. For den historiske tids sprogfølelse har ordet vært uten sikker tilknytning i det øvrige sprogstoff. Til dels har man vistnok satt det i forbindelse med vb. *nóra*, jfr. det en gang forekommende *gunn-nóringar* v. s. a. *gunnnórungar*. En avlyd *ā:ō* var dog ikke levende i det gno. sprog. For å forklare ordet må man søke lenger tilbake.

En basis **nar* med betydningen »nære» synes å foreligge i gsaks. og ght. *nara* »næring» (jfr. nht. *nahrhaft*, *Nahrung*). I tysk er inntrådt sammenblanding med germ. **nas* »redde», hvortil got. *nasjan*, gsaks. og ags. *nerian* »redde», kausativ til **(ga)nesan* »reddes, bli i live» (nht. *genesen*): jfr. ght. *nerian* »redde» og »nære» (nht. *nähren*)¹. Fra tysk stammer seu gno. *næra*. Til **nar* hører det to gange belagte gno. *nara* »friste livet, leve kummerlig» (ennu i isl.), visstnok oprinnelig sterkt böiet, da dertil hører kausativet *nóra* »holde i live, opfriske, bringe til krefter, styrke» (f. e. *han nórði heldr enn fódði sinn líkam með hnotum ok grasrótum*), i nyno. særlig om å holde ilden ved like. Ved siden av det intransitive (og oprinnelig sterke) *nara* må der også ha vært et transitivt denominativum (jfr. no. dial. *nara* »sultefore»²); herav er å forklare ildnavnet *aldnari* (egentl. den liv-

¹ Hvor nærliggende sammenblandingen var, viser f. e. gno. *nest* »reisekost, niste»: got. *ganists* »redning, frelse».

² Anderledes Torp, Nyno. et. ordb. u. *næra* 2 (som dog sikkert ikke er å skille fra låneordet).

nærende)¹, hvormed kan sammenstilles det yngre heite for ild *fóðir*. Fritzner, Chr. Vid. S. Forhandl. 1871, s. 426 ff. henviser til forestillingen om livet som knyttet til varigheten av en brennende ild (som i fortellingen om Nornagest). Snarere er vel selve livskraften tenkt som en flamme, som i uttrykket »en gnist av liv» og i lat. *vitam extinguere*, jfr. Fms. V, 368: *engi gneisti lífsins má mik nú nóra eða lifga*.

Til grunn for **nar* synes å ligge den idg. rot **ner* »styrke», idet lydforholdet blir analogt med f. e. *fara*, *féra* av idg. rot **per*. Om **ner* se Walde, Lat. etym. Wb. u. *neriosus* (sterk). På nordisk område hører til denne grunnrot *njarð-* i *njarðláss* »kraftig lås» og *njarðráð* (E. Kock, Not. norr. 3, s. 94) (jfr. gir. *nert* »kraft, mandighet», *nertaim* »jeg styrker») samt vel også nyno. *nerk* (*nurk*) »kraft». Adskillige personbetegnelser inneholder samme rot, f. e. gind. *nár-* »manu», gre. *ἀνῆρ*, det lat. personnavn *Nero* og gudinnenavn *Nerio* (som stod i kultforbindelse med Mars), egentl. »den sterke». Det ligger herefter nær i *njórungar* å se en gammel avlydsform av roten **ner* (svarende til *ā* i subst. »fare») med grunnbetydningen »sterke menn» el. lign.; til grunn må ligge et nomen med betydningen »kraft» el. »kraftig».

Er dette rett, taler analogien for at også *njórðungar*, hvormed *njórungar* på det citerte Eddasted sammenstilles, er avledet av det nevnte ord for »kraft», og ikke direkte dannet av gudenavnet, hvilket jo også vilde være uten sidestykke innen kjenningernes område. Det enestående forhold at *Njórðr* i manuskjenninger brukes i flertall (*nirðir*), tør være fremkalt av *njórðungar* som i historisk tid utvilsomt føltes som hørende til gudenavnet (»Njörds etterkommere»).

4. Jǫlfluðr.

Et anonymt vers fra 9. årh. i Landnáma lyder: *Bersi brunninrazi / beit geit fyr Herjolfi, / en Herjolfr hokinrazi / hefndi*

¹ Anderledes Bugge i Eddautgaven s. 391 (: ags. *nearwian* »innsnevve«, altså: den som hemmer livsvirksomheten). Til roten **nas* hører derimot ags. *ealdorneru* »livets bevarelse, redning«.

geitr á bersa; d. e. björn brentbak bet en gjet for Herjolv, men Herjolv krumbak hevnet gjeten på björnen. Et tilnavn »brentbak» synes ikke å være naturhistorisk fullt begrunnet for nutidens norske björn. Riktignok er det så at björnens pels ofte er sterkt falmet, og at de glansløse hår kan gjøre inntrykk av å være svidd, men dette gjelder ikke spesielt for dyrets bakdel. Derimot synes der å falle et fullere lys over navnet ut fra en fra finsk og lappisk vel kjent fortelling, hvis oprinnelige formål klarlig er å gi en forklaring av hvorfor björnepelsen har den nevnte farve, — altså et sidestykke til den bekjente fabel om »Hvorfor björnen er stubbrumpet». Grunnformen for den finske fabel er efter Kaarle Krohn, Bär und Fuchs (Hels. 1888), s. 63, følgende: Reven og björnen ser en hakkespett på et tre. Björnen spør om også den kan bli malt slik, hvad reven bejaer. Björnen ber reven om å gjøre dette, og reven fører ham da til en höistakk og befaler ham å stige op. Reven stikker ild på höistakken, og da björnen blir dette var og vil stige ned, ber reven ham vente litt for at farven kan bli sterkere. Siden den tid har björnen svidde hår. Likedan J. A. Friis, Lappiske Sprogprøver, s. 9. At det var bakkdelen, björnen på denne vis fikk svidd, sier sig selv.

I vår gamle skaldediktning og i ranser forekommer flere ganger et substantiv *jolfuðr* (gen. *jalfaðar*) som dels betegner Oden, dels björnen. Denne siste anvendelse er sikkert den oprinnelige, jfr. mine »Odensheite», s. 21¹. Ordet lar sig ikke forklare som nomen agentis, til trots for at det har form derav. Efter en formodning i PBB. 45, 241 er det oprinnelig sammensatt av et adj. **jölvr* (stamme **elwa-*) = ght. *elo* »röd. el. brungul (fulvus)» — hvortil bl. a. gno. *plr* »older» og *jölstr* »pil» — og subst. *fuð*, f. »vulva, bakdel». Herefter vilde bare genitiven (*jalfaðar*) betegne en nydannelse efter analogi med nomina agentis. Når forfatteren begrunner sin etymologi med at navnet (»Gelbarsch») er

¹ Björnenavnet tilhørte oprindelig Tor, blandt hvis tilnavn er *Björn*, og overførtes fra ham til Oden. Jfr. at finsk *ukko* og lappisk *atje* både betegner tordengud og björn (se Folkminnen och Folktankar 1926, s. 163).

gitt »in genauer Beobachtung der Wirklichkeit», synes dog denne påstand lite beføiet. Ialfall har det ikke vært mig mulig å finne vidnesbyrd om at der i Norden eller i Tyskland finnes bjørner med egne farvenyanser på bakkdelen.

Vår norske bjørn er (i følge Collett) mørkebrun eller gulbrun inntil (hos enkelte eldre individer) helt sort. Småungene er gråaktige, men der er også hele stammer (således i Setesdal og Telemarken) med lysegrå pels. I den gno. litteratur nevnes forskjellige farver: *gråbjørn*, *svartr bjørn*, *birnir blakkfjallir* (Edda), det siste nærmest »med mørkebrun pels»¹, jfr. Peder Claussön, efter hvem de største bjørnearter er »blacket paa Haarenne» (hvilket Worm gjengir med *fulvus*). Landbjørnens normalfarve angives følgelig helt treffende med leddet *jöl-* i *jölfuðr*. Og forholdet mellem dette navn og *brunninrazi* blir for så vidt analogt som i begge tilfelle en for hele pelsen karakteristisk betegnelse er begrenset til dyrets bakparti. Likeså er der en nær overensstemmelse deri at også den rød- eller brungule farve (*jöl-*) minner om ilden, jfr. betegnelsen »brandgul».

Den sterkeste innvending som kan reises mot helt og holdent å legge den omtalte fabel til grunn for disse bjørnenavn, er den at våre forfedre kjente dyret så godt², og at deres sterke realistiske sans vilde ha reagert mot en uadekvat benevnelse. Da bjørnepelsen har så sterkt varierende farve hos de forskjellige familier og individer, er det vel ikke utenfor mulighetens grense

¹ Den oprinnelige betydning av dette *blakkr* er "brent", jfr. mine bemerkninger i Arkiv 41, s. 118.

² Dette intime kjenskap kan bl. a. illustreres ved navnet *vilskarpr* ("med innskumpne innvoller") som dyret fører i Eddaens bjørneramse, jfr. Peder Claussöns utsagn (Storms utg. s. 11): blir bjørnen drept om vinteren, er dens tarmer så hvite og rene som om de var vasket, og "suarligen sammen krumpne i hamrom". Man tør herefter måskje formode at navnet *brunninrazi* (: *rass* "anus") har fått en bestyrkelse ved den iakttagelse at bjørnen, når den om våren går ut av hiet, renser sig for "tappen", d. v. s. den stenhårde harpiksaktige propp som tilstopper anus, ved å gni bakkdelen mot sneen.

at der for tusen år siden har eksistert en bjørnerase eller visse bjørnefamilier hvis pels har hatt en sterkere »brandfarve» på bakkdelen enn på den øvrige kropp.

Hjalmar Falk.

Dialekten i Äldre Västgöotalagen ännu en gång.

Tveene forskare ha för inte länge sedan varit inne på frågan om dialekten i Äldre Västgöotalagen, nämligen doc. J. Palmér och fil. dr T. Wennström.

I sin uppsats »Om växlingen ē, ē̄: ey, ei i fornsvenska och nysvenska skrifter», publicerad i bd 40 av denna tidskrift, kommer Palmér (sid. 70) in på mitt lokaliseringsförsök av Äldre Västgöotalagens dialekt¹. Palmérs teori fordrar, att dialekten i fråga flyttas lite längre söderut i landskapet, och mina i nämnda uppsats uppdragna gränser ha därför blivit en smula obekväma för förf. Nu skall jag villigt medge, att jag visst inte tror, att sista ordet i lokaliseringsfrågan är sagt i och med mina reflexioner och mina gränslinjer. Att bestämma dialekten i en handskrift som är mer än 600 år gammal är en i hög grad vansklig uppgift. Korrigeringar i ena eller andra riktningen äro därför bara, vad man kan vänta sig, och jag skall därför genast ändra mening, så snart godtagbara skäl framlagts för en annan åsikt än min. Vad jag däremot bestrider är, att Palmér framdragit sådana skäl. Jag skall bara ta upp till bemötande en enda av hans invändningar. Först skall jag erinra om att jag i min uppsats sökt visa, att lagens språk överensstämmer med en rätt nordlig dialekt i landskapet. (Några socknar väster om Vara). Men i väster böjer ett knippe gränslinjer av åt söder. Detta gör, att blott två av de å min karta upptagna gränslinjerna hindra oss från att söka lagens språk i sydvästra delen av landskapet. Palmér försöker nu överskrida dessa gränser. Han säger a. a. sid. 70: »De av Götlind dragna gränserna äro dock kanske väl snäva. Orsaken till att handskriften lokaliseras så

¹ Min uppsats, kallad Var är Äldre Västgöotalagen skriven, ingår i Språkvetensk. Sällskapets i Uppsala Förhandl. 1919—1921, Bil. C. Upps. Univers. Årsskr. 1921.

långt norrut är sålunda endast frånvaron av formen *færa* för *fara* samt användningen av *hovop* för *huvup*. Den första omständigheten är givetvis ej ensam avgörande, då den innebär en slutsats *ex silentio ...*. Vad författaren menar med att jag i detta fall dragit en slutsats *ex silentio* har jag lite svårt att inse. Å sid. 72 f. i min ovannämnda uppsats säger jag angående gränsen *fara*:*færa* i Västergötland: »Ett ord, som har värde i lokaliseringsfrågan, är verb. *fara*. Detta ord heter i norra Västergötland *fara*¹ ungefär till en linje något söder om Hjo—Stenstorp—Håkanstorp (i Viste), där gränsen böjer av i sydväst. Å ett område söder härom i centrum av landskapet och österut samt längst i söder uppträder formen *fara*². Ett bälte tvärs över Älvsborgs län från Småland upp i Ale, Bjarke och Viste härader har *færa*, *færa* och *fera*³ (gräns 7). I VGL I har detta ord alltid *a*-vokal, trots ett stort antal belägg av verbet i fråga (märk även i pres. sing.): inf. 20 ggr, 3 spi. 12 ggr, 3 spip. 1 g., 3 ppi. 2 ggr⁴, ptc. 6 ggr = 41 ggr. Vi måste således söka lag-språkets område inom de båda förra grupperna». Jag kunde ha skrivit »inom den första gruppen», ty även formen *fara* (med öppet *a*-ljud) är uppkommen ur *færa*, vilket man dock skulle kunna tänka sig vara en fullbordad övergång på lagens tid, varför jag för säkerhets skull även tar med grupp 2 bland de möjliga områdena. Här har jag således visat, att ett stort sammanhängande område av de nutida Västgötamålen har *a*-vokal i verbet *fara*, vidare att detta verb förekommer ett 40-tal ggr i VGL I och alla gångerna med *a*-vokal. Detta förefaller mig inte vara ett tystnadens vittnesbörd utan en i hög grad värtalig högljuddhet. Och måste vi söka *a*-området norr om linjen Hjo—Stenstorp—Håkanstorp, där slutet *a* är enarådande, blir detta indicium *mot* Palmérs antagande till förmån för min

¹ med slutet *a*; i min cit. uppsats användes landsmålsalfabetet. — ² Öppet *a*. — ³ Kursivt *æ* betecknar här mellanljud mellan *ä* och öppet *a*; kursivt *e* bet. s. k. Stockholms-*e*. — ⁴ Bör vara 1 g. Slutsumman blir alltså 40 ggr. Se Pipping, Äldre Västgötalagens ordsfatt.

mening av ännu allvarligare beskaffenhet. Det är inte heller mycket troligt, att området för *fära* utbredd sig på bekostnad av området för *fara*, även om denna möjlighet a priori icke kan förnekas. Det är givetvis vanligare, att en form, som är lika med den riksspråkliga, tränger segrande fram över det område, där en från riksspråket avvikande form råder, än tvärtom. I vårt fall skulle det betyda, att vi visserligen kunna misstänka, att *fära* nu går längre söderut än på 1200-talet men ej gärna, att *fära* sedan dess trängt norrut. Palmérs försök att förlägga lagens språk längre söderut i landskapet synes mig enbart på denna grund vara synnerligen litet att reflektera på. Växlingen \bar{e} , $\bar{e} : ey$, ei i äldre urkunder bör enligt min mening i flera punkter förklaras på ett annat sätt, än Palmér gör i den nämnda uppsatsen. Men detta är ett vidlyftigt kapitel, som jag hoppas kunna komma in på i annat sammanhang. Vad jag velat fästa uppmärksamheten på är att min linje 7 i lokaliseringsfrågan har en mycket allvarlig innebörd och betecknar en gräns, som man torde få svårt att kunna överskrida i sydlig riktning, när man utpekar det mål, som ligger bakom den gamla lagtexten.

* *

*

En annan förf., som kommit in på mitt lokaliseringsförsök av Västgötalagens språk, är T. Wennström i »Studier över vokaltväxlingar i Äldre Västgötalagen. I. Växlingen $a : \bar{a} : e$ i stamstavelse».

Om min teori, att en stor del av \bar{a} -skrivningarna i VGL I beror på en ljudövergång $a > \bar{a}$ framför r^1 , är riktig, blir en väsentlig del av Wennströms resonemang överflödigt, då de flesta beläggen på \bar{a} för väntat a just gäller sådan ställning. Förf. har därför allt intresse av att se med misstro på min framställning. »Några bevis», säger han², »för att övergången $a > \bar{a}$

¹ Se mitt anf. a. sid. 71 f. — ² Wennström a. a. sid. 34.

framför r funnits i västgötiskt språk under tiden mellan VGL I och det nuvarande västgötamålet hava ej heller framlagts av Götlind». Nej, några sådana bevis har jag icke framdragit, men det berättigar inte förf. till att dra den slutsatsen, att sådana bevis inte finnas. Det är rätt underligt, att Wennström inte gjort vidlyftigare undersökning av den saken än en hänvisning till några exempel från Hof, varom mera nedan. Detta är så mycket mer märkligt, som Wennström medger, att om min teori vore riktig, skulle »ett betydande antal æ-varianter få en enkel fonetisk förklaring»¹.

I min uppsats har jag visat, att ett betydande område i mellersta, västra delen av Västergötland i de nutida målen uppvisa en övergång a > ä framför vissa r-förbindelser, t. ex. i ord som *ärjer* 'arg', *särja* 'sarga', *skärper* 'skarp', *värv* 'varv' o. s. v.² Hur gammal är denna övergång? Äro mina förmodanden i det nämnda arbetet riktiga, var övergången åtminstone påbörjad och kanske fullbordad på Äldre Västgötagens tid. Men har man då några andra vittnesbörd, som tala i samma riktning?

Först skall jag säga ett par ord om de av Wennström anförda exemplen ur Hof. Å sid. 35 skriver förf.: »Sven Hof har iakttagit såväl ä-ljud i st. f. a-ljud som a-ljud i st. f. ä-ljud (Dialectus Vestrogothica, s. 35, 38): wärg, wära, arbete; mar, arr, warma. Men han har intet att upplysa om några dialektgränser, och ä liksom a förekommer ofta framför andra konsonanter än r». Detta är att tillskriva Hof en detaljkunskap om Västergötlands dialekter, som han helt enkelt inte kunnat ha och inte heller haft. Detta påstår jag alldeles bestämt. Dialectus Vestrogothica är visserligen i det stora hela ett synnerligen vederhäftigt arbete, men tror man, att det innehåller en ingående beskrivning av Västgöta-målen i det hela, tar man alldeles miste. I stort sett torde det vara en beskrivning på ett enda mål eller

¹ Wennström a. a. sid. 34. — ² Se min anförda uppsats sid. 72 och kartans gräns 6.

snarare en enda målgrupp¹ men med viktiga, mestadels felfria anmärkningar om andra mål i landskapet. Detta måste man ha klart för sig, då man använder Hofs berömda monografi för

¹ Vilken är då Hofs huvuddialekt? Jag kan inte här gå in i detalj på detta spörsmål, men det torde ej vara ur vägen att göra ett par påpekanden. Nat. Beckman har åtminstone på två ställen vidrört problemet, senast i Sven Hof (Göteborg. 1923), sid. 123 f., där B. anser sannolikast, att det till stor del är fråga om Skaratraktens språk och att huvuddialekten torde vara en "utjämnd centralvästgötska". Detta är ett frångående av den av B. i Arkiv XI: 155 framkastade meningen, att det är Hofs barndomsdialekt från Levene s:n, som det närmast är fråga om. Denna tidigare mening är jag snarast böjd för att ansluta mig till. Dock bevisar den av B. framdragna formen fem. *gahlu* 'galen' ingenting i detta fall. Den är belagd flerstädes i landskapet. Formen *duppa* 'doppa' talar ej — som B. tror — för Skara-trakten mot Levene. *Duppa* är belagd just från Levene. Det är en i norra Västergötland vida spridd form. Men exempel kunna framdragas, som stämma med Levene-trakten men icke med Skara. Sådana fall äro: *Qvärn* 'kvarn', hvilken är den enda form, av detta ord, som Hof upptar. Hela norra Västergötland har *kvärn* (med slutet *a*) till en ungefärlig linje N. Fågelås—Stenstorp—Jung, varefter gränsen viker av norrut och når fram till Väneren genom västligaste Källand ej långt från Åse härad. (Här skall jag inskjuta, att VGL I har *kuærn*, vilket väl går i hop med mitt lokaliseringsförsök). Denna gräns är utomordentligt viktig, ty den tycks i en del fall gå nära nordgränsen för *i-omljud på a* i landskapet. Skara ligger långt inne på det område, som har slutet *a* i *kvärn*. Det är anmärkningsvärt, att Hof endast tar upp en form, men det får sin förklaring, om man betänker, att Levene-trakten har *ä* eller numera snarast ett mellanljud mellan *ä* och öppet *a*. Själva Levene ligger dock alldeles i gränsen till det område, som har kvarn med öppet *a*. Dock skulle man häremot kunna invända, att Hof ej tar med formen kvarn, emedan den är lika med riksspråkets form. Hof har "*phlogälla*, *phlogärta*, sv. sädesärta", men ej östra Västergötlands och Skaratraktens former *-ala* och *-äla* (med *ri* > kort *l*). Beläggen på *älla* finnas i västra, mellersta Västergötland. Dock når formen *älla* icke fullt fram till Levene. Han har vidare *kyva* 'tjuga' men ej Skara-traktens *tjuva*. Levene har *tjyva*. Bindevokalen *-e-* i ord som *barrierer* 'barnvärkar' och *armekhlä* peka västerut, även om gränsen — eller rättare gränsbältet — inte går så långt från Skara (se gräns 9 å kartan till mitt anf. a.). Detta får icke fattas så, som om Hof skulle vara okunnig om bindenvokalen *-a-* i Västergötland, vilket han inte är (se

att icke råka ut för missbruk av densamma. Hofs tystnad om denna gräns betyder således i verkligheten ingenting¹.

Det finns ett slags dokument, där man kan vänta sig att finna belägg på övergången $a > ä$ framför r-förbindelser från äldre tid, om den verkligen förefunnits. Jag tänker på ortnamnen å det ifrågavarande området. Vad ha de att berätta?

I SOÄ III, sid. 54 omtalas ett gårdsnamn i St. Mellby s:n i Bjärke härad som heter Oxegården men på 1600-talet hade ett namn, som med nutida riksspråklig stavning skulle skrivas *Svarvarebo*. Detta namn skrivs — utom Suarfurebo 1602 och andra former med a-vokal — *Suerfuerbo* 1608, *Swärwärobo* 1632,

Hof 43 f.) utan endast som exempel på vilken form Hof använder, när han endast känner den ena. Ibland anför han bägge: *munnagiga* och *munnegiga*.

Som exempel på luckor i kannedomen om södra Västergötlands språk kan nämnas, att Hof endast anför *ullbär* som benämning på *hallon*. Han nämner intet om *bringebär*, som dock är hallonets namn i nästan hela Älvsborgs län (d. v. s. ungefär i halva Västergötland). *Spjänna* 'spjärna' anföres som enda form. Den i sydöstra och mellersta delen av landskapet ända upp i Vilske, Gudhems och Vartofta härader vanliga formen *spjüna* jämte *spjärna* (med lång vokal) noteras ej. Likaledes kan man nog ej komma ifrån, att den av Hof anförda psalmversen

Hann ajr ajt barn så lajten å så klajn,
Summ hajmell å johl uppehøller allajn (Hof sid. 27)

förräder, att förf. inte haft närmare kontakt med Västergötlands diftongområde. Det verkar, som om någon av Hofs prästerliga vänner eller släktingar från södra Västergötland försökt för Hof återge sina församlingsbors "perversa pronounciation" vid psalmsången i kyrkan och i sin iver att framhålla denna språkegenhet råkat sätta in diftong på tre ställen, där den inte skall vara.

Med detta har jag på intet sätt velat förringa Dialectus Vestrogothica. Jag har bara velat peka på att även denna ypperliga källa måste användas med urskillning, och att den inte är något slags "allt för alla" i fråga om landskapets dialekter.

¹ Man skulle nästan kunna säga, att Hof antytt, att sådana områden, som jag ifrågasatt, föreligga, då han t. ex. vid art. *Arta* 'arta' skriver: "arta, ärtä, arrterr et rustice ahlterr, sv. ärt, ärterr", fast han icke uttryckligen säger, att dessa former höra till skilda områden.

Swerfwerebo 1635, *Swerfwarebo* 1680, 1692. Det är väl otvetydigt, att i denna dialekt en övergång *a* > *ä* framför *rv* förefanns på 1600-talet.

I Ale härad finns en socken, som heter Starrkärr. Denna ligger å det nämnda ä-området. Starrkärr, som även är bynamn, skrivs enligt SOÄ III, sid. 18, i äldre källor: *Sterkier* 1564, 1590, *Sterkär* 1576, 1640, *Sterecker* 1581, *Stärker* 1594, *Stärkier* 1605 1689, *Sterkär* 1611, *Sterkeerr* 1650, *Sterkierr* 1660, 1715, *Stärckierr* 1655, 1731, *Sterekiäre* 1700, *Stärkekiärr* 1761 m. fl., *Stärrkärr* 1811. Äldre nutida dialektuttal är *Stärke*. Ortnamnskommittén tvekar ej ett ögonblick om att detta namn är sammansatt av ordet *starr* och *kärr*. »Byn ligger vid sank mark». SOÄ III, sid. 19.

Nu ha vi således nått tillbaka till 1500-talet, ty uppenbarligen hade i detta mål redan då inträtt en övergång *u* > *ä* framför *rr*.

Däremot är kanske ett annat namn, Härstorp, (gård i Rommele s:n i Flundre härad, SOÄ V, sid. 28 f.) tvetydigt. Det skrivs 1546 *Harastorp*, men senare *Herristorp* 1564, 1568 o. s. v. »Förra led. är», säger kommittén, »gen. av Harald i dess fsv. biform Häreld». Dialekten torde dock ej utesluta, att man utgår från Harald.

I Molla s:n, Gäsene härad, finns en gård, som nu skrives Häla. Namnet stavas i ett diplom från 1413 *Härdha* (SOÄ VI, sid. 132). Ortnamnskommittén anser, att namnet snarast sammanhänger med ett »fnord. ord *hardh* 'skogigt berg', som ingår i Hardemo (äldst *Hardhem*) hd i Närke, no. *Hardanger*, ty. *Harz*. m. m.» Att tolka namnet *Häla* som uppkommet ur ett **Hardha* 'de skogiga bergen' stämmer väl överens med det kända förhållandet, att Västergötland även för övrigt är så rikt på dylika naturbetecknande bebyggelsenamn (typen Backa, Berga, Dala o. s. v.).¹ Med stor sannolikhet ha vi därför här ett belägg på den efterfrågade övergången från en så avlägsen tid som

¹ Jfr I. Lundahl: Falbygdens by- och gårdnamn, sid. 196 f.

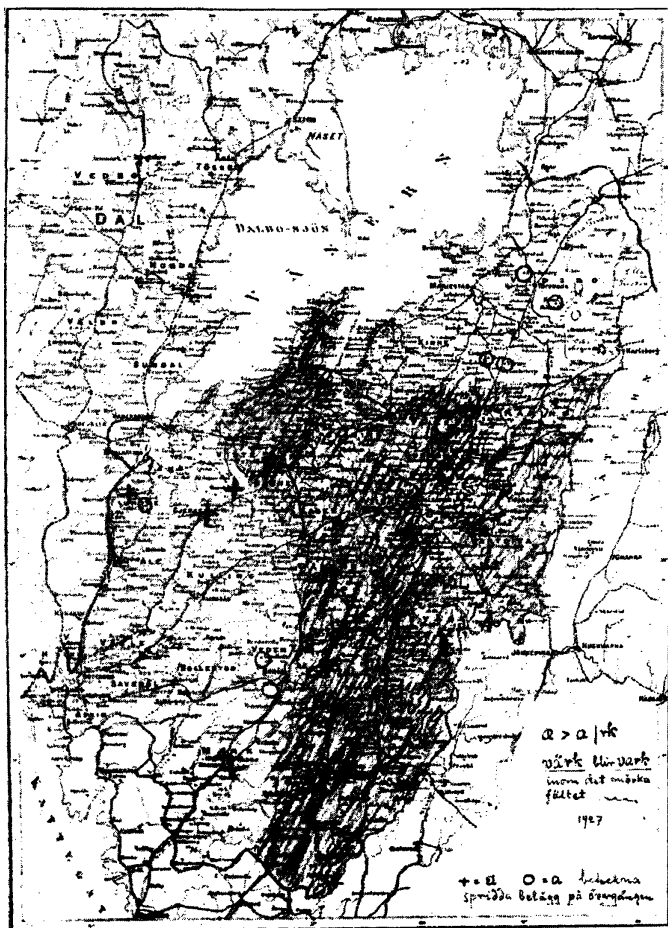
början av 1400-talet. Men då är det ju inte mer än något över 100 år igen, tills vi äro framme vid tiden för nedskrivandet av Äldre Västgötalagens bevarade handskrift, och det är ju inte så överväldigande stor lucka, då det gäller en tidrymd på 650 år.

Jag har inte någon anledning att här bemöta alla de ställen i Wennströms avhandling, som för mig te sig vilseledande. Ett par påpekanden ytterligare skall jag dock göra, därför att de beröra min framställning i det citerade arbetet. Wennström gör sig mycket besvär med att visa, att en övergång $\text{æ} > a / r$ ägt rum på Västgötalagens tid¹, detta för att förklara en del *a*-varianter i ord som *hæræd* (æ 13, a 6 ggr), *sværiæ* (æ 19, a 1 ggr), *væria* (æ 24, a 2 ggr), *handæværki* (æ 1, a 1 g.), *nipingsværk* (æ 13, a 1 ggr) etc.² Att det område, där $\text{æ} > a$ framför *r* ligger i en annan del av landskapet, än där lagen efter vad jag på många och icke godtyckliga skäl sökt fastslå, tager Wennström icke hänsyn till. Även jag har varit inne på förklaringar av dessa *a*-varianter. »Denna vacklan kan bero på att vokalen i fråga varit av det slag, som den ännu tycks vara på en stor del av området i nämnda ställningar, nämligen ett mellanljud mellan *a* och *æ*, ibland mer likt det förra (särskilt i områdets ytterkanter norrut), ibland mer likt det senare. Skrivaren har ena gången uppfattat detta mellanljud som ett *a*-ljud, andra gången som ett *æ*-ljud. Majoriteten av skrivningarna ha dock ej *æ* utan *a*³, och vi böra därför knappast söka vår lagdialekt på genuint område med *æ* (< *a*) framför *r*-förbindelser utan på ett övergångsområde. — På samma sätt kunna *a*-skrivningar för väntat *ä* i ställning före *r* förklaras⁴. — — Samma mellanljud, som ovan är omtalat, råder även härvidlag i de nutida målen på nämnda område». ⁵ Denna förklaring har Wennström icke tagit någon notis om lika litet som han tycks ha lagt märke

¹ Wennström sid. 49 ff. — ² Se Wennström sid. 54. —

³ Detta gäller *æ* för väntat *a*. — ⁴ spärrat här. — ⁵ Mitt a. a. sid. 72.

till ett yttrande å samma sida: »Visserligen förekommer en alldeles motsatt — och vida mer bekant — övergång av $\ddot{a} > a/r$

Karta över övergången *värk* > *varck*. Formen *varck* förekommer inom det mörka fältet. ○ = spridda belägg på övergången. + = spridda belägg på mellankvokalen mellan *ä* och *a*.

i en stor del av Västergötland» ... Vilken denna del är, framgår av den karta över *värk* > *varck*, som här bifogas. Jag skall endast tillägga, att i vissa ord är området något större, i andra däremot

mindre. Det valda exemplet ger dock, tror jag, ett gott begrepp om företeelsens kärnområde.

Med denna karta för ögonen blir det för läsaren lättare att förstå, hur oriktig den förklaring är, som Wennström ger (sid. 53) av fenomenet, att ä ej övergått till a i Holsljungamålets *pela*¹ 'pärla': »Om det apikoalveolara ljudet (r + konsonant) reduceras och övergår till ett med r ej homorgant ljud, synes övergången æ > a hava uteblivit». Förhållandet är emellertid det, att ett stort område av Västergötland har formen *pala* med övergång och ett annat område formen *päla* utan övergång av ä > a. Enligt Wennströms hypotes blir ju formen *pala* fullkomligt oförklarlig.

Slutligen vill jag opponera mot det sätt, på vilket förf. talar om »det nuvarande västgötamålet». Hur mycket känner då förf. till av Västergötlands dialekter, som han på många ställen måste yttra sig om?

Ur Landsmålsarkivets rika samlingar från landskapet har han endast tagit kännedom om 2 (Skånings och Valle) av Västergötlands 31 häradar eller 15 av landskapets c:a 450 landskommuner. Och dessa socknar känner han endast genom typordslistor². Det är inte att förvåna sig över att han rör sig på gungande grund och inte så sällan tar miste. Så t. ex. hänger resonemanget om *lata*: *lætu*: *leta* 'låta' (s. 46 ff.) helt och hållet i luften, då författaren ej tycks känna till, att nutida Västgötamål har både *lata* och *låta*. Det finns inte den minsta anledning att frångå Noreens och Kocks förklaring av *lætu* som beroende på inflytande från en omljudd presensform *læter*, som dessutom hade stöd i preter. *læt*.

Å sid. 57 har författarens bristande kännedom om det mål, han behandlar, spelat honom ett annat spratt. Han tycks tro, att en nutida växling *a*: *æ*: *e*³ förefinnes i ord som *där*, *därmed*

¹ *e* betecknar i W:s avhandling s. k. Stockholms-e. — ² Se Wennström sid. 93. — Härtill kommer naturligtvis tryckta framställningar rörande västgötamålen. — ³ *a* = öppet a, *æ* = "mycket öppet ä", *e* = Stockholms-e i Wennströms avh.

o. d. inom samma mål. Till detta resultat har han kommit genom att sammanställa former från Skånings härad med former från Kind. Och å sid. 55 säger han: »Visserligen förekommer i det nuvarande västgötamålet hos några ord en växling $\text{æ} : \text{æ} : \text{e}$ » ... Jag vet mig aldrig i en och samma dialekt ha iakttagit en sådan växling. Å vissa håll svävar man mellan æ och ä , å andra mellan a och ä , å ett tredje mellan ä och e men icke mellan alla dessa ljud eller mellan t. ex. $\text{æ} : \text{ä} : \text{e}$ eller $\text{a} : \text{æ} : \text{e}$ på en ort. Det är metodiskt alldeles förkastligt att sammanställa bevismaterial från olika hörn av landskapet som jämbördigt och framdraga resultatet till jämförelse med Västgötalagens språk. Vokalserien i Skånings härad är helt olika med vokalserien i Holsljungamålet i Kind. Kanske är vokalskicket i dessa mål fullt lika artskilda som t. ex. vokalskicket i mellersta Södermanland är artskilt från vokalskicket i Skånings härads mål. Det vore ungefär lika rimligt att framdra exempel från Södermanland och sammanställa det med materialet från Skånings härad som att hämta exemplen från Kind, trots att detta härad ligger i Västergötland.

Till slut vill jag anmärka, att jag här icke haft någon anledning att gå in på vad jag anser vara av värde i förf:s avhandling. Jag har av lättförstådda skäl kommit att syssla med svagheter.

Alla de påpekade bristerna torde kunna hänföras till en enda: förf:s bristande kännedom om det mål, som ligger bakom den handskrift, vars språk han behandlar. Det är svårt att komma fram till fördjupad förståelse av gångna århundradens

¹ Felaktigt uppger W., att såväl *dēr* (Stockholms-e) som *dār* (öppet a) förekommer i Danells typordlista från Synnerby. Denna har s. 4 *dar* och *där*. Växelform här får en mycket enkel förklaring i det förhållandet, att Synnerby ligger i gränsbältet mellan *där* och *dar*. Däremot har Holsljungamålet i Kind formen *der* (Stockholms-e). Förklaringen ligger däri, att en stor del av södra Västergötland har ett mycket slutet ä-ljud, vilket alls icke är fallet i häradena omkring Skara.

språk sådant detta varit som levande mål på annan väg än genom att ta grundlig kännedom om de levande folkmålen. I detta hänseende äro de nutida dialekterna inkörsporten till språkhistorien, och någon genväg torde ej finnas.

Uppsala i oktober 1927.

Johan Götling.

Bibliografi för 1926¹.

Av Sven Grén Broberg.

I. Bibliografi, litteraturhistoria och biografi.

- Afzelius, Nils.* Svensk litteraturhistorisk bibliografi. 43. 1924. (Samlaren. N. F. Årg. 7. Bihang. 52 s.)
- Bring, Ragnar.* Bibliografi över de under 1925 från trycket utgivna, huvudsakligen svenska skrifter och uppsatser, som röra modersmålsundervisningen. (Årsskrift f. modersmålslärares förening. 1926. S. 37—54.)
- Broberg, Sven Grén.* [Nordisk filologisk] Bibliografi för 1924. (Ark. Bd 42. S. 343—384.)
- Cappelin, O.* Anteckningar till en småländsk bibliografi. (Hyltén-Cavallius-föreningen. Årsbok. 1926. S. I—IX, 3—122.)
- Cleve, Nils.* Bibliografi över Finlands arkeologiska litteratur 1918—1925. (Finskt museum. 33. S. 39—62.)
- Collijn, Isak.* Kalendarium Munkalivense, ein schwedisch-norwegisches Birgittinerkalendarium. (Mittelalterliche Handschriften . . . Festgabe zum 60. Geburtstage von Hermann Degering. S. 82—92, 1 faksim.)
- Femten Aars Virksomhed. Det danske Sprog- og Litteraturselskab, stiftet 29. April 1911. Kbh. 8:o. (3), 62 s.
- Jahresbericht über die erscheinungen auf dem gebiete der germanischen philologie. Hrsg. von der Gesellschaft für deutsche philologie in Berlin. Jahrg. 45 (1923), 46 (1924) = N. F. Bd 3, 4. Berlin. 8:o. VIII, 176 s.; X, 237 s.

¹ Några skrifter, tryckta före 1926, som icke kommit att medtagas i föregående årsbibliografier, anföras även här. Av utrymmesskal hava tyvärr 49 skrifter, huvudsakligen inom avdelningarna V, VI och »Bihang», måst uteslutas. — Förteckning å starkare förkortningar av tidskriftstitlar m. m. bifogas vid slutet av bibliografien.

- Krarup, Alfr.* Fortegnelse over historisk Litteratur for Aaret 1924 vedrørende Danmarks Historie. (HTda. R. 9. Litteraturhefte 1924. S. 41—79.)
- Larsen, Henning.* MS Royal Irish academy 23 D 43 [an Icelandic vellum MS]. (MPh. Vol. 23. S. 385—392.)
- Melhus, Alf C.* Litt om lokalhistorisk arbeide og noen skrifter om nordtrønderske forhold. (Nordtrøndelag historielag. Årbok f. 1926. S. 60—64.)
- Munthe, Wilhelm.* Svarteboka. (Boken om bøker. Aarsskr. f. bokvenner. 1. S. 86—93.)
- Nordberg, H.* Sakregister till Budkavlen 1—5. (Budkavlen. Årg. 5. S. 105—130.)
- Olafsen, O.* Eldre bygdebeskrivelser og deres forfattere. (Heimen. Bd 2. S. 21—28, 46—54.)
- Scheel, Fr.* Våre arkiver og den lokalhistoriske forskning. (Heimen. Bd 2. S. 1—20.)
- Setterwall, Kristian.* [Svensk historisk] Bibliografi 1925. (HTsv. Årg. 46. Bilaga. 56 s.)
- Sommerfeldt, W. P.* [Norsk arkeologisk] Bibliografi 1924. (For. t. no. fort. bev. Aarsb. f. 1924. S. 287—300.)
- Vorgeschichtliches Jahrbuch. Für die Gesellschaft für vorgeschichtliche Forschung hrsg. von *Max Ebert*. Bd 1. Bibliographie des Jahres 1924. [S. 59—67. *Rothman, S.* Skandinavische Länder.] — Bd 2. Bibliographie des Jahres 1925. [S. 145—163. *Rothman, S.* Skandinavische Länder.] Berlin u. Lpz. 8:o. [Bd 1:] VI, 157 s., 1 portr., 1 pl. [Bd 2:] IV, 344 s.
-
- Frandsen, Ernst.* Mariaviserne. Den lyriske Madonnadigtning fra Danmarks Middelalder, belyst gennem Bønnebøgernes Prosatexter. Ak. avh. Kbh. 8:o. 224 s.
- Hamel, A. G. van.* De Scandinavische Hamletsage. (Neophilologus. Jahrg. 11. S. 278—280.)
- Kjellén, Alf.* Några undersökningar rörande det liturgiska dramat i Sverige. (Samlaren. N. F. Årg. 7. S. 1—32.)
- Koht, Halvdan.* Var Magnus den Gode skald? (HTno. R. 5. Bd 6. S. 576—578.)
- Landberg, Georg.* Om källorna till vår yngsta rimmade rikskrönika 1452—1520. (Samlaren. N. F. Årg. 7. S. 133—149.)
- Nordal, Sigurdur.* Samanhengen i islensk bokheim. *Adolf Førsund* settu um til norsk. (Norsk pedagog. årbok. 1926. S. 11—26.)
- Noreen, Erik.* Den norsk-isländska poesien. Sthm. 8:o. 319 s. (Ann. Litteris. Vol. 3. S. 254—262 av *Andreas Heusler*. — Skirnir. År 100. S. 224—226 av *Jakob Jóh. Smári*.)
- Einige Bemerkungen über den Ursprung des Stabreims in der alt-

- germanischen Dichtung. (Festschrift Friedrich Kluge zum 70. Geburtstag . . . dargebracht. S. 92—99.)
- Paasche, Francis.* Norges og Islands litteratur indtil utgangen av middelalderen. *Kria* 19[23—]24[—26]. 8:o. (4), 511 s., 2 faksim., 1 pl. (= *Bull, Francis, og Paasche, Fredrik.* Norsk litteraturhistorie. Bd 1.)
- Sandwall, Fredrik.* Nya akter i rättsgången om Gilliare Kwaal. Lucidor i egenhändiga inlagor till Svea hovrätt. (Samlaren. N. F. Årg. 7. S. 33—108.)
- Schück, Henrik, och Warburg, Karl.* Illustrerad svensk litteraturhistoria. 3., fullständigt omarbetade uppl. utg. av *Henrik Schück.* D. 1. Forntiden och medeltiden. Sthm. 8:o. XIII, 464 s., 23 pl.-bl.
- Strömholm, D.* Försök över Beowulfdikten och Ynglingasagan. (Edda. Bd 25. S. 233—249.)
- Sylvan, Otto.* Den svenska versen från 1600-talets början. En litteraturhistorisk översikt. 1:2. S. 197—256. Gbg. 8:o. (= GHÅ. Extraband. 1.)

Cahen, M.

- Audler, Charles.* L'œuvre de Maurice Cahen. 1884—1926. (Revue universitaire. Année 35. T. 2. S. 399—415.)
- Meillet, Antoine.* Maurice Cahen. 1884—1926. Paris. 8:o. 10 s., 1 portr. (Extrait de l'Annuaire de l'École pratique des hautes études, section des sciences historiques et philologiques. 1926—1927.)
- Nécrologie. Maurice Cahen. (Bulletin de la faculté des lettres de Strasbourg. Année 5. No 1. 1er nov. 1926. S. 14—15.)

Gering, H.

- Jónsson, Finnur.* Hugo Gering. 1847—1925. (MoM. 1926. S. 65—70.)
- K[auffmann], F.* Hugo Gering. (ZfdPh. Bd 50. S. 339—354, portr.) — [Tillägg:] Publikationen von Hugo Gering [von *H. Gering* zusammengestellt]. (Ibid. S. 354—361.)

Høysgaard, J. P.

- Bertelsen, Henrik.* Jens Pedersen Høysgaard og hans Forfatterskab. Kbh. 8:o. XI, 257 s.

Jónsson, Jón, [† 1920].

- Ólason, Páll Eggert.* Síra Jón prófastur Jónsson að Stafafelli. (Skirnir. Ár 100. S. 38—44.)

Montelius, O.

- Gustaf Oscar Augustin Montelius. *^{9/9} 1843, †^{4/11} 1921. (Kungl. sv. vetenskapsakad:s årsbok. 1926. S. 273—285, 1 portr.)

Noreen, A.

Bergman, Bo. Inträdestal i Svenska akademien den 20 december 1925 [över Adolf Gotthard Noreen]. (Sv. akad:s handlingar ifrån år 1886. D. 36. S. 27—47.)

Friesen, Otto von. Adolf Noreen — läraren och forskaren. Minnesord vid Adolf Noreens grav den 19 juni 1925. (Göteborgs nations skriftserie. 4. S. 11—13.)

Olsen, Magnus. Minnetale over prof. dr. Adolf Noreen. (Det norske videnskaps-akademi i Oslo. Årbok. 1925. S. 89—104.)

Ólafsson frá Grunnavík, Jón, [† 1779].

Helgason, Jón. Jón Ólafsson frá Grunnavík. Gefið út af Hinu íslenska fræðafjelagi i Kaupmannahöfn. Kph. 8:o. (8), 364 s. (= Safn Fræðafjelagsins um Ísland og íslendinga. Bd 5.)

Söderwall, K. F.

Seip, Didrik Arup. Minnetale over prof. dr. Knut Fredrik Söderwall. (Det norske videnskaps-akademi i Oslo. Årbok. 1925. S. 44—47.)

II. Lärda sällskaps skrifter, tidskrifter och samlingar.

Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, udg. af Det kongelige nordiske Oldskrift-Selskab. 1925. R. 3. Bd 15. Kbh. 8:o. (5), 286, XXIV s. — 1926. R. 3. Bd 16. Kbh. 8:o. (3), 300, IV s.

Acta philologica scandinavica. Tidsskrift for nordisk Sprogforskning. Udg. af *Johs. Brøndum-Nielsen* og *Lis Jacobsen*. Bd 1. H. 1—3. S. 1—304. Kbh. 8:o.

Árbók hins íslenska fornleifafjelags. 1925—1926. Rvík. 8:o. 88 s., 1 pl.

Arkiv för nordisk filologi, utg. . . . genom *Axel Kock*. Bd 42 (= N. F. Bd 38). H. 2—4. S. 97—384, (4) s. — Bd 43 (= N. F. Bd 39). H. 1. S. 1—96. Lund. 8:o.

Bergens museums aarbok. 1924—1925. Historisk-antikvarisk række. Red. av *Carl Fred. Kolderup*. Bergen. 8:o. (3), 23 s.; 42 s.; 57 s., 7 pl.; 34 s., 3 pl.

Danmarks Folkeminder. Nr 33, Kbh. 8:o. 159 s. — Nr 34. Kbh. 4:o. 232 s., 12 pl.

Danske Studier. udg. af *Gunnar Knudsen* og *Marius Kristensen*. 1926. (= Bd 23 = N. R. Bd 11 = Univ.-Jubilæets danske Samfund. Nr. 271, 273.) Kbh. 8:o. (3), 188 s.

- Edda. Nordisk tidsskrift för litteraturforskning. Red. av *Francis Bull*. Bd 25, 26. Oslo. 8:o. (3), 360 s.; (3), 384 s.
- Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift, utg. av *Gustaf Upmark*. 1926. Sthm. 8:o. (2), 2, 228, 75, 18 s.
- Folkminnen och folktankar. Populärvetenskaplig tidskrift, red. av *C. W. von Sydow* och *H. Celandér*. Utg. av Västsvenska folkminnesföreningen. Bd 13 (1926). Gbg. 8:o. (3), 204 s.
- Foreningen til norske fortidsmindesmærkers bevaring. Aarsberetning for 1924. Aarg. 80. Oslo. 8:o. (3), 308 s.
- Fornvännen. Meddelanden från K. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Under redaktion av *Sigurd Curman*. 1926. Årg. 21. Sthm. 8:o. (6), 434 s.
- Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskrift. 1925. Gbg. 8:o. (2), 2, (3), 81 s.
- Historisk tidskrift för Finland. Utg. av *Eric Anthoni*. Årg. 11 (1926). Hfors. 8:o. (4), 204 s.
- Historisk tidskrift, utg. av Svenska historiska föreningen genom *Sven Tunberg*. Årg. 46 (1926). Sthm. 8:o. (1), VI, 420, 56, 5 s.
- Historisk Tidsskrift, udg. af Den danske historiske Forening . . . Red. af *Ellen Jørgensen*. R. 9. Bd 4. H. 3—4. S. 221—412, (4) s. — Bd 5. H. 1. S. 1—188. — Litteraturhefte 1924. S. 41—79. Kbh. 8:o.
- Historisk tidsskrift, utg. av Den norske historiske forening. 1926. Lev. 1 (= R. 5. Bd 6. H. 6. S. 481—592). Oslo. 8:o.
- Islandica. An annual relating to Iceland and the Fiske Icelandic collection in Cornell university library. Vol. 17. *Hermannsson, Halldór*. Two cartographers. Guðbrandur Thorláksson and Thórður Thorláksson. Ithaca, N. Y. 8:o. (9), 44 s., 2 portr., 9 bl. kartor.
- Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens handlingar. D. 33 (= N. F. 13): H. 3 = Nr 5, 6. — D. 36 (= 3. följden D. 3): 1. Sthm. 8:o. 140 s.; 8 s.; 203 s.
- Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens årsbok. 1926. Under red. av *Sigurd Curman*. Sthm. 8:o. (3), 19, LXXX s.
- Literaturblatt für germanische und romanische Philologie. Hrsg. von *Otto Behaghel* und *Fritz Neumann*. Jahrg. 47 (1926). Lpz. 8:o. XXVIII, 400 sp.
- Maal og minne. Norske studier, utg. av Bymaals-laget ved *Magnus Olsen*. 1926. Oslo. 8:o. (3), 204 s.
- Mémoires de la Société Royale des antiquaires du Nord. Nouv. série. 1925, 1926—27. Copenh. [1926]. 8:o. [1925:] s. 337—440, (6) s.; [1926—27:] 128 s. [Innehåller avhandlingar i fransk övers., förut publicerade i Aarb.]
- Namn och bygd. Tidskrift för nordisk ortnamnsforskning . . . utg. av

- Jöran Sahlgren*. Årg. 14 (1926): H. 1—4. Lund 1926—1927. 8:o. (4), 192 s. — H. 5 (= Bil. B: 2). S. 49—98. Lund. 8:o.
- Norsk folkekultur. Folkeminne-tidsskrift, styrt av *Rikard Berge* ... Aarg. 12. Skien. 8:o. (3), 124 s. — Tilleggsbøker: *Omhold-Jensen, J.* Telemark fylke i gammel tid. 68 s. *Nylænd, Johanne*. Norske plantefargar. 3. utg. 32 s.
- Nysvenska studier. Tidskrift för svensk stil- och språkforskning, utg. av *Bengt Hesselman, Olof Östergren*. Årg. 6 (1926). Upps. 8:o. (3), 304 s.
- Oldtiden. Tidsskrift for norsk forhistorie. Redaksjon: *A. W. Brøgger, Bjørn Hougen*. Bd 11. H. 1. S. 1—80. Oslo. 8:o.
- Publications of the Society for the advancement of Scandinavian study. Scandinavian studies and notes. Vol. 9. No. 1—4. S. 1—118. Lawrence, Kansas, U. S. A. 8:o.
- Rig. Föreningen för svensk kulturhistoria. Tidskrift. Under redaktion av *Sune Ambrosiani*. Bd 9 (1926). Sthm. 8:o. (5), 192 s., 1 portr.
- Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmenta að fornu ok nýju. Gefið út af Hinu íslenzka bókmentafélagi. 5:5. S. 131—290. Rvík. 8:o.
- Samfundet S:t Eriks årsbok. 1926. Utg. genom *Gustaf Upmark*. Sthm. 8:o. (8), 180 s. — Samfundet S:t Eriks årsböcker 1903—1922. Innehållsförteckning och register. Sthm 1924. 8:o. (4), 214 s.
- Samlaren. Tidskrift för svensk litteraturhistorisk forskning. N. F. Årg. 6 (1925), 7 (1926). Upps. 8:o. (3), 234, (7) s.; (3), 178, 52, (4) s. (= Skrifter, utg. av Svenska litteratursällskapet. 1. N. F. 6, 7.)
- Samlingar, utg. af Svenska fornskrift-sällskapet. H. 162. S. 1—32. Sthm (tr. i Lund) 1925—26. 4:o. — Ser. 2. Latinska skrifter. Bd 1. H. 2. S. 81—160. Sthm (tr. i Upps.) 8:o.
- Skrifter, utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland. 178:2, 185—189. Hfors. 8:o. [178:2:] S. 321—578, (4) s.; [185:] (7), 148, (8) s.; [186:] (4), 196 s.; [187:] (7), 859 s.; [188:] (7), 369 s.; [189 = StNF. Bd 17:] (5), 12, 3, 139 s.
- Svenska landsmål och svenskt folkliv. Tidskrift utg. genom *J. A. Lundell*. 1925. H. 1, 2, 4. (= H. 166, 167, 169 fr. början.) Sthm (H. 169 tr. i Nybro). 8:o. [H. 166:] (2) s., s. 67—146, 36, (5) s.; [H. 167:] 110, (8) s.; [H. 169:] 98 s.
- Sydsvenska ortnamns-sällskapets årsskrift. 1926. Lund. 8:o. (4), 35 s.
- Upplands fornminnesförenings tidskrift. Utg. ... av *Oskar Lundberg*. 40 (= Bd 10. H. 1). [Med bilaga: *Aschaneus, Martinus*. Sigtuna och Norrsunda. Tvenne antikvariskt-topografiska manuskript, utg. och kommenterade av *Gunnar Gihl*. Ak. avh. Upps. 1925.] Upps. 1925—1926. 8:o. 96, XXXVIII, (1),

104 s., 1 pl., 1 karta. (Anm. av bilagan: Fornv. 1926. S. 347—350 av *Bengt Thordeman.*)

III. Nordisk språkvetenskap.

1. I allmänhet.

- Agrell, Sigurd.* Zur Geschichte des indogermanischen Neutrums. (K. Humanist. vetenskapssamf. i Lund. Årsberättelse. 1925—1926. S. 17—64.)
- Belsheim, Einar.* Norge og Vesteuropa i gammel tid, fra begyndelsen av vor tidsregning indtil slutningen av vikingetiden (ca. aar 1 til ca. 1050). En historisk-linguistisk undersøkelse. Lev. 3. S. 165—220. Oslo. 8:o.
- Cahen, Maurice.* "Genou", "adoption" et "parenté" en germanique. (BSL. T. 27. S. 56—68.)
- Collinder, Björn.* Från språkgränsen i Gällivara. (Norrbotten. 1926. S. 120—126.)
- Ekwall, Eilert.* Nord. ä 'ä' i engelska namn. (NoB. Årg. 14. S. 145—161.)
- Något om nordiska ortnamn i England. (Sydsv. ortnamnssällsk:s årsskr. 1926. S. 1—13.)
- Gunnarsson, Freysteinn.* Dönsk orðabók með íslenzkum þýðingum. Orðabók Jónasar Jónassonar og Björns Jónssonar aukin og breytt. Rvik. 8:o. VIII, 749 s.
- Jiriczek, Otto L.* Der Lautwert des runischen *R* zur Vikingerzeit. (Engl. Studien. Bd 60. S. 217—237.)
- Jones, G. Peredur.* Some Scandinavian elements in the Red Book of Hergest triads. (Revue celtique. Vol. 43. S. 174—177.)
- The Scandinavian element in Welsh. (Zeitschr. f. celtische Philol. Bd 16. S. 162—166.)
- Karsten, T. E.* Begreppen ras och kultur i språkets belysning. Hfors. 8:o. 17 s. (= Finska vetenskaps-societeten. Minnesteckningar och föredrag. 4:6. I Societas scient. fennica. Årsbok. 4.)
- Zur Kenntnis der ältesten germanischen Lehnwörter des Ostseefinnischen (unter Berücksichtigung der iranischen und baltisch-slavischen Wörter). (APhS. Bd 1. S. 244—283.)
- Kluge, Friedrich.* Nominale stambildungslehre der altgermanischen dialekte. 3. aufl., bearb. von *Ludwig Sütterlin* und *Ernst Ochs.* Halle (Saale). 8:o. XI, 155 s. (= Sammlung kurzer grammatiken german. dialekte. Erg.-reihe. 1.)
- Kock, Axel.* Om språkets förändring. 3. uppl. Gbg 1925 (omsl. 1926). 8:o. 215 s.

- Kock, Ernst A.*, Dorthin, dort, von dort. (Festschrift Friedrich Kluge zum 70. Geburtstage ... dargebracht. S. 75—77.)
- Larsen, Henning.* Tvibytna. (PSS. Vol. 9. S. 18—20.)
- Ljunggren, Ragnar.* Om den opersonliga konstruktionen. Ak. avh. Upps. 8:o. (1), XIX, 355 s. (Åven = UUÅ. 1926. Bd 2. Filos. språkv. 6.)
- Loewenthal, J.* Etymologien. [an. þoka, lúka, germ. Nerthus m. m.] (WuS. Bd 9. S. 191—193.)
- Wirtschaftsgeschichtliche Parerga. (WuS. Bd 9. S. 173—191.)
- Meyer, Elisabeth Marie.* Die Bedeutungsentwicklung von germ. *mođa-. (Diss. Lpz.) Halle (S.). 8:o. 70 s.
- Moosberg, N.* Några lapska ortnamn på kartbladet nr 32 Tärna. (NoB. Årg. 14. S. 39—50.)
- Neckel, Gustaf.* Germanische Syntax. (APhS. Bd 1. S. 1—23.)
- Zur vorgeschichtlichen beugung männlicher n-stämme. (Ark. Bd 42. S. 304—313.)
- Nyrop, Kr.* Le mot "bruman". (APhS. Bd 1. S. 301—302.)
- Ordenes Liv. Bd 3. Kbh. 8:o. (8), 194 s. (Anm. [av bd 2:] Leuvense Bijdragen. Jaarg. 18. Bijblad. S. 48—51 av *H. Logeman.*)
- Rooth, Erik.* Altgermanische Wortstudien. Halle a. S. (tr. i Upps.) 8:o. IV, 123 s.
- Russow, Walther v.* Wikinger. (Teuthonista. Jahrg. 2. S. 168.)
- Sahlgren, Jöran.* De nordiska språkens indelning. (Vetenskaps-societeten i Lund. Årsbok. 1926. S. 61—66.)
- Schjøtt, S.* Dansk-norsk ordbog. 2 utg., litografisk avprent etter fyrste utg. Oslo. 8:o. XVI, 996 s.
- Schröder, Edward.* Zu Haupt als Quelle. (NoB. Årg. 14. S. 20—30.) — Med anledn. härav: *Ekwall, Eilert.* Eng. head 'källa'. (Ibid. S. 126—132.)
- Schütte, Gudmund.* Nordisk og frisisk Artikelforskning. (DSt. 1926. S. 90—95.)
- Seip, Didrik Arup.* Svensk-norsk ordliste. Oslo. 8:o. 62 s.
- Senn, Alfred.* Germanische Lehnwortstudien. (Diss. Freiburg i. Schw.) Heidelberg 1925. 8:o. 66 s.
- Steenstrup, Joh.* Skornetal og Næfgiæld samt Tolkingen af nef, skalli, kollr som Navneled. (Ark. Bd 43. S. 19—33.)
- Wadstein, Elis.* Birka och birk. (NoB. Årg. 14. S. 1—10.)
- Western, Aug.* Tankens makt over sproget. En populær fremstilling av ordenes betydningsutvikling. Oslo. 8:o. (8), 99 s.
- Zachrisson, R. E.* OE. dæn(n), M. Dutch dan, and the name of Danmark. (APhS. Bd 1. S. 284—292.)
- Topographical names containing primitive Germanic *geb. (NoB. Årg. 14. S. 51—64.)

2. Isländska och fornnorska.

a. Grammatik och lexikografi.

- Buckhurst, Helen McMillan.* An elementary grammar of old Icelandic. Lond. 1925. 8:o. VIII, 104 s. (Anm. MLN. Vol. 41. S. 59—60 av *Kemp Malone.*)
- Bull, Edv.* Til gammel jemtisk retsterminologi og økonomisk terminologi. (MoM. 1926. S. 200.)
- Finnbogason, Guðm.* Íslenzk gælunöfn. (Skírnir. Ár 100. S. 104—112.)
- Flom, George T.* Old Norse fránn 'gleaming'; Orkedal dial. frána, 'to rain'. A study in semantics. (JEGPh. Vol. 25. S. 299—329.)
- Guðmundsson, Vigfús.* Nafngjafir landnámsmanna á Íslandi. (Árbók hins isl. fornleifafjelags. 1925—1926. S. 22—31.)
- Jóhannesson, Alexander.* Hugur og tunga. Rvík. 8:o. 150 s. (Anm. Eimreiðin. Ár 32. S. 387—390 av *Jón Helgason.* — Skírnir. Ár 100. S. 221—224 av *Jakob Jóh. Smári.*)
- Jóhannsson, Jóhannes L. L.* Svar. [Med anledn. av *Björn K. Þór-ólfsson*s anmálan av förf:s Nokkrar sögulegar athuganir . . . i Ark. Bd 42. S. 77—81.] (Ark. Bd 42. S. 276—280.)
- Jónsson, Finnur.* Ordbog til de af Samfund til udg. af gml. nord. litteratur udgivne rimur samt til de af dr. O. Jiriczek udgivne Bósarimur. H. 1. S. 1—128. Kbh. 8:o. (= S. T. U. A. G. N. L. 51: 1.)
- Oversigt over det norsk (-islandske) navneforråd för o. år 900. Med tillæg: De norsk (-islandske) tilnavne fra samme tid. (Aarb. 1926. S. 175—244.)
- Krause, Wolfgang.* Die Frau in der Sprache der altisländischen Familiengeschichten. Göttingen. 8:o. X, 247 s. (= Erg.-Hefte zur ZfvglSpr. Nr. 4.)
- P[álsson], Á[rni].* Sonatorrek. (Skírnir. Ár 100. S. 153.)
- Seip, Didrik Arup.* Genitiv til en gruppe av ord. (MoM. 1926. S. 175—176.)
- Reduzierter Vokal nach kurzer Stammsilbe im Altnorwegischen. (APhS. Bd 1. S. 180—192.)
- Sievers, E.* Altnordisch -t: -þ. (PBB. Bd 50. S. 156—157.)
- Sturtevant, Albert Morey.* Some old Norse etymologies. (JEGPh. Vol. 25. S. 216—226.)
- Some old Norse etymologies. (MLN. Vol. 41. S. 370—375.)

b. Texter, översättningar och kommentarer.

- Annales islandici posteriorum sæculorum.* Annálar 1400—1800. Gefnir út af Hinu íslenzka bókmenntafélagi. 1: 5. S. 481—560. Rvík. 8:o.

- Det Arnamagnæanske Haandskrift 81 a Fol. (Skálholtsbók yngsta), indeholdende Sverris saga, Bóglunga sógur, Hákonar saga Hákonarsonar. Udg. af Kildeskriftfondet ved *A. Kjær*. H. 3. S. 481—576. Oslo. 8:o.
- Diplomatarium islandicum. Islenzkt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða islenzka menn. Gefið út af Hinu islenzka bókmentafélagi. 12:3. (1549—1551.) S. 145—224. Rvík. 8:o.
- Gunnlaugs saga Ormstungu. Mit Einleitung und Glossar hrsg. von *E. Mogk*. 3. Aufl. Halle (Saale). 8:o. XXV, 66 s. (= Altnordische Texte. Hrsg. von *E. Mogk*. 1.)
- Norræn fornkvæði. Islandsk Samling af folkelige Oldtidsdigte om Nordens Guder og Heroer, almindelig kaldet Sæmundar Edda hins fróða. Udg. af *Sophus Bugge*. Chria 1867. Fotomekanisk optryk. Oslo. 8:o. (4), LXXX, 451 s.
- Snorri Sturluson*. Edda. Udg. av *Finnur Jónsson*. 2. udg. Kbh. 8:o. (4), XII, 236 s. _____
- Die Edda. Übertr. von *Karl Simrock*, hrsg. von *G. Neckel*. Berlin. 8:o. 435 s. (Anm. DLz. Jahrg. 47. Sp. 2279—2281 av *Hermann Schneider*.)
- Edda-Myterne. Overs. fra Oldnordisk af *Thøger Larsen*. 1. Nordens Gudekvad. Halvbd 1. S. 1—144. — *Larsen, Thøger*. Forklaringer og Noter ... H. 1. S. 1—64. Lemvig. 8:o.
- Eyrbyggja saga. Overs. av *Sigurd Angell Wiik*. Oslo. 8:o. (3), 136 s., 3 kartbl. (Islandske ættesagaer. Utg. efter tiltak av Riksmåalsvernet.)
- Fagrskinna. En norsk kongesaga. Overs. av *Johan Schreiner*. Oslo. 8:o. (6), V, 182 s.
- Fortællinger om Vatsndølerne, Gisle Sursen, Gunløg Ormstunge, Gretter den stærke. Efter de islandske Grundskrifter ved *N. M. Petersen*. 4. Udg. ved *Verner Dahlerup* og *F. Jónsson*. Versene ved *Olaf Hansen*. Kbh. 8:o. 229 s., 1 karta. (= Historiske Fortællinger om Islændernes Færd hjemme og ude. [4.]
- Kongespejlet. Konungs skuggsjá. I dansk oversættelse ved *Finnur Jónsson*. Udg. af Det kongelige nordiske oldskriftselskab. Kbh. 8:o. (6), 208 s.
- Kongsspegelen (Konungs skuggsjá). Umsett fraa gamalnorsk av *Kr. Audne*. 3. utg. Oslo. 8:o. VIII, 272 s. (= Gamalnorske bokverk. Nr. 7/14.)
- Lodbrokskvædet eller Krákumál. Tolkat av *Elof Hellquist*. Lund. 8:o. 31 s.
- Sagaen om Ravnkjell frøisgode. Omsatt frå gammalnorsk ta *Helge Refsum*. 18—19. (Østagleitt. Årg. 6. S. 7—8.)
- Snorri Sturluson*. Die Edda. (Snorra-Edda oder erzählende Edda.)

- Aus dem Altnordischen von *Karl Konrad*. Mühlhausen i. Th. 8:o. 187 s.
- Snorri Sturluson*. Norges konungasagor. Övers. av *Emil Olson*. D. 3. Lund. 8:o. (4), 552 s.
- Soga um Bjørn Hitdølakappe. Frå gamalnorsk ved *Stefan Frich*. Oslo. 8:o. (1), 87 s., 1 karta. (= Gamalnorske bokverk. Nr. 20.)
- Boer, R. C.* Studien über die Snorra Edda. Die Geschichte der Tradition bis auf den Archetypus. (APhS. Bd 1. S. 54—150.)
- Cawley, F. Stanton*. A note on two fragments of Arnórr jarlaskáld. (PSS. Vol. 9. S. 13—17.)
- Flom, George T.* The writing of n and nn in hand III of the *Didreks saga*. (APhS. Bd 1. S. 170—179.)
- Genzmer, Felix*. Der Dichter der *Atlakviða*. (Ark. Bd 42. S. 97—134.) — Med anledn. härav: *Reichardt, Konstantin*. Der Dichter der *Atlakviða*. (Ibid. S. 323—326.)
- Helgason, Jón*. Ortografien i AM 350 fol. (Meddelelser fra Norsk forening f. sprogvidenskap. Bd 1. S. 45—75.)
- Hirth, Eirik*. Vøsser i den norrøne litteratur og ætti deira. (Vossebygdene. Nr. 16. S. 18—32.)
- Hollander, Lee M.* The didactic purpose of some Eddic lays. (The Germanic review. Vol. 1. S. 72—85.)
- Jónsson, Finnur*. Eddadigtene's samling. (Ark. Bd 42. S. 215—233.) — Nogle bemærkninger om behandlingen af sprog og form i eddadigtene. (Ark. Bd 42. S. 193—215.)
- Kienast, Walthar*. Hamdismal und Koninc Ermenrikes Döt. (ZfdA. Bd 63. S. 49—80.)
- Kock, Ernst A.* Notationes norroenæ. Anteckningar till Edda och skaldediktning. D. 7, 8. Lund. 8:o. 123, 57 s. (= LUÅ. N. F. Avd. 1. Bd 22. Nr 1. — Bd 23. Nr 1.)
- Krause, Wolfgang*. Erklärungen zur ältesten Skaldendichtung. (Nachrichten von d. Ges. d. Wiss. zu Göttingen. Philol.-hist. Kl. 1925. S. 134—140.)
- Malone, Kemp*. Agelmund and Lamicho. [Även om isl. Lyngvi, Ylfingar.] (Amer. journal of philol. Vol. 47. S. 319—346.)
- Marstrand, Vilhelm*. Astronomisk bestemmelse af tiden for Vølvens spaadom og Erik Blodøxes regering. Kbh. 8:o. 32 s.
- Olsen, Magnus*. "Haldit maðr á keru —". Bidrag til Edda-tolkning (Hávamál 19). (MoM. 1926. S. 103—109.)
- Pipping, Hugo*. Eddaforskning. (Andra periodiska forskarmötet ¹¹⁻¹⁴/₁ 1926. 1. Hfors. S. 103—119.) — Eddastudier II. (= StNF. Bd 17:3 i SSLF. 189. 139 s.)
- Reichborn-Kjennerud, I.* Mimameiðs aldin. (= StNF. Bd 17:2 i SSLF. 189. 3 s.)
- Schreiner, Johan*. Studier i Olav den Helliges saga. (Ark. Bd 43. S. 1—18.)

- Sievers, E.* Zur Snorra Edda. (PBB. Bd 50. S. 89.)
Sturtevant, Albert Morey. Notes on the poetic Edda. (PSS. Vol. 9. S. 31—36.)
Þorkelsson, Þorkell. Stjörnu-Oddi. (Skirnir. Ár 100. S. 45—65.)
Vogt, W. H. Die Völundar kviða als Kunstwerk. (ZfdPh. Bd 51. S. 275—298.)

3. Norska.

- Bergwitz, Joh. K.* Gårdnavn i det gamle Gauldøla-fylke. (Gauldalsminne. Bd 1. S. 11—16.)
Espeland, Anton. Sælehusplasser i Vest-Norge. En studie i norsk navnehistorie. (NFK. Aarg. 12. S. 49—63.)
Frich, Stefan. Eitt einaste riksmåal i lande. Nokre tankar om maaltilstande vaart. Oslo. 8:o. 32 s.
 Gardsnamn i Sogndal. (Sogndal. Aarbok 3. S. 29—33.)
Hannaas, Torleiv. Norsk kulturmaal. (Norsk aarbok. 1926. S. 26—34.)
Hope, Brigit. Eitt norsk skriftsprog. To linjer. Et foredrag. Oslo. 8:o. 22 s.
Indrebø, Gustav. Kasus obliquus i norske stadnamn. (MoM. 1926. S. 71—102.)
 — Kvi er me målmenn? (Norsk aarbok. 1926. S. 10—25.)
 — "Norske innsjønamn". Eit tilsvær. (MoM. 1926. S. 150—168.)
Knudsen, Trygve. Opfatningen av bymålene gjennom det 19. århundre. (MoM. 1926. S. 129—149.)
Olavson, T. De ældste navn i Bøgrend. [Auvinstøyl, Aslemstøyl.] (Historielaget f. Telemark og Grenland. Aarsskr. 1926. S. 58—59.)
Olsen, Magnus. Elvenavn og økenavn. (MoM. 1926. S. 186—187.)
 — Ættegaard og helligdom. Norske stedsnavn, sosialt og religionshistorisk belyst. Oslo. 8:o. (6), 302 s. (= Inst. f. sammenlign. kulturforsk. Ser. A: 9 a.) (Anm. NT (Lett). 1926. S. 591—605 av *Didrik Arup Seip*.)
 Om skrivemåten i riksmål av geografiske fremmednavn. (Den høiere skole. Årg. 28. S. 596—605.)
Refsum, Helge. Økenavn (klengenavn og folkenavn). (MoM. 1926. S. 201.)
S[eland], H. Norske navn i Gyland for 125 år sidan. (Grannen. Aarg. 12. S. 16.)
Solheim, Ludvig. Noko um Stadnamn i Rogaland. (Rogalands historielag. Aarsh. 1926. S. 29—33.)
Strand, Einar. Gården Røtesmo i Overhalla. (MoM. 1926. S. 197—199.)
Tønnessen, S. Juell. Norsk og fremmed-ordbok. Med forklaringer og illustrasjoner. Oslo. 8:o. (6), 334 s.

4. Svenska.

a. Grammatik och lexikografi.

- Belanner, Ivar.* Strövtåg i Svenska akademiens ordlista. (Pedag. tidskr. Årg. 62. S. 86—89, 113—115.)
- Belfrage, Sixten.* Strindberg och kongruensregeln. (Skola och samhälle. Årg. 7. S. 52—65.) — Med anledn. härav inlägg av *Torvald Lindstedt.* (Ibid. S. 217—221). — Replik av *Sixten Belfrage.* (Ibid. S. 340—341.)
- Bergroth, Hugo.* Högsvenska. Kortfattad hjälpreda vid undervisningen i modersmålet. 2. uppl. Hfors 1924. 8:o. 107 s.
- Borelius, Fredrik.* Vårt svenska skriftspråk. Ett diskussionsinlägg. (Tidskr. f. svenska folkhögskolan. Årg. 7. S. 9—18.)
- Danell, Gideon.* Svensk ljudlära. 3. uppl. Sthm. 8:o. (5), 85 s.
- Ehrling, Sigfrid.* Om frusen i betydelsen 'som lätt fryser'. (NsvSt. Årg. 6. S. 118—122.) — Med anledn. härav: *Lindroth, Hjalmar.* Ett litet meddelande rörande frusen. (Ibid. S. 293.)
- Eile, Axel.* Namnet Jönköping. (Meddelanden fr. N. Smålands fornminnesförening. 8. S. 40—45.)
- *Taberg.* (Sydsv. ortnamnssällsk:s årsskr. 1926. S. 19—20.)
- *Vad Värnamo ortnamn vittna om.* (Värnamo hembygdsfören:s årsskr. 1926. S. 7—18.)
- Friesen, Otto v.* Två fornsmåländska bygdenamn. [1. Finnheden — Finnveden. 2. Tjust.] (Meddelanden fr. N. Smålands fornminnesförening. 8. S. 5—32.)
- Götlind, Joh.* Väne härad, vinnbönder, Vintjärn och andra dylika namn. (NoB. Årg. 14. S. 11—12.)
- Heinertz, N. Otto.* Till den metallurgiska terminologien. (Högre allm. läroverkets å Södermalm årsredogörelse. 1925—1926. (1) s., s. 1—16.)
- Henning, Sam.* Trögd. Ett tolkningsförsök. (NoB. Årg. 14. S. 115—125.)
- Hillman, Rolf.* Har Johan Stagnell skrivit lustspelet "Amman"? (NsvSt. Årg. 6. S. 263—273.)
- Johansson, Levi.* Några lokalitetsnamn i Frostviken. (Jämten. Årg. 20. S. 147—152.)
- Juhlin, Claire.* Olof von Dalin som skapare av den yngre nysvenskan. (Verdandi. Årg. 43. S. 70—79.)
- Kallstenius, Gottfrid.* Daglösen och Daglösa. (NoB. Årg. 14. S. 13—19.)
- Karlsson, Robert.* Slättåkra naturnamn. (Sydsv. ortnamnssällsk:s årsskr. 1926. S. 14—18.)
- Lidén, Evald.* Spridda namntydingar. (NoB. Årg. 14. S. 73—81.)
- Svenska ordförklaringar. (Ark. Bd 42. S. 289—303.)

- Lindqvist, Axel.* Om ord och ungdom. Uppsatser i språkliga, litterära och pedagogiska ämnen. Lund. 8:o. 167 s. (Innehåller bl. a. Våra ords anor. — Skånska. — Nya ord. — Vår svenske Antibarbarus.)
- Lindqvist, Natan.* Bjärka-Säby ortnamn. D. 1. Sthm (tr. i Upps.) 8:o. 488 s., 1 karta. (Bjärka—Säby i monografier.)
- Lindroth, Hjalmar.* Från ortnamns- och dialektforskningen inom Kalmar län. Kalmar. 8:o. 42 s. (= Södra Kalmar län. 2.)
- Lindstedt, Torvald.* Om satssammanflätning i svenskan. (NsvSt. Årg. 6. S. 1—20.) — Med anledn. härav: *Rebbe, Carl.* Huvudsats inskjuten i sin bisats. (Ibid. S. 291—293.)
- Lundberg, Oskar.* En saga om ett par namn [Stendörr, Salkande]. (Upsala nya tidning. Julnummer. 1926. S. 13—14.)
- Nordberg, Stig Olsson.* Fornsvenskan i våra latinska originaldiplom före 1300. 1. Ak. avh. Upps. 8:o. XIII, 231 s.
— Några svenska namnformer från 1200-talet. (NoB. Årg. 14. S. 165—173.)
- Nordlander, Johan.* Några norrländska ortnamn. (NoB. Årg. 14. S. 65—72.)
- Nordling, Arnold.* Sammanskrivning och skilda ord. (= StNF. Bd 17:1 i SSLF. 189. 12 s.)
- Ordbok öfver svenska språket, utg. af Svenska akademien. H. 79—83. (2) s., sp. F 881—F 1760 [Flugnät—Fulgurit], (2) s. Lund. 4:o.
- Ortnamnen i Värmlands län. På offentligt uppdrag utg. av Kungl. ortnamnskommittén. D. 5. Grums härad. Upps. 8:o. (3), 49 s.
- Palm, David.* Hur Ljustorps byar fått sina namn. (Ålsta. Medelpads folkhögskolas elevförbunds årsskr. 1926. S. 11—18.)
- Palmér, Johan.* Reformatorerna och översättningen av Nya testamentet 1526. 2. (Ark. Bd 42. S. 134—192.)
- Pipping, Rolf.* Kommentrar till Erikskrönikan. Hfors. 8:o. (7), 859 s. (= SSLF. 187.) (Anm. NoB. Årg. 14. S. 183—187 av *Ingvar Andersson.*)
- “Polsarne utslagne”. [Av] S. K. (NsvSt. Årg. 6. S. 126.)
— Inlägg av E. T. (Ibid. S. 290.)
- Riegler, R.* Nochmals schwed. tordyvel “Mistkäfer”. (NphM. Jahrg. 27. S. 13—14.)
- Risberg, Bernhard.* Urskriften till Tegnér's Frithiofs saga. En textkritisk studie. (NsvSt. Årg. 6. S. 131—196.)
- Roos, Axel.* Frosta härads namn. (Sydsv. ortnamnssällsk:s årsskr. 1926. S. 23—27.)
- Sahlgren, Jöran.* Fula ortnamn och fagra. (NoB. Årg. 14. S. 174—182.)
- Några anmärkningar om namnet Taberg. (Sydsv. ortnamnssällsk:s årsskr. 1926. S. 21—22.)

- Sjöholm, L. G.* Smådrag ur barnspråket. (Skola och samhälle. Årg. 7. S. 36—52, 102—113.)
- Sjöros, Bruno.* Artikelns vokal i nom. acc. sg. ntr. i reformatörernas skrifter. (NsvSt. Årg. 6. S. 197—218.)
- Om uppkomsten av böjningen fly: flydde i svenskan. (NsvSt. Årg. 6. S. 82—91.) — Med anledn. härav: *Beckman, Nat.* En metodfråga. (Ibid. S. 280—289.)
- Växlingen d: dh i Olavus Petris skrifter. (NsvSt. Årg. 6. S. 76—81.)
- Stenhagen, Alfred.* Namnet Norrköping. (NoB. Årg. 14. S. 162—164.)
- Svanberg, Nils.* Danismer i Frithiofs saga. (NsvSt. Årg. 6. S. 293—295.)
- Svenska ortnamn i Finland jämte en finsk-svensk uppslagslista. Utg. på uppdrag av Svenska folkpartiets centralstyrelse. [Red. av *K. Rob. V. Wikman.*] Hfors. 8:o. 75 s.
- Söderblom, Natan.* Ett nytt ord [ekumen]. (Ergo. Tidning f. Uppsala studenter. Årg. 3. S. 19—20.)
- Söderwall, K. F.* Ordbok öfver svenska medeltids-språket. Supplement. H. 1. S. 1—32. Efter författarens död till trycket befordradt af *Emil Olson.* Sthm (tr. i Lund) 1925—26. 4:o. (= SSF. H. 162.)
- Terner, Erik.* Randanteckningar till några bekanta äldre litteraturalster. (Studier tillägn. Josua Mjöberg d. 11 sept. 1926. S. 244—259.)
- Thomson, Arthur.* "Liberal". Några anteckningar till ordets historia. (Festskrift, tillägn. Theodor Hjelmqvist på sextioårsdagen d. 11 april 1926. S. 147—191.)
- Tilander, Gunnar.* Etymologin av sv. kläcka (om ägg). (NsvSt. Årg. 6. S. 295—299.)
- Wennström, Torsten.* Ur svenska språkets hävder. Huvuddragen av vårt modersmåls historia. Sthm. 8:o. 160 s. (= Natur och kultur. 52.) (Anm. Verdandi. Årg. 43. S. 34—36 av *Hugo Styff.*)
- Wessén, Elias.* Anmärkingar till några 1600-talstexter. Till kommenteringen av "Valda stycken av svenska författare 1526—1732", utg. av Ad. Noreen. Tredje upplagan. Sthm 1921. (Forts.) (NsvSt. Årg. 6. S. 247—262.)
- Notes pour servir à l'histoire de quelques mots suédois. (APhS. Bd 1. S. 193—206.)
- Några anteckningar om språket i "Agneta Horns leverne". (NsvSt. Årg. 6. S. 21—40.) — Inlägg av *Sigrid Leijonhufvud.* (Ibid. S. 300.) — Replik av *Elias Wessén.* (Ibid. S. 300—301.)
- Wieselgren, O.* "Majshus". (NsvSt. Årg. 6. S. 290—291.)
- Östergren, Olof.* Nussvensk ordbok. H. 27—29. [Bd 2:] Sp. 1377

—1508 [Grönfoder—Götisk], (5), II s. [Bd 3:] Sp. 1—140 [H—Havregryn]. Sthm. 8:o.

Östergren, Olof. Våra vanligaste främmande ord med uttal och förklaring. 6. uppl. noga genomsedd och förbättrad. Sthm. 8:o. 101 s. (= Studentfören. Verdandis småskrifter. 146.)

b. Texter.

Aschaneus, Martinus. Een lithen hws regla . . . Nu för första gången tryckt af Upplands fornminnesförening . . . Efter handskrift Vs 27 i Kungl. Biblioteket, Stockholm, utg. af *Erik Wennberg*. Upps. 8:o. 34 s. (= Upplands fornminnesfören:s nytryck. N:o 1.)

— *Tabula mensalis.* Thett är the gamblas bordetafla om höfwiskhet och bordatucht. . . Utg. af *Erik Wennberg*. Upps. 8:o. 12 s. (= Upplands fornminnesfören:s nytryck. N:o 2.)

Månsson, Johan. Een siö-book, som innehåller om siöfarten i Östersjön. Stockholm 1644. Med efterskrift, anmärkningar och register utg. av *Herman Richter*. H. 2. S. 49—98. Lund. 8:o. (= NoB. Årg. 14. H. 5. Bil. B: 2.)

Stockholms stads skottebok 1460—1468 samt strödda räkenskaper från 1430-talet och från åren 1460—1473. Utg. af Kungl. samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia . . . genom *Joh. Ax. Almquist*. Sthm. 8:o. XIV, (1), 567 s. (= Stockholms stadsböcker från äldre tid. Ser. 3. Räkenskaper. 1.)

Ur Visnums älsta kyrkbok. Av *Erik Noreen*. (Kyrkohist. årsskr. Årg. 25. S. 315—321.)

5. Danska.

a. Grammatik och lexikografi.

Aakjær, Svend. Det danske Sprogs Oprindelse. (Frem. A. Bd 2. S. 91—94.)

— *Nogle bornholmske Stednavne.* (Turistforen. f. Danmark. Aarbog. 1926. S. 124—136.)

— *Prøver av det danske Sprogs Udvikling.* (Frem. A. Bd 2. S. 540—544.)

Bergman, Folke. Smørum-øvre. Ett bronsåldersfynd och ett ortnamn. (NoB. Årg. 14. S. 31—38.)

Brøndum-Nielsen, Johs. Bemerkungen zu den Harpestreng-Texten. (APhS. Bd 1. S. 303—304.)

Børup, Marinus. Sprogrensning hos Georg Brandes. (Tilskueren. 1926. Halvbd 2. S. 312—315.)

- Fortegnelse over 500 nye Slægtsnavne til Brug for Navneskifte. Udg. af Personalhistorisk Institut under Medvirkning af *Gudmund Schütte*. Kbh. [1926]. 8:o. 32 s.
- Hansen, Aage*. Et par etymologier. [Glipping, Klipping—kløp-pert—dansk glut, svensk glunt.] (DSt. 1926. S. 85—90.)
- Hjelholt, Holger*. Pastor Chr. Christiansen, Medelby. En talsmand for det danske sprog i Mellemslesvig. (Sønderjydske Aarbøger. 1926. S. 1—77.)
- Jacobsen, Lis*. Ord for Kvinden før og nu. (Frem. A. Bd 2. S. 254—256.)
- Knudsen, Gunnar*. En delabialiseret Form af Holt i jyske Stednavne. (NoB. Årg. 14. S. 141—144.)
- Langeland og Taasing. (NoB. Årg. 14. S. 133—140.)
- Væggeløse og Vægerne. (DSt. 1926. S. 95—96.)
- Kristensen, H. K.* Om Oprindelsen til Stednavnene Lunde og Lundedager i V. Horne Herred. (Fra Ribe Amt. Bd 6. S. 440—448.)
- Kristensen, Marius*. Bidrag til dansk ordhistorie. (DSt. 1926. S. 66—76.)
- Lange, Axel*. Nogle sønderjydske Navne til Haveplanter. (SM. Aarg. 2. S. 161—164.)
- Lausten-Thomsen, H.* Fra Østerfjorde sogn. (SM. Aarg. 3. S. 53—56.)
- Nørgaard, N. R.* Marknavne i Vraa Sogn o. Aar 1800. (Vend-sysselske Aarbøger. Bd 6. S. 364—370.)
- Ordbog over det danske sprog. Grundlagt af *Verner Dahlerup*... Udg. af Det danske sprog- og litteraturselskab. Bd 8. Herre—Høvævl. Kbh. 8:o. (4) s., 1310 sp.
- Roos, Carl*. Holbergiana [Kalloepers.] (DSt. 1926. S. 82—85.)
- Schütte, Gudmund*. Kulturaflejringer fra Skjoldungtiden. 1—3. (Frem. A. Bd 2. S. 310—314, 407—412, 441—445.)
- Steen, Henry A.* Misforstaaede Fremmedord. (Frem. A. Bd 2. S. 701—704.)
- Stub, Jens C. J.* Falsters Navneskik. (Lolland-Falsters hist. Samf:s Aarvog f. 1926. S. 71—83.)
- Thomsen, Alfred*. Et Bidrag til dansk Navneskiks Historie. (DSt. 1926. S. 135—146.)

b. Texter.

- Norske Herredags-Dombøger. Udg. for Det norske historiske Kildeskriftfond. R. 2. (1607—1623). 6. Dombog for 1622. Ved *P. Groth*. — 7. Dombog for 1623. Ved *P. Groth*. Oslo. 8:o. (6), 308 s.; (7), 153 s.
- Palladius, Peder*. Danske Skrifter. Udg. for Universitets-Jubilæets

danske Samfund af *Lis Jacobsen*. Lev. 20. (7) s., s. 241—332. Kbh. 1925—26. 8:o. (= Univ.-Jubil:s danske Samfund. Nr. 267.)

6. Dialekter.

a. Grammatik och lexikografi.

- Aakjær, Svend*. Dialekternes brogede Flor. (Frem. A. Bd 2. S. 155—159.)
- Bannbers, O.* Malungs skinnarmål. (= Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmälen . . . Bd 4:5. 36 s. Ingår i Sv. Lm. 1925. H. 1 = H. 166 fr. början.)
- Boëthius, Johannes*. Orsamålet i Dalarna. Ljudlära. Ak. avh. Upps. (2) s., s. 67—146 [med vissa rättelser]. Sthm 1918—1926. 8:o. (= Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmälen . . . Bd 4:4. Ingår i Sv. Lm. 1925. H. 1 = H. 166 fr. början.)
- Bromander, Axel*. Öknamn, vedernamn och andra personliga binamn i en västgötasocken [Härja]. (Skrifter, utg. av Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola. 4. S. 1—39.)
- Flom, George T.* Some dialect names of fauna and flora in Strøm's Søndmørs Beskrivelse, I. 1762. (The Germanic review. Vol. 1. S. 259—268.)
- Fridner, Gustaf*. Svenska växtnamn i Degerfors socken och angränsande trakter samt några uppgifter om en del växters användning m. m. (Västerbotten. 1926. S. 266—277.)
- Gamle hallingord. Samla av skuleborni i Tveito krins. (Dølaminne. Aarg. 8. S. 49—50.)
- Grapengiesser, S.* Västerbottniska växtnamn. (Västerbotten. 1926. S. 245—257.)
- Götlind, Joh.* Ett modernt omljud av a till ä. (Ark. Bd 43. S. 69—71.)
- Hjelmqvist, Sven*. Nydalamålets ljudlära. Kort översikt. (Festskrift, tillägn. Theodor Hjelmqvist på sextioårsdagen d. 11 april 1926. S. 126—146.)
- Jensen, H. M.* Brenderup-målet (Nordvestfyn). H. 2. S. 65—132, (5) s. Kbh. 8:o. (= Universitets-Jubilæets danske Samfund. Nr. 272.)
- Kalén, Joh.* Halländska husdjursnamn. (Skrifter, utg. av Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola. 4. S. 95—137.) — Tillägg: *L[indroth], Hj.* Anteckningar om husdjursnamnen i Hjærtums socken, Bohuslän. (Ibid. S. 137—148.)
- Kristensen, Marius*. Sønderjyllands Folkemaal. (Tønderbogen. Den tredje danske Hjemstavnskursus. S. 60—64.)

- Larsen, Amund B.* Om "undtagelser fra lydlovene" i norske dialekter. (MoM. 1926. S. 110—118.)
- Sognemålene. Utg. av Det norske videnskaps-akademi i Oslo . . . Oslo 19[22—]26. 8:o. XXIV, 648 s., 2 kartor.
- Larsson, Seth.* En västerbottnisk hembygdsforskare för hundra år sedan. Något om komminister Per Stenberg och hans ordbok över Umeå sockens bygdemål. (Västerbotten. 1926. S. 197—201.)
- Lindroth, Hjalmar.* Västgötska noler 'potatis' — och andra knölar. (Skrifter, utg. av Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola. 4. S. 167—187.)
- Ölands folkmål. 1. Inledningar, källöversikt, vokaler i starkton. Gbg. 8:o. IX, 538 s., 1 karta. (= GHÅ. Bd 31:1.)
- Reitan, Jørg.* Tynnset-målet. Utg. av Tynnset mållag. Oslo. 8:o. (3), 47 s.
- Skulerud, Olai.* Utsyn over målet i Norderhov (Ringerike). Oslo. 8:o. 104 s. (= Avhandlingar, utg. av Det norske videnskaps-akademi i Oslo. 1926. II. Hist.-filos. kl. No. 1.)
- Wessman, V. E. V.* Samling av ord ur östsvenska folkmål. Tillägg till H. Vendells Ordbok över de östsvenska dialekterna. H. 2. S. 321—578, (4) s. Hfors. 8:o. (SSLF. 178:2.)

b. Texter.

- Bergman, A.* "Dingikertalka". En folksed på Nuckö skildrad på Nuckö-mål. (Hävd och bygd. H. 1. Malm. S. 11—14.)
- Bergman, Ingebrikt.* Drag ur folkliv och folktro i det gamla Härjedalen. Ett motiv från 1870-talet berättat på Tännasmål . . . (Jämten. Årg. 20. S. 118—122.)
- Ett bröllopskväde på Möredialekt från år 1763. Omtryckt och kommenterat av *Ivar Modéer*. (Kalmar läns fornminnes-förening. Meddelanden. 14. S. 76—119.)
- Flaten, Hans.* Gaa ette traæ. (Skrivi i Hemsedals dialekt.) (Døla-minne. Aaarg. 8. S. 100—102.)
- Lunde, Hans P.* Fynske Digte. Hjemstavnstoner. [Med Glossarium.] Odense (tr. i Otterup). 8:o. 160 s.
- Mutén, Alex.* Träskomakeriet i Spannarps socken, Halland. (Skrifter, utg. av Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola. 4. S. 149—166.)
- Provbitar på folkmål. Till skolornas tjänst valda och utg. av *J. A. Lundell*. Sthm. 8:o. 16 s. (= Sällskapet Uppsala enskilda läroverk. Skrifter. 2.)
- Skyum, A. C.* Mi føst Tjænnest. En gammel Morsingbo fortæller. (Hist. Aarvog f. Mors. 8. S. 89—117.)

Twenne Uplands drängars samtal i Upsala distings-marknad. Gefle 1765. (Faksim.-tryck.) Upps. 8:o. 12 s. (= Upplands fornminnesfören:s nytryck. N:o 3.)

IV. Runkunskap, mytologi och sagohistoria.

- Bergman, Bengt.* Upptäckta och återfunna runstenar i Uppland. (Fornv. 1926. S. 196—202.)
- Brate, Erik.* Svenska runristare. Sthm 1925 (å omsl. 1926). 8:o. 140 s. (= KVHAAH. D. 33: 5.)
- Friesen, O. v.* Runer. (Salmonsens Konversationsleksikon. 2. Udg. Bd 20. S. 516—529.)
- Jacobsen, Lis.* Wimmer's farmer-stones. Critical notes on Danish runic research. (APhS. Bd 1. S. 207—243.)
- Jørgensen, Th.* Om anglo-frisiske, heruliske og burgundiske Indskrifter med de ældre Runer fra Nordens tre Riger. Sønderborg (tr. i Kbh.) 19[25—]26. 8:o. (4), IV, 212, (3) s.
- Noreen, Erik.* L'inscription runique des bractéates de Åskatorp et de Väsby. (APhS. Bd 1. S. 151—155.)
- Orluf, Fr.* Tvorupstenen, den falske og den virkelige. (DSt. 1926. S. 21—42.)
- Runstenarna i Valbo. [Av] *K. A.* ("Utanvessarn". 1926. S. 3—4.)
- Schnell, I.* Återfunna runstenar i Uppland. (Fornv. 1926. S. 344—347.)
- Wennström, Torsten.* Om runor och magi. (Studier tillägn. Josua Mjöberg d. 11 sept. 1926. S. 260—294.)
-
- Cahen, Maurice.* L'étude du paganisme scandinave au XXe siècle. (Revue de l'histoire des religions. T. 92. 1925. S. 33—107.)
- Collinder, Björn.* Ett nytt uppslag i den fornnordiska religionsforskningen. (NT(Lett). 1926. S. 220—230.)
- Falk, Hjalmar.* De nordiske hovedguders utviklingshistorie. (Ark. Bd 43. S. 34—44.)
- "Sjelen" i hedentroen. (MoM. 1926. S. 169—174.)
- Fenger, Sven.* Lidt om danske Fremstillinger af nordisk Hedenskab. 2. (Dansk Udsyn. Aarg. 6. S. 146—154.)
- Grönbech, Vilh.* Nordiska myter och sagor. Med kulturhistorisk inledning. Sthm. 8:o. 256 s.
- Helm, Karl.* Die Zahl der Einherjer. (Ark. Bd 42. S. 314—319.)
- Höckert, Robert.* Völuspá och vanakulten. 1. Akad. avh. Upps. 8:o. 114 s. (Anm. Ark. Bd 43. S. 72—87 av *Elias Wessén.*)
- Kauffmann, Friedrich.* Über den schicksalsglauben der Germanen. (ZfdPh. Bd 50. S. 361—408.)

- Krappe, Alexander Haggerty.* The Valkyries. (MLR. Vol. 21. S. 55—73.)
- Lindquist, Ivar.* Eddornas bild av Ull — och guldhornens. (NoB. Arg. 14. S. 82—103.)
- Munch, Peter Andreas.* Norse mythology. Legends of gods and heroes. In the revision of *Magnus Olsen*. Transl. from the Norwegian by *Sigurd Bernhard Hustvedt*. New York. 8:o. XVII, (1), 397 s. (= Scandinavian classics. Vol. 27.)
- Neckel, Gustav.* Regnator omnium deus. (Neue Jahrbücher f. Wiss. u. Jugendbildung. Jahrg. 2. S. 139—150.)
- Olrik, Axel, og Ellekilde, Hans.* Nordens Gudeverden. H. 1—2. S. 1—160. Kbh. 8:o.
- Uehli, Ernst.* Nordisch-germanische Mythologie als Mysteriengeschichte. Basel. 8:o. (1), 291 s.

-
- Diesen, H.* Kring Eystein Fret. En lægmannsbetraktning. (Vestfoldminne. Bd 1. S. 279—281.)
- Johnsen, Oscar Albert.* Ynglingeætten i Vestfold og Norges samling til et rike. (Vestfoldminne. Bd 1. S. 346—355.)
- la Cour, Vilh.* Skjoldungefejden. (DSt. 1926. S. 147—156.)
- Malone, Kemp.* Danes and Half-Danes. (Ark. Bd 42. S. 234—240.)
- Schütte, Gudmund.* Dansk Kongetals tusendaarige Traad. (HTda. R. 9. Bd 5. S. 23—76.)
- Stalheim, Th.* Sagogudarnes land. D. 3. Forndanernas konungaätt. H. 3—5. S. 129—320. Uddevalla. 8:o.

V. Arkeologi, kulturhistoria och konsthistoria samt folklore.

- Almgren, Oscar.* Alunda i forntiden. (Alunda-bygden. 1926. S. 8—10.)
- Anjou, Sten.* Köksavdelningen å Glimmingehus. (Fornv. 1926. S. 148—162.)
- Arbman, Holger.* Bidrag till kännedomen om det äldsta Sigtuna. Undersökningar sommaren 1925. (Fornv. 1926. S. 171—195.)
- Arne, T. J.* Den förromerska järnålderns problem i Norden. (Rig. Bd 9. S. 25—33.)
- Ett gravfält från vikingatidens slut i norra Ångermanland. (Fornv. 1926. S. 85—103.)
- Bergman, Folke.* Ättebackar och andra fornminnen i Österlövsta och Hällnäs. (Upsala nya tidning. Julnummer. 1926. S. 14—15.)
- Bing, Just.* Der Kultwagen von Trundholm und die nordischen Felsenzeichnungen. (Ipek. Jahrbuch f. prähist. u. ethnogr. Kunst. 1926. S. 236—254, 6 pl.-bl.)

- Bjørn, Anathon.* Tidlig metalkultur i Østnorge. (Oldtiden. Bd 11. S. 1—76.)
- Bring, J.* En boplatz och begravningsplats från sten-, brons- och järn-åldern i Cimbris socken. (Föreningens för fornminnes- och hembygdsvärd i sydöstra Skåne skrifter. 2. S. 25—44, 2 pl.-bl.)
- Brøgger, A. W.* Båhus slott og festning. Bidrag til dets eldre historie. (GoBFT. 1925. S. 1—38.)
- De gamle nordmenns seilaser i Norskehavet. (Norge. Årg. 2. S. 225—242.)
- Den eldste bondekulturen vår. (Norsk aarbok. 1926. S. 115—126.)
- Kulturgeschichte des norwegischen Altertums. Oslo. 8:o. 246 s. (= Inst. f. sammenlign. kulturforsk. Ser. A: 6.)
- Vår bondekulturs oprinnelse. (Det norske videnskaps-akademi i Oslo. Årbok. 1925. Bilag II. 30 s.)
- Bulmer, Joh.* Sankt Salomons Kapel og Kilde paa Hammeren. (Bornholmske Samlinger. Bd 17. S. 116—126.)
- Bøe, Johs.* An ornamented Celtic bronze object, found in a Norwegian grave. Bergen. 8:o. 34 s., 3 pl. (= BMÅ. 1924—1925. Hist.-antikv. række. Nr. 4.)
- Smaa meddelelser fra Bergensdistriktet. Bergen. 8:o. 23 s. (= BMÅ. 1924—1925. Hist.-antikv. række. Nr. 1.)
- Childe, V. Gordon.* Zur Chronologie der älteren Bronzezeit. (Wiener prähist. Zeitschr. Jahrg. 13. S. 38—42.)
- De Geer, Gerard.* Vikten att tillgodogöra historiska vittnesbörd om landets sekulära höjning. (Fornv. 1926. S. 335—339.)
- Dedekam, Hans.* To tekstifund fra folkevandringstiden, Evebø og Snartemo. Med et tillæg om hegtespænders anvendelse i dragten. Bergen. 8:o. 57 s., 7 pl. (= BMÅ. 1924—1925. Hist.-antikv. række. Nr. 3.)
- Ekholm, Gunnar.* Ett par uppländska stenåldershyddor. (Rig. Bd 9. S. 188—192.)
- Gravfältet vid Gränsta i Knutby. (Upsala nya tidning. Julnummer. 1926. S. 9.)
- Nordiska stenåldersfrågor. (Fornv. 1926. S. 420—429.)
- Språkvetenskap och arkeologi. (Ymer. Årg. 46. S. 189—194.)
- Stenåldersbosättning och nivåförändringar i Östsverige. (Ymer. Årg. 46. S. 361—367.)
- The original home of the Indo-Europeans. (The racial characters of the Swedish nation, ed. by *H. Lundborg & F. J. Linders*. S. 27—30.)
- War Skandinavien während der letzten Zwischeneiszeit besiedelt? (Wiener prähist. Zeitschr. Jahrg. 13. S. 20—26.)
- Europaëus, Aarne.* Ur Savolaks' förhistoria. (Turistfören:s i Finland årsbok. 1926. S. 81—93.)

- Ewald, Victor.* Var Sydhalland befolkat redan då Östersjön var en insjö? (Vår bygd. 1926. S. 8—14.)
- Eyþórsson, Jón.* Um loftslagsbreytingar á Íslandi og Grænlandi síðan á landnámsöld. (Skírnir. Ár 100. S. 113—133.)
- Fredricsson, C.* Ett depotfynd vid Forsheda. (Värnamo hembygdsfören:s årsskr. 1926. S. 19—20.)
- Grieg, Sigurd.* Hadelands eldste bosetningshistorie. Oslo. 8:o. VIII, 204 s. (= Skrifter, utg. av Det norske videnskaps-akademi i Oslo. 1925. II. Hist.-filos. kl. No. 2.)
- Jernaldersproblemer i norsk arkeologi. (NT(Lett). 1926. S. 342—360.)
- Osebergdronningens grav. (Norge. Årg. 2. S. 361—367.)
- Vikingetidens nyrødning paa Hedmark. (BoB. Aarg. 8. S. 75—82.)
- Hallström, Gustaf.* Några funderingar rörande Norrlands äldsta bebyggelsehistoria. (Norrlands försvar. 1926. S. 45—68.)
- Hansen, Folke.* The earliest settlements in Sverige. (The racial characters of the Swedish nation, ed. by H. Lundborg & F. J. Länders. S. 31—35.)
- Hansen, Fr. C. C.* Degeneration og Undergang av Nordboerne i det gamle Grønland. (Naturens Verden. Aarg. 10. S. 193—219.)
- Hansson, Harald.* Hällkista från stenåldern vid Grötebo, V. Eds s:n i Tjust. (Kalmar läns fornminnes-förening. Meddelanden. S. 49—59.)
- Tjusts fornminnen. (Meddelanden fr. Tjustbygdens kulturhist. förening. 1. S. 47—57.)
- Hasund, S.* Eit klimatskifte for 2,000 aar sidan. (Meldinger fra Norges landbrukshøiskole. Vol. 6. S. 437—444.)
- Herjulvsnes. (HTno. R. 5. Bd 6. S. 573—575.)
- Hejselbjerg-Paulsen, Hans.* Sønderjyllands eneste Skibssætning. En glemt Vandalisme. (SM. Aarg. 3. S. 56—58.)
- Hermansen, J. V. V.* Gamleborg i Alminding. (Bornholmske Samlinger. Bd 17. S. 70—78.)
- Irgens, Marcus F.* Norvegr—Sudvegr. (Vor verden. Aarg. 3. S. 241—248.)
- Jensen, Chr. Axcl.* Helene Grav i Tisvilde. (Aarb. 1926. S. 1—20.)
- Johansson, Hjalmar.* Några fyndnotiser. (Meddelanden fr. Tjustbygdens kulturhist. förening. 1. S. 58—60.)
- [*Jónsson, Guðbrandur.*] Dómkirkjan á Hólum i Hjaltadal. S. 131—290. (= Safn til sögu Íslands. 5: 5.)
- Kjær, Hans.* Bornholmske Fortidsminder. (Turistforen. f. Danmark. Aarbog. 1926. S. 107—122.)
- Vikingeskibe. (Frem. A. Bd 2. S. 247—253.)
- la Cour, Vilh.* Blade af Sønderjyllands Historie. 1—2. (Grænsevagten. Aarg. 8. S. 53—57, 117—124.)

- Lidén, Oskar.* Undersökning av ett gravfält från romersk järnålder å en utmark i Maramö, Värnamo sn., Östbo hd., Jönköpings län, tillhörig lantbrukaren Axel Andersson, Maramö. (Meddelanden fr. N. Smålands fornminnesförening. 8. S. 33—39.)
- Lindqvist, Sune.* Björkö. Sthm. 8:o. 32 s. (= Svenska fornminnesplatser. N:o 2.)
- Hedeby och Birka. (Fornv. 1926. S. 1—26.) (Anm. Grænsevagten. Aarg. 8. S. 319—320 av *la Cour*.)
- Slesvig och Birka. (Fornv. 1926. S. 245—265.)
- Vendelkulturens ålder och ursprung. Sthm. 8:o. 203 s. (= KVHAAH. D. 36:1.)
- Mowinkel, Rolf.* Relikviekrukke og pilegrimsmerke. (Oldtiden. Bd 11. S. 77—80.)
- Nansen, Fridtjof.* Klima-vekslinger i historisk og postglacial tid. Oslo. 8:o. 26 s. (= Avhandlinger, utg. av Det norske videnskapsakademi i Oslo. 1926. I. Matem.-nat. kl. No. 3.)
- Nerman, Birger.* Archäologische Untersuchungen bei Izborsk. (Sitzungsberichte d. gelehrten estnischen Ges. 1924. S. 44—74.)
- Nordén, Arthur.* Den västgötska bronsåldermanteln's gåta löst. (OoB. Årg. 35. S. 321—324.)
- En stambygd för götisk dikt. Anteckningar i samband med en arkeologisk utgrävning. (OoB. Årg. 35. S. 1—16.)
- Kiviksgraven och andra fornminnen i Kivikstrakten. 2. uppl. Sthm (tr. i Norrköping). 8:o. 74 s. (= Svenska fornminnesplatser. N:o 1.)
- Ringstad och Götavirket. En östgötsk stambygd för forngermansk diktning. (Meddelanden fr. Östergötlands fornminnes- och museiförening. 1925—26. S. 55—73, 2 pl.-bl.)
- Östergötlands bronsålder. 1. Beskrivande förteckning med avbildningar av lösa fynd i offentliga och enskilda samlingar, kända gravar samt hållristningar. Översikt. Ak. avh. (Upps.) Linköping (tr. i Norrköping) 1925—1926. 8:o. 408 s.
- Östergötlands förhistoria. (Meddelanden fr. Östergötlands fornminnes- och museiförening. 1925—26. S. 74—103.)
- Nordenskjöld, C. F.* Östergötlands minnesmärken, upptecknade åren 1869—1882. Utg. av Östergötlands fornminnes- och museiförening genom *Otto Frödin*. (Forts.) (Meddelanden fr. Östergötlands fornminnes- och museiförening. 1925—26. S. 38—54, 2 pl.-bl.)
- Nordenstreng, Rolf.* Origin, growth and racial components of the Swedish nation. (The racial characters of the Swedish nation, ed. by *H. Lundborg & F. J. Linders*. S. 41—49.)
- Nordiska arkeologmötet i Helsingfors 1925. Berättelse över mötet och dess förhandlingar, sammanställd av *C. A. Nordman*. Hfors. 8:o. 138 s. (= Finska fornminnesföreningens tidskr. 36:1.)

- [Innehåller bl. a.: *Petersen, Th.* Nye fund fra det nordenfjellske Norges helleristningsområde. — *Europaeus, Aarne.* Stenålderskeramik från kustboplatser i Finland. — *Hansen, Folke.* Den äldre bronsålderns kronologi, belyst genom fynd från två grafhöggar vid Kvarnby. — *Petersen, Jan.* Rogaland i bronsåldern. — *Ekkholm, Gunnar.* Gravfältet vid Godåker och den romerska järnåldern i Uppsverige. — *Åberg, Nils.* Kent och Vendel. — *Shetelig, Haakon.* Tidsbestämmelser i vikingetidens stilhistorie [jänte] Diskussionsinlägg av *J. Brøndsted* och *Jan Petersen.* — *Appelgren-Kivalo, Hj.* Bronsspiralerna på den yngre järnålderns dräkter och deras betydelse för nationalitetsbestämmelser. — *Rydbeck, Otto.* Uppgifter om ärkebiskop Andreas Sunessons sjukdom, sedda i belysning av den senaste gravundersökningen.]
- Nummedal, A.* Stenåldersfundene i Alta. (Norsk geologisk tidsskr. Bd 9. S. 43—47.)
- Petersen, Th.* Nye gravfund på Flemma i Tingvoll. (Aarsskr. f. Nordmør historielag. 1926. S. 73—78.)
- Rosman, Sven.* Berättelse om utgrävningarna 1923—26 i Gamlestan i Calmar. (Sancte Christophers gilles chroenica. Kalmar 1926. S. 3—36, 1 karta.)
- Rydbeck, Otto.* Ärkebiskop Andreas Sunessons grav i Lunds domkyrka. En undersökning. Under medverkan av *Carl M. Fürst* och *Agnes Branting.* Lund. 4:o. 146 s.
- Rydh, Hanna.* Kvinnan i Nordens forntid. Sthm. 8:o. 160 s. (= Natur och kultur. 67.)
- Sarauw, Georg F. L.* Kongehøjene og runestenene i Jellinge. (Aarb. 1926. S. 245—280.)
- Schetelig, Jakob.* Hvor laa strandlinjen i det ældste Tønsberg? (Vestfoldminne. Bd 1. S. 437—442.)
- Schnittger, Bror.* Bjärka-Säby under forntiden. Sthm (tr. i Upps.) 4:o. 69 s., 1 karta. (Bjärka-Säby i monografier.)
- Shetelig, Haakon.* Préhistoire de la Norvège. Oslo. 8:o. (8), 280 s., 10 pl. (= Inst. f. sammenlign. kulturforsk. Ser. A: 5.)
- Smärre [arkeologiska] meddelanden [av olika författare]. (Fornv. 1926. S. 63—66, 115—116, 196—202, 266—271, 340—347, 418—420.)
- Stenberger, M.* Anteckningar om Gråborg. (Kalmar läns fornminnesförening. Meddelanden. 14. S. 60—75.)
- Sylvan, Vivi.* Brickbandet som kulturobjekt. Några iakttagelser och deras resultat. (Fornv. 1926. S. 231—244.)
- Dräktskick under bronsåldern i Norden. (Rig. Bd 9. S. 1—14.)
- T[allgren], A. M.* Ett viktigt bronsåldersfynd från Lappmarken. (Finskt museum. 33. S. 78—88.)

- Pórtarson, Matthias.* Dys við Kápu hjá Þórsörk. (Árbók hins isl. fornleifafjelags. 1925—1926. S. 49—51.)
- Thordeman, Bengt.* Krigargravarna vid Korsbetningen utanför Visby. Ett preliminärt meddelande. (Fornv. 1926. S. 27—53.)
- Trotzig, Karl.* Amundshögen i Husby. (DHFT. Årg. 6. S. 123—130.)
- Tydén, M.* Beskrivning över Solna sockens fornlämningar och naturminnesmärken. (Solna hembygdsfören:s årsskr. 1926. S. 31—48.)
- Vejde, P. G.* Agundaborg. En småländsk medeltidsborg och en till denna knuten kyrka. (Hyltén Cavallius-föreningen. Årsbok. 1926. S. 176—185.)
- Westholm, Alfred.* Gotländska kyrkogårdsfynd från brytningstiden mellan hedendom och kristendom. (Fornv. 1926. S. 104—113.)
- Wildte, Fridolf.* Tingsplatserna i Sverige under förhistorisk tid och medeltid. En kulturhistorisk undersökning. (Fornv. 1926. S. 211—230.)
- Winther, J., Lindø.* En Boplads fra Danmarks yngre Stenalder. D. 1. Rudkøbing. 4:o. 60 s., 2 kartor.
- Virdestam, Gotthard.* Är Inglingehögen orörd? (Rig. Bd 9. S. 78—79.) — Replik av *Sune Lindqvist*. (Ibid. S. 79—80.)
- Åberg, Nils.* Folkvandringstidens stilfrågor och kronologiska problem. (Fornv. 1926. S. 117—130.)

-
- Bolin, Sture.* Fynden av romerska mynt i det fria Germanien. Studier i romersk och äldre germansk historia. Ak. avh. Lund. 8:o. (4), IV, 331, (216) s., 2 tab.
- Grandjean, Poul Bredo.* Det danske Rigsvaaben. Kbh. 8:o. 300 s.
- Lindqvist, Sune.* Birkamynten. (Fornv. 1926. S. 307—334.)
- Schou, H. H.* Beskrivelse af danske og norske Mønter 1448—1814 og danske Mønter 1815—1923. Text & Tavler. Kbh. 4:o. (10), 386 s.; (4) s., 51 pl.
- Schroeter, J. Fr.* Haandbog i kronologi. 1—2. Oslo 19[23—]26. 8:o. (8), 210 s.; (3), 479, 45* s. [Innehåller bl. a. i D. 2: Tidsregningen hos skandinaver (s. 300—351). — Runekalender, primstav (s. 352—385). — Nordiske kalenderdagnavn i middelalderen, samlet av *Oluf Kolsrud* (bil. 45* s.).] (Anm. Skirnir. År 100. S. 219—221 av *Þorkell Þorkelsson*.)
- [*Stackell, L.*] Ur vår flaggas historia. (Vår flagga. Red. av *Knut Nyblom*. Sthm 1926. S. 21—38.)
- Steinnes, Asgaut.* Peningar vagnir og peningar svartir. (HTno. R. 5. Bd 6. S. 522—532.)
- Toll, Hans.* Kronor och sjöblad i danska riksvapnet. (Personalthist. Tidsskr. R. 8. Bd 5. S. 3—8.)

Toll, Hans. Unionssköldar och unionsbanér. (Personalhist. Tidsskr. R. 8. Bd 5. S. 173—174.)

Aaland, Jacob. Um Nordfjord-jekti og jektetraffikken. (Norsk aar-bok. 1926. S. 127—142.)

Andrén, K. O. Rysch å riv. (Jämten. Årg. 20. S. 156—158.)

Arvidsson, Ivar. Spridda anteckningar över småländska och östgötska fiskebyggnader med armar av ris och störrar. Gbg. 8:o. 47 s. (= Gbg's k. vet.- och vitt.-samhälles handlingar. Följd 4. Bd 31. N:o 1.)

Bakken, Joh. Om brude- og brudepikeostas i Budal fra gammel tid og til omkring 50 år siden. (Gauldalsminne. Bd 1. S. 30—33.)

Beckman, Nat. Vår skolas historia. 1. Tiden till omkring 1800. Enligt uppdrag utarbetad. Gbg. 8:o. 361 s.

Berg, R. Haandværkerliv i Hellig og Søgn. Kbh. 8:o. 127 s. (= "Folkelæsning". Aarg. 1926. Nr. 345.)

Bjørnstad, Victor, & Brandstorp, Berit. Austfoldbunaden. (For bygd og by. Åarg. 15. S. 309.)

Boëthius, Gerda. Dalarnas allmogekonst. (Sv. turistfören:s årsskr. 1926. S. 49—78, 1 pl.)

Bugge, Kristian. Sunnmøres fiskerier. En historisk oversikt. (Den norske turistforen:s 58. årbok. 1926. S. 43—57.)

Bumerk frå Inderøy. [Samla av *A. Ystad.*] (Nordtrøndelag historielag. Årbok f. 1926. S. 19—20.)

Bäckgren, Karl. Gamla stugor och gammalt folk i Tivedsbygden. (Tidskr., utg. av Norra Vättersbygdens hembygdsförening. 1926. S. 54—74.)

Bækkestad, E. Gjestebodskikkar i Aal fraa 1850—1860-aari. (Døla-minne. Aarg. 8. S. 41—46.)

Carlgren, Wilh. De norrländska skogsindustrierna intill 1800-talets mitt. Ett bidrag. Upps. och Sthm (tr. i Upps.). 8:o. X, 154 s., 4 pl. (= Norrländskt handbibliotek. 11.)

Cnattinjius, Bengt. Bürkransar. (Meddelanden fr. Östergötlands fornminnes- och museiförening. 1925—26. S. 108—111.)

— En ny östgötadräkt. (Meddelanden fr. Östergötlands fornminnes- och museiförening. 1925—26. S. 104—107.)

Danzigs Handel in Vergangenheit und Gegenwart... hrsg. von *Hanns Bauer* und *Walter Milluck*. Danzig 1925. 8:o. (3). 185 s., 1 pl.

Eklund, Naema. En jul i Torp för 50 år sedan. (Ålsta. Medelpads folkhögskolas elevförbunds årsskr. 1926. S. 20—25.)

Erixon, Sigurd. Möbler och heminredning i svenska bygder. D. 2. Sthm. 8:o. (4), LXIII, 265 s., 9 färgpl., 8 rubrikbl. (Anm. [av D. 1] DHFT. Årg. 6. S. 39—40 av *Carl Larsson i By.*

- Ibid. S. 58—60 av *Elisabeth Thorman*. — [av D. 2] Ibid. S. 107—109 av *Elisabeth Thorman*.)
- Five, O.* Bodstikka. (Nordtrøndelag historielag. Årbok f. 1926. S. 21—24.)
- Florell, E.* Järbo sockens bomärken. (Från Gästrikebygder. Årg. 7. S. 43—51.)
- Forsberg, Signe.* Skånska allmogedräkter och deras tillkomst jämte beskrivning av gångna tiders sockenhantverkare. Lund. 8:o. 100 s.
- Forsblom, Walter V.* Från gamla stugor i Esse. (Brage. 19—20. 1924—1925. S. 75—78.)
- Forsstrand, Carl.* Linné som skildrare av svenskt folkliv. (Sv. Linné-sällskapets årsskr. Årg. 9. S. 12—25.)
- Gammalt och nytt från Dalarna. Sammanfört ur Falu-Kuriren årgångarna 1923 och 1924. Falun 1925. 8:o. (8), 180 s.
- Germanische Wiedererstehung. Ein Werk über die germanischen Grundlagen unserer Gesittung ... hrsg. von *Hermann Nollau*. Heidelberg. 8:o. (5), 703 s., 10 pl. [Innehåller bl. a.: *Lauffer, Otto*. Die Entwicklungsstufen der germanischen Kultur. — *Heusler, Andreas*. Altgermanische Sittenlehre und Lebensweisheit. — *Helm, Karl*. Die Entwicklung der germanischen Religion.]
- Grönberg, August.* Höbärgning i Dalarna. (DHFT. Årg. 6. S. 137—142.)
- Hagberg, Louise.* "Ta haren", ett gammalt skördebruk. (Rig. Bd 9. S. 91—94.)
- Hamberg, Axel.* Gärdesgårds-typer i Jokkmokks socken. (Fataburen. 1926. S. 177—186.)
- Hannesson, Guðm.* Húsakynni á Norðurlöndum að fornu og nýju. (Skirnir. Ár 100. S. 13—37.)
- Hedlund, Greta.* Sängarnas utstyrsel i Ovansjö under gången tid. (Från Gästrikebygder. Årg. 7. S. 25—42.)
- Heeland, Hans.* Skomageriets og Skotøjhandelens Historie i Danmark. Kbh. 8:o. 157 s.
- Heikel, Yngvar.* Om allmogedräkter i Replot. (Budkavlen. Årg. 5. S. 56—62.)
- Henriksson, J.* Kosthållet hos den dalsländska allmogen för 100 år sedan. (Hembygden, utg. av Dalslands fornminnes- och hembygdsförbund. 1926. S. 65—69.)
- Hjorth-Nielsen, H.* Københavns Slagterlaug 1451—1926. Kbh. 8:o. 212 s.
- Homman, Olle.* Brännmärken i gamla hus. (DHFT. Årg. 6. S. 43—46.)
- Indberetning fra den antikvariske bygningsnevnd om gamle norske

- husbygningar. [Hedmark fylke, Oplands fylke.] (For. t. no. fort. bev. Aarsb. f. 1924. S. 147—238.)
- Ingstad, Gunvor.* Gamle handelssteder og bondegaarder paa Helgeland. (For. t. no. fort. bev. Aarsb. f. 1924. S. 115—140.) — Gammel bygningsskik paa Søndmør. (NFK. Aarg. 12. S. 1—41.)
- Jensen, Chr. A.* Vestslesvigsk Bygningsskik. (Tønderbogen. Den tredje danske Hjemstavnskursus. S. 78—81.)
- Jirlow, Ragnar.* Zur Terminologie der Flachsbereitung in den germanischen Sprachen. T. 1. (Ak. avh. Uppsala.) Gbg. 8:o. XXXIV, 158 s. (Åven = Gbgs k. vet.- och vitt.-samhälles handlingar. Följd 4. Bd 30. N:o 5.)
- Johnsson, Pehr.* Skogen i kulturhistoria och tradition. Eksjö. 8:o. 91 s.
- Jönsson, N.* "Pau tal om mad ...". (Göinge hembygdsfören:s årsbok. 1926. S. 48—54.)
- Kalén, Joh.* Några notiser om mat och ätning för omkring fyrtio år sedan. (FoF. Bd 13. S. 15—20.)
- Kittilsen, Ingolf.* Træk fra skogens og træforædlingens historie i Norge. Oslo. 8:o. (8), 131 s.
- Kjellberg, Sven T.* Svenska selkrokar av trä i Nordiska Museet. Försök till gruppering av materialet. (Fataburen. 1926. S. 1—52.)
- Vallby. Kulturhistoriska notiser. (VFÅ. 16. S. 1—147.)
- Klein, Ernst.* Den lapska torvkåtan som nordisk husform. (Fataburen. 1926. S. 187—222.)
- Kleiven, Ivar.* Gamal bondekultur i Gudbrandsdalen. Østre og Vestre Gausdal. Oslo. 8:o. (8), 320 s.
- Knudsen, Fr.* Et Fund [Bolde] i Aarhus Domkirke. (FoN. Bd 6. S. 58—63.) — Med tillägg av *Jørgen Olrik.* (Ibid. S. 63—65.)
- Knudsen, Hans.* Assens Skomagerlavs Skraa 1505. (Aarboeg f. Hist. Samf. f. Odense og Assens Amter. Bd 4. S. 23—34.)
- Knutsen, Anna.* Noko um sognabunaden. (Norge. Årg. 2. S. 137—139.)
- Kristensen, K.* Træk af dagligt Liv i Vejstrup Sogn omkring 1850. (Vejle Amts Aarbøger. 1926. S. 1—61.)
- Langenfelt, Gösta.* Ur gamla svenska skråordningar. (Fackföreningsrörelsen. Årg. 6. Bd 1. S. 313—322.)
- Lindstrøm, Johan.* Gamle byggeskikker i Sogn. (Norge. Årg. 2. S. 142—149.)
- Lodgaard, Chr.* Fortegnelse over inventariet i Holtaalens prestegaard fra aar ca. 1550. (Gauldalsminne. Bd 1. S. 86—89.)
- Lundh, L. L.* Hälsingelivet i våran socken. Uppteckningar och anteckningar från Färila. Storvik (tr. i Lindesberg). 8:o. 159 s.
- Loewenthal, John.* Spuren der Isländerfahrten in Nova-Scotia. (Mitteilung d. anthropol. Ges. in Wien. Bd 56. S. 66—77.)

- Meyer, Johan.* Fortids kunst i Norges bygger. [12.] Telemarken: Indhold, sakregister for illustrationsmaterialet, personalregister samt resumé. Utg. av Kristiania kunstindustrimuseum. Oslo. 4:o. (4), 7, 35 s.
- Modin, Erik.* Den gamla ångermanländska skidan. (På skidor. 1927. S. 99—118.)
- Mork, R. P.* Gamle jordbruksforhold på Sunnmøre. (Den norske turistforen:s 58. årbok. 1926. S. 21—42.)
- Mygdal, Elma.* Lidt om Dragter og Tekstiler fra Bornholm. (Turistforen. f. Danmark. Aarbog. 1926. S. 137—158.)
- Møller, J. S.* Folkedragter i Nordvestsjælland, deres Forhold til Folkedragterne i det øvrige Sjælland og til de skiftende Moder. Kbh. 4:o. 232 s., 12 pl. (= Danmarks Folkeminder. Nr. 34.) (Ann. DSt. 1926. S. 180—182 av *Jørgen Olrik.*)
- Möllman-Palmgren, H.* Den västerbottniska lokans huvudtyper. (Västerbotten. 1926. S. 186—196.)
- Nielsen, Niels.* Jærnproduktionens Udvikling i Norden med særligt Henblik paa Danmark. (Den tekniske Foren:s Tidsskr. Kbh. Aarg. 50. S. 3—30.)
- Jærnudvindingen paa Island i fordums Tider. (Aarb. 1926. S. 129—174.)
- Nordén, Arthur.* Förhistoriskt svenskt järn. Några studier till vår äldsta inhemska järnbearbetnings problem. (Jærnkontorets annaler. Årg. 110. S. 265—281.)
- Osterman, John.* Allmogemålning i sydöstra Skåne. (Föreningens för fornminnes- och hembygdsvård i sydöstra Skåne skrifter. 2. S. 179—195.)
- Peters, Vivi.* Lästörhörskallas. (Budkavlen. Årg. 5. S. 8—12.)
- Ramsing, H. U.* De københavnske Gilder i Middelalderen og Reformationstiden og deres Grundejendomme. (Hist. Meddelelser om København. R. 2. Bd 2. S. 429—466.)
- Rogstad, Steffen H.* Litt om julen i Støren i gamle dage. (Gauldalsminne. Bd 1. S. 71—73.)
- Saxon, J. L.* Ur det fordomtima jämtska folklivet. Sthm (tr. i Östersund) 1924. 8:o. 94 s.
- Schmidt, August F.* Hyrdedrenge og Hyrdeliv. Et Stykke Bondehistorie. Kbh. 8:o. 167 s.
- Schütte, Gudmund.* Vor Folkegruppe. Gottjod. De gotiske, tyske, nederlandske, angelsaxiske, frisiske og nordiske Stammer i etnologisk Fremstilling. Bd 1. Kbh. 8:o. 299 s.
- Seeger, Hans-Joachim.* Die Westfalen auf dem Handelswege Schleswig—Gotland—Livland (bezw. Nowgorod). (I förf:s Westfalens Handel und Gewerbe vom 9. bis 14. Jahrhundert = Studien z. Gesch. d. Wirtschaft u. Geisteskultur. Bd 1. S. 144—159.)

- Sirelius, U. T.* Finlands ryor. (Kunst og kultur. Aarg. 13. S. 145—153, 1 pl.)
- Sjöberg, Wilhelm.* Något om fälbåtslag. (Budkavlen. Årg. 5. S. 13—15.)
- Sockendräkten [i St. Mellösa]. En beskrivning av den från 1840-talet. (Tidskr., utg. av St. Mellösa hembygds- o. fornminnesförening. 1926. S. 14.)
- Sondén, Torsten.* Vad äldre nordiska skrifter berätta om sinnessjuka och deras ställning. (Hygiea. Årg. 88. S. 785—831.)
- Strengell, Gustaf.* Finlands ryor. (Sv. slöjdfören:s tidskr. Årg. 22. S. 104—106.)
- Stöffling, V.* Gålbjuteriet i Gustafs. En hemindustri med gamla anor. (DHFT. Årg. 6. S. 149—152.)
- Støren, E.* Av talglysenes saga. (Orkdølafylket. H. 7. S. 129—135.)
- Tiberg, Nils.* Dagösvenskarna. Några orienterande anteckningar. (Sv. Lm. 1925. S. 5—16.)
- Toxværd, Karen, Strange, Helene, og Mygdal, Elna.* Den falsterske Dragt, særlig Kvindedragten. (Lolland-Falsters hist. Samf:s Aarboeg f. 1926. S. 1—26.)
- Tufvesson, Theodor.* På byagader, kungsvägar och stadsgator. Kulturskildringar. Malmö. 8:o. 177 s.
- Uppland i Nordiska museet och Upplandsmuseet i Upsala. [Red. av *Sigurd Erixon.*] Sthm. 8:o. 104 s., 1 rättelselapp. (Nordiska museet.)
- Waldén, Bertil.* Den gamla gården. En undersökning av den äldre bebyggelsen i Pite- och Luledalarnas bondebygder. (Norrbotten. 1926. S. 17—72.)
- Westerlund, Ernst.* En västerbottensmöbel med åldriga anor. (Västerbotten. 1926. S. 234—237.)
- Wettergren-Behm, Anna.* Värmlands hemslöjd. (Sv. slöjdfören:s tidskr. Årg. 22. S. 17—28.)
- Vreim, Halvor.* Hus og skikk i Sunnfjord. (Norge. Årg. 2. S. 257—262.)
- Zanzenberg, H.* Gamle bornholmske Landbygninger. (Turistforen. f. Danmark. Aarboeg. 1926. S. 171—188.)
- Åmark, Mats.* Sankt Göransminnen och sörmländska kyrkklockor. (Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift. Årg. 23. S. 134—138.)
- Østberg, Kr.* Dugnad. Oslo. 8:o. 32 s. (= Norske folkeskrifter. Nr. 71.)
- Finnernes bosætning og rydning i Solør. (Ny jord. Aarg. 13. S. 1—27.)
- Øvergaard, Ole.* Indberetninger. Gamle Hadelandsgaarder. (For. t. no. fort. bev. Aarsb. f. 1924. S. 239—248.)

- Ambrosiani, Sune.* Tegelbyggnader i Norden. 1. Byggnader från romansk tid. Sthm (tr. i Hälsingborg). 4:o. (4), 64 s. (Även utg. som bil. till Tegel. Årg. 15, 16.)
- Anderson, William.* Internationalismen i konsten under 1100-talet. (Tidskr. f. konstvetenskap. Årg. 10. S. 33—34.)
- "Jätten Finn" på cluniacensernas pilgrimsvägar. (Fornv. 1926. S. 133—147.)
- Ribe, Bari och Périgord. (Tidskr. f. konstvetenskap. Årg. 10. S. 75—93.)
- Skånes romanska landskyrkor med breda västtorn. Lund. 4:o. VI, 133 s., 42 pl.-bl. (= *Mandelgren, N. M.* Atlas till Sveriges odlingshistoria. Tillägghäfte. 3.)
- Östergötland och Skåne under 1100-talet. Linköping. 4:o. 15 s. (Särtr. ur Östgöten.)
- Östergötlands tornkyrkor. (Meddelanden fr. Östergötlands fornminnes- och museiförening. 1925—26. S. 1—37.)
- Beckett, Francis.* Danmarks Kunst. D. 2. Gotiken. Kbh. 8:o. (8), 451 s.
- Berthelson, Bertil.* Kapitelsalen i Vadstena munkkloster. Några byggnadshistoriska undersökningsresultat. (Fornv. 1926. S. 357—376.)
- Brandel, Sven.* Våra märkligaste ödekyrkor och kyrkoruiner. (Julhelg för svenska hem. 1926. S. 73—87.)
- Bugge, Anders.* Vore gamle gravminder. (For. t. no. fort. bev. Aarsb. f. 1924. S. 1—98.)
- Curman, Sigurd.* Vika kyrka. (Sv. turistfören:s årsskr. 1926. S. 149—167.)
- Erixon, Sigurd.* Schwedische Bauern-Malereien. (Jahrbuch f. historische Volkskunde. Bd 2. S. 110—125.)
- Finlands konst från förhistorisk tid till våra dagar. [Utg. av] *L. Wennervirta.* Sthm (tr. i Hfors). 8:o. VIII, 631 s., 6 pl., 1 rättelselapp.
- Habicht, Curt.* Hanseatische Malerei und Plastik in Skandinavien. Berl. 8:o. (7), 66, (1) s., 44 pl.-bl. (= Grote'sche Sammlung von Monographien zur Kunstgesch. Bd 6.) (Anm. Tidskr. f. konstvet. Årg. 10. S. 30—31 av *J. Roosval.*)
- Haupt, Richard.* Von den Anfängen der dänischen Baukunst in Ziegeln. (Nordelbingen. Bd 5:1. S. 310—320.)
- Hegardt, Hanna.* Gamla Västerviks kyrka — i Gamleby. (Meddelanden fr. Tjustbygdens kulturhist. förening. 1. S. 32—46.)
- Holm, Peter.* Vor Frue Kirke i Aarhus gennem otte hundrede Aar. Festskrift udg. af Vor Frue Sogns Menighedsraad ... Aarhus. 8:o. 79 s.
- Kallio, V. J.* Halikko kyrka. Hfors. 8:o. 85 s.
- Kjellin, Helge.* En gotländsk fabelfunt på Ösel och en gammal han-

- delsväg österut. (Konsthist. sällsk:s publikation. 1925. S. 21—35.)
- Lexow, Einar.* Norges kunst. Oslo. 8:o. 342 s., 11 pl.
- Lorenzen, Vilh.* De danske Klostres Bygningshistorie. 7. De danske Antonitterklostres Bygningshistorie. Med Tegninger og Opmaalinger af *Charles Christensen*. Kbh. 4:o. (6), 33 s.
- Mackeprang, M.* Det saakaldte Christian I.s Rejsealter. (Aarb. 1926. S. 77—98.)
- Mowinkel, Rolf.* Middelalders kirker i Hallingdal. (Norge. Årg. 2. S. 308—312.)
- Vor nationale billedkunst i middelalderen. Oslo. 8:o. 76 s. (= Skrifter, utg. av Det norske videnskaps-akademi i Oslo. 1926. II. Hist-filos. kl. No. 4.)
- Nordbø, G. O.* Gaara kirke (forts.). (Historielaget f. Telemark og Grenland. Aarskr. 1926. S. 1—22.)
- Nörlund, Poul.* Gyldne altre. Jysk metalkunst fra Valdemarstiden. Kbh. 4:o. (7), 247 s., 9 pl.
- Rancken, A. W.* Invigningskorsen i våra medeltidskyrkor. (Finskt museum. 33. S. 72—77.)
- Ree, Birger.* Soga um katedralen i Nidaros og korleis ho vert umvelt. (SoS. Aaarg. 32. S. 285—295, 405¹—420.)
- Roosval, Johnny.* Den gotländska ciceronen. Vägvisare genom den gotländska konsthistorien med huvudvikten lagd på medeltida kyrkokonst. Visby (tr. i Sthm). 8:o. 150 s., 2 kartor.
- Revision av gotländska dateringar. 3. Majestatis. (Fornv. 1926. S. 73—84.)
- Rydbeck, Otto.* Lund och Dalby. Ett genmäle. (Konsthist. sällsk:s publikation. 1925. S. 81—101.)
- Mariakyrkan i Vä. (Tidskr. f. konstvetenskap. Årg. 10. S. 1—14.) Sveriges kyrkor. Konsthistoriskt inventarium. Med stöd av K. Vitt., hist. o. ant. akad. utg. av *Sigurd Curman* och *Johnny Roosval*. Blekinge. Bd 1. H. 1. *Anderson, William.* Kyrkor i Östra härad. Sthm. 8:o. VIII, 182 s.
- Øvergaard, Ole.* Stavkirker i Sogn. (Norge. Årg. 2. S. 152—158.)
-
- Ahlberg, Gunnar.* Älvorna — de dödas andar? En replik. (FoF. Bd 13. S. 169—172). — Med anledn. härav: *Sydow, C. W. v.* Ett svar. (Ibid. S. 172—174.)
- Aktstykke til saga um nordisk folkeminnegranskning. Ny samling ved *Rolv Laache* og *Knut Liestøl*. (MoM. 1926. S. 1—63.)
- Almgren, Oscar.* Disasagan och dess innebörd. (Ergo. Tidning f. Uppsala studenter. Årg. 3. S. 3—5.)

¹ Sidorna oriktigt paginerade: 305, 320 (!)

- Anders Sørensen Vedels* Folkevisebog. Udg. af *Paul V. Rubow*. 1. Kbh. 8:o. (5), X, (1). 179 s.
- Andersson, Otto*. Den doriska skalan i nordisk folkmusik. 1. (Brage. 19—20. 1924—1925. S. 50—74.)
- Andersson, Valdemar*. Huru bonden levde och regerade i forna tider. (Hembygdsminnen, saml. av elevförbundet vid Borgå folkhögskola. H. 4. S. 35—40.)
- Audne, Kr.* Ordtoke og ordstev frå Leka. (Norsk aarbok. 1926. S. 35—40.)
- Barneregla fraa Kvam. [Ved] *J. Byrkjeland*. (Hardanger. Aarg. 1926/1927. S. 69—73.)
- Barnevers. Uppskrivne av *Kristine Vassdal*, utgj. av *Vilhelm Riksheim*. (Håløygminne. Årg. 7. S. 218—219.)
- Berge, Rikard*. Bygdediktning fraa Telemarki. (Historielaget f. Telemark og Grenland. Aarsskr. 1926. S. 37—53.)
- Bygdediktning fraa Telemarki. 19. Tinndølvisur. Rjukan 1925. 8:o. 52 s.
- Lindrups vise. (NFK. Aarg. 12. S. 109—124.)
- Norsk eventyrstil. 6. (NFK. Aarg. 12. S. 64—72.)
- Ofrevisa. (NFK. Aarg. 12. S. 42—48.)
- Slaa Paal drukkin. (NFK. Aarg. 12. S. 85—87.)
- Tvo brev um Aanund Gangsei. (NFK. Aarg. 12. S. 87—91.)
- Bondevik, Kjell*. Kornmori. (SoS. Aarg. 32. S. 280—284.)
- Kornslagi i norsk folketru. (SoS. Aarg. 32. S. 421¹—426.)
- Med anledn. härav: *Hasund*, S. Kornslagi i norsk folketru. (Ibid. S. 471¹—473.)
- Brøndsted, G. K.* Agnete og Havmanden. (Dansk Udsyn. Aarg. 6. S. 230—248.)
- Byrkjeland, J.* Barneregla fraa Kvam. (Hardanger. Aarg. 1926/1927. S. 69—73.)
- Bånevers frå Høland. Ved *Aug. Krogh*. (Østagleitt. Årg. 6. S. 32.)
- Carlsson, Alfred*. Folkminnen från Falkenbergstrakten. (Vår bygd. 1926. S. 19—22.)
- Carlsund, Hilda*. Några hågkomster av midsommarfirandet å Värnans i forna dagar. (Kalmar läns fornminnes-förening. 14. S. 121—122.)
- Christiansen, Reidar Th.* Et norsk eventyr i Danmark. (MoM. 1926. S. 188—196.)
- Coyet, Henriette*. Burlövs örtagård. Lund. 8:o. (3), 34 s. (= Bidrag till Bara härads beskrivning. 4.)
- Dahlström, Greta*. Visan om den botfärdiga Magdalena. (Brage. 19—20. 1924—1925. S. 79—87.)
- Den kloge kone i Slogs Herred. Av *E.* (SM. Aarg. 2. S. 100—103.)

¹ Sidorna oriktigt paginerade: 321, 326, 371, 373 (!).

- Ellekilde, Hans.* Den nationale danske Kæmpeviser. Svar til Sverker Ek. (FoF. Bd 13. S. 21—26.) — Med anledn. härav: *Ek, Sverker.* Gemmäle till Hans Ellekilde. (Ibid. S. 27—31.)
- Eskildsen, Cl.* Sønderjydske Tælleremser. Deres Forbindelse med andre danske og med udenlandske. (SM. Aarg. 3. S. 33—48.)
- Folkeminne frå Fett. [Ved] *H. R[efsum]*. (Østagleit. Årg. 6. S. 14.)
- Folkeraad mod Vorter. Av *E.* (SM. Aarg. 2. S. 164—167.)
- Folkminnesstudier, tillagnade Hilding Celander den 17 juli 1926. Gbg. 8:o. 169 s., 1 portr. (= Folkloristiska studier och samlingar. 2.) [Innehåller: *Lindroth, Hjalmar.* Vidskepelse. — *Hammarstedt, N. E.* Jul- eller bröllopsgran? En textkritisk folksedstudie. — *Sydow, C. W. v.* Majträd och lyckoträd. — *Nilsson, Martin P:n.* Midsommar. — *Olsson, Edvard,* och *Rencke, Karl.* Västvärmländsk tro och sed kring det späda barnet. — *Arill, David.* Själens och blodet. — *Beckman, Nat.* Folkminnen i Skara domkapitels arkiv. — *Götlind, Johan.* Valhall och ättestupa i västgötsk tradition. — *Kalén, Joh.* Sägenrelikter i lokalitetsnamn. — *Cederschiöld, Wilhelm,* och *Olsson, Olaus.* Sägner och rättgångshandlingar. — *Forsén, Olof.* Smålandstraditionen om Ebbe Skammelson. — *Ek, Sverker.* Folkvisehjältens förvandlingar i traditionen. — *Campbell, Åke.* Bondgårdar på Söderslätt från 1600-talet och förra hälften av 1700-talet. — *Johansson, Selma.* Matordningen på en bohuslänsk bondgård omkring 1850. Upp-teckningar från Lycke socken.] (Anm. MoM. 1926. S. 203—204 av *Redar Th. Christiansen.*)
- Forsblom, Valter W.* Huru skogsrådet bindes. (Budkavlen. Årg. 5. S. 49—53.)
- Från förbundets [= Dalarnas hembygdsförbunds] folklivsforskning. (DHFT. Årg. 6. S. 30—38, 47—52, 87—106, 156—163.)
- Gamalt frå bygdene. Ved *Hans Eidnes.* (Håloygminne. Årg. 7. S. 203—209, 241—244.)
- Gamle ordtak frå Lier. [Ved] *N. R.* (Østagleit. Årg. 6. S. 4—5.)
- Gammel "bånsull" fra Agder. (Norge. Årg. 2. S. 376.)
- Gåtor um ymse ting i stova. (Sogndal. Aarbok. 3. S. 75.)
- Gothe, Richard.* Toner från fåbodvallen. En appell i folkmusikfrågan. (Jämten. Årg. 20. S. 109—115.)
- Gram, H. C.* Gamle Lægemedler og Husraad. (Frem. B. Bd 2. S. 182—187.)
- Granberg, Einar.* Friarsaker och giftermålsbestyr i det gamla Härjedalen. (Jämten. Årg. 20. S. 123—134.)
- Gunnarson, Thorstein.* Folketyper og folkeskikker i Sogn. (Norge. Årg. 2. S. 159—162.)
- Gåter og ordtak frå Trondenes. Ved *Einar Brandhaug.* (Håloygminne. Årg. 7. [S. 231—234.] H. 4. S. 7—10.)
- Gåtor frå Gauldal, samla av sogeringom i ungdomslagom. [Ved *O.*

- B. Flakne.*] (Gauldalsminne. Bd 1. S. 65—70.) --- Löysing på gåtone. (Ibid. S. 128.)
- Götlind, Johan.* Saga, sägen och folkliv i Västergötland. Urval och studier. Upps. 8:o. XXXII, 201 s. (= Västergötland. B: 4.)
- Hannaas, Torleiv.* "Rabnabrydlaup i Kråkelund". (Boken om bøker. Aarsskr. f. bokvenner. 1. S. 108—122, 1 faksim.)
- Íslenzkar þjóðsögur og æfintýri. Safnað hefur *Jón Árnason*. Endurprentun eptir frumútgáfunni 1862—1864. 1: 2. S. 65—160. Rvík. 8:o. (Sögurit. 19.)
- Jensen, Albert.* Hild og Trud. (DSt. 1926. S. 51—65.)
- Johansen, H.* Gamle Viser i bornholmsk Mundart. (Turistforen. f. Danmark. Aarbog. 1926. S. 159—170.)
- Johansson, Levi.* Hos en "klok gubbe". (FoF. Bd 13. S. 135—149.)
- Jordus, Elsu.* Bröllop i Lappträsk. (Hembygdsminnen, saml. av elevförbundet vid Borgå folkhögskola. H. 4. S. 22—25.)
- Kjellberg, Sven T.* Heliga källor i Västmannabygd. (Ergo. Tidning f. Uppsala studenter. Årg. 3. S. 86—87.)
- Klein, Ernst.* "Dyngbröllopet" vid Haneberg. (FoF. Bd 13. S. 1—14.)
- Krappe, Alexander Haggerty.* An Oriental source of the Icelandic version of Godfather Death. (PSS. Vol. 9. S. 113—115.)
- Kristensen, Marius.* Den gamle Dagvise. (DSt. 1926. S. 97—111.)
- Krohn, Kaarle.* Die folkloristische Arbeitsmethode, begründet von Julius Krohn und weitergeführt von nordischen Forschern. Oslo. 8:o. (7), 168 s. (= Inst. f. sammenlign. kulturforskn. Ser. B: 5.) (Anm. Fataburen. 1926. S. 169—171 av *N. E. H.*)
- Kullberg, Henrik.* Några gamla julseder i norra Strömfors. Anteckningar. (Hävd och bygd. H. 1. S. 19—24.)
- Landingsboka. Utg. efter tiltak av landinger ved *Olof Kolsrud*. Bd 2. Fra gamle dager. Folkeminner i Land. Samlet av *Reidar Th. Christiansen*. H. 3—6. S. 97—288. [Oslo 1926.] 8:o.
- Landtman, Gunnar.* Vegetationsbruk i Norden och i Nya Guinea. (Budkavlen. Årg. 5. S. 81—104.)
- Lid, Nils.* Ein samisk skikk ved bjørnefesten. (MoM. 1926. S. 202.)
- Liestøl, Knut.* M. B. Landstads "Norske Folkeviser". (Edda. Bd 26. S. 1—19.)
- Liljeholm, A. Filip.* Nordiska fruktsamhetsriter i lapparnes björnfest. Lapska Skadesi-suolo — "Världen och Björnen". (FoF. Bd 13. S. 157—168.)
- Lindblom, Algot.* Åländska brölloppseder. 1. (Hembygden. Organ f. Sv. ungdomsringen f. bygdekultur. Årg. 6. N:o 1. S. 5—7.)
- Lorenzen, Poul.* Skove og Folkeminder. (Dansk Skovforenings Tidsskr. Bd 11. S. 101—121.)

- Madsen, J. Lund.* Læger, Jurister og Apotekere for Folkets Domstol. (DSt. 1926. S. 112—134.)
- Mansner, Greta.* Brölloppseder i Borgå-bygden. (Hembygdsminnen, saml. av elevförbundet vid Borgå folkhögskola. H. 3. 1925. S. 34—36.)
- Melhus, Alf C.* Bygderamser. (Nordtrøndelag historielag. Årbok f. 1926. S. 55—58.)
- Mjaatveit, Elias.* Gamle truer og trolldomsraader fraa indre Nordhordland. (NFK. Aarg. 12. S. 83—84.)
- Modin, Erik.* Sagoväsanden i ångermanländsk folketro. Örnsköldsvik. 8:o. 78 s. (= Norrland. N:o 14.)
- Moe, Moltke.* Samlede skrifter. Utg. ved *Knut Liestøl*. Vol. 2. Oslo. 8:o. (6), 333 s. (= Inst. f. sammenlign. kulturforskn. Ser. B: 6.)
- Movitz.* Gammalt skrock från våra bygder. (Vår hembygd, Hälsingland och Härjedalen. 1926. S. 36—41.)
- Nergaard, Valborg.* Gamle merkedagar. (BoB. Aarg. 8. S. 56—74.)
- Nordén, Arthur.* Mellansvenska lekramsor. En studie ur barnlekens poetiska värld. (FoF. Bd 13. S. 175—183.)
- Nordlander, Johan.* Flytjärnen i Fors och Borghögen i Sollefteå. (Fornvårdaren. Bd 1. S. 214—216.)
- Norsk folkeminnelag. 13. Mytiske sagn fra Telemarken. Efterladte optegnelser av *M. B. Landstad*. — 14. *Bergstøl, Tore*. Atterljom. Folkeminne fraa smaadalane kring Lindesnes. 1. Oslo. 8:o. 161 s.; 140 s.
- Några gåtor och ordstäv från Nederkalix socken. Upptecknade av *Hulda Rutberg*. (Norrbottnen. 1926. S. 158—160.)
- Olofsson, Klas.* I syne samt syner och förvillelser. Anteckningar huvudsakl. från Ås, Vedens och Gäsene härader. (FoF. Bd 13. S. 71—84.)
- Olvik, Axel.* Træk af hedensk dyrkelse i sjællandsk folkeskik. (Gads danske Magasin. 1926. S. 563—575.)
- Olsson, Arnold.* Dödstro och begravningssed i Morlanda. (FoF. Bd 13. S. 184—190.)
- Omholt Jensen, J.* Telemark fylke i gammel tid. Administrative inndelinger. Skien. 8:o. 68 s. (Tillegsbok t. NFK. Aarg. 12.)
- Ordstäv och gamla uttryck i Degerfors socken. (Västerbottnen. 1926. S. 277.)
- Ordstäv och härmningar. (Jämten. Årg. 20. S. 161.)
- Ordstäv och talesätt. (Ur en samling från Östra Blekinge.) (Blekinge-bygder. 1926. S. 67—68.)
- Ordtak frå Romerike. [Ved] *H. R[efsum]*. (Østagleitt. Årg. 6. Nr. 1. S. 4. — Nr. 7. S. [4].)
- Ordtøke fraa Stange. Ved *B. N[orheim]*. (For bygd og by. Aarg. 15. S. 207.)

- Peters, Vivi.* "Mjölkona". Drag ur fåbodliv i Åbo skärgård. (Hävd och bygd. H. 1. S. 25—30.)
- Pira, Sigurd.* Offerkällor i Holavedsbygden. (Hembygden. Organ f. Sv. ungdomsringen f. bygdekultur. Årg. 6. N:o 7. S. 8—9.)
- Regler og rim. [1. Frå Tromssund. Ved *Ole Ytreberg.* — 2. Frå Trodenes og Kvæfjord. Ved *Edv. J. Ruud jr.* — 3. Frå Vesterålen. Ved *Hans Eidnes.*] (Håloygminne. Årg. 7. [S. 235—240 =] H. 4. S. 11—16.)
- Reichborn-Kjennerud, I.* "Finsk" trolldom. (MoM. 1926. S. 119—124.)
- Gamle norrøne draumetruer. (SoS. Aarg. 32. S. 216—220.)
- Reiten, Nils N.* Namn på tussekyra. (Gauldalsminne. Bd 1. S. 70.)
- Rosenström, Holger.* Några åkerbruksplägseder i Borgå socken. (Budkavlen. Arg. 5. S. 66—67.)
- Samleren. [Folkloristiska notiser m. m.] (SM. Aarg. 2. S. 108—112, 125—128, 142—144, 157—160, 172—176, 186—192; Aarg. 3. S. 10—16, 29—32, 59—64, 78—80, 95—96.)
- S[eland], H.* Gamle truer. (Grannen. Aarg. 12. S. 27.)
- Schmidt, August F.* Danmarks Helligkilder. Oversigt og Literaturfortegnelse. Kbh. 8:o. 159 s. (= Danmarks Folkeminder. Nr. 33.) (Anm. DSt. 1926. S. 177—180 av *Gudmund Schütte.*)
- Hellige Kilder i Holbæk Amt. (Fra Holbæk Amt. Bd 6. S. 5—33.)
- Hellige Kilder i Ribe Amt. (Fra Ribe Amt. Bd 6. S. 377¹—388.)
- Hellige Kilder i Ringkjøbing Amt. (Hardsyssels Aarbog. Bd 20. S. 155—168.)
- Helligkilder i Sønderjylland. (Sønderjydske Aarbøger. 1926. S. 116—127.)
- Helligkilder i Vendsyssel. (Vendsysselske Aarbøger. Bd 6. S. 215—233.)
- Helligkilder i Århus Amt. (Aarbøger udg. af Hist. Samf. f. Aarhus Stift. 19. S. 1—25.)
- Sagn og Tro knyttet til Sten i Odense og Assens Amter. (Aarbog f. Hist. Samf. f. Odense og Assens Amter. Bd 4. S. 168—176.)
- Sagn og Tro knyttet til Sten i Randers Amt. (Aarbog, udg. af Randers Amts hist. Samfund. 1926. S. 124—137.)
- Sagn og Tro om Sten i Thy og Vester Hanherred. (Hist. Aarbog f. Thisted Amt. 1926. S. 196—203.)
- Sagn og Tro om Sten paa Mors. (Hist. Aarbog f. Mors. 8. S. 51—56.)

¹ Sidorna oriktigt paginerade: 277, 288 (!)

- Schütte, Gudmund.* Hedenske Levn i Tilknytning til Helligkilder. (DSt. 1926. S. 157—166.)
- Hedenske Levn i vort daglige Liv. (Frem. B. Bd 2. S. 364—372.)
- Himmerlands Tyr. (DSt. 1926. S. 183—187.) — Bemærkninger av *G. K[nudsen]*. (Ibid. S. 187—188). — Replik av *G. S[chütte]*. (Ibid. S. 188.)
- Severinsen, P.* "Frelserens Højde". (DSt. 1926. S. 1—20.)
- Skånska folkminnen. Årsbok 1926. Utg. genom *Dav. Jakobson*. Lund (tr. i Klippan). 8:o. 117 s., rättelselapp. (Skånska folkminnesföreningen.) [Innehåller bl. a.: *Christoffersson, Olof.* Äldre tiders kyrkogårdar och begravnings seder i Skytts och angränsande härad. — Några folksagor från Torna härad. Av *C. W. von Sydow*. — *Arvidsson, Oskar H.* Ett ordstäv ["Det är en riktig Bark"] och dess härledning. — *Engström, B.* De skånska byordningarnas utveckling, belyst av dokument. — Om tröller o spöge, gasta o farebo. Ur *Jöns Svenssons* anteckningar ... av *Torsten Lundberg*. — Två skämtsägner från Göinge [av] *Martin P:n Nilsson*. — *Cappelin, O.* Sjukdomar och bote-medel. — *Tufvesson, Theodor.* När rågen höggs i gamla Österlen. — *Campbell, Åke.* Bondgårdar på Österlen under förra hälften av 1700-talet. — *Jakobson, David.* En dans och en lek. — *Jakobson, David.* Den onde i kyrkan.]
- Småplock ur folkminnesskörden. (FoF. Bd 13. S. 99—100, 156, 199—201.)
- Snåre, Gärda.* Folksed och folkskrock i Kronoby. (Budkavlen. Årg. 5. S. 16—26.)
- Ström, Fredrik.* Svenskarna i sina ordspråk jämte sju tusen svenska ordspråk ... Illustratör: *Ossian Elgström*. Sthm. 8:o. 352 s.
- Støren, E.* Fortids og nutids tro om de underjordiske. (Heimen. Bd 2. S. 105—109.)
- Swensen, Wilhelm.* Litt av hvert fra Trøndelagen. (NFK. Aarg. 12. S. 97—108.)
- Svenska låtar. Samlade av *Nils Andersson*. Dalarna. H. 4. (4), 210 s., 8 pl. — Jämtland och Härjedalen. H. 1. (5), 193 s., 7 pl. Sthm. 8:o.
- Svensson, Sigfrid.* Den skånska fastlagsleken "ta ringarna". (Rig. Bd 9. S. 15—24.)
- Maj- och midsommarvisor i sydöstra Skåne. (FoF. Bd 13. S. 85—93.)
- Sydow, C. W. v.* Det ovanligas betydelse i tro och sed. (FoF. Bd 13. S. 53—70.)
- Föreställningar om födelse i folksagan. (Vetenskaps-societeten i Lund. Årsbok. 1926. S. 51—60.)
- Sägner och minnen från Wedbo härad. Av *Tage Heimer*. 2. (Färge-landa. Årg. 7. H. 2. S. 39—42.)

- Sägner om Ångermangården å annä smott å gött av *L. A. Ledin*.
Härnösand. 8:o. 23 s.
- Søgnir fraa Hallingdal, utgj. av *J. E. Nielsen*. 2. utg. Oslo. 8:o.
(7), 122 s.
- Tegengren, Jacob*. Folketro i Vörå. (Budkavlen. Årg. 5. S. 65—66.)
Ur August Erikssons samlingar upptecknade folksägner, tidsbilder,
trolldom. (Alunda-bygden. 1926. S. 4.)
- Wallén, Holger*. Ur Österbottens domböcker. (Budkavlen. Årg. 5.
S. 53—55.)
- Weckman, Hugo*. Sjukdomar och sjukdomsbot i forna tider. (Hem-
bygdsminnen, saml. av elevförbundet vid Borgå folkhögskola.
H. 3. 1925. S. 5—20.)
- Weiser, Lily*. Das Bauernhaus im Volksglauben. (Mitteilungen der
anthropolog. Ges. in Wien. Bd 56. S. 1—15.)
- Germanische Hausgeister und Kobolde. (Niederdeutsche Zeitschr.
f. Volkskunde. Jahrg. 4. S. 1—19.)
- Wikman, K. Rob. V.* Kristi vallbisi. (Budkavlen. Årg. 5. S. 2—6.)
— Med anledn. härav inlägg av *V. E. V. Wessmann* och *K.
Rob. V. Wikman*. (Ibid. S. 69.)
- Visted, Kristofer*. Sancta Sunniva. (Norge. Årg. 2. S. 349—353.)
- Visur. [Ved] *E. Stoltzenberg, Wilhelm Swensen, Arvid Skavdal*. (NFK.
Aarg. 12. S. 73—78.)

VI. Äldre rättsvetenskap, historia och topografi.

- Acta comitorum generalium Islandiæ. Alþingisbækur Íslands. Sögu-
félag gaf út. 5:1 (1620), 2 (1620—24). S. 1—112. Rvík
1922, 1926. 8:o. (Sögurit. 9.)
- Almqvist, Jan Eric*. Tidelagsbrottet. En straffrätts-historisk studie.
Upps. 8:o. 44 s. (= UUÅ. 1926. Bd 1. Juridik. 1). (Anm.
Sv. juristtidning. Årg. 11. S. 231—234 av *Birger Wedberg*.
— Tidskr. utg. av Juridiska fören. i Finland. Årg. 62. S. 309
—313 av *Ragnar Hemmer*.)
- Bomgren, Gunnar*. Om konungavalet enligt medeltidslagarna. (Stats-
vetensk. tidskr. Årg. 29. S. 347—392.)
- Danmarks gamle landskabslove med kirkelovene. Udg. af Det danske
sprog- og litteraturselskab ved *Johs. Brøndum-Nielsen* under med-
virkning af *Poul Johs. Jørgensen*. Bd 2. Jyske lov. Udar-
bejdet af *Erik Kroman* og *Peter Skautrup*. H. 1. (2), VIII s.,
s. 1—128. Kbh. 8:o.
- Delin, Carl*. Om blodshämnden och götalogarnas straffbestämmelser
för enkelt viljadråp. (Skrifter, tillägn. Johan C. W. Thyrén . . .
den 31 maj 1926. S. 238—308.)
- [*Elgqvist, Eric*.] Ett bidrag till kännedomen om Värends härads rätt

- och Bländasågnen. (Hyltén Cavallius-föreningen. Årsbok. 1926. S. 186—193.)
- Hasund, S.* Landskylden som skattegrundlag efter Magnus Lagabøtes landslov. (Tidsskr. f. retsvid. 1926. S. 389—403.)
- Jørgensen, Poul Johs.* Udsigt over den danske Retshistorie. 1. Indledning. Retskildernes Historie indtil 1660. 3. noget ændrede Udg. Kbh. 8:o. VIII, 161 s.
- Kock, Ebbe.* Om hemföljd (förtida arv) i svensk rätt t. o. m. 1734 års lag. Akad. avh. Upps. (tr. i Lund.) 8:o. (1), XXIII, 248 s.
- Lárusson, Ólafur.* Nokkrar athugasemdir um fjórðungapögingin. (Árbók hins isl. fornleifafjelags. 1925—1926. S. 4—17.)
- Lesch, Bruno.* En svensk kätteriprocess i början av 1300-talet. (HTfi. Årg. 11. S. 55—78.)
- Rutberg, Hulda.* Häxprocesser i norska Finnmarken 1620—1692. Efter domstolsprotokoll. Sthm 1918. 8:o. 110 s. (= Bidrag till kännedom om de svenska landsmålen... Bd 16: 4. Ingår i Sv. Lm. 1925. H. 2 = H. 167 fr. början.)
- Strömbäck, Dag.* Kommentar till Västgötalagen I, JB 20. (Ark. Bd 42. S. 320—322.)
- Taranger, Absalon.* De norske folkelovbøker (før 1263). 1—2. (Tidsskr. f. retsvid. 1926. S. 183—211.)
- Østberg, Kristian.* Norsk bonderet. Bd 4. Av tømmerdriftens rets- og sedvaneregler. Oslo. 8:o. 160 s.
-
- Acta Jemtlandica. Med inledning av *Eric Festin*. [Jordebog for Jemteland. — Register och mandtall paa alle fulde och halfve gaarde, samt ødegaardzmennt udj Herdals fougderi. — Fornhandlingar rörande Jämtlands län.] (Fornvårdaren. Bd 1. S. 220—255.)
- Ahnlund, Nils.* Folktraditionen som historisk källa. (HTsv. Årg. 46. S. 342—363.)
- Andersen, J. Oskar.* Ansgars Betydning for det nordiske Missionsarbejde. (Nord. Missions-Tidsskr. Bd 37. S. 97—123.)
- Andersson, Ingvar.* Valdemar Atterdags tåg mot Gotland 1361. (Fornv. 1926. S. 395—417.)
- Arup, Erik.* Kritisk vurdering af klagedigtet af 1329. (Aarb. 1926. S. 21—42.)
- Brilioth, Yngve.* Stat och kyrka i det medeltida Sverige. (Årsskrift, utg. av Åbo akademi. 1925. S. 69—81.)
- Bull, Edv.* Jemtland og Norge. (Norge. Årg. 2. S. 210—215.)
- Der ostdeutsche Volksboden. Aufsätze zu den Fragen des Ostens. Erweiterte Ausg., hrsg. von *Wilhelm Volz*. Breslau. 8:o. 388 s., 1 karta. [Innehåller bl. a. *La Baume, Wolfgang*. Das Land an der unteren Weichsel in vor- und frühgeschichtlicher Zeit.]

- *Much, Rudolf*. Germanische Stämme in Ostdeutschland im klassischen Altertum.]
- Ekholm, Gunnar*. Till vår fornhistoria. 1—3. (HTsv. Årg. 46. S. 305—341.)
- Geijer, Erik Gustaf*. Svea rikets hävder. — Svenska folkets historia. 1. Forntiden och katolska tiden. Sthm. 8:o. (3), 650 s., 1 pl. (= förf:s Samlade skrifter. Ny, ökad uppl. . . . genomsedd av *John Landquist*. D. 4.)
- Guðmundsson, Barði*. Götalands politiske stilling fra 950 til 1050. (HTno. R. 5. Bd 6. S. 533—572.)
- Hagalin, Guðmundur Gíslason*. Samhavet millom islendingar og nordmenner. (Norsk aarbok. 1926. S. 90—104.)
- Hill, Charles E*. The Danish sound dues and the command of the Baltic. A study of international relations. Durham, N. C. 8:o. XI, 305 s., 3 kartor.
- Hofmeister, Adolf*. Heinrich der Löwe und die Anfänge Wisbys. (Zeitschr. des Vereins f. Lübeckische Gesch. u. Altertumskunde. Bd 23. S. 43—86.)
- Johnsen, Oscar Albert*. Finmarkens äldre historie. (HTsv. Årg. 46. S. 364—369.) — Replik av *Ruth Holmbäck*. (Ibid. S. 369—370.)
- Koht, Halvdan*. Norsk bondereising. Fyrebuing til bondepolitikken. Oslo. 8:o. V, (2), 379 s.
- Norske dronningar. (SoS. Aarg. 32. S. 89—100, 261—268, 314—327, 367¹—377, 427—438, 456—466.)
- Korhonen, Arvi*. N. s. ensimmäinen ristirehti Suomeen Ruotsin edellytysten kannalta katsottuna. [Det s. k. första korståget till Finland, sett ur synpunkten av dess svenska förutsättningar.] (Historiallinen aikakauskirja. 1926. S. 85—125.)
- Kraft, Salomon*. Jens Grim på Tosterup och folksäggen om prästmordet i Löderups kyrka. (Föreningens för fornminnes- och hembygdsvård i sydöstra Skåne skrifter. 2. S. 67—126.)
- Kristensen, Marius*. Af Sallings ældste Kirkehistorie. (Skivebogen. Bd 18. S. 1—9.)
- La Baume, Wolfgang*. Die Wikinger in Ostdeutschland. 1. (Volk und Rasse. Jahrg. 1. S. 20—31.)
- Larsen, Herman*. De historiske Efterretninger om Danmarks Vinterklima i Middelalderen. (Geogr. Tidsskr. Bd 29. S. 173—181.)
- Larsen, Sofus*. Saxo Grammaticus, hans Værk og Person. (Aarb. 1925. S. 1—286.)
- Linderholm, Em*. Ansgars väg till Birka. (Till ärkebiskop Söderbloms sextioårsdag 19¹⁵/1 26. S. 344—362.)

¹ Sidorna oriktigt paginerade: 267, 277, 327, 338, 356, 366 (!)

- Mawer, Allen.* The Viking age. (Travel and travellers of the Middle ages, ed. by *Arthur Percival Newton*. S. 70—87, 1 pl.)
- Meyendorff, A.* Trade and communication in Eastern Europe a. d. 800—1200. (Travel and travellers of the Middle ages, ed. by *Arthur Percival Newton*. S. 104—123.)
- Nordenstreng, Rolf.* Vikingafärderna. 2. uppl. Sthm. 8:o. XI, 207 s., 1 pl.
- Nordström, J. A.* Studier över Bohusläns äldre frälse. Efterlämnade ländermännen av Drottningssläkten några ättlingar på Tjörn? (GoBFT. 1925. S. 39—57.)
- Parelius, M.* Landnamsmenn fra Romsdalen. (Årsskr. åt Romsdals sogelag. 1926. S. 39—40.)
- Petri, Gustaf.* Kungl. Första livgrenadjärregementets historia. D. 1. Östgötafänikorna till och med år 1618. Sthm. 8:o. IX, 467 s., 8 pl., 7 kartor, 1 rättelselapp.
- Rafn, Holger.* Ansgar. Kbh. 8:o. 196 s.
- Rathsach, Emil.* Varianter og Tankedubletter hos Saxo. (Aarb. 1926. S. 281—300.)
- Rimbert.* Ansgars levnad. Övers. av *Gunnar Rudberg*. Med en historisk inledning av *Nils Ahnlund*. Sthm (tr. i Upps.) 8:o. 162 s.
— Ansgars Levned. Overs af *P. A. Fenger*. 5. Udg. Kbh. 8:o. 222 s.
- Schreiner, Johan.* Tradisjon og saga om Olav den hellige. Oslo. 8:o. 132 s. (= Skrifter, utg. av Det norske videnskaps-akademi i Oslo. 1926. II. Hist.-filos. kl. No. 1.)
- Schlén, C.* Norges insats vid religionsskiftet i Jämtland. (Jämten. Årg. 20. S. 23—29.)
- Seip, Didrik Arup.* Akershus. (Kirke og kultur. Aarg. 33. S. 222—227.)
- Severinsen, P.* Ringsted og Pavebrevene. (Aarvog f. Hist. Samf. f. Sorø Amt. 14. S. 3—19.)
- Siverson, Olaf.* Notater fra hærens saga gjennom 1000 år. (Norsk militært tidsskr. Bd 89. S. 759—767.)
- Sollicd, Olaf.* Bergenske raadmænd i middelalderen. (Bergens hist. forening. Skrifter. Nr. 32. S. 38—57.)
- Toll, Hans.* Erik den heliges korståg till Finland. (HTfi. Årg. 11. S. 79—87.)
— Knut Eriksons påstådda flykt till Norge. (HTno. R. 5. Bd 6. S. 579—581.)
— Kring Sigrid Storråda. Historisk undersökning. Sthm. 8:o. 47 s.
- Tunberg, Sven.* Äldre medeltiden. Sthm. 8:o. VIII, 406 s., 2 pl. (= Sveriges historia till våra dagar ... utg. av *Emil Hildebrand* och *Ludvig Stavenow*. D. 2.)
- Wanhainen, W. L.* Om Tornedalens bebyggande. (Norrbotten. 1926. S. 142—152.)

- Westman, Axel.* Klostren i Halmstad. (Föreningen Gamla Halmstads årsbok. Årg. 3. S. 5—14.)
-
- Agerholt, Johan.* Nedenes len i det 17de hundreaaret. (Bidrag t. Aust Agder historie. 5. S. 3—30, 1 karta, 1 tab.)
- Alrot, Erik.* Erik Alrots akademiska avhandling om Gästrikland. 1722. D. 2. Övers. av *Wilh. Lindeberg.* (Meddelanden av Gestriklands kulturhist. förening. 1926. S. 44—72.)
- Anderson, William.* Blekingebilder från fordom. Sölvesborg. 8:o. 127 s.
- Berge, A.* Lista. En bygdebok. Utg. med bidrag fra Lista herredstyre og Vånse sparebank. Tønsberg. 8:o. (10), 957, (2) s., 1 karta.
- Bergwitz, Joh. K.* Raumariki—Vestfold. (HTno. R. 5. Bd 6. S. 581—582.)
- Bexell, S. P.* Hallands historia och beskrivning. Ny uppl., utg. av tidn. Hallands redaktion. D. 1—2 & Supplement . . . Ur förf:s efterlämnade papper samlat och ordnat av *Rolf G. Bexell.* Halmstad [1923—1926]. 8:o. VIII, IX, 214 s.; 603 s.; (1), LXI s. (Anm. FoF. Bd 13. S. 196—198 av *H. Celanders.*)
- Bing, Lars Hess.* Topografiske Efterretninger angaaende Østre-Raa-bygdelaugets Sørenskriverie i Christianssands Stift. 1809. Arendal. 8:o. (= Bidrag t. Aust Agder historie. 4.)
- Bogen om Skive. I Anledning af Købstadens 600 Aars Jubilæum den 15. August. 1926 udg. efter Byraadets Beslutning. Red. af *Charles Thiesen.* Skive. 8:o. (6), 535, (14) s.
- Bäckgren, Karl.* Från Svärta socken. Bidrag till en sörmländsk sockenbeskrivning. (Till hembygden! En julkhälsning till församlingarna i Strängnäs stift. Årg. 23. S. 33—78.)
- Dahlström, Erik.* Naturminnesmärken och fornminnen i Alingsås-trakten. Alingsås. 8:o. 61, (1) s.
- Djurklou, G.* Antikvarisk resa i Östbo, Västbo och Mo häraders sommaren 1870. (Meddelanden fr. N. Smålands fornminnesförening. 8. S. 46—93.)
- Einung, H. H.* Tinn saga. Bd 1. Rjukan. 8:o. XI, 678 s.
- En bohuslänsk "bö-bok". (Meddelad av *Hj. Lindroth.*) (Skrifter, utg. av Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola. 4. S. 41—50.)
- Espeland, Anton.* Rogaland i millomaldren. (Rogalands historielag. Aarsh. 1926. S. 43—49.)
- Ewald, Gustaf.* Beskrivning över Gäsene härad, dess pastorat, socknar och gårdar. Historiska, topografiska och biografiska anteckningar. Alingsås 1925 (å omsl. 1926). 8:o. 287 s. (= Ur Älvsborgsbygdens hävder. D. 2.) (Anm. Tidskr. f. hembygds-vård. Årg. 7. S. 187 av *Joh. Götlind.*)

- Forsslund, Karl-Erik.* Med Dalälven från källorna till havet. D. 2. Väster Dalälven. Bok 5. Wanån. 168 s., 2 pl. — Bok 6. Järna. 207 s., 1 pl. — Bok 7. Nås. 199 s., 1 pl. Sthm. 8:o. *Frederiksen, J. Chr.* Den gamle Drivervej. (Fra Ribe Amt. Bd 6. S. 403¹—418.)
- Friesen, Otto v.* Mora sten. (Upsala nya tidning. Julnummer 1926. S. 6—8.)
- Frödin, John.* Fäbodbebyggelsen i Norrbottens län. (Sydsvenska geogr. sällsk. i Lund. Årsbok. 1926. S. 30—75.)
- Fürst, Hans Backer.* Det gamle Oslo og det ældste Kristiania. En historisk oversigt. (Kommunalt tidsskr. Aarg. 13. S. 80—84, 106—111, 135—140, 163—168, 195—196.)
- Gardberg, John.* Skifte och samfällt bruk i åboländska utskärsbyar. (Brage. 19—20. 1924—1925. S. 14—49.)
- Garfvé, Axel.* Fellingsbro sockens historia. 2. omarbetade och illustrerade uppl. Utg. av Fellingsbro hembygds- och fornminnesförening genom *Einar Odhner*. Arboga. 8:o. 427 s., 1 karta.
- Grieg, Sigurd.* En norsk by i Storbritannia: Kirkwall. (Norge. Årg. 2. S. 1—9.)
- Heiberg, G. F.* Spredte trekk av Sogns historie. (Norge. Årg. 2. S. 132—136.)
- Hillgren, Bror.* En bok om Delsbo. D. 3. Sthm. 8:o. 132 s.
- Hofberg, Herman.* Beskrifning öfver Örebro stad och land. [Forts.] (Meddelanden fr. Föreningen Örebro läns museum. 9. S. 65—121, 1 pl.)
- Holm, Gustav.* De islandske Kursforskrifters Svalbarde. (Meddelelser om Grønland. Bd 59. 1925. S. 273—297. — Utdrag härav i: Det grønlandske Selsk:s Aarsskr. 1925—26. S. 5—14. — I omarbetad form i Geogr. Tidsskr. Bd 29. S. 3—19.) — Med anledn. härav: *Nansen, Fridtjof.* Svalbard. (Norsk geogr. tidsskr. Bd 1. S. 10—30.) — *Jönsson, Finnur.* Svalbarde. (Geogr. Tidsskr. Bd 29. S. 80—90.)
- Hultin, Herman.* Pyttis socken. En skildring, utarbetad på uppdrag av kommunalfullmäktige i Pyttis. Hfors. 8:o. XI, 326 s., 1 karta.
- Håvardsholm, Bernhard.* Fiordu skipreida. Sogeminne. (Sunnhordland. H. 9. S. 27—32.)
- Jaakkola, Jalmari.* Suomen muinaiset valtarajat vuoteen 1323. [Finlands statsgräns intill 1323.] Mit einem Auszug in deutscher Sprache. [Helsinki 1926.] 8:o. (5), 284 s. (= Historiallisia tutkimuksia. 7.) (Anm. HTfi. Årg. 11. S. 180—189 av *Eric Anthoni*.)
- Jóhannesson, Þorleifur.* Um nokkur eyðibýli og sögustaði í Helga-

¹ Sidorna oriktigt paginerade: 303, 318 (!)

- fellssveit. (Árbók hins isl. fornleifafjelags. 1925—1926. S. 43—48.)
- Jónsson, Margeir.* Ævarsskarð hin forna. (Árbók hins isl. fornleifafjelags. 1925—1926. S. 32—42.)
- Kong Valdemars Jordebog. Udg. af Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved *Svend Aakjær*. H. 1. S. 1—48, (1) s. Kbh. 8:o. (= S. T. U. A. G. N. L. 50: 1.)
- Laberg, Jon.* Hafslo. Bygd og ætter. Bergen. 8:o. 627 s., 1 portr. — Luster. Bygd og ætter. Bergen. 8:o. 693 s., 1 portr.
- Larsen d. æ., Amund B.* Folket ved Glommens midtre løp og bosættelsen der. (Skogeieren. Aarg. 13. S. 178—180.)
- Larsen, Henrik.* Landsbyerne under København i Fortiden. (Hist. Meddelelser om København. R. 2. Bd 2. S. 349—379.)
- Lindberg, Oscar.* Från Hagby socken. Några anteckningar. (UFT. Bd 10. S. 29—38.)
- Lindroth, Gustaf T.* Anteckningar ur Bispbergs malmfälts historia. (Blad för bergshandterings vännen. Bd 18. S. 355—500.)
- Lundberg, Torsten Botvid.* Bilder och blad ur Glimåkra sockens krönikabok. 3 (1828—1880). Kristianstad. 8:o. 324 s., 1 tab. (Anm. [av 2, 3] Personhist. tidskr. Arg. 27. S. 207—209 av *V. Ljungfors*.)
- Minnen från Voxna-bygd. Utg. av Voxna hembygdsförening . . . Bollnäs. 8:o. 247 s.
- Nergaard, Sigurd.* Utsyn över Trysil historie. (BoB. Aarg. 8. S. 138—164.)
- Nilsson, Martin P:n.* Ballingslövs gränser. (NoB. Årg. 14. S. 104—114.)
- Nordlander, Johan.* Det gamla landaskiftet mellan Sveriges och Norges riken. 1. (Fornvårdaren. Bd 1. S. 193—213.)
- Ett ångermanländskt kalvarieberg. (Fornv. 1926. S. 163—170.)
- Ofigsbø, Hallvard.* Gudbrandsdalsboka. Folk og yrkje. Oslo. 8:o. (10), 396 s.
- Olafsen, O.* Veøy i fortid og nutid. En historisk-topografisk beskrivelse. Bd 1—2. Norheimsund. 8:o. XXII, (1), 715 s.; VI, (1), 414 s.
- Olav Engelbrektssøns jordebog. Register paa St. Olavs jorder . . . Anhang: Erkebiskop Gautes jordebøger. Udg. af Norges rigsarkiv ved *Chr. Brinchmann* og *Johan Agerholt*. Oslo. 8:o. 23*, 128, XXXIX s.
- Omholt-Jensen, J.* Telemark fylke i gammel tid. Administrative inndelinger. Skien. 8:o. 68 s. (Tillegsbok t. NFK. Aarg. 12.)
- Palm, Axel.* Riseberga kloster. (Meddelanden fr. Föreningen Örebro läns museum. 9. S. 31—63, 2 pl.)
- Pedersen, Jens.* Beskrivelse over Bornholm, udfærdiget 1625. (Bornholmske Samlinger. Bd 17. S. 51—69.)

- Pedersen, Laurits.* Helsingør i Sundtoldstiden 1426—1857. Med Bidrag af *Louis Bobé, Chr. A. Jensen, Hugo Matthiessen* og *Fr. Weilbach*. Bd 1. Stedshistorie. [Kbh.] 4:o. 464 s., 4 kartbl.
- Pelkonen, Antero.* Nöteborgs- och Tälssinäfredernas gränser och av dem föranledda gränsuppgångar. (Turistfören:s i Finland årsbok. 1926. S. 106—123.)
- Petersen, Th.* Nord-Trøndelags gamle kulturminner. (Jonsok. 1926. S. 10—17.)
- Pettersson, Adolf A. E.* Sundbyberg i fordomtima. Några anteckningar. (Minnesskrift vid Sundbybergs köpings stadsblivande den 1 januari 1927. S. 13—30, 1 karta.)
- Ramsing, H. U.* Dorestad—Hedeby—København. Et Bidrag til Birkerettens Historie. (Hist. Meddelelser om København. R. 2. Bd 2. S. 281—312.)
- Saxon, J. L.* Ur Närke's hävder. Anteckningar. Sthm (tr. i Örebro). 8:o. 86 s.
- Schmidt, August F.* Lejrskov. (DSt. 1926. S. 77—81.)
— Skanderup Sogn (Anst Herred). 1. Lunderskov (tr. i Kbh.). 8:o. 168 s.
- Schück, Adolf.* Studier rörande det svenska stadsväsendets uppkomst och äldsta utveckling. Ak. avh. Sthm (tr. i Upps.). 8:o. (1), XXXII, 472 s. (Anm. Fornv. 1926. S. 271—274 av *Bengt Thordeman*. — Sv. stadsförb:s tidskr. Årg. 18. S. 453—456 av *Gunnar Bolin*.)
- Smidt, C. M.* Borgholm og Klosterø. Spredte Træk af Skanderborgs Forbindelser med Øm Kloster. Undersøgelser og Fund m. m. (Aarbøger, udg. af Hist. Samf. f. Aarhus Stift. 19. S. 178—210.)
- Steen, Sverre.* Gamle veier på Romerike. (Heimen. Bd 2. S. 85—104.)
- Steinnes, Asgaut.* Skipreidor og fjordungar i Rogaland. (MoM. 1926. S. 177—185.)
- [*Strobill, Erich.*] En beskrivning av Bohusläns nordligaste skärgård från år 1702. (Meddelad av *Hj. Lindroth*.) (Skrifter, utg. av Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola. 4. S. 51—94.)
- Tank, Gunnar.* Gamle bygdegrænser i Gudbrandsdalen. (BoB. Aarg. 8. S. 1—18, 135—137.)
- Taranger, A.* Frostatingstedet. På gammel-historiske tomter. (Nord-trøndelag historielag. Årbok f. 1926. S. 33—45.)
- Thordeman, Bengt.* Sigtuna. Sthm. 8:o. 60 s. (= Svenska kulturorter. 6.)
— Sigtuna stads ålder. En geografisk-numismatisk studie. (Ymer. Årg. 46. S. 168—188.)

- Tiselius, Carl A.* Bohusläns märkligare gårdar. Bidrag till gårdarnas och släkternas äldre historia. D. 1. Gbg. 8:o. VIII, 257 s.
- Toll, Hans.* Stockholms uppkomst. (Samf. S:t Eriks årsbok. 1926. S. 151—162.)
- Tydén, A.* Solna slott och fornminnen. En utfärdsbok för Solna. Sthm. 8:o. 54 s.
- Ulander, Hugo.* Birka och Birkastiftet. Förstudier till Söderköpings historia. (S:t Ragnhilds gilles årsbok. 1926. S. 3—140.)
- Ussing, Henrik.* Det gamle Als. Kbh. 8:o. 295 s.
- Vestergaard, Kr. Larsen.* Kavvel Kirke. (Hardsyssels Aarvog. Bd 20. S. 169—183.)
- Westman, Axel.* Halmstads namn och ursprungliga belägenhet. (Föreningen Gamla Halmstads årsbok. Årg. 3. S. 73—87.)
- Vestrum, Arne.* Skogns historie. (Omfattande Frol og Levanger.) Bd 1. Levanger (tr. i Steinkjer). 8:o. X, 213 s., 1 rättelselapp.
- Virdestam, Gotthard.* Smålandslagens Bråtabäck ännu en gång. (Hyltén Cavallius-föreningen. Årsbok. 1926. S. 123—126.)
- Wählin, Hans.* Wisby und Gotlands alte Kultur. Sthm. 8:o. 80 s. (Även engelsk uppl. med titel: Wisby and the ancient civilisation of Gothland.)
- Västerbottens län. [Utg. av] *P. A. Lindholm.* Upps. (tr. i Sthm). 8:o. 358 s., 1 karta. (Hembygdsböckerna.)
- Ydström, Gösta.* Boken om Moheda. Ett bidrag till hembygdsforskningen. Moheda. 8:o. 255 s., 8 pl.-bl.

Bihang.

Recensioner av tidigare utkomna arbeten.

- Arup, Erik.* Danmarks historie. Bog 1. Land og folk til 1282. Kbh. 1925. 8:o. (Anm. HTda. R. 9. Bd 4. S. 285—297 av *Ellen Jørgensen*. S. 297—351 av *Poul Johs. Jørgensen*. — Revue critique d'hist. et de litt. T. 93. S. 168—171 av *Léon Pineau*. — Tilskueren. 1926. Halvbd 1. S. 116—127 av *Poul Nørlund*.) — Med anledn. härav: *Jacobsen, Lis.* Apriorisk Historie-Skrivning. Randnoter til Erik Arups Danmarkshistorie. Kbh. [1926]. 8:o. 46 s. (Særtryk af Politikens Kronik Januar 1926.)
- Berntsen, M., og Larsen, Amund B.* Stavanger bymål. Oslo 1925. 8:o. (Anm. Leuvenschø Bijdragen. Jaarg. 18. S. 43—50 av *H. Logeman*. — SoS. Aarg. 32. S. 378¹—389 av *Gustav Indrebø*.)

¹ Sidorna oriktigt paginerade: 278, 289 (!)

- Brøgger, A. W.* Det norske folk i oldtiden. Oslo 1925. 8:o. (=Inst. f. sammenlign. kulturforsk. Ser. A: 6 a.) (Anm. HTno. R. 5. Bd 6. S. 583—589 av *Halvdan Koht*. — *Naturen*. 1926. S. 276—282 av *Gutorm Gjessing*.)
- Flom, George T.* The language of the Konungs skuggsjá (*Speculum regale*), according to the chief manuscript, AM. 243 B α folio. P. 2. Urbana 1923. 8:o. (Anm. JEGPh. Vol. 25. S. 125—130 av *Lee M. Hollander*. — *Revue germanique*. Année 17. S. 202—203 av *Maurice Cahen*.)
- Friesen, Otto v.* Rökstenen, runstenen vid Röks kyrka . . . läst och tydd. Sthm 1920. 8:o. (Anm. IF. Bd 44. S. 207—214 av *G. Neckel*.)
- Gjerset, Knut.* History of Iceland. Lond. 1924. 8:o. (Anm. HTda. R. 9. Bd 4. S. 352—361 av *Sigfús Blöndal*.)
- Guðmundsson, Valtýr.* Islandsk Grammatik. Islandsk Nutidssprog. Kbh. 1922. 8:o. (Anm. Ark. Bd 42. S. 281—283 av *Stefán Einarsson*.)
- Hellquist, Elof.* Svensk etymologisk ordbok. Lund 1922. 8:o. (Anm. Litteris. Vol. 3. S. 131—148 av *Maurice Cahen*.)
- Heurgren, Paul.* Husdjuren i nordisk folketro. Örebro 1925. 8:o. (Anm. MoM. 1926. S. 125—128 av *Nils Lid*.)
- Indrebø, Gustav.* Norske innsjönamn. 1. Upplands fylke. Kria 1924. 8:o. (= Vid. selsk. skrifter. 2. Hist.-fil. kl. 1923. N:o 7.) (Anm. Ark. Bd 42. S. 241—275 av *Didrik Arup Seip*.) — Med anledn. härav: *Indrebø, Gustav.* Um "Norske Innsjönamn" att. Eit svar. (Ibid. Bd 43. S. 45—68.)
- Liestøl, Knut.* Norske ættesogor. Kria 1922. 8:o. (Anm. Ark. Bd 42. S. 334—337 av *C. W. v. Sydow*.)
- Nilsson, Martin P:n.* Festdagar och vardagar . . . Sthm 1925. 8:o. (Anm. FoF. Bd 13. S. 32—36 av [*C. W.*] v. *S[ydo]w*.)
- Norske kongesigiller og andre fyrste-sigiller fra middelalderen. Utg. av *Chr. Brinckmann*. Kria 1924. 4:o. (Anm. HTda. R. 9. Bd 4. S. 363—367 av *A. Köcher*.)
- Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. 1—2: H. 1. (tbg 1923—1925. 8:o. (Anm. [av 1] Ark. Bd 42. S. 283—288 av *Elof Hellquist*. — JEGPh. Vol. 25. S. 251—254 av *George T. Flom*. — [av 2] GoBFT. 1925. S. 58—59 av *Johan Alin*. — *Pedag. tidskr.* Arg. 62. S. 22—25 av *Gösta Bergman*.)
- Pipping, Hugo.* Inledning till studiet av de nordiska språkens ljudlära. Hfors 1922. 8:o. (Anm. IF. Bd 44. S. 104—113 av *H. de Boor*.)
- Schütte, Gudmund.* Dänisches Heidentum. Heidelberg 1923. 8:o. (= Kultur und Sprache. Bd 2.) (Anm. APhS. Bd 1. S. 293—300. — *Revue germanique*. Année 17. S. 89—97 av *M. C.*)
- Shetelig, Haakon.* Norges forhistorie. Problemer og resultater i norsk

arkæologi. Oslo 1925. 8:o. (= Inst. f. sammenlign. kulturforsk. Ser. A: 5 a.) (Anm. HTno. R. 5. Bd 6. S. 583—589 av *Halvdan Koht*.)

Þórolfsson, Björn K. Um islenskar ordmyndir á 14. og 15. öld og breytingar þeirra úr formálinu . . . Rvík 1925. 8:o. (Anm. Ark. Bd 43. S. 88—95 av *Jón Helgason*.)

Völuspá. Gefin út með skýringum af *Sigurði Nordal*. Rvík 1923. 8:o. (= Árbók háskóla Íslands. 1922—1923. Bihang.) (Anm. Ark. Bd 42. S. 327—334 av *A. G. van Hamel*.)

Ynglingatal. Text, översättning och kommentar av *Adolf Noreen*. (KVHAAH. D. 28. S. 193—254.) (Anm. Litteris. Vol. 3. S. 181—182 av *Gustav Neckel*. — UFT. Bd 10. S. 64—70 av *Eliás Wessén*.)

Äldre Västgötalagen. Övers. och förklarad av *Nat. Beckman*. Upps. 1924. 8:o. (= Västergötland. B: 3.) (Anm. Ark. Bd 42. S. 337—341 av *Ebbe Kock*.)

Starkare förkortningar av titlar å lärda sällskaps skrifter, tidskrifter, samlingar m. m.

Se förteckningen, som åtföljer bibliografien för 1923 i Arkiv f. nord. filologi, bd 41, s. 383—384.

Dessutom: APhS = Acta philologica Scandinavica. — BSL = Bulletin de la société de linguistique de Paris. — DLz = Deutsche Literaturzeitung. — NphM = Neuphilologische Mitteilungen. — SM = Sønderjydske Maanedsskrift. — SvT = Svensk tidskrift. — VFÅ = Västmanlands fornminnesförenings årsskrift. — ZfdPh = Zeitschrift für deutsche Philologie.

Meddelande.

Den av mig redigerade Nya Följden av »Arkiv för nordisk Filologi» fullbordar med detta häfte det fjortionde bandet.

Samtidigt härmed lämnar jag huvudredaktörskapet för tidskriften, och detta övertages av den nuvarande medredaktören Professor Emil Olson (adress *Lund*), under det att jag efterträder honom såsom medredaktör.

Axel Kock.

Lund 6. oktober 1928.
